

Hilkka Helsti

Kotisynnytysten aikaan

Etnologinen tutkimus
äitiyden ja äitiysvalistuksen
konflikteista

SKS

Kotisynnytysten aikaan

Hilkka Helsti

Kotisynnytysten aikaan

Etnologinen tutkimus
äitiyden ja äitiysvalistuksen
konflikteista

**Verkkoversio julkaistu tekijän ja
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran luvalla.**

**URN:ISBN:978-952-86-0246-0
ISBN 978-952-86-0246-0 (PDF)**

Jyväskylän yliopisto, 2024

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785

Kannen kuva: Sauna lämpiää. Hirvilahti 1939.
Valokuva Ahti Rytönen. Ahti Rytöksen kokoelma.
Keski-Suomen Muistiarkisto.

ISBN 951-746-200-X
ISSN 0355-1768

Hakapaino Oy
Helsinki 2000

Sisälllys

Kiitokset	9
1. Johdanto	11
1.1. Lähtökohta: äidit murrosten keskellä	11
1.1.1. Kansanvalistajat ja kansankulttuuri	12
1.1.2. Äitiys ja naiseus kulttuurisina konstruktioina ...	14
1.1.3. Monikasvoinen murros	16
1.1.4. Kurjuutta ja vahvuutta	17
1.2. Tutkimuksen aineistot ja tavoitteet	19
1.2.1. Museoviraston kotisyntyiskysely	19
Tapahtuma ja tulkinta	20
Uudelleen tulkitseva ja säilövä muisti	24
Henkilökohtaisesta kerronnasta kansan-	
historiaksi	26
Faktaa ja fiktiota – kertojan totuuden jäljillä	32
Tavallista ja epätavallista	33
Onko kova elämä edustavaa?	35
1.2.2. Kaunokirjalliset lähteet	37
1.2.3. Kättilöiden muistelmat ja Kättilölehti	39
1.3. Äiti tutkijana	40
1.4. Äitiys ja synnytys tutkimuskohteena	46
1.5. Tutkimuksen teemat	47
2. Elämä ilman äitiysvalistusta	56
2.1. Mitä tiedetään raskaudesta, synnytyksestä ja lapsivuode-	
ajasta 1800-luvun Suomessa	61
Kirjava synnytyuskulttuuri	61
Hiukan demografiaa	62
Reproduktiotabu	63

Maallikkokätilöt: pirttimuorit, paapot ja paarmuskat	71
Raskaus: työntekoa pahan silmän varjossa	73
Synnytys: kansanomainen synnytyssapu	75
Lapsivuodeaika: äidin saastaisuus ja puhdistautuminen	80
2.2. Reproduktiotabu murtuu	83
Kirkotteluperinne hiipuu	84
Miksi kätilöillä ei ollut kysyntää?	86
Yksin, työnsä lomassa synnyttäjien tarinat tabun kiistävänä kerrontana.....	88
2.3. Työ naisen kunnia	95
Sukupuolten välinen työnjako	99
Lypsäminen ja lastenhoito naisten töinä	102
Miehet naisten töissä	110
Pahat isät	117
Kun veri valui pitkin kinttuja	124
Työ pakkona	125
Sankariäidit	129
Ennen oli naiset rautaa	132
Vanhan hyvän ajan tyytyväiset äidit	137
Paremmiin hevonenkin varsoo kun sillä ajetaan viimeiseen asti.....	141
Lapsenpäästäjä synnyttää	144
Yksin kotona	146
Omatoiminen synnyttäminen rutiinina	148
Loisena, köyhänä, kerjäläisenä	150
Miniän osa	153
Sukupolvien väliset kuilut	155
Luonnollinen synnytys	158
Ajattelin loppuni tulleen	160
Työ ja synnytykset kirouksena.....	164
Tarinaa ja totta	168
2.4. Naisten elämä muuttuu	172

3. Äidit ja valistajat.....	195
3.1. Kamppailu syntyvyyden säännöstelystä.....	195
3.1.1. Tuuti, tuuti lasta, tule surma vastaan	196
Miksi lapsenmurhatarinoita on kerrottu?	197
Olivatko lapsenmurhat myöhästyneitä abortteja?	201
Minna Canth ja lapsenmurhan mieli.....	203
Uskonnollista retoriikkaa ja hapanta maitoa ...	207
Kuoleman kehtolauluja ja itkuvirsiä.....	213
Häpeää, yksinäisyyttä, toimeentulovaikeuksia .	215
Enkelintekijät päästivät äidit palkkahästä	217
Ankean elämän takkuinen vyyhti	219
3.1.2. Syntyvyys pienenee pysyvästi	219
Raskauden ehkäisyn perinteet	223
Ehkäisy perheongelmana	226
Kun raskauden ehkäisystä tuli normi	232
Sukkapuikkoja, elohopeaa ja kiniiniä.....	234
Äidin rakkaudesta kuoleman toiveisiin	240
Äidit väestöpoliittisena aineksena	242
Äitiys isänmaallisena suorituksena	244
Kättilöiden konstit	247
3.1.3. Pienenevät perheet ja väestöpoliittinen uho ...	250
3.2. Yksityistä ja julkista	254
3.2.1. Raskauden salaaminen ja häpeäminen	255
Kiertoilmauksia	261
Hiljaisuuden opettajat	262
Lapsilta salattua	263
Salaiset valmistelut	269
Nehän olivat akkojen asioita	271
Äiti katseiden ristitulessa	274
Joko se taas odottaa	277
Miksi raskaana olevaa pilkattiin?	279
3.2.2. Äitiysneuvolat ja kulttuurin muutos	283
Paljastumisen pelko	286
Tiedonhalua ja tavaratarvetta	290
Kun häveliäisyydestä tulee takapajuisuutta	294

3.3. Puhtaat ja likaiset äidit	296
3.3.1. Äiti, koti ja terveys	296
3.3.2. Puhdas äiti, puhdas koti, puhtaat lapset – hygienia äitiyden rakentamisena	297
Puhdistamisen politiikkaa	302
Likaiset äidit ja kodit	304
Bakteereja ja kirjallista lokaa	316
Hygienia synnytyksen lääketieteellistämässä ..	322
Kättilöt puhtauden lähettiläinä	325
Likaiset muijat	336
Likaiset lapset	337
3.3.3. Puhtaus kättilöiden ammatillisena ja sosiaalisena erottautumisena	340
3.3.4. Kansanvalistus ja vastarinta	345
”Oppineiden opittuja loruja”	348
”Alkeellisten ihmisten parissa”	354
3.3.5. Kun akasta ja rouvasta tehtiin perheenemäntä	357
Sukupuolitettu puhtaus	360
4. Äitiyden kulttuurinen rakentuminen	395
4.1. Työn mentaliteetti	396
4.2. Hedelmällisyyden ongelmat	398
4.3. Äitiyden puhdistaminen	400
4.4. Onnen ja onnettomuuden ehdot	403
Lähteet	405
Liite: Kotisyntytykselyn kysymykset	434
English Summary	435

Kiitokset

Työni valmistuessa haluan kiittää lämpimästi kaikkia Museoviraston kotisynnytyksykyselyyn vastanneita muistelijoita. Ilman heidän panostaan ei tällaista tutkimusta olisi voinut tehdä. Muisteluaineiston lukeminen oli valtava elämys, joka vain vaivoin taipui tieteelliseksi erittelyksi. Kiitokset myös Museoviraston keruuarkistolle ja Kirsti Makkoselle kyselyn järjestämisestä.

Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksella ohjaajinani ovat toimineet Bo Lönnqvist ja Pirjo Korkiakangas. Heiltä olen saanut ankaraa kritiikkiä, mutta myös erinomaisia neuvoja ja kannustusta, mistä lausun parhaimmat kiitokseni. Keskustelut laitoksen väen kanssa ovat aina olleet kammioonsa hautautuneelle tutkijalle elähdyttäviä tapauksia, kuten myös tohtoriseminaarin istunnot.

Helsingissä minulla on ollut suuri ilo osallistua Anna Maria Viljasen vetämään lääketieteellisen ja psykologisen antropologian seminaariin. Monia eri tieteenaloja ja yliopistoja edustavat osanottajat ovat kommentoineet esityksiäni useamman kerran, mistä olen tavattoman kiitollinen. *Läpsyn* hulvaton ilmapiiri ja jännittävät keskustelunaiheet ovat valaneet uskoa siihen, että tieteen tekeminen voi olla samalla sekä uskomattoman hauskaa että henkevää toimintaa, jolle mikään inhimillinen ei ole vierasta.

Väitöskirjan tekijää ymmärtää parhaiten juuri toinen väitöskirjan tekijä. Keskustelut samasta aihepiiristä tutkimustaan valmistelevan Marja-Liisa Keinäsen kanssa ovat olleet ensiarvoisen tärkeitä. Marja-Liisa on kommentoinut tekstejäni asiantuntemuksella ja rohkaissut. Kiitokset myös muille ystäville ja kollegoille, joiden kanssa olen voinut jakaa ilot ja surut.

Työn eri vaiheissa käsikirjoituksen tai sen osia ovat lukeneet ja kommentoineet myös Sisko Helsti, Risto Korhonen, Jan Löf-

ström, Aili Nenola, Teija Norvanto, Risto Raittila, Kirsti Salmi-Niklander, Päivikki Suojanen, Anna Maria Viljanen ja Anna-Maria Åström. Kaikille suuret kiitokset vaivannäöstä, kritiikistä ja kannustuksesta. Esitarkastajieni Anna Maria Viljasen ja Aili Nenolan tekemät viisaat parannusehdotukset ovat auttaneet paljon työn viimeistelyssä.

Tutkimustyöni aikana olen saanut nauttia kirjastojen, arkistojen ja museoiden hyvästä palvelusta. Lämpimät kiitokset kaikille apunsa antaneille, erityisesti Museoviraston tutkijalle Pirkko Hakalalle samoin kuin Lääketieteen historian museon johtajalle Hendrik Strandbergille.

Taloudellisesta tuesta kiitän Suomen Akatemiaa ja antropologisten ja etnologisten tieteiden tutkijakoulua, Suomalaista Konkordia-liittoa, Alfred Kordelinin rahastoa ja Jyväskylän yliopistoa. Olen iloinen, kun perinteikäs Suomalaisen Kirjallisuuden Seura otti tutkimukseni julkaisusarjaansa.

Tämä väitöskirja on syntynyt kotona, perheen keskellä. Risto Korhonen on auttanut tietokoneongelmissa ja kuunnellut sujuvasti iltakaudet monologejaani "tieteellisistä havainnoistani". Risto on tarjonnut vankkumattoman tukensa myös epätoivon hetkinä. Ilman lapsiani Siiriä ja Sasaa en olisi milloinkaan päätenyt tällaista aihetta tutkimaan. Omistankin tämän kirjan heille.

Herttoniemessä 11.5.2000

Hilkka Helsti

1. Johdanto

1.1. Lähtökohta: äidit murrosten keskellä

Tutkimukseni tarkoituksena on valottaa synnytykseen ja äitiyteen liittyvää kulttuurin murrosta 1900-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla. Tälle aikakaudelle oli leimallista voimaperäinen äitiysvalistus, jonka avulla naisten keskuuteen pyrittiin juurruttamaan aivan uudenlainen suhtautuminen raskauteen, synnytykseen ja lapsivuodeaikaan sekä äitiyteen yleisemminkin. Vastaavasti kansanomaiset tavat haluttiin kitkeä pois. Tarkasteluni keskiössä ovat kulttuuriset ristiriidat äitien ja kansanvalistajien välillä.

Tärkeänä lähteenä ja koko tutkimuksen innoittajana olen käyttänyt Museoviraston vuonna 1989 keräämää kotisyntynytysaiheista muistitietoaineistoa (MV:K35). Noin 800 vastaajaa kirjoitti paitsi omasta elämästään, myös äitinsä, anoppinsa tai muiden naisten kokemuksista lapsen syntymän liepeiltä. Äitiysvalistusta ja sitä käytännössä toteuttaneiden kättilöiden ja lääkärien ajatuksia olen kartoittanut myös perehtymällä Kättilölehden vuosikertoihin 1896–1950, komiteamietintöihin sekä kättilöiden omaelämäkertoihin.

1.1.1. Kansanvalistajat ja kansankulttuuri

Luonnehdin valistajien tuomitsemia tapoja ja ajatuksia toisinaan *kansanomaisiksi*. *Kansanomaisen kulttuurin* ja *kansankulttuurin* käsitteiden ongelmallisuudesta on keskusteltu, enkä itse asiassa haluaisi lainkaan käyttää niitä. Luokittelemalla asioita näin asetetaan usein karkeasti ja epäaidosti vastakkain erilaisia kulttuurisia käsityksiä ja käytäntöjä, implisiittisesti myös ihmisryhmiä, joista yhdenlaiset edustavat siis jotain kansanomaista ja toiset milloin tiedettä, kulttuuria, suurta traditiota ja niin edespäin. Kansankulttuurin ja kansanomaisen käsitteillä on myös paljon tieteenhistoriallisia rasitteita.¹

En ole kuitenkaan keksinyt parempaakaan ilmausta kuin *kansanomaiset lapsen syntymään liittyvät tavat* kuvaamaan sitä monimuotoista ajattelun ja toiminnan kompleksia, jota nimenomaan *kansanvalistajat* ryhtyivät 1800-luvun lopulla perkaamaan. Tällä en halua väittää, että kansanvalistajat eivät olisi kuuluneet kansaan, tai että heidän ajatusmaailmansa ja kulttuurinsa olisi ollut esimerkiksi lääketieteellinen (joskin se sisälsi lääketieteestä peräisin olevia käsityksiä). *Kansanomaisilla tavoilla* tarkoitan tässä yhteydessä kaikkia niitä tapoja ja käsityksiä, joita kansanvalistajat mitätöivät tai arvosittelivat, riippumatta näiden alkuperästä tai iästä. Osalla tavoista ja käsityksistä saattoi olla satojen tai tuhansien vuosien historia takanaan (reproduktiotabu²), toiset olivat verrattain uusia (tehokas syntyvyyden säännöstely).

Kansanvalistajien kulttuuri ja kansankulttuuri eivät myöskään eronneet toisistaan aina ja joka suhteessa. Esimerkiksi kysymyksen moniulotteisuudesta käynee muutaman kotisyntytykselyn vastaajan toteamus, etteivät he tiedä, oliko heitä synnytyksessä auttanut naisihminen koulutettu vai itseoppinut kättilö. Oletan, että tällainen huomio olisi aikoinaan osoittanut *valistajan* mielestä katastrofaalista välinpitämättömyyttä. Olihan synnytysavuksi ilmeisesti kutsuttu henkilö, jonka koulutuksesta synnyttäjä ei tietänyt mitään, avustajahan saattoi olla ties mikä *puoskarimuija*. Koulutetun kättilön ja itseoppineen avustajan tavat hoitaa kotisyntytystä saattoivat joissakin tapauksissa olla kuitenkin aivan samanlaisia. Synnytyksestään kertovan *äidin asenne* taas oli ilmeisen *kansan-*

omainen – kättilön muodollisella koulutuksella ei ollut väliä, pääasia että joku saatiin auttamaan.

Vastakkainasettelu *kansankulttuuri* – *kansanvalistus* perustuu tässä yhteydessä tietyyssä historiallisessa tilanteessa muodostuneeseen asetelmaan. Kärjistän vieläpä näitä eroja ottamalla esiin toisilleen vastakkaisia teemoja, kuten puhtaus – likaisuus, yksityisyys – julkisuus ja syntyvyyden säännöstely – väestöpolitiikka. Teemat olivat valistuksessa ja/tai valistajien periaatteissa keskeisiä, mutta en suinkaan väitä, että kaikki valistajien ajatukset olisivat olleet äideille ja perheille aina outoja, uusia tai vastenmielisiä tai että kaikki kansan tavat olisivat olleet valistajien hampaissa. Murros oli pitkä ja naiset saivat vaikutteita eri tahoilta. Monet omaksuivat uusia, valistajillekin mieluisia ajatuksia ja käytäntöjä jo ennen kuin he joutuivat esimerkiksi raskausaikanaan valistajan kanssa kasvotusten.

Kansa oli se joukko, jota valistajien mielestä piti valistaa ja sivistää. Tietenkään valistajat eivät sanoneet tyrmäävänsä *kansankulttuuria*. Sen sijaan kansanvalistajat katsoivat sivistävänsä, jakavansa tietoa, opettavansa, oikaisevansa vääriä käsityksiä ja kitkevänsä taikauskoa. Todellisuudessa valistajien ‘tieto’ ei kuitenkaan piirtynyt tyhjään tauluun, vaan sen omaksuminen edellytti joistain muista käsityksistä luopumista. Kysymys oli siis valtasuhteesta, jossa kyseenalaistettiin reproduktioon liittyvän kansankulttuurin keskeisiä piirteitä ja vaadittiin niitä korvattaviksi uusilla, valistajien määrittelemillä tavoilla.

Kuten tunnettua, perinteentutkimus ja kansanvalistus olivat saman äidin, nationalismin, lapsia. Kun valistajat yrittivät kitkeä kansalta sen ”huonoja” tapoja, kulkivat kansatieteilijät ja kansanrunoudentutkijat vierellä kooten soveliaita paloja museoihin ja arkistoihin. Savusauna oli ”kulttuuriaarre” ulkomuseossa, mutta synnytyspaikkana valistajien – ja luultavasti perinteentutkijoidenkin – mielestä ”takapajuinen” tai ”aikansa elänyt”. Loitsut ja taikat koottiin nahkakansiin, mutta ei suinkaan siinä tarkoituksessa, että huonomuistinen kansanparantaja tai paarmuska olisi voinut tarkistaa tietonsa kirjoista tai laajentaa repertuaariaan. *Puoskareihin* turvautuminen osoitti ”sivistymättömyyttä”.

1900-luvun alkupuolen ja keskivaiheitten kansanvalistajien kulttuuri on kaikkine ristiriitoinenkin yksiselitteisempi ilmiö kuin saman aikainen kansankulttuuri – tai siitä on ainakin enemmän aineistoja ja jo tehtyjä tutkimuksia käytettävissä. Kansanomaisen synnytyskulttuuri ja naisten suhde äitiyteen on niukasti tutkittu aihe ja sitä valottamaan ei ole ylenpalttisen runsaita aineistojakaan. Kotisyntytykselyn arvo nouseekin tätä taustaa vasten suureksi.

Olen peilannut muistitietoaineistoa – joka valtaosaltaan edustaa äitien näkökulmia – sekä eräitä kaunokirjallisia kuvauksia äitiysvalistajien, lähinnä kättilöiden ja lääkärien kirjoituksiin. Tarkoituksena on panna tekstit keskustelemaan keskenään ja kommentoida niitä. Tässä käytän apunani eri tutkijoiden esittämiä näkemyksiä reproduktiotabusta, väestöpolitiikasta, kotitalousvalituksesta ja hygieniasta suomalaisessa kulttuurissa. Keskittymällä konflikteihin tahdon kirkastaa käsitysten eroja ja tuoda esiin vallan ja vastarinnan merkityksen kulttuurin muutoksessa.

1.1.2. Äitiys ja naisuus kulttuurisina konstruktioina

Monenlaiset kansanvalistajat – lääkärit, kättilöt, yhdistykset – ovat yrittäneet voimaperäisesti puuttua naisten suhtautumiseen raskautensa ja synnytykseensä 1800-luvun loppupuolelta alkaen³. Siitä oli ensimmäisenä merkinä perheen ja äitiyden nouseminen tärkeäksi yhteiskunnalliseksi keskustelunaiheeksi⁴. Pian seurasivat perässä myös toimenpiteet äitiyden saamiseksi yhteiskunnallisen valvonnan ja suojelun piiriin⁵. Äitiyden valvontaan ja suojeluun liittyi paljon aikakauden nousevalle keskiluokalle ominaisia kulttuurisia ihanteita ja tavoitteita, kuten käsityksiä kodista, perheestä ja naisen tehtävistä. Näissä projekteissa naisen tehtäväksi niin perheessä kuin yhteiskunnassakin määriteltiin äitiys. Pelkkä lapsen synnyttäminen ei kuitenkaan ollut riittävä: äitiydelle konstruointiin uudenlaiset standardit, jotka poikkesivat monin tavoin kansanomaisista käytännöistä ja ajattelutavoista. Äitien päätehtäväksi kaavailtiin lasten ja kodin hoitoa.

Äitiyden konstruoinnilla viitataan Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin ajatuksiin siitä, että todellisuus on sosiaalisesti rakentunut⁶. Sillä he tarkoittavat tiivistetysti sanoen sitä, että ihmiset pitävät jokapäiväistä elämismaailmansa itsestään selvänä todellisuutena ja samalla konstruoivat sen ajattelulla ja toiminnallaan. Lähden siis siitä, että äitiys ja naiseus eivät perustu mihinkään universaaliin seikkaan, kuten biologiaan, vaan ne ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneita. Äidin käsitteellä, tai esimerkiksi hyvällä ja ihanteellisella äitiydellä, ei ole ”luonnollista” perustaa. Muun muassa antropologit Emily Martin ja Henrietta Moore ovat kiistäneet biologian ensisijaisuuden naisten reproduktion määrittäjänä. Martin käyttää metaforana kakkua, jonka aineksista ei voi päätellä kaikkia sen leivontaan ja syömistilanteeseen liittyviä asioita. Eivät myöskään naisten hormonit ym. ”faktat” riitä selittämään reproduktiota kulttuurisena järjestelmänä.⁷

Selvännän ajatusta edelleen George Lakoffin esimerkillä äidin käsitteestä terttumallina (cluster model). Terttumallisissa joukko kognitiivisia malleja yhdistyy muodostaakseen tertun, joka on psykologisesti perustavampi kuin yksityiset mallit. Näin ollen tällaista käsitettä ei voi milloinkaan määrittellä yksiselitteisesti. Lakoff luettelee eräitä äidin käsitteen määrittelyssä käytettyjä malleja: 1) synnytysmalli – äiti on lapsen synnyttänyt henkilö 2) geneettinen malli – äidiltä saa puolet geneeistä 3) hoivamalli – äiti on lastaan hoitava henkilö 4) vaimomalli – äiti on isän puoliso 5) sukumalli – äiti on kutakin henkilöä edeltävä lähin naispuolinen sukulainen. Synnytysmallista ja geneettisestä mallista on aina ollut poikkeamia (äitipuolet, adoptioäidit) ja uudenlaisia tapauksia ilmaantuu (munasolun luovuttajat). Äidin käsitteeseen voi liittyä edellä mainittujen ohella muitakin malleja. Silti ihmisillä on taipumus tavalla tai toisella määrittellä käsite *todellinen äiti*, jonka kriteereistä saattaa puuttua yksi tai useampia näistä malleista. Jokin alamalli puolestaan nähdään aina olennaisempana kuin toiset.⁸

Äidit ja valistajat konstruoivat äitiyttä eri tavoin. Kotisyntyysaineiston työnteon kuvauksissa saa hahmonsaa eräs kansanomaisen äitiyden malli (luku 2.3). Valistajien mallit tulevat esiin luvussa 3.

1.1.3. Monikasvoinen murros

Äitiysvalistuksella oli oma profiilinsa naisten ja lasten terveyteen liittyvänä väestöpoliittisena projektina. Sen alkujuuria voi nähdä jo 1700-luvulla harjoitetussa imetyspropagandassa, ja esimerkiksi kättilökoulutuksen aloittamisessa Suomessa vuonna 1816. Valistus-työ sai uutta puhtia 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Tavoitteena oli ennen muuta synnytys- ja imeväiskuolleisuuden vähentäminen sekä myöhemmin myös laskuun kääntyneen syntyvyyden lisääminen. Käytännössä tämä merkitsi yritystä kitkeä kansanomaiset naisten hedelmällisyyteen, synnytykseen ja lastenhoitoon liittyneet (ajattelu)tavat ja korvata ne virallisen lääketieteen ja kansanvalistajien määrittelemillä käytännöillä. Kesti kuitenkin useita vuosikymmeniä, ennen kuin tämä keskustelu ja sen mukaiset toimenpiteet saavuttivat suomalaisten naisten enemmistön.

Suomessa äitiyttä ja synnytystä koskevat keskustelut, valistuskampanjat, kamppailut ja muutokset tapahtuivat eurooppalaisittain katsoen myöhään. Karkeasti arvioiden voi sanoa, että kansanusko ja -lääkintä kansanomaisine synnytysavustajineen muodosti meillä hegemonisen kulttuurimallin 1920-luvulle saakka, syrjäseuduilla pidempäänkin⁹. Keski-Euroopassa kättilöitä alettiin kouluttaa 1500-luvulla ja maallikkoavustajat olivat käyneet harvinaisiksi jo 1800-luvun jälkipuoliskolla¹⁰.

Murrosta voi tarkastella kamppailuna kansanuskon ja -lääkinnän ja virallisen lääketieteen edustamien mallien välillä. Raskaus ja synnytys medikalisoitiin eli liitettiin osaksi ekspanstiivisen biolääketieteen hallitsemaa kenttää. Vaikka kättilöt (naiset) olivat keskeisessä asemassa uusien käytäntöjen eteenpäin viemisessä, eivät he olleet niitä itsenäisesti kehittäneet. Lääkärit (miehet) hallitsivat biolääketiedettä ja määrittelivät pitkälle myös kättilöiden työtä. Perinteinen synnytyksen, äidin ja lapsen hoito sen sijaan oli naisten hallitsemaa aluetta.¹¹ Lukuisat synnytys- ja äitiysaiheiset tutkimukset ovatkin lähestyneet aihetta medikalisaation ja sen kritiikin kautta.¹²

Suomalaista äitiyshuoltoa pidetään nykyään kansainvälisesti vertaillen hyvätasoisena. Äitiys- ja imeväiskuolleisuusluvut ovat nykyään maailman alhaisimpia¹³. Synnytyskulttuurin muuttumista olisi siis mahdollista kuvata kehityksenä pimeydestä valoon – hyvinvointiyhteiskunnan, lääketieteen ja naisten vapautuksen riemuvoittona. Hyvinvointivaltion syntyä ja toimintaa on usein tarkasteltu maternalismin (äidin ja lapsen hyvinvoinnin) käsitettä hyödyntäen, mikä sisältää ilmeisen konnotaation kulttuurin kehittymisestä parempaan päin¹⁴. Vanhojen perinteiden suosimisen ja muutosten vastustamisen voisi näin ollen nähdä takapajuisuutena¹⁵ – ellei sitten kääntäisi kuviota toisin päin eli tarkastelisi äitien elämää epätoivoisena taisteluna naisia medikalisoivaa yhteiskuntaa ja patriarkaalista lääkärikuntaa vastaan¹⁶.

Tämän tutkimuksen perusnäkökulmana on kulttuuristen ristiriitojen esiin nostaminen. En siis tarkastele kansan naisia pelkättään valistuksen vastaanottajina. Kansalla oli oma kulttuurinsa. En myöskään tahdo julistaa sen paremmin kansankulttuurin kuin kansanvalistajienkaan kulttuurin paremmuutta – tulkitseen olevani sellaiseen vertailuun jäävi.

1.1.4. Kurjuutta ja vahvuutta

Naistutkimuksen eri vaiheita on luonnehdittu kurjuus- ja vahvuustutkimuksen käsitteillä. Kurjuustutkimukset, jotka olivat tyyppillisiä naistutkimuksen alkuvaiheille, keskittyivät kuvaamaan naisen sortoa ja huonoa asemaa. Niitä seurasivat vahvuustutkimukset, joissa on korostettu naisten autonomisten alueiden ja naiskulttuurin olemassaoloa. Sittemmin on molempia näkökulmia pyritty yhdistämään.¹⁷

Etnologit ja folkloristit sen sijaan eivät ole perinteisesti omistaneet paljoakaan huomiota sen paremmin miesten kuin naistenkaan elämän kurjuudelle tai ristiriidoille. Tutkimuksen funktionalistinen valtavirta pyrki pitkään rakentamaan myönteistä kuvaa yhtenäisestä ja sopusointuisesta (joskin juuri katoamaisillaan ole-

vasta) kansankulttuurista, johon nöyrästi omaksuttiin uutuuksia säätyläisten ja valtiovallan kulloistenkin esikuvien ja vaatimusten mukaan folkloren toimiessa sopeuttavana ja sosiaalistavana elementtinä¹⁸. Seppo Knuutilan mukaan kansanelämän tutkijat eivät juuri lainkaan ole kiinnittäneet huomiota siihen mahdollisuuteen, että hallitut ja alistetut ihmiset aktiivisesti ja järkipäisesti vastustaisivat osakseen tullutta kohtelua ja muutosvaatimuksia¹⁹. “Kansanomaisen” ja “talonpoikaisen” kulttuurin kuvaan ei ole kuulunut kärsimys, puute, epätasa-arvo tai ristiriidat, niinpä ei myöskään vastarinta tai politiikka.²⁰

Tähän silkoiseen kuvaan on alkanut ilmestyä murtumia. Aili Nenola on huomauttanut, että perinteisetkään yhteisöt eivät ole olleet sisäisesti niin yhtenäisiä kuin on oletettu. Yhteisöt ovat jakaantuneet ryhmiin, joiden jäsenet eroavat toisistaan sukupuolen, iän, auktoriteetin tai sukulaisuuden perusteella. Näiden ryhmien suhteet muodostavat usein hierarkkisen järjestelmän, jossa on sekä hallitsevia että alistettuja.²¹ Nyttemmin on useampikin etnologi ja folkloristi problematisoinut yhtenäisen kansankulttuurin käsitettä ja käsitellyt elämän varjopuolia, kulttuurisia, yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia konflikteja, valtaa ja vastarintaa²². En silti luonnehtisi takavuosien kansatiedettä vahvuustutkimukseksi, jos kohta valikoituja kulttuuripiirteitä idealisoimalla on kenties tahdottu korostaa rahvaan vahvoiksi miellettyjä puolia.

Kotisyntyysaineisto tarjoaa mahdollisuuden niin onnen ja kurjuuden, kuin ristiriitojen ja vahvuuksienkin tarkasteluun. Vaikka kyselyn vastaajien tyyli oli kaikkea muuta kuin valittava, en välttynyt havaitsemasta monenlaisten kärsimysten tunteja. Kurjuustutkimuksen ainekset olisivat sikäli kasassa. Aikomukseni ei ole lakaista kurjuuksia maton alle, eikä selittää niitä pois, mutta ei myöskään juuttua yksinomaan niihin – ollakseni uskollinen aineiston kaikille vivahteille. Nostan esiin myös naisten muistelmista nousevaa vahvuutta ja arvokkuutta.

Pyrkimys ymmärtää informantia ja välittää tätä ymmärrystä lukevalle yleisölle on etnografisen metodin kenties perustavanlaatuisin ongelma²³. Yleensä saamme lukea etnografisistakin tutkimuksista ennen muuta tutkijoiden ajatuksia ja konstruktioita – infor-

manttien kertomasta jää perin vähän jäljelle, ja siitäkään vähästä he eivät kenties aina tunnista itseään²⁴. Näin voi käydä tässäkin tutkimuksessa, tarkoituksenani on kuitenkin nostaa esiin niin kurjuus kuin vahvuuskin aineistoissa esitettyjen tulkintojen kautta ja keskustella niistä.

1.2. Tutkimuksen aineistot ja tavoitteet

1.2.1. Museoviraston kotisyntyiskysely

Museovirasto järjesti vuonna 1989 vastaajaverkostolleen osoitetun muistitiedon keruukilpailun, jossa pyydettiin kertomaan kokemuksia kotisyntyisistä. Kysymykset oli laatinut Kirsti Makkonen, joka keräsi aineistoa pro gradu -työtään varten.²⁵ Keruukilpailuun saapui kaikkiaan 1183 vastausta. Kotisyntyiskysymykset olivat keruun suosituimmat, niihin vastasi noin 800 kertojaa.²⁶ Synnytsaiheisten vastausten kokonaismäärä on 7780 A5 -kokoista sivua.

Kyselyssä tiedusteltiin mm. varautumisesta synnytykseen, synnytyssavustajista ja sellaisen valinnasta sekä synnytyksen hoidosta. Kysymyksiä oli myös raskauteen ja synnytykseen liittyneistä uskomuksista, lähiympäristön suhtautumistavoista ja neuvolatoiminnasta. Vastaajia pyydettiin myös vertaamaan koti- ja sairaalasyntytystä. (Liite 1.) Kysymykset olivat toimineet lähinnä muistelun virikkeenä – kirjoittajat käsittelivät runsaasti myös sellaisia asioita, joita ei lainkaan tiedusteltu. Pidän tätä positiivisena merkinä siitä, että kirjoittajat olivat innostuneet aiheesta, he olivat syventyneet muistoihinsa ja niistä kertomiseen enemmän kuin keruukysymyksiin.

Valtaosa vastaajista kuvasi maalaisoloja – luultavasti sen vuoksi, koska kotona synnyttäminen jatkui maaseudulla huomattavasti pitempään kuin kaupungeissa. Museoviraston vastaajaverkosto on myös jonkin verran maaseutupainotteinen. Tutkimukseni painot-

tuu tämän vuoksi väistämättä agraarisin kulttuureihin. En ole kuitenkaan sulkenut mitään vastauksia pois aineistosta. Se olisi ollut hankalaa ja keinotekoisinkin, sillä monet vastaajat ovat syntyneet ja ehkä synnyttäneetkin maalla, mutta muuttaneet sittemmin kaupunkiin. Toiset taas ovat eläneet kenties koko elämänsä kaupungissa, mutta kuvaavat kyselyssä maalla asuneen äitinsä tai anoppinsa kokemuksia. Ensimmäisen tai toisenkin polven kaupunkilaiset kantavat mukanaan paljon aineksia sukunsa menneisyydestä, vaikka heidän nykyiset elinolosuhteensa ovat tietenkin aivan toiset. Tämä pätee tietenkin kaikkiin kirjoittajiin; kukaan heistä ei elä enää siinä maailmassa, jota he muistellensa kuvaavat. Koska olen hyödyntänyt myös kaupunkilaisten kerrontaa, en kuitenkaan voi sanoa, että tutkimus valottaisi puhtaasti maalaiselämää.

Tapahtuma ja tulkinta

Seuraavat kotisyntynyt aineiston syntyä ja kyselyvastausten sisältöjä koskevat yleisluontoiset pohdinnat olen tarkoittanut lähdekriittikiksi. Mitä tällainen aineisto on ja mitä sen avulla voi tutkia?

Lähtökohtanani olen pitänyt ajatuksia, joiden mukaan omaelämäkerrallinen muistelu ja muistelukerronta tapahtuu aina kulttuurin kontekstissa, mikä vaikuttaa sekä sen muotoon että sisältöön²⁷. Kerronnan voi katsoa pohjautuvan tapahtumien jäsentymättömään virtaan, jota jäsennetään antamalla tapahtumille merkityksiä²⁸. Ihmiset eivät ensin koe todellisuutta ja sitten tulkitse sitä, vaan heidän toiminnassaan on jo aina mukana subjektiivinen tulkinta sosiaalisesta todellisuudesta. Tulkinta pohjautuu aina kulttuurisiin malleihin, jotka ovat historiallisesti luotuja merkitysjärjestelmiä. Ilman tätä jatkuvaa, mutta pääosin huomaamatonta merkityksellistämistyötä todellisuus tuntuisi täydelliseltä kaaokselta.²⁹

Tulkitseminen merkitsee kulttuurisen muodon antamista henkilökohtaiselle kokemukselle. Ainutkertainen ja yleinen, yksilöllinen ja kollektiivinen ovat näin ollen toisistaan riippuvaisia. Kasvaminen yhteisöjen jäseniksi on niiden kulttuurien merkityskarttojen oppimista, joiden keskellä eletään. Tuotamme itse mer-

kityksiä, mutta merkitysten tuottajina olemme itsekin kulttuurin tuottamia.³⁰

Kirjoittaessaan omaelämäkerrallisia muistelmia ja vastatessaan perinnekyselyihin ihmiset siis tuottavat merkityksiä yksilöllisille kokemuksilleen. Kirjoittajat eivät kerro kaikkia kyselyn aihepiiriin liittyneitä kokemuksiaan, eivätkä toisaalta poimi satunnaisia seikkoja laajasta muistivarannostaan. Kertojat muistelevat mielellään sellaisia asioita, joilla on heille henkilökohtaista ja sosiaalista identiteettiä rakentavaa merkitystä.³¹

Kertojat ovat omaksuneet kulttuurissaan konventionaaliset muistelutavat niissä lukemattomissa tilanteissa, joissa he ovat kuulleet puhuttavan ja kerrottavan kokemuksista ja elämänvaiheista.³² Näin he ovat oppineet ilmaisemaan omat kokemuksensa ja muistikuvansa yleisesti hyväksytyissä puitteissa. Nämä konventiot voivat toisaalta vahvistaa, toisaalta koetella muistoja ja niiden merkityksiä.³³ Niin muistamisella kuin unohtamisellakin on paljon sosiaalisia tehtäviä, ne ovat mukana kaikissa todellisuuden tulkinnoissa.³⁴ Jokainen elämäkerrallisten muistojen kertoja joutuu harkitsemaan avoimuutensa ja rehellisyytensä rajat – ja myös tähän rajankäyntiin kulttuuri tarjoaa mallinsa³⁵.

Niin sanottu terve järki, jota itse kukin käyttää suunnistaessaan arkipäivässään ja tehdessään tulkintoja kokemuksistaan, vaihtelee kulttuureittain³⁶. Ei voikaan ajatella, että olisi olemassa mitään luonnollista, itsestään selvää tai universaalista tapaa suhtautua esimerkiksi raskauteen, synnytykseen tai lapsivuodeaikaan tai kertoa niistä. Lähdenkin tutkimuksessani siitä, että kaikki äitiyteen liittyvät kokemukset, tulkinnat ja kertomukset ovat konstruoituja kulttuurisidonnaisen tiedon avulla. Samalla on selvää, että ruumiillinen kokemus asettaa erilaisille suhtautumismahdollisuuksille ikään kuin ääriviivat³⁷.

Aineistoa tarkastellessani olen kiinnittänyt huomiotani siihen, mitä vastaajat kertovat, kuten myös siihen, mitä mieltä he tapahtuneesta ovat. Tätä arvottavaa seikkaa pidän muistelukerronnan merkittävimpänä antina. Sen sijaan jotkin faktuaaliset seikat voivat jäädä hämärän peittoon, jos muistelukerronnan ohella ei ole muuta aineistoa käytettävissä. Emme esimerkiksi milloinkaan saa tie-

tää, kuinka moni suomalainen nainen on synnyttänyt pellon laidalle, mutta käyttämäni aineisto antaa paljonkin osviittaa siitä, mitä tällaisesta synnytyskäytännöstä on ajateltu. Kuitenkin se, että useat ihmiset kirjoittavat esimerkiksi juuri työn keskellä synnyttämisestä merkitsee myös sitä, että se ei ole ollut aivan tavatonta.

Kansatieteilijät ovat takavuosina pyrkineet seulomaan muistitietoineistoista niin sanottuja faktoja ja lähdekritiikissä on suuntauduttu sitä kautta unohtamisen, kaunistelun ja valikoinnin pohdiskeluun. Kulttuurin on näissä tapauksissa ajateltu koostuvan alkuperäisistä ”tosiasioista”, jotka tutkijan pitäisi pyydystää haaviinsa mahdollisimman turmeltumattomina pystyäkseen tekemään luotettavaa tutkimusta. Näkökulmani on tässä aivan toinen. Tutkimukseni tarkoitus ei ole tavoittaa kerronnan takaa kirjoittajien tulkinnoista vapaata ”objektiivista todellisuutta”, jäsentymätöntä tapahtumien virtaa, josta minulla olisi sitten etuoikeus tehdä tulkintoja³⁸.

Tällä en tarkoita, että pitäytyisin vain kirjoittajien tulkinnoissa; tarkoitukseni on keskustella kotisyntyiskyselyn vastaajien kanssa tutkimalla niitä asioita, joista he ovat kertoneet. Pidän mielenkiintoisena juuri sitä, miten asioita on koettu ja mitä niistä halutaan kertoa. Kulttuuri ei koostu vain ”alkuperäisistä tapahtumista”, vaan myös niille yhä uudestaan ja uudestaan annetuista merkityksistä.

Keskustelunaiheet olen valinnut kotisyntyysaineiston suurenmoisesta runsaudesta. Osa aiheista on monien vastaajien valottamia, kuten esimerkiksi äitien työnteko, joistakin toisista taas ovat suhteellisen harvat kirjoittaneet. Pyrkimyksenäni ei ole suodattaa minkäänlaista keskiarvoa aineistosta. En pidä myöskään ongelmana tulkintojen moninaisuutta. Ihmiset eivät ole toistensa klooneja kulttuurisessakaan mielessä, konventionaalisimpien tapojen ohella on aina myös muita tapoja elää, muistaa ja kertoa³⁹. Tämä koskee myös perhe-elämän tapahtumia, joista jokaisella on oma näkemysensä – kukin vastaaja tuo esiin juuri omat tulkintansa niistä.

Kyselyvastauksia lukiessani ajattelin tietenkin silloin tällöin, että kirjoittajat ovat ”unohtaneet” kertoa jostain, mikä olisi mielestäni kuulunut asiaan. Tällaiset huomiot ovat itse asiassa avaimia kult-

tuurin muutoksen havainnointiin. Siihen, etteivät kotisyntytykselyn vastaajat noteeraa jotain seikkaa, mitä itse olisin pitänyt kertomisen arvoisena, täytyy suhtautua mahdollisena kulttuurierona ja analysoida sitä.

Museoviraston kyselyihin tulleet vastaukset eivät itsestään selvästi edusta mitään kirjallista genrea, jos niitä vertaa vaikkapa elämäkertojen keräyksiin. Kotisyntytykselyn vastauksia voi luonnehtia esimerkiksi muistitiedoksi, omaelämäkerralliseksi muisteluksi tai muistelukerronnaksi. Ensimmäinen käsite painottaa *tiedon* näkökulmaa. Sekä kyselyn järjestäjä että sen vastaaja ajattelevat yksityisten ihmisten tietävän ja muistavan sellaisia asioita, joista ei ole olemassa juurikaan muunlaisia lähteitä. Omaelämäkerrallinen muistelu nostaa esiin *muistelijan*, joka palaa aiheeseen oman elämänsä puitteissa. Tällöin synnytyksen voi ajatella olevan ennen kaikkea osa kertojan elämäkertaa. Muistelukerronta viittaa omaa henkilökohtaista elämää *laajempaan muisteluun* sekä *kerrontaan*. Monet kotisyntytykselyn vastaajat muistelevatkin joko omien kokemustensa ohella tai niiden sijasta naapuriensa, ystäviensä ja sukulaistensa elämää ja synnytyksiä. Kaikki vastaukset ovat kerrontaa, mikä merkitsee tapahtumien arviointia, tulkintaa ja esittämistä kulttuurin tarjoamin keinoin.⁴⁰

Edellä mainituilla käsitteillä voi kuvata kyselyaineistojen eri puolia. Muistelukerronta luonnehtii tämän tutkimuksen aineistoa osuvasti, koska se huomioi kerronnallisen aspektin ja sen, että kirjoittaja ei ole välttämättä kaikkien tapahtumien keskipisteessä. Lähes aina kertojilla on kuitenkin mukana myös omaelämäkerrallinen näkökulma. Kirjoittajien kertomukset esimerkiksi äitiensä synnytyksistä kuuluvat tavalla tai toisella heidän lapsuusmuistoihinsa, käsityksiinsä perheestään ja omista lähtökohdistaan.

Nimitän vastauksia ja niiden osia usein *tarinoiksi*. Tällä käsitteellä viitataan väljästi sellaisiin perinteen lajeihin kuin historiallinen tarina, paikallistarina, sukutarina ja elämäntarina. Kyselyn vastaaja on yleensä kuullut synnytyksiaikaisista tarinointia ja hän on kirjoittaessaan pukeutunut myös omat, alkuperäiset kokemuksensa kerronnalliseen muotoon hyödyntäen kulttuurissamme tunnettuja kertomisen tapoja ja tarinavarantoja.

Uudelleen tulkitseva ja säilövä muisti

Muistitietokyselyjen ominaispiirre on se, että kertojat muistelevat niihin vastatessaan jopa useiden vuosikymmenten takaisia tapahtumia. Kotisynnytykselyn vastaajien synnytyksaiheiset muistot ajoittuvat 1920-luvulta 1960-luvulle. Koska kirjoittajat kertovat myös äitiensä, anoppiensa ja isoäitiensä kokemuksista, sukupolvelta toiselle siirtyneet tarinat ulottuvat aina 1800-luvun viimeisille vuosikymmenille saakka.

Tuossa ajassa muistoille on tapahtunut paljon. Elämänsä tulkinta, se miten eri tilanteita ja aikakausia muistetaan ja muistellaan, muuttuu jatkuvasti. Tulkintaan vaikuttaa myös tilanne ja ne ihmiset, joille kokemuksista kerrotaan.⁴¹ Menneisyyden merkitykset eivät kenelläkään pysy samoina. Se, että ihminen muuttaa hahmotustaan elämänsä tulkintaa ja tulkitsee kokemuksiaan uudelleen, ei tietenkään tarkoita sitä, että aiemmat kertomukset olisivat olleet vääriä tai valheellisia, tai että totuutta ryhdyttäisiin tavoitteellisesti uudelleen tulkitsemalla vääristelemään. Ihmiset kertovat samoista asioista eri ikäisinä eri tavoin, koska heidän käsityksensä eri ihmisten, tapahtumien ja elämänvaiheiden merkityksestä muuttuu jatkuvasti uusien kokemusten myötä. Kysymys on tulkintaan liittyvien skeemojen muuttumisesta. Skeemassa on aina mukana koko elämänsä kokemus, niin myös kertomishetki, nykyisyys.⁴²

Jokaisessa muistamisessa muisto synnytetään tai luodaan uudelleen⁴³. Charlotte Linden mukaan elämäntarina muuttuu ainakin hieman joka kerta kun kerromme sitä uudelle kuulijalle tai kun suhde kuulijaan muuttuu; kun meille tapahtuu uusia asioita tai omaksumme uusia arvoja, jotka muuttavat menneisyyttä koskevaa ymmärrystämme.⁴⁴ Raskaudesta ja synnytyksestä puheen ollen kulttuurinen tilanne on muuttunut ainakin siten, että näistä aiheista voi kertoa vapaammin kuin ennen. Menneisyyttä koskeva ymmärrys on muun muassa tämän takia muuttunut ja vanhat tapahtumat, tavat ja käsitykset ovat joutuneet kirjoittajien kriittisen arvioinnin kohteeksi.

Nykyäitien synnytyksaiheista kerrontaa tutkiva Lena Marander-Eklund on haastatellut äitejä muutaman viikon kuluttua synny-

tyksestä sekä toisen kerran lapsen ollessa noin vuoden ikäinen. Jo tässä ajassa kertomus synnytyksestä muuttuu. Vastasynnyttäneen äidin kerronnassa äiti on itse päähenkilö ja kerronta keskittyy siihen, miten hän koki synnytyksen, selvisi siitä. Vuoden ikäisen lapsen äidin samaa aihetta koskevassa kerronnassa lapsi on tärkeällä sijalla, samoin kokemus äitiydestä. Kerrontaan on tullut vuoden aikana lisää huumoria ja dramatiikkaa, mutta myös rationaalista pohdintaa.⁴⁵

On siis selvää, että myös Museoviraston kotisynnytykskyselyn vastaajien tulkinnat synnytykokemuksistaan ja äitiydestään ovat vuosikymmenten kuluessa moneenkin kertaan muuttuneet. Menneisyyttä tarkastellaan aina nykyisyyden kautta. Jos vastaajia (tai heidän äitejään, joista he kertovat) olisi haastateltu tai havainnoitu silloin, kun he saivat lapsensa, olisi esiin saattanut tulla myös toisenlaisia asioita. En siis voi sanoa tutkivani ”sitä mitä todella tapahtui”, enkä edes niitä käsityksiä, mitä muistelijoiilla oli kokemuksistaan joskus kauan sitten, nuorina äiteinä.⁴⁶ Kuitenkin katseeni on suunnattu menneeseen, aivan kuten muistelijoilakin. Väistämättä tutkimus liikkuukin jossain nykyhetken ja menneisyyden tulkintojen välillä. Menneisyyteen sitä johdattavat kokemukset, joista kirjoittajia on pyydetty kertomaan, sekä osittain myös menneisyydessä tuotetut muut aineistot ja tutkimukset. Sekä muistelijat, tutkija että lukijat tarkastelevat tilannetta nykyisyydestä käsin – kuitenkin erilaisten menneisyyksien eläessä jokaisen muistissa. Pyrin tarkentamaan kuvaa menneisyyttä kohti hyödyntämällä muistitiedon ohella erilaisia aikakauden naisten elämää käsitteleviä tutkimuksia, komiteanmietintöjä, elämäkertoja ja kauno-kirjallisuutta.

Pirjo Korkiakangas on todennut lapsuuden muistelulle olevan tyypillistä arvioida muisteltuja asioita suhteessa nykypäivään. Kerrotut etsivät kaikupohjaa arvioille ennen – nyt, paremmin – huomomin. Lapsuuden muistelu linkkiytyy näin nykyhetkeen ja muisteltu lapsuus painottuu sen suuntaisesti, millaisia kontrastointeja tehdään.⁴⁷ Huomio pätee myös tähän aineistoon, jossa kerrotut muistelevat äitiyttä vuosien takaa. Vastaajat suhteuttavat kokemuksensa lasten saamisesta nykyaikaan, useimmiten täysin impli-

siittäisesti. He korostavat joko tietoisesti tai alitajuisesti kerronnassaan niitä puolia, jotka tietävät olevan nykyajan elämälle vastakkaisia. Kertojat tähdentävät ennen kaikkea raskasta työntekoa ja köyhyyttä. Vastaavan ilmiön on havainnut Seppo Knuuttilla tutkiessaan Sivakan metsätyömieskylän suullista historiaa. Kun sivakallaiset osallistuivat 1970-luvulla kylästään tehtävän televisio-ohjelman suunnitteluun, valitsivat he esiintymisensä strategiaksi köyhyyden kulttuurin esiin tuomisen. Pientilan emännät kertoivat aamuyöstä iltayöhön venyvistä työpäivistään ja siitä, ettei raadannalla saavuttanut kuin niukkuutta. Knuuttilan mukaan emännät välittivät paitsi silloisia elämäntuntojaan, myös menneisyydestä nousevia, pitkään vaikuttaneita arvoja ja elämänkokemuksia.⁴⁸

Köyhyys ja raskas työ kuuluvat niihin asioihin, joiden muistamista kertojat pitävät tärkeänä ja hyväksyttynä – ne ovat yhteisöllisen muistin säilömiä käsityksiä. Toisaalta ne itsestään selvästi ovat vastakkaisia nykyajan elämälle, joka ainakin kotisyntyiskyselyn vastausten luonnehtimaan elämäntapaan verrattuna tuntuu äärettömän helpolta, turvalliselta ja yltäkylläiseltä. Nopea, yhden sukupolven elämän kuluessa tapahtunut kulttuurin muutos ja elintason paraneminen antaa muistelijapolvelle aihetta kiteyttää entisen elämän piirteistä köyhyyden ja raadannan ja toisaalta nykyisyydestä poikkeavat sosiaaliset suhteet: tiiviimmän kanssakäymisen sukulaisten ja kylänväen kanssa.

Henkilökohtaisesta kerronnasta kansanhistoriaksi

Muistitietokyselyn ohjeet, esitetyt kysymykset ja pyyntö: *kertokaa omista kokemuksistanne tai tuntemistanne tapauksista*, johdattivat kirjoittajat heidän henkilökohtaisiin muistoihinsa. Toisaalta tieto kyselyaineiston arkistoinimisesta ja siihen kohdistuvasta tieteellisestä mielenkiinnosta sai vastaajat epäilemättä ajattelemaan myös kertomansa yleisempää merkitystä. Vastaukset liittyivät näin osaksi historiallista, mennyttä elämää käsittelevää kerrontaa.

Kotisyntyiskyselyn vastausten arkipäiväinen sävy antoi vaikutelman, että kirjoittajat ovat kertoneet kokemuksistaan tai elämänvaiheistaan aikaisemminkin – ystävilleen, työtovereilleen tai per-

heensä jäsenille. Näin tietenkään aina ei ole – joskus kirjoittajat nimenomaan toteavat, etteivät ole joistakin asioista kenellekään voineet kertoa. Vastaavasti kirjoittajat ovat kuulleet muitten kokemuksista ja selostavat ja kommentoivat niitä nyt runsaasti omien muistojensa ohella. Henkilökohtaisen kerronnan voi siis aavistaa olleen tapahtumien kerronnallistumisen ensimmäinen vaihe. Henkilökohtaista kerrontaa on jo edeltänyt sarja aikaisempia tulkintoja, joita kertoja on mielessään tehnyt: muistellut, mietiskellyt, yrittänyt sovittaa kokemuksiinsa johonkin malliin.⁴⁹

Folkloristit ovat määritelleet henkilökohtaiset kertomukset minämuotoisiksi ja esittäjän omiin kokemuksiin perustuviksi kertomuksiksi, joiden muokkaamisessa on käytetty hyväksi perinteisiä kertomuskonventioita. Niiden aiheet liittyvät monenlaisiin elämänvaiheisiin ja kokemuksiin, osittain kuulopuheisiin ja juttuihin. Tässä suhteessa henkilökohtaisen kerronnan käsite on laajempi kuin elämäntarinan, jolla viitataan vain omaa elämää koskevaan pohdiskeluun⁵⁰. Olennaista henkilökohtaisessa kerronnassa on kokemukseen liittyvä arvio tai tulkinta. Henkilökohtaiset kertomukset ovat osa yhteisöllistä kertomistavan traditiota, eli kertojan lisäksi myös muut yhteisön jäsenet tuntevat kertomuksen aineksia ja jopa osallistuvat niiden muokkaamiseen. Perinteistä on siis ennen kaikkea kertominen, eivät kertomukset sinänsä.⁵¹

Kotisyntytykselyllä kootun aineiston voi katsoa osaltaan pohjautuvan henkilökohtaiseen kerrontaan, joka sisältää kuvauksia sekä omista että lähipiiriin (perheenjäsenten, sukulaisten, ystävien ja naapurien) kokemuksista lapsen syntymän tiimoilta. Vastaajat siis tarttuivat kynään ja päästivät muistonsa valloilleen. Muistot eivät henkilökohtaisuudestaan huolimatta olleet kuitenkaan täysin uniikkeja: monet kirjoittivat samoista aiheilmistä samansuuntaisia muistelmia. Kysymys on siis kulttuurisidonnaisista kokemuksista ja niiden ilmaisusta niinkään kulttuurin tarjoamin keinoin, esimerkiksi juuri henkilökohtaisen kerronnan aiheilmia ja konventioita hyödyntäen.

Havainnoimalla kerronnassa toistuvia yhteisiä piirteitä voidaan nähdäkseni päästä kiinni siihen, mikä aikakauden naisten elämässä ja ajattelussa on yleistä, yhteistä ja jaettua. Kaikki kerrottu ei kui-

tenkaan asetu samoihin uomiin, monista eri syistä. On tuskin syytä olettaa tutkittavan aihepiirin muodostavan yhtä, yhtenäistä kulttuuria, jossa kaikilla ihmisillä tai edes äideillä olisi yhteneväiset kokemukset ja samankaltainen merkityksenanto. Päin vastoin, eroja tuottavia tekijöitä on ollut runsaasti, mainittakoon esimerkiksi alueelliset traditiot ja ihmisten sosiaaliseen asemaan ja perhe-suhteisiin liittyvät erot. Kulttuuri tai kulttuurit ovat sitä paitsi muuttuneet kaiken aikaa. Ihmisillä on erilaisia ajatuksia siitä, kuinka todellisuus käsitetään ja mitä siitä voidaan sanoa⁵². Tarkoitukseni ei ole viskata sen tähden ”tavanomaisesta” poikkeavaa kerrontaa ”väärien muistojen” roskatynnyriin, vaikka en pystykään nostamaan kaikkia mahdollisia kokemuksia ja tulkintoja esiin.

Omaelämäkerrallisilla, Museoviraston keruukilpailuun lähetetyillä muistelmilla, voi kuitenkin havaita muitakin merkityksiä kuin henkilökohtaisella kerronnalla tavanomaisesti on. Kerronta on osoitettu muistitietoa keräävälle arkistolle ja kansan elämästä kiinnostuneille tutkijoille. Vastaajien tehtäväksi muodostuu kokemusten ja tapahtumien runsauden tiivistäminen käsityksiksi heidän omastaan, perheensä ja lähiympäristönsä menneisyydestä, ja näiden käsityksien muokkaaminen kyselyn tavoitteiden mukaan. Näin ollen kerronnan konteksti eroaa esimerkiksi perhepiirissä tapahtuvasta muistelusta.

Muistitietoa tai omaelämäkerrallisia muisteluksia, niissä muodoissa kuin ne tutkijoiden luettavaksi saapuvat, ei olisi ilman näitä keruukilpailuja. Keruukilpailuilla koottujen aineistojen syntytapaa on nimitetty myös teemakirjoittamiseksi, analogisena teemahaastattelulle⁵³.

Ulla-Maija Peltonen on verrannut eri arkistojen vuoden 1918 tapahtumia käsitteleviä aineistoja ja niiden kertojia ja todennut, että kirjoittavien kertojien oletukset perinnettä keräävästä arkistosta ja kertomuksen lukijasta vaikuttavat niin kertomuksen sisältövalintoihin kuin kerronnan keinoihinkin. Kerronnan konventioiden mukaisesti monet kirjoittavat siitä, mistä olettavat arkiston olevan kiinnostunut tai mistä heidän oman käsityksensä mukaisesti kuuluu kertoa. Myös tietyistä aihepiireistä vaikeneminen oli arkistokohtaista.⁵⁴

Ruotsalaisen etnologin Agneta Liljan tutkimus uppsalalaisen murre- ja perinnearkiston (ULMA) toiminnasta vuosina 1914–1945 valottaa arkiston ja kerääjien välistä vuorovaikutusta. Liljan mukaan ihanteellinen arkistomuistiinpano (uppteckning) vastasi aikakauden tutkimusihannetta eli tutkijoiden käsityksiä siitä, millainen kulttuuri oli, mitä puolia siitä tuli kuvailla ja miten kuvailun tuli tapahtua. Tällaisen muistiinpanon syntyyn vaikutti sekä tutkija, että muistiinpanija, joka oli ymmärtänyt tutkijan asettaman työn päämäärän. Ja päämääränähän oli jättää jälkimaailmalle menneisyydestä pelastettu palanen, joka sopi ruotsalaisen kansankulttuurin historiankirjoituksen palapeliin.⁵⁵ Harrastuksensa pohjalta toimivia perinteenkerääjiä (suurin osa ilmeisesti teki haastatteluja, eikä muistellut itse) opastettiin ankaralla kädellä erottelemaan ”oikea” perinne ihmisten puheen joukosta ja ilmaisemaan se toivotulla tavalla muistiinpanoissa. Erilaisilla palkitsemis- ja rankaisujärjestelmillä kerääjät asetettiin järjestykseen ja tehtiin tällä tavoin heille selväksi, millaisia muistiinpanoja arkisto heiltä odotti.⁵⁶

Tutkimuksen puuttuessa on vaikea sanoa, kuinka pitkälle Pelto- sen ja Liljan tekemät havainnot pätsivät esimerkiksi Museoviraston keruuarkiston toimintaan. Selvää kuitenkin on, että Museoviraston keruuarkisto ja sen kanssa yhteistyössä toimivat kansatieteilijät vaikuttavat sekä suoraan – keruuaiheiden ja kysymysten kautta – että epäsuorasti niin vastaajaverkoston rekrytoitumiseen kuin itse keruuvastauksiinkin. Arkiston ja vastaajien välillä täytyy vallita jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, millaista aineistoa sinne voi toimittaa. Oletettavasti näitä käsityksiä on hiottu vuosien ja vuosikymmenien kuluessa ja ne ovat myös muuttuneet. Yhteistyön edellytykset liittyvät mitä ilmeisimmin sellaisiin, usein tutkijoiden lanseeraamiin ja suosimiin käsitteisiin kuten museo, kansa, kulttuuri, perinne ja (kansatieteellinen) tutkimus, ja näiden käsitteiden riittävän yhdenmukaiseen tulkintaan⁵⁷.

Minkä tähden ihmiset niin mielellään vastaavat kyselyihin ja elämäkertakilpailuihin ja kirjoittavat arkistojen esittämistä teemoista? On ilmeistä, että ainakaan viime vuosien keruuvastaajat eivät ole toimineet vain tutkijoiden päämäärien toteuttamiseksi, vaan heillä on toimintaansa myös puhtaasti omat syynsä. Itse asias-

sa nämä omat syyt tekevät aineistot niin mielenkiintoisiksi – orjallinen keruukysymyksiin vastaaminen tuskin tuottaisi tämän päivän tutkijaa kiinnostavaa aineistoa. Muistelijoilta muistamisen on sanottu olevan ensisijaisesti menneisyyden ja omien elämäkokemusten mielekkääksi tekemistä, pyrkimystä perustella omia ratkaisuja, ylipäänsä selvittää sitä miksi elämä on mennyt niin kuin on mennyt – etenkin silloin kun he jo ovat ehtineet elämäkulkunsa loppupuolelle.⁵⁸ Museoviraston kotisyntytyskyselyn vastauksista välittyikin mielestäni ennen kaikkea juuri kirjoittajien tarve tilitää omia kokemuksiaan ja kertoa sellaisesta elämänmuodosta, joka todennäköiselle lukijalle on jo historiaa.

Kirjoittajien pyrkimyksenä voi siis ajatella olleen kirjoittaa sekä naisten että jo hävinneen kulttuurimuodon historiaa. Tällaista toimintaa on nimitetty kansanomaisen historian tai kansanhistorian tuottamiseksi.⁵⁹ Jotkut kirjoittajista tavoittelevat selvästikin kansatieteellisestä tutkimuksesta tuttua tyyliä kuvaillen esimerkiksi esineistöä mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tässä mielessä voisi ajatella näiden kyselyvastausten olevan ”kansankansatiedettä”, mutta se ei suoraan sanoen kuulosta hyvältä. Pitäydyn siis kansanhistorian käsitteessä.

Kansanhistorian on katsottu kuvastavan kulttuurin tai yhteisön autonomista historiakäsitystä ja olevan tärkeää yhteisön identiteetin määrittäjänä. Usein kansanhistorian teemat ovat lähellä arkielämää, ne valottavat sosiaalishistorian piiriin kuuluvia ilmiöitä, jotka muuten jäisivät pimentoon. Monessa tapauksessa kysymys on hävinneiden historiasta, jonka edustajat eivät ole yleisesti kunnioitettuja sankareita. Osaltaan kansanhistoria on merkinä siitä, ettei tieteellinen tutkimus ole kyennyt vastaamaan niihin tarpeisiin, joita ihmiset ovat liittäneet historiaan (tai kansatieteeseen).⁶⁰ Myös nopean kulttuurin muutoksen ja vilkkaan muuttoliikkeen on katsottu luoneen biografista tietoisuutta ja halua kertoa oma elämänsä historia⁶¹.

Kansanhistorian kirjoittamisen tarve lienee tärkeä syy vastata muistitietokyselyihin. Vastaajat tietävät hallitsevansa sellaista kulttuurihistoriallista ja etnografista kompetenssia, jota kyselijöillä ei ole⁶². Todennäköisesti kirjoittajat ovat havainneet, että heidän ko-

kemuksiaan ei vielä ole kirjoitettu historiallisten tai kansatieteellisten tutkimusten muotoon; he tietävät joko oikovansa vääriä käsitteitä tai täyttävänsä tutkimuksen mustia aukkoja.

Monet teemat, joista kansalaisia on pyydetty kirjoittamaan, ovat juuri sellaisia, jotka antavat mahdollisuuden tuoda esiin omia, tähän saakka vaiettuja, ja jopa vaiennettuja kokemuksia. Tällaisia voivat olla yhtä lailla poliittisen historian traumaattiset tapahtumat, esimerkiksi vuosi 1918, kuin arkielämän intiimit kokemukset, kuten raskaus ja synnytys. Molemmissa tapauksissa muistitietoaineiston kirjoittajat haluavat ”tuoda esiin totuuden, sellaisena kuin se itse on koettu”.⁶³ Huomio voi vaikuttaa triviaalilta, mutta mielestäni se on muistitietoaineiston arvioinnin kannalta keskeinen.

Koska elämäkerrallisten muistelmien kirjoittajat vakuuttavat haluavansa kertoa totuuden, voi tätä seikkaa pitää genren tärkeänä ominaislaatuena.⁶⁴ Kysymys ei ole siitä, että tällaiset muistelukset olisivat välttämättä ”todempia” kuin jotkut muut tekstit, vaan siitä, että kirjoittajat retorisesti väittävät pyrkivänsä tavoittelemaan todellisuutta.⁶⁵ Muistojen ja niiden pohjalta konstruoitujen tarinoiden merkitys onkin nimenomaan siinä, että niihin ainakin jollain tavoin uskotaan.⁶⁶ Tässä mielessä se, ovatko mieleen painuneet tapahtumat ”tosia” tai ”oikein muistettuja” voi olla yhden-tekevää – muistikuvat ovat ihmisille faktoja, joiden mukaisesti myös eletään.⁶⁷

Muistitietokyselyihin vastaaminen tarjoaa hyvän tilaisuuden oman totuuskäsityksen julkituonnille ja kansanhistorian tuottamiselle. Täysin vapaaehtoisena siihen ryhtyvät vain sellaiset henkilöt, jotka ovat kyseisestä aiheesta kiinnostuneita, ja joilla on siitä jotain sanottavaa. Haastatteluilla saattaisikin olla vaikeampaa kerätä aineistoa näinkin intiimistä aiheesta kuin raskaudesta ja synnytyksestä. Amerikkalainen naishistorian tutkija Sherna Gluck on kertonut vaikeuksista saada haastattelemansa naiset kuvailemaan tarkoin esimerkiksi ehkäisyyn tai kuukautisiin liittyviä käytäntöjään.⁶⁸ Tällaisista asioista naiset eivät ole tottuneet keskustelemaan, ne ovat olleet tabuja. Kyselyjen väljyys antaa sitä paitsi kirjoittajille tilaisuuden kertoa vain niistä asioista mistä he itse haluavat, liian

arkaluontoiset tai epäkiinnostavat kysymykset kirjoittaja voi hankaluuksitta sivuuttaa. Toisaalta kirjoittamalla voi purkaa myös vaikeita kokemuksia; niiden selostaminen vastapäätä istuvalle, mikrofonia pitelevälle haastattelijalle ei todennäköisesti olisi aivan yhtä helppoa.⁶⁹

Kotisyntyysaineiston kiistaton ansio on myös sen runsaus. Liki kahdeksantuhatta sivua muisteluksia merkitsee sitä, että kansan naisten historian tavallisimmat tulkinnat tulevat niissä moneen kertaan valotetuiksi ja harvinaisemmatkin tarinat pääsevät esiin. Aineisto kertoo kulttuurista ja sen muuttumisesta oivallisesti juuri kansanhistoriallisten tulkintojensa kautta. Kirjoittajat ottavat halukkaasti esiin sellaisia asioita, joiden he ovat havainneet nykyään olevan toisin ja joiden muuttumisen he ovat omassa elämässään kokeneet.

Faktaa ja fiktiota – kertojan totuuden jäljillä

Kuten jo edellä on käynyt ilmi, ihmismieli ei käsittele asioita irrallisina, kivettyneinä faktoina. Muisti on sulatusuuni, jossa kokemukset ja havainnot prosessoituvat skeemoiksi, joiden avulla kerrontaa tuotetaan. Turmeltuvatko ”faktat” tällaisessa käsittelyssä? Häviääkö ”totuus” matkalla muistelmaksi? Kysymyksiin voi vastata kyllä siinä mielessä, että mikään alkuperäinen tapahtuma kaikkine silloin havaittuine yksityiskohtineen ei koskaan voi päätyä paperille sellaisenaan.⁷⁰ Vastaus on kuitenkin ei, jos ajatteleme tapahtuman kulttuurista merkitystä ja tulkintaa, kertojan totuutta. Kun mennyttä tulkitaan, liitetään tapahtumiin merkityksiä ja niiden seurauksia – tapahtumat pannaan paikalleen osana kertojan hahmottelemaa kohtaloa. Luodusta kuvasta tulee Johnny Kondrupin sanoin *todempi kuin menneisyys itsessään*.⁷¹

Tulkinnan voi siis nähdä tiivistyvän ja syvenevän, kun siihen sulattuu useita kokemuksia ja kertomuksia sen saadessa kirjallisen (tai suullisen) muistelmaan muodon. Onkin selvää, että kotisyntyysaineistossa on sekä enemmän että vähemmän fantasoituja aineksia, mutta yhtä kaikki ne kuvaavat sekä kertojaa että hänen kulttuuriansa.

”Faktat” eivät takaa kulttuurintutkimuksen sisältöä, jos kohta niitä voi siinä monin tavoin hyödyntääkin⁷². Tämän tutkimuksen aihepiiristä voi löytää kvantitatiivista faktaa esimerkiksi kätilöiden määrästä, naisten hedelmällisyydestä ja synnytyslaitosten perustamisesta. Sellaisenaan luvut eivät kuitenkaan kerro paljoakaan aikakauden naisten elämästä, heidän kulttuuristaan. Tutkija tietenkin voi tulkita tietoja omilla käsitteillään ja omista lähtökohdistaan, esimerkiksi konventionaalisesti lääketieteen edistyksenä. Muistelukerronta avaa kuitenkin mahdollisuuden tarkastella kulttuuria sen kokijoiden näkökulmasta käsin.

Muistitietoaineistoon pohjautuva tutkimus on parhaimmillaan tutkijan ja hänen informanttiansa välistä yhteistyötä⁷³. Aineiston tulkitseminen tutkijan käsitteillä ei kuitenkaan välttämättä tee oikeutta muistitietolähteille. Osittainen ratkaisu tähän ongelmaan on omien ja informanttien tulkintojen rinnastaminen esittämällä runsaasti sitaatteja suoraan aineistosta.⁷⁴ Aineistosta poimimani katkelmat kannattaa siis lukea.

Koetan katsoa kertojien tavoin siihen aikaan ja elämään, jota he muistelevat. Teemojen ja sitaattien valinta, sekä niiden tulkinta perustuu kuitenkin omaan harkintaani, joten on selvää, ettei tutkimus voi peilata suoraan aineistoa, puhumattakaan siitä, että se vastaisi yksittäisten muistelijoiden kokemuksia⁷⁵. On selvää, että jonkun toisen tutkijan tekemät havainnot samasta aineistosta voisivat johtaa toisenlaisten teemojen pariin. Myöskään aineistosta tekemäni tulkinnat eivät ole itsestään selviä, tutkimani tekstit ovat runsaudessaan avoimia monenlaisille tulkinnoille⁷⁶.

Tavallista ja epätavallista

Sosiologi Martti Grönfors on tähdentänyt, että kvalitatiivinen analyysi on sosiaalisen toiminnan mielekkyyden empiiristä koodausta. Aktiivinen laadullinen tutkimus hyödyntääkin myös epätavallista ja yllättävää. Odottamattomia asioita ei panna syrjään merkityksettöminä ja epäedustavina, vaan ”niitä kohdellaan kuin kultahippua, joka sattumalta löytyi soranoton yhteydessä”. Sitä heijastetaan asiasta aikaisemmin tiedettyyn, sekä olosuhteisiin, joissa

löytö tehtiin. Löytö voi osoittautua merkityksettömäksi – ohikul-
kijan pudottamaksi – tai se voi paljastaa kokonaisen kultasuonen,
jota peittää loputon, harmaa sora.⁷⁷

Vastaavaa ajatusta on kehitellyt Carlo Ginzburg. Hän on ver-
rannut vähäpätöisiltä vaikuttavia johtolankoja keräävää tutkijaa
metsästäjään, joka on toistuvilla pyyntimatkoillaan oppinut re-
konstruoimaan näkymättömien saaliiden hahmon ja liikkeet nii-
den jäljistä, katkenneista oksista, ulosteista, karvoista ja höyhenistä
ja jälkeenjääneistä tuoksuista. Metsästäjä on oppinut tulkitsemaan
ja luokittelemaan mitättömimpiäkin jälkiä ja tekemään niistä sala-
mannopeita, monimutkaisia päätelmiä.⁷⁸ Samanlaista, oletuksiin
perustuvaa tietokäsitystä hyödynnetään monilla eri aloilla silloin,
kun todellisuudesta ei voi saada suoraa tietoa.⁷⁹

Muistitietoa voidaankin etnologisessa tutkimuksessa hyödyntää
sekä välittöminä kuvauksina – etnografiana – että johtolankoina
asioista, jotka eivät ole ”paljaalla silmällä” nähtävissä⁸⁰. Omaelä-
mäkerrallinen muistelu sisältää monenlaisia jälkiä menneisyydestä,
joita käytän tässä tutkimuksessa johtolankoina arvoitusten ratkai-
semiseksi. Pyrin asettamaan johtolangat tässä laajempiin yhteyk-
siin, vertaamalla niitä sekä toisiinsa, että muista lähteistä saatavaan
tietoon.⁸¹

Muutama vastaaja kirjoitti raskauden ehkäisyn ongelmallisuu-
desta, vaikka aiheesta ei ollut kysymyksiä. Tämä löytö paljastikin
minulle yhden kultasuonen tai johtolangan, taistelun naisten he-
delmällisyydestä. Pian havaitsin aiheeseen liittyviä pieniä vihjeitä
ja lyhyitä mainintoja useilla kertojilla. Syntyvyyden säännöstelyyn
on liittynyt paljon tuskaa ja häpeää, minkä takia vain harvat ovat
kertoneet siitä avoimesti.

Käsittelen tutkimuksessa muutamia kotisynnytyksaineistossa ta-
vallisia kerronnan aiheita kuten raskauden salaamista ja työntekoa
synnytyksen yhteydessä.⁸² Nämä ovat teemoja, joiden myötä vä-
littyy myös kansanhistoriallisia näkökulmia. Täydennän ajankuvaa
tärkeillä, mutta kotisynnytyksaineistossa harvinaisemmilla aiheilla,
kuten juuri raskauden ehkäisyn ongelmilla.

Onko kova elämä edustavaa?

Aineistoa lukiessani hämmästyin ehkä eniten sitä, että nykyaikaiset familistiset tai psykologiset äitiyden ja lapsuuden tulkinnat olivat niin äärimmäisen vähän vaikuttaneet kirjoittajien käsityksiin. Niihin ei viitattu millään lailla, ellei kommentointina pidä juuri aiheesta vaikenemista. Onkin aivan mahdollista olettaa, että hiljaisuudella olisi merkityksensä. Muistelijat eivät esimerkiksi juuri lainkaan ääneen pohtineet äiti-lapsi -suhteen tai lapsen ensimmäisten ikävuosien merkityksiä. Äitiyden onni ei ollut keskeinen muistojen aihe. Useista kertomuksista kuitenkin välittyi, elämän tilinpäätöksenä, tietty tyytyväisyys äidin osaan. Silti joukossa oli myös katkeria kertojia, jotka kaiken työn ja vaivan jälkeen olivat menettäneet suhteensa lapsiin – välit heidän kanssaan olivat viileät tai poikki.

Äitiydestä voidaan kuitenkin kirjoittaa myös toisin. Naisten elämäkertoja tutkineen Ritva Nätkinin mukaan 1940–1960-luvuilla synnyttäneiden äitien kerronnassa korostuu äitiyden palkitsevuus ja ylevyys ja äitiyttä muistellaan onnellisena ja konfliktittomana⁸³. Tällä Nätkin tarkoittaa sitä, että kertojien mielestä äitiys itsessään olisi onnellista, konfliktit tulisivat ulkopuolelta. Äitiyden onnea saattoivat varjostaa taloudelliset huolet tai vaikea mies.⁸⁴ Onkin mielenkiintoista, jos kertojat pystyvät eristämään ”äitiyden onnen” erilaisten ulkopuolisten, mutta samalla hyvin konkreettisten uhkien keskeltä. Äitiys on näille ihmisille ollut arvokasta ja tärkeää kaikista heidän kokemistaan vaikeuksista huolimatta.

Voi kuitenkin olla niinkin, että nykyään ei ole hallitsevien kulttuuristen konventioiden mukaista kertoa, että ei pidä lapsista tai että ei eri syistä olisi halunnut (niin paljon) lapsia tai jaksanut hoitaa tai kasvattaa lapsiaan tai että pitää itseään jollain tavalla epäonnistuneena äitinä. Tiedämme, että tällaisiakin äitejä ja naisia on, mutta heidän tarinansa ovat paljon harvinaisempia.

Äitiyden kulttuuriseen rakentumiseen liittyvät luonnollisestikin äitien taloudelliset ja sosiaaliset olosuhteet. Nälästä, perheväkivallasta tai yksinäisyydestä kärsivän äidin kokemukset ja näkemykset äitiydestä ovat varmasti toiset kuin sellaisen äidin, joka nauttii fyysisestä ja psyykkisestä turvallisuudesta, kuten myös Nätkin toteaa.

Eikä toisaalta ole mitään syytä olettaa, että äitiys tuottaisi automaattisesti onnea. On paljon naisia, jotka eri syistä eivät ole nauttineet äidiksi tulosta – lapsen saaminen on voinut olla henkisesti ja fyysisesti rasittavaa, jopa hengenvaarallista, se on voinut olla myös liiallista, väärään aikaan tapahtuvaa, väärän miehen kanssa toteutuvaa, häpeällistä, taloudellisesti ylivoimaista tai yksinkertaisesti epäkiinnostavaa. Sen voimme päätellä esimerkiksi siitä, että monet naiset ovat halunneet keskeyttää raskautensa⁸⁵.

Kotisyntyiskyselyssä äitiys näyttäytyy enimmäkseen arkisena sekä mitä erilaisimmille konflikteille alttiina elämänalueena. Koko elämän mittapuussa äitiys on kuitenkin kirjoittajille merkittävä kokemus. Ehkäpä elämäkerran genre korostaa juuri viimeksi mainittua kerronnan piirrettä, tilinpäätöstä, kun taas muistitietoaineisto tuo esiin myös arjen vähemmän miellyttävät puolet. Nätkin arvelee, että elämän kultaisella iällä kirjoitettu tarina pelkistää tapahtumien suuret linjat, jolloin masennukset, aborttitoiveet ja pienet vastoinkäymiset vauvan kanssa jäävät taka-alalle⁸⁶.

Kotisyntyiskyselyn vastaajien muistikuvat omien lasten saamisesta olivat selviytymistarinoita, jossa vaikeudet ja niiden voittaminen olivat keskeisellä sijalla. Useimmat kertojat olivat eläneet nykymittapuiden mukaan kovaa, työntäyteistä elämää, jossa lasten syntymät olivat haasteita muiden joukossa. Jokapäiväinen toimeentulo ja usein aina vain kasvavan perheen eteenpäin vieminen olivat ankaraa selviytymistä päivästä toiseen. Ongelmat eivät tietenkään ole olleet pelkästään taloudellisia, monessa perheessä huolia ovat lisänneet väkivalta, alkoholismi ja muut vastaavat seikat.

Täytyy tietenkin kysyä, onko tällainen kerronta lainkaan kulttuurisesti edustavaa, vai onko kenties kysymys jollain tavoin poikkeavista ihmiskohtaloista. Vastaavia piirteitä kirjoituskilpailujen tuloksena syntyneissä elämäkertoissa ja muistitietoaineistoissa on nimittäin havaittu aikaisemminkin⁸⁷. Satu Apo on pohtinut kirjoittavien kertojien taustaa ja esittänyt oletuksen, että varsinkin herkätkin, jollain tavoin säröttyneet sielut tahtovat kertoa tarinansa⁸⁸. Kuitenkaan en luonnehtisi kotisyntyisaineiston kirjoittajia mitenkään poikkeaviksi, joskaan en toisaalta tiedä, millaisia “normaalit” kertojat mahtaisivat olla. Kyselyn vastaajien joukosta

löytyy monenlaisia kertojia ja suuresti vaihtelevia elämänkohtaloita. Tämänkin aineiston kirjoittajista puuttuvat kaikkein kurjimmat tapaukset, esimerkiksi synnyttäessään kuolleet sekä ne, joiden elämänkohtalot eivät noudattele kollektiivisen muistin ja yhteisöllisesti hyväksytyjen kerronnan konventioiden suosimia aiheita. Emme saa lukea raskautensa keskeyttäneiden kokemuksista, lapsenmurhaajien henkilökohtaisista muistoista nyt puhumattakaan.⁸⁹

Kotisynnytykskyselyn tuloksena syntyneen kerronnan tietynlaista kovuutta selittää nähdäkseni ennen kaikkea kulttuurin muutos. Äitinä oleminen on muuttunut muutaman vuosikymmenen kuluessa tavattoman paljon. Yksi suurimmista ja konkreettisimmista muutoksista on perhesuunnittelun muuttuminen epävarmasta, hankalasta, puolisalaisesta, rikolliseksi ja moraalittomaksi leimatus- ta ja hengenvaarallisestakin toiminnasta yleisesti hyväksytyksi käytännöksi ja hyväksynnän myötä tapahtunut ehkäisymenetelmien kehitys ja abortin mahdollistava lainsäädäntö. Valtavia muutoksia on tapahtunut myös perheiden elintasossa ja olosuhteissa. Äidit, jotka rankan maataloustyön ohella synnyttivät lapsen toisensa jälkeen tai jatkuvasti saivat pelätä olevansa raskaana, edustavat nykyajan naiselle vierasta kulttuuria⁹⁰. Kertojat olivat ensimmäisiä lapsia synnyttäessään niin nuoria, etteivät he juuri ehtineet niistä haaveilla.

Kaunokirjalliset lähteet

Olen hyödyntänyt jonkin verran kaunokirjallista aineistoa: Maria Jotunin, Minna Canthin, Helvi Hämäläisen, Joel Lehtosen, Ilmari Kiannon ja Pietari Päivärinnan tuotantoa. Kaunokirjallisuutta on aikaisemminkin käytetty jonkin verran etnologisena lähteenä; näin ovat tehneet esimerkiksi Jonas Frykman ja Orvar Löfgren teoksessaan *Den kultiverade människan*⁹¹. Frykman ja Löfgren eivät esittele, eivätkä erittele käyttämäänsä kaunokirjallisuutta sen kummemmin, eivätkä pohdi sen asemaa tutkimusmateriaalina. Käytännössä he siteeraavat romaaneja esimerkinomaisesti julkaistujen muistelmien ja muistitietoaaineistojen ohella.

Pekka Haatanen on arvioinut tutkimuksessaan *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa* (1968) kaunokirjallisuutta yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen lähdeaineistona. Haatanen mukaan kirjailijat, jotka todenmukaiseen kuvaan pyrkiessä kertovat omista elämänvaiheistaan tahi havainnoimastaan ympäristöistä, ovat verrattavissa muistelmien tai reportaasien kirjoittajiin. – Tämän mukaan realistiseksi luonnehdittava kaunokirjallisuus vastaisi muistitietoaineistoja.

Haatanen jakaa realismia edustavat kirjailijat vielä kolmeen ryhmään sen mukaan, millainen suhde heillä on kuvaamaansa aihepiiriin. 1. ryhmään lukeutuvat kirjoittavat omasta elämänpiiristään ja kokemuksistaan. 2. ryhmän muodostavat havainnoitsijat, jotka kuvaavat omin silmin näkemäänsä asioita. 3. ryhmän kirjoittajia Haatanen luonnehtii sosiaalihistorian kuvittajiksi, jotka työskentelevät tavallaan historian tutkijan tavoin paneutumalla aikaan ja sen ilmiöihin erilaisten lähteiden avulla, mutta myös mielikuvitustaan ja kuulopuheita hyödyntäen.⁹²

Kotisyntyisaineiston kertojat voisi ryhmitellä aivan samoin, jos kohta useimpia vastauksia laadittaessa voi päätellä hyödynnetyn sekä omia kokemuksia, havaintoja lähipiiristä että aiheen ympärillä käytyä keskustelua laajemmaltikin. Kirjailijoilla, kuten myös kyselyihin vastaavilla kirjoittajilla, on tietenkin jokin päämäärä. Tässä suhteessa molemmat käyttävät tietenkin kaikkia sopiviksi katsomiaan kirjallisia keinoja tavoitteensa saavuttamiseksi. Ja kuten edellä jo todettiin, yksityiskohtat voivat turmeltua tällaisessa käsittelyssä, mutta tulkinnasta voi tulla *todempi kuin menneisyys itsessään*.

Tutkimuksessani käyttämäni kirjailijat ovat halunneet ottaa kantaa ajankohtaisiin keskustelunaiheisiin, kuten kansan elinoloihin ja sen kuvastimena muun muassa likaisuuteen, lapsenmurhiin, aviottomiin äiteihin ja abortteihin. Heidän kannanotonsa on tulkittava tätä keskustelua vasten. Näillä puheenvuoroilla (perustuivat ne sitten omiin kokemuksiin, havaintoihin, tai muuhun aineistoon) on yleensä asetettu puolustamaan tai ymmärtämään arvostelun alaiseksi joutuneita ihmisiä kuvaamalla heidän arkeaan. Pienen ihmisen puolelle asettumisella on vankat perin-

teet suomalaisessa kirjallisuudessa⁹³. Omalla tavallaan mielenkiintoiseksi tässä käytetyn kaunokirjallisuuden tekee se, että kysymyksessä on aikalaisulkinta. Tässä kohdin ero vuonna 1989 tuotettuun muistitietoaineistoon pitäisi olla selvä. Ilman yksityiskohtaista analyysyä – jota en ole tehnyt – on kuitenkin vaikea sanoa, näkykö ero missään.

Olen käyttänyt kaunokirjallisuutta ennen kaikkea valaistakseni sellaisia aihepiirejä, joista on muistitietoaineistossa niukasti kerrottua. Kaunokirjallisuuden merkitys tämän tutkimuksen kannalta on ollut myös siinä, että olen voinut havaita tiettyjen keskustelunaiheiden läpäisseen laajasti kulttuurin eri tasoja. Esimerkiksi puhtaus – likaisuus -problematiikan syvän yhteiskunnallisen merkityksen tajuaminen olisi voinut jäädä puutteelliseksi ilman Ilmari Kiantoa, Joel Lehtosta ja Pietari Päivärintaa.

Kirjallisuusantropologisessa artikkelissaan *Topelius och julen* Bo Lönnqvist on analysoinut Sakari Topeliuksen tuotantoa. Lönnqvist tähdentää, että kirjailijat ovat kulttuurisia olentoja ja ammentavat sellaisina omasta kokemuspöyrästään, mutta heidän merkityksensä voi olla suuri myös kulttuurin välittäjinä ja sen muokkaajina.⁹⁴ Onkin selvää, että kirjailijoiden kuvaukset kuuluvat yhteiseen mielikuvamaailmaamme ja kollektiiviin tulkintoihin menneisyydestä ja sen ilmiöistä. Yhdessä jos toisessakin kyselyvastaauksessa luonnehdittiin syrjäseutujen koteja *ryysyrannoiksi*.

1.2.3. Kättilölehti ja kättilöiden muistelmat

Tarkentaakseni kuvaa kansanvalistajien ja valistettavan kansan välisistä kulttuurisista konflikteista olen tutustunut Kättilölehden vuosikertoihin 1897–1950. Oletan, että kättilöille suunnattu lehti on käsitellyt käytännön työssä keskeisiä teemoja. Lehdestä käy ilmi lääkärin ja kättilöiden ammatillinen asennoituminen äitityteen ja synnytykseen; omalla tavallaan mielenkiintoiseksi ja poikkeavaksi muistitietoaineistosta sen tekee aikalaisnäkökulma. Olen seulonut Kättilölehdestä artikkeleita, jotka paljastavat eri aikoina ajankohtaisia valistusteemoja ja kentällä kohdattuja ongelmia.

Konflikteja on syntynyt esimerkiksi kun kansanomaiset ja koulutetut avustajat ovat kamppailleet samoista työtilaisuuksista ja kun koulutetut kätilöt ovat hoitaneet synnytyksiä omasta mielestään liikkaisissa kodeissa. Myös väestöpoliittiset aiheet, kuten abortti, esiintyvät lehden palstoilla.

Kulttuurisista konflikteista kerrotaan myös koulutettujen kätilöiden julkaistuissa muistelmissa. Lyyli Jouskarin (1967), Anna Luodon (1991), Anna Niirasen (1935), Lilja Rajajärven (1992) ja Bertta Valtosen (1984) muistelmista välittyy koulutettujen synnytysavustajien ja ruohonjuuritason valistajien kokemuksia ja näkökulmia kotisyntyneiden aikakaudelta.

1.3. *Äiti tutkijana*

Aloittaessani tämän työn olivat omat lapseni pieniä, Siiri viisivuotias ja Sasa puolentoista vuoden ikäinen. Ajatuksen synnytyksestä tutkimusaiheena olin keksinyt aivan yllättäen luettuani kätilö Anna Luodon muistelmien *Kun ei ollut rahaa tehtiin lapsi*. Kirja teki minuun suuren vaikutuksen. Vajaan viidenkymmenen vuoden takaiset tapahtumat vaikuttivat hyvin eksoottisilta, suorastaan uskottomilta. Aloin etsiä arkistoista kansanomaisesta synnytyskulttuurista kertovia aineistoja.

Tutkimustyöni käynnistyi Museovirastosta löytämäni kyselyaineiston lukemisella. Suhteutin kertomukset kotisyntytyksistä aluksi väistämättä juuri omaan elämään ja omiin kokemuksiini äitiydestä, en esimerkiksi tutkimuskirjallisuuteen – jota en ollut tuossa vaiheessa lukenut juuri lainkaan. Aineisto vei minut suurelta osin tuntemattoman kulttuurin pariin. Minulla ei ennen tutkimuksen tekoa ollut juuri minkäänlaista käsitystä miten maaseudulla on synnytetty, ellei oteta lukuun Anna Luodon muistelmien antia ja toisaalta sekä hämää että kliseistä mielikuvaa saunasyntytyksestä. Suomalaisten maalaisnaisten elinolosuhteita koskevat tietoni olivat myös perin vaatimattomat. Kotisyntytyksineen yllättikin minut monin tavoin. Kyselyvastaajien kertomukset tun-

tuivat oudoilta, mukaansa tempaavilta ja monin tavoin traagisilakin.

Kenties suurin ihmettelyn aiheeni oli agraarinaisten elämän työkeskeisyys. Kun kyselylehdessä oli pyydetty kertomaan raskaudesta ja synnytyksestä, monet naiset pohtivat yhtä lailla tai joskus jopa enemmänkin sitä, miten olivat saaneet työnsä hoidettua lasten saannin ohella. Ennen aineistoon tutustumista en ollut pystynyt kuvittelemaan agraarinaisten arkielämän realiteetteja, saati heidän arvojaan. Ehkä mielikuvieni vaikutti helsinkiläistaustani ja se, että oma äitini oli ollut kotiäiti. Yhtä hämmästynyt olin vastaajien kertomasta raskauden salaamisesta ja häpeämisestä, en ollut kuullut mistään sellaisesta aikaisemmin. Monet uskomukset vaikuttivat täysin käsittämättömiltä.

Kerronnan ymmärtäminen ja jäsentäminen vei paljon aikaa. Pian selvisi, että monet seikat erottavat minut tutkimukseni kohteena olevien äitien enemmistöstä. Erot liittyvät muun muassa lasten määrään ja synnytysikään, raskauteen liittyneisiin tunteisiin, synnytyksen hoitomalliin, työntekoon ja työnjakoon perheessä ja ylipäänsä elinolosuhteisiin. Tutkimukseni alustava kysymyksenasettelu alkoi juuri näiden erojen tunnistamisesta. Aloin miettiä, miksi niin monet äitiyteen liittyvät asiat ovat muuttuneet tavattoman nopeasti, parin sukupolven aikana.

Elämänkulkuni on poikennut aineistoni äitien enemmistön elämästä ensinnäkin siinä, että olen saanut lapseni suhteellisen myöhään, äkillisesti puhjenneen niin sanotun *vauvakuumeen* seurauksina. Esikoiseni syntyessä olin 32-vuotias, toisen sain 36-vuotiaana. Useimmat kotisyntyiskyselyn vastaajat olivat saaneet ensimmäiset lapsensa nuorempina ja heidän mahdollisuutensa perhesuunnitteluun olivat olleet olennaisesti vähäisemmät. Lasteni odotusaikaa väritti valtava innostus, elämän muutoksen suunnittelu, jopa vouhotus, sekä aiheen puiminen paitsi kotona ja neuvolassa, myös ystävien ja työtovereiden, miesten ja naisten parissa. Ei siis jälkeäkään raskauden häpeämisestä tai salaamisesta, mikä oli ennen niin tavallista.

Alettua odottaa ensimmäistä lastani minulle (ja miehelleni) tarjoutui jollain tavoin itsestänselvänä biolääketieteellinen malli,

joka leimasi raskauteen ja synnytykseen liittyviä terveystietämämme. Ensi töikseni raskautta aavisteltuani otin yhteyttä neuvolaan, josta sain tietää miten on nyt hyvä elää, mitä tutkimuksia on tapana tehdä, miten lapsi syntyy, miten sitä hoidetaan. Kävin synnytysvalmennuskurssin yhdessä mieheni kanssa. Neuvolan kättilö oli hyvin ystävällinen ja vaikutti asiantuntevalta, joten käännyin kysymyksineni aina hänen puoleensa. Luin myös muutaman kirjan, joista sain samansuuntaista informaatiota kuin neuvolasta. Ennen omien lasten saamista en ollut juurikaan ajatellut näitä asioita, joten kaikki tuntui uudelta ja kiinnostavalta. En muista keskustelleeni raskaudesta ja synnytyksestä paljoakaan äitini tai anoppini kanssa. Sisareni kertoivat minulle jonkin verran kokemuksistaan.

Perhepiirin synnytysjuttujen muistan poikenneen neuvolan tai synnytysairaalan antamasta tiedosta kahdessa suhteessa. Nämä minullekin keskeisiksi osoittautuvat teemat olivat synnytyksen kivuliaisuus ja sektorin mielekkyys.

Toinen sisareni muisteli synnytyksensä olleen tuskallinen. Neuvolan mukaan taas odotettavissa oli *supistuksia*, joiden myötä lapsi syntyy. Sietämättömistä tuskista ja poltoista⁹⁵ ei puhuttu mitään. En pelännyt lainkaan ensimmäistä synnytystäni, sillä luotin sokeasti neuvolan neuvoihin: hengitellään erityisellä tekniikalla, jolloin lapsi putkahtaa helposti ulos. Sukansuista vain pidellään kiinni. Ajattelin, että sisareni ei varmaankaan ollut saanut pätevää valmennusta.

Toinen sisareni taas kertoi tyytyväisyydestään terveydellisistä syistä suunniteltuun sektioonsa. Hän oli toipunut siitä hyvin. Kuvittelin, että kuka tahansa voidaan leikata, jos synnytys vaikeutuu. Synnytysairaalassa keisarinleikkausta pidettiin vaarallisena ja vaikeana toimenpiteenä, johon ei kannata ryhtyä ellei äidin tai lapsen terveys ole vakavassa vaarassa. Lääkärit ja kättilöt vakuuttelivat alatiesynnytyksestä toipumisenkin olevan helpompaa.

Synnytyksen alkaessa lähdimme synnytyslaitokselle, jossa lapsen päästö tapahtui biolääketieteellisen ajattelun ja käytäntöjen tarjoamissa ankean turvallisissa puitteissa. Ensimmäistä lasta synnytin toista vuorokautta, kunnes minulle suotiin lopulta sektio. Olin itkenyt ja rukoillut sitä jo tuntikausia, mutta Kättilöopiston henkilö-

kunnan asenne oli se, että alateitse on synnyttävä, koska se on luonnollisempaa ja terveellisempää. Jostain ilmestyi kuitenkin lopulta lääkäri, joka armahti minut. Toivuin leikkauksesta hyvin. Toinen lapseni syntyi hieman nopeammin, lopuksi imukuppia käyttäen. Toipuminen oli hitaampaa kuin sektorin jälkeen. Poltot olivat molemmilla kerroilla hirveät, eikä epiduraalipuudutusta annosteltu suinkaan siihen tahtiin kuin olisi ollut tarpeen. Henkilökunnan jatkuva vaihtuminen tuntui pahalta, kukaan luonani poikenneista kättilöistä tai lääkäreistä ei jäänyt edes mieleeni. Ohitseni kulki loputtomasti ihmisiä, jotka olivat nähtävästi täysin turtuneet kärsivien naisten vaikerointiin. Ilman miestäni olisin ollut aivan hukassa; minulla oli koko ajan tunne, että henkilökunta on hylännyt minut. Tunne perustui tuskan hämärtämään tietoisuuteen, tiedän. Minuutit tuntuivat ikuisuudelta, aika oli pysähtynyt. Ajattelin kuolevani, tai kenties olevani jo kuollut, ja palavani jo helvetin tulesa.

Kotiin tultuamme hoidimme lasta pääpiirteissään niin, kuin neuvolassa oli neuvottu. Toisen lapsen kohdalla kaikki tämä oli jo tuttua. Osasin pelätä synnytystä jo etukäteen, joskin yritin aktiivisesti ajatella vain syntyvää lastani. Kuvittelin sitä paitsi toiveikkaasti, että minut varmaan leikataan tällä kertaa nopeammin, koska jo edellisellä kerralla havaittiin, ettei lapsi kuitenkaan synny muuten. Turhaan haaveilin. Nyt lääkärit tuumasivat ensimmäisenkin lapsen *melkein* syntyneen alakautta, joten tämä toinen nyt sitten syntyisi varmasti niin. Kuten sitten syntyikin.

Lapsen syntymään liittyviä hegemonisia biolääketieteellisiä malleja en suuremmiten kyseenalaistanut, vaikka toisaalta tietenkin ”ajattelin itse” ja nimenomaan katsoin toimivani juuri oman harkintani perusteella. Ja kuten sanottu, olin eri mieltä tarpeellisista toimenpiteistäkin, mutta toiveeni liikkuivat täysin biolääketieteellisen mallin tarjoamissa puitteissa. Haaveilin synnyttäessäni lähinnä kokovartalopuudutuksesta ja kirurgin veitsestä. Toivoin siis kovaa lääketieteellistä tietotaitoa ja teknologiaa käytettäväksi. Puudutuksen ja leikkauksen kaipuuni ei johtunut siitä, että olisin ollut valtavan innostunut synnytyksen medikalisaatiosta, vaan kesämättömiltä tuntuneista synnytyspoltoista. Tällaista synnytyksen

hoitoa on nyttemmin myös kritisoitu ns. luonnollisen synnytyksen liikkeessä⁹⁶, mutta lapsia odottaessani en näihin ajatuksiin juurikaan perehtynyt. Täytyy tunnustaa, että olisin yhä aivan liian arka ryhtyäkseni esimerkiksi kotisynnytykseen, vaikka olenkin kokenut monenlaisia ikävyyksiä sairaalassa synnyttäessäni. Tällä elämänalueella haluan välttää riskejä.

Aineistoni äideille ja heidän perheilleen mikään ei ollut samassa mielessä itsestään selvää. Lapsen syntymää koskeva ajattelu oli eri henkilöillä ja samallakin ihmisellä peräisin erilaisista, keskenään täysin ristiriitaisistakin lähteistä ja sen mukaisesti myös toimintamallit olivat monet. Miten eletään raskausaikana, miten synnytetään, missä synnytetään, kuka avustaa, miten eletään synnytyksen jälkeen, miten hoidetaan lasta? Neuvolan kättilön tai lääkärin esittämissä ajatuksissa saattoi olla paljon hämmentävää ja perhepiiristä ja naapureilta tulevat ohjeet olla näistä täysin poikkeavia. Vaihtoehtoja, vaikkakaan ei yleensä valinnanmahdollisuuksia, oli paljon.

Työnjako on perheessämme ollut toisenlainen kuin useimmissa aineistoni kuvaamissa perheissä. Mieheni on hoitanut lapsiamme, useamman kuukauden ajan myös kokopäivätoimisesti, samoin kuin tehnyt kotitaloustöitä aivan siinä missä minäkin. Vauva-ajan jälkeen lapsemme menivät päiväkotiin. Mummot tai muut sukulaiset ovat hoitaneet lapsiamme muutamana iltana vuosittain. Vain ani harvat kotisynnytyksaineiston äidit kertovat miestensä ottaneen ahkerasti ja säännöllisesti osaa lasten hoitoon ja kotitaloustöihin, eikä lapsia hoidettu kodin ulkopuolella kuin poikkeuksellisesti.

Olellainen ero minun ja aineistoni naisten välillä liittyy elintäsoon ja elinolosuhteisiin. Elämäni on ollut ulkoisilta puitteiltaan todella helppoa. Minun ei ole tarvinnut kärsiä yksipuolisesta ravinnosta, ei pyykätä avannolla, eikä nousta kukonlaulun aikaan navettatöihin. Hyvinvointivaltio ja työssä käyvä mieheni huolehtivat perheeni toimeentulosta. Vaikka olen äitiyslomilla ollessani tehnyt jonkin verran ”omia töitäni”, kuten esimerkiksi viimeistellyt graduani, pääosan lasten vauva-ajasta olen käyttänyt kuitenkin lastenhoitoon, kotitaloustöihin ja omiin harrastuksiini. Erityisellä innolla paneuduin ruoanlaittoon, josta aina olen pitänyt. Siivosin päivittäin, vaikka olenkin aina ollut melko suurpiirteinen kodin

puhtauden ja järjestyksen suhteen. Noihin aikoihin kotimme oli-
kin huomattavasti siistimpi kuin nykyään.

Paneutuminen lastenhoitoon ei johtunut vain siitä, että minulla
oli siihen mahdollisuus. Olin selvästikin omaksunut äitiyden *vai-
hemallin*, johon kuuluu lapsille omistettu äitiysloma ja sen jälkei-
nen työnteko lasten ollessa päiväkodissa. En olisi missään tapauk-
sessa halunnut tehdä ansiotyötä äitiyslomillani, enkä toisaalta aiko-
nut myöskään jäädä pysyvästi kotiäidiksi. Kotisyntyysaineiston
äideillä oli vain ani harvoin mahdollisuutta tai haluakaan omistau-
tua lapsenhoidolle edes näiden ollessa vauvoja. Tavallisen agraari-
naisen oli suoriuduttava kaikista töistään viimeistään parin-kol-
men viikon kuluttua synnytyksestä, usein jo aiemmin.

Äitiyslomiin liittyi kummallakin kerralla suuri murros sosiaali-
sessa elämässäni. Monet työn ja opiskelun puitteisiin liittyneet ys-
tävyys- ja tuttavuussuhteet hiipuivat, minkä vuoksi tunsin itseni
joskus yksinäiseksi. Tapailin kyllä silloin tällöin ystäviäni, mutta
arki kului kuitenkin lähinnä lasten kanssa. Illalla töistä palaava
mieheni oli useimpina päivinä ainoa aikuinen, jonka kanssa pu-
huin. Vähitellen aloin tutustua asuinalueeni äiteihin – ennen Si-
irin syntymää en tuntenut ainuttakaan naapuriani. Monet kotisy-
nytykselyn vastaajat supistivat sosiaalista elämäänsä raskausaikana
häveliäisyyden vuoksi, mutta synnytyksen jälkeen he aloittivat
työnsä melko pian ja ainakin siinä mielessä palasivat entiseen elä-
mäntapaansa. Yksinäisyys tai ystävyysuhteet kuuluvat niihin seik-
koihin, joita vastaajat eivät kovin paljon pohdi.

Yhdistäviäkin seikkoja minun ja kotisyntyysaineiston äitien
elämästä tietenkin löytyy. Omat synnytykokemukset ovat tarjon-
neet suhteutus pohjaa muitten naisten kerronnan ymmärtämiselle
ja tulkinnalle. Tiedän, miltä esimerkiksi synnytyspoltot voivat
tuntua ja kuinka synnytys voi viedä kaikki voimat. Tältä pohjalta
voin arvioida esimerkiksi sellaisia periaatteita, joiden mukaan piti
mieluiten synnyttää yksin, muiden huomaamatta ja kenenkään
auttamatta. Mielestäni se oli hyvin ankara vaatimus tai ihanne,
sillä ei ole mitään syytä olettaa naisten synnytysten olleen fysiolo-
gisesti ennen sen helpompia kuin nykyään. Päin vastoin, naiset
olivat nykyistä useammin sairaita ja aliravittuja ja esimerkiksi lap-

sena sairastetun riisitaudin ahtauttamat lantiot olivat nykyistä huomattavasti tavallisempia⁹⁷. Olen joskus ajatellut, että olisin voinut kuolla lapsineni ensimmäiseen synnytykseeni, jos sektiota ei olisi tehty. Sellaiset tapaukset eivät olleet entisaikaan mitenkään tavattomia.

1.4. Äitiys ja synnytys tutkimuskohteena

Lapsen syntymää, synnytystä ja äitiyttä on lähestytty suomalaisessa perinnetieteellisessä tutkimuksessa yleensä erilaisten folkloreaaineistojen avaamista ja rajaamista näkökulmista. Tutkijat ovat paneutuneet johonkin syntymän, äitiyden tai lapsen hoidon osa-alueeseen: on tutkittu muun muassa kansankättilöitä, rotinoita ja varpaisia, lapsenmurhaan liittyvää folklorea, uskomuksia, vastasyntyneen maagista turvaamista ja kehtolauluja⁹⁸. Viime aikoina terveystyön ja lapsenhoitovalistuksen on saanut huomiota, kuten myös synnytyskerronta⁹⁹. Käsityksiä raskaana olevan ja vastasyntyneen naisen saastaisuudesta on sivuttu muun muassa pyhä-teeman ja naisten magiaa käsittelevän tutkimuksen yhteydessä. Ainoa laajempi tutkimus kansanomaisesta lapsen syntymään liittyvästä ajattelusta ja synnytysavusta on lääkärin kirjoittama. Erkki Pelkonen väitteli lääketieteen tohtoriksi vuonna 1931 tutkimuksellaan *Über volkstümliche Geburtshilfe in Finnland*. Käsittelen Pelkosen tutkimusta tarkemmin luvussa 2.1.

Naistutkimuksen ekspansion myötä äitiys ja synnytys ovat tulleet suosituiksi tutkimusaiheiksi humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä ympäri maailman¹⁰⁰. Pohjoismaisessa, NIF:n yhteydessä toimivassa ”kulturella perspektiv på födsel och föräldraskap” – verkostossa on kymmeniä tutkijoita¹⁰¹.

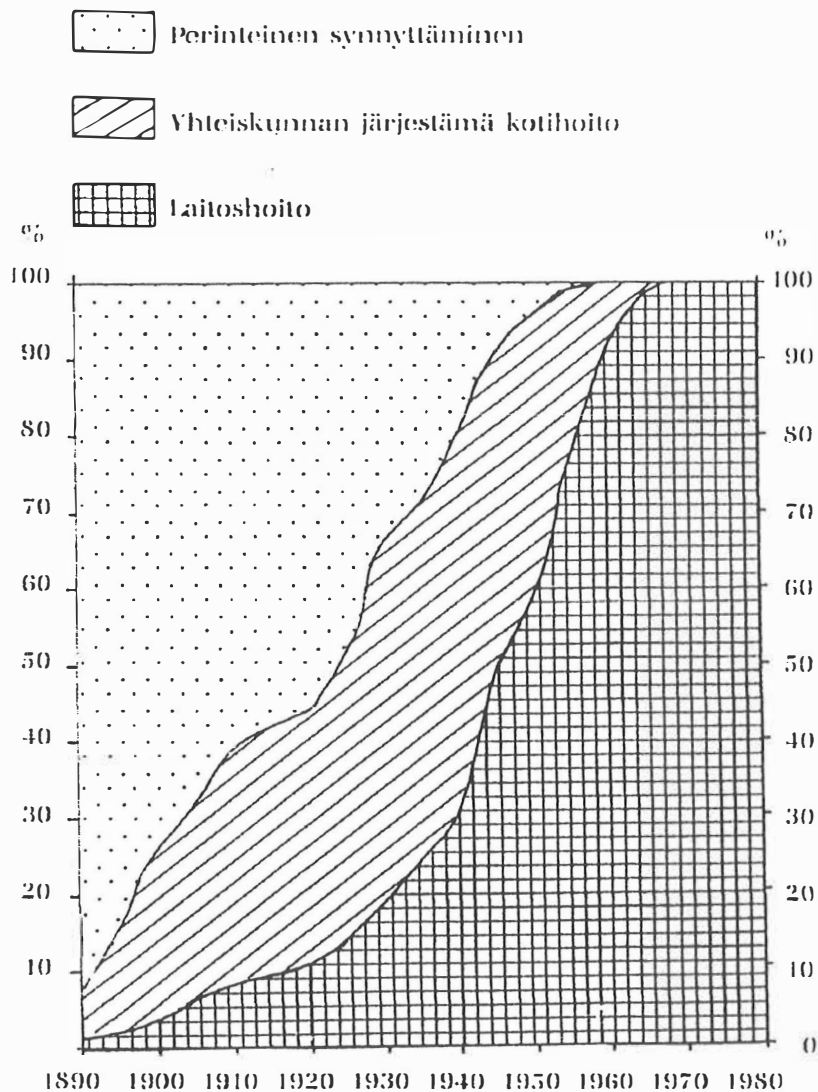
Tutkimukseni paikka tässä kentässä on tarkastella lapsen syntymään liittyvää kulttuurin muutosta, ristiriitoja, valtaa ja vastarintaa sellaisena aikakautena, jolloin muutokset ovat olleet suuria ja nopeita. Tutkimuksen näkökulmat ovat avautuneet olennaisesti muistitietoaineiston kautta. Tavoitteena on tarkastella tilannetta

ennen kaikkea äitien ja perheitten kannalta, mihin aineisto tarjoaakin ainutlaatuiset mahdollisuudet.

1.5. Tutkimuksen teemat

Tutkimuksen keskeinen lähtökohta on pyrkiä kuvaamaan, selittämään ja ymmärtämään lapsen saamiseen liittyvien ajattelun ja toiminnan mallien nopeaa muuttumista 1800-luvun loppupuolelta 1960-luvun alkuun. Aikarajaus perustuu kotisyntyiskyselyn ja muiden käyttämieni aineistojen tarjoamiin mahdollisuuksiin, mutta samalla myös tärkeiden rakenteellisten muutosten ajoittumiseen. Vaikka kättilökoulutus alkoi Suomessa jo vuonna 1816, hoidettiin enemmän kuin 90 % synnytyksistä 1800-luvun loppupuolelle saakka maallikkokättilöiden avulla. Nopea muutos synnytysoloissa alkoi 1890-luvulla, kun koulutettujen kättilöiden määrä ja käyttö alkoi lisääntyä vuosi vuodelta. Kotisyntytykset olivat kuitenkin enemmistönä vielä 1940-luvun keskivaiheille saakka. Tarkastelujakson loppu, 1950-1960-lukujen vaihde, taas merkitsi kotisyntytysten aikakauden päättymistä. Yli 90 % äideistä synnytti tällöin laitoksilla ja enää pari äitiä sadasta turvautui kansanomaiseen avustajaan.¹⁰²

Kuvio 1. Synnytysapujen käyttö (prosentteina kaikista synnytyksistä) vuosina 1890–1980 (Lähde: Turpeinen 1987, 366.)

Vielä viime vuosisadan puolessa välissä synnytyuskulttuuri perustui monessa suhteessa kansanuskoon ja siihen erottamattomasti kytkeytyneeseen kansanlääkintään. Synnytykset tapahtuivat maaseudulla aina kotioloissa ja kansanomaisen avustajan myötävaikutuksella tai yksin. 1900-lukua pohjustamaan tuonkin esiin joitakin piirteitä edeltävästä ajasta; tässä kohdin tukeudun Erkki Pelkosen ja Anna-Maria Reinilän tutkimuksiin. (Luku 2.1.)

Käytän reproduktiotabun käsitettä kuvaamaan keskeisiä periaatteita, joiden mukaan 1800-luvulla ja osin vielä 1900-luvullakin menstruoivaan, lasta odottavaan, synnyttävään ja lapsivuoteessa olevaan äitiin suhtauduttiin. Reproduktiotabu merkitsi muun muassa raskauden ja synnytyksen salaamista ja häpeämistä, äidiltä edellytettyä välttämiskäyttäytymistä sekä näihin tiloihin liittyviä saastaisuuskäsityksiä ja puhdistautumista. Tulkitseen tabua Mary Douglassin ajatusten pohjalta. (Luku 2.1.)

Tabun murtumista valotan neljästä eri näkökulmasta: kirkoteluperinteen hiipuminen, koulutettujen kättilöiden vähäinen kysyntä, yksinsynnyttäjien tarinat ja siirtyminen viljan viljelystä maatalouteen toimivat peileinä tarkastelemassani murroksessa. (Luku 2.2.)

Kotisynnytykskyselyn vastaajat kertoivat paljon työstään. Kappaleessa *Työ naisen kunnia* tarkastelen kerrontaa, jonka aiheena on lapsen synnytys työn keskellä. Näissä kuvauksissa keskustellaan muun muassa sukupuolten välisestä työnjaosta, agraarisesta ihanneäidistä ja perheenjäsenten välisistä valtasuhteista. (Luku 2.3.)

Reproduktiotabun murros ja kansanvalistajien esiinmarssi tapahtuivat molemmat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Valistajat kohtasivat kansan, jonka ajatukset ja tavat poikkesivat merkittävästi heidän omista käsityksistään. Tavoitteeksi muodostui kansankulttuurin muuttaminen. Konfliktit kansan naisten kanssa olivat joskus avoimia, usein kätkettyjä. Rintamalinjat olivat epäyhtenäiset, sillä niin valistajilla kuin kansallakin oli monenlaisia näkemyksiä siitä, millaisia äitien pitäisi olla ja miten heidän tulisi synnyttää. Olen kuitenkin nostanut esiin kolme keskeistä teemaa, joissa ristiriidat kansanomaisen käytännön ja valistajien esittämien ajatusten välillä olivat suhteellisen selviä: syntyvyyden säännöstely,

raskauden salaaminen ja paljastaminen sekä kotien ja äitien puhtaus ja likaisuus. Toistaiseksi käsittelemättä jäävät muun muassa kansan ja valistajien terveystietojen erot, jotka kulminoituivat muun muassa synnytysavustajan ja synnytyspaikan valinnassa¹⁰³.

Edellä mainittuja ristiriitoja käsitellen luvussa *Äidit ja valistajat*. Ensin käyn läpi laajaa, naisen hedelmällisyyteen liittyvää ongelma-kokonaisuutta otsikolla *Kamppailu syntyvyyden säännöstelystä*. Lähden liikkeelle lapsenmurhiin liittyneistä traditioista ja etenen siitä syntyvyyden säännöstelyn yleistymiseen. Lopuksi tarkastelen valistajien suhdetta lapsirajoituksesta haaveileviin naisiin ja perheisiin. (Luku 3.1.)

Luvussa *Yksityistä ja julkista* keskustellaan raskauden ja synnytyksen salaamisen ja paljastumisen välisistä jännitteistä kotipiirissä ja kylällä. Ristiriitoja kehkeytyi siitä, kun raskaana olevia naisia kehoitettiin käymään neuvolassa ja varustautumaan lapsen syntymään. Perinteisesti raskaus oli ollut salattava ja hävettävä asia, johon ei kuulunut mitään julkisia valmisteluita. (Luku 3.2.)

Puhtauskäsitteemme ja käytäntömme muuttuivat rajusti 1900-luvulla. Luvussa *Puhtaat ja likaiset äidit* tarkastelen sitä, miten hygienialla on rakennettu äitiyttä ja miten synnytys lääketieteellistettiin puhtausrituaalien avulla. Valistajien ja kansan suhdetta käsitellään monenlaisten ristiriitojen värittämänä prosessina. (Luku 3.3.)

Lopuksi teen yhteenvedon tutkimuksen päätuloksista. (Luku 4.)

Kotisynnytyksikyselyn vastaajien henkilöllisyyden suojaamiseksi olen muuttanut kaikista sitaateista tunnistetiedot. Viittaan kyselyvastauksiin Museoviraston koodeilla. Sitaattien kieliasu on alkuperäinen. Olen pyrkinyt liittämään vastauksien yhteyteen paikkakuntatietoja; ne ovat kuitenkin vain suuntaa antavia, sillä vastaajat kertovat useinkin tapauksista ympäri Suomen.

Viitteet

- Ks. Helsti 1988, Knuutila 1992, Löfström 1998, Sääsikiilahti 1997 ja 1998.
- Reproduktiotabun* käsitteellä viitataan välttämiskäytäntöihin ja niitä perusteleviin uskomuksiin, jotka ovat yhteydessä naisen biologiseen uusintamiseen liittyviin fysiologisiin ja sosiaalisiin tiloihin: kuukautisiin, raskauteen, synnytykseen ja lapsivuodeaikaan. Vastaavasti käytän termiä synnytystabu silloin, kun on puhe synnyttämiseen ja lapsivuodeaikaan liittyvistä käyttäytymissäännöistä ja uskomuksista. Tabuja käsittelen erityisesti luvussa 2.1.
- ³ Yhteiskunta oli toki jo aiemmin osoittanut kiinnostusta äitien käyttäytymiseen. Väestöpoliittisista syistä oli järjestetty imettämisen edistyskampanjoita jo 1700-luvulta lähtien, koska oli havaittu imeväiskuolleisuuden olevan suurinta sarviruokinta-alueilla. – Vrt. Koskinen – Martelin 1994, 192; Turpeinen 1987, 296–300.
- ⁴ Ks. Häggman 1994.
- ⁵ Ks. esim. Kättilökomitean mietintö, 1912.
- ⁶ Berger & Luckman 1994, 30.
- ⁷ Martin 1992, 11–13; Moore 1995, 25–30.
- ⁸ Vrt. Lakoff 1987, 74–76.
- ⁹ Vrt. Leidenius 1933, 66; Turpeinen 1987, 366. Siirtymä kansanomaisesta synnytyksen hoitomallista koululääketieteelliseen malliin tapahtui useiden vuosikymmenien kuluessa. Laimi Leidenius kirjoittaa Kättilölehdessä vuonna 1933 äitiyshuollosta, ja pahoittelee, että noin puolet synnytyksistä tapahtuu edelleen ilman kättilön apua, vaikka koulutettuja kättilöitä on miltei kaikkialla saatavissa. Jonkinlaisena vedenjakajana voidaanankin pitää 1930-luvun alkua, jolloin enemmistö synnyttäjäistä alkoi käyttää koulutettua kättilöä avustajanaan.
- ¹⁰ Laiho 1991, 13; Shorter 1984, 59–62, 66–67.
- ¹¹ Blom 1988, 14.
- ¹² Esim. Martin 1992, Metz-Becker 1994, Smart 1992, Wrede 1991 ja 1997.
- ¹³ Koskinen – Martelin 1994, 155, 165, 191–195, 323; Laiho 1991, 57; Turpeinen 1987, 289–366.
- ¹⁴ Nätkin 1997, 18–25.
- ¹⁵ Seppo Knuutila (1989) on kritisoinut etnologisten innovaatiotutkimusten myötäsukaisuutta uutuksien vastaanottajia kohtaan, jotka on kuvattu nykyaikaisuuden edelläkävijöiksi, ennakkoluulottomiksi ja rationaaliseksi persooneiksi. Vastustavat tai empiivät asenteet ”*joutuvat kerronnallisesti uuteen valoon siinä summatiiivisessa tahdissa, jossa uutuus vakiintuu osaksi yksilöllisiä ja yhteisöllisiä elämäkäytäntöjä. Tavalla tai toisella etunsa osoittanut ja siten kehitykseksi tematisoitu muutos perustellaan myös tutkimuksellisesti järjellä, toiminnalla ja taloudella, häviöön tuomittu vastustus dokumentoidaan folklorella*”. Tälle vastakkaisessa lähestymistavassa, ”*kansankulttuurin tutkijoiden devolutionistisissa kehityskonseptioissa kansallisen, ’oman’ kulttuurin perusta jatkuvasti ohenee, normit murtuvat, arvot pirstoutuvat ja ihmiset vieraantuvat kaikesta siitä hyvästä minkä menneisyys voisi heille opettaa ja tarjota*”. Jälkimmäinen esimerkki kuvaa hyvin pitkään tavanomaista etnologien ja folkloristien suhtautumistapaa tutkimuksen kohteeseen. Kansa ja kansankulttuuri – jonka käsitettiin olevan juuri katoamisillaan ja siksi edellyttävän ”pelastusta” – idealisoitiin, kulttuurin ikävät puolet lakaistiin maton alle. Pelastusmentaliteetista arkistoideologiana ks. Lilja 1996.

- ¹⁶ Antropologi Emily Martinin tutkimus *The Woman in the Body* (1992) on hyvä esimerkki ”naiset medikalisaatiota vastaan” -tutkimuksesta, jossa vaikuttavin haastattelusitaatein vyörytetään esiin valtava määrä naisten kielteisiä kokemuksia esim. keisarinleikkauksista. Martin ei sen sijaan pohdi sitä, miksi niin monet naiset mielellään menevät sairaalaan synnyttämään, haluavat ultraääni- ym. tutkimuksia ja suhtautuvat positiivisesti kivunlievitykseen, sektioihin ym. lääketieteellisiin toimenpiteisiin, eikä hän myöskään siteeraa haastattelemiensa naisten myönteisiä kokemuksia näistä tilanteista.
- ¹⁷ Lerner 1979, Nenola 1994; Saarinen 1988.
- ¹⁸ Nenola 1990, 12–13.
- ¹⁹ Knuutila 1992, 61.
- ²⁰ Apo 1984a ja 1984 b; Helsti 1988; Nenola 1990, 12–14; Säaskilahti 1997, 95–96.
- ²¹ Nenola 1990, 13.
- ²² Kansankulttuurin käsitteen kriittisestä tarkastelusta ks. Knuutila 1992 ja Säaskilahti 1997; kulttuurisesta vallasta, vastarinnasta ja konflikteista ks. esim. Apo 1995, Knuutila 1992, Klemettinen 1997, Nenola 1990, Peltonen 1996, Pöysä 1997, Räsänen 1996 ja 1997, Åström 1993 ja 1995.
- ²³ Vrt. Lönnqvist 1990, 22.
- ²⁴ Vrt. Crapanzano 1986, 76.
- ²⁵ Ks. Makkonen 1992. Kysely oli osa 35. Muistitiedon keruukilpailua, jossa kotisyntyisten lisäksi kyseltiin monista aiheista lähtien kuppauksesta ja päätyen kirpputoreihin. – Museoviraston kyselylehti 1989.
- ²⁶ Kaikkiaan 35. Muistitiedon keruukilpailuun saapui 16.660 sivua vastauksia. – Museoviraston kyselylehti 1990.
- ²⁷ Frykman 1992, 242; Linde 1993, 11.
- ²⁸ Geertz 1983, 31; Neisser 1982, 62–63; Saarenheimo 1997, 15–16.
- ²⁹ Geertz 1973, 46, 52; Juntunen & Mehtonen 1982, 94; Lehtonen 1996, 16.
- ³⁰ Geertz 1973, 50–51; Lehtonen 1996, 18. Lehtonen viittaa Johan Fornäsän teokseen *Cultural Theory and Late Modernity*, 1995.
- ³¹ Fentress – Wickham 1992, 88; Niedermüller 1988, 464.
- ³² Vrt. Korkiakangas 1996, 329; Siikala 1984, 191.
- ³³ Korkiakangas 1998, 15.
- ³⁴ Vrt. Lönnqvist 1990, 19–20; Korkiakangas 1998, 5.
- ³⁵ Frykman 1992, 242–243, 261–262; Hareven 1996, 248; Thompson 1988, 145–146.
- ³⁶ Geertz 1983, 76.
- ³⁷ Vrt. Fjell 1997, 22–23.
- ³⁸ Lukevat ja kirjoittavat informantit ovat kaikkialla maailmassa haastaneet antropologien yksinoikeuden kulttuurien kirjallisiin tulkintoihin (Clifford 1986, 117–119).
- ³⁹ Erilaisista yksilöllisistä ja kulttuurisista muistamistavoista ks. Fentress – Wickham 1992, 36–39.
- ⁴⁰ Eritellessään muistitiedon, muistelman ja elämäkerran käsitteitä Ulla-Maija Peltonen (1996, 45) on määritellyt muistelman olevan retrospektiivinen ja elettyyn todellisuuteen viittaava kertomus. Muistelmakertomus yhdistää eletyn ja koetun todellisuuden ja subjektiiviset kokemukset. Marja Saarenheimo (1997, 30) on luonnehtinut omaelämäkerrallista muistelua puheeksi, jossa tuotetaan menneisyyttä koskevia käsityksiä ja kuvia

- ⁴¹ Linde 1993, 4; von Wright 1983, 223.
- ⁴² Knuutila 1994, 60; Neisser 1982, 152; Niedermüller 1988, 467–468; Määttänen 1996, 20; Thompson 1988, 135.
- ⁴³ Korkiakangas 1998, 6; Määttänen 1996, 20.
- ⁴⁴ Linde 1993, 31.
- ⁴⁵ Marander-Eklund 1996, 711–712.
- ⁴⁶ Apo 1995, 183; Korkiakangas 1998, 14–15; Neisser 1994, 2–7.
- ⁴⁷ Korkiakangas 1998, 330.
- ⁴⁸ Knuutila 1984, 149–151.
- ⁴⁹ Vrt. Kondrup 1992, 57.
- ⁵⁰ Linde 1993, 21–22.
- ⁵¹ Stahl 1989, 12–19; Ukkonen 1996, 6; Virtanen 1982, 203–204.
- ⁵² Clifford 1986, 18; Lehtonen 1996, 25.
- ⁵³ Apo 1995, 173.
- ⁵⁴ Peltonen 1996, 132–133.
- ⁵⁵ Lilja 1996, 237.
- ⁵⁶ Lilja 1996, 191–202.
- ⁵⁷ Vrt. Peltonen 1996, 89–90.
- ⁵⁸ Samuel-Thompson 1990, 2–12; Ukkonen 1996, 13. Sisäisen tarinan ja sosiaalisen tarinavarannon olennaista merkitystä ihmisen identiteetille, arvoille jne. on pohtinut väitöskirjassaan Vilma Hänninen (1999).
- ⁵⁹ Vrt. Ukkonen 1996, 164.
- ⁶⁰ Kansanhistoriasta ja kansanomaisesta historiasta ks. Heikkinen 1989, 118–122; Kalela 1984, 179–182; Knuutila 1984, 134–135; Ukkonen 1996, 21–24.
- ⁶¹ Virtanen 1982, 176.
- ⁶² Teemakirjoittamisessa syntyvää motiivia perehdyttää tietämätön lukija menneisyyden salaisuuksiin voi verrata haastattelutilanteessa kehkeytyvään kerrontatapahtumaan: kertoja voi kokea haastattelijan paikkakunnan perinteeseen johdatettavaksi vastaalkajaksi. Haastattelija joutuu tietämättömän rooliin, haastateltava on asiantuntija. – vrt. Siikala 1984, 134–135.
- ⁶³ Vrt. Huhtanen 1985, 8; Peltonen U.-M. 1996, 22, 280–287 ja Saarenheimo 1997, 97–103.
- ⁶⁴ Anni Vilkkonen (1997, 53–54) puhuu omaelämäkeroista ”vakavana lajityyppinä”. Vilkon mukaan omaelämäkerralla representaationa on todellisuussuhde, se viittaa itsensä ulkopuolelle ja asettautuu jo tapahtuneen varaan. Tämän fragmentaarisenkin aineiston pohjalta omaelämäkerta pyrkii rakentamaan elämään koherenssia, yhtenäisyyttä.
- ⁶⁵ Stounberg 1992, 21.
- ⁶⁶ Fentress – Wickham 1992, xi; Linde 1993, 68.
- ⁶⁷ Thompson 1988, 138–139.
- ⁶⁸ Gluck 1996, 227.
- ⁶⁹ Vrt. Apo 1980, 188–189.
- ⁷⁰ ”Faktoista”, ”totuudesta”, ”todellisuudesta” ja ”todellisista tapahtumista” puhutaan paljon muistitietoa-aineistojen arvioinnin yhteydessä; kuitenkin näitä ei yleensä määritellä. Niillä voidaan tarkoittaa tilanteesta riippuen esimerkiksi erilaisia kvantitatiivisesti todettavia ilmiöitä, havainnoitsijasta riippumattomia ilmiöitä tai eri

lähteitä käyttäen verifioituja ilmiöitä. Tässä yhteydessä tarkoitan ”totuudella” ker-
tojan kuvaamaa tilannetta sellaisena, kuin se hänen mielellään tapahtuma-ajankoh-
tana hetki hetkeltä hahmottui.

⁷¹ Kondrup 1992, 52.

⁷² Myös väestötieteelliset ym. faktat voi problematisoida, kuten Peter Friedlander (1996, 154) on tehnyt: ”A census numerator, for example, does not merely collect data. Rather standing behind him are not only the census bureau and its staff of statisticians, but also a cultural matrix and an administrative purpose which give a specific shape to certain perceptions of family structure, nationality, education, etc.”

⁷³ Thompson 1988, 8.

⁷⁴ Thompson 1981, 293.

⁷⁵ Ehn – Löfgren 1996, 142.

⁷⁶ Vrt. Linde 1993, 95–96.

⁷⁷ Grönfors 1982, 147–148.

⁷⁸ Ginzburg 1996, 45.

⁷⁹ Ginzburg 1996, 50.

⁸⁰ Vrt. Alasuutari 1993, 60.

⁸¹ Alasuutari 1993, 29.

⁸² Suullisen historian tutkijat Daniel Bertaux ja Isabelle Bertaux-Wiame (1981, 186–188) ovat kuvanneet kerronnan tavallisimpien sisältöjen havaitsemista saturaatio-
prosessiksi (saturation process). Käytyään läpi 15–30 samaa aihetta koskevaa leipu-
rien haastattelua he havaitsivat niiden vahvistavan toisiaan sisällöllisesti. Näin kerätyillä
tiedoilla on heidän mukaansa vahva sosiologinen todistusarvo.

⁸³ Nätkin 1993, 165; Nätkin 1997, 230.

⁸⁴ Nätkin 1997, 230.

⁸⁵ Useimmiten laittomia abortteja merkitsevien keskenmenojen määrä lisääntyi 1900-
luvun ensimmäisten vuosikymmenien kuluessa jatkuvasti. Helsingissä arvioitiinkin
vuonna 1930 joka neljännen raskauden päättyvän keskenmenoon. 1930-luvun vii-
meisinä vuosina tehtiin laittomia raskauden keskeytyksiä lääkäreiden arvion mukaan
vuosittain kymmeniä tuhansia ja viimeisten sotien jälkeisinä vuosina on joka kolman-
nen tai neljännen raskaudentilan arvioitu päättyneen laittomaan keskeytykseen. Nai-
misissa olevat naiset muodostivat suurimman ryhmän abortinhakijoista Väestöliiton
vuonna 1949 perustamassa sosiaalineuvolassa. (Nieminen 1941, Nätkin 1997, 97–
98; Siirala 1934, 14–15.)

⁸⁶ Nätkin 1997, 230.

⁸⁷ Esimerkiksi Satasärmäinen nainen -keruukilpailun (SKS) aineistossa on Anna Mak-
kosen (1997, 206) mukaan paljon köyhyyden kuvauksia, joissa toistuu samantapai-
nen tarina: suurperhe syrjäseudulla, hyvin nuorena kovaan työhön, jatkuva puute ja
ahdistus. Suomi on muuttunut muutamassa vuosikymmenessä paljon ja kirjoitta-
jat tuntevat tarvetta korostaa lapsuutensa köyhyyttä lukijalle, joka ei tiedä entisen
elämän realiteeteista.

⁸⁸ Apo 1993, 127.

⁸⁹ Satasärmäinen nainen -elämäkertakeruun aineiston äitiyskuvauksia tutkinut Ritva
Nätkin (1997, 171) ei myöskään ole löytänyt aineistostaan juuri lainkaan omakoh-
taisia aborttikuvauksia. Hän olettaa niiden puuttumisen syynä olevan aineiston
ominaislaatu ”suomalaisuusprojektin tuotteena”: keruun organisoivat Kalevalaisten
Naisten Liitto ja SKS.

- ⁹⁰ Sari Laukkarisen (1993, 75–77) haastattelemat vuosisadan alkupuolella syntyneet naiset olivat yhtä lukuunottamatta pelänneet koko hedelmällisen ikänsä ajan raskaaksi tulemista. Nainen, joka ei ollut pelännyt raskaaksi tulemista, oli syvästi uskonnollinen ja piti lapsia Jumalan lahjoina.
- ⁹¹ Frykman – Löfgren 1992.
- ⁹² Haatanen 1968, 312–313.
- ⁹³ Laitinen 1981, 228–231, 330–331; Mäkelä 1986, 112–118.
- ⁹⁴ Lönnqvist 1996.
- ⁹⁵ Puhunkin nykyään mielummin poltoista kuin supistuksista, sillä *poltto* kuvaa ruumiillisen kokemuksen huomattavasti paremmin kuin *supistus*, joka on ulkopuolisen tarkkailijan tekemä havainto kohtulihaksen toiminnasta.
- ⁹⁶ Luonnollisesta tai aktiivisesta synnytyksestä ks. Fjell 1998.
- ⁹⁷ Edvard Shorterin (1984, 39–47) mukaan riisitauti saattoi olla kohtalokas naisille juuri siksi, koska se runteli lantion luustoa. Riisitaudin ahtauttamasta lantiosta kärsivien naisten synnytykset olivat vaikeita ja pitkiä. Riisitauti johtuu kalsiumin ja fosforin imeytymishäiriöstä, jota ennaltaehkäistään nykyään antamalla lapsille D-vitamiinia (keksitty 1920-luvulla). Auringonvalo ajaisi saman asian, mutta sitä on tunnetusti liian vähän näillä leveysasteilla. Riisitauti on ollut menneinä vuosisatoina mitä tavallisin lastentauti ympäri Eurooppaa.
- ⁹⁸ Esim. Aché – Pentikäinen – Fagerström 1987; Burjam 1917; Heikinmäki 1968; Koi-vu 1966; Leinonen 1975; Nenola 1998; Nousiainen 1990; Pentikäinen 1969; Reinilä 1965; Sallinen–Gimpl 1992; Vilkuna 1989 (1959).
- ⁹⁹ Heikkilä 1995 ja 1999; Makkonen 1992; Marander-Eklund 1996 ja 2000; Pöyhönen 1989.
- ¹⁰⁰ Alan klassikoista mainittakoon Davis–Floyd 1992; Jordan 1978/1993; Kitzinger 1978 ja Martin 1987/1993.
- ¹⁰¹ Ks. esim. Fjell (red.) 1998. Valmistumassa on mm. Marja–Liisa Keinäsen uskonnon historian väitöskirja karjalaisesta synnytyuskulttuurista.
- ¹⁰² Turpeinen 1987, 365–366.
- ¹⁰³ Synnytysavustajan valintaa olen käsitellyt alustavasti artikkelissani *Midwife or paarmuska? The conflicts surrounding home confinements as reflectors of the cultural differences prevailing in the agrarian community* (Helsti 1995b).

2. Elämä ilman äitiysvalistusta

2.1. Mitä tiedetään raskaudesta, synnytyksestä ja lapsivuodeajasta 1800-luvun Suomessa

Miten käyttäydyttiin raskausaikana, miten synnytettiin, miten vietettiin lapsivuodeaikaa ennen synnytyksen lääketieteellistämistä? Millaista oli kansanomainen synnytysapu? Minkälaiseen kulttuuriin äitiysvalistajat siis ottivat kantaa, kun he rupesivat näihin elämäntilanteisiin puuttumaan?

Tukeudun seuraavissa kappaleissa etnografian osalta melko paljon Erkki Pelkosen lääketieteelliseen väitöskirjaan *Über volkstümliche Geburtshilfe in Finnland* (1931), joka on ainoa laajempi kansanomaista synnytysapuamme käsittelevä tutkimus. Aineistona tekijällä on ollut Duodecim-seuran vuonna 1914 järjestämään synnytysaiheiseen keruuseen saapuneet vastaukset ja jonkin verran muuta arkistomateriaalia. Pelkonen oli myös itse tehnyt lyhyitä haastattelumatkoja Pohjois-Hämeessä, Pohjois-Savossa ja Keski-Pohjanmaalla.¹

Duodecim-seuran kysely on yksi harvoista vanhaa synnytyksenkulttuuriamme valottavista aineistoista. Se on kuitenkin monin tavoin ongelmallinen lähde, jos sitä tarkastelee etnologisesta näkökulmasta. Ensinnäkin huomio kiinnittyy siihen, että kansanomai-

sia synnytystapoja kartoittava kyselykaavake oli osoitettu lähinnä koulutetuille kättilöille ja lääkäreille: kaikkiaan 317 vastauksesta 243 on kättilöiden, 32 lääkärien ja 42 pappien, kansakoulunopettajien ynnä muiden “perinteestä kiinnostuneiden” laatimia². Siis mitään ei kysytty äideiltä itseltään, eikä tietenkään kansanomaisilta synnytyssavustajilta.

Varsinkaan *taikatavoista* eivät vastaajat näytä paljoakaan tietäneen, koska he jättivät usein niitä koskeviin kysymyksiin vastauksitta tai totesivat, ettei paikkakunnalla esiinny taikauskoisuutta. Mikä sitten on taikauskoa? Erään kättilön mielestä taikauskon piiriin kuului käsitys, jonka mukaan lapsi kääntyy kohdussa ennen syntymäänsä³. Kysymykset olivat ilmeisesti vaikeaselkoisia. Sitä paitsi lienee selvää, ettei maagisista käytännöistä – jotka olivat muutoinkin salaisia – riennetty kertomaan kättilöille, lääkäreille, kirkkoherroille ja kansakoulunopettajille, jotka olivat erikoistuneet tällaisten tapojen poisjuurimiseen⁴. Nämä rituaalit lienevät kuitenkin olleet vanhan synnytysskulttuurimme keskeistä sisältöä, minkä Pelkonenkin on kyllä hyvin ymmärtänyt. Lähdemateriaali on kuitenkin niin ohutta ja fragmentaarista, että vain hyvällä mielikuvituksella ja muista lähteistä saadulla kontekstuaalisella tiedolla Duodecim-kyselyn tai Pelkosen tutkimuksen lukija voi jotenkin hahmottaa naisten arkielämän, ihmiset lakonisesti ilmaistujen uskomusten ja tapojen takaa.

Kyselyssä ei myöskään pyydetty vastaajia täsmentämään, mistä he oikeastaan kertovat. Vastauksien ajoitus ja se, kenen antamiin tietoihin tai millaiseen kokemukseen vastaaja nojaa, jää useimmissa tapauksissa arvailun varaan. Kyselyssä ei oletettu vastaajien kertovan omasta elämästään, vaan *paikkakunnan tavoista*. Oma lukunsa on miettiä sitä, millä tavoin kättilöiden ja lääkärien antamiin vastauksiin on mahtanut vaikuttaa heidän ammatillinen antipatiensa kansanomaisia synnytyssavustajia ja -käytäntöjä kohtaan.

Esimerkiksi aineiston ongelmista sopii mielenkiintoinen hedelmällisyyttä koskeva kysymys: Toivotaanko teidän seudullanne isoa lapsiparvea ja halveksitaanko hedelmätöntä naista? Useimmat vastaavat lyhyesti: ”ei toivota” ja ”ei halveksita”. Vain ani harva täsmentää, millaista lapsijoukkoa pidetään suurena, tai tarkoittaa joh-

dattelevaa kysymystä ”halveksimisesta”. Kättilö Liisa Paso Haapa-vedeltä kuitenkin toteaa: ”Eivät kaikki tahdo paljon lapsia, varsinkin jos tulee yli kymmentä, pitävät he paljon. Ei hedelmätöntä hyljeksiä, mutta itse ovat pahoillaan kun eivät saa lapsia.”⁵ Eli jos nykyainen pitää jo neljää tai viittä lasta paljon, saattoivat jotkut kättilö Pason tuntemat vuosisadan vaihteen äidit pitää samaa määrää peräti vähäisenä. Toinen kättilö taas oli sitä mieltä, että monet kansan naiset saavat omasta mielestään liikaa lapsia, yksi tai kaksi riittäisi, ja että hedelmättömiä naisia kadehditaan⁶. Koska hän ei perustele näkemystään laajemmin, emme saa tietää kadehtivatko hänen ympäristössään kaikki naiset hedelmättömiä vai kenties vain ne, joille lapsia oli siunaantunut keskimääräistä enemmän tai ”liikaa”. Vai ilmaisiko kättilö vastauksessaan vain moraalista ja amatillista harmistuneisuuttaan siitä, että hänen potentiaaliset asiakkaansa olivat alkaneet haaveilla ehkäisykeinoista?

Naisten suhtautuminen lapsen saamiseen ei sitä paitsi rajoittunut akselille toivottu – ei toivottu. Tällainen dikotomia on kuviteltavissa vain sellaisissa olosuhteissa, joissa raskautta voidaan menestyksellisesti ehkäistä ja lapset syntyvät enimmäkseen suunnitelmallisesti, toivomusten mukaan ja suunnitelman pettäminen koetaan vastaavasti syystä tai toisesta onnettomuutena. Ennen tehokaiden ehkäisykeinojen ja normiksi muuttuneen syntyvyyden säännöstelyn aikaa tilanne oli toinen. Lapset voitiin kokea paitsi toivotuiksi tai ei-toivotuiksi, muun muassa Herran lahjoiksi, velvollisuuksiksi tai synnin palkoiksi, kuten luvussa 3.1. käy ilmi.

Tiedonantojen tulkintaa vaikeuttaa juuri hedelmällisyyskysymyksen kohdalla sekin, etteivät vastaajat yleensä täsmennä aikaa, jota heidän vastauksensa koskee. Syntyvyyden säännöstelyhän alkoi yleistyä juuri 1900-luvun vaihteessa ja suunnitelmallinen lapsirajoitus merkitsi hedelmällisyyttä koskevan ajattelutavan voimakasta muuttumista. Pariskunnat eivät sitä ennen pitäneet yleisesti mitään tiettyä lapsimäärää tavoitteenaan, joskin lasten syntymävälejä saatettiin pidentää jatkamalla imetystä pitkään.⁷ Suunnitelmallinen lapsirajoitus merkitsi sitä, että yhä useammin alettiin suhtautua lapsen saamiseen toivottavuus-näkökulman mukaan. Kyselyn vastaajille murros ja sen ympärillä käyty keskustelu oli tuttua.

Tuon ajan kättilöt ja lääkärihän suhtautuivat tavanomaisesti täysin kielteisesti raskauden ehkäisyyn.

Erkki Pelkonen selviää tässä kohdin aineiston ongelmista toteamalla, että lapsia toivottiin, ei kuitenkaan yleensä paljoa. Lukija saa itse tykönänsä päätellä, kuinka monta lasta on paljon. Lisäksi hän ottaa esiin vastauksissa mainittuja ajatuksia hedelmättömyyden syistä, kuten pahaa silmää koskevat uskomukset, ja kansan käyttämiä hedelmättömyyden hoitokeinoja sekä ehkäisymenetelmiä.⁸ Aineiston lyhyiden ja perustelemattomien vastausten perusteella ei voikaan tehdä sen tarkempia päätelmiä siitä, kuinka paljon lapsia äidit ovat halunneet ja miten taas lapsettomat naiset ovat tilanteensa kokeneet. Varsinkin mielenkiintoinen aika ennen syntyvyyden säännöstelyn yleistymistä jää jokseenkin hämärän peittoon.

Pelkonen paikkasi kyselyn ilmeisiä puutteita kenttätöillään. Pelkään kuitenkin toisaalta, ettei hänen miehenä ollut helppoa haastatella naisia näin intiimistä aiheesta; kuukautisista ja synnytyksestä kun ei ollut tapana keskustella vieraitten miesten kanssa. Tämän sai kokea muun muassa Duodecim-seuran kyselyyn vastannut Lennart Widman Kalajoelta, joka kaavakkeen alareunassa ilmoittaa haastatelleensa 60-vuotiasta maalaistalon emäntää. Haastateltava oli vastannut hyvin lyhyesti ja lopettanut senkin vähän kesken kaiken: ”Akka joutui hämilleen kysymysteni johdosta, eikä enää jatkanut.”⁹

Siihen, mitä seuraavassa esitän Pelkosen tutkimustuloksina, voi nee suhtautua varauksella kahdessa suhteessa. Ensimmäinen varaus koskee tietojen yleistettävyyttä. Toisaalta voi hyvin kuvitella, että merkittävä osa reproduktioon liittyvistä käsityksistä ja käytännöistä on jäänyt kyselyn ulottumattomiin. Naisten käytännön elämän sujumista ja heidän omia tuntojaan voimme vain arvailla, koska kyselyssä ei tavoiteltu lainkaan autenttisia kokemuksia eikä Pelkonenkaan esimerkiksi kenttätöittensä pohjalta sellaisiin ole tarttunut. Lääkärinä hän oli kiinnostunut lähinnä synnytykseen liittyvien tapojen lääketieteellisestä historiasta ja esittääkin runsaasti vertailuja vanhojen, eri kulttuureissa tunnettujen lääketieteellisten käsitysten ja kansanomaisen synnytysapumme yhtäläisyyksistä ja eroista. Lääkärinä hän suhtautui kansanomaisiin synnytystapoi-

hin myös torjuvasti – läpi kirjan on aistittavissa jos ei suorastaan pilkallinen, niin ainakin ironinen suhtautuminen kansan naisten ajatteluun ja toimintaan. Aineistosta löytämiään uskomuksia, maagisia menettelytapoja ja parannuskeinoja hän luettelee sävyssä, jonka ilmeisenä tarkoituksena on herättää huvittuneisuutta lääkärikollegoissa.¹⁰

Erkki Pelkosen asenne kansanomaiseen synnytyssapuun ja ylipäätään kansan (naisten) elämään on aikakaudelle tyypillisesti evolutionistinen ja valistusajattelun kyllästämä¹¹. Pelkonen mainitsee joitain tapoja hylätyn *edistyneillä* tai *valistuneimmilla seuduilla* ja joidenkin käsitysten olevan tavallisia *takapajuisen* kansanosan keskuudessa tai *kehittymättömissä oloissa*. Hän löytää niinikään synnytyks-kulttuurin yhtäläisyyksiä suomalaisten ja *alemmilla kehitystasoilla olevien kansanheimojen* välillä.¹² Selkeimmin Pelkonen ottaa kantaa kansanomaiseen synnytykskäytäntöön väitösesitelmässään. Kuten tiedämme, *naiset* ovat kautta aikojen toimineet synnytyssavustajina. Tämän seikan Pelkonen toteaa olleen *“suureksi onnettomuudeksi synnyttävälle naissukukunnalle sekä samalla tietenkin lapsenpäästöopille ja sen kehitykselle”*. Pelkonen asettuukin kannattamaan koulutettua ja ilmeisestikin mieluiten miespuolista synnytyssapua.¹³

Erkki Pelkonen kiittää väitöskirjansa esipuheessa kaikkiaan kahdeksaa miestä, jotka ovat häntä tutkimuksen teossa ohjanneet ja auttaneet. Yhtään ainoaa naista, sen paremmin kansatieteilijää kuin lääkäriäkään, ei tähän joukkoon ole sattunut. Naistutkijana voikin itse asiassa hämmästellä sitä, kuinka kiinnostuneita tiedemiehet olivat 1930-luvulla synnyttämisestä. Koska Pelkonen ei katkenyt motiivejaan, voinee päätellä, että hänen tutkimuksensa kansanomaisesta synnytyssavusta liittyi ajankohtaisiin pyrkimyksiin vallata ala, ainakin periaatteellisella tasolla, (mies)lääkäreitten haluttuun. Erkki Pelkosen panos asianmukaisen synnytyksen hoidon ympärillä käytyyn keskusteluun on luultavasti herättänyt myönteistä vastakaikua lääkärikunnan keskuudessa – olivathan kansanomaiset ja lääketieteelliset synnytyssavustajat ja hoitomenetelmät juuri Pelkosen väitöskirjan ilmestyessä (1931) tiukasti vastakkain. Vielä noin puolet synnyttäjistä turvautui maallikkoavustajaan, mikä oli lääkärien mielestä suuri ongelma.

Kirjava synnytyuskulttuuri

Mahdollisuus kuvata 1800-luvun suomalaisnaisten elämää reproduktion¹⁴ eri vaiheissa on siis lähteiden laadun ja määrän vuoksi rajoitettu. Mitään yhtenäistä, saati kansallista synnytyuskulttuuria ei voi edes olettaa olleen. Lapsensaantia ei ennen synnytyksen lääketieteellistämistä ja äitiyden yhteiskunnallistamista sosiaalipoliittisen lainsäädännön avulla ole ohjannut mikään yhtenäinen valtakunnallinen normisto. Sitä ohjasi kansanuskon ja -lääkinnän traditio, joka oli toisaalta sitkeä ja pitkäkestoinen, toisaalta sovelluksille ja uudelleentulkinnoille altis¹⁵. Yhteiskunnan äitiyteen kohdistamaa valvontaa edelsi yhteisöllinen, suvun ja naapuruston harjoittama kontrolli. Jokainen äiti, perhe ja maallikkokätilö toimi jossain määrin eri tavalla, hyödyntäen tuntemaansa perinnettä kulloistenkin olosuhteitten mukaan. Tämän takia lapsen odotukseen ja syntymään liittyvät käsitykset ja tavat saattoivat olla hyvinkin vaihtelevia ja keskenään ristiriitaisia, mikä lienee yksi suurimmista eroista nykyaikaiseen, äärimmäisen yhdenmukaisesti ritualisoituun synnytyuskulttuuriimme verrattuna¹⁶.

Uskonto, luterilainen ja ortodoksinen, sekä erilaiset herätysliikkeet ovat painaneet omat leimansa myös lapsen syntymään liittyneisiin käytäntöihin, mikä näkyy esimerkiksi kirkotteluperinteessä¹⁷. Itä- ja länsisuomalaisen perhejärjestelmän erojen voi olettaa vaikuttaneen moniin äitiyteen liittyviin seikkoihin.¹⁸ Mökin akan, naimattoman piian ja säätyläisrouvan elämässä raskausaikana, synnyttäessä ja lapsivuoteessa on ollut huomattavia eroja, jos yhtäläisyyksiäkin. Esimerkiksi kartanon rouvan synnytyksavuksi oli 1800-luvun alkupuolella tapana hakea kylältä hyväksi havaittu kansankätilö¹⁹. Oletettavasti äidit ovat suhtautuneet eri tavoin ensimmäiseen synnytykseen, kuin viidenteen tai kymmenenteen lapsensaantiinsa ja he ovat myös voineet toimia synnytyksissään eri tavoin, riippuen esimerkiksi kulloisestakin terveydentilastaan, saatavilla olevasta synnytys- ja työavusta ja jopa vuodenajasta. Maallikkokätilöiden tiedot, taidot ja menetelmät ovat olleet vaihtelevia. Lääketieteellistetty synnytys koulutettuine kätilöineen sai merkittävää jalansijaa jo 1800-luvun lopulla kaupungeissa sekä Etelä- ja Länsi-Suomen pitäjissä, kun taas Pohjois- ja Itä-Suomes-

sa toimittiin pisimpään kansanuskon ja -lääkinnän mukaisten periaatteitten pohjalta.

Hiukan demografiaa

Kuinka monta lasta 1800-luvun naiset synnyttivät? Hedelmällisyys pieni maassamme vajaasta kuudesta lapsesta naista kohti noin viiteen 1700-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Syntyneisyyden vähenemisen arvellaan johtuneen keskimääräisen avioitumisien kohoamisesta ja naimattomien osuuden lisääntymisestä. Aviottomina syntyi noihin aikoihin kymmenisen prosenttia lapsista. 1800-luvulla hedelmällisyyden perustaso pysyi vakaasti vähän alle viidessä lapsessa naista kohti, joskin siinä oli vuosittaista vaihtelua. Esimerkiksi Suomen sodan sekä nälkävuosien 1867–1868 paikkeilla lapsia syntyi tavallista vähemmän. 1900-luvun alussa alkoi hedelmällisyys pienentyä jyrkästi.²⁰

Ennen syntyvyyden säännöstelyn vakiintumista aviopareille syntyneiden lasten määrä riippui etenkin naisen avioitumisistä. Koska naisten avioitumisikä oli verrattain korkea, jäi lasten lukumäärä koko Euroopassa keskimäärin 5–6 lapseen naisen hedelmällisen iän loppuun asti kestäneissä avioliitoissakin. Suomessa hedelmällisyys oli hieman alhaisempi pitkien imetyisaikojen takia – lapsia imetettiin usein parinkin vuoden vanhoiksi muun muassa imetyksen raskautta ehkäisevän vaikutuksen vuoksi. 1800-luvulla suomalaisäidit imettivät lapsiaan ahkerasti lukuun ottamatta eräitä seutuja Pohjanmaalla, Torniojokilaaksossa ja Kaakkois-Suomessa. Perheiden lapsiluvussa oli suurta vaihtelua. Esimerkiksi Virolahdella syntyi 1800-luvulla enemmän kuin 10 lasta vajaaseen viidesosaan kaikista perheistä.

Vuosina 1751–1810 alle vuoden ikäisistä lapsista menehtyi noin 21 %, vuosina 1811–1870 enää 19 %. Lapsikuolleisuus alkoi vähentyä voimakkaammin 1800-luvun loppupuolella, pariakymmentä vuotta ennen syntyvyyden säännöstelyn ajatuksen omaksuamista. Korkean lapsikuolleisuuden vuoksi lapsista jäi 1800-luvulla eloon keskimäärin 3.5 – 4 avioparia kohti. Pienten lasten kuolleisuudessa oli suuria alueellisia ja sosiaalisia eroja, jotka selittyvät

ennen muuta imetyksen/ sarviruokinnan yleisyydellä. Kaupungeissa lapset kuolivat useammin kuin maalla, aviottomat herkemmin kuin avioliitossa syntyneet. Väestötieteilijät arvelevat imeväiskuolleisuuden pienenemisen syyksi lastenhoidon parantumisen, etenkin imetyksen lisääntymisen rintaruokintakampanjoinnin jälkeen.²¹

Kuinka vaarallinen synnytys sitten oli naisille? Esimerkiksi ajanjaksona 1816–1865 menehtyi synnytyksissä kaikkiaan 23316 suomalaisäitiä. Synnytyskuolleisuus oli 8,9 tuhatta synnyttäjää kohti, eli lähes joka sadas synnytys vei äidin hengen. Synnyttämiseen liittyvät riskit lisääntyivät nopeasti yli 30-vuotiailla naisilla. Alle 20-vuotiaiden synnytyskuolleisuus oli noin kolmanneksen yli 40-vuotiaiden kuolleisuudesta.²² Äitiyskuolleisuus, eli raskauden ajan ja synnytyksen tauteihin ja komplikaatioihin menehtyneiden määrä oli kuitenkin suurempi. Oiva Turpeinen on arvioinut äitiyskuolleisuuden liikkuneen esiteollisena aikana 2 prosentin paikkeilla. Hän vertaa sitä synnytyslukuihin vuonna 1980, jolloin 2 prosentin kuolleisuus olisi merkinnyt kuolemaa 1250 synnyttäjälle. Todellisuudessa tuolloin menehtyi vain yksi. Synnytyskuolleisuus alkoi laskea reippaasti 1890-luvulta lähtien, jolloin enää viittisen promillea äideistä kuoli lapsen saamiseen.²³

Reproduktiotabu

Jos jotain yhteistä nimittäjää 1800-luvun synnytyskulttuurista tahtoo etsiä, on se epäilemättä reproduktiotabu: käsitykset menstruoivan, lasta odottavan, synnyttävän ja lapsivuoteessa olevan äidin saastaisuudesta ja tähän ajattelutapaan perustuvat käytännöt.

Tabuksi kutsutaan rituaalisesti sanktioitua kieltoa, joka koskee kontaktia johonkin ihmiseen, asiaan tai toimintaan. Tavallisesti tabu rajoittaa ruokailua, kontaktia vainajiin ja muihin vaarallisina pidettyihin henkilöihin ja voimiin, samoin kuin liikkumista tiettyissä paikoissa ja seksuaalista kanssakäymistä. Tabun subjektia pidetään joko pyhänä tai saastuneena ja tabun rikkominen ei ole pelkästään rikos, vaan myös saastuttavaa. Tabun rikkomisesta seu-

raa joko yleistä epäonnea tai yliluonnollinen sanktio. Tabu liittyy erityisesti siirtymäriitin liminaalitilaan.²⁴

Reproduktiotabu merkitsi käytännössä epäpuhtaaksi tulkittun naisen sosiaalista ja fyysistä eristämistä. Tämä oli tärkeää, jottei hän olisi saastuttanut muita. Toisaalta tällaisen naisen katsottiin olevan herkässä tilassa, haavoittuva ja monille vaaroille alttiina. Osan kielloista voi sen tähden tulkita merkinneen ympäristön suojelemista naiselta, kun toisten rajoitusten tarkoituksena oli hänen suojeleminen ympäristöltään. Monissa tapauksissa välttämiskäytäntö palveli molempia tarkoituksia.

Reproduktiotabu perustui Suomessa sekä kansanuskoon että kristilliseen perinteeseen. Kansanuskon reproduktiotabun on tulkittu kuitenkin olevan kristinuskoa vanhempi ilmiö²⁵. Raamatussa tabuun viitataan 3. Mooseksen kirjan 12. luvussa seuraavasti:

Säädöksiä lapsensynnyttäjän puhdistamisesta. Ja herra puhui Moosekselle sanoen:

2. ”Puhu israelilaisille ja sano: Kun vaimo tulee hedelmälliseksi ja synnyttää poikalapsen, olkoon hän saastainen seitsemän päivää; yhtä monta päivää kuin hänen kuukautisensa kestävät, olkoon hän saastainen.

3. Ja kahdeksantena päivänä ympärileikattakoon pojan esinahan liha.

4. Mutta vaimo pysyköön kotona kolmekymmentä kolme päivää puhdistavan verenvuotonsa aikana; älköön hän koskeko mihinkään, mikä on pyhää, älköönkä tulko pyhäkköön, ennen kuin hänen puhdistuspäivänsä ovat kuluneet umpeen.

5. Mutta jos hän synnyttää tyttölapsen, olkoon hän saastainen kaksi viikkoa, samoin kuin kuukautisissaan, ja pysyköön kotona kuusikymmentä kuusi päivää puhdistavan verenvuotonsa aikana.

6. Mutta kun hänen puhdistuspäivänsä pojan tai tyttären jälkeen ovat kuluneet umpeen, vieköön hän vuoden vanhan karitsan polttouhriksi ja kyyhkysenpojan tai metsäkyyhkysen syntiuhriksi ilmestysmajan oven eteen papille.

7. Ja tämä tuokoon ne Herran eteen ja toimittakoon hänelle sovituksen, niin hän on puhdas verenvuodostansa. Tämä on laki lapsensynnyttäjistä, olipa hän synnyttänyt poika- tai tyttölapsen.

8. Mutta jos hän ei saa hankituksi lammasta, ottakoon kaksi metsäkyyhkystä tai kaksi kyyhkysenpoikaa, toisen polttouhriksi ja toisen syntiuhriksi; ja pappi toimittakoon hänelle sovituksen, niin hän on puhdas.”²⁶

Säädöksistä omaksuttiin kansanuskoon ainakin kirkkoonotto puhdistautumisriittinä. Paikoin myös kirkkoonoton ajankohta erosi sen mukaan, oliko kysymyksessä pojan tai tyttären syntymä. Käytännössä esikristilliset synnytykseen liittyneet tabut kietoutuivat yhteen vastaavien kristillisten käsitysten ja traditioitten kanssa. Synnytyksen liepeillä säilyikin pitkään paljon sellaisia ikivanhoja uskomuksia ja perinteitä, mitkä kirkko ja oikeuslaitos olivat juuri neet pois muilta elämän alueilta paljon aikaisemmin²⁷.

Kirjoittaessaan 3. Mooseksen kirjassa ilmaistuista ruoaksi kelpaavista ja saastaisista, vältettävistä eläimistä, Mary Douglas varoitti Mooseksen tulkittamisesta valistuneeksi kansanterveysmieheksi sen vuoksi, että joitakin hänen ruokailusäädöksiään voidaan pitää terveellisinä²⁸. Mooseshan oli kuitenkin hengellinen johtaja. Vastaavasti en tulkitsisi reproduktioon liittyviä tabuja äitiyssuojelukuksi, niin kuin jotkut ovat tehneet. Tabuja voitiin perustella äidin ja lapsen terveydellä ja niistä saattoi olla terveydellistä hyötyä, mutta ei suinkaan yksinomaan. Eräiden tietojen mukaan kielletyillä alueilla kuljeskeleva epäpuhdas nainen saattoi jopa joutua väkivaltaisten hyökkäysten kohteeksi. Katsottiin, että hänet voitiin lyödä kuoliaaksi, ampua tai kivittää. Tällaisen naisen hengen ja terveyden uskottiin olevan vailla lain suojaa.²⁹ Ei myöskään paikoin vaadittua yksin synnyttämistä voi pitää pelkästään äidin terveyteen tähtäävänä tapana, vaikka näin toimien tahdottiinkin muun muassa suojautua pahalta silmältä. Samallahan synnyttäjää pidettiin kuitenkin saastuttavana, ympäristölleen vaarallisena. Tässä mielessä synnyttäjää voitaisiin verrata vaikka spitaaliseen, joka eristettiin yhteisöstään tartuntavaaran vuoksi. (Esimerkki ei ole kaukaa haettu: 3. Mooseksen kirjassa spitaalisten diagnosointi, eristys- ja puhdistautumisohjeet esitetään heti lapsensynnyttäjän puhdistautumissäädösten jälkeen). Reproduktiotabu kuului osaltaan terveyttä ja sairautta koskevien käsitysten piiriin, mutta tabun tulkinta yksinomaan äidin suojaamiseen tähtääväksi kansanlääkinnälliseksi periaatteeksi hämärtää sen laajemmat ulottuvuudet naissukupuolta olennaisesti määrittelevänä käsityksenä.

Suomessa reproduktiotabu on kiehtonut monia tutkijoita, ja sitä on sivuttu ainakin *pyhää* (Anttonen 1996 ja Vilkuna 1958),

naisen väkeä (Apo 1995 ja 1998 b ja Harva 1916) sekä *magiaa* (Hämäläinen 1920 ja Stark-Arola 1998) koskevien tutkimusten yhteydessä. Anna Maria Viljanen-Saira (1979) on tutkinut Suomen mustalaisten puhtaussääntöjä. Lapsivuoteessa olevan naisen puhdistautumisriitit ovat olleet Li Näsen (1983 ja 1984) tutkimuskohteenä. Marja-Liisa Keinänen on tarkastellut (1996, 1999, 2000) karjalaisia synnytyksirituaaleja sukupuolen ja ruumiillisuuden rakentumisena. Uranuurtajana voidaan pitää etnologi K. Rob. V. Wikmania, joka vuonna 1915 kirjoitti vaatteiden sukupuoliseen symboliikkaan liittyvästä magiasta ja sivusi siinä naisen hedelmällisyyteen ja epäpuhtauteen liittyviä käsityksiä. Vuonna 1917 Wikman julkaisi artikkelin tabu- ja epäpuhtauskäsityksistä naisen *seksuaalisten kriisien*, kuten raskauden ja synnytyksen vaiheilla. Anders Gustavsson on käsitellyt tutkimuksissaan *Kyrktagningsleden i Sverige* (1972) sekä *Den nyblivna modern* (1978) pohjoismaista naisten epäpuhtauteen ja puhdistautumisriitteihin liittyvää perinneaineistoa. Pentti Lempiäisen tutkimus lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotosta liturgisena tapana (1969) valottaa tavasta kirkon piirissä ja valtiopäivillä käytyä keskustelua.

Tämän tutkimuksen kannalta kysymys naisen saastaisuudesta reproduktion eri vaiheissa on mielenkiintoinen ennen kaikkea suhteessa kansanvalistajien, kättilöiden ja lääkäreiden pyrkimykseen uudistaa äitiyteen liittyviä puhtausrituaaleja. Saastaisesta äidistä tehtiin puhdas paitsi hygieenisen synnytyksen, myös jokapäiväisten siivous- ja peseytymisrituaalien kautta, kuten luvussa *Puhtaat ja likaiset äidit* käy ilmi.

Minkä takia nainen sitten on käsitetty kuukautisten aikana, raskaana ollessaan, synnyttäessään ja lapsivuodeaikana saastaiseksi? Ongelmaa voi lähestyä Mary Douglasin tavoin tarkastelemalla likaa sosiaalisena ilmiönä. Lika ei ole Douglasin mukaan mitään universaalia tai luonnollista, se on kulttuurisen ja sosiaalisen luokittelun tulos. Lika on sitä, mikä sekoittaa ja rikkoo tekemiämme ja ylläpitämiämme luokituksia. Mikä tahansa luokitusjärjestelmä synnyttää välttämättä puhtaiden, eheidän ja täydellisten kategorioiden ohella myös epätäydellisyyttä ja poikkeavuutta eli anomaliaita. Myös kaikki se, mikä on kategorioiden rajoilla, marginaalis-

sa, on likaa. Tämä perusteiltaan inhimilliseen havaintomekanismin perustuva tilanne on synnyttänyt puhtauden ja lian käsitteet.³⁰

Naisen reproduktioprosessien tulkintaa saataisiksi selventää edelleen Mary Douglasin näkemys ihmisruumiista symbolien lähteenä. Ruumis on malli, mikä voi edustaa mitä tahansa suljettua systeemiä ja sen rajat mitä tahansa vaaranalaisia rajoja. Vastaavasti ruumiin rajat ylittävät eritteet voivat toimia lian, vaaran ja voiman symboleina.³¹ Menstruaation ja lapsen synnyttämisen käsittäminen likaiseksi on tässä katsannossa ymmärrettävissä. Itse asiassa nämä ilmiöt voi tulkita Douglasia seuraten monestakin eri näkökulmasta poikkeaviksi eli anomaliaiksi³².

Naisen ruumista voidaan pitää miehen ruumiiseen verrattuna anomaliana, koska se on rikkonaisempi: menstruaatio ja synnytys rikkovat sen rajat. ”Normaali” ihminen ei vuoda verta. Hedelmällisyysikäinen nainen on tässä suhteessa anomalia myös suhteessa vanhoihin naisiin ja nuoriin tyttöihin, joita ei olekaan pidetty saastuttavina.³³ Raskaus saa alkunsa sukupuoliyhteydessä, joka ruumiiden rajoja rikkovana ja niiden eritteitä sekoittavana toimintana on saastuttavaa. Tähän viitataan muun muassa 3. Moosesen kirjan 15. luvussa. Anomalia on edelleen se, että kaksi ihmistä – äiti ja sikiö – kulkevat yhdessä ruumiissa. Perussääntöhän on tietenkin jokaisen ihmisen fyysinen erillisuus. Siirtymävaihe – kuten synnytys – on anomalia, jos sitä tarkastellaan kategorioiden pysyvyyden näkökulmasta. Erilaiset puhdistautumismenot kuuluvatkin siirtymäriitteihin, sillä rajojen ylittäminen on vaarallista³⁴. Raskaus ja synnytys tempaisevat naisen toviksi hänen arkisista tehtävistään vaimona ja työtätekevänä naisena. Nämä tilat olivat tässäkin suhteessa poikkeavia. Lapsen saaminen on aikaisempina vuosisatoina vienyt naisen usein haudan partaalle ellei hautaan. Kuolemaa ja vainajia on pidetty saastuttavina³⁵. Synnytys yhdistyi kuolemaan myös myyttisissä mielikuvissa: naisen sisällä oli tuonpuoleisen tila, josta lapsien ajateltiin tulevan³⁶. Tuonpuoleisen maailman kanssa tekemisissä olevissa esineissä ja asioissa katsottiin olevan erityisen paljon vaarallista, mutta myös maagisesti käyttökelpoista väkeä³⁷. Raskaana oleva nainen yhdisti itsessään ja tule-

vassa lapsessaan elämän ja kuoleman valtakuntien lisäksi myös kaksi sukua. Eksogamisessa sukulaisuusjärjestelmässä vaimo tuli vieraasta suvusta. Syntymätön lapsi oli niinikään epämääräinen ja vailla statusta: sen sukupuolesta, terveydestä ja elinmahdollisuuksista ei voitu olla varmoja. Syntymätön ja kastamaton lapsi rinnastuikin monessa suhteessa hänen äitiinsä: monet vastasyntyneen hoitoon liittyneet tavat viittaavat siihen, että lastakin olisi pidetty epäpuhtaana³⁸. Synnytystä ja lapsivuodetta kuvannut *pyhän* käsite on sisältänyt konnotaatioita myös muihin vaaroihin ja välttämiskäyttäytymistä vaativiin paikkoihin, ajankohtiin ja tilanteisiin³⁹.

Hedelmällisyysikäisessä naisessa ja hänen elämässään voi nähdä monenlaisia anomaliaita, etenkin jos vertailukohtana ja ihmisen perusmallina pidetään miestä tai hedelmällisyytiän ohittanutta naista. Tämän tästä tapahtuu kriittisiä rajojen kohtaamisia ja rikkoutumisia. Eritteet vuotavat ja vaihtuvat. Näistä seuraa, että naisen olemus on monessa suhteessa ristiriitainen, monimielinen, muuttuva ja epäselvä, siis likainen ja vaarallinen.

Tiettyjen edellytysten vallitessa valittua likaa, kuten eritteitä, voidaan kuitenkin hyödyntää konstruktiiivisesti ja luovasti. Inhimillisen kokemuksen mukaan puhtaus on loppujen lopuksi hedelmätöntä, köyhää ja karua. Vaatimus seksuaalisesta puhtaudesta johtaa kirjaimellisesti hedelmättömyyteen. Maa tarvitsee lannoitusta, jotta viljelykset menestyisivät. Puhdas on turvallista, mutta muutoksen vihollinen.⁴⁰ Naisen ruumista onkin näistä syistä pidetty paitsi saastuttamisen, myös voiman lähteenä. Naisen sukupuolisen voiman rituaalinen hyödyntäminen suomalaisessa kulttuurissa on tullut tutuksi muun muassa Albert Hämäläisen (1920) ja Satu Apon (1995 ja 1998 b) *ihmisruumiin substanssia* ja *naisen väkeä* koskevien tutkimusten kautta. Naiset ovat käyttäneet väkeään muun muassa lasten ja karjan maagiseen suojaamiseen (paljastamalla alaruumiinsa joko suojattaville tai uhkaajille, hautaamalla synnytyksijälkeiset navettaan tai karsinaan), sekä rakkausmagiassa (juottamalla tai syöttämällä miehelle kuukautisverta tai häpykarvoja).⁴¹ Naisen voimaan viitannee myös vanha raskaustilan nimi-tys, odottavan äidin sanottiin olevan *vahvana*⁴².

Jako sukupuoliin on primaarinen sosiaalinen erottelu. Saastaisuuskäsitykset ovat pitäneet miehet ja naiset omissa työtehtävissään ja jopa kirjaimellisesti omilla paikoillaan tuvassa, ulkorakennuksissa ja kirkossa⁴³. Pohdinnan arvoinen kysymys onkin, kuinka paljon sukupuolijärjestelmää – sukupuolieron ja hierarkian merkityksessä⁴⁴ – on suomalaisessa kulttuurissa perusteltu juuri epäpuhtauskäsityksillä. Mary Douglasin mukaan saastuttavuutta koskevat pelot liittyvät juuri sukupuolisuuteen liittyvien ristiriitojen ympärille. Hän otaksuu, että mitkään muut sosiaaliset paineet eivät ole niin räjähdysalttiita kuin ne, jotka pitävät aisoissa sukupuolten välisiä suhteita.⁴⁵ Saastaisuuskäsitykset symboloivat sosiaalista järjestystä ja sen uhkia. Ne voivat olla voimakkaita muun muassa sellaisissa kulttuureissa, joissa miesten valta ei ole niin yksiselitteistä, että he voivat esimerkiksi muitta mutkitta piestä vaimonsa. Epäpuhtauskäsitykset ovat toisaalta joustavia, mutta kuitenkin voimakkaita kurin- ja järjestyksenpidon välineitä.⁴⁶

Joissakin kulttuureissa feminiinisyys on vaarallinen miehille ja maskuliinisuus naisille, kun taas toiset kulttuurit – kuten suomalainen – ovat epäsymmetrisiä. Feminiininen saastuttaa miehen ja hänen toimensa, mutta maskuliininen ei ainakaan yhtä usein naista.⁴⁷ Suomalaiset ovat kylläkin hyödyntäneet maagisesti myös *miehen väkeä*, erityisesti synnytystapahtumassa, mutta myös karjan, hevosten ja metsästysvälineiden suojaamiseen⁴⁸.

Väki ja lika ovat sosiaalisen luokittelun tuottamia käsitteitä ja niiden käyttökelpoisuus on suuri nimenomaan yhteisön jäsenten kontrolloimisessa. Näin ollen niillä on määrätty paikkaan, henkilöihin ja tilanteeseen sidotut merkityksensä. Mikä saastuttaa yhtäällä, voi olla hyödyksi toisaalla. Jonas Frykmanin mukaan ruotsalaisessa talonpoikaisyhteisössä *huoran* vastaantuleminen tiellä tuotti miehelle onnea, kun sama nainen saastutti esimerkiksi varpaiskekkereille osallistuessaan vauvan niin, että tämä sairastui riisitautiin. Tämä on tietysti selitettävissä miehen ja naisen sfäreillä. Huora ei voinut kuulua kunniallisen emännän tuttaviiin, kun taas miehelle tällaisen kohtaaminen saattoi olla mieluisaa. Uskomuksella pidettiin tehokkaasti yllä sosiaalista kontrollia: lapsen sairastuttua alkoi naisväki pohtia, kenen seksuaalimoraali mahtaa olla

höltynyt. Kuitenkaan sama selitys ei päde kaikkiin tilanteisiin. Voin kirnuamisessa voitiin tarvita huoraa, varasta tai alastonta emäntää tai isäntää. Emännät suorastaan pyysivät kevytkenkäisinä tuntemiaan naisihmisiä apuun, jos voi ei ottanut onnistuakseen. Tässä tapauksessa marginaaleissa piilevää voimaa hyödynnettiin kaikin keinoin.⁴⁹

Laura Stark-Arola on tulkinut naisen väkeen liittyviä käsityksiä niin, että nainen olisi voinut käyttää väkeään positiivisessa merkityksessä kotona ja omassa intressipiirissään, esimerkiksi lasten ja karjan suojaamiseen, samoin kuin miehensä aloitteesta metsästysvälineiden suojaamiseen, kun taas miesten alueilla ja talouden ulkopuolella hänen väkensä käsitettiin saastuttavaksi⁵⁰. Raskauden, synnytyksen ja lapsivuoteen aikana naisen kuitenkin pelättiin pahimmillaan saastuttavan myös kotinsa ja perheenjäsenensä, niin miehet kuin naisetkin. Tähän viittaa etenkin tavanomainen kielto käsitellä elintarvikkeita, syödä samassa pöydässä muitten kanssa ja koskea muitten astioihin⁵¹. Loppujen lopuksi vain vastasyntynyt lapsi ja maallikkokätilö saattoivat olla huoletta tekemisissä epäpuhtaan äidin kanssa, ja kätilönkin oli eräin paikoin puhdistauduttava rituaalisesti synnytyksen hoidon jälkeen⁵².

Mary Douglas tähdentää uskomusten arkisuutta elävässä elämässä. Niihin ei voi suhtautua kuin systemaattiseen filosofiaan. Kulttuurin edustajat voivat perustella tapojaan ja periaatteitaan vaihtelevasti, sillä heidän kannaltaan kysymys on käytännöllis-sosiaalisista päämääristä, ei johdonmukaisen kosmologisen järjestelmän kehittämisestä tai noudattamisesta.⁵³ Reproduktiotabuun liittyneitä uskomuksia on käytetty ja tulkittu monin tavoin. Niihin on vedottu, kun on pitänyt selviytyä synnytyksestä terveenä, käsitellä pelkoa, epäonnista synnytystä tai lapsen sairautta, opettaa minniä talon tavoille tai ratkoa pulmallisia sosiaalisia suhteita. Tabuista on saanut kehiteltyä myös pilailun aihetta⁵⁴. On myös korostettava, että miehet ja naiset ovat voineet tulkita tabua hyvin eri tavoin⁵⁵. Tabu on tarjonnut naisille mahdollisuuksia toimia ikään kuin verhon takana; kuitenkin olisi liioiteltua ajatella naisten pystyneen luomaan täysin 'omaehtoisia' käytäntöjä salassa miehiltä ja muulta yhteisöltä⁵⁶. Välttämiskäytännöt ovat olleet

lievempiä tai ankarampia, vaihdellen raskaana olevan naisen kainostelusta ja kotipiirissä pysyttelystä aina vaatimukseen yksin synnyttämisestä. Uskomusten ja tabujen avulla on voitu kontrolloida naisia, mutta naiset ovat voineet käyttää niitä myös edukseen tai jopa kiistää niiden merkityksen⁵⁷. Syrjäseuduilla kansanomaisiin epäpuhtauskäsityksiin liittyneet tavat ovat eläneet pitkään 1900-luvulle, kun taas Etelä- ja Länsi-Suomen rintamailta ne ovat alkaneet kadota huomattavasti aikaisemmin.

Saastaisuuskäsityksiä ja niihin liittyviä käytäntöjä on syytä tutkia jatkossa tarkemmin historiallisen antropologian tarjoamin keinoin.

Maallikkokättilöt: pirttimuorit, paapot ja paarmuskat

Anna-Maria Reinilän mukaan synnytyksissä ovat avustaneet suurimmassa osassa Suomea enemmän tai vähemmän ammattimaiset maallikkokättilöt ennen koulutettujen kättilöiden aikaa. Näiden ohella synnyttäjien äidit ja anopit ovat auttaneet lastenlapsiaan maailmaan. Maallikkokättilöt ovat olleet mieluiten vanhemmanpuoleisia, hedelmällisyyksiään ohittaneita naisia, jotka ovat itse synnyttäneet lapsia. Omat synnytykset olivat kättilölle ensiarvoisen tärkeitä tehtävään oppimisen kannalta, mutta kättilöltä edellytettiin paikoitellen omaa synnytyskokemusta myös hänen autettaviensa synnytysten edistymisen vuoksi. Synnyttämättömät naiset pyrittiin pitämään pois paikalta, jottei synnytys vaikeutuisi ja pitkittyisi.⁵⁸ Kättilön piti siis olla 'auki' kuten myös synnyttäjän hiusten, voiden, nappien ja nauhojen⁵⁹.

Vain hyvin hankalassa synnytyksessä paikalle on haettu miehiä, joko heidän ruumiillisten voimiensa tai tietäjän kykyjensä tähden. Tietäjän tehtävänä on ollut loitsu- ja taikamahdillaan tehdä tyhjäksi lapsen syntymistä estävät kirot. Lapsen isän tai hänen vaatteittensa läsnäolo on katsottu edistävän synnytystä, mutta varsinaisena synnytysavustajana aviomiehet ovat toimineet vain harvoin. Vian Karjalassa on esitetty sellaisiakin näkemyksiä, että miehen, *umpitukan*, läsnäolo vaikeuttaa synnytystä.⁶⁰

Useimmiten maallikkokättilöt ovat auttaneet oman kyläkuntansa äitejä. Joskus kättilö on hoitanut koko pitäjänsä synnytykset,

kerrotaanpa taitavimpia haetun toisiinkin pitäjiin asti. Pirttimuori on ollut tavallisesti jokin talon tai torpan emäntä tai käsityöläisen vaimo, joka on hoitanut tätä tehtävää muitten töittensä ohella. Tehtävä on ollut erittäin arvostettu, ja erityisesti äitien on kerrottu kunnioittaneen kättilöään. Lapsen ja kättilön suhteesta muodostui etenkin Karjalassa hyvin läheinen. Itä-Suomessa paapo on ollut läsnä maailmaan avustamansa lapsen häissä ja hän kuului niihin henkilöihin, jotka saivat lahjoja häätilaisuudessa. Paapo saattoi toimia häissä erilaisissa rituaalisissa tehtävissä, esimerkiksi kaasona.⁶¹ Kansankättilön suorittamat lapsen kylvetyseriitit ovat olleet kulttuurisesti keskeisiä: niillä on rakennettu tytön/ pojan sosiaaliselle sukupuolelle tärkeitä ominaisuuksia ja edistetty muun muassa lapsen tulevaa naimaonnea⁶².

Maallikkokättilöiden ammattitaito on edellyttänyt perehtyneisyyttä sekä parannusmagiaan, että yleiseen torjunta- ja suojelumagiaan. Taitojensa tähden heitä voitiin nimittää poppaämmiksi tai viisaiksi akoiksi. Loitsuja ja taikoja hyödynnettiin muun muassa rohtoina käytettävien valu- eli väitösvesien valmistamisessa. Anna-Maria Reinilä on kuitenkin muistuttanut, että pirttimuorit eivät kuitenkaan itse olleet tietäjiä, vaan omaan alaansa erikoistuneita ammatti-ihmisiä; vaikeimmissa tapauksissahan turvauduttiin varsinaisten tietäjämiesten tai -naisten apuun.⁶³

Kättilöä valitessaan naiset ovat kiinnittäneet huomiota paitsi ammatilliseen pätevyYTEEN, myös tämän luonteenominaisuuksiin ja moraaliin. Tämä ei ole saanut olla irstas, pahantapainen eikä pahasanainen. Taustalla oli uskomuksia, joiden mukaan lapsi perisi kättilön ominaisuudet. Myös kättilön tehtäviin kuulunut hätäkasteen anto vaati häneltä hyvämaineisuutta. Kättilöltä usein edellytetty rohkea luonto viittaa Reinilän mukaan paitsi tehtävän vastuunalaisuuteen, myös avustajan rohkeuteen olla tekemisissä saastaisena pidetyn synnyttäjän kanssa. Kättilö oli luonnollisestikin altis synnytyksissä vaikuttaville vaarallisille voimille.⁶⁴

Maallikkokättilö palkittiin suorittamastaan tehtävästä. Palkkio oli puolittain vapaaehtoinen, kiitollisuuden velvoittama lahjoitus, joka riippui autettavan varoista. Usein pirttimuorille annettiin huivi, liina, esiliina tai muita pitovaatteita. Vienen Karjalassa an-

nettiin kintaat, saippuaa tai suolaa. Monin paikoin kättilö sai lähtiessään ruokatavaroita. Melkein kaikkialla on annettu myös rahaa joko lisänä tai vaihtoehtona. Anna-Maria Reinilä on tulkinut monet palkkana käytetyt tuotteet symbolisiksi, seremoniallisiksi lahjoiksi. Esimerkiksi suola ja saippua olivat tärkeitä kättilön rituaalista puhdistautumista ajatellen. Talossa viiptyessään pirttimuoria kestettiin hyvin, joissakin paikoissa hän sai nautiskella pirttiviinaa mielin määrin.⁶⁵

Raskausaika: työntekoa pahan silmän varjossa

1800-luvun naisten raskausaikaa leimasi ennen muuta raskauden salaaminen, joka oli Erkki Pelkosen mukaan käytäntönä koko Suomessa, Itä- ja Pohjois-Karjalaa lukuunottamatta. Raskaus salattiin pahaa silmää peläten – pahantahtoisten ihmisten silmäyksiä pidettiin uhkana sekä äidille että vielä syntymättömälle lapselle. Salatun raskauden ja synnytyksen arveltiin sujuvan helposti ja turvallisesti. Lapsen odotus paljastui tietenkin lopulta muuttuneesta ruumiin muodosta. Raskaana olevan naisen itsensä häpeilyä ja kainostelua pidettiin hyvänä käytöksenä, liiallista avoimuutta typeryytenä.⁶⁶

Sekä Erkki Pelkonen että K. Rob. V. Wikman olettavat, että ”varhaisempina aikoina” odottavia äitejä olisi pidetty saastaisina koko Suomessa⁶⁷. Pahan silmän pelko ja saastaisuuskäsitykset eroavat toisistaan ilmeisesti juuri näkökulman kautta: pahaa silmää pelkäävä on huolissaan lähinnä omasta ja lapsensa turvallisuudesta, kun taas saastaiseksi luokiteltu on paitsi itse herkkä vaaroille (kuten pahalle silmälle), myös vaarallinen muille. Epäpuhdas voi esimerkiksi kosketuksellaan pilata elintarvikkeet syömäkeltomiksi, minkä takia hän ei saakaan valmistaa eikä tarjota ruokaa – kukaan ei ilkeäisi syödä sitä⁶⁸. Pahan silmän ja saastuttamisen käsitteet ovat paitsi tutkijoiden, myös kansan käyttämiä eri muodoissaan. Saastaiseksi luokiteltua äitiä voitiin nimittää vaikkapa *elukaksi*, *siaksi* tai *paskakopraksi*⁶⁹.

Raskaana oleva pukeutui tavanomaisiin vaatteisiinsa – erityisesti odottavan äidin piti muistaa pitää jatkuvasti esiliinaa ja huivia, jotka suojasivat pahalta silmältä. Samaa tarkoitusta palvelivat suojele-

vat amuletit, kuten kuparikolikko, teräase, risti, elohopea ja kamferi. Raskausaikana ei pidetty sopivana käydä kylässä, tansseissa, häissä eikä hautajaisissa, sillä näissä paikoissa ja tilaisuuksissa uskottiin liikkuvan vaarallisia voimia. Odottavan äidin oli parasta pysytellä kotipiirissä ja välttää yleensäkin seurustelua, koska pahalliset ihmiset ja yliluonnolliset voimat uhkasivat monin tavoin paitsi hänen omaansa, myös lapsen terveyttä ja hyvinvointia. Magia tarjosi kuitenkin keinonsa myös silmäyksen torjumiseen: suolan tai tuhkan heittäminen silmäajän perään tai sylkääsemisen ajateltiin tekevän silmäyksen tyhjäksi. Saman asian ajoi pahantahtoiseksi pelätyn ihmisen runsas kestitseminen.⁷⁰

Tavallisesti raskaana oleva nainen teki töitään kuten muulloinkin, sitä paitsi monet uskoivat kovan työnteon helpottavan synnytystä. Pelkosen mukaan joillakin seuduin pidettiin myös odottavaa äitiä saastaisena, jolloin häntä koskivat muun muassa ne työrajoitukset, mitkä muualla olivat vain lapsivuodeaikana voimassa.⁷¹

Työkiellot ja sosiaalisen elämän rajoitukset ilmaistiin moninaisten uskomusten avulla. Tytöt sosiaalistuivat äitiyden vaatimaan häveliäisyyteen myös seuraamalla äitinsä ja muiden lähiympäristön naisten käyttäytymistä. Oppimiseen ei aina tarvittu sanoja. Raskaus ja synnytyshän olivat asioita, joista ei oikeastaan voitukaan suoraan puhua.⁷²

Kuinka lasta odottava äiti voi yht'aikaa salata raskautensa ja kieltäytyä töistä sekä sosiaalisesta kanssakäymisestä raskaustilaansa vedoten? Ehkä rajoitukset alkoivat vasta raskaustilan paljastumisen jälkeen. Todennäköisesti salaaminen ja rajoitukset muodostivat jonkinlaisen yleisen häveliäisyytilan, jonka sisältönä oli pikemminkin raskausaiheen välttäminen keskusteluissa samoin kuin muut rituaaliset välttämiskäytännöt – ei välttämättä raskaustilan tosiasiallinen salaaminen.⁷³ Virolahtelaisesta kansan elämästä kirjoittanut Elias Raussi (1800–1866) kuvaa käyttäytymistä näin:

Raskaina olemisia haastelevat avionaiset vertauksilla kaihtaan lapsia, nuorisoiata ja miespuolia. Ite niinä oliat myös niitä häpeilevät pyytään salata ja peitellä tukevuuttaan, eivätkä monet kainommat siitä syystä julkia ittiänsä korkiammille miesvierailten ensinkän näyttää. Ja kellä näitä kainostelemisia ei ole käytöksissään, niin niitä naisia pidetään raakoina ja hävyn tuntemattomina.⁷⁴

Äidin ja lapsen suhteen ajateltiin olevan raskausaikana sikäli läheinen, että kaiken minkä äiti ajattelee, tekee, tai vain aikookin tehdä, ajateltiin vaikuttavan milloin lapseen, milloin synnytykseen. Erityisen vakavaa oli, jos odottava äiti pelästyi. Monet synnyttäiset lapsen vammat ja sairaudet samoin kuin ennenaikainen synnytys selitettiin äidin säikähtämisellä.⁷⁵ Marja-Liisa Keinänen on tullut raskausaikaan liittyneiden uskomusten ja rituaalien tähden täneen naisen merkitystä suvun jatkajana – miehän sai elää niin kuin ennenkin⁷⁶.

Pelkosen mukaan raskaana olevaa naista kohdeltiin ennen yleensä hyvin. Kuitenkin hän, samoin kuin K. Rob. V. Wikman, siteeraa närpiöläistä tiedonantoa, jonka mukaan raskaana olevaa naista ei pidetty siankaan arvoisena, koska hän oli saastainen⁷⁷.

Synnytys: kansanomainen synnytyssapu

Synnytyksen lähestyessä äiti saattoi varata huomaamattomasti lapsen korin, riepuja ja kapaloita tai jättää tällaiset valmistelut kokonaan väliin. Näiden toimien, kuten myös itse synnytyksen salaamista pidettiin olennaisena synnytyksen onnellista sujumista ajatellen. Perheen isä huolehti synnytysviinon hankinnasta. Pelkonen väittää, että vielä hänen tehdessään tutkimustaan kukaan ei valmistautunut synnytykseen ilman viinaa, joka oli usein kotipolttoista. Tuolloinhan elettiin kieltolain aikaa. Viinaa nauttivat sekä synnyttäjä, avustaja että ristiäisväki. Elias Raussi tähdentää viinan edullista vaikutusta synnytyksipuihin kertoessaan maallikkokätilöiden menetelmistä: ”Eikä näilläkään ole mitään muuta lääkitystä kun joku taikakonu ja paloviinaa, joita ryyppöivät hyvin että viinasta ovat pyörtyneinä kipuinsa tuntemattomina”⁷⁸.

Synnytykset tapahtuivat useimmiten saunoissa. 1800-luvun lopulle tultaessa synnyttiin yhä useammin myös asuintiloissa. Itä-Karjalassa synnyttiin usein navetassa, karsinassa, tallissa tai muissa ulkorakennuksissa. Kesällä voitiin synnyttää myös ulkona. Synnytyspaikan valinnan ratkaisi ennen muuta pyrkimys synnytyksen salaamiseen – saunassa kätilö saattoi tehdä taikoja ja lukea loitsuja ulkopuolisten näkemättä ja kuulematta. Siellä oli myös hyvä val-

mistaa valu- eli väitösvesiä ja hauteita, jotka olivat tärkeitä synnytyksen edistämiseksi. Synnyttäjän pitäminen ympäristölleen vaarallisena ja toisaalta silmäyksen pelko lienee ollut syynä siihen, ettei asuinhuoneissa synnytetty. Navetta oli hyvä synnytyspaikka, koska sinne saattoi poiketa aivan huomiota herättämättä muitten askareittensa lomassa.⁷⁹

Äidit sopivat maallikkokätilön kanssa synnytysavusta usein jo raskausaikana. Sana synnytyksen alkamisesta tälle kuitenkin toimitettiin vasta viime hetkellä, ellei tätä sitten pyydetty jo etukäteen talousavuksi. Osassa Suomea ja Karjalaa (Etelä-Savon, Raja-Karjalan, Pohjois-Karjalan, Vienan, Kainuun ja Peräpohjolan seuduilla) kätilön tehtävät ovat kuitenkin alkaneet vasta synnytyksen jälkeen. Äiti on näillä seuduin synnyttänyt pahan silmän pelossa yksin, jos vain on pystynyt. Kätilö saapui lapsen jo synnyttyä leikkaamaan napanuoraa ja kylvettämään lasta, sekä huolehtimaan äidistä ja lapsesta saunassa vietettävän eristysajan yli.⁸⁰

Laatokan saarella lapsuutensa viettänyt kotisynnytyskyselyn vastaaja (s. 1915) kertoo äitinsä asennoitumisesta synnytysapuun. Äiti käyttäytyi tabusääntöjä noudatellen hyvin häveliäästi:

Äidilläni oli 11 lasta, joista oli kahdet kaksostytöt. Molemmat kaksoiset syntyi 7 kk keskosina ja kuolivatkin muutama päivä syntymänsä jälkeen. Äiti ei koskaan puhunut meille näistä asioista ja koitti salata raskautensa ja synnyttämäänkin meni yksin. Olin kai 7 vuotias kun toiset kaksoiset syntyivät, silloin hän käski minun hakea isoäitiä meille, en ymmärtänyt ollenkaan että minkä takia, kun piti mennä pian, mummo asui noin kilometrin päässä. Sama salaisuus oli hänellä myöhempienkin synnytysten kanssa. Olin 10 vuotias kun yksi sisaristani syntyi. Oli uuden vuoden aattoamu kun äiti tuli navetasta, tyttö helmassa. Silloin leivoin ensimmäisen kerran omin päin kun taikinan alut oli laitettu. Meni hän kuitenkin sänkyyn. Veljeni kanssa hän tuli heinäniityltä jonne oli vielä venematka, olihan kotimme Laatokan saarella ja pienemmässä lähisaarella oli kyseinen niitty. Ymmärsin jo silloin sen verran, että pitäisi olla apua saatavilla. Kun sanoin tästä hänelle, niin vastaus oli: Ettei se homma ole toisten nähtävää. Isäni ei ollut koskaan läsnä näissä tapahtumissa.⁸¹

Edellisen katkelman äiti synnytti lapsensa navetassa tai ulkona, mikä olikin Karjalassa tapana. Mikäli aiottiin synnyttää saunassa, aloitettiin sen lämmittäminen synnytyspolttojen alettua. Synnyttäjä

otti mukaansa miehensä paidan tai muita vaatteita maagiseksi voimanlähteeksi ja sakset tai keritsimet ja lankaa napanuoran leikkaamista ja sitomista varten. Saunan lavolle ja lattialle pantiin olkia, sekä synnytyshalustaksi mattoja, hevosen loimia ja muuta vaate- tavaraa, jonka usein tähdennetään olleen likaista. Saunaa ei liioin pesty eikä siivottu synnytystapahtumaa varten. Synnyttäjä oli tavallisissa vaatteissaan. Pelkosen mukaan vanhempina aikoina synnyttäjä pukeutui vanhoihin, likaisiin lumppuihin, jotka sitten tuhottiin synnytyksen jälkeen.⁸² Tavat vastasivat käsityksiä synnytyksen saastaisuudesta: se oli sekä konkreettisesti että symbolisesti likaista puuhaa.

Loitsut ovat olleet tärkeimpiä synnytyksessä käytettyjä apukeinoja. Loitsuminen on kuulunut maallikkokätilön, tai vaikeimmissa tapauksissa tietäjän tehtäviin. Anna-Maria Reinilän mukaan *lapsivaimon sanoissa* käännetään tavallisimmin Neitsyt Marian puoleen. Tämän ohella tai sijasta runossa esiintyy lukuisia eri jumaluuksia tai muita auttavia olentoja kuten Ukko Ylijumala, vanha Väinämöinen, Salbatar saunavaimo, Kave eukko, impi, synnyttäret tai luonnottaret, hiisi Hiitolasta, ukko Turjan maalta, Mielutar, metsän emäntä sekä Herra Jeesus. Loitsussa jumalolentoa pyydetään saapumaan paikalle ja päästämään vaimo hänen vaivoistaan, tuomaan voiteita, simaa ja muita apuvälineitä sekä hillitsemään kipuja.⁸³

Vienalaisten synnytyслоitsujen kuvastossa lapsen tila, kohtu, kuuluu Lotte Tarkan mukaan tuonpuoleisen symboliikan piiriin. Lapsen matkaa synnytysteissä kuvataan tietäjäepiikasta ja kuolemasymboliikasta tutulla kuvastolla. Synnytyksessä tuonpuolinen saatettiin tämänilmasille. Synnytyслоitsuissa ylitettävä raja tulkittiin samojen myyttisten mielikuvien avulla kuin ne symboliset rajat, jotka miesten sankarirunoissa ja loitsuissa ylitettiin. Runot kuvaavat supranormaalit tilat spatiaalisina tiloina, paikkoina ja maisemina, joilla on konkreettiset vastineensa. Synnytyслоitsuissa voi nähdä siirtymäriitin dramatisaation, matkan sfääristä toiseen.⁸⁴

Monilla seuduilla lapsen isän läsnäolon katsottiin helpottavan synnytystä ja lievittävän kipuja. Synnytysspoltoja pidettiin välttämättöminä ja niitä pyrittiin edistämään muun muassa saunassa kylpien ja vihtoen tai ämpäriin laitetun lämpimän haudeveden

päällä istuen. Kipuja kuitenkin myös lievitettiin muun muassa hieronnalla. Synnytyksen ensimmäisessä, kohdunsuun avautumisvaiheessa, synnyttäjää käveli koko ajan edestakaisin kättilön tukeamana. Viinaryppyjä otettiin sekä polttojen lisäämiseksi, että tuskien lieventämiseksi. Pelkosen mukaan sekä avustaja että synnyttäjät saattoivat pitkän synnytyksen lopulla olla vahvassa humalassa, mikä ei kuitenkaan ollut yleisesti hyväksyttyä tai tavoiteltua.⁸⁵

Ponnistusvaiheessa äiti oli tavallisimmin polvillaan ja tukeutui esimerkiksi saunan penkkiin. Avustaja tuki synnyttäjää sivuilta ja hieroi selkää. Synnytys saattoi tapahtua myös seisten, jolloin avustaja tuki synnyttäjää hartioista. Mahdollista oli myös synnyttää riippuen kattopalkeista tai istuen tynnyrin päällä tai miehen sylissä. Erityistä synnytystuolia ei Suomesta tunneta. Monet yksin synnyttäjät ponnistivat lapsensa makuuasennossa. Makuulleen päätyivät myös monet väsyneet tai vahvasti humaltuneet synnyttäjät. Synnyttäminen selällään maaten yleistyi koulutettujen kättilöiden myötä.⁸⁶

Lapsen tuloa voitiin pyrkiä vauhdittamaan moninaisin keinoin: tyhjän pulloon puhaltaen, oksentamalla, painamalla vatsaa, öljyvoiteluilla tai sikiökälvot puhkaisten. Lopulta lapsi saatettiin vetää ulos tarttumalla sen päähän. Apukeinoja lisättiin synnytyksen hidastuessa tai muuten vaikeutuessa. Pelkonen ryhmittelee menetelmät a) mekaanisiin, kuten synnyttäjän kääntely, kävelyttäminen ja hyppyttäminen sekä sikiön kääntäminen b) sisäisesti nautittaviin lääkkeisiin (viina ym. rohdot), sekä voiteisiin, hauteisiin ja kylpyihin ja c) maagisiin menetelmiin, kuten miehen paita synnyttäjän päällä, mies harakoi synnyttäjän (eli nainen pujottautuu housunsa riisuneen miehen jalkojen välistä tms.), kivut siirretään mieheen, muut symbolit ja symboliset toiminnot. Usein nämä menetelmät yhdistettiin, esimerkiksi polttoja lisäävät väitös- eli valuedet varattiin monimutkaisin taikakeinoin ja juotettiin synnyttäjälle tai käytettiin ulkoisesti. Jokaisella tunnetummalla synnytysavustajalla oli omat salaiset reseptinsä, taikansa ja loitsunsa näiden vesien valmistukseen. Vaikeassa synnytyksessä kokeiltiin keinoa toisensa jälkeen ja synnytysavustajan piti hallita mieluiten kaikki menetelmät.⁸⁷

Jälkeisten syntyminen tapahtui useimmiten ilman apua. Jos ne kuitenkin eivät ottaneet syntyäkseen, yritettiin niitä saada ulos vetämällä napanuorasta sekä moninaisilla muilla mekaanisilla keinoilla, samoin kuin erilaisia aineita nauttimalla. Jotkut maallikkokätilöt jättivät syntymättä jääneet jälkeiset sisään, eivätkä pitäneet sitä vaarallisenakaan, kun taas toiset irrottivat ne pikimmiten. Jälkeisillä, kuten myös napanuoralla oli jälkeensä paljon käyttöä: istukalla pyyhkimällä hävitettiin kesakoita ja ennaltaehkäistiin muun muassa rintatulehdusta sekä lapsen riisitauteja ja ihottumia. Joissain paikoin istukka kuivattiin myöhempiä lääkinnällisiä tarkoituksia varten. Kahviin, veteen tai viinaan sekoitetulla istukajauholla parannettiin hedelmättömyyttä, napanuorajauheella ehkäistiin *riisin* tarttumista lapseen. Toiset hautasivat jälkeiset karsinaan tai navettaan, jolloin tarkoituksena oli luultavasti karjan suojaaminen ja sen hedelmällisyyden edistäminen.⁸⁸

Pelkonen väittää, että vaikeissa synnytyksissä päähuomio kiinnitettiin lapseen ja tämän pelastamiseen – äidin tuskille ja kivuille ei pantu mitään painoa⁸⁹. Voi kuitenkin kysyä, eikö lapsen ulos saaminen tavalla tai toisella ollut myös äidin edun mukaista. Jos nimittäin näytti siltä, että mikään ei auttanut, päättyi synnytys karusti. Pohjanmaalta ja Karjalasta saatujen tiedonantojen mukaan potilaalle valmistettiin kuolinvuode. Huoneen oven puoleiselle seinustalle pantiin olkia ja vaatetavaraa ja näiden päälle synnyttävä loppuansa odottamaan. Kukaan ei tämän jälkeen saanut häneen enää koskea. Kuoleman tapahduttua poltettiin saastaiset oljet ja vaatteet pihan ulkopuolella, aidan takana.⁹⁰ Kirkottomattomana kuollut lapsensynnyttävä, kuten kastamaton lapsikin voitiin haudata kirkkomaalle muista erilleen.⁹¹ Naiset tosin saattoivat tulkita synnytykseen menehtymisen merkityksen aivan toisin. Elias Raussin mukaan naisväki otaksui synnytykseen kuolleiden tulevan autuaiksi, koska he ovat synnyttäessään kärsineet, turvanneet Jumalaan ja hylänneet mielestään kaiken maallisen. Heidän katumuksensa on ollut totinen.⁹²

Lapsivuodeaika: äidin saastaisuus ja puhdistaminen

Synnytyksen jälkeen huomio kiinnitettiin ensin lapseen, jolle suoritettiin asianmukaiset kylvyet- ja kapaloitiriitit. Niiden tarkoituksena oli vahvistaa lapsen ja vanhempien välistä yhdyssidettä, rakentaa lapsen sosiaalista sukupuolta ja edistää lapsen tulevaa menestystä ja naimaonnea.⁹³ Sitten peseytyi äiti. Mikäli synnytys tapahtui muualla, lämmitettiin kuitenkin sauna lapsen syntymän jälkeen jos sellainen vain oli käytettävissä. Synnytyksavustaja vihoi, paineli äidin lantiota ja sukuelimiä kivellä, käsillään tai kantapäillä ja luki loitsuja synnytysteiden sulkemiseksi. Tämän riitin saattoi suorittaa myös lapsen isä. Jos saunaa ei ollut käytössä, valeli äiti itseään kuumalla vedellä.⁹⁴

Pohjoiskarjalainen kotisynnytykskyselyyn vastannut mies kertoi naapurin isännän kehottaneen vuonna 1947 lapsen isää lukemaan tällaisen loitsun lapsisaunassa olevalle vaimolleen:

Oi ukko Ylijumala/ sinä taatto taivahinen/ tule avuksi aikamiehen/
pontevan pojan isälle/ paikat meni pahasti rikki/ pojan potran syn-
tyessä/ tule nyt vetämään värkkiä vähäsen/ kupehia kurtuttamaan/
sitten oijo ovenpielet/ pihtipielet paikallensa/ laita villat laitamille/
otsajouhet oven päälle/ kokkarvaakin kohenna/ suuta suuresti su-
pista/ pienentele pienemmäksi/ sormin vieväksi somista/ piikaiseksi
pihistele/ jätä vielä tiitille tilaa!⁹⁵

Mikä on sitten ollut tällaisen synnytyksen jälkeisen riitin sisältö ja merkitys? Edellisen katkelman kirjoittaja pohti, oliko loitsu pilaa vai ei, eikä hän myöskään ollut varma onko tällaisia loitsuja todellakin jossain luettu. Naapurin isäntä oli kuitenkin varoittanut häntä, että loitsun lukematta jättäminen merkitsee lapsilykyn menettämistä. Tästä voi päätellä isännän tähänneen loitsun lukemisella vaimon terveyden ja sitä myöten hedelmällisyyden palautumiseen.

Lotte Tarkka tulkitsee vienankarjalaisia synnytyksiiritejä tuonpuoleinen – tämänilmanen –symboliikan kautta. Lapsen ajateltiin tulevan tuonpuoleisesta, jonka portit – synnytystiet – avattiin loitsuin synnytyksen alkaessa ja suljettiin vastaavasti lapsen tultua maailmaan.⁹⁶ Mielikuvien keskiössä olisi ollut siis suhde tuon-

puoleiseen ja sen vaarallisina pidettyihin voimiin. Rituaali olisi näin aloittanut parantumisjakson eli lapsivuodeajan. Laura Stark-Arolan mukaan heti synnytyksen jälkeen suoritettu *vaginan kutistamisriitti* on merkinnyt parisuhteen kulttuurisen arvon tähdentämistä: vaimo olisi kuntoutettu rituaalisesti välittömästi synnytyksen jälkeen sukupuolisuhteeseen kykeneväksi partneriksi, ja vieläpä omasta nimenomaisesta tahdostaan⁹⁷.

Tähän on kuitenkin huomautettava, ettei naista suinkaan ole yleisesti pidetty näiden heti synnytyksen jälkeen suoritettujen riittien jälkeen valmiina yhdyntään – vaimon piti elää erillään miehestään vielä monta viikkoa, aina kirkottamiseensa saakka. Pelkosen mukaan saastaisen vaimonsa kanssa sukupuoliyhteydessä olleen miehen piti jopa kirkotella, mikä oli tälle suuri häpeä. Kieltoa vahvisti uskomus, jonka mukaan tuollaisten vanhempien lapsesta tulisi irstas.⁹⁸

Kun esimerkiksi kohdun laskeuma – joka pahimmillaan ilmeni kohdun riippumisena pahkamaisena möykkynä jalkojen välissä ja virtsan pidätyskyvyttömytenä – oli monta lasta synnyttäneiden naisten tavallinen vaiva, oli selvää että tätä myös yritettiin ehkäistä. Naiset kärsivät myös repeämistä ja tulehduksista.⁹⁹ Post partum -riitit ja sukupuolielämän rajoitukset palvelivatkin synnyttäjän tervehtymistä ja myös tämän hedelmällisyyden palautumista¹⁰⁰.

Lapsivuodeajan äiti vietti usein saunassa, joskus asuinhuoneeseen valmistetussa eristetyssä nurkkauksessa. Lepo- ja eristysaika vaihteli muutamasta tunnista tai päivästä useisiin viikkoihin, riippuen muun muassa talon varallisuudesta. Karjalassa oli Pelkosen mukaan lyhyt lepoaika kun taas Pohjois-Suomessa levähtiin pitkään.

Lapsivuodeaikana äiti ja lapsi kylpivät aamuin illoin. Kylpeminen oli tärkeää, sillä äidin katsottiin olevan saastainen noin 6–7 viikkoa lapsen syntymän jälkeen. Epäpuhtausajan tai ainakin osan siitä äidin oli elettävä muusta perheestä erillään lapsensa kanssa. Pelkosen mukaan saunassaoloaika oli kaiken aikaa lyhentynyt; synnyttäjät viettivät lepo- ja eristysaikansa 1900-luvulle tultaessa useimmiten asuinhuoneessa ja käyttivät saunaa vain peseytymiseen.¹⁰¹

Saastaisuuskäsityksiin liittyi välttämiskäyttäytymistä eri muodoissaan. Kiellot koskivat erilaisia töitä, elintarvikkeiden käsittelyä, liikkumista ulkosalla, ihmisten tapaamista ja koskettamista sekä seksuaalista kanssakäymistä. Jossain paikoin kiellot vaikuttavat olleen hyvin ankaria ja voimakkaasti yhteisöllisesti sanktioituja, kun taas toisaalla ei niistä näytä juuri tiedetynekään. Esimerkiksi pian synnytyksen jälkeen työnsä aloittaneet köyhät naiset ja heidän perheensä tuskin ovat pelänneet tämän saastuttavan ympäristönsä tai olevan jatkuvasti vakaville vaaroille alttiina. Toisaalta on tunnettua, että magia tarjosi keinonsa tällaisten pulmien ratkaisuun.¹⁰²

Lapsivuodeaikana varakkaammissa oloissa elävät äidit nauttivat erityisiä lapsivuoderuokia, köyhemmät söivät mitä sattui olemaan. Pelkosen mukaan heti alkajaisiksi otettiin viinaryyppy esimerkiksi kahviin sekoitettuna verenkiertoa parantamaan.¹⁰³ Saunalla, myöhempinä aikoina asuintiloissa, (naispuoliset) ystävät ja sukulaiset kävivät tervehtimässä synnyttäjää ruokatuomistensa kanssa. Tämä oli tärkeää, sillä saastaisena äiti oli itse estynyt ruoan valmistuksesta.¹⁰⁴ Äidin käyttämät astiat haudattiin maahan lapsivuodeajan päätyttyä tai ne puhdistettiin erityisen huolellisesti mm. kastevettä käyttäen.¹⁰⁵

Eristämisvaihe päättyi kirkotteluun. Noin 6 viikon kuluttua synnytyksestä, jälkivuodon lakattua, äiti meni kirkkoon tai pappilaan. Pappi luki erityisen rukouksen hänen eteensä polvistuneen äidin puolesta ja otti tätä kädestä. Äiti oli nyt vapaa osallistumaan kirkollisiin menoihin, näistäkin hän oli epäpuhtausaikana joutunut kieltäytymään. Omat kirkotuskaavansa oli muun muassa aviottomille äideille, sekä lapsensa tahattomasti tukehduttaneille.¹⁰⁶ Kansa tulkitsti nimenomaan papin kättelyn tärkeäksi puhdistautumisriitin osaksi. Kirkko puolestaan on kamppailut puhdistautumisajatusta vastaan ja halunnut tähdentää, että kysymyksessä on kiitosrukous.¹⁰⁷

Kirkottamisen ohella kansalla oli myös muita – todennäköisesti sitä vanhempia – puhdistautumismenetelmiä. Näitä olivat mm. rituaaliset saunakylvyt loitsuineen, viinan juonti ja savustaminen.¹⁰⁸

2.2. Reproduktiotabu murtuu

Monet reproduktiotabuun liittyneet tavat alkoivat menettää merkitystään 1800-luvun loppupuolelle tultaessa. Näistä tavoista luopuminen oli hidaskä ja alueellisesti ja sosiaalisesti epätasainen prosessi, jonka voinee rinnastaa monien muiden kansanuskoon pohjautuvien ajattelun mallien ja tapojen murtumiseen ja muuttamiseen¹⁰⁹. Perifeerisillä alueilla Savossa ja Karjalassa tabut elivät pitkään tälle vuosisadalle asti. Kaija Heikkisen haastattelemat siirtokarjalaismiesten suomalaiset vaimot olivat – siis viime sotien jälkeen – kokeneet heille tuntemattomat uskomukset hämmäntäväksi ja ongelmallisiksi.

Esimerkiksi kuukautisten aikana ei saanut pestä lattiaa, ei alustaa tainkainaa eikä tehdä mitään hedelmällisyyteen, maan antimisiin ja hengissä pysymiseen liittyvää. Kaikkialla väijyi miehen ja naisen seksuaalisuuteen viittaavia kieltoja ja vihjeitä. Varoiteltiin 'huaromisesta': ei saanut astua miehen, viljan tai hevosvaljaiden yli ('joka kohta meni pilalle miniän takapuolesta'); toisteltiin miten miniä 'pilasi' päivän jos tuli juhlimaan lähtevää appea vastaan; oli varottava 'maanitammasta' miestä itseensä ja paheksuttiin sellaisia, jotka lemmentaiioilla näin tekivät.

Kahden kulttuurin törmäys oli väistämätön, koska tämäntyyppinen käsitykset olivat suurimmasta osasta Suomea tuohon aikaan jo kadonneet. Heikkisen esimerkissä tabuja käytettiin lyömäaseena miniää vastaan. Anopit alistivat miniöitä jollakin käsittämättömällä, josta oli vaikea saada otetta.¹¹⁰ Karjalaisten ja suomalaisten kohtaamisessa syntyneet ristiriidat kuvastavat hyvin niitä ongelmia, joita tabun murtuminen toi mukanaan. Vanhat ja nuoret olivat eri mieltä sopivasta käyttäytymisestä. Vastaavanlaisia hankauksia perheenjäsenten, etenkin anopin ja miniän välisissä suhteissa on täytyneet ainakin jossakin määrin ilmaantua kaikkialla Suomessa. Käytössäni oleva muistitietoaineisto on nähtävästi niin uutta, ettei sen kirjoittajilla ollut enää kokemuksia aivan vastaavantasoisista konflikteista. Hienovireisten perhekuvausten sijaan on siis tarkasteltava näkyvämpiä kulttuuri-ilmiöitä.

Käsittelenkin seuraavassa kirkotteluperinteessä sekä kansanomaisen synnytysavustajan käytössä tapahtuneita muutoksia. Sekä

kirkottelu että kansanomaisen synnytystavustajan käyttö kuuluivat kiinteästi tabuperusteiseen synnytyuskulttuuriin. Vastaavasti tulkitseen näiden tapojen muuttumisen merkiksi kulttuurisesta murroksesta. Kirkotteluperinteestä luopuminen merkitsi tärkeimmän puhdistautumisriitin hylkäämistä. – Saastaisuuskäsityksistä ei kuitenkaan kokonaan luovuttu, kirkottaminen korvattiin vain toisilla puhdistautumismenettelyillä.

Turvautumista kansanomaiseen synnytyssapuun – silloin kun kätilökin olisi ollut saatavilla – voi puolestaan tietyin varauksin pitää merkinä perinteisten synnytykäytäntöjen aktiivisesta suosimisesta. Synnytystabun murtumisen voi havaita myös naisten kertomusperinteestä. Tarkastelen tarinoita yksin, töittäensä lomassa synnyttäneistä naisista uudenlaisen synnytyuskulttuurin ilmauksina.

Kirkotteluperinne hiipuu

Synnyttäjän puhdistautuminen kirkottamalla kuului synnytyuskulttuuriin, jossa naista pidettiin lapsen syntymän jälkeen saastaisena. Kirkotteluperinteen katoamista ei ole meillä tutkittu kansankulttuurin muutoksena. Pentti Lempiäisen tutkimus lapsensynnyttäjien kirkkoonotosta liturgisena tapana valottaa tavan murtumisvaiheita lähinnä papiston ja valtiopäivien käymän keskustelun kautta.

Lapsen synnyttäjän kirkottaminen tunnetaan Suomesta jo keskiajalta; pakolliseksi kirkolliseksi seremoniaksi se tuli vuonna 1686. Pappien mielialat olivat kuitenkin viimeistään 1800-luvun puolivälissä kääntymässä pakollista kirkkoonottoa vastaan. Valtiopäivillä aiheesta keskusteltiin vuonna 1869, jolloin aatelisto sekä osa porvaristosta ja talonpoikaistosta vaati kirkotuspykälien poistamista kirkkolaista. Tuloksena oli lain huomattava lieventäminen, toimitus saatiin nyt suorittaa joko kirkossa tai kotona ja sen ajankohtaa koskevat määräykset poistettiin. Käytännössä toimituksesta tuli vapaaehtoinen ja tapa alkoi höltyä. Kaikki äidit eivät enää halunneet kirkottelua, koska tunsivat toimituksen loukkaavan itseään. Papisto taas vastusti kirkottamista mm. sen vuoksi, koska se katsoi kansan tulkitsevan tapaa väärin. Joidenkin kirkonmiesten

mielestä ajatus synnyttäjän saastaisuudesta voitiin kitkeä pois vain poistamalla kirkkolaista koko kirkkoonottopykälä.

Helsinkiiläisissä sivistyneistöpiireissä kirkottelun muistetaan olleen tuntematon jo 1880-luvulla. Pisimpään tapa eli puhtaalla maaseudulla. Turusta mainitaan vuonna 1907, että tapa oli alkanut hävitä esikaupunkialueilta, vähävaraisen työläisväestön keskuudesta. Vuonna 1912 piispa O. I. Colliander totesi kansan vielä yleisesti pitävän kiinni kirkotustavasta, mutta totesi sivistyneinä itseään pitävien äitien samoin kuin sosialistien siitä luopuneen. Kansan parissa alettiin kirkotusta pitää Lempiäisen mukaan taikauskona tai moukkamaisuutena.

Pentti Lempiäinen ajoittaa kirkotuksen murrosvaiheen vuosisadan vaihteen kahden puolen. 1920-luvulla kirkotus alettiin yleisesti yhdistää kastetilaisuuteen, kun se aikaisemmin oli ollut selkeästi erillinen toimitus. Eräin paikoin kirkottelu korvattiin saarnatuolista luettavalla kiitosrukouksella nimeltä mainittujen synnyttäjien puolesta. Vielä 1960-luvun alussa kirkottelivat ainakin *rukoilevaisten* herätysliikkeeseen kuuluvat naiset. Kirkkoonotto poistettiin kirkkolakiesityksestä vuoden 1963 kirkolliskokouksessa.¹¹¹

Kotisynnytyssaineistossa on muutamia muistoja kirkottamisesta, usein kirjoittajien vanhempien tai isovanhempien ajoilta. Kirjoittajat tähdentävät tabuja, jotka liittyivät elintarvikkeitten käsitteeseen, kättelyyn ja vieraitten tapaamiseen ennen kirkottelua.

Isäni isän kertomista on muistiinmerkitty, että lapsen kastetilaisuudessa tapahtui äidin kirkkoonotto. Sitä ennen ei kukaan saanut tervehtiä äitiä kädestä synnytyksen jälkeen. Äiti ei tuolla välillä myöskään saanut laittaa ruokaa eikä syödä toisten kanssa samassa pöydässä. Hän ei myöskään saanut näyttäytyä vieraille. Tapa on ollut voimassa vielä 20-luvulla, ainakin pitäjän laitapuolilla.¹¹² (Kivijärvi)

En ole itse kokenut mutta kerrottiin – – äiti ei saanut laittaa ruokaa ennen kuin lapsi oli kastettu ja äiti kirkotettu. Se oli ”paska kopra” niin kauan kun nämä toimitukset oli suoritettu, joskus meni puoli vuotta.¹¹³ (Sonkajärvi)

Seuraavan kirjoittaja oli haastatellut vuonna 1899 syntynyttä tuttavaansa:

Synnyttäneiden naisten kirkottaminen eli uudelleen seurakunnan yhteyteen otto oli joissakin Pohjanmaan pitäjissä vielä 1930-luvulla yleinen tapa. Vaimo oli sitä ennen synnytyksen takia epäpuhdas, ei saanut käydä kylässä, ei syödä muitten kanssa samassa pöydässä ym. Haastateltava on kokenut kotona suoritetun kirkottamisen kiusallisenä ja naisen arvoa alentavana Mooseksen aikaisena jäänteenä ja koettanut pakoilla toimitusta suorittavaa pappia, mutta tämä oli sinnikkäästi seurannut häntä ja hoitanut rituaalin loppuun. Armon vuonna 1927. Paavolan pitäjässä.¹¹⁴

Haastateltavan tulkinta viittaa siihen, että hän ei kokenut kirkottamisen puhdistavan itseään.

Miksi kätilöillä ei ollut kysyntää?

Turvautuminen kansanomaiseen synnytyssavustajaan ei vielä välttämättä kerro synnytystabun elinvoimasta. Pirttimuorit, paapot ja paarmuskat omaksuivat paljon käytänteitä koulutetuilta kätilöiltä 1900-luvun alkupuolella, eivätkä monet äidit huomanneet min-käänlaista eroa koulutetun ja kouluttamattoman avustajan välillä. Maallikot olivat paljolti luopuneet vanhoista synnytyssavukeinoista, loitsuista ja taioista. Noihin aikoihin ei sitä paitsi tutkinnon suorittaneita kätilöitä ollut maaseudulla välttämättä edes tarjolla¹¹⁵. Maallikkokätilöitä käyttivät tällaisissa oloissa tietenkin kaikki naiset, riippumatta siitä mitä he ajattelivat tabuista tai asianmukaisesta synnytyksen hoidosta. Toinen mahdollisuus oli synnyttää yksin.

Kansanomaisesta synnytyssavustajasta luopumista kuitenkin voidaan pitää merkinä siitä, että synnytystabu siihen liittyvine lääkinnällisine käytäntöineen ei enää ollut keskeinen periaate. Koulutetut kätilöt eivät nimittäin hyväksyneet kansanuskon ja -lääkinnän mukaisia synnytystapoja eivätkä missään tapauksessa turvautuneet magiaan tai loitsuihin¹¹⁶. Voidaankin olettaa, että kansanomaisia synnytyssavusteita arvostavat äidit ja perheet ovat pääsääntöisesti käyttäneet sellaisia avustajia, jotka ovat olleet heidän kanssaan samoilla linjoilla. Luopuminen kansanomaisesta avustajasta taas kertoo ainakin jossain määrin uudenlaisesta suhtautumisesta synnytykseen. Valinnanmahdollisuudet synnytyssavustajan suhteen alkoivat taas heikentyä sen jälkeen, kun kätilön tarkastuk-

nessä käyminen tuli äitiysavustuksen ehdoksi viime sotien jälkeen. Kuitenkin kansanomaisia avustajia käytettiin vähäisessä määrin yhä 1950-luvullakin.

Vuonna 1890 vielä noin 92 % synnytyksistä tapahtui perinteiseen tapaan, kansanomaisen avustajan myötävaikutuksella. Koulutettu kätilö avusti kuutta prosenttia ja kaksi prosenttia äideistä turvautui laitoshoitoon¹¹⁷. Viranomaiset pitivät noihin aikoihin huolestuttavana, että kunnat eivät olleet halukkaita palkkaamaan kätilöitä. Kysymys oli tietenkin rahasta, mutta myös siitä, että kansanomaista synnytysapua pidettiin riittävänä.¹¹⁸ Lääkintöhallitus valitti vuonna 1899, että yhteinen kansa ei ole vielä käsittänyt kätilöavun tarpeellisuutta ja välttämättömyyttä lapsensyntyjälle¹¹⁹. Vuonna 1912 mietintönsä jättänyt kätilökomitea selvittää edelleen kansan haluttomuutta käyttää koulutettuja avustajia ja tarjoaa ratkaisuksi pakkokeinoja:

”Varsinkin sellaisilla paikkakunnilla, jossa kansan sivistystaso vielä on alhainen ja jossa kunnollisen synnytysavun tärkeyttä sen vuoksi ei oivalleta eikä tunnusteta ovat ’itseoppineet’ naiset menestyksellä kipeillä kätilöiden kanssa usein suorastaan vastustaenkin kätilöiden kutsumista synnytystilaisuuksiin sellaisissa tapauksissa, joissa opinkäyneen kätilön apu olisi ollut välttämättömän tarpeellinen lapsen tai äidin hengen pelastamiseksi tai vaikeain jälkitautilien ehkäisemiseksi. Kun näiden ’viisasten muijain’ toiminta sitä paitsi usein on omiaan juurruttamaan kansaan järkipäisyyden terveydenhoidon vastaisia hoitotapoja, joiden turmiollisista seurauksista mm. pienten lasten suuri kuolevaisuus suuressa osassa maatamme on huolestuttavana todistuksena, on komitea katsonut voivansa täydellä syyllä asettua tässä kysymyksessä aikaisemman lainsäädännön kannalle ehdottamalla, että ainoastaan laillistetuille kätilöille olisi suotava oikeus harjoittaa kätilötoimintaa ja että muita henkilöitä olisi kieltävä rangaistuksen uhalla tilapäisestäkin ryhtymästä synnytysapua antamaan muuten kuin hätilässä tai milloin lääkärinä tai kätilönä ei ole saatavissa.”¹²⁰

Mietinnöstä käy moneen otteeseen ilmi, että viranomaiset pitivät kansan *heikkoa sivistystasoa* suurimpana esteenä koulutettujen kätilöiden kysynnälle. Kysymys oli ennen muuta *järkipäisyyden terveydenhoidon vastaisista hoitotavoista* eli maallikkoavustajien hallitsemista menetelmistä, jotka rahvaan parissa asetettiin yhä etusijalle. Tässä yhteydessä voinee tehdä sen johtopäätöksen, että luultavasti

itseään *sivistyneinä* pitävien viranomaisten käyttämä ilmaisu *heikko sivistystaso* tarkoitti suurin piirtein samaa kuin kansanlääkinnän suosiminen synnytyksen tapahtuessa. Missä ei kättilöitä hyväksytty, oltiin siis edelleen kansanomaisen synnytyskäytännön puolella.

Komitean mukaan synnytyskäytäntöjen muuttumista osoittava raja kulki vuonna 1912 Päijänteen kautta pohjoisesta etelään vedetyn viivan länsipuolella. Niissä piirilääkärin piireissä enemmän kuin 27 % synnytyksistä oli koulutettujen kättilöitten avustamia. Tosin Jyväskylän, Jämsän, Kuortaneen ja Porin piireissä kättilöitä käytettiin tuota vähemmän ja alueen itäpuolella oleva Hamina taas ylitti tuon prosenttiluvun. Häntäpäässä koulutettujen kättilöiden käytön suhteen olivat Savon, Pohjois- ja Etelä-Karjalan kunnat.¹²¹

Lainsäädäntöä uudistettiin ja kättilöitä palkattiin yhä enemmän myös maaseudulle. Kuitenkin kansanomainen synnytyssapu säilytti asemansa suhteellisen pitkään; vielä vuonna 1940 joka viides synnytys tapahtui kouluttamattoman avustajan avulla¹²². Voimakkaasta kansanvalistuksesta ja suoranaisista pakkokeinoista huolimatta monet naiset turvautuivat edelleenkin kansankättilöihin, jos ne parhaiten vastasivat heidän käsitystään hyvästä synnytyssavusta. Osittain kysymys oli synnytystabun ja siihen liittyneiden käytäntöjen sitkeähenkisyydestä.

Yksin, työnsä lomassa synnyttäjien tarinat tabun kiistävänä kerrontana

Suomessa kerrotaan vieläkin tarinoita äideistä, jotka ovat synnyttäneet ilman kenenkään apua esimerkiksi heinäpellolle ja jatkaneet sitten töitään aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut. Näitä tarinoita löytyy runsaasti myös kotisyntyisaineistosta. Tarkastelen näitä tarinoita tässä tabuperinteiden hylkäämiseen liittyvän synnytyskulttuurin murroksen kuvastajina¹²³. Seuraava, kirjoittajan tuttavaltaan kuulema dramaattinen tarina sisältää joukon tyypillisiä aiheita. Tapaus on vuodelta 1926:

Olin tullut juuri tupaan navetasta aamuaskareilta. Viritin tulen heliaan, laitoin kahvipannun etureijälle, vesikattilan takareijälle ja ajattelin laittaa perunat kattilaan. Päätin kuitenkin ensin hakea vettä, koska oli vähissä. Väki oli pellolla kylvöhommissa ja he tulisivat pian syömään. Menin kaivolle. Pudotin ämpäriin kaivoon, se täyttyi pudotessaan. Aloin vintata ämpäriä ylös. Silloin tunsin kovan vihlaisun selässä ja samanaikaisesti vatsassa. Vintta irtosi kädestäni ja ämpäri meni kovalla vauhdilla takaisin kaivoon. Olin vähällä lysähtää maahan, samassa tunsin, että lapsi syntyy. En päässyt enää mihinkään. Otin lapsen vastaan, tempaisin huivin päästäni, siihen kiedoin pienokaisen. Tunsin vähän heikotusta kun kannoin lapsen tupaan. Pyyhin pienet kasvot ja käärin vauvan peitteen sisälle, että lämpiäisi. Pesin kasvoni kylmällä vedellä ja muutenkin vähän siistiädyin. Join kuumaa kahvia, se virkisti ihmeesti. Ehdin laittaa perunat kiehumaan juuri ennen kuin väki tuli pellolta. Pyysin heitä juomaan ensin vähän kahvia ja sitten auttamaan ruuan laitossa. Silakoita hakiessa isäntä ihmetteli: ”miten olet tänään myöhässä, kun aina olet laittanut ruuan ajallaan?” Isäntä jäi vastausta vaille. Vasta kun toiset pääsivät syömään, sanoin: ”menen hetkeksi lepäämään.” Kukaan ei tullut katsomaan nukunko vai olenko hereillä. Päivällinen oli ajallaan, samoin illallinen. Vasta illalla isäntä huomasi, että perheessä oli uusi tulokas.¹²⁴ (Jaakkima)

Tarinoiden äiti synnyttää yksin, ilman kenenkään apua. Synnytys tapahtuu kesken työn: lypsämisen, viljanleikkuun, vedenhaun, leipomisen, ruuanlaiton. Synnyttävä kietoo lapsen huiviinsa, hameen helmaan tai esiliinaan ja jatkaa heti kesken jääneitä askareitaan.

Tässä lisää variaatioita tarinasta:

Ja ajatella erästäkin emäntää, hän meni aamulla navettaan, sellainen olo, että lapsi jo rupee tulemaan, hän meni tyhjään karsinaan ja synnytti, kääri sen ympärille hameensa, teki askareensa ja meni lapsen kanssa sisälle, pesi ja laittoi kapaloon, asetti vauvan lepoon ja itse rupesi ruuanlaittoon väelle.¹²⁵ (Karttula)

Äitini syntymävuosi oli 1888. Hän kertoi erästä Vesan talon emännästä, joka leikkasi sirpillä ruista muun väen mukana. Hän synnytti lapsen siellä pellolla, kääri sen hameensa helmoihin ja vei sisälle taloon ja palasi pellolle leikkaamaan ruista.¹²⁶ (Sippola)

On ollu semmonenkin tapaus, se ei oikein uskottavalta tunnu, mutta totta se on. Se tapaus olikin siinä meidän naapurissa kun väet meni aamulla riihtä puimaan, niin emäntä jäi kotia, se oli semmonen torppa. No kun väet sai riihen puitua niin tulivat aamuruualle niin ruuat oli valmiina ja poika kopassa sängyn päällä ja emäntä lehmiä lypsämässä. Sama emäntä kaikki neljätoista lastaan yksin maailmaan saattoi.¹²⁷ (Lammi)

Toinen kuulemani tarina oli syksyiseltä viljojen niittoaajalta, jolloin talon nuori emäntä lähti pellolta ruuanlaittoon. Kun perhe saapui sovittuna aikana syömään, oli perheelle keitetty ruoka valmiina ja korissa nukkui pienokainen, jonka äiti oli synnyttänyt ruuanlaittonsa ohella.¹²⁸ (Kirvu, ym.)

Kerron tapahtuman 1800-luvulta, jonka minä kuulin kerrottavan, aivan nimeltä mainittu nainen Kirjavalasta. Hän oli aamulla lähtenyt kaskan polttoon ja palannut illalla vauvan kanssa. Eikä muka ollut aihetta kesken päivää jättää työtä.¹²⁹ (Parikkala)

Äitini kertoi sukkelasta naisesta Alatornion Putaan kylästä. Hän oli Kaisa Tervo, joka sai lapsia sänkeen ja hankeen (tarkoittaa usein). Kaisa lähti asioille Tornioon, matka n. 4 km, tunti aikansa koittavan ja poikkesi niittyladon taakse ja lapsi syntyi. No, mikäs siinä. Kaisa käärysi lapsen esiliinaan, jätti ladon kupeelle (oli kesä) ja otti kääryksen kaupungista tullessa kainaloonsa.¹³⁰ (Alatornio, ym.)

Tavallisesti äiti oli viikon pari pirttivuoteessa ja hoiteli vauvaa. Mutta oli kaikenlaisia poikkeuksia. Niinistön emäntä ei ottanut synnytyksen ajaksi piaksujakaan jalastaan ja jatkoi töitään synnytyksen jälkeen.¹³¹ (Alavus, ym.)

Yksi hänen pojistaan syntyi heinäniityllä ison kiven päällä. Liisa meni aamulla niitylle työhön, siellä alkoivat poltot. Liisa meni sileän kiven päälle, tekaisi pojan, jonka kääri esiliinan ja hameen helmioihin ja kantoi kotiin.¹³² (Antrea)

Yksin synnyttämiseen on ollut moniakkin syitä. Periferisillä alueilla Savossa, Raja- ja Pohjois-Karjalassa, Vienassa ja Peräpohjolassa yksin synnyttäminen on ollut vanha, synnytystabuun liittynyt perinne. Synnytys haluttiin pahan silmän pelossa salata kaikilta ja paa-pokin kutsuttiin apuun vasta synnytyksen jälkeen.¹³³ Muualla Suomessa monet naiset ovat vasten tahtoaan joutuneet synnyttämään yksin, jos eivät yksin kotona ollessaan pystyneet hankkimaan apuvoimia paikalle. Yksin saattoivat synnyttää myös esimerkiksi onnettomat, lapsenmurhaa suunnittelevat äidit. Viimeksi mainitusta syystä oli vuonna 1750 annettu asetus, jossa velvoitettiin kaikki (naimattoman) naisen raskaustilasta tietoiset henkilöt ilmoittamaan tästä ja heidät määrättiin myös estämään yksin synnyttäminen.¹³⁴

Tarinat, joissa kerrotaan kesken töittensä synnyttävistä taitavista ja ahkerista perheenäideistä, ovat reproduktiotabun ja sen murtumisen kannalta mielenkiintoisia. Äiti ryhtyy synnytyksen jälkeen välittömästi jatkamaan askareitaan, jättäen lapsen yksinään tupaan, pellon pientareelle tai missä synnytys sitten tapahtuukaan.

Tarinoissa mainitut ihmiset ovat kaiken todennäköisyyden mukaan todellisia henkilöitä, samoin kuin tarinat kertojilleen ja kuulijoilleen ovat olleet tositapauksia suvun tai paikkakunnan naisten elämästä. Tarinoiden kaavamaisuus viittaa siihen, että kertojat ovat toistaneet tarinansa usein ja ne ovat olleet yhteisössä suosittuja. Stereotyyppisyys, vanhastaan tunnettujen motiivien liittäminen aina uusiin tapahtumiin, on tyyppillinen tarinankerronnan keino.¹³⁵ Voidaan otaksua, että tarinoiden suosio ja säilyminen on perustunut niiden metaforiseen merkitykseen, ei pelkästään niiden faktiseen alkuperään.

Synnytystarinoiden kertomistilanteista ei aineistossani ole juuriakaan kontekstitietoja. Voisi otaksua, että niitä olisi kerrottu esimerkiksi kylän naisten kokoontuessa pirttiviemisineen tai rotinoineen hiljakkoin synnyttäneen äidin luo. Tällaisissa tilanteisahan nykyäänkin muistellaan läsnäolijoiden ja tuttavien synnytyksiä.

Lukiessani tarinoita yksin synnyttäneistä naisista hämmennyin siitä, että ne eivät tuntuneet alkuunkaan sopivan yhteen kaiken sen tiedon kanssa, mitä olin lukenut suomalaisesta synnytysperinteestä. Missä olivat saunat, paarmuskat, riitit, lapsivuode, kirkottaminen? Tarinoiden merkitys tuntui avautuvan, kun vertasin niiden sisältöä synnytystä ja lapsivuodeaikaa koskeneisiin tabuihin. Oletankin, että työn lomassa, ilman kenenkään apua synnyttäneistä naisista kertomalla on kommentoitu alun perin synnytystabua ja saastaisuuskäsityksiä.

Tarinoiden nainen synnyttää yksin, viimeiseen saakka töitä tehyään, ja ryhtyy välittömästi synnytyksen jälkeen työhön: useimmiten laittamaan ruokaa, lypsämään tai peltotöihin. Perinteisesti epäpuhdas äiti ei olisi saanut liikkua ulkona, ei liioin valmistaa ruokaa. Uskaliaasti äiti kietoo lapsen huiviin, hameenhelmaan tai esiliinaan, joiden riisumista oli pidetty vaarallisena niin kirkotta-

mattomalle vaimolle kuin mahdollisille vastaantulijoillekin.¹³⁶ Äiti rikkoo myös perinteisiä vastasyntyneen hoitoon liittyneitä normeja. Ei myöskään lasta olisi saanut jättää hetkeksikään yksin ennen kastamista ja nimenantoa. Pelättiin pahan silmän aiheuttamia sairauksia tai että paholainen tai hiisi vaihtaisi lapsen omaan sikiöönsä. Vaarallinen aika päättyi kasteeseen.¹³⁷ Nyt tarinan äiti jättää aivan huolettomasti vastasyntyneen lapsen yksinään tupaan, kamariin tai pellon pientareelle. Mitään ennen niin tärkeitä riittejä ei tehdä sen paremmin äidille kuin lapsellekaan.¹³⁸

Aikalaiskuulijalle ei tabun rikkomisesta olisi voinut juuri selkeämmin puhua: tarinoiden kaikki keskeiset teemat näyttävät olevan täysin vastakkaisia 1800-luvun hegemoniselle kansanomaiselle synnytysperinteelle. Teemat viittaavat implisiittisesti tabukieltoihin, jotka olivat muodostaneet synnyttävälle naiselle ja tämän yhteisölle kulttuurisen toimintamallin. Mitä ilmeisimmin naiset kyseenalaistivat tabut kertomalla sensaatiomaisia tarinoita äideistä, jotka tabuista vähät välittivät. Tabuun liittyneiden tapojen kyseenalaistaminen edelsi niiden katoamista. Kertomukset työn lomassa synnyttäneistä naisista näyttävät ajoittuvan samoille vuosikymmenille, jolloin mm. kirkotteluperinne alkoi murentua ja viimein unohtui kokonaan.¹³⁹

Herää tietenkin kysymys, oliko tabujen kyseenalaistaminen tietoisista toimintaa, jossa naiset olisivat yht’äkkiä nähneet uskomusmaailman omaa työntekoaan ja perheen toimeentuloa rajoittavana ja päättäneet sanoutua siitä pontevasti irti. Oliko kysymyksessä siis jonkinlainen vaihtoehtosynnyttäjien liike? Ajatus on kiehtova, mutta haluaisin löytää sille muutakin evidenssiä kuin nämä tarinat. Erityisen mielenkiintoinen on tässä suhteessa sekä kotisyntyysaineistossa että Pelkosen tutkimuksessa esiintyvä tavallinen uskomus, jonka mukaan kova työnteko helpottaa synnytystä¹⁴⁰. Siinä siis viitataan työntekoon raskausaikana. Jos oletetaan, että aikaisemmin monet työt ja ylipäänsä ulkona liikkuminen ovat olleet raskausaikana rajoitettuja äidin epäpuhtauden vuoksi, voi tätä uskomusta pitää verrattain modernina. Kenties työnteon suotuisaa vaikutusta äidille alettiin siis perustella juuri tällä uskomuksella, ja ajatusta oli sittemmin helppo viedä eteenpäin, lapsivuodeaikaan.

Epäpuhtausaika olisi siis lyhentynyt ja epäpuhtauskäsitteet heikentyneet asteittain – työnteon toimiessa puhdistavana rituaalina.

Kenen tai keiden aloitteesta epäpuhtauskäsitteistä luovuttiin? Miksi naiset aloittivat työt mahdollisimman pian synnytyksen jälkeen? Laittoivatko miehet vaimonsa raatamaan, piiskasiko anoppi töihin, vai lähtikö aloite äitien itsensä taholta? Tarinat viittaavat useimmiten äiteihin, jotka oma-aloitteisesti ryhtyivät töihinsä, kuten myös naisten keskinäiseen kilpailuun tässä suhteessa. Ilmiön täytyy liittyä laajakantoiseen maailmankuvan muutokseen, jossa työnteolla alettiin korvata monia muita kulttuurisia käsitteitä ja menettelytapoja. Moni-ilmeinen magia vaihdettiin askeettisen rationaalisesti laskelmoiden raakaan työhön, jonka arvo sitten kohotettiin valtaviin mittasuhteisiin. Työlle annettiin maagisia merkityksiä, kuten esimerkiksi ‘työ lääkkeenä’ (ks. luku 2.3).

Siellä missä yksin synnyttäminen oli vanha perinne, tätä tapaa alettiin ilmeisestikin tulkita toisin. Jos ennen oli synnytetty yksin, koska oli hävetty saastaisuutta ja pelätty pahaa silmää, saatettiin nyt toimia samoin eri syistä. Nuori äiti ei ehkä halunnut kuulla puhuttavankaan saastaisuudesta, minkä vuoksi hän ryhtyi töihin heti synnyttyään. Sortavalassa 1930–1940-luvuilla synnyttänyt äiti kuvaa omakohtaista murrosta näin:

Vielä tuosta ajattelutavasta. Minä en saanut tulla samaan pöytään syömään muun väen kanssa synnytyksen jälkeen niin kauan kuin oli vuotoa! Olin muka saastainen, tämä oli anoppini määräys ja huomasin että miehenikin oli samaa mieltä. Sitten kun itse jouduin emännyydestä vastaamaan, ei heidän tahtonsa enää toiminut, kun piti mennä navettaan ja kaikkiin töihin heti kun vähänkin pystyi liikkumaan. En enää syömäänkään mennyt tiskipöydälle.¹⁴¹

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että pikaisesta työhön ryhtymisestä synnytyksen jälkeen tuli sittemmin normi, jolloin ei enää ollut kysymys äidin valinnasta, kapinasta nyt puhumattakaan. Palaan tähän teemaan luvussa *Työ naisen kunnia*. Kertomusperinne paljastaa pelkällä olemassaolollaan sen, että uusille käytännöille haettiin yhteisöllistä hyväksyntää samalla kuin vanhakantaisesta valvonnasta haluttiin pois. Tarinat esittävät uuden moraalisen järjestyksen, jossa työ nostetaan ensisijaiseksi myös synnyttävän naisen elämässä.

On myös mahdollista, että työn lomassa on synnytetty ja näistä tapauksista on kerrottu tarinoita jo paljon ennen tabujen yleistä katoamista. Siinäkin tapauksessa tarinoita voi tarkastella tabuihin ja saastaisuuskäsityksiin nähden kriittisenä kerrontana. Eihän muutenkaan ole minkäänlaista syytä olettaa, että tabuista ja niiden merkityksestä olisi kulloinkin ollut vain yksi, kaikkien hyväksymä tulkinta.

Tarinat alleviivaavat äidin merkitystä perheen elättäjänä ja työtä tekeväenä naisena. Työnteon voi tulkita tässä myös äidin puhdistautumiseksi. Kun kansanvalistajat karistivat äitiyteen liitettyjä epäpuhtauskäsityksiä kaavailemalla äitiydestä kokopäivätyötä ja valjastamalla äidit loputtomien puhtausrituaalien suorittajiksi, oli kansan naisten strategia toinen. Taukoamatta työskennellen häpeällinen epäpuhtausaika voitiin minimoida, jos kohta se vaatikin huomattavia ponnistuksia. Kuvaamalla niin synnytys kuin siitä toipuminenkin äärimmäisen helpoksi ja nopeaksi voitiin kommentoida niitä käsityksiä, joiden mukaan synnytys ja sen jälkeiset viikot olivat sekä äidille, lapselle että heidän lähiympäristölleen vaarallista aikaa. Työnteko oli siinä määrin kulttuurisesti arvostettua toimintaa, että naiset pystyivät sen avulla puhdistamaan itsensä ja vapautumaan synnytyksen tuottamasta häpeästä.¹⁴²

Vaikka tarinoiden äidit uhmaavat perinnettä ja kääntävät sen ylösalaisin, ei sen enempää heille kuin muillekaan tapahdu tabun rikkomuksesta tavallisesti koituvia onnettomuuksia. Äidit eivät liioin joudu kohtaamaan yhteisön sanktioita, jotka aikaisemmin olivat voineet kohdistua hyvinkin ankarasti tabukieltojen rikkojiin.¹⁴³ He suoriutuvat vaikeasta tehtävästään täysin itsenäisesti, selviävät voittajina ja saavat jopa ihailua ja kateutta osakseen. Tarinoissa ei juurikaan kerrota epäonnistumisista, mikä liittyy kerronnan tendenssimäiseen luonteeseen: käytäntö halutaan esittää ihannteellisessa valossa. Todennäköisesti yksin synnyttäneet äidit eivät myöskään kirkotelleet – eivät he ainakaan noudattaneet mitään kirkotteluperinteeseen keskeisesti kuuluneita kansanomaisia käytäytymisnormeja. Ruotsalaista kirkkoonottotraditiota tutkineen Anders Gustavssonin mukaan kirkottelua koskeva sosiaalinen kontrolli lakkasi sitä koskevan kansanuskon murennuttua. Papisto

yritti pitää tapaa yllä, mutta äidit eivät enää kokeneet tarvitsevansa puhdistautumista.¹⁴⁴

Useimmiten yksin, työnsä lomassa synnyttäneet ovat kertoneet ylpeinä kokemuksistaan. Muistelijat kuvaavat näitä äitejään, isoäitejään ja anoppejaan ahkeriksi, sisukkaiksi ja monitaitoisiksi työhmisiksi, jolloin kerronta saa sankaritarinan luonteen. Vaikka omin avuin, töittensä lomassa synnyttäviä naisia oli ilmeisesti melko paljon, olivat he silti poikkeuksia. Tavallisesti (maallikko)kättilö auttoi lapsen maailmaan, eivätkä useimmat äidit pitäneet pahana muutaman päivän tai viikon lepoaikaakaan. Yksin synnyttäjien ja heistä kertovien tarinoiden merkitys lienee kuitenkin ollut suurempi kuin faktisten tapausten määrä sinänsä. Heitä voi pitää edelläkävijöinä siinä prosessissa, jossa äidit alkoivat vapautua monista reproduktiotabuun liittyneistä käytännöistä ja mielikuvista¹⁴⁵.

2.3. Työ naisen kunnia

Yksi kotisyntyisaineiston keskeisimmistä piirteistä on työntekoon liittyvän kerronnan runsaus. Monet vastaajat kertoivat joko omasta työstään, jos he muistelivat omia synnytyskokemuksiaan, tai vastaavasti äitinsä, anoppinsa tai isoäitinsä työstä. Tämä siitä huolimatta, että työnteosta ei ollut kysytty mitään¹⁴⁶. Työ ja synnytys kuuluivat kirjoittajien kokemusmaailmassa monin tavoin yhteen. Edellä jo viittasin omatoimisesti työnsä lomassa synnyttäneiden naisten tarinoihin synnytystabuun nähden kriittisenä kerrontana. Tulkitsin pikaisen työhön ryhtymisen äidin puhdistautumiseksi ja epäpuhtausajan minimoinniksi. Tässä luvussa jatkan näiden tarinoiden tarkastelua ja tuon esiin muitakin näkökohtia synnytyksen yhteydessä työskentelyyn.

Kaikissa esimerkkitapauksissa, joita seuraavassa käsittelen, ei välttämättä kerrota sekä omatoimisesta synnyttämisestä että työnteosta. Osa työnsä lomassa synnyttäneistä on turvautunut joko koulutettuun tai itseoppineeseen avustajaan ja kaikissa yksin synnyttäneistä äideistä kertovissa vastauksissa taas ei kuvata heidän

Äiti tulossa lasten kanssa töistä, sirppi olalla, vauva vivussa. Metsäpirtti v. 1930. Museovirasto. Kuvaaja Tyyni Vahter.

työntekoaan. Perusesimerkki teemasta on kuitenkin *pellon laidalla synnyttäjä*, joka synnyttää ilman muiden apua ja ryhtyy saman tien jatkamaan töitään. Kotisynnytyksaineisto sisältää näiden tarinoiden ohella paljon muutakin äitien työntekoa ja perheen sisäistä työnjakoa valaisevaa kerrontaa, jota hyödynnän tässä.

Olen poiminut aineistosta suurehkon määrän mahdollisimman erilaisia tapauksia, jotta aiheen eri vivahteet tulisivat hyvin ilmi. Kirjoittaessaan yksin, työnsä lomassa synnyttäneistä naisista vastaajat liittävät mukaan ainutkertaisia piirteitä joko itse tapahtumasta, äidistä tai perheen olosuhteista. Näistä voi päätellä jotain siitä, miksi naiset synnyttivät kesken töitten ja miten nämä synnytykset sujuivat. Usein näkökulma aiheeseen on jonkun ulkopuolisen, kertoja on synnyttäjän tuttava tai sukulainen. Kiinnitänkin huomion myös kertojien tarinoihinsa liittämiin kommentteihin. Niistä voi päätellä, mikä on kertojan mielestä tarinan kärki, sen

opetus¹⁴⁷. Tämä puolestaan antaa viitteitä siitä, miten aikoinaan on suhtauduttu omatoimisesti arkisten askareittensa keskellä synnyttä-neisiin naisiin ja miten kertojat asennoituvat ilmiöön nyt.

Kerronta paljastaa jotain alkuperäisestä tapahtumasta, jotain asiasta eteenpäin kertoneesta äidistä ja tämän ympäristöstä ja jotain synnytyksykyselyyn vastanneesta kertojasta. Näitä tasoja ei voi mil-lään tekniikalla erottaa toisistaan, sillä kyselyvastaajan näkemykset voivat kätkeytyä tarinan etnografiaan tai yleissävyyn. Toisaalta vas-taaja voi tietenkin jakaa kauan sitten kuulemansa kertomuksen pääsisällön ja asenteet ja välittää niitä uskollisesti edelleen. Vain ai-van ilmeiset tarinan merkitykseen sen ulkopuolelta viittaavat kommentit voi tulkita kyselyvastaajan omiksi käsityksiksi. Nämä käsitykset taas voivat pohjautua traditioon tai olla moderneja tul-kintoja siitä. Viime kädessä on kysymys vuonna 1989 Museoviras-ton tutkijoille osoitetusta kerronnasta.

Tapahtuman ja tarinan yhteydet ovat muotoutuneet omassa kulttuurisessa kontekstissaan. Kertomus on oikeastaan jo alkanut ennen synnytystä. Siihen liittyy sekä äidin että hänen perheensä ja lähiympäristönsä – oletettavasti useinkin ristiriitaisia – tulkintoja lapsen syntymän merkityksestä, hyvästä synnytyksestä, synnytys- ja työavun tarpeellisuudesta, oikeanlaisesta naiseudesta ja äitiydestä, mieheydestä ja isyydestä, toimeentulosta, lapsen synnyttäjän saas-taisuudesta ja niin edelleen. Luultavasti äiti on jo kuullut tapauk-sista, joissa synnyttäjä on lapsen saannistaan huolimatta hoitanut keskeytyksettä tavanomaiset työnsä. Äiti tekee ratkaisunsa ja syn-nyttää kesken töiden. Tapahtuma on sen verran erikoislaatuinen, että äiti kertoo siitä muillekin. Tapahtumasarja saa ydinmerkityk-sensä, kun kertoja kiteyttää tarinassa synnytyksessään tärkeäksi ko-kemansa piirteet. Kuulijat ovat hämmästyneitä. Tapaus synnyttää monenlaisia mietteitä; jotkut kuulijoista pohtivat jo omia tai per-heenjäsentensä kykyjä tällä saralla. Tarina jää osaksi kollektiivitra-ditiota, missä se joutuu uudelleen arvioinnin ja muokkauksen kohteeksi.

Synnytyksistä on puhuttu yleensä naisten kesken, useimpien muistelijoiden mukaan miehet eivät koskaan osallistuneet synny-tysaiheisiin keskusteluihin. Monet työnsä lomassa synnyttäneistä

naisista kertovista tarinoista ovat kuitenkin miesten kirjoittamia, mikä viestii osaltaan reproduktiotabun murtumisesta. Äidit ja mummot ovat kertoneet pojille synnytyksistään tai miehet ovat olleet läsnä naisväen jakaessa kokemuksiaan.¹⁴⁸

Omatoiminen synnyttäminen ei ole ollut mitenkään tavatonta. Kotisyntyysaineistossa on lähes 200 mainintaa kirjoittajien tuntemista tapauksista, jolloin äiti syystä tai toisesta on synnyttänyt kesken töittensä ilman kenenkään apua. Nämä tapaukset ajoittuvat 1800-luvun loppupuolelta aina 1950-luvulle saakka, eli aivan samoin kuin muutkin tapahtumat, joista kyselyn vastaajat kertoivat. Pääsääntöisesti kotisyntytykset sujuivat noihin aikoihin joko koulutetun kättilön tai kansanomaisen synnytysavustajan avustuksella, tai sellainen kutsuttiin paikalle pian synnytyksen jälkeen.

Aiheensa puolesta äitien työntekoa käsittelevä kappale voisi olla myös otsikon *Äidit ja valistajat* alla. Haluan kuitenkin tässä keskittyä asianosaisten omiin kertomuksiin ja kokemuksiin, enkä ota valistajien aihetta koskevia näkemyksiä esiin kuin kursorisesti. Valistajat eivät sitä paitsi ole kovin kärkkäästi puuttuneet agraariäitien työntekoon, jos kysymystä vertaa esimerkiksi 'taikauskoon', kotien likaisuuteen, maallikkokättilöiden käyttöön tai syntyvyyden säännöstelyyn kohdistettuun arvosteluun. Työ ja naisten työtehtäisyys – silloin kun työ tapahtuu ”kotona” – ovat olleet useimmiten myös äitiysvalistajien hyväksymiä arvoja ja käytäntöjä. Näin siitäkin huolimatta, että naisten terveys, josta valistajat muutoin kantoivat paljon huolta, on ollut monta kertaa liian raskaan työn vuoksi vaakalaudalla.

Tässä luvussa hahmottuu agraarinaisen rooli työtä tekevänä naisena. Rakennan sen osin ääriesimerkeistä, joita eräät omatoimiset, työnsä keskellä synnyttäneet naiset kaiketikin olivat. Tarinaperinne paljastaa kuitenkin näiden ihmisten olleen monien ihailemia ja kadehtimia, joten heidän voi katsoa edustaneen tietylle ajanjaksolle leimallista agraarielämän mentaliteettia. Esimerkkien joukossa on toki runsaasti aivan tavallisia tapauksia ja sellaisia kohtaloita, joita varmastikaan kukaan ei ole kadehtinut. Mukana on myös muutamia katkelmia kaupunkilaisäitien elämästä.

Naisten työntekoa synnytyksen yhteydessä käsittelevä luku toimii rajoitetusta, samalla kuitenkin keskeisestä näkökulmasta etnografisena taustana seuraaville, valistusprojekteja käsitteleville luvuille. Näemme, millaiseen maahan äitiysvalistajat alkoivat neuvonsa kylvää ja minkälaisesta mentaliteetista kansan naiset piti vieroitettaman.

Sukupuolten välinen työnjako

Puhuessani tässä luvussa (etupäässä) agraariaitien työnteosta joudun jättämään maatalouden alueelliset ja sosiaaliset erot vähäiselle huomiolle. On selvää, että naisten ja äitien töitten määrä ja laatu ovat vaihdelleet huomattavasti riippuen siitä, onko perhe kuulunut tilallisiin tai tilattomiin, mikä on ollut tilan koko ja perheen koostumus, onko tilalla ollut palvelusväkeä tai minkä alan työ- tai palvelusväkeen on itse kuuluttu ja niin edespäin. Myös alueelliset kulttuuris-taloudelliset erot ovat olleet merkittäviä – ne ovat vaikuttaneet muun muassa imetyskäytäntöihin¹⁴⁹. Tarkasteltavana aikakautena (n. 1900–1960) maataloudessa on sitä paitsi tapahtunut valtavia muutoksia, joista voi mainita esimerkiksi torpparivapautuksen ja maanviljelyksen koneistumisen. Vähäisinä ei voine pitää myöskään ideologioita tekijöitä, kuten esimerkiksi Martta-liikkeen vaikutusta naisten työnkuvaan. 1900-luvun alkupuolella alettiin esittää yhä useammin sellaisia käsityksiä, joiden mukaan emäntien tulisi jättää raskaat ulkotyöt ja keskittyä kotitalouden ja lasten hoitoon¹⁵⁰.

Agraarinaisen ja -äidin käsitteet ovat kuitenkin käyttökelpoisia tarkasteltaessa työn ja äitiyden välistä suhdetta. Maataloudessa naisten työpaikka oli yleensä kotona ja sen lähiympäristössä. Vaihtelevissakin olosuhteissa eläviä agraarinaisia on yhdistänyt kaikkien kynnelle kykenevien oikeus ja velvollisuus osallistua tuottavaan työhön. Ja koska agraariäidit työskentelivät paljon perhepiirissä, olivat he aivan erityisellä tavalla sidoksissa perheeseensä. Sen vuoksi hyvin henkilö- ja perhekohtaiset seikat, kuten puolisoiden keskinäinen tai anopin ja miniän välinen suhde ovat voineet olla aivan ratkaisevia suhteessa siihen, miten naisen asema äitinä ja työntekijänä on rakentunut.

Agraarinaisten työntekoa on usein luonnehdittu joustavuuden tai työnjaon epäsymmetrisyyden käsitteillä. On esitetty, että kulttuuri jaotteli työt miesten ja naisten töiksi ja että hätätapauksissa naiset joustivat; naiset saivat vieläpä arvostusta ja kunniaa, jos he pystyivät tekemään miesten töitä.¹⁵¹ Joustavuuden ja epäsymmetrisyyden käsitteistä on keskusteltu kriittisestikin, sillä mitä ilmeisimmin merkittävä osa töistä oli loppujen lopuksi yhteisiä ja sukupuolisesti jokseenkin neutraaleja ja vain tietyt toimet olivat selvästi sukupuolittuneita.¹⁵² Kulttuuriset merkitysjärjestelmät eivät suinkaan sukupuolita maailmaa ja sen ilmiöitä kaikenkattavasti¹⁵³. Kulttuurisella kategorisaatiolla on lukemattomia muitakin perusteita kuin sukupuoli – työnteosta puhuttaessa olennaisia seikkoja ovat esimerkiksi ikä, ammatti ja asema perheessä. Eräillä sukupuolen mukaan jaetuilla töillä on kuitenkin ollut olennaisesti sukupuolta rakentava merkitys ja niiden sekoittaminen ei ole sen vuoksi tullut kysymykseen kuin äärimmäisessä hädässä¹⁵⁴.

Tällä vuosisadalla ovat sekä sukupuolten välinen työnjako, että käsitykset miehelle ja naiselle soveltuvista töistä maataloudessa muuttuneet¹⁵⁵. Kuvauksia naisten työnteosta voi sen tähden tulkita helposti väärin, kuten Ann-Catrin Östman on huomauttanut¹⁵⁶. Peltotöissä miehensä rinnalla ahertava nainen ei ilmeisestikään ole yleensä katsonut tekevänsä miesten töitä, vaan kantavansa kortensa yhteiseen kekkoon. Tilanne oli varmaankin toinen, jos miestä ei ollut, tai jos nainen joutui jostakin syystä tekemään myös miehen osan.¹⁵⁷ Miesten ja naisten työt ovat vaihdelleet myös alueittain ja talouksittain. Tämän ovat sanelleet paitsi käytännön syyt, arvatenkin myös paikalliset, perhekohtaiset tai yksilölliset tulkinnot siitä mikä työ on sopivaa naiselle tai miehelle ja mikä ei¹⁵⁸.

Eri tutkijoiden käsityksiä sukupuolten välisestä työnjaosta yhdistelemällä saa sen kuvan, että ainoastaan miehille varattuja töitä vaikuttaa olleen koko maan mittakaavassa vähän: kylväminen ja erityisesti karhun metsästy¹⁵⁹. Näissä töissä oli nähtävästi sellaista sukupuolista symboliikkaa, joka teki ne naisille sopimattomiksi ja vastaavasti mieheyttä rakentaviksi. Kotisyntyysaineistossakaan naiset eivät kerro lähteneensä synnyttämään suoraan metsästyretkeltä tai kylvötöistä – sen sijaan synnytysspoltot ovat voineet yllät-

tää esimerkiksi kesken teurastuksen, tukinajon tai aidankorjauksen. Naisten työalueen rakentumiseen on vaikuttanut luultavasti myös se, että eräät vain naisille varatut työt, kuten ruoan laitto sekä lasten ja karjan hoito ovat päivittäin toistuvina sitoneet naiset kotipiiriin.

Matti Peltonen on esittänyt, että naisten, etenkin nuorten tyttöjen kunniaa ja seksuaalisuutta olisi valvottu rajoittamalla näiden liikkumisvapautta työnjaon avulla¹⁶⁰. Näin voi hyvin ollakin. Kotisyntyiskyselyn vastaajat, jotka kirjoittivat etupäässä vaimojen ja äitien elämästä, kertoivat liikkumista rajoitetun erityisesti raskauden loppuajoina, jolloin naisten oli sopimatonta näyttäytyä julkisilla paikoilla. Raskaustila koettiin hävettävänä, kuten luvussa 3.2. käy ilmi. Häpeällä on varmasti ollut myös työnjakoa muokkaava vaikutus, vaikkakaan se ei 1900-luvulla ole merkinnyt välttämättä yhteisistä, suuremmalla joukolla tehtävistä töistä kieltäytymistä.

Pelkästään naisten töiksi luokiteltujen askareitten väitetään usein olleen vähemmän arvostettuja kuin niiden töiden, joita miehetkin tekivät.¹⁶¹ Tällä tarkoitettaneen (joittenkin) miesten suhtautumista naisten töihin. Sillä ei ole syytä epäillä, etteivätkö naiset olisi itse arvostaneet omia työkykyjään ja taitojaan – ainakin kotisyntyiskyselyn vastauksista henkii suorastaan yltiöpäinen naisten tekemän työn arvostus. Elias Raussi otti kantaa tähänkin kysymykseen:

Omissa töissänsä [naiset] ovat kylläkin pönäkät, ja uhkiat eivätkä miehiin luule niihin töihinsä taipuvan eikä niitä kunnolla saattavan teh'ä: esim. ruokiin ja juomiin valmistuksissa, vaattein teoissa, ja puhistuksissa karjan korjuussa ja muussa siivon piossa eli puh'istuksissa.¹⁶²

Tässä ja seuraavissa kappaleissa tarkastelun kohteeksi tulee muun muassa eräät puolisoiden väliset työnjaon piirteet ja niiden pysyvyys tai joustavuus synnytyksen aikaan. Äidin tekemän työn ja sille annettujen merkitysten kautta nousee esiin myös äitiyden sisälön määrittely agraarikulttuurissa.

Lypsäminen ja lastenhoito naisten töinä

Kotisyntytykselyssä tiedusteltiin, osallistuiko isa vastasyntyneen lapsen hoitoon. Kysymyksen johdantelemana joukko vastaajia ottikin kantaa siihen, mitä töitä miesten oli yleensä soveliasta tehdä ja mitä he ajattelivat vaimon työnteosta erityisesti lapsen syntymän yhteydessä. Kenen tehtävä oli huolehtia äidin tavanomaisesti teke- mistä töistä? Tarvitsiko äiti apua? Osallistuiko isä vauvan hoitoon?

Närpiöläinen mieskertoja muistelee tilannetta 1940-luvulla:

Vilan efter förlossningen varade några dagar i normala fall. En hemhjälp anlätades, en släkting eller god vän. Men det var inte lätt ordnat. De andra barnen skulle skötas. Även fähuset och andra sysslor. Pappan deltog nog normalt inte i dessa arbeten. Han hade sina arbeten att sköta. Och märkligt nog så här efteråt att tänka det: En karl mjölkade inte gårdens kor. Det skulle en kvinna göra.¹⁶³

Kertojan mukaan synnytykslepo kesti yleensä pari päivää, jonka aikana jonkun sukulaisen tai ystävän piti hoitaa vaimon työt. Ei kuitenkaan isän, jolla oli omat työnsä. Hän kummeksuu nykynäkökulmasta kuitenkin sääntöä, minkä mukaan mies ei voinut missään tapauksessa lypsää. Lypsykieltoon ovat kiinnittäneet huomiotaan myös muutamat muut vastaajat.

Harjavaltaisen kertojan mukaan lypsämistä olisi pidetty *ämmämäisenä*:

Lepoajoja ei synnytyksen jälkeen juurikaan ole ollut. Lehmät ainakin täytyi pystyä lypsämään, koska miehet eivät osanneet lypsää ja sitä olisi pidetty jopa ämmämäisenä, jos mies lypsäisi.¹⁶⁴

Kerimäkeläisen vastaajan mielestä lypsäminen ei olisi ollut miehelle *sopivaa* ennen lypsykoneiden aikaa:

Eihän se ennen sotia ollut sopivaa, että mies olisi lypsänyt, eihän ne osanneetkaan, vastahan miehet opetteli lypsämään sen jälkeen kun nämä lypsykoneet yleistyi.¹⁶⁵

Lehmien lypsäminen on ollut miehelle pitkään tabu, mihin viitataan muun muassa ilmauksilla *sopimaton* ja *ämmämäinen*. Lypsäminen olisi ollut niin reipas sukupuolten välisen rajan ylitys, että se olisi likipitään tehnyt miehestä naisen. Lypsäminen ja maidon kä-

*Äiti, tyttö ja
lehmä. Kuvaaja
Ahti Rytkönen.
Keski-Suomen
Muistiarkisto,
Ahti Rytkösen
kokoelma.*

sittely ovatkin kuuluneet symbolisella tasolla jyrkimmin sukupuolitettuihin maalaistalon töihin¹⁶⁶.

Ann-Catrin Östman on tutkinut naisen, lehmän ja maidon kulttuurista symboliikkaa 1900-luvun alkupuolen Pohjanmaalla. Lehmien lypsämisen ja äidin maidon yhteys on ilmeinen. Maitoja ja voionnea edesauttavissa maagisissa menettelyissä hyödynnettiin naisen ruumiin seksuaalista symboliikkaa. Lypsykarjanhoito ja navetta ovat muodostaneet naisille mieluisan työn ja työtilan ja maitotalous on ollut monille naisille kunnia-asia. Koska lehmien, maidon ja naisten suhde on ollut näin likeinen, voidaan mies ja lehmä -yhdistelmän nähdä rikkovan tämän symbolisen erottelun, tulkitsee Östman Mary Douglasiin tukeutuen. Miehen lypsämää maitoa on sen vuoksi pidetty epäpuhtana. Toisaalta myös koko lypsykarjatalous on eräissä yhteyksissä saanut epäpuhtaan leiman. On väitetty, että karjaa on pidetty etupäässä lannan saamisen takia.¹⁶⁷

Palaisin kuitenkin vielä äidin maidon ja lehmän maidon yhteyksiin. Koska vasta synnyttänyttä, yleensä imettävää naista on pidetty miessukupuoleen nähden saastaisena, on luontevaa nähdä myös lehmä ja sen maito vastaavassa valossa. Symbolisella tasolla naista ja lehmää on yhdistänyt myös heidän epäpuhtautensa.

Kesken lypsyn synnyttäminen tai lypsäminen pian synnytyksen jälkeen selittyvät juuri tabulla. Monessa tapauksessa vahinko olisi ollut merkittävä, jos lehmiä ei olisi päiväkausiin lypsetty – miehen olisi ollut “mahdotonta” tätä onnettomuutta estää. Naiset taas ovat mitä ilmeisimmin viihtyneet hyvin navetassa, taloutensa omimmalla alueella, ja siksi usein valinneet sen myös synnytyspaikakseen. Ei ainakaan ollut pelkoa, että kukaan mies olisi poikennut paikalle.

Runsas joukko vastaajia otti kantaa kysymykseen isän osallistumisesta vastasyntyneen hoitoon. On mielenkiintoista, että miehen osallistumattomuutta lapsen hoitoon perustellaan vastaavilla määreillä kuin miehen osallistumattomuutta lypsämiseen:

Isä ei osallistunut vastasyntyneen lapsen hoitoon. Se ei olisi ollut siihen aikaan sopivaa ja tuskinpa isä olisi osannutkaan hoitaa vastasyntyntä lasta.¹⁶⁸ (Impilahti)

Isä ei kuulemma lapsenhoitoon osallistunut, eikä Herran tähden se olisi sopinutkaan. Sellainen oli tapa tuolloin.¹⁶⁹ (Isojoki)

Heti kun kykeni nousemaan oli ainakin kotitehtävät hoidettava. Äitihän tietysti lapsensa hoiti. Niillä kulmilla oli silloin aika hassut tavat ja miehillä kriteerit. Jos isäntä olisi pikkulasta tavattu hoivaamassa ei hänellä olisi ollut miesporukkaan asiaa. Hän olisi menettänyt kasvonsa, hän ei olisi ollut mies, vaan kakaroita hoivaava lällykkä.¹⁷⁰ (Kanus, mieskertoja)

Isä ei töiltään joutanut lastenhoitoon. Sellainen ei ollut ollenkaan tapana. Sehän olisi ollut miltei häpeä miehelle miehelle.¹⁷¹ (Kuhmo, mieskertoja)

Isä ei ottanut asiakseen lapsenhoitoa. Johan se olisi ollut miehen arvoa alentavaa. – – Kyllä yksi isä vuonna 1920 kylvetti lapsensa. Mutta hän ei pelännytään ympäristön arvostelua ja osasi monia muitakin tehtäviä, mitkä siihen aikaan olivat ns. naisten töitä.¹⁷² (Jämijärvi)

Olen itse pessyt vauvan 14 vanhana, kun mummoa ei ollut. Pesin pyykit. Ei isä hoitanut vauvaa, jos ihan hetkeksi otti syliin. Samoin en tiedä, että olisi isä osallistunut muissakaan taloissa. Se pidettiin ihan häpeänä, jos mies hoitaa lasta.¹⁷³ (Jämijärvi)

Isät osallistuivat hyvin vähän lapsen hoitoon, minusta sitä ei pidetty sopivana, jotenkin miehelle alentavana.¹⁷⁴ (Rauma)

Toiset miehet osallistuivat jo vanhaan aikaan ihan pienenkin vauvan hoitoon, toiset taas, vaikka lapsista kovastikin pitivät, niin eivät uskaltaneet tai ei muuten tohtineet edes vähäksi aikaa syliinsä ottaa. Tämäkin riippui kai kotona opituista asenteista. Monet naiset olivat (jotkut anopit vieläkin) sitä mieltä, ettei lapsen hoito ja paapominen ole miehisen miehen työtä.¹⁷⁵ (Suomenniemi)

Vaihtoehtona oli lähisukulainen tai hyväntahtoinen naapuri. Hoitamatta ei sauna-akkaa koskaan jätetty. Mies ei lapsen ja vaimon hoitoon osallistunut, se ei ollut miehelle sopivaa.¹⁷⁶ (Pyhäjärvi Vpl.)

Eihän maataloissa äiti joutanut monta päivää lepäämään. Itse olen 3 päivänä joutunut lähtemään töihin, vaikka oli sairauksia, että olisi tarvinnut lepoa. Ei siihen aikaan [1940–l.] miehet joutaneet avustamaan lastenhoidossa. Siihen aikaan olisi ollut häpeä, että mies hoitaa lasta.¹⁷⁷ (Jaakkima, Rovaniemi)

Vastaaja Ruotsinpyhtäältä toteaa, että jos mies halusi, hän saattoi auttaa synnyttänyttä äitiä kotiaskareissa ja vauvanhoidossa. Mutta koska sitä pidettiin epämiehekkäänä, sen piti tapahtua salaa. Kukaan mies ei hänen nuoruudessaan 1930–40-luvuilla olisi työntänyt lastenvaunuja kylän raitilla, niin kuin nykyään tehdään.¹⁷⁸

Useiden vastaajien mukaan vastasyntyneen hoito ei millään muotoa voinut olla miehisen miehen työtä. Se olisi ollut miehelle *sopimatonta, epämiehekkästä, häpeällistä ja arvoa alentavaa*. Lasta hoitava mies olisi ollut *lällykkä*. Vastasyntyneen hoito oli siis naissukupuolta rakentavaa työtä ja miehelle tabu. Lasta hoitava mies olisi tehnyt itsestään likipitään naisen.

Tabuun viittaa myös seuraava kertoja, joka muistelee kokemuksiaan 1940-luvun Lieksassa:

Ei silloin isät hoitaneet niin pienenä, eikä olleet samassa huoneessa-kaan ”saunotteluaikana”. Anoppihan olisi nostanut kovan mekkalan, jos hänen poikansa olisi pitänyt lasta hoitaa. Se oli sen ajan tapa, josta ei uskaltanut poiketa. Silloin piti minin olla niinkuin piettiin. Mieheni oli maailman paras mies, mutta hänen piti alistua suojellakseen minua.¹⁷⁹

Isää koskeva lapsenhoitotabu sijoittui edellisen kertojan mukaan saunottelu aikaan (eli siihen eristysaikaan, jonka äiti vietti saunassa lapsen ja mahdollisesti maallikkokätilön kanssa). Muutamat muut veivät rajan paljon pitemmälle, muutamaan kuukauteen tai lapsen

puhumaan ja kävelemään oppimiseen¹⁸⁰. Käytännössä monet miehet eivät milloinkaan hoitaneet lapsiaan. Edellä kuvatussa perheessä anoppi valvoi tarkoin tabun noudattamista, sanktiot olisivat kohdistuneet vaimoon.

Seuraava kertoja puolestaan kuvaa Rautalammille asettunutta Salmin siirtokarjalaisperhettä, jossa mies oli kuitenkin läsnä lapsisaunassa:

Mitä isän lapsenhoitoon tulee, enhän antanut ollenkaan, eikä joutanut. Maanviljelijä on niin kovakourainen mies että, luulen että lapsi särkyy käsissä eikä hän joutanut eikä halunnutkaan kuten vanhat miehet yleensä silloin. Lapsisaunassa kyllä oli sopiva apu hänestä. Se siis isä synnytyksessä on meidän kohdalla ollut jo yli 40 vuotta taaksepäin, näin ajassa edellä olemme olleet.¹⁸¹

Vastauksesta ei kylläkään käy ilmi, miten isä oli synnytyksessä apuaan antanut. Lapsen hoitoon hänellä ei kuitenkaan ollut intoa, eikä vaimokaan olisi antanut lasta tämän kovakouraisiin käsiin. Muutama muukin vastaaja mainitsee isän karkeat kädet lapsen hoidon esteenä¹⁸².

Monet toteavat yks'kantaan lapsen hoidon olleen puhtaasti naisten työtä:

”Ei isä ennen osallistunut lapsen hoitoon, sehän oli akkain työtä.”¹⁸³ (Juankoski) ”Ei isä yleensä ottanut hoitoon osaa, ns. ‘sikiörievun’ hoitoon laisinkaan”.¹⁸⁴ (Karunki, mieskertoja) ”Eivät isät vastasyntyneen hoitoon osallistuneet ollenkaan, eikä yleensä mihinkään lastenhoitoon ennen.”¹⁸⁵ (Kurikka) ”Sen ajan miehet ei säälinä naista. Eikä lapsia liioin hoitaneet.”¹⁸⁶ (Suistamo) ”Isä ei osallistunut lapsen eikä äitin hoitoon. Kuulee sanottavan, ettei miehet tykkää muusta kun tekotavasta ja saunaruuan syönnistä, joita eukot toivat lapsiäitille.”¹⁸⁷ (Kestilä)

Kemiöläisen vastaajan äiti oli hoitanut 10 lastaan yksin. Isän läsnäolo kotona näkyi lähinnä perheen lisääntymisenä:

Meitä on ollut 10 lasta ja yksin sai äiti taakkansa kantaa ja raskas työ kuin oli, maanviljelystilä, ja sakkia oli tuvassa ja navetassa. Ei miehet ennen mistään välittänyt, kuin tekeminen oli heidän työnsä ja hauskuutensa. Nyt on paljon mukavampi kun miehetkin auttaa kaikessa lapsen hoidossa. En oikeen voi ajatella miten ne naiset ennen kestivät heidän töissään. – – Ei miehet ennen missään olleet lähelläkään. Hyvä kun olivat lähellä kuin tekivät ja niitä lapsia tuli aina vaan.¹⁸⁸

Jotkut perustelevat kysymystä isän osallistumisesta lasten hoitoon esimerkiksi lapsirakkaudella tai sen puutteella, kuten seuraavat vastaajat:

Monille isille oli lapsen hoito vieras ajatus, kyllä se oli naisväen homma, roolijako oli suuri sillä kohtaa. Tiedän isää olleen joukossa, jotka eivät edes pientä lasta ottaneet syliinsä, syöttämisestä ja pukemisesta puhumattakaan. Ainahan on erilaisia isiäkin, joille on kunniakysymys lapsen hoito ja lapsen tulevaisuus. Moni heistä kehtoa heilutti, lasta unten maille.¹⁸⁹ (Juva ym.)

Isien en kuullut koskaan osallistuneen vastasyntyneen tai muitteneen lasten hoitoon. – Äitikin joskus ihmetteli jostakin miehestä: On se ihme että mies pitää lapsesta.¹⁹⁰ (Nilsä ym.)

Välttämättä isän osallistumattomuus lapsenhoitoon ei kuitenkaan johtunut siitä, ettei hän olisi pitänyt lapsista, kuten seuraava nurmolainen kuuden lapsen äiti toteaa:

Viikon verran sai synnytyksen jälkeen levätä. Mieheni sisko Lempi hoiti kodin. Mies ei osallistunut koskaan lasten hoitoon. Sitten vasta otti syliin kun osasi pyytää. Piti kyllä lapsista.¹⁹¹

Kaustislainen kertoja muistaa navettatyöt ja lapsenhoidon sellaisina töinä, mihin hänen isänsä ei milloinkaan ryhtynyt:

Miehillä ei ollu aikaa hoitaa navettatöitä puhumattakaan lapsen hoidosta. Muistan oman isäni. Nuorin lapsista oli 5-vuotiaana kysynyt isältään, tietääks isä hänen nimensä. Kunnan kansalaisia meistä 16 lapsesta tuli, piti olla kynsin hampain elämässä kiinni.¹⁹²

Isän ja pienten lasten suhde vaikuttaa tässä perheessä olleen hyvin etäinen. Ikään kuin isän puolustukseksi kirjoittaja toteaa kaikista lapsista tulleen kuitenkin kunnan kansalaisia. Vastaava tilanne oli lapinlahtelaisessa perheessä:

Isän piti olla kaukana töissä, joskus kävi pyhän seutuna jos oli lähempänä. Sodan aikana ei lapset tunteneet isää kun hän harvoin pääsi lomalle. En minä, eikä varmaan toisetkaan äidit osanneet uneksiakaan siitä, että isä ottaisi osaa lapsen hoitoon kuin joskus harvoin.¹⁹³

Hämeenlinnalaisen vastaajan mielestä ongelmana oli sekä jako miesten ja naisten töihin, että miesten säälittävä osaamattomuus kotitalousalalla:

En ole tuntenut ketään miestä, joka olisi vaivautunut hoitamaan taloutta taikka lasta. Niitä ei pidetty miesten töinä, eivätkä ne mitään osanneet. Vielä v. 1947, kun tulin 7 vrk:n päästä laitokselta kotiin, oli huoneisto kuin sikolätti. Kuivuneita tiskejä tiskipöytä väärällään, ruuantähteitä pöydällä ja lattialla, joka paikassa paksu pöly, että minun oli jätettävä vauva vaunuihin, noudettava puita, kuumennettava niillä vettä, pyyhittävä lattiat ja tiskattava tiskit, jotta pääsisin valmistamaan ruokaa nälkäiselle miesparalleni.¹⁹⁴

Viipurilaisen kertojan mielestä miehen töihin kuului van perheen elättäminen:

Mieheni ei koskaan auttanut vauvojen hoidossa. Ei vannaamisessa, eikä kertaakaan vaippoja vaihtanut. En minä sitä pahana pitänyt, enkä pyydellytkään auttamaan. Ajattelin, että nämä työt kuuluu naiselle, kun mies muuten perheen elättää ja käy työssä. Kyllä hän joskus sylissään tuuditti lapsen uneen. – – Minun äitini oli työmiehen vaimo, aina täytynyt lähteä vuoteesta heti kuin suinkin kykeni. Ja hänelläkin oli 9 lasta.¹⁹⁵

Kertoja oli jo lapsuutensa työmiesperheessä omaksunut sellaisen naisen mallin, jonka mukaan äidin oli noustava synnytysvuoteesta niin pian kuin suinkin.

Sukupuolen mukaan eriytynyt puhtausvalistus (ks. luku 3.3) toi nähtävästi uusia esteitä isän lapsenhoidolle, kuten ylitorniolaisen miehen kertomasta voi päätellä:

Isät eivät saaneet vastasyntyneeseen koskea, eivätkä he liene liioin halunneetkaan (minun isä ainakin oli sellainen). Oli yleensä sellainen käsitys että isät ovat likaisia ja miksikäs eivät olleetkaan, sillä heidän työnsä olivat peltotyöt ja yleensä raskaat hikiiset työt. Puhtaudesta huolehtuminen kun ei sen aikuisella isällä ollut juuri jokapäiväistä. Lauantaina sauna. Eipä juuri muuta. Alapesuista puhumattakaan.¹⁹⁶

Miten lapsen hoidon häpeällisyyden voisi selittää? Ajatus lapsen hoidosta miehelle sopimattomana, alempiarvoisena naisten työnä on kehäpäätelmä, joka ei pohjimmiltaan selitä ilmiötä. Kirjoittajat kuitenkin toteavat yleensä enemmittä perusteluitta vauvan hoidon

olevan jollain tavoin miestä hävettävää ja sopimatonta *akkojen työtä*. Yleensä naiset olivat sopimattomuudesta yhtä mieltä, eivätkä pyytäneetkään miehiä apuun. Pari vastaajaa viittasi miehen huonomuuteen lapsen hoitajana, karkeisiin käsiin ja likaisuuteen. Voi kuitenkin kysyä, ovatko kovaa työtä tehneet naisten kädet olleet yleisesti juurikaan miesten käsiä pehmeämpiä, eikä navetan ja tuvan väliä kulkevan emännän puhtauden laitakaan liene ollut isäntää parempi ennen puhtausvalistuksen aikaa. Lasten huolellinen puhtaana pitäminen on niinkään verrattain uusi tapa. Väitteet joka tapauksessa osoittavat, että monet naiset ovat puolustaneet ja arvostaneet omaa työalaansa ja arvelleet miesten olevan jo sukupuolensa vuoksi sopimattomia lapsenhoitajiksi. Lastenhoito oli selkeästi sukupuolitettu, naiseutta rakentava työ. Useimmista aiheita sivuavista vastauksista käy ilmi, että miehet eivät ole osoittaneet lainkaan kiinnostusta vauvan hoitoon. Muutamat kertovat miehen tai miesten jopa paenneen paikalta lapsen syntyessä. Miksi?

Jos palaamme jälleen reproduktiotabuun, voimme sen kautta päätellä, että epäpuhtaasta äidistä syntyy epäpuhdas lapsi, jota miehen pitää varoa aivan samoin kuin lapsen äitiäkin. Äidin saastaisuus olisi siis tarttunut lapseen synnytyksessä, tai synnytys olisi saastuttanut heidät molemmat.¹⁹⁷ Toinen selitysmalli olisi lapsi *anomaliana* – imeväisikäinen lapsi kun ei kaikilta osin täytä niitä kriteerejä, jotka epäilemättä määrittävät ‘normaalin’ ihmisen kategorialla. Poikkeavuuksien lista on pitkä: hampaaton, puhekyvytön, täyttä ymmärrystä vailla, yhtenäään parkuva, kävelytaidoton, pidätyskyvytön, äidin maitoa imevä ja muutenkin lähes kaikessa toisista riippuvainen. Niihin aikoihin kun imeväiskuolleisuus oli yleistä, voitiin luetteloon lisätä myös äärimmäisen heikko terveydentila.¹⁹⁸ Jos aikuinen mies on ‘puhtaan’ ihmisen malli, kuten usein on esitetty, ei ainoastaan hedelmällisyysikäinen nainen, vaan myös imeväisikäinen lapsi on anomalia – ja siten luokiteltavissa etenkin mieheen nähden vaaralliseksi ja saastuttavaksi.

Vastasynntyneen lapsen tulkitseminen epäpuhtaaksi näkyy selvästi puhdistamisriiteissä, kylvetyksissä ja kasteessa¹⁹⁹. Jos ajattelee epäpuhtauskäsitusten sosiaalista merkitystä, voi nähdä niiden palvelle voimakkaasti sukupuolten ja erityisesti puolisoitten välistä

työnjakoa. Vain äiti ja muut naiset sekä keskenkasvuiset lapset soveltuivat vauvan hoitajiksi. Naista ja lasta olisi näin ollen yhdistänyt heidän epäpuhtautensa.

Miehet naisten töissä

Suomalaisten agraarimiesten ja naisten välisen työnjaon taustalla on havaittavissa ihmisen kategoriaan ja sen myötä ikään ja sukupuoleen liittyviä puhtaus- ja saastaisuuskäsityksiä. Työnjakoon ja sen muuttumiseen ovat kuitenkin vaikuttaneet monet seikat, kuten puolisoitten väliset tunnesuhteet ja talouden kokoonpano. Voidaankin havaita, että käsitykset saastuttavuudesta ovat olleet joustavia.

Tässä kappaleessa käsittelen niitä lukuisia vastauksia, joissa kerrotaan *miesten tarttumisesta naisten töihin* lapsen syntymän yhteydessä. Ensimmäisessä katkelmassa tohmajärveläinen vastaaja kertoo tilanteesta, jossa naisten töistä neuvoteltiin:

Ollessani lypsyllä oli lapsi kapalonsa kastellut ja sotkenut ulostuksiin – mies tuli navettaan. Sanoin etten tule kesken lehmien lypsyä sinne kapalon vaihtoon – opettele lapsesi kapalot vaihtamaan – ja olihan se tapahtunut. Vauva oli saanut puhtaat ympärilleen. – – Kyllähän mies joutui väliin katsomaan perään lapsia... ollessani asioilla tai pyykillä muualla kuin pirtissä. Useimmiten sai kuitenkin palkata vierasta ihmistä katsojaksi tai joku sukulainen toimi koti-ihmisenä silloin jos asiat vaati niin. Mummojen lasten laita on ollut toisin. Äitini kertoo, kuinka hänen äiti oli touhuillut kotona yksin neljän pienen lapsen keralla hoitaen isoa karjaa muun huushollin lisäksi. Isä kalasteli tai oli jossain pelto- tai metsätöitä tekemässä ja illoin vielä viulua soittamassa nuorten nurkkatansseissa. Kerran sitten muori oli mennyt ja hakenut papan pois, sanonut siellä kaikkien kuullen, että kotona on neljä elävää viulua, eikös se jo riitä. Nuorison viulunsoittaja sai jäädä koti-isäksi. Toinen isoisäni oli kalastaja koko sielustaan... rypi järvellä aina. Jos ei siellä niin nuoruuskavereiden keralla ryyppäili hieman ja pelasi korttipeliä. Tämäkin aviopuoliso – mummoni oli kerran kiukuissaan tempaissut... oli mennyt sinne taloon, missä korttiporukka sillä hetkellä oli koolla, keskeyttänyt pelin sillä tavalla, että meni kaivolle, otti vettä puuptytyyn, kepin keralla sekoitteli siihen vielä höystöjä lantatunkiolta ja avonaiselta tuvan ovelta heitti kaikki korttimiesporukan ylle... arvaahan sen, että peli keskeytyi sillä kertaa ainakin. Olivat ukot arvailleet, kukahan se oli heittäjä? Mummo pi-

meän turvin piiloutunut rankakasan suojaan, kirveen pitänyt kädessään vielä varalta. Ei ole löytäneet heittäjää.²⁰⁰

Edellisen kertoja oli aikaa vievien navettatöittensä vuoksi vaatinut miestään vaihtamaan lapsen kapalot ja huolehtimaan heistä silloin tällöin muutenkin. Itsetunnon lähteenä vaimolla oli epäilemättä molemmista mummoistaan äidiltänsä kuulemansa tarinat. Nämä naiset olivat panneet voimatoimin kodin ulkopuolella harrastelevat ja huvittelevat miehensä kuriin. – Ikävä kyllä monetkaan eivät tulleet kirjoittaneeksi edellisen vastaajan tavoin perheen jäsenen välisestä työnjakoa koskevista neuvotteluista tai erimielisyyksistä, vaan ilmoittivat ainoastaan lopputuloksen. Usein kirjoittajat kertoivat miten heidän käsityksensä mukaan oli yleensä tapana toimia, ja kertoivat sitten noudatettiinko heidän perheessään tapaa vai poikettiinko siitä.

Yllättävän monet vastaajat kertoivat miesten hoitaneen vauvoja ja rikkoneen näin yleisesti tunnettuja sopivaisuuskäsityksiä:

Haastateltu (s. 1911) lepäsi neljä päivää. Synnyttäneen äiti kävi laittamas ruakaa ja aviomies otti viikon lomaa työstä ja hoiti lasta. Tämä ei ollut yleinen tapa, kaikki isät eivät tehneet näin.²⁰¹ (Loppi)

Kyllä mieheni oppi vaippojen vaihdon, eikä pelännyt että vauva käsiin särkyi, pisti tuttia suuhun ja hyssytteli isällisesti. Meillä on ollut kaikki niin yhteistä ja rakentavaa.²⁰² (Virrat)

Yöllä isä vaihtoi vauvan kapalot ja toi lapsen äidille syömään. Sen jälkeen isä vei lapsen nukkumaan. Isä saunotti lapset ja kylvetti vauvaa. – – Ei ollut aivan yleistä, että isä näinkin paljon osallistui lasten hoitoon.²⁰³ (Säkylä)

Jos ei omassa perheessä ollut auttajia kävi joku ulkopuolinen apulainen. Isä hoiti vastasyntynyttä, vaihtoi märät kapalot kuiviin, iltapesut suoritti, nosti kopasta äidin viereen, pesi räsyt ja nutut, hyssytteli itkevää lasta, lusikalla piti vettä suuhun, ja tutin pisti suuhun että itku loppui.²⁰⁴ (Hirvensalmi)

Kyllä monet miehet hoitivat itse lapsen sekä äidin synnytyksen jälkeen. Toisilla oli taas joku nainen joka hoiti muun huushollin. Oli tapana hoitaa äitiä viikon verran sänkyyn. Hänet pestiin sängyssä ja lapsi vietiin viereen syömään.²⁰⁵ (Anttola)

Isä meillä aina otti paljon lapsenhoitoon osaa. Silloin oli juuri lama (1932–1933). Naisille riitti töitä, miehille ei – niin jäi lapsen hoito isälle, kun äiti teki työn. Veroilmoitukseensakin hän pani: Olen ruokapalkalla lapsenlakkana ja vaatteet saan kerjäämällä.²⁰⁶ (Punkaharju)

Jos isä oli kotona, niin hän oli innokas vauvan hoitaja, hän kylvetikin vauvan ja laittoi pulloruokaa jos sitä tarvittiin. Isä oli kotona nuorimman lapsen syntyessä 1953. Se oli hänelle onnen huippu, kun hän näki lapsensa kasvavan ja sai olla hänelle isä.²⁰⁷ (Evijärvi)

Isätki osallistuivat vastasyntyneen lapsen hoitoon. Isät kantoivat vettä sisälle, samoin likavettä ulos, puunkanto oli myös isän työtä. Kun lasta alettiin käyttää saunassa – joka tapahtui lapsen ollessa noin kahden viikon ikäinen – niin isä kantoi lapsen saunaan, äiti pesi ja kylvetti sen siellä, isä taas kantoi lapsen tupaan ja antoi pienellä lusikalla lapsen suuhun vettä, johon oli sekoitettu vähän sokeria. Äiti sai sitten rauhassa kylpeä ja pestä itsensä.²⁰⁸ (Juankoski)

Ei isä niinkään vauvan hoitoon osallistunut aikaisemmin – minun puoliso kyllä osallistui. Vauvan kylvetys oli ihan himohomma. Mutta kyllähän isä saunan lämmitti ja vei ja haki lapsen saunasta. Ennen vanhaan sauna lämmitettiin jopa kaksi kertaa päivässä kun talossa tai mökissä oli vauva. Siellä oli lämmin, kun eivät ne tuvat niin lämpimiä olleet varsinkaan talvisaikaan, kun uunin lämmitys kesti useamman tunnin. Saunassa sai myös pestä lapsen pyykin.²⁰⁹ (Kitee)

Kyllä minun vaimoni oli synnytyksen jälkeen petissä viikosta kahteen viikkoon. Äitiä oli hoitamassa vaimoni nuorempi sisko, joka myös huolehti lapsen pesusta. Kyllähän se lapsen hoito käypi mieheltäkin ihan hyvin. Kyllä minä pesin pyllyn ja vaihdoin kuivat vaipat ja pöksyt.— Ei minun vaimoni käynyt missään äitiysneuvolassa, mah-toiko niitä vielä 1939 ollakaan.²¹⁰ (Polvijärvi, mieskertoja)

Näiden kertojien mukaan isät ovat auttaneet usein lapsen saunaan viemisessä ja kylvetyksessä sekä vaippojen vaihtamisessa. Edellä olevissa katkelmissa muistutetaan toisinaan, että vaikka heidän perheessään isä hoiti vauvaa, se ei sittenkään ollut aivan tavallista. Kertojat eivät kuitenkaan mainitse mitään siitä, pelkäsivätkö miehet ”kasvojen menetystä” tai salasivatko miehet puuhansa perheen ulkopuolisilta. Kenties osallistuminen vauvan hoitoon oli heille aivan luontevaa.

Elämää Äyräpäässä ja Nastolassa nähnyt vastaaja arvioi miesten osallistumista lastenhoitoon seuraavasti:

Hyvä mies aina auttoi vaimoan ja jos oma äiti oli auttamassa niin se oli loisto asemassa. Kyllä isät osallistuivat [vauvan hoitoon] siinä tapauksessa, jos ei naisia ollut talossa, isä saattoi jopa pestä lapsen saunassa ja kuljetti ainakin saunaan ja saunasta pois. – – Nämä miehet, jotka ovat syntyneet tämän vuosisadan puolella, ovat osallistuneet lasten hoitoon osittain, ja naista kunnioittavat miehet. Ja ajattelen vielä niin vanhanaikaisesti, että miehet jotka todella rakastivat vaimoan, eikä pitäneet vaan petikaverinaan. Oli ennenkin häijyjä miehiä ollut, olivat ilkeitä vaimolleen kun tämä tuli raskaaksi. – – Omalta kohdaltani synnytyksen jälkeisestä ajasta voin sanoa, että olin terveperäinen ihminen nuorena ja minulla oli ymmärtäväinen mies. Minä en tuntenut kauan tarvitsevani lepoa. Kun tein töitä synnytyksen jälkeen ja selkä väsyi niin kävin lepäämään.²¹¹

Tämän vastaajan mukaan ensisijainen synnyttajan auttaja oli tämän oma äiti tai joku muu naisihminen ja toissijaisesti aviomies. Hänen mielestään vaimon auttaminen on ollut mieheltä rakkautta ja kunnioituksen osoitus ja vastaavasti auttamatta jättäminen ilkeyttä. Kirjoittaja oli tehnyt töitä voimiensa mukaan.

Vuonna 1946 oli eräs helsinkiläismies hoitanut vauvaa iltaisin ja öisin:

Mieheni sanoi jo odotusaikana hoitavansa lapsen, olin osani tehnyt sodan aikana kahden ensimmäisen lapsemme kanssa. Hän heräsi yöllä vaihtamaan vaipat, niitähän oli neljä mitkä kerralla kastuivat. Illalla viimeiseksi olin pessyt ämpärillisen pyykkiä, aamulla odotti sama määrä. Hän laitto iltaisin klo 18.00 valkoisen Käkisalmen vuosieni työtakkini päällensä ja kylvetti vauvan, pesi isommat ja laittoi nukkumaan. Minun osalleni jäi iltalaulu ja hyvänyön suukko. Hänen isänsä oli osallistunut lapsen hoitoon, mikä oli Karjalassa yleistä.²¹²

Väite, että isät olisivat osallistuneet yleisesti Karjalassa lastenhoitoon on mielenkiintoinen. Ilmeisesti katkelmassa kuvatun isän oli pitänyt perustella suhteellisen harvinaista aktiivisuuttaan lastenhoidossa jollakin tavoin ja hän oli vakuuttanut tavan olleen yleinen Karjalassa. Tämän päätelmän hän oli tehnyt omasta isästään olevan kokemuksen perusteella. Kotisyntyysaineisto ei kuitenkaan anna viitteitä siitä, että tällainen tapa olisi ollut Karjalassa sen yleisempi kuin muuallakaan. Kaikkialla runsaasti lastenhoitoon osallistuneet isät näyttävät olleen poikkeuksia.

Tavallisesti miehet auttoivat eläinten hoidossa sekä kantoivat vesiä ja puita:

Kahden viikon ajan olin pois navetasta kävi naapurin emäntä lypsämässä, ja isäntä itse hoiti eläimet. Mieheni auttoi lasten pesuveiden toji ja vei.²¹³ (Hartola)

Vuorokaos lapse syntymisen jälkeeseen kävin lypsämässä. Mies hoet muuten elukat.²¹⁴ (Hartola)

Se lepoaika jäi tavallisesti viikkoon, ja oli tapauksia, että äiti synnytti lapsen vain isän avustuksella ja lähti heti navettaan kun lapsi oli pesty ja syötetty. Isä auttoi veden kantamisessa sisälle ja ulos kun ei ollut viemäreitä, laittoi lapsen pesuveiden ja vei sen ulos.²¹⁵ (Nilsii)

Minä kielsin vaimoani ainakin viikon ajan, ettei saanut kajota mihinkään raskaaseen. Pakosta hän joutui kuitenkin jonkin verran askaromaan. Sillä minä kävin metsätöissä jonne lähdin aamuisin, ennen lähtöäni koitin varustaa sisälle puita ja vettä ja lämmitin huonetta jo varhain aamulla ennen lähtöäni ja illalla jatkoin. – – Viikon päästä vaimo nousi jalkeilleen vaikka kyllä varoikin raskaampia askareita. Eipä tässä jäänyt paljonkaan hoitovuoroja isälle, joskus heiluttelin koppaa kun äiti oli askareilla ja olin jouten. Mutta uudisraivajalla ei ollut joutoaikoja eikä lomiam koskaan. Kun tulin iltasella ansiotöistä niin omia töitä riitti lähes puoleenyöhön aina ja usein aamupuolelle.²¹⁶ (Rovaniemen mlk)

Vain harvat perheenisät osallistuivat vastasyntyneen lapsen hoitoon. Ainoat hänen antamansa avut olivat huoneen lämmittäminen, vesien kantaminen ja likaveden ulosvienti keittiöstä tai hellahuoneesta. Muutamat isät hoitivat ja viihdyttivät lasta kätkeyessä, kopassa tai kantelemalla häntä sylissä. Muistan meidän esikoisen syntymän jälkeen, kuinka jouduin kantelemaan häntä öisin niin, että kantapäät tulivat rakoille. Lapsi oli jotenkin kipeä eikä nukkunut ensimmäisinä elinviikkoinaan juuri paljoakaan. Myöhemmin huomasimme, että lapsen itkun syy oli nälkä. Kätilö neuvoi antamaan lapselle liian rajoitetusti ruokaa, eikä äiti uskaltanut syöttää lasta tarpeeksi paljon.²¹⁷ (Liminka)

Kaksi viimeistä sitaattia ovat mieskirjoittajilta, jotka muistelevat elämäänsä 1930-luvulla. Kummatkin katsoivat vaimonsa tarvitsevan apua synnytyksen jälkeen ja olivat sitä heti itse tarjoamassa. Tyypillisiä miehelle lankeavia avustustehtäviä oli puiden ja vesien kantaminen – arkielämässä nämä kuuluivat yleensä naisten töihin.

Pesuvesien kantaminen ja lapsen kylvettäminen ovat olleet tavallisimpia tapoja, joilla isä on osallistunut synnytyksen jälkeiseen perhe-elämään. Nämä toimet voidaan tulkita paitsi lapsen hoitamiseksi ja vaimon auttamiseksi, myös lapsen rituaalisesta puhdistamisesta huolehtimiseksi. Joissain tapauksissa pienokaisen kylvetyksellä vaikuttaa olleen tyystin miehen tehtävänä. Veden hakeminen oli ollut perinteisesti epäpuhtaalta äidiltä kielletty työ.

Soinilainen mies kuvaa puuhiaan lapsensa syntymän aikaan vuonna 1945:

Menen navettaan, ruokin lehmät, lämmitän siellä veet, luon navetan, naapurin emäntä käy lypsämässä lehmät, koitan keksiä kaikenlaista touhua, pienin liiterissä puita, käväsen kaupassa hakemassa puuttuvia ruokatavaroita, lykkelen lunta pihamaalla. Sitten tulee iloinen uutinen, kättilö huutaa kuistin ovelta: tuuppas isäntä katsomaan poikaasi, poika on jo pesty, nukkuu äitin kupeessa. Äiti hymyilee kaikki on menneet hyvin. Pirttisen aikana tein kaikki mahdolliset työt, olisi pitänyt opetella lypsämään lehmiä, sillä vaimo jo kolmen vuorokaulen kuluttua lypsi lehmät, kun apulaisen saanti oli niin vaikeaa.²¹⁸

Edellinen mies kertoo tehneensä lähes kaikki vaimolle tavanomaisesti kuuluneet työt synnytyksen aikaan ja sen jälkeen. Hän oli ollut jopa pahoillaan siitä, ettei ollut opetellut lypsämään. Lypsyapu oli kuitenkin järjestetty muutamaksi päiväksi.

Seuraavan katkelman isä ei ollut sallinut vasta synnyttäneen vaimonsa lypsää. Tapaus on kotisyntyisaineistossa harvinaislaatuinen, muut kirjoittajat eivät kerro mitään vastaavaa. Ilmeisesti muuta apua oli tarjolla, koska kirjoittaja ei mainitse isän ryhtyneen lypsämään; isä ei liioin osallistunut vastasyntyneen hoitoon:

Oma äitinikin oli mennyt melko pian navettaan lypsylle [noin 1930], mutta isämme oli vain nostanut äidin nutun hartioista jakkaralta ja komentanut sisälle. Isien en kuullut koskaan osallistuneen vastasyntyneen tai muittenkaan lasten hoitoon. – Äitikin joskus ihmetteli jostakin miehestä: On se ihme että mies pitää lapsesta.²¹⁹ (Nilsii ym)

Kertojan äidin mukaan miehet eivät pitäneet lapsista, eivätkä ilmeisesti sen tähden myöskään hoitaneet niitä.

Eräät miehet ovat ryhtyneet lapsen hoidon ohella tai sen sijasta laittamaan ruokaa, leipomaan, siivoamaan ja pesemään pyykkiä

lapsen syntymän yhteydessä. Tätä pidettiin usein jo huomiota herättävänä:

Isä hoiti lasta jos ei ollut muuta apua. Pesi ja kapaloi, nukutti kehossa. Tarpeen vaatiessa isä hoiti koko perheen ja karjan. Kylläkin sellainen isä oli ihme.²²⁰ (Ilomantsi)

Yleensä nousin vuoteesta heti kun jaksoin, parin päivän kuluttua. Isä laittoi ruokaa, keitti kahvia, kantoi kaikki vuoteen vierelle. Hän pesi vauvan niin kauan, kunnes selkäni kesti, nosti lapsen rinnoilleni.²²¹ (Hirvensalmi)

Yleensä perheen lapset osasivat lypsää jo alle 10 vuoden vanhoina, joten heidän piti tehdä äidin töitä isän apuna. Isät eivät vauvoja hoitaneet, mutta sen muistan äitini kertoneen, kun veljeni syntyi jouluaaton aattona ja äidiltä jäi lattianpesu kesken. Niin isä oli sanonut, että jos poika syntyy, hän pesee lattian. Isä oli poikaa odottanut, kun oli jo kolme tyttöä, ja kun poika syntyi isä pesi pirtin lattian.²²² (Hartola)

Äidin lepoaika synnytyksen jälkeen riippui siitä, kuinka paljon muu perhe pystyi tai halusi auttaa häntä. – – Kuulin tapauksen, että mies oli leiponut ja paistanut leivätkin kun vaimolta oli jäänyt työ kesken.²²³ (Hauho)

Mieheni tuli aina ehtiessään (1947) iltapyökyille auttamaan minua, kun aloitin vauvan nyrkkipyökyin pesun. Meistä se oli ihanaa yhteistyötä, kun maatalossa ei ehtinyt paljon kesällä tarinoida keskenään. – – Anoppini piti tiukkaa jakoa, naisten ja miesten työt. Moitti poikaansa joka auttoi minua. Mutta rakastuneita kun olimme, mikäs siinä sitten tehoi. Anopin varoitus oli : “saat vielä pahan kun noin passaat, joudut joskus vielä omat sukkasi pesee”.²²⁴ (Hämeenkyrö)

Yhteenvetona voi sanoa, että lypsäminen oli sellainen vain naisille kuuluva työ, johon miehet eivät ennen lypsykoneita ole ryhtyneet edes poikkeustilanteessa, jollaisena vaimon synnytystä voi pitää. Karjan ruokinnassa miehet ovat kuitenkin voineet olla avuksi. Niin miehet kuin naisetkin ovat pitäneet vastasyntyneen lapsen hoitoa miehelle sopimattomana tehtävänä. Kuitenkin monet vastaajat kertoivat miesten aktiivisuudesta vauvan hoidossa; se ei siis ainakaan tämän aineiston tavoittamana aikana ole ollut aivan yhtä vahva tabu kuin lypsäminen. Vasta synnyttäneen äidin auttaminen vesiä ja puita kantamalla ja vauvaa kylvettämällä on ollut erittäin

yleistä. Tämän voi tulkita myös isän huolehtimiseksi epäpuhtaan lapsen rituaalisesta puhdistamisesta. Kenties isän 'puhtaitten' käsi-
en kautta kulkenut vesi soveltui tarkoitukseen erityisen hyvin.²²⁵
Aivan poikkeuksellisesti mies on korvannut vaimonsa tavanomai-
sen työpanoksen tekemällä ruokaa, leipomalla, siivoamalla tai
pyykkiä pesten.

Pahat isät

Seuraavaksi otan aineistosta esiin sellaisia tapauksia, joissa kirjoit-
taja näkee miehen joko jollain tavoin syypääksi vaimon yksin ja/
tai työn lomassa tapahtuneeseen lapsen saantiin tai kommentoi
laajemmin miehen nurjaa asennoitumista vaimoonsa ja lapsen
syntymään.

Viipurin maalaiskunnassa asuneessa perheessä mies piti synnyt-
tävää vaimoan saastaisena, ja ajoi tämän saunaan synnyttämään
yksin:

Toinen tapaus naapurissa Ahvolassa aikaisemmilta vuosilta. Emäntä
tunsi aikansa tulleen kesken leivänpaiston ja ilmoitti tästä isännälle.
Isäntä sanoi: ”mää saunaan, älä tuppaa ryövää (siis likaa)”. Yhdeksän
lasta tämäkin emäntä synnytti. Sauna ja oma apu, en tiedä oliko mil-
loinkaan muuta apua.²²⁶

Arvoitukseksi jää, oliko vaimo samaa mieltä saastaisuudestaan ja
olisiko hän halunnut synnyttää tuvassa. Ilmeisesti omatoiminen
saunassa synnyttäminen oli kuitenkin käynyt jo seudulla harvinais-
seksi, koska se oli jäänyt erityisenä tapauksena kyselyvastaajan
mieleen.

Seuraavat kertojat ja heidän informanttinsa viittaavat isien saa-
mattomuuteen, välinpitämättömyyteen tai suoranaiseen ilkeyteen
synnytyksen tapahtuessa:

Mummoni kertoi neljännen lapsensa synnyttäneen yksin saunassa,
kertoi huutaneensa sisällä kuorsaavalle ukolleen: tuo edes sakset, jotta
saan napanuoran katkaistua!²²⁷ (Eno)

Hartolalainen kertoja synnytti yksin 4. lapsensa, niin nopeasti, ettei kukaan ehtinyt apuun. Kun lapsi oli saunassa syntynyt, äiti kietoi sen vaatteeseen ja meni tupaan. Mies ei ollut kotona. Kun mies tuli, moitti hän vaimoan tekemättä jääneistä töistä.²²⁸

Sitten toisen naapurin vanha emäntä kertoi minulle. Hän kuoli pari vuotta sitten. Hänelläkin oli paljon lapsia, isäntä oli niistä ihan vihainen, sanoivat häntä vähän yksinkertaiseksi. Emäntä katsoi viisaammaksi tehdä lapset noin omia aikojaan, missä sattui liikkumaan. Eräs syntyi navetan ruokintapöydälle, toinen olkilatoon, kolmas lammas-hakaan, vain viimeinen yhdeksäs syntyi laitoksessa, silloin meni jotain vikaan.²²⁹ (Jalasjärvi ym.)

Viimeisessä tapauksessa mies oli vaimolleen vihainen, koska heille syntyi jatkuvasti lapsia. Emäntä oli ehkä peloissaan miehen reaktioista synnytyksen lähestyessä, ja katsoi parhaaksi tehdä lapset sen enempää huomiota herättämättä. Myös seuraavan mieskirjoittajan sukulaismies oli kyllästynyt jatkuviin perheenisäyksiin:

Kerronpa karmean tapauksen sukuni välinpitämättömästä isästä. Puoliso oli synnyttämässä 10. lastaan saunassa. Jokin meni pieleen ja äiti tajusi lähtönsä tulevan. Halusi nähdä puolisonsa. Ensi kutsu ei tuottanut tulosta. Toinen kutsu sai miehen lausumaan, munii kuin kana joka vuosi. Kolmas kutsu sai vasta miehen liikkeelle, mutta kutsuja oli vaiennut lopullisesti.²³⁰ (Mikkelin mlk)

Tarinassa jää avoimeksi, kuka muu oli paikalla ja kertoi tapahtumista edelleen. Ehkä lapset? Traagisesta tapauksesta kehkeytyi sukutarina.

Lepo ei kuulunut asian. Muistan tapauksia päivän pellolla. Illalla laittoi ruuan, itki – itki lypsi ja ruokki. Sitten syntyi lapsi. Ei juotava tarjottu. Aamulla navettan. Ruoka perheelle. Nainen oli yleiskone, jota ei tarvinnut hoitaa, ei sääliä. Isä ei lasta sylin ottanut ei pientä ei suurta. Hän oli vapaa vastuusta.²³¹ (Kalanti)

Näidenkään ”tapausten” isät eivät välittäneet lapsistaan, eivät liioin vaimostaan. Lopen uupuneet äidit saivat selviytyä yksin synnytyksestä, samalla kun tekivät tavanomaiset työnsä.

Seuraava anttolalainen kirjoittaja muistaa, että isät eivät pitäneet vauvan hoitoa varsinaisena työntekona, johon äiti olisi saanut uhraa aikaansa. Niinpä lapsi piti synnyttää ja hoitaa työpaikalla:

Vahingoniloisesti ja pilkallisesti usein ympäristö suhtautui raskauteen. Samoin synnytykseen. Ei sitä lapsen tuloa paljon arvostettu, enempi kuin lastakaan. – – Eihän se lapsen hoito ollut monelle naiselle mitään työntekoa omankaan miehen mielestä. – – Monen äidin piti raahata lapset mukaan navettatöille sekä peltotöihin. Lapsilla oli kiikkupussi, joka nostettiin puun oksaan. – – Reikäjakussa tai saavissa pitivät sitten kun alkoi liikkua.²³²

Toivakkalaisen vastaajan äiti oli saanut levätä päivän, mikä isän mielestä oli ollut jo liikaa:

Äiti sai levätä synnytyspäivän. Äiti itse hoiti itsensä, lapsensa ja huushollin. Isä ei koskaan osallistunut lasten hoitoon, se oli akkojen työtä. Kun isä meni saunaan esikoisen syntymän jälkeen, oli hänestä aivan käsittämätöntä, että äiti siellä vain lojui pitkällään eikä tehnyt mitään työtä. Niinpä hän oli sanonut äidille: “Etkös sinä voi mitään tehdä, kudo edes sukkaa”.²³³

Viinaanmenevät ja huvittelunhaluiset miehet eivät noteeranneet lastensa syntymistä omia menojaan tärkeämmäksi, joten heidän vaimojensa piti suoriutua synnytyksistä yksin:

Näin kertoi Koposen emäntä Mari. Hän oli nuorimman tyttärensä kanssa evakkona koulullani, asui aluksi keittiössämme, toiset lapset olivat aikuisia. – Mies teki kärrinpyöriä ja oli aikalailla viinaanmenevä. Tupa oli täynnä humalikkoja, kun huomasin hetkeni tulleen. Otin pyyhkeen kaapista ja naruja sekä sakset naulasta ja menin ulos. Siellä ukonhattujen suojassa tippautin tuon tyttövauvan. Tein mitä piti, käärin lapsen käsipaikkaan ja kävelin tuvan läpi kammariin. Liekö nuo äijät eis huomanneet, mikä käärö kainalossani oli.²³⁴ (Kerimäki ym.)

Myös seuraavassa tapauksessa pystyvä ja vastuuntuntoinen äiti rinastetaan lapselliseen alkoholisti-isään:

Haluan kertoa kuulemani tositarinan eraan kirvulaisperheen äidin kokemuksiä. Mies puki itseään lähteäkseen häihin ”kuokkimaan” koska oli kiinnostunut kortinpeluusta ja näin tapasi myös toisia asian harrastajia. Vaimo koetteli estellä miehen lähtöä kertoen mahdollisen lapsen synnytyksen lähestyvän. ”Kuinka minä siitä yksin voin selvitä ilman apua?” Mies lähti ja viipyi useita päiviä matkallaan. niin kävi, että emäntä lypsällä ollessaan tunsikin hetkensä koittaneen, jätti lypsämisen kesken, meni tupaan ja synnytti pienokaisen. Pyyhki lapsen ja kapaloi sen. Meni ja pani saunan lämpiämään ja lopettamaan kesken

jääneen lypsyn. Kun sauna oli lämminnyt, vei äiti pienokaisensa saunaan, pesi ja hoiteli lapsensa huolella kapaloihin. Elämä jatkui talossa töiden suhteen entiseen tapaan ja välillä oli huolehdittava vauvan hoito. Kun isäntä palasi kortti- ja ryppymatkaltaan, nukkui pienokainen korissaan ja kaikki talon työt tehty kuten ennenkin isännän poissa ollessa. Mitä mahtoi isän ajatuksissa tuolloin liikkua, tuskin hän niistä toisille kertoi!²³⁵

Lieneekö tarkoitettu ironiseksi huomautukseksi, kun edellisen kirjoittaja totesi tapauksen sattuneen *vanhaan hyvään aikaan*. Joka tapauksessa muistelussa asetutaan myötätuntoisesti yksin työnsä ja synnytyksensä hoitamaan joutuneen vaimon puolelle.

Seuraavan katkelman miehellä oli suuret puheet, mutta vaimo piti huolen perheen toimeentulosta:

Isä Antti puhui mielellään kyläläisille, että hän on auttanut kaikki lapsensa maailmaan. Mutta ainakin tämä hänen lapsikatraansa (12 kpl) viimeinen syntyi äidin yksinään maailmaan auttamana. Nimitettiin isä Antti oli "hulluna juovuksissa" ja maata retkotti sängyssä tietämättä maailmasta mitään. Vaimo Ida kamppaili mustansinisenä lattiialla sängyn vieressä ja auttoi itse poikansa maailmaan. – – Antti oli paikkakunnan juopoimpia miehiä, mutta rehenteli usein, kuinka hyvää huolta piti perheestään. Mutta ellei Ida Martiskainen olisi ollut niin ahkera ja sitkeä äiti ja emäntä talossa, ei suuri perhe, 14 henkeä, olisi tullut toimeen ollenkaan.²³⁶ (Ristiina ym.)

Edellinen tapaus on sattunut vuonna 1950. Miehet ovat yllättävän usein toimineet ainoina avustajina vaimojensa synnytyksissä, ja vieläkin useammat ovat toimineet kättilöiden ja paarmuskojen apulaisina. Jotkut miehet ovat kättilöydellään myös kehuskelleet, kuten tarinan Antti. Tällä kertaa avustaminen oli kuitenkin keskeytynyt rankan juopottelun seurauksena.

Seuraavan kirjoittaja, jonka mies oli väkivaltainen juoppo, tunsu suorastaan syyllisyyttä synnytytsvuoteeseen joutumisestaan:

Mies oli Valkeakoskella aina viikon töissä ja tuli lauantaisin kotiin kapakan kautta, hänestä ei ollut mitään apua minulle, päin vastoin, uhkaili ja riehui juovuksissa. Niin kova kohtalo oli minulla. – – Minua ei koskaan hoitanut kukaan, päin vastoin, tunsin itseni kuin pahantekijäksi ja yritin nousta niin pian kuin suinkin voin taas työhön ettei vaan työt kärsisi.²³⁷

Yksin oli joutunut selviytymään myös vangin vaimo:

Minä tunsin erään naisen Ol. Pyhäjärvellä 1947–1957. Hän asui silloin sodan jälkeen pienessä mökissä usean lapsensa kanssa hyvin vaatimattomissa oloissa. Mies oli miehen taposta vankilassa. Siitä huolimatta syntyi useita lapsia. Anopin kertoman mukaan tämä nainen ei koskaan huolinut ketään avustajaa synnytykseen, vaan hoiti homman itse. Kun aika koitti, hän lämmitti saunan ja tuli pois kun lapsi oli syntynyt. Vasta viimeisellä kahdella yhdeksästä oli ollut kättilö.²³⁸

Lasten isä oli ilmeisesti joku muu kuin aviomies. Tähän tilanteeseen liittyi todennäköisesti monenlaista häpeää, minkä vuoksi äiti ei tahtonut kättilöä, eikä ketään muutakaan synnytyksavuksi.

Seuraavassa kirjoittaja muistelee ystävänsä Jennyn kokemuksia lapsen saamisesta. Jennyn mies kärsi tapauksen aikoihin viinanpoltosta saamaansa tuomiota:

Kun Jenny tunsu synnytykskipujen alkavan, hän lähti hakkaamaan juurakoita, joka työ vaatii mieheltäkin voimaa ja sisua. Niin paljon hakkasi niitä, että arveli riittävän 2 viikkoa. Yöllä syntyi tyttö. Aamulla meni lypsylle ja teki kaikki askareensa, pesi yöllä tulleet pyykki ja huuhteli ne kaivolla. Kolmen päivän kuluttua järjesti ristiäiset, kun naapuriin tuli pappi kirkonmenoa pitämään.²³⁹ (Parkano ym.)

Tässä sisukas, riuska nainen päihittää miehen ylivoimaisesti. Vankilassa istuminen – melkoisen kunniaton ja passiivinen tehtävä – rinnastetaan tässä paitsi tavanomaisiin naisten töihin, synnyttämiseen ja ristiäisten järjestämiseen, myös kahden viikon polttopuiksi piisaavien juurakoitten hakkaamiseen synnytykspolttojen aikana.

Aivan oma lukunsa ovat olleet ne miehet, jotka ovat painostaneet viimeisillään olevaa vaimoan työskentelemään niin pitkään, että avustajaa ei ole ehditty hankkimaan. Seuraavassa tarinassa on aineksia sekä äidin että kättilön kokemuksista Juupajoelta. Kirjoittaja on äiti:

Minunkin vuoroni oli 19 vuotiaana jo. Olin ollut naimisissa melkein vuoden. Oli syyskuun 18 p. [v. 1924] ja kauranniiton aikaa. Aurinko paistoi, oli ihana syyskuun päivä. Haravoin kauraa elopellossa, jossa mieheni laittoi niitä seipäisiin. Tunsin jotain outoa nipistystä ja jäin aina silloin täyden seipään taa odottamaan, mitä mahtaakaan se olla? Sanoin vihdoin miehelle asian, ja toivoin että lähdettais kotiin, sillä

nyt se tapahtuu, lapsi taitaa syntyä piakkoin. Mieheni oli hetken hiljaa, sanoi sitten: ”Ei ennen mennä kotiin ennenkö tämän saran kaurat ovat saatu seipäälle”. Sarka oli pitkä mielestäni, joten tunsin turvattomuutta. Mutta niin se saatiin ja joskus kuuntelin kipuja seipään varjossa. Kun sitten lähdimme viimein, sanoin: ”Lähde pian hakemaan kättilöä”. Hän tokaisi jälleen: ”Ei ennenkö minä lämmitän saunan, sillä välin ruokit ja lypsät lehmän”. Onnellisesti sujui vielä sekini. Kun saunoimme, ehdotin jälleen: ”mene pian nyt, sillä nyt yltyy poltot, mene äkki!” No mieheni lähti, kättilö asuin noin 4 km päässä, että matka ei ollut pitkä, kauan hän viipyi. Olin yksin talossa, synnyttämässä esikoistani, mitä nyt voin tehdä, se tulee nyt, noin! Samassa tuli myös kättilö kauhistunut ilme kasvoillaan. ”Kauheata! Vieläkö täällä ollaan hengissäkään” hän huudahti. Hän teki mikä oli tehtävissä, se sittenkin onnistui. Kun hän, tai me, pääsimme pälkähästä, alkoi kättilö kertoa matkan viipymisestä seuraavaa: Näin ikkunasta, että miehenne ajoi pihaan, arvasin asian. Mutta kun hän tuli sisälle, ei puhunutkaan siitä mitä minä odotin hänen puhuvan. Hän vain alkoi katsella ikkunasta ulos ihailien hyviä viljankorjuuilmoja sekä hyvää viljasatoa ym. ym. No, minä laitoin pannun hellalle ja tulta hellaan, niin kuin tapa on. Miehenikin tuli sisälle, joimme kahvit. Sen jälkeen hän nousi seisaalleen aikoen lähteä kotiin. Mutta ennen kuin sanoi hyvästit, ”Hän ilmoitti lähteneensä hakemaan emäntää meille, sillä Liisalle syntyy nyt se lapsi, koska hän niin vaikeroi jo jonkun aikaa. Jos tulisitte auttamaan häntä?” ”Voi siunatkoon!” huudahtin. ”Äkkiä, äkkiä, pian pian! Mitä lie tapahtunut? Ei silloin keitellä ja juoda kahvia, kun ihmishengistä on kysymys. Ovatko enää henkissä äiti ja lapsi!” Lähdimme kiireesti. Sanoin: ”Nyt ajat kovaa, se olisi tarvinnut heti sanoa, voi voi olisi tarvinnut sanoa heti kun tulit, aja, aja, lyö hevostas!” Olin kauhuissani koko matkan ajan. Näin kertoi kättilö, Saarelan emäntä Juupajoelta saapuessaan Penttilään, samassa pitäjässä olevaan synnyttäjän kotiin, jossa Eero Koivusen vaimo Liisa synnytti esikoistaan.²⁴⁶

Tämä äiti ei vaikuta kovanahkaiselta sisupussilta, vaan aralta ja pelokkaalta ensisynnyttäjältä. Mies suhtautuu vaimoonsa yksiselitteisesti työnjohtajan tapaan.

Eurajokelainen vastaaja kertoo omakohtaisista kokemuksistaan, kun hän rupesi synnyttämään kesken teurastuksen:

Olimme sikalahtissa. Vesi piti kantaa kaivosta, mieheni kanssa saavilla kannoimme. Oli vatsatautiä liikkeellä, poltti ja vatsa oli löysällä. Mieheni veli oli myös lahtipuuhiissa ja vatsavaivat kiusasi häntäkin. Minä siinä polttojani valittelin, vastasi hän että kyllä häntäkin polttaa. Mutta kun poltot vain tiheni ja selässäkin tuntui, kysäisin, onko sinulla selässäkin? No, ei sentään selassa. Laskettu aika ei vielä pitänyt olla.

Mutta vesisaavia nostaessani tunsin että lapsivesi tuli. Sanoin mieheleni, mene nyt soittamaan kättilö. Soita itse kun menet sisälle, vastasi mieheni. En ehtinyt edes työvaatteita riisua päältäni, tunsin että nyt se syntyy. Sänkyyn kun heittäydyin, oli lapsi jo maailmassa. – Tuli mummu katsomaan mitä nyt kesken lahtipäivän. Tuli myös miehenikin, alkoi soittaa kättilöä. – Ensi töikseen kättilö katkaisi napanuoran, pesi lapsen ja kapaloi, tuli sitten vuoro hoitaa minut kuntoon.²⁴¹

Kirjoittaja kuvaa tapauksen humoristisesti, vaikka oli ollut vähällä synnyttää lapsensa teurastuspaikalle.

Seuraavassa tarinassa vaimo osoittaa mieltään riidan jälkeen miehelleen synnyttämällä yksin ja hoitamalla sen ohella työnsä:

Naapurin emäntä kertoi minulle, että hänen miehensä oli ollut vihainen kuin lapsi piti heinäntekoaikana syntyä, niin tämä emäntä Reetta Piispanen sanoi, että hän suuttui tästä ja päätti ettei puhu miehelleen mitään. Seuraavana aamuna klo 4 aikaan tyttö syntyi ja mies oli nukkunut. Reetta oli valmistellut kaikki ennen synnytystä valmiiksi, eikä ollut tarvinnut kättilöä, itse oli napanuoran katkaissut ja sitonut ja lapsensa pessyt ja pukuun ja laittanut lapsen koppaan nukkumaan ja sen jälkeen mennyt navettatöihin ja vielä juuston tehnyt ja paistanut itse, sitten muisti että pitää se mieskin herättää juustokahville ja heinän tekkoon. Jussi tietenkin herättyään ihmetteli tapahtunutta, mutta Reetta oli kieltänyt että ei hiasta heinän tekoa ainakaan sinun osalta. Häpeissäänhän Jussi oli tietenkin ollut. Kysyin Reetalta, että onko ollut jälkiseurauksia, no totta kai hänellä oli selkä mennyt niin huonoksi että käyrässä käveli lopun ikäänsä.²⁴² (Rovaniemi)

Naisen sankaruutta painottavan tarinan kommenttina kerrotaan poikkeuksellisesti terveyden menetyksestä, joka seurasi synnytyksen ja työnteon yhdistämisestä.

Konneveteläinen nainen muistelee isien vihamielisyyttä:

Ei kaikki äidit saaneet levätä yhtään. Lapsi ja itsensä ainakin piti hoitaa heti kun kättilö oli lähtenyt. Isä kantoi ehkä aluksi puut ja veden. Ei isät lapsen hoitoon millään tavalla osallistuneet. Jos lapsi yöllä itki, olivat vihaisia kun ei saa nukkua. Siksi naiset aikaisin vanhentuivat, olivat isovatsaisia ja kumaraisia. Ei naisella ollut mitään arvoa muuta kuin työn raataja ja lasten synnyttäjä ja kasvattaja. En tiedä, kyllä meidänkin piti aina isää pelätä. Aiti oli terve työmuurahainen, synnyttänyt 10 lasta, 7 meistä oli elossa.²⁴³

Kertoja yleistää omasta perheestään peräisin olevat kokemukset – nähtävästi lähiympäristön perheiden elämä ei näyttänyt ratkaisevasti toisenlaiselta.

Lasten synnyttäminen ja hoitaminen kuuluivat *naisten asioihin*, kuten jo edellä kävi ilmi. Tämä ei kuitenkaan voinut merkitä miehellekään täydellistä vapautta perhe-elämästä, hänenkin oli tehtävä osansa. Mieheltä edellytetyt tehtävät tai ominaisuudet vaikuttavat kuitenkin tässä suhteessa olleen kulttuurisesti hyvin vaihtelevia tai epäselviä. Edellä muistelijat ottivat kantaa sellaisiin tilanteisiin, mitkä he ymmärsivät vaimon ja lasten huonoksi koh- teluksi tai karkeaksi laiminlyönniksi. He kuvasivat siis tuomittavi- na pitämiään tapauksia. Pahat miehet eivät olleet lainkaan kiin- nostuneita vaimon synnytyksen onnistumisesta, pakottivat synnyt- tämisillään olevat vaimonsa kovaan työhön, juopottelivat ja hu- vittelivat liikaa tai viettivät rikollista elämää. Kaikki tämä johti vaimon työtaakan kasvamiseen.

Kun veri valui pitkin kinttuja

Joissain tapauksissa miehet ovat kavahtaneet vasta synnyttäneen naisen työntekoa näistä vuotavan veren takia. Naisethan eivät useinkaan käyttäneet siteitä ennen 1930-lukua, joten oli selvää, että verenvuoto oli kaikkien havaittavissa. Urjalalainen vastaaja kertoo vuonna 1877 syntyneestä äidistään:

Äitini heinäk. 1919 (tytär 6/7) meni pian latoon heinäsuovaa sotke- maan. Kun hänellä tuli verta kinttuja pitkin norona, ajoivat heinä- miehet hänet kotiin heti paikalla.²⁴⁴

Salmilainen vastaaja kertoo tapauksen 1930-luvulta:

Mieheni meni sunnuntaiaamuna naapuriin käymään, siellä kun oli tapana käydä kylässä ilman kutsua. Talon rouva tai emäntä paremmin oli yöllä synnyttänyt lapsen. Sitten aamulla lypsänyt lehmät ja ruven- nut piirakan tekoon. Hänellä oli ollut pitkävartiset kengät jalassa ja veri oli vuotanut pitkin kinttua kengän varteen. Miehelleni tuli kiire lähtö pois.²⁴⁵

On merkillepantavaa, että ainoastaan kaksi vastaajaa kertoo tapa- uksesta, jossa vasta synnyttäneestä naisesta vuotava veri on herättä- nyt pelkoa tai ylipäänsä huomiota. Yleensä naiset ovat ilmeisesti saaneet tehdä työtään kaikessa rauhassa verenvuodosta huolimatta.

Ilmiö kertoo osaltaan reproduktiotabuun liittyvän tapakulttuurin muuttumisesta. Veri ei ollut enää pelottava, naisen saastaisuudesta kertova erite, eikä toisaalta vielä hygieenis-esteettinen ongelmaakaan.

Työ pakkona

Monet kotisyntyiskyselyn vastaajat kertovat raskaasta työstä, jota naisten piti tehdä, oli tilanne sitten mikä hyvänsä. Näiden kirjoittajien mukaan naisilla ei useinkaan ollut minkäänlaista valinnanvaraakaan. Työ näyttäytyy näissä muisteluissa pakkona, mutta myös keskeisenä elämän arvona ja itsetunnon lähteenä. Otan esiin myös tapauksia, joissa kertoja tuntee olleensa työn orja.

Suomalainen agraaritalous on perustunut molempien puolisoitten täyteen työpanokseen, kuten seuraava pielaveteläinen vastaaja tähdentää:

Maria E, nyt jo kuollut, kertoi synnyttäneensä pojan konttausasennossa, yksin. Nyt jo kuolleen, vanhan ihmisen kertomus hänen ensi synnytyksestään. (Tunsin henkilön.) Siihen aikaan kun kaksi köyhää meni naimisiin ja sai palan maata ja siitä niukan leipänsä, se vaati molempien täyden työpanoksen. Tämä Hilda K. kertoi: leikattiin sirpillä ohraa. Hän sanoi miehelleen lähtevänsä panemaan saunan lämpiämään ja perunat tulelle. – Meni jonkin aikaa, kun hän huusi miestään syömään. Tämän tullessa nuori vaimo sanoi: käypä ensin katsomassa saunassa poikaasi. Tämän ihmisen kertomuksen mukaan hän toimi yksin.²⁴⁶

Molemmilla puolisoilla on paljon työtä, ja synnytys on vaimolle yksi askare muiden joukossa. Edellä kävi ilmi, että vastasyntyneen hoito on ollut miehelle tabu, joten voi pitää odotuksen mukaisena, että tarinan mies ei ryhdy hoitamaan vauvaa. Tämän päivän näkökulmasta on huomiota herättävää, että vastasyntyneen lapsen hoito ei näytä kuuluvan kenenkään muunkaan ensisijaisiin tehtäviin. Edellinen tarina ei ole suinkaan ainoa, jossa vastasyntynyt jätetään yksin odottelemaan äidin ja muiden perheenjäsenten työpäivän päättymistä. Synnytyksen nopeutta ja helpoutta kuvastaa sen tapahtuminen perunoiden kiehuessa.

Lapsen syntymä ei saanut haitata työntekoa. Lapsenhoidon käsittäminen joksikin ei-työksi ja siten tarpeettomaksi ajanhukaksi näkyy myös seuraavassa katkelmassa, jonka kirjoittaja kuvaa Viipurin maalaiskunnassa elänyttä perhettään:

Työt jatkuivat siitä, lapsi vaan tehtiin, kun se oli tullakseen. Ei siihen aikaan makailtu äitiyslomia eikä saatu lapsilisiä. – – Aina äitini pahoitteli, kun minua tehessä meni hukkaan kokonainen kesäinen päivä, toiset lapset synty siinä muun työn lomassa, muka huilatessa. Mutta kun nyt 6 vuotta hoidin häntä, hän lohdutti itseään, että kyllä kannatti hukata päivänsä, kun sai ehtoohoitonsa minun luonani.²⁴⁷

Saarijärveläisen kirjoittajan elämässä työn pakollisuus on yhdistynyt saumattomasti työn arvostukseen:

Olen synnyttänyt 12 lasta, joista on 1955 kaksoset. Oli 9 vuotias vanhin ja 8 lasta. Kun 11. syntyi – oli vanhin 15 v. 1964 syntyi nuorin, vanhin 1946. Ei ollut sähköä. Joki oli mäen alla josta kelkalla vedin vesisaavit. Isä perheestä oli metsätöissä. En voinut vaatiakaan häneltä kantaa vettä. Itse kirveellä pilkoin puut. Pyykit joella huuhtomassa kesällä, ja talvella avannossa. Työtä oli yöt ja päivät. Kun perheeni sain levolle, alkoi äidille usein leipomista tahi pyykinpesua. Työtä arvostan vieläkin. Tosin jo helpottaa.²⁴⁸

Veden ja puiden kantaminen kuuluivat niihin harvalukuisiin naisten töihin, mitä monet miehet toimittivat vaimonsa synnytyksen aikoihin. Kun kirjoittaja mainitsee pilkkoneensa puut ja korostaa sitä, ettei voinut vaatia metsätöissä olevaa miestä kantamaan vettä, hän kertoo tehneensä enemmän kuin osuutensa.

Heinäveteläinen, omat lapsensa 1950-luvulla synnyttänyt kertoja muistelee töiden ja synnytysten suhdetta maalaisnaisen elämässä:

Eräs naapurin emäntä synnytti 1937 navettaan lehmän parteen tyttärensä, kälynsä avustuksella. – – Joku emäntä synnytti ruispellon reunaan kuhilaan juurelle. Tämä osoittaa etteivät entisajan äidit joutaneet odottaa tulevaa synnytystä. Työt piti aikanaan ehättää. Minulle itselleni alkoi tuntua iltasella klo 23 ajoissa että tyttö alkaa pyrkiä maailmaan. Niin yöllä aloin siivota kotia, kun oli viikonloppu, ja aamusella aikaisin menin navettaan, lypsyaikana, kun oli supistuksia, niin sen aikaa jakkaralla huilasin ja taas nopeasti lehmän tissiin maitoa vetämään ja niin lypsin 5 lehmää ja tein työt. Kävin naapurissa pyytä-

mässä, että hommaisivat kättilön avuksi. Kättilö ei ollut pitänyt kiirettä, oli lehtiä luenut ja pukunsa silittänyt. Sillä aikaa oikaisin itseni kamarin lattialle ja Eeva tyttäreni tuli kuin saippua lattialle. Huusin tuvan puolelta apua, niin tuli appeni ja anoppini. He ottivat siitä lapseni ja sitoivat navan. Mummo istui vaippaan kääristy lapsi sylissään. Aikanaan tuli kättilö joka hoiteli hommat loppuun. Tämä synnytys oli yhtä kiireellinen kuin meidän Tähti tamman, niin sekini piti riisua valjaista, kun varsa alkoi tulla.²⁴⁹

Luettelemalla omat, ennen synnytystä tekemänsä työt, kirjoittaja todentaa pätevyytensä äitinä. Äitiys rakentuu olennaisesti perheenlääntäjäyytenä. Hän rinnastaa oman työteliäisyytensä ja kaikkiin töihin ehtimisensä kättilön hitauteen: tämä oli ruvennut lueskelemaan lehtiä ja silittämään pukuaan, vaikka olisi pitänyt kiirehtiä synnytysavuksi.

Kuopion maalaiskunnasta oleva kertoja muistelee töitään ja synnytyksiään 1940-luvulla lakonisen toteavasti. Myös metsätyöt oli tehtävä ajallaan:

Toisen pojan synnytykseen tulin suoraan tukkimetsästä. Olin hevosella ajamassa tukkia tien varteen, kun kelit uhkasi loppua ja meillä oli hankintakauppa. Siis meidän oli tehtävä pino, ajettava tukit tien varteen. Viisi päivää synnytyksen jälkeen olin taas ajamassa tukkia tien varteen laanille. – – Kolmas päivä synnytyksestä hoidin jo karjan ja muut työt.²⁵⁰

1920–1930 -lukujen elämää kuvaava lumivaaralaisvastaaja muistaa, että töitä oli tehtävä synnytysketken asti:

Raskaus ei tuonut eikä suonut helpotusta maalaisnaisen päivän ohjelmaan. Jopa kävi näinkin, että sianruokaämpäreitä kantaessa lapsivesi tuli ja turskui työsaappaassa ennen kuin askareet tehtyään jouti synnytyssänkyyn. Lähiympäristön suhtautuminen saattoi olla ihmettelyä, joko ivailevassa tai surkuttelevassa mielessä.²⁵¹

Kemijärveläinen pientilan emäntä hoiti tavanomaiset työnsä lapsensaannin ohella. Hän aloittaa kuvauksensa ensimmäisen lapsensa syntymästä v. 1954:

Mutta minä selvisin [rajusta ja tuskallisesta synnytyksestä], ja kun kättilöä isäntä lähti viemään, minä nousin töihin. Raskausaikana pidettiin silloin äitiyslilvejä, joissa oli sivulla nauhat, joita löysättiin kun

maha kasvoi ja sitten oli sellainen (tuki) joka kannatteli vatsaa. Kun kättilö lähti, laitoin sen äitiysliivin päälle ja kuroin nöörit tiukalle. Ja pyyheliina 3 kerroin ja käärin rullalle, ja se pistettiin siihen liivin reunan alle, että se tuki mahaa, niin ettei tule kohtulaskeumaa. Ja niin voi tehdä töitäkin, kun oli tiukat liivit ja tuet päällä, ei se ollut sen kummempi kun kuukautiset olis ollut. (Tein tähän tapaan 5 tyttöä, 5 vuotta 4 kk on vanhimman ja nuorimman väliä). En ole pitänyt lapsivuodetta, kun imetin silloin levähdin pitkälläni. Toista lasta en imettänyt lainkaan, ei tullut maitoa, eikä olis joutanutkaan – kun oli paljon töitä. Yksin olin, mies oli kirvesmies ja kaukana aina töissä. Oli helpompi pullolla ruokkia – kauralimaa + maitoa keitettiin ja sekoitettiin keskenään. Sitten heti viidennen jälkeen oli keskenmeno, juhannuksen jälkiviikolla, ja Mikkelinä syksyllä menin vasta lääkäriin ja roopattiin, olin 1 yön sairaalassa ja lähdin kotiin, ei joutanut kauan makaamaan kun lehmät ja lapset oli kotona isännän kanssa. Lypsäjä kävi naapurista. Että ei sitä ennen joutanut makaamaan kun jonkun tunnin yössä. Yölläki piti tehdä töitä. – – Raskaus hoidettiin sillä vanhalla hyvällä äitiysliivillä. Suosittelem vieläkin. Se tukee selkää, eikä vatsalihakset veny, ja synnytyksen jälkeen sillä on hyvä kiritä tiukalle ja voi tehdä töitä eikä tule emälaskeutumia. (Olen terve). – – Mies oli aina muualla töissä, kävi pyhän aikana vain tekemässä kotona tärkeimpiä töitä ja laittoi lapset alulle. Tulin kai lopulta niin vanhaksi, ettei enää tullut, kun se ruoppauskin tehtiin, olin kai jo 42 v. Nakatkaa roskiin tämä, kerroin vain.²⁵²

Kertoja ei lääkärien suosituksista huolimatta tahtonut lähteä sairaalaan synnyttämään, sillä työt odottivat. Tilanne oli melko tavallinen, monet äidit halusivat töittensä vuoksi synnyttää kotona, vaikka heitä uhkailtiin vakavilla komplikaatioilla. Vastaavasti sairaalassa synnyttäneet perustelivat ratkaisuaan sillä hetken levolla, jonka he näin saivat töistään. Tälläkin äidillä oli sitten synnyttäessään todellinen näytön paikka, koska lääkäri ja kättilö eivät uskooneet lapsen syntyvän turvallisesti kotioloissa. Heti kättilön lähdettyä äiti aloitti työt. Lähes kaikki tilan työt olivat vaimon vastuulla; kirjoittaja kehaisee tehneensä enimmäkseen miesten töitä ja olleensa hyvin voimakas. Vaihtoehto kättilön hoitamalle synnytykselle olisi tälläkin äidillä ollut omatoiminen synnytys, mutta siihen hän ei uskaltanut. Vastaaja kertoo vielä kaikkien hyvin koulutettujen tyttäriensä ammateista, työpaikoista ja perheistä, ikään kuin lopullisena näyttönä onnistumisestaan äitinä. Kertoja yhdisti muisteluksissaan työn pakollisuuden omaan vahvuuteensa ja kyyneensä selvitä vaativista haasteista.

Pikkutilan emännän elämä oli ainaista raatamista. Suomusjärveläinen kertoi suhtautuukin hämmennyksellä elämän muuttamiseen:

Sellaista oli kansannaisen, pikkutilan emännän elämä ennen sotia, sota-aikana ja sotien jälkeen, ainaista työtä ja raatamista ja vaikeuksia loputtomiin, synnytyksiä ja lastenhoitoa huomioon ottamatta. – Vaikka olin kovilla lapsia synnyttäessä ja niitä hoitaessa köyhissä ja puutteellisissa oloissa, tuli heistä kuitenkin henkisesti ja fyysisesti terveitä ihmisiä ja hyviä veronmaksajia tähän kulutusjuhlayhteiskuntaan.²⁵³

Nykyaikaa kirjoittaja kuvaa kulutusjuhlayhteiskuntana, mille hän ei voi ilmeisesti antaa täyttä arvoa. Hänen oma, kovan työn ja köyhyyden värittävä elämäntapansa, oli sen sijaan tuottanut positiivisia arvoja, henkisesti ja fyysisesti terveitä veronmaksajia.

Sotkamolainen 1940- ja 1950-luvuilla synnyttänyt vastaaja on kiitollinen jaksamisestaan, mutta myös väsymyksen tunnoistaan.

Olen jaksanut paljon tehdä työtä. Olen ollut siitä kiitollinen ja onnellinen. Raskausaikana ja varsinkin yliväsyneenä huomasin itkevänä sydänjuuriani myöten. Loukkaannuin helposti ja luin asioita sanojen välistäkin. Se on ollut kaikki suurta rikkautta enkä antaisi niitä tunteja mistään hinnasta – vaikeitakaan – hyvinkin ahdistavia hetkiä. Ne pitivät monella tavalla minua kiinni menneisiin kokemuksiin ja tunteihin. Voitte olla varmoja, että puute on hyvin tuttu asia + äärimmäinen elämän yksinkertaisuus. On ollut perustarpeita vähän ja niistäkin puutetta. Uskoa ja yrittämistä vain ei ole puuttunut.²⁵⁴

Tämä kirjoittaja ei kiistä väsyneensä ja ahdistuneensa raskaissa töissään. Niistä selviytyminen on kuitenkin tuottanut tyydytystä. Vaikeudet ja niiden voittaminen ovat olleet läpi elämän kulkeva juonne.

Sankariäidit

Suuri osa työaiheisesta kerronnasta konstruoi selvästikin sankariäitejä, lajinsa parhaita edustajia.²⁵⁵ He synnyttivät yksin, joko harmitusti kotona, tai kiireiden takia työpaikallaan, esimerkiksi pelto-
töiden lomassa. Työnsä he hoitivat mallikelpoisesti synnytykses-

taan huolimatta.²⁵⁶ Monissa vastauksissa tähdennetään tällaisten äitien poikkeuksellisuutta. Elias Raussi on tulkinnut omatoimisen, työn ohessa tapahtuvan synnyttämisen äitien keskinäiseksi kilpailuksi, jossa synnytyksen kannalta anatomisesti oikein muotoutuneet naiset saavat ansiotonta arvonnousua:

Synnyttämisen ajan joutuessa omiin voimiinsa luottavat ja sen korian työnsä aikoin saavat ottavat Jumalan toiseksi, vihkiäis sormuksensa ja uuden uutukaisen linkku pää veitten m.m. Ja sitten menevät erityiseen saihoon lämpimään paikkaan, jossa yksinäisyysessä synnyttävät lapsensa, ja monet yksinäiset taloin naiset tekevät kaikki taloina askareet, ja olut juomankin itellensä eivät po'e teostaan eikä suotta. Tämä Jumalalta heillen annettu ihmeellinen voima ja terveys saattaa toisia naisia kummailemaan ja miettimään mistä heillä ovat sen kaltaiset lahjat? Näiden urhoollisuutta ja uskallusta myös kiittävät ja panevat, ja miten se mahtaa olla heille niin helpposaa? Aprikoiva luulonsa, on moniappain, korkiampain henkein antamiksi, taikka häissä ja konuilla niin laitetuiksi etteivät koko synnyttämisen vaivasta paljon mitään pie. Vaan ruumiin rakennuksesta ja hei'an lanteistansa emme ole kuulleet kennenkän tähään asiaan mitään virkkavan vaikuttavista syistä. Mutta suurimmalle osallen on tämä synnyttämisen hellempi, ja monioille sangen vaikia, ja tuskin henkiin jääpä jokuu heittäähän henkensäkin. Sillä tässä on välistä yh'en syntymä ja kah'en kuolema. Niin ne toiset huoltavat auttajoita, ei kuitenkaan ennen kun se aika on tullut; sillä luvunlasku ei ole määräpäiväin eikä viikoinkan päälle, ja pait sitä että lasten ämmä olis ennen aikaa ja tarvetta outtamassa, se pietään yhteisesti häpiällisenä.²⁵⁷

Raussin kotiseudulla äitien suuri enemmistö käytti maallikkoavustajaa, joka oli usein anoppi tai oma äiti. Toiset naiset olivat yksinsynnyttäjille kateellisia, ja uskoivat heidän hallitsevan jotain erityisiä taikoja, joilla saavat synnytyksensä niin helpoksi. Vieläpä omatoimiset synnyttäjät keuhvat tekevnsä kaikki talon askareet, eivätkä viitsi potea lainkaan lapsen saamistaan. Raussi kiinnittää huomionsa myös muutamaan yksin ja töiden keskellä synnyttämistä edesauttaneeseen seikkaan: synnytyksen aikaa ei pystytty arvioimaan edes viikkojen tarkkuudella, sitä paitsi ämmän kutsumista synnytystä odottamaan pidettiin häpeällisenä.

Noin sata vuotta Raussin kuvaamia äitejä myöhemmin synnyttänyt tammelalainainen muistaa tilanteen suunnilleen samanlaisena:

Terveet äidit eivät osanneet aina ottaa levon kannalta, vaan pyrkivät mahdollisimman pian tarttumaan töihin. Tiedän myös niitä äitejä jotka kertoivat juttuja mitä tekivät jo seuraavina päivänä synnytyksen jälkeen. Se tietysti tuntui masentavalta niistä, jotka eivät uskaltaneet riskeerata.²⁵⁸

Längelmäkeläinen kotisyntytykselyyn vastannut mies kertoo niin ikään aikaisella työhön ryhtymisellä ylpeilemisestä:

Muistan lapsuudestani jonkun äidin kerskuneen, että kun minä aamulla tein pojan ni illalla minä jo lypsin lehmät. Toisen jalan kanta-päällä tukesin vähän jalkoväljän.²⁵⁹

Ilman muiden apua työn lomassa synnyttäminen oli harvinaista ja vain joidenkin naisten uskomattomalta vaikuttava kyky ja tapa selvitä töistään, muistuttaa seuraavan kertoja, hänkin mies:

On ollu semmonenkin tapaus, se ei oikein uskottavalta tunnu, mutta totta se on. Se tapaus olikin siinä meidän naapurissa kun väet meni aamulla riihtä puimaan, niin emäntä jäi kotia, se oli semmonen torppa. No kun väet sai riihen puitua niin tulivat aamuruualle niin ruuat oli valmiina ja poika kopassa sängyn päällä ja emäntä lehmiä lypsämässä. Sama emäntä kaikki neljätoista lastaan yksin maailmaan saattoi.²⁶⁰ (Lammi)

Piippolasta kotoisin oleva mies oli kuullut äitinsä kertovan, että yksin synnyttäminen, nopea toipuminen ja varhainen työhön lähtö oli 1800-luvun lopun naisille kunnia-asia:

Kerron äitini kertomaa. ”Kymmenenpä heitä oon teheny, enkä oo Kiviahon Majjaa tarvinnu”. Tämä Kiviahon Maija oli äitini kotiseudun, Piippolan Leskelän ns. paarmuska, synnyttäviä naisia auttava nainen, mutta vielä viime vuosisadan lopulla oli ilmeisesti kunnia-asia selviytyä ilman apua synnytyksestä. – – Synnyttäneillä naisilla oli jonkinlaisena kunnia-asiana tointua mahdollisimman pian synnytyksen jälkeen.²⁶¹

Myös kertoja Alavudelta muistaa työnsä keskellä synnyttäjän olleen poikkeus:

Tavallisesti äiti oli viikon pari pirttivuoteessa ja hoiteli vauvaa. Mutta oli kaikenlaisia poikkeuksia. Niinistön emäntä ei ottanut synnytyksen ajaksi piaksujakaan jalastaan ja jatkoi töitään synnytyksen jälkeen.²⁶²

Ennen oli naiset rautaa

Monet kirjoittajat painottavat entisaikojen naisten terveyttä, työkykyä, ripeyttä, neuvokkuutta, monipuolisuutta ja ahkeruutta. Muistelut henkivät ihailua ja näkökulma on yleensä ulkopuolisen. Näissä tarinoissa rakentuu erityisen selvästi kansanhistoriallinen tulkinta vahvasta suomalaisesta naisesta. Kerrotut tapaukset kuvaataan myönteisinä esimerkkeinä siitä, millaisia naiset ennen olivat.

Haminalainen kotisyntytyskyselyn vastaaja luonnehtii entisaikojen äitejä sisupusseiksi; hänen mummonsansa oli lähtenyt heinäpellolta synnyttämään ja palannut takaisin välittömästi, jättäen vastasyntyneen 9-vuotiaan isonsiskon hoiviin²⁶³. Tervolasta kotoisin oleva nainen kertoo anopistaan, joka synnytti lapsen kesken riihenpuinnin, jätti vauvansa yksinään saunaan, ja palasi vasta illalla pesemään tämän. Hän oli synnyttänyt yksinään kaikkiaan 11 lasta. Kertoja painottaa anopin hyvää terveyttä, tämä oli käynyt lääkäri-rissä ensimmäisen kerran 73 vuoden iässä.²⁶⁴

Seuraava muistelija tähdentää naisten panosta perheensä elättämiseksi. Köyhien perheiden äidit olivat rautaa:

Äitini syntymävuosi oli 1888. Hän kertoi eräästä Vesan talon emännästä, joka leikkasi sirpillä ruista muun väen mukana. Hän synnytti lapsen siellä pellolla, kääri sen hameensa helmoihin ja vei sisälle taloon ja palasi pellolle leikkaamaan ruista. Että ennen vanhaan oli tällaisia äitejä olemassa. Kun köyhyyttä oli ja pulaa kaikesta niin naiset olivat rautaa.²⁶⁵ (Sippola)

Rukiin leikkuu on ollut viimeisillään raskaana olleelle naiselle tavattoman vaivalloista, koska korret täytyi leikata läheltä maata alas kumartuen²⁶⁶. Työ on ollut paitsi raskasta, myös elintärkeää. Ruisleivän riittävyys merkitsi hyvää toimeentuloa ja leivällä oli myös huomattava symbolinen arvo. Sirpillä leikkuussa naiset ovat olleet joskus miehiä tehokkaampia. Sirppi on ollut leimallisesti naisten työväline ja se on kuulunut jo esihistoriallisella ajalla naisten hauta-antimiin²⁶⁷. Rukiin tai ylipäänsä viljan leikkuulla on kenties ollut naisille erityinen symbolinen merkitys; tietenkin se oli myös kiireellinen sesonkityö. Kesken rukiin leikkuun synnyttämällä ja siitä kertomalla on voitu tehokkaasti osoittaa sisua, kuntoa ja ah-

*Ruista leikataan.
Kuvaaja Ahti
Rytkönen.
Keski-Suomen
Muistiarkisto,
Ahti Rytkösen
kokoelma.*

keruutta, rukiin leikkuusta pois jääminen olisi ilmeisesti koettu harmillisena tai suorastaan häpeällisenä:

Säämingin Moinsalmella kuulin monta ihmeellistä lapsensaantia. Sieläkin oli eräs mummo jota haettiin apuun. Mutta siellä naiset luotti monasti itseensä. Eräskin Anna Huttunen teki ruispellon ojassa tyttärensä, kietoi lapsen esiliinaan, pisti sen aidan seipäaseen ja jatkoi rukiinleikkuutaan kuin ei mitään olisi tapahtunut. Teki karjatyöt ja ruuan väelle. Isäntäkin vasta illalla huomasi että lapsen koppa oli ilmestynyt sängyn viereen.²⁶⁸

Ruispellolta synnyttämään lähtenyt äiti ansaitsee eteläsavolaisen muistelijan mielestä hatunnoston:

Toinen naapurin emäntä synnytti viimeisen lapsensa aivan yksin. Hän vielä päivällä oli ruispellolla sirpillä ruista leikkaamassa. Illalla teki itse navettatyöt, syötti perheensä. Kaikessa hiljaisuudessa itse lämmitti saunan ja hommasi siellä asiat reilaan ja tuli yöllä kamariin poika kapalosssa. Tämä tapahtui v. 1937. Hatunnosto sellaiselle äidille.²⁶⁹

Minä-muodostaan huolimatta seuraavat muistot eivät ole omaelämäkerrallisia, sillä kirjoittaja siteeraa ystävänsä Kertun kertomaa:

Minä olen syntynyt metsässä, moamo oli ollut aita korjaamassa. Sisareni navetassa ja veljeni perunapellolla. Naurattaa vieläkin. Kun puoska rääkäisi, miespuoliset syöksyi suinpäin pakoon. Ikinä en ole tehnyt niin

paljon töitä kuin sinä päivänä. Kahlasin kainaloita myöten järvässä ja leikkasin sirpillä kaisloja. Polkupyörää korjatessa sitten puoska räjähti hiekalle.²⁷⁰ (Salmi)

Tässä näkyy työn lomassa synnyttämisen äidiltä tyttärelle siirtyvän perinteenä. Naisten töitten laaja-alaisuudesta kertomalla luodaan ylivertainen kuva naisista työntekijöinä – miesten naurettavana heikkouden merkinä on taas heidän pelkonsa jopa vastasyntyntä lasta kohtaan. Huomion ansaitsee lasten syntyminen kaikkien näiden töiden ääreen – muistelijä ikään kuin alleviivaa tällä tavoin naisten työteliäisyyttä ja monipuolisuutta. Lause *ikinä en ole tehnyt töitä niin paljon kuin sinä päivänä* antaa uhmakkaan, ellei suorastaan raivokkaan vaikutelman äidin tunnelmista synnytyksen lähestyessä. Tarinan kertojan lapsi ei vaikuta kovin odotetulta eikä synnytys vaikealta. Töistä selviytyminen on pääasia.

Seuraavan kirjoittaja kertoo kaikkien lastenlasten ihailevan ja kunnioittavan suuresti heidän juukalaista isoäitiään (1861–1942), joka synnytti 5 lasta miehensä avustamana, joskus kesken töiden. Ankara työnteko ja yksin selviäminen nähdään fyysisenä ja psyykkisenä vahvuutena:

Mummo kertoi, että hän sanoi miehelleen: Piä miun päätäni, että jaksan leikata napanuoran. Yksin täytyi selvitä. Yksi synnytyksistä tapahtui kesken lehmän lypsyn, joten mummo lypsi lehmän loppuun synnytyksen jälkeen. – – Isoäitimme oli todella vahva sekä fyysisesti että psyykkisesti.²⁷¹

Myös kiiminkiläinen muistelijä ylistää entisaikojen sisukkaita äitejä, jotka eivät hellittäneet töistään edes tilanteen tultua kestäättömäksi:

Eräs äiti kertoi, kun oli heinänteonaika ja hänelle tuli synnytys, niin hän niityltä lähti ja samana päivänä tuli niitylle. Eräs toinen kertoi, että hän lehmän alta (siis lypsyltä) lähti ja sinne tuli. Meillä täällä rakkaassa Suomenmaassa on ollut niitä ”Rautarouvia”, tarkoitan äitejä jotka ovat kestäneet kestäättömätkin.²⁷²

Viipurin läänin Pyhäjärveltä kotoisin oleva vastaaja kertoo tavallisista ja poikkeuksellisista tapauksista, joissa synnyttävä nainen osoitti terveyttä, voimakkuutta ja kestokykyä:

Jos lapsen saaja oli perheen ainoa nainen, oli hänen jo 2 päivän perästä lähdettävä laittamaan ruokaa ja tekemään toisiakin taloustöitä. Nuori ihminen tavallisesti kesti rasitukset sairastumatta. Äitini kertoi tapauksen -20-luvulla: Naapurin vaimo oli synnyttänyt kaksoset. Seuraavana päivänä mies tuli pyytämään vaimoan navettaan hoitamaan emakon porsimista, mutta vaimo ei jaksanut lähteä. Vanhat ihmiset kertovat, kuinka äiti synnytti lapsensa heinä- ja viljapelollalla työssä ollessaan, kanto sieltä lapsen kotiin hameensa helmassa, pesi lapsensa ja itsensä yksin. Miten vahva voi nainen olla.²⁷³

Esimerkki vasta kaksoset synnyttäneen naisen pyytämisestä porsitasuvuksi osoittaa, että vahvuutta naiselta myös odotettiin.

Seuraavan tarinan työteliäs synnyttäjä on ilmeisesti antanut ta-
pahtumasta aikoinaan yksityiskohtaisen kuvauksen:

Tämäkin kertomukseni siitä synnyttämisestä on erikoinen nykyään, mutta ei vuosisatamme alussa suinkaan sitä ollu, sen ajan vaimot eivät jääneet sormi suuhun missään tilanteessa. Osin johonkin sukuni, ainakin tuttaviemme piiriin kuului hänkin mainittuna ajankohtana josta kerron. Oli talon emäntä syyspuolella odelmaa lehmille syöttämässä talon sivustalla joka sijaitti 15 km päässä kotoa päätilasta. Kurki-joella mutta ihan Hiitolan rajalla tämä sattui. Heillä oli siellä rakennettuna pieni mökki ja kivistä kyhätty hellakin jolla sai lämmintä ja keittää ruokaa viikon tai kaksi kun siellä oli lehmien keralla ihminen. Emäntä oli lypsällä kun tunsu että nyt kivut tulee siihen pisteeseen että pitää lähtii mökkiin sen lehmän lypsettyään. Ja kohtamaihin sitä poika syntyikin siellä, äiti itse leikkasi napanuoransenkin paidan helmasta kangasta lapselle, ja pyyheliinoja puhtaita oli toki mukana pel-lavaisia karkeita hantuukeita, niistä lisäsi kapaloa. Kyllä itseäänkin kylmällä vedellä huuhtaisi, meni lypsi loput lehmät laittoi maidot astioihin, otti viljasäkin sen kulumista sitoi – – laittoi vauvan säkkiin kulumasta, heitti sen selkäänsä ja lähti kävelemään Särkijärven kylään kotiin, mikä tuo nyt 15 km oli kävellä. Kotona otti vauvan säkistä kehtoon, kätkeeseen, meni laittoi saunan lämpiämään, vei sinne vetäkin itse vaan talon väki töissänsä missä olikaan. Kun sauna oli lämmin, häkälöylyt heitetty, vei pojan saunaan, pesi laittoi puhtaisiin riepuihin kuten sanottiin niitä kapalovalpoja, meni sitten itse saunaan pesemään – ei siellä kauan voinut olla, imettämään piti tulla jo kunnes mies ja toiset ehti sisälle, oli heillä uusi perheen jäsen katsottavissa.²⁷⁴

Hyvä fyysinen kunto, neuvokkuus ja yksin selviämisen kyky olivat kirjoittajan mukaan 1900-luvun alun naisten tavanomaisia ominaisuuksia. Ylpeyttä lapsensaannista kuvastaa poikavauvan esitely kotiin palaaville perheenjäsenille.

Rovaniemen maalaiskunnasta kotoisin olevan vastaajan äidillä oli yhdeksän lasta, joista kaksi hän oli synnyttänyt yksin kontallaan keittiön lattialla. Hän kehuu äitiään monitaitoiseksi ihmiseksi joka hallitsi *ruuan laiton, riistan käsittelyn, leipomisen, terveyden hoidon, ompelemisen, kutomisen, synnytykset, kuppaaamiset, hieromiset*.²⁷⁵ Yksin synnyttäminen ja synnytyksavun antaminen rinnastuu tässä muihin monipuoliselta ja pätevältä naisihmiseltä luontuviini työsuorituksiin.

Työteliään ja sitkeän ruokolahtelaisen esiäidin muisto elää laajassa sukulaispiirissä:

Mieheni ja muut sukulaiset ovat kertoneet, kuinka tuo mieheni mummo oli aina ennen lapsen syntymää leiponut parin viikon leivonnaiset etukäteen ja pitänyt suursiivon. Ja kun synnyttämisen aika tuli, hän hoisi karjansa ajoissa, syöti perheensä ja lämmitti saunan. Kun aikuiset ja isommat lapset olivat kylpeneet ensin, meni mummo saunaan pienempiensä kanssa, kylvetti ja pesi heidät ja käski sitten juosta kipasta tupaan. Sitten hän nakkasi kodan oven sisäpuolelta säppiin ja ei päästänyt ketään saunaan. Aamulla mummo sitten oli saapunut kääro sylissä tupaan keittämään aamukahvit jonka jälkeen meni hoitamaan karjaansa muina miehinä. Hän oli hyvin pieni ja hoikka, mutta kova työhminen ja tavattoman sitkeä.²⁷⁶

Tämä sitkeä ja kova työhminen synnytti kaikki lapsensa omatoimisesti töittensä ohella. Poikkeuksellista tarinassa on suursiivous: sellaisiin on ryhdytty synnytyksen yhteydessä yleisesti vasta kättilöiden ja muiden kansanvalistajien antaman puhtausvalistuksen jälkeen. Muutoin edellä mainitun äidin synnytykset eivät kuitenkaan tapahtuneet koulutetun kättilön ohjeitten mukaan – yksin synnyttämistä he eivät ole koskaan suositelleet.

Sotkamolaisen naisen kuvaus hänen miehensä syntymästä on sikäli harvinaislaatuinen, että se sisältää muiston siitä tilanteesta, jossa hän aikoinaan synnytystapahtumasta kuuli:

Anoppini kertomaa. Hänen synnytykslaitoksensa oli savusauna. Vuonna 1926 toukok 15 päivä syntyi kaksoiset, poika 2450 gr. tyttö 2400 gr. Ensin aamulla itse lämmitin saunan, hain puita ja toin omatekoisen raanun lattialle, koska kirvelevää savua oli ylhäällä, sankolla pirtistä puuhellalla lämmitin vettä, toin saunaan, synnytys oli jo niin lähellä, että juuri ehdin napaa varten kalastajalankaa ottaa, joka oli tärkeä. Yksin synnytin, yksin sitoin napanuoran. – – Pyyhin enintä limaa

lapsista ja käärin omatekoiseen raanuun. Sitten kantoi sisälle, siellä oli odottamassa tytär v. 1921 syntynyt ja poika v. 1923 syntynyt. Naapurista oli luvassa ja oli tullutkin apua, vanhempi nainen, hän hoiti karjan ja laittoi ruokaa sekä kantoi vettä järvestä, matkaa noin 150 m. – Anoppini kertomusta [kuunnellekseni] silmissäni kuvastui kuin hänen päänsä päällä olisi ollut kruunu jota kantoi satuolento, kuuntelin järkytyksellä miten urhea ja luja voi ihminen olla uutta sukupolvea luomassa, nämä kertomukset hän halusi tuoda juuri hääpäivänämme julki ja samalla kuin salaa toivoen, että hänen suurella vaivalla savusaunassa synnytetty poika saisi hyvän vaimon, tämä kertomus on kerrottu minulle 2.7.1950, ulkona pihakoivussa lepattavien lehtien alla kiikussa istuen. – Lasten isä oli metsätöissä omassa metsässä polttopuita tekemässä ja ajamassa hevosella pihaan. Ei varmaan silloiset äidit olisi ottaneet synnytykseen mukaan, kyllä se riittää kun pellon kylvi. Myös sen ajan avioliitto oli puhemiehen kautta puhuttu joten anoppini oli tuotu Tuhkakylältä katsotuksille, samaa Sotkamon pitäjää. Tosin heillä oli 24 vuotta ikäeroa anopilla ja appiukolla. – Tilan koko oli silloin 200 ha.²⁷⁷

Tarinan kertominen pojan häissä morsiamelle viestii tärkeän naiseuteen liittyvän perinteen siirtämisestä eteenpäin. Tuore aviovaimo mittailee tarinaa kuunnelleksaan anopin arvoa tavattoman kyvykkäänä äitinä, miehen arvoa vaivalla synnytyttynä ihmisolentona ja omaa arvoaan anopin pojalleen toivomana hyvänä vaimona. Miniän tekemän tulkinnan fokuksessa on naisen rohkeus ja työkyky.

Myös 1900-luvun alun kaunokirjallisuuden kansankuvauksissa on kiinnitetty huomiota synnyttävien äitien omatoimisuuteen ja ahkeruuteen. Joel Lehtosen *Putkinotkon* romaanihenkilö Rosina Käkriäinen synnytti yksin kaikki lapsensa. Tästä uutterasta ja neuvokkaasta kymmenen lapsen äidistä sanotaan, että hän on tottunut tekemään yksinään saunassa nämä ituisensa, *minkään kylänakan auttamatta*²⁷⁸. Maria Jotunin *Arkielämässä* Annastiina-piika poikkeaa ohimennen saunaan, synnyttää pojan ja tuo hänet kapaloituna tupaan muun väen joukkoon. Kun hän ei ole senkään jälkeen joutavinaan lepäilemään, toteaa yksi naisista: *Se tuo oikea työ-ihminen on luja – luja ja kova kuin timantti, kuin paras timantti.*²⁷⁹

Vanhan hyvän ajan tyytyväiset äidit

Työnsä ohessa synnyttäjistä kertomalla voidaan verrata nykyajan naisia – jotka ovat tottuneet helppoon elämään, äitiyslomiin ja so-

siaaliturvaan – entisaikojen naisein, joilta puuttuivat tällaiset edut. Muutamat kyselyvastaajat konstruoivatkin tarinoissaan iloisia ja tyytyväisiä vanhan hyvän ajan naisia, jotka eivät hellittäneet toistään hetkeksikään, eivät valittaneet, eivätkä vaatineet itselleen mitään. Tarinoiden kärki suuntautuu ennen muuta helppoa elämää sekä vaatimusten esittämistä vastaan.

Tässä muistelija tähdentää tapahtumien todenperäisyyttä ja korostaa naisten vaatimustason päättyneen ruuan riittävyteen:

Toinen kuulemani tarina oli syksyiseltä viljojen niittoajalta, jolloin talon nuori emäntä lähti pellolta ruuanlaittoon. Kun perhe saapui sovituna aikana syömään, oli perheelle keitetty ruoka valmiina ja korissa nukkui pienokainen, jonka äiti oli synnyttänyt ruuanlaittonsa ohella. Nuo tosikertomukset ovat tapahtuneet silloin vanhaan hyvään aikaan, jolloin oltiin tyytyväisiä kun jokapäiväinen ruoka riitti perheelle. Ei ollut mahdollisuutta vaatia apua ja palveluksia yhteiskunnalta.²⁸⁰ (Kirvu ym.)

Seuraavat muistelijat ovat samoilla linjoilla edellisen kanssa: naiset olivat iloisia ja tyytyväisiä, eivät valittaneet, eivätkä osoittaneet mitään vaatimuksia ainakaan yhteiskunnalle:

Kyllä sitä olisi vanhemmista synnytyksistä paljon kertomista, kun synnyttivät navettaan, saunaan aivan yksikseen. Ei ollut hyvin äitiyslomija. Iloisia olivat ihmiset ja tyytyväisiä. Ei ollut lapsilisiä eikä mui-takaan avustuksia. Sosiaalivirkailijoita olivat naapurit, jotka antoivat vaate- ja työavustusta.²⁸¹ (Heinävesi)

Toinen minulle kerrotusta synnytyksestä Pihlajavedeltä on kertonut Jenny Kangas, tämä synnytys tapahtui vuosisatamme alkukymmenellä, synnyttäjä oli hänen äitinsä Hulda Kangas. Hulda asui pienessä mökissä lammien rannalla, johon mahtui 2 sänkyä, pieni pöytä lisäksi pieni takka nurkkaan. Jenny heräsi yöllä lapsen itkuun, katseli peiton alta salaa äitinsä puuhia ihmeissään. Äiti otti kirveen nurkasta ja vesi ämpärin, lähti ulos toi tullessaan avannosta vettä, teki takkaan tulen, lämmitti veden, pesi vauvan, meni nukkumaan, nousi aamulla ylös tavalliseen tapaan töihinsä niinkuin ei mitään olisi tapahtunut erikoista. Huldalla oli kaikkiaan 2 tyttöä ja 3 poikaa jotka hän yksin hoiti.— Muistan nähneeni tämän Huldän vikkelän ja ripeän kävelijän ja puhujan joka käytti hyväksi esimerkiksi sellaisenkin ajan, kun kulki asioillaan ja matkat oli pitkiä, hän kykeni lujaa kävellessään liisäksi kutomaan sukkaa, ettei aika kulunut hukkaan. Sellaisia ihmiset olivat ennen, olisi hyvä tietää nykyajan synnyttäjiä ja valittajien. Hulta oli lisäksi aina iloinen ja reipas.²⁸²

Kuten edellisistä sitaateista kävi ilmi, monet ovat pitäneet tyytyväisyyden ilmaisemista pahana. Sisukkuuden ytimessä oli ajatus tuskien ja vastusten kestämisestä hammasta purren ja niiden kääntäminen lopulta voitoksi. Viipurilainen kertoja näkee työn lomassa synnyttämässä askeettisen mentaliteetin: kaikki on kestettävä, valittaa ei saa:

Kerron vielä anoppini synnytyksestä. Hän oli lypsämässä lehmää, kun tunsin lapsen synnytyksen lähestyvän. Mutta kun lehmä oli lypsettävä loppuun, ettei se ehtyisi, niin hän pidätteli niin kauan että sai lypsettä. Ja sitte kovalla kiireellä sisälle, kun työntöpolto jo oli. Hän ennätti sisälle, mutta lyhyesti kamarin oven eteen lattialle, jossa lapsi pullahti maailmaan. Hän huuti tytärtään, 15-vuotiasta avuksi, että tuo saksia ja narua. Tyttö tuli, mutta se oli hänellekin niin suuri tapaus että luki kättilöksi. – Anoppi (1894–1978) oli vanhankansan ihmisiä, jotka vähätelivät vaivojaan ja mitään ei olisi saanut valitella.²⁸³

Useampi kotisyntynytyskyselyyn vastannut *mies* kertoi työn lomassa synnyttäneistä naapureistaan tai sukulaisistaan. Näitä tarinoita miehetkin kuulivat ja osallistuivat myös niiden sepittämiseen, kuten seuraava nilsiäläinen naisvastaaja toteaa:

Kyllä naiset kertoi toisilleen omia kokemuksiaan. Joskus saattoi miehetkin ottaa osaa keskusteluun He voivat kertoa oman vaimonsa kohdalle sattuneista asioista. Saattoipa joku kehua, miten meidän muori niitä lapsia tiputtelee ihan vain siinä töittänsä sivussa.²⁸⁴

Kyllä miehetkin puhuivat kun oli rohkeista naisista kyse, että aamulla lapsen pyöräytti ja iltapäivällä jo kauppareissulle kiirehti. Se oli eräänlainen kiitos varmaan, naisen rohkeudesta.²⁸⁵ (Kitee)

Seuraavien mieskirjoittajien muistot palaavat rivakoihin naisiin, joiden synnytys- ja työtaidot olivat omaa luokkaansa. Vertailu kohdistuu tavalla tai toisella nykyajan naisiin, jotka eivät ehkä samaan pystyisi:

Olin Paimiossa renkinä. Oli kesä ja piika raskaana. Oltiin heinässä ja piian synnytyksaika tuli eteen. Piika poistui pellolta kamariinsa, jossa toinen piika auttoi synnytyksessä. Piialle syntyi terve poika. Iltapäivällä piika oli takaisin pellolla ja lappoi heinää seipäille siinä missä muutkin. Näin sitä ennen synnytettiin!²⁸⁶

Emäntä oli nuorimman tyttären, Alinan kansaa, metsämansikoita poimimassa läheisessä Paikalán mäessä [v. 1905]. Sanoi tytölle, että poimi sinä tuohinen eli rove täyteen, minun on mentävä leivän paistoon. Ja tyttö jäi. Kun tyttö sitten meni kotiin, niin äiti paistoi leipää täysiaän, mutta kamarista kuului lapsen itkua. Oli synnyttänyt sen pojan, ja teki työnsä edelleen. Muu väki oli kauempana heinäällä. Niin yksinkertaista se on, kun osaa.²⁸⁷ (Imatra)

Vaan Ahon Mari hoiti lehmänsä, 3–4 lehmää, aamulla ja tunti jotain kipristystä mahapuolella, sanoi miehelleen Eljakselle – panepas sauna lämpiämään, sitä voi tarvita päivemmällä. Ja näin sitten synnytys tapahtui eikä se haitannut taloustöitä sen enempää, joskus lie ollut joku sukulaiseukko avustamassa. Kahdeksan niitä tuli, kaikki terveitä ja vanhaksi eläneitä, ensimmäinen 1897 syntynyt. Asuntona oli savutupa, sisäänlämpiävä, vieressä uloslämpivä kamari noin 12 m². Siinä ne tuli 8 perillistä ilman kättilöitä ja lääkäreitä.²⁸⁸ (Pielavesi)

Kärsämäkeläinen mies painottaa työn lomassa synnyttämisen edullista vaikutusta lapsiin:

Kotikylälläni useasti sattui, että ei synnyttävällä äitillä ollu siinä kaaverija, sen poeijan eli tytön sai tehdä yksinäänsä. Ja heti kohta töihin ilman sen kummempia äitiyslomijakkaa. Vöyreitä tuliki lapsista.²⁸⁹

Somerolaisen mieskirjoittajan naapuri ei ollut vaivannut synnytyksellään sen paremmin paarmuskaa kuin isäntääkään:

Oli niitä sellaisia vanhankansan naisia jotka synnyttivät omin nokkineen, ei tästä ole kuin 2 1/2 kilometriä matkaa, kun talon oma poika kertoi, että kun hän oli 8–9 vuotias ja nuorin sisko ilmoitti tulostaan tähän maailmaan. Isä oli kesantopellolla töissä ja tuli syömään, äiti ei silloin syönyt. Isä aikoi lähteä takaisin töihin, mutta äiti kiipesi uunin päälle, sanoen isälle ”varto ny vähä aikaa jos mää tartten apuu”. Isä kysyi ”meneks mää Anttilan Loviisaa hakemaan?”– ”Mevvaa, jos tarttet emmää tartte” oli tily vastaus. Isä oikaisi penkille, kunnes uuninpäältä alkoi kuulua pientä kitinää, ja äitin kehoitus, saat mennä töihii vaan, ei tääl mittää hättää ol. Tämä oli hänelle jo kuudes synnytys ja viimeinen, ensimmäisissä oli ollut Loviisaki apuna. Nyt hän oli jo aikanaan varannut kaikki tarpeet sinne piilopaikkaansa. Ei siinä pitkään nokka tuhissut kun sieltä taas tultiin puuronkeittoon ja kaikki onnistui hyvin. – Tämä synnytys tapahtui 1905–6.²⁹⁰

Paremmiin hevonenkin varsoo, kun sillä ajetaan viimeiseen asti

Työn lomassa synnyttämistä pidettiin usein paitsi töitten sujumisen kannalta järkevänä, myös terveellisenä menettelyinä. Odottavia äitejä neuvottiin tekemään raskasta työtä synnytykseen asti, jotta synnytys sujuisi helpommin. Ohje muodostui monen raskaana olevan agraarinaisen elämäntavan kulmakiveksi. Työnteon kulttuurista statusta osoittaa sen pitäminen terveellisenä, suorastaan lääkkeenä:

1939 aloin varttua toista lastani. En käynyt ensimmäisellä kertaakaan neuvolassa, me asuttiin niin kaukana pitäjän laidassa noin 20 km, milläs sinne menit, ei ollut autoja eikä yleistä kulkuneuvoa. Nyt kävin sit kun aloin varttua, verikoe muistaakseni otettiin ja keuhko-kuvaus, siinä ne olivat. Kyllä ne jotain ohjeita antoivat, mutta työ oli paras lääke.²⁹¹ (Kaukola)

Tällainen terveyskäsitys perustui ajatukseen työkyvystä terveyden merkinä. Ajatus voitiin sitten kääntää myös toisin päin, jolloin työ nähtiin parantavana voimana. Tämäkään käsitys ei ollut rikkumaton, sillä osa vastaajista kertoi raskaiden töiden välttämisestä synnytyksen lähestyessä tai muutaman viikon ajan sen jälkeen. Nämä ajatukset on voitu omaksua äitiysneuvolasta, elleivät ne sitten ole vanhempaa perua. Tabuajatteluhan sisälsi käsityksen epäpuhtaasta äidin haavoittuvuudesta. Siitä kertoo muun muassa orimattilalainen vastaajan muistama sanonta: ”Pirttinaisen elämä, toinen jalka hauras ja toinen hauran partaal. Ja se kesti n. 6 viikkoa, jolloin sairastumisen vaara oli ohi”²⁹². Kertoja Oulaisista viittaa toiseen sanontaan, jolla äitejä oli kannustettu lepäämään: ”Lapsikan pitäisi olla laiska. Tarkoitti sitä että malttaisi levähtää paremmin.”²⁹³

1930-luvulla synnyttänyt posiolaisäiti oli levännyt lapsivuodeaikana anopin antamien ohjeitten mukaan:

Lepoaika oli monella tilanteita myöten, itse yritin makoilla sen ensimmäisen viikon aina joku lastaki hoiti ja pyykit pesi, saihan siihen aikaan aina jonkun apulaiseksi kun talossa oli karjaaki. Yleensä mentiin kuukauden kuluttua vasta raskaampiin töihin. Anoppini sanoi minulle että se pitää lapsivuode maata ja hoitaa itsensä kunnolla, hänellä on ollut 13 synnytystä ja hän ei ole alusvikainen.²⁹⁴

Anoppi oli ajatellut synnyttävän naisen kaipaavan lepoa terveydel-
lisistä syistä, ennen muuta *alusvian*²⁹⁵ välttämiseksi. Reproduktiio-
tabun suuri etu naisten kannalta olikin sen mahdollistama lepo ja
synnytyksen vaivoista toipuminen. Tabusta luovuttiin kuitenkin
juuri hylkäämällä ajatus synnyttäjän levon tarpeesta.

Jos työnteko on mielletty jossain vaiheessa epäpuhtaan äidin
puhdistautumiseksi, kuten kappaleessa 2.2. esitin, on ymmärrettä-
vissä myös käsitys työstä lääkkeenä synnytyksen vaivoihin. Jatku-
vasti työtä tekevä, riski äiti ei olisi lainkaan haavoittuva, kun taas
”laiskana olo” toisi heti epämiellyttäviä mielikuvia epäpuhtau-
desta, haavoittuvuudesta ja ”haudan partaalla” olemisesta.

Työ ja terveys yhdistetään seuraavissa esimerkeissä saumatto-
masti yhteen. Vaimojaan työntekoon piiskaavat miehet vertasivat
näitä tammaan:

Sanonta oli vaan, että paremmin hevonenkin varsoo kun sillä ajetaan
viimeiseen asti.²⁹⁶ Eräskin mies kehotti vaimoaan, tee kovasti työtä.
Hevonenkin helpommin pääsee varsastaan, jos ajetaan viimeiseen
asti.²⁹⁷ Oliko tämä yleinen miesten kanta, mene ja tiedä, mutta naa-
purin isäntä sanoi raskaana olevalle emännälleen, että tiineenähän se
tammakin paremmin vetää.²⁹⁸

Myös kokeneemmat äidit ja anopit neuvoivat nuorta odottajaa te-
kemään työtä:

Sai vanhemmilta äideiltäkin hyödyllistä neuvontaa. Ennen synnytystä
oli kuulemma hyväksi jos tekee raskasta työtä viimeiseen asti. Lapsi
syntyy nopeammin ja helpommin. Niin minäkin jouduin tekemään.
Ei kukaan kotona kielletty. Anoppikin joskus kertoi, hänkin oli
kova työhminen. Häneltä jo aikaisemmin näitä samoja ohjeita sain,
en näistä asioista kyläläisten kanssa puhunut.²⁹⁹ (Heinävesi)

Vanhat ihmiset sanoivat, että oottava äiti ei saa olla laiskana, että lap-
sestakin tulee uuttera ihminen. Ja vielä synnytys on sen helpompi,
mitä enemmän jaksaa töitä tehdä ja olla liikkeellä.³⁰⁰ (Kitee)

Vain kohtalotoveri ymmärsi väsynyttä äitiä, muistaa huittislainen
vastaaja:

Asenne odottavaan äitiin oli tyly, häntä ymmärsivät vain toiset äidit.
Jos valitti väsymystä, sanottiin laiskaksi, ja että ajetaan sitä tiincellä
hevosellakin, työ on terveydeksi.³⁰¹

Äidit olivat aikoinaan itsekin vakuuttuneita työntekoa koskevien ohjeitten hyödyllisyydestä, jos kohta myöhemmät kokemukset saattoivat joissain tapauksissa muuttaakin näitä käsityksiä:

Kun omat 4 lastani syntyivät 1949–1960, en varmasti mitenkään poikkeuksellisesti hoitanut itseäni. Olin pellolla normaaleissa heinän ja viljan seipäällelaitoissa, itsesitovan leikkuukoneen päällä keikkumassa ja lypsyllä. Mitään nostamisia en tiedä kaihtaneeni, koska tiesin synnytyksen olevan sitä helpompi, mitä raskaammassa työssä olen.³⁰² (Laihia)

Nainen teki töitä loppuun asti, sen helpompi oli synnytys, sanottiin. Toinen lapsi kun syntyi itselleni, olin pyykillä, isolla tiinulla vettä kelkalla raahasin. Yöllä tyttö syntyi, ei kelvon polttoja ollut. Niin helppo se on kun tekee ruumiillista työtä.³⁰³ (Miehikkälä ym.)

Tukiliivejä käytettiin, koska oli tehtävä raskaitakin töitä odotusaikana viimeiseen asti. – – Useimmat lapseni (kaikkiaan 9) syntyivät illalla tai aamulla, niin karjanhoitotyöt pyrin tekemään aina, vaikka oli jo kipuja ja syntyminen tapahtui sitten aika helposti ja nopeasti.³⁰⁴ (Ol. Pyhäjärvi ym.)

Ei siihen aikaan mitään hoitoja eikä valmennuksia tiedetty tarpeelliseksi. Pientilan emäntänä sai ainakin liikuntaa tarpeeksi. Kun lähti perunapellolta tai pyykkirannasta suoraan peräkamariin synnyttämään, tiesi saaneensa valmennusta tarpeeksi. – – Myöhemmin olen ymmärtänyt, että olisi sitä hoitoa ja tarkkailua tarvinnut silloinkin. Samat raskausmyrkytyksen oireet, joita tyttärilläni myöhemmin todettiin, vaivasi minuakin, sitä vain ei silloin ymmärretty. Nykyään samanlaiset tapaukset otetaan sairaalaan tarkkailtavaksi ennen synnytystä. Neuvoja olisi tarvinnut silläkin kertaa, kun osa lapsivettä tuli 3 päivää ennen synnytystä. Vaara oli olemassa, että lapsi kuolee, senkin sain tietää vasta jälkepäin. Onneksi molemmat selvisi elävänä, äiti ja lapsi. Oli enkelinsiipi välissä, niinkuin sanotaan.³⁰⁵ (Kaustinen)

Äidin työmoraaliin perustuva ajatus terveydestään saattoi olla täydellisessä ristiriidassa kättilön toimenpide-ehdotusten kanssa:

Kun minä odottelin nuorinta tyttölastani ja odotusaika alkoi olla loppuillaan. Menin käymään neuvolassa. Kättilö määräsi heti menemään synnytyslaitokselle, koska munuaiset eivät toimineet kunnolla, oli myrkytyksen vaara. Mutta enhän minä joutanut kun oli puintiaika. Viikko oli jo kulunut ja kättilö oli eräälle tuttavaäidille kertonut lähettäneensä minut jo laitokselle. Tämä tuttava oli kertonut, että kotona se ainakin eilen oli. Kättilö tuli tänne kuin tuulispää ja sanoi, että

ethän sinä ole mennytkään ja nyt sitten lähetäänkin ja justiin. Olin laittanut ruuan puintiväelle, he olivat justiin syömässä, noin kymmenen henkeä. Siihen pöytään ne jäivätkin kun emäntää vietiin. Lapsi taisi säikähtää sellaisesta äkkilähdstä ja tuli maailmaan puoleen yönön mennessä.³⁰⁶

Kansanperinne tuntee lukuisia työn arvon kiistäviä sananparsia. Työn tervehdyttävää merkitystä on ironisoitu toteamuksilla *ei terve ruumis työtä kaipaa ja ei terve ruumis työtä tartte eikä sairaal saa tehtyy*³⁰⁷.

Lapsenpäästäjä synnyttää

Koska omatoimista työn lomassa synnyttämistä pidettiin yleisesti hyvänä vaihtoehtona, ei olekaan ihme, että monet kansankätilöt synnyttivät lapsensa juuri näin:

Kerron tässä Hulta-paarmuskan oman synnytystapauksen. Hulta oli tällöin noin 40. Hänellä oli ikäiseni tyttö, joten usein leikimme yhdessä. Olimme tulleet juuri koulusta. Hulta huuteli minutkin sisälle. Hän sanoi että on lämmittänyt saunan kun vähän särkee paikkoja. Pyyteli että olisi Esterin seurana pari tuntia. sanoi vielä, alkää hätäilkö, hän lypsää lehmän samalla reissulla. Hulta tuli 2–3 t. kuluttua. Hänellä oli vastasyntynyt vauva käsivarsilla. Tämmöisen minä sieltä saunasta löysin hän sanoi naurahten. Nyt tytöt keitetään mojavot kahvit. Äitinikin ehti samoille kahveille, oli ollut levoton viipymises-täni. Äiti tarjoutui lypsyapuun. Hulta vain tuumasi hoitaneensa asian ennen synnytystä. Hultan mieskin saapui työmaaltaan. Hän sanoi että näin ne on ennenkin heidän lapset syntyneet. Hulta ei kuulemma halunnut ketään seuraksi synnytystilanteeseen. Hänellä ei myöskään ihmeempää apua ollut synnytyksen jälkeen.³⁰⁸

De barnfödslar jag nu skriver om äro ovanliga men sanna, jag känner personligen dessa kvinnor. – – Till höängen far också Henrik Forsman – – 1905, medan hustrun Amalia blev hem med surbrödsbakningen. Men deras fjärde barn Arne kom också till världen samma dag och Forsmanskan klarade ensam av allsammans. Hon sade bara från sängen att kvällsvarden finns i bakugnen. Det är samma Forsmanska som var byns självlärda barnmorska, en kvick och mångkunnig människa enda till sena ålderdomen.³⁰⁹

Nämä naiset halusivat synnyttää yksin, kenties ammattiylpeyttään. Heillä oli maine myös kyvykkäinä naisina, jotka hoitivat aina työnsä. Voi hyvin kuvitella, että he toimivat myös elävinä esi-merkkeinä muille paikkakuntansa naisille. Seuraavan kirjoittaja esittää äitinsä ja viimeisillään raskaana olevan kättilön keskustelun dialogin muodossa:

Oven raosta kuulin äidin ja kättilön keskustelun. Kättilö aloittaa. "Jos minä teen iltalypsyn, joko aamulla arvelet voisivat itse askareesi?" – "Mitee turhoo! Juuso anto tujakaisetkin. minä lepeen iltapäivän ja tien iltahommattii ite. Sinulla omat työsi jäivät yöhön, jos koko päivän minuu passoot. Taavetti Penttisenkin Aliisa sanoi lypsyreissullaan pyöräyttäneesä Veikko Johanneksen ja tulleea navetasta ämpäri toisessa käissä ja poika kainalossa." – "Monasti minulla jäävät omat työni yöhönkin. Tämä sinun esitys olisi minulle hyvä kun ensi yönä voi olla vauvan tekeminen edessä itselläni. Sitä toivon, ettei silloin tulisi kukaan hakemaan. Et arvaa, miten vaikea on lähettää kättilön hakija yksinään pois." – "Kyllä tuo on heleppo arvata. Kuka sinulla on kättilönä?" – "Minä. Mieheni auttaa sen mukaan kun annan neuvoja."³¹⁰ (Kuusjärvi)

Kirjoittaja on sijoittanut muistelevaansa keskusteluun viittauksen tarinaan, jossa lapsi synnytetään työn lomassa. Naisten välisen keskustelun fokuksessa on töiden paljous, työkyky ja ahkeruus.

Seuraavassa kuvattavalla Hildalla oli ollut rohkeutta opetella synnyttämisen omatoimisesti:

Hilda [kylän lapsenpäästäjä, s. 1897] synnytti omat lapsensa yksinään, ilman apua ja kontallaan. Hän laittoi alleen puhtaan vaatteen ja viereensä keitetyt sakset ja palan kalastajalankaa jolla sitoi napanuoran. Lapsi tuli helposti tuossa asennossa, jonka Hilda oppi ikään kuin vahingossa ensimmäisellä kerralla. Kaikki naiset, joita hän auttoi synnyttivät sängyssä selällään.³¹¹ (Pihtipudas)

Myös koulutetut kättilöt palasivat työhönsä pian lapsen saatuaan – tässä suhteessa he eivät eronneet asiakkaittensa enemmistöstä. Bertta Valtonen oli auttamassa toista äitiä synnytyksessä hänen oman lapsensa ollessa vain viikon ikäinen³¹². Anna Luoto kertoo olleensa työssä viimeiseen asti ja viikko esikoisen synnytyksen jälkeen hänkin oli työasioita hoitamassa. Hän auttoi toista äitiä myös synnytyssairaalassa ollessaan itse synnyttämässä. Kolmannen lapsensa Anna Luoto sai samalla reissulla kun saattoi potilaansa sairaalaan.³¹³

Yksin kotona

Synnytyksen alkaessa äidit saattoivat olla yksin kotona tai töissään, minkä takia he eivät pystyneet hankkimaan synnytyksapua. Miehet ovat olleet pitkiä aikoja poissa kotoa, esimerkiksi sotien aikana, kalastusmatkoilla tai metsätöissä. Yksin tai lapsen auttamana ja työn keskellä voitiin joutua synnyttämään näistäkin syistä, kuten seuraavat vastaajat kertovat:

Sitten sen kylän larvamailla asui eräs Sanna, joka odotti viimeisillään. Mies oli mettätöis ja 2 1/2 vuotias poika vain kaverina. Sanna ei vielä ehtinyt tehdä navettatöihinkään, kun lapsi alkoi syntyä. Äiti koki vain poikaa mitä pitää tuoda, kyllä hän oli varmaan varannut kaikkea saataville. Niin siinä käytiin että Sanna pesi lapsen ja vei sen koriin, poika jäi lapsen kanssa kun äiti lähti navetta-askareille.³¹⁴

Kun tyttäreni syntyi 1.12.1941, en tietänyt miehestäni, hän oli Syvärin suunnalla, taistelut olivat siellä kovat. Aamulla kun heräsin, tuntui raskas olo, joka paikka oli kipeä, hoidin karjan ja hain vettä ja puita, lämmitin kamarin uunin, jossa asuimme, tunsin kovaa väsymystä, kävin sänkyyn, tuli poltot ja lapsi syntyi niin äkisti, huusin naapurihuoneessa asuvalle naiselle, että tule käymään luonani, hän tuli ja siunaili, olet ihmeellinen, kun ei valitustakaan edes kuulunut ja hän auttoi minua, pesi ja kääri lapsen kapaloon ja hoiteli minua, että sain puhtaat vaatteet päälleni ja lämmintä juotavaa, nousin jalkeille hoitamaan töitäni, mutta sain kovan kuumeen, etten lasta tuntenut, kättilö tuli käymään luonani, aloin toipua, sain apua karjan hoidossa, aloin selviytyä ja pystyin hoitamaan työni.³¹⁵

Äitini teki vuonna 1930 kotiaskareet illalla: hoiti navettatyöt yms. Yöllä alkoi synnytys. Isä oli kauempana töissä. Olin perheen vanhin tytär, 14 v. joten minut herätettiin. Laitoin veden hellalle lämpiämään ja sitten hakemaan kylmästä vannan ja vauvan vaatteet lämpiämään. Äiti itse toimi kättilönä: katkaisi napanuoran ja sitoi sen. Vauva pestiin ja puettiin. Aamulla äiti teki navettatyöt kanssani.³¹⁶

Äitini kertoi eräästä kylän vanhemmasta vaimosta. Hän asui naapuristossa. Ehkä hän ei ennakolta arvannut synnytyksen ajankohtaa. Aamulla hän meni yli kilometrin matkan päähän niittämään. – – Tuo emäntä synnytti poikansa kesken niitoksen ja kääräisi lapsen vaatekappaleeseen pientareella ja niitti niitoksensa loppuun. Sitten hän keräili kuivuneen risuharan kappaleita, joita otti mukaansa lapsen lisäksi saunan lämmitystä varten. Kotona hän lämmitti saunan, että sai lapsen ja itsensä pestyksi. Mies oli nähtävästi kauempana työansiossa.³¹⁷

Monet äidit ei saanut levätä yhtään. Eräsikin tuntemani äiti oli ollut voita kirnuamassa, synnyttänyt lapsen, kapaloanut ja jatkanut voim kirnuamista. Siitä lehmän lypsyy ja sitten vasta lepoon. Apua ei ollut saanut kun muu perhe oli kaukana heinäntekomatalla.³¹⁸

Kaikissa edellä olevissa katkelmissa huomio kiinnittyy myös äidin työsuorituksiin lapsen syntymän yhteydessä. Se, että he sattuvat eri syistä olemaan yksin tai ainoana aikuisena kotona synnytyksen tapahtuessa, ei ollut kovin harvinaista, eikä ilmeisesti myöskään minkäänlainen syy laistaa työnteosta. Omatoiminen synnyttäminen kuului niiden lukuisten töiden ja taitojen joukkoon, joiden varassa monien naisten tuli selviytyä myös silloin, kun miehet olivat poissa.

Yksin kotona ollessa tapahtunut synnytys saattoi kuitenkin olla myös hirveä kokemus. Ystävä kertoo kaavilaisen metsurin vaimon ja tämän pienen pojan hädästä:

Ystäväni Elsa Holopainen kertoi minulle sotien jälkeen synnyttä-neensä yksin pakkasyönä lapsen. Mies oli savotassa koko viikon. Lähtiessään savottaan oli käskenyt naapuriapuun turvautumaan. Synnytyksen aika tuli yöllä. Tuiskun takana pimeässä kilometrin päässä oli apu saatavissa. Ei ollut puhelinta. Pieni poika apua hakemaan suksilla. Kauan oli kaputellut ovelle, sitten ikkunaan. Viimein oli naapuri herännyt ja sitten apuun. Lapsi oli syntynyt hänen tultua taloon. Äiti oli nostanut lapsen uunin päälle vasussa. Kiskonut itse istukan irti. Viimein oli voimat loppuneet. Ei pystynyt itkevää lastaan enää auttamaan ennen naapurin apua. Kerto tuskissaan ja hätässään huutaneensa: Jumala jos olet, auta minua! Karua todellisuutta maaseutuelämästä köyhissä oloissa sodan jälkeisenä aikana.³¹⁹

Käkisalmen maalaiskunnasta kotoisin oleva mieskirjoittaja muistelee äitinsä vaikeita synnytyksiä:

Isä oli kaukana vieraassa pitäjässä hirren veistossa, ollen useita viikkoja pois perheen luota [v. 1930]. Vain äiti ja me kaksi poikaa olimme kotona. Äiti oli raskaana ja hetki oli lähellä. Keskellä yötä hän heräsi koviin polttoihin. Hän herätti seitsemänvuotiaan Väinön hakemaan keskellä yötä kilometrin päässä asuvaa naapurin emäntää apuun. Oli sumuinen ja kostea yö. Vain polku ja synkkä kuusikko erotti mökin ja lähimmät naapurit toisistaan. Kuitenkin rohkea poika meni ja kolkutti hätä sydämessä ja itku silmässä kunnes avattiin. Siten löytyi apu synnytykseen, pienen yhden huoneen mökissä. – – Me kävimme kansakoulua. Veli Väinö ja minä. Vuosi oli 1936. Isä oli viikot Tapion

ojan kaivuussa VL Pyhäjärvellä ja asui arjet metsänvartijan asunnossa. Me lähdimme aamulla kouluun eikä äiti puhunut mitään. Koulu lop-
puu, ja me tavanomaisesti poiketen palasimme suoraan kotiin. Siellä
meitä kohtasi tyrmistytävä näky. Äiti makasi tuvan lattialla pitkä tak-
ki päällään ja sanoi heikolla äänellä: menkää hakemaan naapurin Kai-
sa apuun. Sen arvaa että meillä pojilla oli mahanalus jalkoja täynnä
kun juoksimme naapuriin lähes kilometrin matkan. Emmekä tahto-
neet pysyä rotevan Kaisan mukana kun hän viiletti kivistä polkua
kohti pienen mäenkumpareen päällä olevaa kaunista kahden huo-
neen mökkiä. Kaisan silmät laajenivat kun hän avasi tuvan oven. Vain
vaivoin hän sai sanottua: menkää pojat lämmittämään sauna. Enem-
pää en tapahtumasta muista. Jäljestäpäin äiti kertoi tytön olleen
helmoissa jo silloin, kun me tulimme koulusta. Olen usein ajatellut
miten pitkiä minuutteja hän sai kestää ennen kuin apu tuli.³²⁰

Kirjoittajan myötätunto on täysin kovia kokemaan joutuneen ai-
tinsä puolella. Myös lasten hätä on ollut suuri – kun ottaa vielä
huomioon sen, että lapsille ei yleensä etukäteen kerrottu mitään
odotettavissa olevasta perheenisäyksestä.

Omatoinen synnyttäminen rutiinina

Monet naiset synnyttivät aina yksin. He valmistautuivat lapsen
tuloon lämmittämällä saunan ja varaamalla sinne tarpeellisiksi
katsomansa tarvikkeet. Seuraavan katkelman ruokolahtelainen äiti
sai kaikkiaan 15 lasta:

Eräs jo kuollut tuntemani vanha nainen kertoi minulle aikoinaan,
että ensimmäisillä viidellä lapsella hänellä oli joku lapsenpäästäjä ja
joskus kätilökin, mutta sitten kun hän oppi lapsenteon, niin viimeiset
kymmenen lastaan hän synnytti aina yksin. Hän kertoi lämmittä-
neensä saunan kuumaksi ja kylpeneensä roimasti ja sitten lapsen teko
olikin jo pelkkää rutiinia, suurempia tuskia kun rustot ja luut olivat
muka kunnolla pehmenneet. Kun lapsi oli jo käärossään saunan pen-
killä, hän meni uudestaan löylyyn ja jälkeiset tulivat tuossa tuokiassa.
Pari lastaan hän kertoi syntyneen kuin salaa aivastuksen myötä ja
hyvä kun ehti saada lapsen kiinni ettei loukkaantunut.³²¹

Maininta parin lapsen syntymisestä *kuin salaa, aivastuksen myötä*
antaa sen vaikutelman, että tämä äiti on kertonut synnytystensä ol-
leen todella helppoja. Hän oli myös tähdentänyt saunan merkitystä
luiden ja rustojen pehmentäjänä, mitä kuulija nähtävästi epäili.

Hämeen läänin Koskelta kotoisin oleva vastaaja on omatoimisyntnytyksen kahdeksas lapsi:

Oma äitini on kertonut, kun hän teki lapsia 10 kpl, ihan yksin hän niitä saunassa väsäsi. Itse hän saunan lämmitti ja hoiti sinne tarpeelliset vehkeet napanuorasakset veden pyyhkeet kopan ja kapalotarpeet, näin hän kertoi. – Hän kertoi esimerkiksi kun minä olen syntynyt 30 lokakuuta 1929. Hän teki päivän kaikki askareet ilta huushollin tehdessä hän lämmitti savusaunan lypsi lehmät laitto kaikki tarpeet valmiiksi ja lapset nukkumaan lähti saunaan 8 aikaan illal sanoi isälle että tule hakeen koppa 11 aikaan niin hyvin hän ajan tiesi. Minä olin 8. lapsi ja tulin maailmaan klo 21.40. Itse hän tuli kun oli siivonnut paikat. Saunas oli kapea puusänky, olkia ne suoria ja pellavalakana peittona. Valona oli myrskylyhty, ei siinä paljoa tarvinu kun siihen aikaan lapset tuli tehtyä.³²²

Muistelussa painottuu äidin merkitys työnsä ja kotinsa sääntillisesti hoitavana naisena, jonka synnytys tapahtui yhtä sääntillisesti, etukäteen laaditun aikataulun mukaan. Varusteet olivat yksinkertaiset, mutta riittävät.

Seuraavasta muisteluksesta ei käy ilmi, saiko kyseinen äiti useampia lapsia ja syntyivätkö ne kaikki samaan tapaan. Äiti vaikuttaa kuitenkin valmistautuneen määrätietoisesti synnyttämään lapsensa yksin:

Muistan äitini (1867–1943) kertoneen minun syntymisestäni. Kotini oli siihen aikaan Kankaanpään kylän Kosken torppa, jossa oli 35 ha viljeltyä ja 55 ha metsämaata. Torpassa oli 4 hevosta, 14 lehmää, 60 lammasta, sikoja ja muuta joutokarjaa ja kanoja. Sisareni Iida ja palvelustyöt hoitivat karjan, mutta menivät sinä päivänä mukaan elonkorjuuseen, jossa oli noin 20 henkeä. Äiti jäi huolehtimaan väen ruoanlaitosta. Kun äitini tunsu synnytyksajan lähestyvän, hän työnsä välissä lämmitti erillisessä rakennuksessa olevan savusaunan, jätti sen pääsemään ja huolsi sinne vedet. Kun hän sai leikkuuväen ruokituksi, hän pani keittiön hellalle n. 50 litran padan velliä varten kiehumaan. Sitten hän otti kuntoon panemansa pärekorin kainaloonsa ja meni saunaan. Siellä hän yksin synnytti pojan koltiaisen, joka sai nimen Viljo. Hänen apunaan ei ollut mitään lapsenpäästäjää. Kaiken lisäksi hän jatkoi tavallista kotityötään, siis sinä päivänä leikkuuväkensä ruokkimista. Vaimolleni on äitini kertonut, että hänellä oli paljon kärsimystä ja tarvitsi jälkihoitoa ja antoi mm. häntä varten tehdyn ja käyttämänsä sidosvyön, jota hän oli joutunut käyttämään lujana sidoksena vatsansa ympäri. Hän oli varoittanut vaimoani hoitamaan hyvin itsensä keisarinleikkauksen jälkeen.³²³

Kysymyksessä ei ollut mikään köyhä torppa, koska siinä oli runsaasti maata, karjaa ja palvelusväkeäkin. Kenties elonkorjuukiireet saivat tunnollisen emännän päätyämään omatoimisynnytykseen. Synnytystä edeltävien ja seuraavien töiden luettelusta voi päätellä, että näistä töistä suoriutuminen oli äidille tärkeää, joko käytännössä tai periaatteen vuoksi. Synnytys ei kuitenkaan ollut sujunut parhaalla mahdollisella tavalla.

Jaakkimalainen äiti synnytti yksin, mutta hänen miehensä lämmitti saunan ja auttoi sen kuntoon laittamisessa:

Yksinään on äitini [s. 1884] meijät 5 tehnyt, savusaunassa. Äiti sanoi, että hyvin tultiin maailmaan. Itse sitoi napanuoran. – – Isäni lämmitti saunan ja vei matrossin saunan kotoon ja poppanan. Sauna kun oli valmis ja siitynt häkä pois, äiti lähti saunaan pesuvati mukana, pyyhe ja rihmaa.³²⁴

Heinäveteläinen äiti on kertonut tunteistaan synnytettyään yksin:

Liisa tytär syntyi 29.10.1929. Aamutöiden tehtyä äiti meni isän kanssa puuntiin, riihen puivat tavalliseen tapansa, savusaunassa kylpivät riihen pölyistä, hoiti lehmänsä ja nukutti vanhemmat lapsensa, sen jälkeen meni saunaan vastasyntyvälle lapselleen kuuluvine tarvikkeineen, itseksen synnytti tytön ja laitteli kapaloon, isä kävi sitten katsomassa valmista, öljylapun tuikku ikkunalla näytti valoa sisällä olijalle. Äitini kertoi miten häntä pelotti siellä saunassa syyspimeänä yönä lapsensa kanssa.³²⁵

Edellinen on yksi niistä harvoista kuvauksista, joissa synnyttäjän muistetaan maininneen jotain epämiellyttävää omatoimisesta synnytyksestään.

Loisena, köyhänä, kerjäläisenä

Muutamat kotisyntytyskyselyn vastaajat kertovat köyhien äitien synnyttäneen työnsä lomassa. Heillä ei ollut yksinkertaisesti varaa pitää lapsivuodettaan. Kukaan ei olisi auttanut heitä.

Oikein vanhana aikana ei köyhä äiti ole tuntenut sanaa lapsivuode. Sellainen Maria Tuunanen Viitasaarella, kaukaista sukua, kertoi synnyttäneensä navettareissulla ja jatkaneensa töitään. Mies oli jossain töissä ja olivat köyhää väkeä. Hän oli synnyttänyt 7 lasta ja koskaan ei

saanut levätä synnytyksen jälkeen. Tuolloin 40-luvun alussa kun hän näitä kehrätessään kertoi, oli ikää tällä ns. vanhalla Majjalla jo lähes 90 vuotta.³²⁶

Myös köyhän suomussalmelaisäidin oli selviydyttävä yksin nun synnytyksistään kuin töistäänkin:

Muistan serkkuni Hilda Haapasen kertoneen lastensa syntymästä. Ei ollut hänellä maallista apua. Piti itse laittaa sauna lämpiämään heti, kun alkoi synnytyksivut. Koti piti laittaa kuntoon, hoitaa lapset, karja, samalla oli keitettävä perheelle ruokaa ja juomaa, että voi vetäytyä saunan lämpiämään yhdessä synnyttämään. Pakko oli selviytyä yksin. Kättilöt asuivat 30 km:n päässä tiettömän taipaleen takana. Köyhyys oli aina vieraana. Kerjuulla oli äidin kierreltävä pyytämässä naapureilta ruokaa, kun puute ja kurjuus kurkisti usein 7 hengen kotiin.³²⁷

Seuraava, nurmeslainen kirjoittaja kertoo loisena eläneen äitinsä sanelun mukaan tämän kokemuksista viiden lapsen synnyttäjänä:

Yksin olen synnyttänyt viisi lasta kotona, ei ole ollut minkäänlaista apua eikä kättilöäkään, kun ennen salattiin kaikki, ettei kukaan tietäisi koko tapahtumaa. Napanuorat itse olen tehnyt, ompelulankaa useamman kerran punonut ja kerihimillä napanuora katkaistu, niitä ei ole keitetty eikä erikoisemmin puhdistettu. Puinen pesuvanna oli, ei sillekkää ole erikoisempaa puhdistusta ollut, vedellä vain huuhdeltu. Savusaunassa olen jokaisen pessyt, siellä ovat ensi pesunsa saaneet. Pyöryn joka pesukerta, lapsi vasussa sai odottaa niin kauan kun aloin toipua sisälle viemään. Sauna matkakin oli 800 metristä alaspäin. Eikä valoa ollut, päre ja öljytuikka. 1. synnytys tapahtui 22.11.–32 sisätiloissa, jossa olimme loisina, niin kuin ennen vanhaan sanottiin. Talon emäntä oli navetassa. Mieheni läksi naapuriin 1 km päähän hakemaan kättilöä, kun tiesimme sinne tulevan, vaan olivat kerinneet viedä hevosella pois, vaan poika kerkisi tulla ennen kuin mies tuli ja emäntä navetasta, näin jouduin yksin kaiken suorittamaan. En ole saanut mistään neuvoa enkä opetusta. Saa sanoa nenä neuvoo, kärsä käskee ja niin vain eteenpäin on elämä jatkunut. Polvillaan olen jokaisen synnyttänyt. – – 2. synnytys tapahtui 14.3.1934 kylmässä porstuvassa. Asuimme silloin äitini ja isäni kodissa, jossa vain oli yksi tupa ja siinä kaikki nukuimme, eikä miehenikään edes tiennyt, kun läksin vierestä pois. Menin sinne pimeään porstuvaan, siellä kun yöastia olikin, polvistuin ja tyttö tuli, kun menin sisälle, sanoin näyttäkää valoa, eikä kukaan kuullut sitä sanaa ennen kuin tyttö parkasi, jo oli pärevaloa ja öljytuikkukin tuli. (Olen tässä nyt 55 v. kirjoittamassa näitä kertomuksia äitini saneluihin.) Sidon napanuoran ja kaikki toimitin itse, ei sitä joutanut sen enempää lepäilemään, kun imetysajan. 3. synnytys

tapahtui 22.4.–36 ulkohalkoliiterissä, kun sitä saimme viereksiä, vaikka missä loisina, silloin olimme suuressa talossa, jossa oli monta lasta, eikä ollut omaa huonetta, kävin navetassa sivua hieroksimassa ja ennen synnyttämistä lypsin talon lemmiä ja hieroin sivujani ja sanoin, että näitä sais aina hieroa, sitten menin halkoliiteriin. Talon lapsia oli ulkona, huusin tuokaa napanuoraa ja kerihitimet. Lapset riensivät sanomaan vaan sillä välillä kääräsin jäisen vaatteen pojän ympärille ja menin sisälle jne. Voihan sitä kuumettakin tulla, mutta hoidin lapseni ja huushollin pidin ym. heti vain karjalle ym. 4. lapseni syntyi 1.3.–41. Mies oli aina viikot töissä, eikä meillä koskaan ollut hänenkään kanssa puhetta synnytyksistä eikä muistakaan valmisteluista. Taaskin olimme toisessa paikassa asumassa, mutta erillään muista, siinä oli aika iso pirtti-tupa, toisten vanha asunto. Nukuimme kaikki yhdessä sängyssä, kun alkoi synnytyksivut olla. Laitoin ikkunoihin jotakin vaatetta, ettei naapuriin näy. Pimeässä synnytin, siihen heräsi tämä -36 syntynyt. Sanoin näytä vähän sähkölamppua, sitoin napanuoran ja herätin kaikki toisetkin lapseni katsomaan sitä pesua ja laitoin ensin öljytuikkun valon kun sain napanuoran sidottua. Aamulla nousin ja menin naapurin navettaan ja loin kaiken lannan, koska meilläkin oli yksi lehmä siellä hoidettavana, matkaa oli 500 metriä yhteen suuntaan. Eikä naapurin emäntä tiennyt mitään. Näin jatkoin töitäni edelleen. Toinen naapurin emäntä tuli ihmeissään ja sanoi, että lämmitän saunan jos peset peskasi, niin vein ja toin saunasta, myös pesin peskani. Saunamatka oli 800 metriä. Ei mua kukaan tullut katsomaan, vaikka meni kauan, kun olin pyörryksissä, savusaunassa kaikki on pesty. Ei ollut mistään apua. Lepäilin vähän päivällä lapsien kanssa, kaksi vanhempaa kävi koulua. – – 5. synnytys oli 9.8.1952, sekin oli yksin suoritettava. Eihän yhtään tullut mieleenkään, että apua tarvitsikaan. Silloin oli viimeinen heinien kokuupäivä, olin viimeiseen asti töissä. Lypsin lehmäni, joita oli 3 kpl. Tein leivän ja kaikki askareet samoin. Mieheni lämmitti saunan, muuta apua ei silloinkaan ollut. Läksi vain omille teilleen, ei ajatellut, että apua tarvitsisin. Savusauna oli vielä ja pökerryksissä taas tulin lapseni kanssa kun alkoi pitää pystyssä. Nuoret olivat omilla teillään. Olin vain vauvani kanssa. Aamulla taas lypsymä ja sitä tehen sai kaikki työnsä tehdä. En ole itseäni sen kummempain hoitanut, kova työnteko aina päällä. Neuvolassa kävin viimeistä odottaessani yhden kerran, että sain sen äitiysavustuksen.³²⁸

Äiti perustelee tässä yksin synnyttämistään ensisijaisesti tabulla: synnytys ja sen valmistelut oli salattava. Edes miehensä kanssa hän ei voinut puhua näistä asioista. Kova työnteko on muodostanut tämänkin kertojan äitiyden ytimen. Neuvolassa hän oli käynyt kerran saadakseen äitiysavustuksen.

Miniän osa

Muutammat kyselyvastaajat viittaavat minian paikoitellen kovaan osaan pohtiessaan työntekoa synnytyksen yhteydessä. Eteläsavolainen vastaaja muistaa eräiden miniöiden kurjat olot:

Ei ne äidit kummemmin itseään hoitaneet, sitä söivät mitä toisetkin ja töitä tekivät loppuun asti. Varsinkin eräiden miniöiden olot olivat kurjasti. Tekivät mitä käskettiin, söivät mitä annettiin ja lapsia tuli melkein joka ohrille. Eräskin miniä kävi yöaikana pesemässä naapurin pyykit, että sai voita omien lastensa leipäpaloille. Sillälaila niitä keskosiakin pyrki tulemaan. Lapsikuolleisuus oli suuri.³²⁹

Tervolainen kirjoittaja muistelee tätiyään: ”Minun tätini oli lehmänhakureissullaan tekassu metässä lapsen ja tuli lehmien [kanssa] ja lapsi helmassa kotiin. Hän oli miniänä. Ei niitä miniöitä mitenkään säälien pidetty. Sekin oli talokohtanen.”³³⁰

Loviisalainen kirjoittaja kertoo tuntemastaan miniästä, joka oli anopin epäsuosiossa. Miniä alkoi synnyttää, mutta anoppi sanoi, että hänen on hankittava ensin lypsäjä. Synnyttäjä raahautui kylälle lypsäjän hakuun ja meni bussilla sairaalaan, ehti juuri ja juuri ajoissa. Tämä tapahtui viime sotien jälkeen.³³¹

Pielavedeltä kotoisin oleva vastaaja muistelee äitinä kohtaloa ison talon miniänä: ”Äitini meni naimisiin nuorena 19 vuotiaana ja joutui miniäksi suureen taloon. Miniä oli uutta työvoimaa. Ei häntä säästetty koviltakaan töiltä raskaana ollessa. Raskaat vesikorvot oli korennolla toisten kanssa kannettava niin kauan kuin jaksoi.”³³²

Pihtiputaalainen kirjoittaja kertoo miniän työtaakasta ja ilkeästä anopista, joka ei katsonut asiakseen millään muotoa tukea synnyttävää miniäänsä: ”Ida oli avantoa hakkaamassa ja sieltä oli pakko lähteä sisälle. Päivällä hän oli luutunnut lattiaa ja mennyt aina eteiseen välillä kun tuli kovat tuskat. Sillä anoppi oli käymässä ja nauroi ivallisesti miniän kivulle.”³³³

Vastaavia kokemuksia oli haukivuorelaisella äidillä: ”En saanut levätä kuin neljä vuorokautta, kun oli lähdeävä lypsämään ja lapsen vaatteita pesemään. Naapurin vanha emäntä oli ne muutamat päivät auttamassa. Anoppi vain ivasi että akka purkaa pentuja. Ei hänen poikansa ollu yhtään syyllinen minun pentujen purkamiseeni.”³³⁴

Seuraavan katkelman sota-aikana lapsen saanut minia oli pahansisuisen anoppinsa armoilla:

Kiteen Alma kertoi, kuinka sodan aikana hänen siskonsa meni yksinään saunaan synnyttämään. Mies oli rintamalla eikä anoppi seurannut miniänsä touhuja, vaikka samassa talossa asuttiin. Aamulla anoppi ihmetteli, kun miniää ei kuulunut lypsylle. Anoppi meni saunaan ja miniä oli pökerryksissä. Napanuora oli katkaisematta, vaikka sakset oli vieressä. Anoppi kiukussaansa katkaisi napanuoran. Sakset lensivät saunan seinään ja jäivät siihen. Joku tuli lypsämään ja meni katsomaan miniää. Se naapuri kirjoitti heti rintamalle Taistolle, tuoreelle isälle, ja kertoi nuoren äidin kohtalosta ja koko surkeudesta. Vaimo antoi miehensä osoitteen, koska oli vielä tajuissaan. – Se synnyttäjä ei saanut minkäänlaista apua eikä ketään ollut läsnä, koska ei anoppi halunnut asiaan kajota.³³⁵

Lemiläinen 1940-luvulla lapsensa saanut kyselyvastaaja kommentoi esitettyä kysymystä, miten raskaana oleva nainen hoiti itseään:

Ja luulettekos, että maalaistaloissa silloin raskaana oleva nainen jotenkin itseään hoiteli. No voi se jossain hoitaakin, mutta ei ainakaan minia meillä. Ensinnäkään en ollut toivottu miniä taloon. Siksi että olin vain pienestä talosta, en rikas. Ja toiseksi, olin sellainen tansseissa kävijä, niin kuin kyllä Eskokin, en ollut körttiläinen, en sinne päinkään. Ja kolmanneksi, lapsihan syntyi liian aikaisin, häistä ei ollut kulunut kunnon puolta vuottakaan. Olin aiheuttanut Eskon suvulle suuren häpeän. Tämä kaikki oli minun syytäni, ei Eskon. Kyllä minun piti ehtiä joka työhön, miniä tietysti ensimmäisenä.³³⁶

Edellisen kertojalla oli vaikeuksia appivanhempien kanssa, koska hän oli useammastakin syystä ei-toivottu miniä. Suvulle aiheutettu häpeä maksatettiin miniällä vaatimalla tältä mittavia työsuorituksia, joihin raskaustila ei suonut helpotuksia.

Suomusjärveläisen äidin anoppi oli tuohtunut miniän makailtua kaksi viikkoa synnytyslaitoksella:

”Joks sielt ny lopultas tullaan” sanoi anoppi, kun lasta maantien varrelta tupaan kannoin. Siitä se taas alkoi normaali elämä, niinkuin ei lasta olisi ollutkaan. Sokerijuurikaspellolle ja navettaan, pyykinpesuun ja siivouksiin, leipomisiin, puiden ja veden kantoon ja monen moniin töihin päivittäin, varsinkin kun niin kauan olin saanut laiskana maata (2 viikkoa synnytyslaitoksella), kun oli ollut sellaisiakin emäntiä, jotka yöllä synnytettyään olivat jo aamulypsyllä. Yöllä piti

pestä lasten pyykit. Vuonna 1938 aika oli vielä köyhää ja puutteellista maaseudulla, varsinkin tällä paikkakunnalla joka oli entistä torpparikulmaa muutamia suuria ja rikkaita taloja lukuunottamatta.³³⁷

Lapsen tulo ei vaikuttanut mitenkään tämänkään äidin muihin tehtäviin. Anopin ihanteena oli kaikki työnsä välittömästi synnytyksen jälkeen hoitava miniä.

Appivanhempien kannalta miniä oli ensisijaisesti nuori ja vahva työntekijä. Jos kohta miniän lapsensaanti oli yleensä aivan toivottava asia, ei se merkinnyt kuitenkaan hänelle vapautusta tuottavasta työstä. Perheenjäsenten välisistä suhteista riippui, kuinka ankarasti tähän työvoima-periaatteeseen suhtauduttiin.

Sukupolvien väliset kuilut

Joukko vastaajia *vertaa eri sukupolvia* suhteessa siihen, kuinka paljon lepoa ja apua synnyttäjän on katsottu tarvitsevan. Vertailutasot liikkuvat tabujen ajasta työn lomassa synnyttämisen aikaan ja siitä neuvoloiden lepäämissuosituksen aikaan.

Sodankylässä kirkonkylän liepeillä tunsin äidin, joka navetta- ja kotiaskareiden välillä synnytti. Äiti oli askareissaan kun lapset palasivat koulusta ja kertoi, että pärekopassa on teille yllätys. Ja se yllätys oli uusi vauva. Tämä äiti ei juuri synnytyksen jälkeen makoillut. Mutta tavallinen lapsivuodelepo oli 3–7 vrk. Oli joitakin mummoja, jotka halusivat että nuori äiti lepää 2 viikkoa.³³⁸

Edellisen kirjoittaja viittaa selvään eroon mummojen ja muutamien nuorten äitien synnytysolepoa koskevien käsitysten välillä. Äärimmillään nuoret eivät levänneet lainkaan synnytyksen jälkeen, mutta useimmat sentään muutaman päivän. Vanhat, tabuajattelun sisäistäneet mummot olisivat edellyttäneet parin viikon työtaukoa.

Sakkolasta kerrotaan seuraavaa:

Honkasen Jaakon emäntä vielä 1920–30-lukujen vaihteessa pyöräytti lapsen ruispellolla! Kääräisi vaatteisiin ja jatkoi niittämistä. Vanhaan aikaan äiti vietti saunassa lähes kuukauden, sinne naiset kantoivat roinoita ja voimuru tiriisi uunin kuumuudessa.³³⁹

Kirjoittaja loihdii harvinaisella tavalla esiin tabujen ajan elämän parhaita puolia: äidit saivat maata saunassa monta viikkoa nauttien herkullisia lapsivuoderuokia ja tavaten rotinavieraita. Toista oli synnyttää kesken rukiinleikkuun.

Seuraavat vastaajat kertovat uudemmassa murroksesta, joka on seurannut neuvoloiden lepäämisohjeista, äitiyslomien kehittämisestä ja naisten tekemän ruumiillisen työn vähentymisestä:

Vanhemmat naishenkilöt, äidit, anopit, tädit olivat usein katkeran tuntuisia, kun uutta sukupolvea neuvottiin lepäämään synnytyksen jälkeen. Usein vanhemmat toivat esiin miten heidän aikanaan tehtiin, ja olisi pitänyt edelleenkin tehdä.³⁴⁰ (Kisko)

Saatuja ohjeita, niin hyviä kuin ne olivatkin, ei aina odottava äiti voinut toteuttaa. Esim. liian raskaita töitä ja nostamisia olisi pitänyt välttää. Olin maalaistalon miniä, enkä tätä ohjetta voinut toteuttaa. Olihan anoppikin synnyttänyt suuren lapsijoukkonsa noin vain monien töittensä lomassa saamatta raskaana ollessaan mitään työhelpotuksia.³⁴¹ (Pyhäjärvi Vpl)

Äitini eli 91 vuotiaaksi, ja vietti vanhuutensa luonani Karhulassa. Kun eräs koulun nuorista opettajista odotti vauvaa ja oli äitiyslomalla ennen synnytystä, äitini katseli ulos ja kysyi: ”mitä varten H:n rouva ei ole koulussa vaan kävelee ulkona?” Sanoin, että hän on äitiyslomalla. Äiti siihen: ”Voi pihkapiä näitä nykysii eukkoja, kun etukätee oikein pitää jiihä vuottamaa. Vuotin mieki yhen kerran (Äitini on synnyttänyt 11 lasta). Ku lämmitin riihtä ja mänin sitä salpuamaa ja vielä olj muutamii kekäleitä, ni pötkähin riihen lattiille siks aikua, jotta sain pellin kiinni”. – – Silloin oli tulossa kuudes lapsi, joka syn-tyikin seuraavana yönä 7-kuisena keskosenä. Terve poika, joka nyt on 80-vuotias.³⁴²

Vastaajat kertoivat vanhan sukupolven suhtautuneen hämmentyneen katkerasti siihen, että nuorempaa naissukupolvea on neuvot- tu lepäämään synnytyksen yhteydessä. Viimeisen sitaatin mummo kertoi pystyneensä yhdistämään työnteon ja 11 synnytystä. Kes- kosena syntyneen pojan terveys ja pitkäikäisyys vahvistivat tarinan opetuksen.

Myös mummu saattoi käyttää nuoruusmuistojaan lyömäaseena nuorta äitiä vastaan, kuten vuonna 1953 synnyttänyt suonenojoke- laisäiti kirjoittaa:

Sängyssä olin noin 3–4 pv. Mieheni 80-vuotias mummu oli minua ”hoitamassa”. Hän oli synnyttänyt lypsyreissullaan ja antoi minun ymmärtää, ettei sitä ennen joutanut makailemaan. Ymmärsin yskän ja nousin ylös. Kaikki meni hyvin, selkä on terve vaikka olen pian 60 v, jotkut nimittäin pelottelivat että selkä vioittuu jos nousee aikaisin ylös.³⁴³

Lapualainen vastaaja vertaa omia ja tyttäriensä kokemuksia lasten saamisesta:

Ei ollut mitään vaivoja, ei oksennuksia, eikä muita. Olisiko syy sitten se, että olin tehnyt monet vuodet raskaita maa- ja navettatöitä. Oli niin lujarakenteinen kruppi, että se kyllä kesti. Olenkin sanonut, että kuinka se homma onnistuu ollenkaan noilla, jotka konttorissa istuvat. Eikä se aivan helppoa olekaan meidänkään tyttöjen kohdalla ollut.³⁴⁴

Kertoja oli aikoinaan tehnyt raskasta ruumiillista työtä ja suorittanut hyvin lasten saamisista. Mitä todennäköisimmin hän oli saanut lähiympäristöltään myös kovaa työntekoa ja sen terveellisyyttä painottavaa synnytysohjeistusta. Niinpä hän tulkitseekin vaikeat odotusajat pahoinvointineen ruumiillisen työn puutteesta johtuvaksi heikkoudeksi.

Monet vanhemman sukupolven äidit katselevat mielissään, kun heidän poikansa tai vävynsä hoitelevat pieniä lapsiaan. Kahdeksan lasta 1940-luvulla synnyttänyt tervolalaisäiti on eri mieltä:

50–60 vuotta takaperin. Ei silloin joutaneet miehet vahtaamaan akkojen synnytyksiä. Niiden täytyi olla leivän tienauksessa lauvantait ja pyhätkin. Se oli vaimojen hommaa synnyttää ja hoitaa lapset. Kotona kyllä riitti veden hakua ja puiden pilkkomista. – – Voi tätä nykyä kun joutilaat isät pesee, syöttää ym. Passaa tätä muutosta miettiä. Äitit ovat kuin lasia, niihin ei saa es koskea. – – Kaikki on muka raskasta, voi sentään.³⁴⁵

Kirjoittaja näkee miehen vaimolleen ja lapsilleen antaman hoivan häpeällisenä osoituksena vaimon heikkoudesta ja miehen joutilaisuudesta. Omia lapsia synnyttäessään ja hoitaessaan hän ei voinut turvautua aina töissä olevan miehensä apuun, niihin aikoihin sai olla onnellinen jos mies ehti joskus kantaa vettä ja pilkkoa puita.

Luonnollinen synnytyks

Ajatus synnytyksen luonnollisuudesta viittaa seuraavalla kertojalla vaivattomaan synnyttämiseen kesken töiden. Naisen arvoa mittailaan suhteessa hänen työpanokseensa ja todetaan töiden hoituneen entisaikaan lapsen saamisesta huolimatta, koska ihmiset asenoituivat synnytykseen oikein:

Isäntä oli aamulla lähdössä töihin ulkotilalle, niin emäntä oli epäillyt synnytyksen lähestyvän. Kun isäntä iltasella palasi töistä kotiin, niin emäntä oli lypsämässä karjapihassa. Isäntä kysyi, eikö sinun aikasi vielä tullutkaan. Niin emäntä huusi, että siellähän se on poika sisällä, mene katsomaan vain. Ihmiset pitivät ennen synnytystä niin luonnollisena asiana, ettei se aiheuttanut mitään hämminkiä eikä muuttanut työsuunnitelmia.³⁴⁶ (Luopioinen, mieskertoja)

Töistä huolehtiminen kaikissa tilanteissa on useiden muidenkin kertojien mukaan *luonnollista*. Myös Marja-Liisa Keinäsen haastattelemat Venäjän karjalaiset naiset tarkoittivat luonnollisella synnytyksellä lapsen saamista arkisten askareitten ohessa, ilman sen kummempia valmisteluja. Yksi oli synnyttänyt isompaa imettäessä, vain toista jalkaansa nostamalla, toinen oli pyöräyttänyt kaksoset hakiessaan lehmiä metsästä. Haastateltavat olivatkin pitäneet raskauden ja synnytyksen nykyään saamaa huomiota luonnottomana ja naisia heikkoina ja passiivisina. Nykynaiset eivät heidän mukaansa selviä lapsen saannista ilman monimutkaisia tutkimuksia ja toimenpiteitä, koska ovat niin heiveröisiä. Itseään haastateltavat pitivät vahvoina ja terveinä.³⁴⁷

Lieksalainen 4 lapsen äiti kertoo vastaavaan tapaan synnytysten olleen ennen luonnollisempia kuin nykyään:

Ei silloin raskaudesta tehty mitään numeroa. Töitä tehtiin aivan normaalisti ja melko rankkaa olikin. Ei kai naapurit sen kummempia ajatelleet vaikka tiesivät toisen raskauden. Se oli jotenkin luonnollisempaa kuin nykyinen ”hössötys”. – – Kyllä kai jotkut kävivät neuvolassa. Minä en raskauden aikana käynyt kertaakaan neuvolassa. Yhden kerran kävin lääkärissä ensimmäisen raskauden aikana (1938). En minä saanut neuvoja keneltäkään. Synnytystä pidettiin aivan luonnollisena tapahtumana joka kuuluu naisen elämään. Ei silloin ollut mitään yhteiskunnan apua. Ainoa oli se äitiyspakkaus, joita minä en saanut yhtään. Se oli sitä aikaa, eikä silti kaikesta valitettu.³⁴⁸

Kirjoittaja luonnehtii nykyistä synnytyskulttuuria valmisteluineen, neuvoloineen ja lääkäreineen hössötykseksi; tabu ja työnteko puolestaan vaikuttivat luonnolliselta ja oikealta tavalta suhtautua lapsen syntymään.

Salmilainen kirjoittaja menee vieläkin pidemmälle luonnollisuus-tulkinnoissaan, hän vertaa entisaikojen naisia villieläimiin. Nämä ”villieläimet” työskentelivät ahkerasti:

En ymmärrä mitä tarkoittatte kysymällä ”kuka neuvoi synnytyksessä”. Kuka neuvoo villieläintä? Nämä naiset eivät olleet vielä sivistyksen turmeleimia. Ilman muuta vaistonvaraisesti he tiesivät, miten toimia oikein. Kuin villieläin kyykistyivät maahan siellä missä milloinkin sattuiivat olemaan töissä, metsässä, pellolla, navetassa. Purivat hampaila napanuoran poikki ja kantoivat puoskan helmassa kotiin. Rodiennoi Storona tapahtui yksinään. Auttoivat itse itseään, kuinka muuten.³⁴⁹

Seuraavan kirjoittajan lappalainen informantti vertasi ahkeraa naista kotieläimeensä poroon:

Kerronpa vielä kotisynnyttäjistä. Kun Lapin sota alkoi, tuli sieltä Kälajoelle 4000 evakkoa. Kaikki paikat olivat täynnä, kaikissa taloissa monta vierasta perhettä. Luton ja Nellimön kolttia jäi Vasankarin nuorisoseuralle kymmeniä ihmisiä. Keväällä he siirtivät rantakämppeihin. Menin tuloiltana heitä katsomaan. Olivat jo järjestäneet palan lattiaa joka perheelle. Keskellä lattiaa oli tyhjä paikka, jossa nuoret leikkivät ja tanssivat. Menin seuran puffettiin jossa oli hällätakka. Siellä oli Fofanoffin vaimo keittämässä puuroa väelleen. Ihmettelin pientä kääröä naisen kainalossa. Pyöräytin tään tytön tässä juuri, sanoi Fofanoffin emäntä iloisesti. Oli mukava kun ei tullut välille. Täällä on lämmin ja mukava. Sattui sänkykin olemaan näyttämöllä, ettei lattialle tarvinnut poronahalle synnyttää. Oli heti tuotu ruoka-aineitakin, että pääsi keittämään puuroa 9 lapselleen. Kauhistelinkin tilannetta ja esitin, että vietäisiin sairaalaan lepäämään. Hän aivan kauhistui. Ei ollut ikinä lapsen takia maannut. Ei lapin nainen sellaiseen ole ikinä tottunut. Hän juoksee heti synnytettyään kuin kotieläimensä poro.³⁵⁰

Kolттаäiti pyöräytti lapsensa klassisesti puuronkeiton ohella. Aivan selvää oli, että hän ei joutanut lähtemään sairaalaan makaamaan. Mallina oli poro, joka juoksee heti synnytettyään.

Useampi vastaaja päivitteli kyselylehdessä esitettyä kysymystä: Miten raskaana oleva hoiti itseään? Yleensä vastaus oli, ettei mi-

tenkään. Kirjoittaja Kuhmoisista ironisoi sekä vanhoja ja että uusia ohjeita ja muistutti siitä, että raskautta pidettiin *luonnollisena* tapahtumana:

Raskaana oleva nainen hoiti itseänsä tekemällä työtä viimeeseen asti ja olemalla kuuliainen miehelleen! Ennen synnytystä täytyi leipoa ja pestä pyykkiä jos muilta töiltä ehti. Ei tarvinnut voimistella eikä harjoitella hengittämään, hyvä jos vielä illalla jaksoi hengittää. Yleensä katsottiin, että raskaus on luonnollinen tapahtuma, ei siinä mitään hoitoja tarvittu.³⁵¹

Luonnollinen yhdistyy tässäkin työntekoon. Raskaus ei muuttanut mitään naisen arkielämässä, ellei oteta huomioon lapsen saannin aiheuttamia lisätöitä.

Aivan luonnollisena voitiin pitää myös synnytykseen kuoleamista, kuten seuraava kyselyvastaaja kertoo:

Appivanhempani autoivat ensimmäisessä synnytyksessäni. He itse päättivät, että mihinkään laitokselle ei mennä eikä kättilöä tarvita, kun aina on omin avuin selvitty. Synnytys tapahtui aamuvarhain 9.9.1947. Asuin miniänä ja muut perheeni jäsenet olivat Karjalan siirtolaisia. – Ja jos synnyttäjä kuolee, niin se on luonnon laki ja siten sallittu – oli heidän luonnollinen suhtautumisensa.³⁵²

”Ajattelin loppuni tulleen”

Kotisyntytykskyselyn vastaajat kertovat monenlaisista synnytyskomplikaatioista, kuten munuaistaudista, äidin synnytyksenjälkeisestä verenvuodosta, lapsista jotka jouduttiin paloittelemaan, jotta ne olisi saatu ulos, vaikeista perätilasyntytyksistä, kuolleina syntyneistä ja synnytyksessä vammautuneista lapsista, lapsivuodekuumeesta sekä äitien vammautumisista ja kuolemista raskauden tai synnytyksen vuoksi. Useimmiten näissä tapauksissa on ollut apua saatavilla, paikalla on ollut maallikkoavustaja, kättilö tai jopa lääkäri, sekä vielä perheenjäseniä. Yleensä kaikki ponnistelivat käytettävissä olevin keinoin äidin ja lapsen pelastamiseksi. Synnytykset eivät vaikuta olleen sen helpompia kuin nykyään, sitä paitsi auttamismahdollisuudet olivat olennaisesti heikommat.

Naiset ovat puhuneet keskenään myös huonoista kokemuksistaan ja pelottelivatkin ensisyntyttäjiä³⁵³, mutta mitään työn lomas-

sa synnyttäjiä tarinastoa vastaavaa kauhukertomusperinnettä ei ilmeisestikään ole ollut. Kaikki kyselyaineistossa esiintyvät ongelmatapaukset on kuvattu suhteellisen yksilöllisesti. Muutama vastaaja kertoo sellaisista *komplikaatioista*, jotka olivat yhteydessä raskaaseen työhön.

1930-luvulla lapsensa synnyttäneellä kuhmolaisella äidillä oli revenneet vatsanpeitteet raskausaikana työtä tehdessä:

Kättilö määräsi, etten saisi 6 viikkoon nostella vesisankkoa synnytyksen jälkeen, koska minulla oli raskauden aikana revenneet vatsapeitteet. Olin miniänä, hoitin karjaa, 5 lypsylehmää ym. karjaa. Vesi vetettiin kelkalla järvestä ja sangolla eli ämpärillä lehmien eteen juotavaksi. Se lämmitettiin ensin muuripadassa. Ja mikä vielä, kun miehet olivat savotassa niin minun piti kelkalla vetää karjalle heinät viljelykseltä umpihangessa, tuiskun jälkeen lunta oli yli polvien. 2 kuukautta silloin oli synnytykseen, silloin koski kipeästi vatsaan. Luulen että siinä revähti vatsalihakset (vai miten se sanotaan). Nyt kättilö määräsi, että vatsa on peitettävä kääreessä ja levättävä. Kun anoppi ja appiukki tämän kuuli, he kauhistuivat, että niin kauan (olinhan miniä ja miniäkö nyt ei menisi navettaan). 2 viikkoa oli siskoni auttamassa kun ristiselkä oli niin kipeä etten pystynyt vauvaa kylvettämään ja pyykkiä pesemään. Sen jälkeen tartuin kaikkeen työhön, niin jäi vatsani hoitamatta ja on ruma riippuvainen ollu tämän jälkeen.³⁵⁴

Nurmijärveläinen mies muistelee äitinsä huonosti päättynyttä synnytystä:

Äitini lähti raskaassa tilassaan heinätöihin. Puolenpäivän jälkeen hänet tuotiin heinärattailla 3 km takaa kotiin. Rattaiden pohjalla oli vähän heiniä, synnyttäjä makasi heinillä ja syntynyt velipoika oli hänen kainalossaan. Olimme veljeni Reijon kanssa tilannetta hämmästelemässä, meidät käskettiin menemään pois. Äitini oli jotenkin päässyt sänkyynsä. Kättilön oli joku käynyt hälyttämässä. – – Kättilö tuli seuraavana päivänä ja totesi pojan olevan heikossa tilassa, kättilö suoritti hätäkasteen, en muista tuliko mitään nimeä. Elämä loppui hiljaa. Muistan vauvan olleen hyvän näköinen, mutta ääntä en kuullut. Isäni sai lainattua tuttavaltaan polkupyörän, jolla kuljetti lapsen arkussa kirkkomaahan.³⁵⁵

Pellon laidalla tapahtunut synnytys saattoi päättyä huonosti, vaikka sankaritarinoista tällaiset episodit onkin jätetty pois. Imeväis-kuolleisuustilastoissa huippuluvut osuivat 1800-luvulla kesäaikaan. Osa työkiireiden rasittamien äitien lapsista syntyi ehkä keskosina

ja pikkuvauvat jäivät luultavasti tavallista useammin keinoruokinnan varaan.³⁵⁶

1940-luvulla lapsensa saanut iisalmelaisäiti muistelee vaarallista tilannetta lapsensa syntymän jälkeen:

Toisen lapseni syntymän jälkeen sain kotona kovan jälkivuodon. Kun piti heti ryhtyä raskaaseen työhön. Oli joulukuun joulukuun. Kovien pakkasien aikaa. Kannoin puita sylissäni vinnikamariin. Kun pääsin ylös, ratkesi vuoto. Siihen täytyi puut heittää ja muut hommat. Ja petiin kääntyä. Pitkäkseen ruveta.– Anoppi neuvoi että jalat ylöspäin ja yhteen kohti. Veri virtasi pitkin selkäuomaa ja valui niskahiuksiin. Onneksi oli pyhän seutu ja mieheni kotona. Hän riensi heti apua hevosen kanssa hakemaan. Kymmenen kilometrin päästä kunnalliskodista sekalitippoja ensi hätään vuodon tyrehdyttämiseksi. Eipä tuo tuosta kummemmin loppunut kun oli alkuun päässyt. Sitteen muuta kyytiä hommaamaan. Kylän ainoaa yksityisautoa etsimään. – – Minut vietiin hevoskyydillä maantien varteen jonne oli viisi kilometriä. Muistan lopun ikäni, kun lähdin kotituvasta. Mieheni kantoi minut rekeen. Ja anoppi sanoi ovella: ”joka kengättä lähtee se hengetönä tulee”. Ulkona paukkui pakkas, pihakoivut olivat huurteessa, aamutähti vilkkui taivaalla ja Musti haukkui hyvästiksi – niin ajattelin. Iisalmeen mentäessä auto jäätty tielle, jouduttiin hakemaan apua tienvarsitaloista. Ajattelin loppuni tulleen. Tuli kylmä kylmässä autossa, veristen vaatteiden seassa. Yht’äkkiä vuotokin loppui. Mutta eihän tullut kuolema. Päästiin lopulta matkaa jatkamaan. Sairaalaan, jossa lääkäri tokaisi: ”Onpas rouva selvinnyt, sitä on saanut valita ruumis arkun ja elämän väliltä”. Kyllä olivat karmivia nuo sen ajan vanhempien ihmisten lausahdukset. Kuvia kokeneiden ihmisten. Olin vielä huono pitkän aikaa. Tuli veren siirtoja ja vei aikaa ennen kuin toivuini täysin. Muistan kun heikotti kun lypsysangon kanssa taivalsin navettaan lypsylle.³⁵⁷

Tämä äiti oli saanut verenvuodon ryhdyttyään pian synnytyksen jälkeen töihin. Hidas sekalitippojen noutaminen, sekä oma, pitkä ja pelottava matka sairaalaan on piiritynyt yksityiskohtaisesti kertojan mieleen. Aineistossa on muitakin karmisevia tarinoita hätää kärsivien synnyttäjien kuljettamisesta milloin paareilla kantaen, milloin hevosella tai soutuveneellä autotien varteen tai rautatieasemalle, mistä matkaa on taas jatkettu sairaalaa kohti. Moni tarina on arvatenkin päättynyt näillä korpiteillä. Edellisen kertoja oli verenhukasta kärsineenä vielä pitkään heikko, silti hänen oli tehtävä työnsä.

Ei-toivotuksi miniäksi itseään kuvaava äiti kertoo kovasta työstään, jossa kukaan ei auttanut, ja synnytyksen jälkeisestä verenvuodosta:

Synnytykseni Valkjärvellä tapahtui sunnuntaiamulla klo 2 yöllä. Kun kättilö oli tehnyt tehtävänsä hän heti lähti pois kodistamme. Ei minua hoitanut kukaan, tein kaiken itse. Maanantain koittaessa piti nousta lypsämään 6 lehmää, syöttämään siat ja vielä oli nostettava vesi 32 m kaivosta. Paistettava ruisleipä, kannettava puut uunin lämmitystä varten. Laitettava ruoka 11 hengelle klo 11 mennessä. Ei ollut lepoaikaa, josta väsyin niin ja sain kovan vuodon, uskoin itsekkin siihen kuolevani. Ei ollut minun aikani lähteä.³⁵⁸

Kertojan tulkinta pelastumisestaan viittaa kohtaloon, joka oli hänelle sittenkin suopea. Syvä väsymys ja ankara vuoto olivat vieden häneltä kuitenkin jo toivon.

Seuraavan kirjoittaja suunnitteli omatoimista synnytystä työn ohella, mutta joutui pyörtämään päätöksensä:

Minun omat synnytykseni, joita oli 6. Kolme hyvin vaikeeta ja kolme paljon helpompaa. Ensimmäinen lapseni syntyi 9.1.1940. Oli talvisota-aika, olin miniänä ja mieheni oli siellä jossakin, meillä oli iso maalaistalo asuttavana. Yksi tupa meillä oli vain lämpimänä, pyysin että lämmitettäis kammarin lapsen tekoa varten, tähän ei suostuttu. En ollut tietonen muiden naisten synnytyksestä kun äitipuoleni, ja se kävi häneltä kuin kakilla käynti. Joten minä päätin että tekasen lapsen navettatöiden lomassa ja tuon sen lapsen työtakin helmassa ja tuvassa sitten sen pesallan. Vain minun kohalla se ei ollut läheskään näin, kuten sitten myöhemmin tiesin, ei kaikkien muidenkaan naisten lasten tekoo voinu kakilla käyntiin verrata. Minä tuli kipeeks lauantain ja perjantain välisenä yönä, siis poltot alko, syntymäveet tuli iltayöstä lauantaita vasten, minulla oli hirmu kovat poltot. Avuksi haettiin Kinnusen mummo, Maija Kinnunen, hän oli täällä päin paapona (kättilönä). Synnytykspoltot olivat ankarat, kun puapo tuli silloin lauantai aamuna, hän sano se lapsi syntyy heti, tämä polttojen kovuus jo sanoo sen. Tätä jatku aina maanantaiaamuun asti, eikä mitään tapahtunu, paapuska oli sanonu, se kuolee heti ja lähteny pois. Mieheni isä oli lähteny hevosella Kontiolahden kirkolta kättilöä hakemaan, matka 32 km sivu, siis yhteensä 64 km matka. Kättilö joutu tänne iltamyöhällä maanantaina, minä olin niin väsyny, että tämän maailman riemusta enkä mistään tienny mitään. Kättilön nimi oli Anna Konttinen, hän antoi mulle heti piikin, vähäksi aikaa tuskat helpotti. Jatkuivat yhtä ankarana vielä tiistain aamupäivän. Synnytys ei ollut niin tuskallista kuin aika perjantai-illasta alkaen. Terve tyttö syntyi tiistaina

kymmentä vaille 12. Perjantain ja tiistain välillä en saanu suuhun edes vesitilkkaa saati muuta. Kätilö oli oikein hyvä uskovainen ihminen, hän anto minulle ja lapselle tarpeellisen alkuhoidon, hänet piti viedä jo tiistaina illan hämyssä Kontiolahteen. Vielä nytkin olen siinä uskossa, että kätilö pelasti minun ja lapseni hengen. Myöhemmin hän sanoi minulle, ettei edes joka 100:lla ole yhtä vaikeeta synnytystä. – – Tämä oli minun ensisynnytykseni tarina. 3 synnytystä oli vaikeita, suunnilleen edellä kerrotunlaista, kolme on ollu mielestäni helppoa, jotka kätilö Konttisen mielestä nekään helppoja olleet.³⁵⁹

Kertojan äitipuoli oli käyttänyt synnytyksistään suosittua vertausta – se on helppoa kuin *kakilla käynti*. Niinpä hän arveli lapsen saannin hoituvan navettatöitten ohessa. Synnytys ei kuitenkaan edennyt suunnitelmien mukaan, ja apuun pyydettiin paapoa ja tämän häivyttyä synnytykseen uskonsa menettäneenä vielä koulutettua-kin kätilöä. Tarinan kärki kohdistuu helpoilla, työn ohessa tapah-
tuneilla synnytyksillä leveilyä vastaan.

Työ ja synnytykset kironuksena

Työn ohessa synnyttäminen ei kaikille ollut helppoa, vaikka he selvisivätkin siitä joten kuten. Seuraava tammisaarelaisen viiden lapsen äidin kirjoittama katkelma on omakohtainen muistelu vuodelta 1928. Otteen äitinsä muistelmista oli liittänyt kyselyyn kirjoittajan poika:

Jag hade verkligen velat slippa det – så ovälkommet var det. Jag var 42 år, sjuk o tyngd av varjehanda... Så kom då den lilla senfödda Karl-Olof 1926 28. febr. Med tårar o böner hade jag burit honom. Ingen hade vi som hjälpte på raks. så jag arbeta där på lördag ännu när Kalle kom söndag kväll. – – Jag var ändå glad att det var pojke – så viste jag att åtminstone min plågor behövde han inte lida.³⁶⁰

Tämä yksityisyrittäjänä toiminut parturi ei olisi enää jaksanut synnyttää rasittuneisuutensa ja sairauksiensa takia. Äiti oli kuitenkin iloinen, että lapsi oli poika, koska tiesi miehen osan olevan helppompia. Tuoreeseen muistoon synnytyksestä työn ohella ei liity minkäänlaista ylpeyttä, vaan alakulo ja tunto naisen huonosta osasta.

Seuraavat kirjoittajat kertovat myötätunnolla työnsä ohella synnyttämään joutuneiden naisten raskaasta elämästä:

Kuulin jonkun mökin emännän synnyttäneen kesällä vastoajentekomatkalla. Hänellä oli linkkuveitsi mukana ja esiliina edessä. Voi voi niitä entisajan naisparkoja.³⁶¹

Tyyne Lintula tunsi, että synnytys on lähellä. Hän oli navettatoissa, otti pelukopan selkäänsä, käveli riihelle ja riihen ruumenkopissa synnytti työn, jonka toi navetan nurkkaan ruumenkopan päällä ja teki askareet loppuun. Lapsena tunsin tämän perheen hyvin ja tiedän senkin, että tuo ei varmasti ollut sen naisparan raskain päivä.³⁶²

Mieheni äiti kertoi, että töissä oltiin viimeiseen asti. Hänkin 5 km päässä kotoa leikkuupellolla. Piti lähteä käyden kotiin, kun poltot rupesivat tuntumaan. Sauna kiireesti lämpiämään ja vettä pataan. Sitten olkia saunan lavalle ja pudas raiti. Riisuttiin vaatteet ja sitten maata lavalle. Apuihminen sitten valeli sillä lämpöisellä vedellä ja hoiti sitten synnytyksen loppuun. Ja heti vain huomisiin ylös. Ei ne kerinneet emännät eli naiset makaamaan. Heti kaikkiin töihin. Ja sitten pappilaan ripitettäväksi. Ei miesten tarvinnut. Millä ne naiset kestivät, ne jokavuotiset synnytykset. Lääkäreitä ei ollut kuin kaupungeissa. Ja kyl-lähän paljo kuolikin lapsivuodekuumeeseen. Saunastakin synnyttäjät käveli itse tupaan, oli kesä tai talvi, toisten taluttamana.³⁶³

On merkillepantavaa, että vain vähemmistö työn ohella synnyttämistä kertoneista vastaajista kuvaa ilmiötä edellisten kertojien tapaan avoimen kriittisesti ja suhtautuu myötätunnolla tuntemiensa äitien kohtaloon, raskaaseen työtaakkaan ja tiheisiin synnytyksiin. Näin siitä huolimatta, että kyselyn vastaajat ovat kirjoittaneet työn ohessa synnyttämistä vuonna 1989, jolloin kaikki äidit ja isät olivat jo pitkään olleet oikeutettuja lakisääteiseen lomaan lapsen syntymän yhteydessä. Valistuskirjallisuudessa äitejä on kehoitettu lepäämään synnytyksen yhteydessä ainakin 1880-luvulta alkaen. Lääkärit ovat suositelleet terveille synnyttäjille noin viikon kestävästä vuodelepoa; raskaita töitä on kehoitettu välttämään kuuden viikon ajan synnytyksen jälkeen³⁶⁴. Näyttääkin selvältä, että kansanvalistajien pontevasti levittämät, äitien synnytyksen jälkeistä heikkoutta ja lepäämistä painottaneet ohjeet eivät ole juurtuneet ainakaan vanhemman sukupolven mieliin. Helmi Jaakkimaisen pohdinnat Kättilölehdessä vuonna 1946 olivat jossain määrin ennenaikaisia:

On pitkäaikaisen, suuren valistustyön tulos, ettei enää ihailen kerrota esim. kunnasta, jossa synnyttäjä työnsä lomassa synnyttää lapsensa jatkaen sen jälkeen työtään, kuten Elias Lönnrotin äiti, vaan nyt kerrotaan ihailen sellaisesta kunnasta, jossa äideille on järjestetty synnytyspaikka, mahdollisuus lepoon, kodinhoitaja y.m. parannuksia. Tämä on tullut mahdolliseksi kättilöiden tekemän valistustyön avulla.³⁶⁵

Kansan tulkinta äideistä perheenelättäjinä ja vahvoina, raskaaseen työhön pystyvinä naisina on edelleen luja. Ne, jotka kertoivat työn lomassa synnyttämisestä jotain ikävää, olivat usein paljon kärsineitä asianosaisia, joko itse työnsä keskellä synnyttäneitä naisia tai heidän lapsiaan. Kärsimystarinat eivät vaikuta levinneen yhtä laajalle kuulijakunnalle kuin sankaritarinat.

Mielenkiintoisen näkökulman maalaisnaisen osaan ja sen vaihtoehtoihin tuo seuraava kirjoittaja:

Kerron tapahtuman 1800-luvulta, jonka minä kuulin kerrottavan, aivan nimeltä mainittu nainen Kirjavalasta. Hän oli aamulla lähtenyt kaskan polttoon ja palannut illalla vauvan kanssa. Eikä muka ollut aiheetta kesken päivää jättää työtä. Sivumennen mainitsen, tämä äiti sai paljon lapsia, mutta eloon jäi vain vähän. – – Nämä kokemukset ovat kovia asioita. Voi vain nöyränä kunnioittaa esi-äitien kärsimyksiä. Muistellessani noita varhaisuoruuden aikoja jää päällimmäisenä mieleen, vaimot olivat lapsentekokoneita, työn raatajia. Mitä on esimerkiksi kaivaa perunaa viimeisillään olevalle naiselle, puida viljaa ym. Kokea yönen häiriöt itkevien lasten hoidossa. Aidit olivat laivoja, ei ollut pelkoa rasvoittumisesta. En jaksanut koskaan ihannoida avioliittoa niissä olosuhteissa. Siksiä onnellinen vanhapiika.³⁶⁶

Kirjoittaja ei varmastikaan ollut ainoa lapsuutensa ja nuoruutensa maaseudulla viettänyt nainen, joka näki avioliiton jonkinlaisena kurjuusautomaattina. Rankka maataloustyö ja sen ohella toistuvat raskaudet ja synnytykset eivät ole vastanneet heidän käsityksiään hyvästä elämästä, minkä vuoksi he ovat pitäneet parempana jäädä naimattomaksi.

Seuraavan kirjoittaja on edellisen kanssa samoilla linjoilla:

Vastaan tuohon kysymykseen, kuinka kauan äiti sai levätä synnytyksen jälkeen. Toisia pitivät saunassa niin kauan kun miehet kävi antamassa uudet lapsen tarpeet, toivat tullessansa. Rikkaissa taloissa mää räsi anoppi. Minulla ei ollut varaa pitää apulaista, täytyi lähteä töihin heti aamulla, kun toivat naapurin saunasta pois. Äitini oli vanha ja

heikko näkö oli, kyllä hän vielä jotain teki. Vaan suurin vastuu oli minulla itsellä. Kyllä se niin on ollu että pienen maalaistalon emäntä on saanut olla rekenä ja hevosenä. Siksi on täälläkin päin paljon ikääntyneitä poikamiehiä.³⁶⁷

Metafora *rekenä ja hevosenä* kuvaa hyvin agraarinaisen osaa isännän alaisena työjuhtana, joka puskee uupumatta eteenpäin sekä kantaa taakat. Hevoseenhan raskaana olevaa ja synnyttävää naista oli yleensäkin tapana verrata. Ulospääsytienä tällaisesta elämäntavasta on ollut naimattomuus, raskauden ehkäisyn yleistyminen, koulu- tus ja muutto kaupunkiin. Miesten osa maataloudessa on ollut sen verran parempi, että heitä on jäänyt maaseudulle naisia enemmän. Monet äitiensä työtaakan nähneet tyttäret ovat valinneet toisin, jos siihen on tarjoutunut mahdollisuus.

Muutama vastaaja tuo esiin kaiken työn ja vaivan jälkeen seuranneet pettymyksen tunteet. Raadanta ei ole aina ollut palkitsevaa:

Tuska tuli kun lapseni lähtivät luotani heti ylioppilaaksi paastyaan. Koulutin heidät opettajan palkalla jne. Uurastin ja valvoin öitä. – He ovat nyt melko vieraita. – – En muistele mielelläni vanhoja asioita. Hyvä kun on eletty ”pois”. Imettäminen rasitti paljon. Varsinkin (1956) kaksoiset kun olin vt opettaja ja äitiyslomaa en saanut, ja vain 2 viikkoa pois koulusta.³⁶⁸

Kerronpa oman yhden tarinan, 1931 vuonna, syyskesällä tein tavalliset lauvantai siivoukset ym. työt, lämmitin saunaa, väki kävi saunassa, minä en kerennyt saunaan. Lämmitin uudelleen hiukan kun olin ensin saunottanut kaksi isompaa lasta. Minä odotin uutta vauvaa, olin tehnyt kaikki lauvantain työt, mutta saunaa lämmittäissäni tunsin että asiat eivät olleet oikein. Mies lähti tavoittamaan kättilöä lähes kolmen kymmenen kilometrin takaa, hevosella. Ei kuulunut kättilön hakiaa, en enää päässyt saunalta asunnolle, ilta rupesi hämärtymään, ei apua mistään, poika syntyi saunassa, laverilla oli vaatetta vähän, ei ollut saksia ei mitään, että olisi edes napanuoran voinut katkaista, ota poika helmaasi ja mene kotiin, ylämaata nousin huomasin, että olin paljasjaloin, kun maa oli jäätä kohmeessa. – – Poika oli 4,200 kg, on nykyään Ruotsin kansalainen, tuntuu nyt siltä, kannattiko se vaivan näkö?³⁶⁹

Tarinaa ja totta

Aineistosta saamani yleisvaikutelman pohjalta pidän varmana, että runsas kerronta helpoista, omatoimisista, *täysin* ilman lepoa hoituneista synnytyksistä ei perustu siihen, että tällaiset synnytykset olisivat olleet kovin tavallisia. Monet vastaajat tähdentävät kuvamiensa tapausten harvinaislaatuista. Paljon kerrotaan myös paapojen, paarmuskoitten ja kättilöitten avustamista synnytyksistä ja siitä, että äidit lepäsivät muutaman päivän tai viikon – pari synnytyksen jälkeen. Myöskään äitiysvalistajat eivät ole aikoinaan kiinnittäneet merkittävästi huomiota omatoimisiin, työn keskellä tapahtuneisiin synnytyksiin, kaiketikin niiden harvinaisuuden vuoksi. Kättilölehdestä löysin pari aihetta koskevaa, tuhtunutta mainintaa. Kättilö- ja lääkärikritiikki kohdistui ennen muuta kouluttamattomien avustajien käyttöön. Voi tietenkin olla, että tieto omatoimisesta synnyttämisestä ei aina kantautunut kättilöiden korviin, ja koulutettuun kättilöön turvautuneet äidit nousivat synnytysvuoteesta töihin useimmiten vasta tämän suljettua oven peräsään.

Äitien työskentelyä ja työn ohessa synnyttämistä koskevan kerroksen tarkastelu toi esiin suuren määrän vivahteikkaita tapauksia ja kirjoittajien tulkintoja niistä. Monet kotisyntytyskyselyn vastaajat kertoivat puolisoitten välisessä työnjaossa olleen pientä joustoa synnytyksen aikoihin. Osa miehistä auttoi vaimoan etenkin puiden ja vesien kantamisessa sekä eläinten ruokkimisessa muutamien päivien tai viikkojen ajan. Lehmiä miehet eivät kuitenkaan ryhtyneet lypsämään. Miehiä pidettiin yleisesti aivan sopimattomina lapsen hoitajaksi. Kuitenkin huomattavan monet miehet olivat tällaisista näkemyksistä piittaamatta hoitaneet jopa vastasyntynyttä lastaan. Sekä lehmien lypsäminen että lapsenhoito näyttävät olleen miehelle tabuja ja tällaiseen työhön ryhtyneen miehen sukupuolinen identiteetti voitiin asettaa kyseenalaiseksi.

Valtaosa kotisyntytyskyselyn vastaajista kirjoitti työn lomassa synnyttämisestä neutraaliin tai myönteiseen sävyyn, tähdentäen entisaikain äitien ahkeruutta, työkykyä, terveyttä ja synnytysten helppoutta. Osa kirjoittajista näki aiheen kriittisemmin, heillä oli huonoja kokemuksia työn lomassa tai yksin synnyttämisestä joko

omakohtaisesti tai perhepiiristä. Eräät tulkitsivat tradition liittyneen köyhyyteen tai nuoren vaimon alistettuun asemaan perheessä, jossa anopilla ja/ tai isännällä oli käskyvalta. Myös alkoholisti-miesten vaimojen osa herätti myötätuntoa.

Herää tietenkin kysymys, mitkä tulkinnoista ovat peräisin työssä lomassa synnyttäneiltä itseltään ja mitkä ovat muiden käsityksiä asiasta. Tulkintojen syntyäikää kannattaa myös pohtia. Ovatko positiiviset näkemykset naisten vahvuudesta myöhäsyntyistä maalaisromantiikkaa? Tai päinvastoin, perustuuko työn ohessa synnyttämisen paheksunta nykyaikaisiin, koululääketieteeseen nojaviin terveystieteisiin, joiden mukaan synnyttävä nainen on haavoittuva ja tarvitsee paljon hoitoa, lepoa ja lääketieteellistä asiantunte-
musta?

On selvää, että kyselyvastaajien nykyiset näkemykset ovat kirjoituksissa läsnä. Tämä tulee erityisen selkeästi ilmi niissä vastauksissa, joissa tehdään vertailua entisaikojen ja nykyajan naisten välillä. Välttämättä kirjoittajien työtä, synnytystä, äitiyttä ja naiseutta koskeva ajattelu ei kuitenkaan ole täysin muuttunut vuosikymmenien kuluessa. Työtä pidetään vieläkin yhtenä suomalaisen kulttuurin perusarvoista. Synnytystä ja äitiyttä koskevat käsitykset ovat muuttuneet rajummin koko yhteiskunnan mitassa arvioiden. Nähtävästi äitiyskäsityksissä on kuitenkin henkilökohtaista pysyvyyttä. Oman aktiivisimman äitiysvaiheensa ohittaneet kirjoittajat näyttävät monessa tapauksessa säilyttäneen paljon aikoinaan omaksumistaan äitiyttä ja synnytystä koskevista katsomuksista.

Jos ajatellaan niitä esimerkkejä, joissa kirjoittaja kertoo omista kokemuksistaan synnyttäjänä, joukossa oli sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia työn lomassa synnyttämisestä. Ulkopuolisten, esimerkiksi lasten tai lastenlasten näkemykset hajosivat vastaavasti. Myöskään kirjoittajan sukupuoli ei selitä suhtautumistapaa aiheeseen.

Merkillepantavaa on positiivisten kuvausten runsaus: monet näkivät työn lomassa synnyttäminen jonkinlaisena sankaruutena tai ainakin ihailtavana osoituksena naisen kyvyistä ja taidoista. Tätä ajatusta tukee myös Elias Raussin aikalaistulkinta. Omatoiminen työn lomassa synnyttäminen olisi siis ollut ainakin 1800-luvun

keskipaikkeilta lukien naisten tapa erottautua ja esiintyä muita pätevämpinä äiteinä. Kysymyksessä olisi siis ollut agraarinen äitiyden idealisaatio.

Tähän voi tietysti esittää vastaväitteen, ettei tarinoissa idealisoida lainkaan äitiyttä, vaan työtä. Mielestäni kuitenkin synnytyksen kuvaaminen satumaisen helpoksi on myönteinen tulkinta äitiydestä – varsinkin kun se tapahtuu aikana, jolloin synnytyksen epäonnistuminen vei suhteellisen usein sekä äidin että lapsen hengen. Äidit saivat lapsia nykyistä paljon enemmän, joten voisi kuvitella naisten olleen toistuvien raskauksien ja synnytysten uuvuttamia. Lapsen saanti ei kuitenkaan näyttäydä tarinoiden valtavirrassa mitenkään rasittavana, terveyttä uhkaavana tai sosiaalisesti problemaattisena elämänvaiheena, vaan aivan yksinkertaisena asiana, josta nainen selviää hämmästyttävän lujan terveytensä ja työkykynsä ansiosta. Onkin kiinnostavaa, että perinne ei mässäile kauhutarinoilla – joihin olisi kyllä löytynyt aineksia elävästä elämästä – vaan nostaa esiin huippuluokan suoritukset. Kauhutarinoita on kerrottu, mutta niistä ei ole ilmeisestikään muotoutunut kollektiivitradiitiota. Vaivattomasti askareittensa kesken synnyttävä äiti näyttääkin olleen tietystä historiallisessa vaiheessa agraarinaisen ihanne, johon tiivistyi käsitys äidistä vahvana, terveenä, yksin selviävänä ja loputtoman työteliäänä perheensä elättäjänä. Onnistumisista tällä saralla kelpasi kertoa.

Joskus väitetään, että naiset eivät ahkeruudestaan huolimatta ole saaneet agraariyhteisössä arvostusta³⁷⁰. Näissä tarinoissa kuitenkin hehkutetaan naisten sankaruutta. Heidän kykynsä tehdä työtä ja synnyttää on herättänyt ihailua niin miesten kuin naistenkin piirissä – naisissa myös kateutta. Voi tietysti ajatella, että naiset joutuivat piiskaamaan itseään epäinhimillisen koviin suorituksiin voidakseen tuntea onnistuneensa. Kehumistahan naiset saavutustensa johdosta tuskin odottivat, sillä se on perinteisesti tulkittu vahingoittavaksi magiaksi, pilaamiseksi, joka täytyy tehokkaasti torjua.³⁷¹

Ihanteella on nähtävästi ollut sekä vetovoimaa että taipumusta muotoutua normiksi. Näin etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa, joissa yksin synnyttämällä oli vanhastaan perinteitä. Koska syn-

nyttäminen ei ole kaikille mm. fysiologisista syistä yhtä helppoa, on osa naista joutunut ponnistelemaan jaksamisensa ääri rajoilla synnyttäessään kesken töiden, osa on kuollut komplikaatioihin. Sankaritarinoissa ei puhuta menehtyneistä lapsista. Työn merkittävää kulttuurista arvoa osoittaa se, että ikävät sivujuonet eivät ole päässeet tärkeään asemaan näissä tarinoissa. Tuska unohtui, sankaruus jäi.

Tarinoissa tähdennettyyn naisten vahvuuteen ja työkykyyn on ollut helppo uskoa, koska sille on ollut laajasti näyttöä niin pienillä ja suurilla maatiloilla kuin muillakin aloilla. Esimerkkiaineistossa mainittiin synnytykseensä asti työssä ollut parturi, samoin opettaja, joka oli kaksosten syntymän jälkeen saanut vain kahden viikon äitiysloman. Väsymyksestään huolimatta he hoitivat työnsä.

Kirjaimellisesti otettuna työn keskellä synnyttämisestä ei milloinkaan muodostunut yleistä käytäntöä. Monin paikoin jatkettiin tabujen ajoilta tunnettua tapaa *makuuttaa* äitiä muutaman päivän tai viikon synnytyksen jälkeen. Synnyttäjän oma äiti, anoppi, naapurin naiset, sisaret, piiat, isommat tyttäret ja aviomies huolehtivat joko yhdessä tai joku heistä erikseen, että tuore äiti sai hetken aikaa levätä. Vasta tämän jälkeen äiti aloitti työt.

Luultavasti työn ohessa synnyttämisestä luopuivat (tai eivät tällaista tapaa kenties koskaan omaksuneetkaan) ensimmäiseksi keskimääräistä paremmin voivat talollisemännät, jotka omaksuivat uudenlaisia äitiysihanteita esimerkiksi Kotiliesi-lehdestä ja Martta-järjestön parista³⁷². He ryhtyivät ensimmäisten joukossa käyttämään koulutettua kättilöä synnytyksissään ja saivat kättilöiltä myös neuvon levätä synnytyksen jälkeen. Hyvinvoivilla emännillä oli usein mahdollisuus laittaa piika tai jokin tilapäisesti palkattu apulainen navettatöihin, ellei pysyvästi niin ainakin lapsivuoteen ajaksi.

2.4. Naisten elämä muuttuu

Reproduktiotabun murtuminen oli suuri muutos naisten arkielämän kannalta. Se ajoittui murrosaikaan, jolloin suomalainen agaraarikulttuuri muuttui monella tapaa niin taloudellisesti kuin sosiaalisestikin. 1860-luvun nälkävuodet aiheuttivat muutoksia maataloudessa ja epäilemättä myös kulttuurissa muutenkin. Pääelinkeino oli ollut kasvinviljely, mutta sadon epävarmuuden vuoksi se ei enää voinut taata väestölle riittävää toimeentuloa. Tuotantosuunta vaihtui leipäviljan viljelystä karjatalousvaltaiseksi koko maassa 1900-luvun vaihteeseen mennessä. Muutaman vuosikymmenen kuluessa maatalouden on sanottu muuttuneen osittain omavaraisesta, elämäntavanomaisesta talousmuodosta kaupalliseksi, taloudelliseen tulokseen tähtääväksi elinkeinoksi. Aikaa 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan on kutsuttu lypsykarjavaltaisen maatalouden kaudeksi Suomessa.³⁷³

Muutokset maatalouden tuotantorakenteessa olisivat tuskin olleet mahdollisia, jos tabut olisivat edelleen hallinneet naisten elämää. Niihin aikoihin kun menstruivat, raskaana olevat ja vastasyntyttäneet naiset eivät saaneet osallistua työhön, etenkin elintarvikkeitten käsittelyyn, ei tuotantokaan voinut olla kovin tehokasta. Lypsykarjanhoito oli vanhastaan yksinomaan naisten työtä ja miehille tabu³⁷⁴. Muistitietoaineisto kertoo, että miehet eivät harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ennen viime sotia lypsäneet missään olosuhteissa, eivät edes vaimon jouduttua lapsivuoteeseen. Reproduktioon liittyneiden työkieltojen murtuminen oli ilmeinen edellytys maitotaloustuotannon tehostumiselle, eikä voi pitää sattumana, että ne ajoittuivat samoille vuosikymmenille. Vaihtoehto olisi tietysti ollut se, että miehet olisivat ryhtyneet lypsämään. Nähtävästi tämä tabu oli vahvempi, koska säilyi pidempään.

Maidosta, kermasta ja voista tuli maatilojen tärkeitä myyntituotteita. Maalaisnaisen työlle tuli näin ollen myös rahallista arvoa. Monessa tapauksessa on emäntä kantanut suuren vastuun perheensä elättämisestä. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää se sitkeys ja itsetietoisuus, mikä näkyy työnsä lomassa synnyttäneiden

naisten tarinoissa. Naiset halusivat sitä paitsi omaa rahaa toteuttaakseen vapautuneen maakaupan ja kiertävien laukkuryssien mahdollistamia henkilökohtaisia kulutustarpeita. Emännät eivät kuitenkaan aina saaneet työnsä tulosta haltuunsa, vaan rahan käytöstä päätti isäntä. Kuten Riitta Räsänen on osoittanut, tilan tuotteiden myyminen salaa isännältä oli monien naisten vastaus liberalisoituvan talouselämän tarjoamiin haasteisiin.³⁷⁵

1800-luvun jälkipuoliskon talonpojille ominaiseksi piirteeksi on sanottu pyrkimystä eroon ennen niin voimakkaista ja tärkeistä yhteisöiteistä. Taustalla olivat maatalouden rakenteelliset muutokset. Uusjakojen toimittamisten jälkeen maatiloista tuli itsenäisiä tuotantoyksiköitä ja talonpoikainen ydinperhe alkoi tehdä tuloaan.³⁷⁶ Yhteisörakenteen muutokset näkyivät myös naisten elämässä. Kirsi Pohjola-Vilkuna on kiinnittänyt huomionsa naisen yksityisyyden lisääntymiseen tutkiessaan ns. lapsenruokkojuttuja vuosisadan vaihteen maaseudulla. Aikaisemmin talouden jäsenet ja kyläläiset olivat olleet juridisestikin velvollisia valvomaan raskaana olevia (naimattomia) naisia, lähinnä vastasyntyneiden murhien ehkäisemiseksi. Vuosisadan vaihteen oikeustapauksista käy ilmi, että esimerkiksi talon isäntäväki ei enää aina katsonut asiakseen valvoa piikatytön yksityiselämää.³⁷⁷

Kylä- ja sukuyhteisön merkitys raskauden ja synnytyksen kontrolloijana ja avunantajana alkoi vähentyä. Synnytyksestä tuli naisille entistä enemmän yksityisasiasia – muu perhe ja kyläläiset eivät enää puuttuneet synnyttäjän käyttäytymiseen niin ankarasti kuin ennen. Yhä harvemmin taloudesta tai sen lähipiiristä löytyi naisväkeä korvaamaan äidin työpanos lapsivuodeaikana. Miesten joustavuus työnjaossa vaimon synnytyksen aikoihin oli vaihtelevaa: jotkut auttoivat, toiset eivät. Ajan henkeen sopi nähtävästi naisen työkyvyn ja riippumattomuuden tähdentäminen, joka sai ilmauksensa myös yksinsynnyttäjien tarinoissa. Tarinoita lukiesaan huomaa myös sen, etteivät naiset pyydä, eivätkä anna niissä toisilleen apua. Rivakat synnytykset ovat yksilösuorituksia, joista voidaan ylpäesti kertoa toisille naisille, jotka eivät ehkä vastaavaan uskaltaudu tai pysty.

Kertomukset työnsä lomassa synnyttäneistä naisista ovat esittäneet aikanaan radikaalin vaihtoehdon vallitsevalle kansanomaiselle synnytyskulttuurille, jota leimasivat synnytyksen jälkeiset työkiellot. Tarinat esittivät uudenlaisen kuvan äitiydestä ja erityisesti synnytyksestä. Työnteko oli ennenkin kuulunut naisten elämään; uutta oli se, että naiset minimoivat epäpuhtaudella perustellun synnytyksen jälkeisen lepoajan. Voidaan ajatella, että naiset puhdistautuivat kääntämällä asetelman ylösalaisin, tekemällä työtä. Työtä tekevät ihmiset nauttivat agraarikulttuurissa suurta arvostusta – he eivät siis olleet millään muotoa anomalioita, eivätkä siis saastaisiakaan.

Ajatus perustui epäilemättä työn keskeisyyteen agraariyhteisön kulttuurisena kategoriana. Norjalaisia maalaisnaisia tutkinut Liv Emma Thorsen on luonnehtinut ilmiötä työn mentaliteetiksi: työ oli kulttuurinen kategoria, joka määrittä yhteisön kaikkia toiminnan sfäärejä. Naisten arkipäivä rakentui raadannasta ja raadanta sankarillistettiin. Itsetunto ja yhteisöllinen kunnioitus rakentui työkyvyn varaan.³⁷⁸ Matti Sarmelan mukaan hyödyllisen työn käsite on syntynyt juuri talonpoikaisyhteiskunnassa. Peltoviljelijä menestyi sitä paremmin, mitä enemmän hän teki työtä ja mitä täsmällisemmin hän selviytyi satovuoden määräaikaisista tehtävistä. Työkunnosta ja ahkeruudesta tuli talonpoikaisyhteisössä ihmisen arvon mitta³⁷⁹. Vastaavasti voi ajatella, että synnytyksen jälkeinen eristäminen ja työkiellot on voitu kokea paitsi tervetulleena lepona, myös syrjäyttämisenä kaikesta siitä, mitä kulttuurissa eniten arvostetaan.

Äitiys näyttää merkinneen moderneille agraariäideille ennen kaikkea työntekoa ja perheen elättämistä. Tarinoissa äidit eivät antaneet juuri minkäänlaista huomiota vastasyntyneille lapsilleen. Yhden tarinatyyppin perusteella ei kuitenkaan voi tehdä sellaista johtopäätöstä, etteivät äidit yleensä olisi olleet kiinnostuneita vauvoistaan. Tarinan ydinmerkitys on toisaalla: äidin uskomattoman työkyvyn vakuuttamisessa ja kenties vanhojen rituaalien tarpeettomuuden osoittamisessa. Muutamain maininnat etenkin poikavauvasta olivat positiivisia, niissä kuvastui äidin ylpeys suvun jatkumisesta. Nykynäkökulmasta tarkastellen tarinat kuitenkin

kiistivät drastisesti sellaiset kansanvalistajien esittämät käsitykset, joiden mukaan äidin ensisijainen tehtävä olisi lastenhoito. Voi tietenkin aiheellisesti kysyä, oliko monikaan tarinoiden synnyttäjäistä moisista ideoista edes kuullut.

Keskiluokkainen hoiva-ajattelu perustui ajatukseen kotiäidistä, joka on ”vapautettu” perheen elättämisestä. Agraarikulttuurissa reproduktiotabuun liittyneiden työkieltojen kadottua naisten työnteko ja hoiva eivät sen sijaan näytä asettuneen radikaalisti vastakkain, jos kohta niiden yhdistäminen ei ollut suinkaan ongelmatonta. Naisethan tekivät työtä perheensä eteen, mikä niukoissa oloissa merkitsi parhaimmillaan perusravitsemuksen turvaamista, leivän ja maidon hankkimista ruokapöytään. Nälkävuosien muisto pysyi arvatenkin kauan ihmisten mielissä.

Naisten magiaa tutkinut Laura Stark-Arola väittää, etteivät 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen maalaisnaiset olisi idealisoineet äitiyttä. Hän arvelee, ettei *äitiyskultille* ollut mitään edellytyksiä karuissa suomalaisissa oloissa, joissa äitien oli tehtävä raskasta työtä.³⁸⁰ Olen yhtä mieltä siitä, että mitään sellaista äitiyskulttia suomalaisessa agraarikulttuurissa ei ole ollut, jossa nainen olisi saanut statusta *pelkällä* synnyttämisellä ja lapsenhoidolla. Ylipäänsä naisten ei ollut mahdollista omistautua pelkästään reproduktiolle. Työn mentaliteetti ei kuitenkaan merkinnyt työn ja äitiyden, kuten ei myöskään työn ja avioliiton asettamista kulttuurisesti vastakkain. Niin avioliitto kuin äitiyskin rakentuivat työn ympärille. Hyvällä työhmisellä oli arvoa avioliittomarkkinoilla, aviovaimo taas synnytti lapsia ja teki edelleen työtä. Lastenhoito ei kuulunut yksinomaan äidin tehtäviin, myös mummot ja isommat lapset pitivät huolta perheen pienimmistä.

Hyvän äitiyden käsite vaihtelee kulttuurista toiseen. Tarkastelemani aineisto antaa runsaasti viitteitä siitä, että äitiys ymmärrettiin 1900-luvun alkupuolen ja keskivaiheiden suomalaisessa agraarikulttuurissa melko lailla eri tavoin kuin sen ajan keskiluokkaisissa äitiysihanteissa. Hyvä äiti huolehti lapsistaan elättämällä perhettään ja tekemällä työtä, ei seurustelemalla vauvansa kanssa. Hyvän äidin tärkeisiin ominaisuuksiin kuului myös lasten kasvattaminen työntekoon pienestä pitäen³⁸¹.

Lapsi vivussa, mummo hoitajana. Vuoksela 1934. Museovirasto. Kuvaaja Ilmari Manninen.

Nykyään etenkin naisten lapsen kaipuu perustunee paljon haluun saada nimenomaan pieni lapsi, jota voi hoitaa. Monet ajattelevat, että lapset ovat jollain erityisellä tavalla ihastuttavia olentoja. Lapsista toivotaan olevan iloa, ei niinkään hyötyä. Epäilen, että perspektiivi on voinut olla osittain toinen niin sanottua hyvinvointivaltiota edeltävänä aikana. Oletan, että lapsen merkitys nousi tuolloin tämän kasvaessa, pystyessä työhön ja lopulta vanhempiensa huoltamiseen ja elättämiseen. Äitiyden hedelmistä nautittiin kenties eniten siinä vaiheessa, kun lapset oli saatu kasvatettua aikuiseksi ja itse oli päästy anopin arvostettuun asemaan. Lasten merkitys äidille oli suuri, koska ne olivat hänen vanhuudenturvansa³⁸². Ehkä poika oli tämänkin vuoksi tärkeä, tytöthän muuttivat avioituessaan useammin pois kotoa.

'Pellon laidalla' synnyttäneistä kertovissa tarinoissa idealisoitu äitiys sisälsi sellaisia piirteitä, mitä nykyisin liitämme lähinnä isyy-

teen. Onnistunut äitiys ei edellyttänyt välttämättä pienokaisille osoitettua runsasta huomiota – kunnianhimoisena tavoitteena oli sen sijaan, että synnytys sujui sutjakasti, suku jatkui, äiti jaksoi tehdä töitä, toisten apuun ei liiemmästi turvattu ja perhe pysyi leivässä ja maidossa. Lapsia saattoi tulla paljon tai vähän – ihanneäidin synnytykset ja työt hoituivat joka tapauksessa yhtä näppärästi.

Hyvän äidin lapsi saattoi myös kuolla. Vain muutama vastaaja viittaa paheksuvaan sävyyn naisten työnteon ja lasten kuolemantausten välisiin yhteyksiin. Ilmeisesti imeväisikäisen lapsen luonnollista kuolemaa ei ole yleisesti pidetty äidin vikana ja ikään kuin osoituksena tehtävien laiminlyönnistä, huonosta äitiydestä. Lapsen kuolema herätti usein surua perhepiirissä, mutta ei ilmeisestikään moraalista paheksuntaa yhteisössä. Äiti teki parhaansa tehdessään työtä.

Jalajärveläinen vastaaja kertoo pikkulasten kuoleman yhteisöllisestä – ja hänen mielestään turhankin helposta – hyväksynnästä seuraavasti:

Oli vuosi 1919. Kotini naapurissa, ns. kytötuvassa, pieni savuinen pirtti. Lapsia syntyi melkein joka vuosi, ja suurin osa kuoli ensimmäisellä vuodella. Äitiäni tultiin yöllä hakemaan apuun. – – Tuo pieni poika vietiin n. 20 km päähän pappilaan kasteelle. ruustinna oli sen äitini pyynnöstä suorittanut, kun rovasti oli lääkärireissulla kaupungissa. Pieni Teuvo Sakari eli vain jonkun viikon. Isä teetti kummilapselle arkun, äitini pienoisen puetti kauniisti sinne. Me lapset lauloimme “onpa taivaassa tallella lapsillekin”. Kukaan ei kysynyt mihin lapsi kuoli, kukaan ei auttanut sen ajan puutteessa elävää äitiä ja perhettä.³⁸³

Yhteisön tuki perheelle muodostui tässä tapauksessa synnytystavusta sekä asianmukaisten kaste- ja kuolemanrituaalien järjestämisestä. Naapurusto ei ilmeisesti ajatellut, että perheessä tai sen äidissä olisi jotain vikaa sen vuoksi, että lapset kuolivat yhtenäin; niinpä kukaan ei katsonut asiakseen myöskään ryhtyä perhettä muilla tavoin auttamaan. Köyhien lapset kuolivat usein, mutta sama kohtalo saattoi koitua varakkaankin perheen pienokaisille.

Agraarinaisen omakuva ja elämänarvot poikkesivat paljon 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten keskiluokkaisista naiskäsitöistä. Aikakauden kirjallisuudessa naisia luonnehdittiin

fyysisesti heikoiksi, passiivisiksi ja emotionaaliseksi olennoiksi, jotka näkevät kutsumuksensa ennen kaikkea avioliitossa ja äitiydessä³⁸⁴. Naisen kunnia äitinä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen agraarikulttuurissa rakentui aivan toisin kuin aikoinaan kansanvalistajien levittämät äitiyskäsitteet olisivat edellyttäneet. – Eiväthän valistajat olisikaan ryhtyneet toimiin, jos kansan naiset olisivat olleet valmiiksi sellaisia äitejä kuin he toivoivat. Ripeä synnytys ahkeran työnteon ohella oli maalaisnaisen ihanne. Paikoitellen esiintyi kilpaileva, joskin huomattavasti vähäänisempi näkemys, jonka mukaan vastasyntyttynyt äiti oli levon tarpeessa. Tällä ajatuksella oli kannattajia paitsi koulutettujen kättilöiden, myös vanhojen, tabujattelen sisäistäneitten mummojen parissa.

Ihanteet eivät ole yhtä kuin todellisuus. Kotisyntyysaineistosta on pääteltävissä, että suuri osa äideistä käytti synnytystavustajaa, otti viinaryypyn poltot kestääkseen ja lepäsi ainakin päivän tai pari lapsivuoteessa. Monet turvautuivat naapurin vaimoon, perheenjäseniin, naispuolisiin sukulaisiin tai palvelusväkeen, jotka huolehtivat äidille tavanomaisesti kuuluvista töistä muutamana päivänä tai viikon – parin ajan. Näissäkin tapauksissa synnytys tapahtui nykyisin mittapuun arvioituna työn keskellä.

Millä tavalla hyvä äitiys on ymmärretty silloin, kun työkiellot kuuluivat synnytyksen jälkeiseen aikaan? Merkitsikö äidin eristys ja lepoaika suurempaa panostusta äidin terveyteen ja sitä kautta hedelmällisyyden turvaamiseen? Oliko naisen asema huonompi, koska häntä pidettiin ajoittain saastuttavana, haavoittuvana ja työkyvyttömänä? Vai voisiko lepomahdollisuuden tulkita arvostukseksi?

Suhtautuminen lapsen syntymään muuttui niin monin tavoin 1800-luvun loppua lähestyttäessä, että sitä edeltävästä ajasta on vaikeaa tehdä päätelmiä. Esimerkiksi aiemmin syntinä ja häpeänä pidetystä syntyvyyden säännöstelystä tuli vallitseva käytäntö.³⁸⁵ Myös lastenhoitotavat muuttuivat. Suomalaisten syntyvyyden säännöstelyä tutkineen Irma-Leena Notkolan mukaan keskimääräinen imetysaika lyheni äitikohortista 1860–1869 lähtien. Tämä puolestaan lisäsi syntyvyyttä, sillä pitkät, 1–3 vuoden imetysajat

olivat siihen saakka olleet tärkein hedelmällisyyttä vähentävä tekijä. Pian synnytyksen jälkeen töihinsä rientävillä maalaisnaisilla ei ilmeisesti ollut enää aikaa tai halua imettää niin usein ja pitkään kuin aikaisemmin. Tämä puolestaan vaikutti rintamaidon ehtymiseen ja hedelmällisyyden nopeaan palautumiseen³⁸⁶. Yhä useammat tilat tuottivat runsaasti maitoa, jolloin sitä oli antaa vauvoillekin. Aikaisemmin pitkä imettäminen oli ollut tavallista köyhissä perheissä ja niillä alueilla, joissa karjatalous oli huonosti tuottavaa. Äidinmaito oli tällöin ainoa ravinto, jota pikkulapselle oli antaa. Kukoistavan karjanhoidon alueilla Pohjanmaalla lapsia oli imetetty vähän: lehmänmaitoa riitti ja emännät olivat kiireisiä.³⁸⁷ Lapsikuolleisuusluvut olivat sen mukaiset³⁸⁸.

Jos tarkastelemme tarinoista yhä vuonna 1989 välittyvää mentaliteettia – sekä hegemonista sankarikuva, että kriittistä kärsimyskuva – voimme hyvin ymmärtää, miksi naiset ovat muuttaneet maalta kaupunkiin, kouluttautuneet ja menneet töihin. Perinne on januskasvoinen. Tarinat ilmaisevat selkeästi sen, että naiset olivat tottuneet ankaraan työntekoon ja että heille oli itsestään selvää, että (myös) heidän velvollisuuksiinsa kuului perheen elättäminen. Pian synnytyksen jälkeen alkanutta äidin työntekoa eivät tämän muistitietokyselyn tavoittamana aikana eläneet agraarimiehet näytä millään muotoa vastustaneen – ajatus synnyttäneen naisen saastaisuudesta oli ainakin tässä suhteessa murentunut.

Kriittiset näkemykset työn lomassa synnyttäjistä kertovat taas työkeskeisen ja joissain tapauksissa isäntävaltaisen äitiys- tai naisihanteen hylkäämisestä. Tällaisten käsitysten mukaan naisten osa maataloudessa oli ennen raskas ja alistettu sekä lasten asema huono. Epäilemättä tällaisia ajatuksia on ollut monilla niistä nuorista naisista, jotka eivät ole nähneet tulevaisuuttaan maatalon emäntänä, vaan muissa ammateissa.

Usein puhutaan naisten siirtyneen sankoin joukoin työelämään viime sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Ajatus saattaa herättää mielikuvan sitä edeltäneestä kotiäitien ajasta. Niin sanottu työelämään siirtyminen on kuitenkin keventänyt naisten enemmistön työtaakkaa mikäli kotisyntyisaineiston työkuvauxiin on luottaminen. Naiset raatoivat ainakin maataloilla aamuvarhaisesta ilt-

myöhään, ilman vapaapäiviä ja äitiys- tai muita lomia. Vain talvi-aikana työtä lienee ollut vähemmän. Ihanne runsaasti lasten ja kodin hoitoon aikaa käyttävästä äidistä on niin moderni, etteivät useimmat vastaajat viittaa siihen millään tavoin. Pienokaiset saivat olla omissa oloissaan tai muiden kaitsettavina äitien tehdessä työtä.

Viitteet

- Pelkonen 1931, 6–7.
Pelkonen 1931, 6.
- ³ Duodecim 1914–1950, Haapavesi.
- ⁴ Maagisten rituaalien salaamisesta ks. esim. Stark-Arola 1998, 39–43.
- ⁵ SKS Duodecim 1914/1950: Haapavesi.
- ⁶ SKS Duodecim 1914/1950: Heinola.
- ⁷ Notkola 1989, 153–154 ja 1994, 67–76.
- ⁸ Pelkonen 1931, 44–49.
- ⁹ SKS Duodecim 1914/1950: Kalajoki.
- ¹⁰ Ks. esim. Pelkonen 1931, 83.
- ¹¹ Vastaavia esimerkkejä löytyy runsaasti myös antropologisten tieteiden alalla. Esim. Mary Douglasin (1995, 24) mukaan magian tutkimuksen klassikko James Frazer ajatteli magiaa harjoittaneiden ihmisten olleen herkkäuskoisia hölmöjä, jotka olivat kyvyttömiä erottamaan toisistaan omia subjektiivisia assosiaatioitaan ja ulkoista objektiivista todellisuutta.
- ¹² Esim. Pelkonen 1931, 133, 140, 144, 167, 277.
- ¹³ Pelkonen 1933b, 1–6.
- ¹⁴ Reproduktion käsite viittaa yleisesti ottaen siihen, miten ihmislaji uusintaa itsensä sekä sosiaalisessa että materiaalisessa mielessä. Materiaalisessa mielessä kysymys on sekä biologisesta prosessista, että biologista lisääntymistä säätelevistä poliittis-taloudellisista ehdoista. Reprodutio on myös sosiaalinen ja kulttuurinen kysymys, jolloin voidaan keskustella siitä miten ihmiset uusintavat itsensä sosiaalisina olentoina. (Vuorela 1987, 12.) Käytän tässä tutkimuksessa reproduktion käsitettä viittaamaan naisten biologis-sosiaalisiin reproduktioprosesseihin: kuukautisiin, raskauteen, synnytykseen ja lapsivuodeaikaan.
- ¹⁵ Vrt. Siikala 1985, 305.
- ¹⁶ Sairaalasynnytyksen rituaaleista ks. Sarlio 1997.
- ¹⁷ Luterilaisesta ja ortodoksisesta kirkottamisesta ks. Lempiäinen 1969 ja Pitkänen 1985.
- ¹⁸ Itäsuomalaisissa perheissä on säilynyt länsisuomalaisia kauemmin suvun keskeinen merkitys. Suurperheet ja laajentumaperheet olivat pitkään tavallisia, mikä vaikutti oleellisesti naisen asemaan. Itäsuomalaiset avioituivat aikaisemmin kuin länsisuomalaiset ja saivat näin ollen myös enemmän lapsia. Lapsettomaan itäsuomalaiseen vaimoon saatettiin suhtautua kuin vieraaseen työläiseen, hän ei ollut aidosti uuden perheensä jäsen. Sarmela 1994, 84–86; Sirén 1999, 142–147; Voionmaa 1969, 505–510.

- ¹⁹ Suullinen tieto dos. Anna-Maria Åströmiltä 12.2.1999.
- ²⁰ Notkola 1994, 64–67.
- ²¹ Notkola 1989, 134–135, 146, 153; Notkola 1994, 73–74; Turpeinen 1987, 292–322.
- ²² Turpeinen 1987, 289.
- ²³ Turpeinen 1987, 361, 364.
- ²⁴ Buckser 1997, 464; Wagner 1987, 233–236; Winthrop 1991, 295–297.
- ²⁵ Nieminen 1951, 60; Wikman 1917, 8–10.
- ²⁶ Pyhä Raamattu 1946, 117.
- ²⁷ Vrt. Nenonen ja Kervinen 1994, 258–260; Sarmela 1994, 33. Vainajakultti ja tietäjäyys olivat alunperin kristillisen kirkon päävastustajia ja papit kilpailivat pakanallisiksi tuomittujen tapojen tuomitsemisessa ja kitkemisessä. Ilman Raamatun 3. Mooseksen kirjassa olevia säädöksiä synnyttäjän saastaisuudesta ja puhdistautumisesta olisi epäilemättä esikristillistä alkuperää oleva synnytyskulttuurin modernisoitu jo paljon aikaisemmin. Myös kansanomaiset kätilöt – perinteisen synnytyskulttuurin tietäjät ja taitajat – saivat harjoittaa kaikessa rauhassa toimintaansa monin paikoin aina tälle vuosisadalle saakka. Kirkommiehille ilmeisesti riitti menneinä vuosisatoina se, että kansa oli heidän kanssaan samaa mieltä synnyttäjän saastaisuudesta ja valmis lisäämään vanhoihin puhdistautumisriitteihinsä kirkottelun.
- ²⁸ Douglas 1995, 30–33.
- ²⁹ Gustavsson 1978, 175–178. Vaikka epäpuhtaan naisen kivittämisen ym. katsottiin olevan lain mukaista, ei laeista tosiasiallisesti ole löydetty tukea tällaiselle käsitykselle. Gustavsson otaksuu, että naisia on joka tapauksessa peloteltu tällaisella rangaistuksella ja saatu näin heidät pysymään aloillaan. Kuoliaaksi kivitys on ollut keskiakaisissa maakuntalaeissa rangaistuksena monenlaisiin rikoksiin, kuten taikuuteen, varkauteen ja murhaan. Uskomus kivityksen laillisuudesta on ollut tunnettu sekä Keski-Ruotsissa, Ahvenanmaalla että Länsi-Suomessa.
- ³⁰ Douglas 1995, 36–41.
- ³¹ Douglas 1995, 116–122. Alueellisten ja sosiaalisten rajojen ja ihmisruumiin suhteesta ks. myös Anttonen 1996.
- ³² Vrt. Douglas 1995, 96–103.
- ³³ Ks. myös Anttonen 1996, 145; Apo 1995, 26–27; Vilkuna 1956, 174–177.
- ³⁴ Ks. myös Honko 1964.
- ³⁵ Esim. 4. Moos. 19:11–22.
- ³⁶ Ks. Apo 1995, Harva 1948, 238; Sarmela 1994, 58; Tarkka 1990, 249–254
- ³⁷ Siikala 1992, 173, 239–246; Wolf-Knuts 1990, 180–182.
- ³⁸ Ks. Paulaharju 1995, 45–49; Wikman 1917, 5; Vilkuna 1989 (1959), 99–107, 178–182.
- ³⁹ Asko Vilkuna (1956) ja Veikko Anttonen (1996) ovat tutkineet *pyhän* käsitettä synnytyksen yhteydessä. Pyhällä on viitattu alunperin maa-alueen rajaan. Myöhemmin sanalla alettiin merkitä muitakin tilanteita, joissa jokin abstraktimpi raja tuli vastaan, kuten tiettyjä kalendaarisia ajankohtia, menstruaatiota, synnytystä ja kuolemaa. Synnytyspaikkaa ja -tapahtumaa on sanottu *pyhiksi pirteiksi*. Pisimpään pyhä-attribuutti on säilynyt varpaisten nimityksissä. Pohjois-Suomessa on 1950-luvulle asti käyty pyhillä pirteillä ja viety pyhän pirtin leipää.
- ⁴⁰ Douglas 1995, 160–168.
- ⁴¹ Apo 1995 ja 1998 b; Hämäläinen 1920; Korhonen 1997, 16–17; Rantasalo 1937, 46–48; Stark-Arola 1998, 211–218; Vuorela 1960.

- ⁴² MV:K35/681 ja 1103.
- ⁴³ Frykman 1996, 82–83; Kuuliala 1960, 161; Ränk 1949, 46–59; Vilkuna 1956, 179–180.
- ⁴⁴ Hirdman 1988; Rantalaiho 1994, 10–12.
- ⁴⁵ Douglas 1995, 158–159.
- ⁴⁶ Vrt. Douglas 1995, 135–136, 141–144.
- ⁴⁷ Vrt. Douglas 1995, 142–147.
- ⁴⁸ Korhonen 1997, 17–18; Pelkonen 1931, 183–186; Rantasalo 1937, 49; Stark-Arola 1998, 226.
- ⁴⁹ Frykman 1996, 25–88.
- ⁵⁰ Stark-Arola 1998, 279.
- ⁵¹ Vrt. Gustavsson 1978, 128–144, 149–158; Paulaharju 1995, 53; Pelkonen 1931, 300; Wikman 1917, 3–6.
- ⁵² Pelkonen 1931, 305. Reinilän (1965, 104) mukaan saippua ja pyyhe kuuluivat ennen maallikkokättilön saamaan palkkaan. Vienassa ja Etelä-Karjalassa synnyttäjä on suorittanut kättilölle käsienspesurituaalin.
- ⁵³ Douglas 1995, 90–92.
- ⁵⁴ Vrt. Stark-Arola 1998, 271–277. Muutamat museoviraston synnytyskyselyyn vastaajat kertovat naisen raskaustilan olleen entisaikaan pilanteon ja virnuilun aiheen.
- ⁵⁵ Keinänen 2000 (ilmestyy).
- ⁵⁶ Tutkimuksessaan dayoista, egyptiläisistä kyläkättilöistä Soila Judén-Tupakka (2000) kuvaa hyvin naisten ”salaista” maailmaa. Tutkimuksessa käy ilmi, miten dayat huolehtivat esimerkiksi tyttöjen ympärileikkauksista. Miehet eivät olleet näissä tilaisuuksissa läsnä, mutta leikkaukset tehtiin kuitenkin yhtä lailla isien kuin äitienkin vaatimuksesta. Toimenpiteen taustalla oli ennen kaikkea miesten kunnia ja neitsytkulti. Dayat suorittivat myös rituaalisen immenkalvon puhkaisun ennen häyyötä. Tässä tilanteessa daya ja morsian saattoivat toimia tabun suoman verhon takana. Tilaisuudessa oli läsnä vain naisia ja lapsia. Jos morsian ei ollutkaan neitsyt, daya saattoi tehdä kynnellä tai partakoneen terällä morsiamen emättimeen pienen haavan, josta tarpeellinen ”verinäyte” saatiin aikaiseksi. Veren värjäämää liinaa näytettiin oven ulkopuolella ottaville miehille. Ilman sitä morsian oli vaarassa joutua miespuolisten sukulaistensa (isän, veljien, sedän) murhaamaksi. Esimerkki osoittaa mielestäni hyvin naisille varatun liikkumatilan rajat ja sen, ettei rituaalin salaisuus kerro välttämättä paljoakaan naisten vallasta päättää omasta elämästään tai ruumiistaan.
- ⁵⁷ Keinänen 1999, 2000; Lövkrona 1990. Marja-Liisa Keinänen (1999, 190–192) kertoo komilaisen kansatieteilijä Nalimovin (1908) haastattelemista naisista, jotka olivat kääntäneet päälleen kirkon ja yhteiskunnan arvohierarkiat: erään mielestä nainen oli synnytyksen jälkeen jopa pyhimyksen veroinen, toinen taas vakuutti kolmasti kaksoset synnyttäneen äidin olevan niin korkeassa asemassa, ettei pappi ole kelvollinen häntä siunaamaan ja itse piispa kiittää häntä.
- ⁵⁸ Reinilä 1965, 44–50.
- ⁵⁹ Vrt. Pelkonen 1931, 183–184.
- ⁶⁰ Pelkonen 1931, 196–197; Reinilä 1965, 40–44.
- ⁶¹ Reinilä 1965, 109–114.
- ⁶² Keinänen 1996; Stark-Arola 1998, 191–193.
- ⁶³ Reinilä 1965, 51–53; Pelkonen 1931, 189. Anna-Leena Siikalán (1992, 71–76) mukaan tyypillisiin tietäjän piirteisiin kuuluivat loitsuperinteen tuntemus, erilaisten

- psykotekniikkojen, suggestion ja muuntuneen tietoisuuden tilaan johtavien ekstaasitekniikoiden hallinta. Valtaosa tietäjän tehtävistä kytkeytyi parantamiseen, sekä sairauksien torjuntaan. Tietäjä saattoi antaa apuaan myös muissa kriisitilanteissa. Tämän toiminta perustui salaiseen tietoon, joka koski yliluonnollisia voimia ja näiden rituaalista hallintaa. Tietonsa ja persoonallisen voimansa eli väkensä turvin tietäjä asettui yhteyteen tuonpuoleisen edustajien kanssa. Tärkeä tietäjän väline oli loitsu.
- ⁶⁴ Reinilä 1965, 53–56, 115–120.
- ⁶⁵ Paulaharju 1995 (1924), 64; Reinilä 1965, 95–107, 124.
- ⁶⁶ Pelkonen 1931, 87–88.
- ⁶⁷ Pelkonen 1931, 117; Wikman 1917, 2.
- ⁶⁸ Gustavsson 1978, 135; Lempiäinen 1969, 150.
- ⁶⁹ Ks. Näse 1983, 76; MV:K35/196. Suomenruotsalaisessa perinneaineistossa epäpuhtaasta naisesta on käytetty nimityksiä *oren, rå, smutsig, ohelig* ja *hedning* (Näse 1984, 27).
- ⁷⁰ Pelkonen 1931, 78, 88, 114–122
- ⁷¹ Pelkonen 1931, 88.
- ⁷² Denise Malmbergin (1991, 101) mukaan kuukautisiin liittyneiden käsityksien ja käyttäytymisnormien oppiminen on tapahtunut pääasiallisesti naisten välisen implisiittisen kommunikoinnin myötä – minkäänlaisia julkisia tradition siirron muotoja ei ruotsalaisessa kansankulttuurissa ole tällä alueella tunnettu. Otaksun, että myös raskauteen ja synnytykseen liittyvät käsitykset ja normit on opittu vastaavaan tapaan.
- ⁷³ Suomalaiset romaninaiset ovat Anna Maria Viljanen-Sairan (1979, 176–177, 186–203) mukaan noudattaneet näihin päiviin saakka monenlaisia välttämiskäytäntöjä sekä naisen seksuaalisuuteen, että erityisesti raskauteen ja lapsen syntymään liittyen. Tutkimuksesta käy ilmi, että keskeistä on nimenomaan häveliäs käytös, ja se, ettei tällaisista äärimmäisen arkaluontoisiksi tulkituista asioista puhuta suoraan tiettyjen henkilöiden läsnäollessa. Säädylinen, seksuaalisiksi tulkitut ruumiinosat huolellisesti peittävä vaatetus on niinkään tärkeä periaate. Voisin kuvitella, että 1800-luvun suomalaisnaiset käyttäytyivät tässä mielessä romanien tapaan.
- ⁷⁴ Raussi 1966, 320.
- ⁷⁵ Pelkonen 1931, 89–92. Säikähtäminen on ollut tavanomainen taudinselitys muutoinkin. Anna-Leena Siikalan (1985, 359) mukaan säikähtäminen oli tilanne, jossa ihminen joutui erityisen alttiiksi sielun menetykselle. Säikähtäminen katsottiin vaaralliseksi nimenomaan silloin, kun ollaan jonkun tietyn hengen, esimerkiksi haltijan tai vainajaolennon valtapäivirissä. Säikähtäminen esiintyy myös itsenäisenä taudin selityksenä sekä yhteydessä tarttumiseen eli hinkautumiseen.
- ⁷⁶ Keinänen 2000. Hämäläinen (1920, 69–70) on kuitenkin löytänyt suomalais-ugrialaisten kansojen perinteistä mm. sellaisia käsityksiä, että vaikeat synnytykset aiheutuvat miesten uskottomuudesta raskausaikana ja että miehen on synnytystä helpotukseen tunnustettava tekosensa. Miehet ovat joutuneet jopa noudattamaan tabu-kieltoja, mm. työrajoituksia, vaimonsa lapsivuoteen aikana.
- ⁷⁷ Pelkonen 1931, 78–101, 114–122; Wikman 1915, Wikman 1917.
- ⁷⁸ Raussi 1966, 321.
- ⁷⁹ Pelkonen 1931, 132–138, Raussi 1966, 320–322.
- ⁸⁰ Reinilä 1965, 57–61. Kättilö Bertta Valtonen (1984, 74) sai toimen Laatokan karjalaisesta Sakkolasta vuonna 1925. Valtonen kertoo muistelmissaan, että äidit halusivat edelleen synnyttää yksinään. Kättilö oli tapana kutsua vasta rotinoille ja napaa katsoomaan.

- ⁸¹ MV:K35/863.
- ⁸² Pelkonen 1931, 135–136; Wikman 1915.
- ⁸³ Reinilä 1965, 66–70.
- ⁸⁴ Tarkka 1990, 249–266. Samantapaisia tulkintoja on tehnyt Claude Lévi-Strauss (1958) tutkiessaan cuna-intiaanien shamaanien laulua, jolla joudutetaan vaikeaa synnytystä. Laulussa kuvaillaan samaanin joukon retkeä, vastuksia, vaaroja, taistelua ja voittoa. Kun synnyttäjän sielun vanginnut voima on kukistettu, lapsi syntyy. Potilaan sisäelimet ovat kertomuksen näyttämö. – Ks. Douglas 1995, 72–73.
- ⁸⁵ Pelkonen 1931, 141–144, 153–154.
- ⁸⁶ Pelkonen 1931, 146–149.
- ⁸⁷ Pelkonen 1931, 153–219.
- ⁸⁸ Hämäläinen 1920, 54; Pelkonen 1931, 47, 220–224; Rantasalo 1937, 46–48. Rantasalo esittää näkemyksen, jonka mukaan naisen jälkeisten hautaaminen karsinan itänurkkaan tai niiden uhrikivelle laittaminen olisi toiminut uhrina, tarkoituksena suojata metsästäjä karhulta ja karja vihamielisiltä henkiolennoilta. – Istukan lääkinällisen ym. käytön voi tulkita *naisen väien* (ks. Apo 1995) maagiseksi hyödyntämiseksi.
- ⁸⁹ Pelkonen 1931, 167.
- ⁹⁰ Pelkonen 1931, 192–193.
- ⁹¹ Näse 1983, 79.
- ⁹² Raussi 1966, 395.
- ⁹³ Hämäläinen 1920, 54, 90–94, 114–116; Keinänen 1996 ja 2000. Äidin ja lapsen yhteyttä voitiin vahvistaa kietomalla napanuora ensin äidin lanteen ympärille, ja laittamalla se sitten äidin suuhun. Vastaavasti isän ja lapsen suhdetta voitiin edistää leikkaamalla vastasyntyneen napavarresta pala ja syöttämällä se sitten lapsen isälle. Vastasyntynyt lapsi on käärityt äidin vaatteeseen muun muassa sen vuoksi, että lapsi saataisiin äitiään rakastavaksi ja kunniaa pitäväksi. (Hämäläinen 1920)
- ⁹⁴ Pelkonen 1931, 276–277.
- ⁹⁵ MV:K35/399.
- ⁹⁶ Tarkka 1990, 250–254.
- ⁹⁷ Stark-Arola 1998, 139–142, 183.
- ⁹⁸ Pelkonen 1931, 300.
- ⁹⁹ Ks. Eskelin 1938, 586–589; Turpeinen 1987, 288.
- ¹⁰⁰ Synnytysriittien tulkinnoista ks. myös Keinänen 2000.
- ¹⁰¹ Pelkonen 1931, 276–280.
- ¹⁰² Vrt. Gustavsson 1978, 128–144, 149–158; Nieminen 1951, 58–60; Nieminen 1993, 35–41; Paulaharju 1995, 28–31; Pelkonen 1931, 78–79, 88–98, 114–122, 299–304; Wikman 1917, 3–6, 17–23, 42–43; Wikman 1920, 3–16.
- ¹⁰³ Pelkonen 1931, 284–285. Oliko tosiaan näin, vai tahtoiko Pelkonen kieltolain ilmapiiirissä vain panetella rahvaan naisia, kannattaa kysyä. Moderniin, lääketieteellistettyyn synnytykseen ei nimittäin liittynyt juominkeja, eikä ajan keskiluokkaiseen naiskuvaan muutenkaan millään muotoa sopinut alkoholia nauttiva äiti. Pelkonen siteeraa tässä yhteydessä mm. Tegengreniä, jonka mukaan Vöyriässä lapsen syntymän jälkeen vietetyt varpaiset olivat meluisia naisten juhlia, joissa tuore äiti joi yleensä itsensä paloviinalla ja konjakilla järjettömään humalaan.
- ¹⁰⁴ Heikinmäki 1968, Pelkonen 1931, 284–285.

- ¹⁰⁵ Pelkonen 1931, 299–300.
- ¹⁰⁶ Gustavsson 1972, 201; Lempiäinen 1969, 106–134, 142.
- ¹⁰⁷ Gustavsson 1972, 178; Lempiäinen 1969, 146; Näse 1983, 76.
- ¹⁰⁸ Näse 1983, 77–79; Pelkonen 1931, 283; Wikman 1917, 8.
- ¹⁰⁹ Vastavasti muuttui noihin aikoihin esimerkiksi kuolemaan liittynyt tapakulttuuri, kuten suomalaisia vainajien karsikoita ja ristipuita tutkinut Janne Vilkkuna (1992) on osoittanut.
- ¹¹⁰ Heikkinen 1990, 39.
- ¹¹¹ Lempiäinen 1969, 11–28. Rukoilevaisten kirkotusperinteestä saamani suullinen tieto on peräisin prof. Päivikki Suojaselta. Vertailun vuosi mainittakoon, että synnyttäjän kirkottaminen jatkui Ruotsissa suunnilleen yhtä kauan kuin Suomessa. Tapa alkoi murtua 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, mutta säilyi harvinaisena käytäntönä muutamilla paikkakunnilla aina 1960-luvulle saakka. Tanskassa ja Norjassa kirkotusperinne alkoi murtua jo 1600-luvun lopulla, mutta säilyi paikoitellen maaseudulla 1800-luvun loppupuolelle saakka. – Gustavsson 1972, 216–228; Lempiäinen 1968, 16–17.
- ¹¹² MV:K35/458.
- ¹¹³ MV:K35/196.
- ¹¹⁴ MV:K35/218.
- ¹¹⁵ Kättilökomitean mietintö 1912, 23–30.
- ¹¹⁶ Kättilöoppikirjoissa kättilöitä kehoitettiin vastustamaan taikuutta. ”Kättilöiden hyödyksi” kirjoittamassaan väitöskirjassaan ”Waimon Synnyttimistä ja Raskauden tilasta” (1860, 66) Edvard Winter toteaa seuraavaa: ”Lasten-muori on myös velvoitettu, parhaite ja miten vaan taitaa, estämään muutamain paikoin vielä harjoitettuja puoskaroimisia ja loihimisia, koska tietäjät ja velhot kujeillansa ja kelvottomilla keinoillansa saattavat paha, kuin mielellään uskoisikaan.” Ks. myös Hänninen 1965, 150–151.
- ¹¹⁷ Turpeinen 1987, 365.
- ¹¹⁸ Kättilökomitean mietintö 1912, 5.
- ¹¹⁹ Kättilökomitean mietintö 1912, 10.
- ¹²⁰ Kättilökomitean mietintö 1912, 15.
- ¹²¹ Kättilökomitean mietintö 1912, 28–29.
- ¹²² Turpeinen 1987, 366.
- ¹²³ Ks. myös Helsti 1995a.
- ¹²⁴ MV:K35/853.
- ¹²⁵ MV:K35/505.
- ¹²⁶ MV:K35/190.
- ¹²⁷ MV:K35/98.
- ¹²⁸ MV:K35/694.
- ¹²⁹ MV:K35/765.
- ¹³⁰ MV:K35/895.
- ¹³¹ MV:K35/803.
- ¹³² MV:K35/973.
- ¹³³ Reinilä 1965, 60.
- ¹³⁴ Ervasti 1994, 21–23; Pohjola-Vilkuna 1995a, 9.
- ¹³⁵ Vrt. Lehtipuro 1982, 46.
- ¹³⁶ Vrt. Pelkonen 1931, 302; Wikman 1915, 63–73, Wikman 1917.

- ¹³⁷ Frykman 1996 (1977), 51; Gustavsson 1978, 64; Vilkuna 1989, 97–117.
- ¹³⁸ Vastasytynneen rituaalisesta kapaloimisesta, kylvetyksestä, syöttämisestä ym. ks. Pelkonen 1933 a.
- ¹³⁹ Vrt. Pitkänen 1985, 65–66.
- ¹⁴⁰ Pelkonen 1931, 88.
- ¹⁴¹ MV:K35/893.
- ¹⁴² Työnteon puhdistava vaikutus on suomalaisessa kulttuurissa tunnettu muistakin yhteyksistä. *Jätjän* käsitteen merkityksen muutoksia tutkinut Jyrki Pöysä (1997, 295–297) on havainnut työnteon toimineen tärkeimpänä retorisenä argumenttina, kun jätkäperinnekeruun vastaajat ovat puhdistaneet jätjän käsitettä ikävistä sivumerkityksistä. Pöysä käsitteellistää prosessin *häpeän okkupoinniksi*. Alunperin jätkä tarkoitti kiertelevää sekatyömiestä; sittemmin kulkijan stigmatisoitu asema on määritelty uudelleen yleistä kunnollisuutta ilmaisevien attribuuttien avulla. Lopulta jätkä kohotettiin valtiollisen retoriikan puitteissa jopa työn sankariksi.
- ¹⁴³ Vrt. Gustavsson 1978, 158–186.
- ¹⁴⁴ Gustavsson 1972, 246–271.
- ¹⁴⁵ “Pellon laidalla” synnyttäminen on ollut jossain vaiheessa tapana laajemminkin Euroopassa. Norjalainen Lily Weiser-Aall (1968, 79) mainitsee raskautta ja synnytystä koskevassa kansatieteellisessä tutkimuksessaan joidenkin naisten synnyttäneen yksin ja jatkaneen saman tien työtään. Hänen aineistonsa on kerätty 1950-luvulla. Maailmansotien välisenä aikana synnyttäneitä itälontoolaisia haastatellut Lara Marks (1995, 51) kertoo haastateltavansa rouva G:n äidistä, joka oli synnyttänyt lapsensa 1900-luvun alussa. Jostain Itä-Euroopan maasta kotoisin olevan äidin synnytys oli alkanut pellolla. Hän oli mennyt kotiin synnyttämään, mutta palannut pellolle seuraavana aamuna. Rouva G:n äidin mielestä synnytys ei ollut potentia vaativa sairaus, ja hän ihmetteli, miksi sittemmin Lontoossa synnyttäessään hänen piti maata synnytyksen jälkeen vuoteessa. Rouva G:n äiti olikin saanut kättilön moitteet, kun hän oli kotona noussut vuoteestaan siivouspuuhiin. Kättilön tullessa tämä oli kipaissut vuoteeseen peiton alle kengät jalassa ja teeskennellyt lepävää. – Kaikkia kättilön ohjeita oli ilmeisen vaikea toteuttaa samanaikaisesti.
- ¹⁴⁶ Ainoa kysymys, jossa mitenkään viitattiin työntekoon, oli tiedustelu synnytyksen jälkeisestä lepoajasta.
- ¹⁴⁷ Vrt. Siikala 1987, 108.
- ¹⁴⁸ Miehet ovat käsitelleet lapsensaantia myös pilailen: jotkut miehet näkivät raskauden ja synnytyksen suorasukaisesti seksuaalisena ilmiönä, josta sai hyvän kaskun tai tilannekohtaisen pilailun aiheen. (Esim. MV:K35/149, 182, 538, 654.) Reproduktioon liittyneet tabut antoivat epäilemättä pontta asian vääntelylle, huumorin avulla miehet saattoivat ottaa kantaa muuten heiltä kiellettyyn asiaan.
- ¹⁴⁹ 1800-luvulla merkittävimpiä sarviruokinta-alueita ovat olleet Ahvenanmaa, Pohjanmaa ja Tornionjokilaakso. Näillä alueilla sarviruokinta oli yhteydessä hyvin menestyvään karjatalouteen. Sarviruokintaa harjoitettiin myös Kaakkois-Suomessa, josta lukuisat äidit lähtivät imettäviksi Pietariin ja jättivät oman lapsen kotiin. Myös tervaa tuottavilla seuduilla äitien kädet olivat työtä täynnä ja lapset saivat tyytyä sarvimaitoon (Räsänen 1996; Turpeinen 1987, 311–313.)
- ¹⁵⁰ Ollila 1993, 118–127.
- ¹⁵¹ Tästä keskustelusta ks. esim. Korkiakangas 1996, 126; Löfström 1999, 180–185, Lövkrona 1990, Markkola 1989, Siiskonen 1990, 24 ja Östman 1994, 1998 a ja b.

- ¹⁵² Peltonen 1992 b, 209–219.
- ¹⁵³ Löfström 1999, 122.
- ¹⁵⁴ Vrt. Löfström 1999, 10, 180–185.
- ¹⁵⁵ Ollila 1993, 118–127; Peltonen 1992 b, 212–219; Östman 1994.
- ¹⁵⁶ Östman 1994, 224.
- ¹⁵⁷ Tähän viittaa mm. Ann-Catrin Östmanin (1998 b) tekemä huomio agraarinaisten omaelämäkerrallisesta muistelusta. Naiset kirjoittivat osasta kotitilansa töistä joko metai passiivimuodossa, eli he tarkastelivat näitä tehtäviä kollektiivisina suorituksina, eivät sukupuolen mukaan eriytyneinä töinä. Tällaisia töitä oli mm. riihen puinti ja elonkorjuu.
- ¹⁵⁸ Pirkko Sallinen-Gimpl (1994, 99–106) on tarkastellut sukupuolten välisen työnjaon eroavaisuuksia karjalaisen ja muun väestön välillä, jotka tulivat ilmi siirto-karjalaisten asetuttua muualle Suomeen.
- ¹⁵⁹ Vrt. Peltonen 1992 b, 209–215; Peltonen 1999, 40; Sarmela 1994, 38–43; Östman 1994. Agraaritalouden ulkopuolelta mainittakoon vain miehille varatuista töistä useimmat kirkon ja armeijan piiriin kuuluneet tehtävät.
- ¹⁶⁰ Peltonen 1999, 46–47.
- ¹⁶¹ Lundgren 1993, 47–48; Thorsen 1990, 49–50.
- ¹⁶² Raussi 1966, 316.
- ¹⁶³ MV:K35/772.
- ¹⁶⁴ MV:K35/1227.
- ¹⁶⁵ MV:K35/330.
- ¹⁶⁶ Löfström 1999, 180; Östman 1994 ja 1998 a.
- ¹⁶⁷ Östman 1998a.
- ¹⁶⁸ MV:K35/38.
- ¹⁶⁹ MV:K35/1046.
- ¹⁷⁰ MV:K35/87.
- ¹⁷¹ MV:K35/37.
- ¹⁷² MV:K35/606.
- ¹⁷³ MV:K35/492.
- ¹⁷⁴ MV:K35/1172.
- ¹⁷⁵ MV:K35/1004.
- ¹⁷⁶ MV:K35/630.
- ¹⁷⁷ MV:K35/1032.
- ¹⁷⁸ MV:K35/855.
- ¹⁷⁹ MV:K35/698.
- ¹⁸⁰ MV:K35/486, 1034.
- ¹⁸¹ MV:K35/710.
- ¹⁸² MV:K35/549, 637, 710.
- ¹⁸³ MV:K35/424.
- ¹⁸⁴ MV:K35/1017.
- ¹⁸⁵ MV:K35/1219.
- ¹⁸⁶ MV:K35/110.
- ¹⁸⁷ MV:K35/678.
- ¹⁸⁸ MV:K35/142.
- ¹⁸⁹ MV:K35/740.
- ¹⁹⁰ MV:K35/412.

- ¹⁹¹ MV:K35/597.
- ¹⁹² MV:K35/288. (tsekaa numero aineistosta)
- ¹⁹³ MV:K35/986.
- ¹⁹⁴ MV:K35/438.
- ¹⁹⁵ MV:K35/660.
- ¹⁹⁶ MV:K35/185.
- ¹⁹⁷ Vrt. Burjam 1917, 51.
- ¹⁹⁸ Asko Vilkuna on analysoinut imeväisikäisiin liittynyttä uskomusperinnettä tutkimuksessaan *Ihmisen varustaminen elämäntaipaleelle* (1989). Vilkunan käyttämä aineisto on kerätty 1850–1950-luvuilla. Tutkimuksesta käy hyvin ilmi, miten suhtautuminen lapseen muuttuu, kun se saa nimen, kasteen, haltijan ja hampaat. Myös fonetanellin umpeutumista on tarkkailtu. Vasta noin puolen vuoden iässä lapsen katsottiin olevan 'persoona'; silloin vaarallisin aika elämästä oli ohitettu. Silloin oli aika panostaa myös lapsen tulevaisuuteen: lapsi sai nimikkolehmän, poron tai hammasrahaa, hänet otettiin yhteisön jäseneksi.
- ¹⁹⁹ Burjam 1917, 50–57.
- ²⁰⁰ MV:K35/234.
- ²⁰¹ MV:K35/1058.
- ²⁰² MV:K35/341.
- ²⁰³ MV:K35/1075.
- ²⁰⁴ MV:K35/269.
- ²⁰⁵ MV:K35/1238.
- ²⁰⁶ MV:K35/20.
- ²⁰⁷ MV:K35/691.
- ²⁰⁸ MV:K35/538.
- ²⁰⁹ MV:K35/302.
- ²¹⁰ MV:K35/80.
- ²¹¹ MV:K35/83.
- ²¹² MV:K35/922.
- ²¹³ MV:K35/439.
- ²¹⁴ MV:K35/1239.
- ²¹⁵ MV:K35/1028.
- ²¹⁶ MV:K35/200.
- ²¹⁷ MV:K35/140.
- ²¹⁸ MV:K35/363.
- ²¹⁹ MV:K35/412.
- ²²⁰ MV:K35/55.
- ²²¹ MV:K35/957.
- ²²² MV:K35/1079.
- ²²³ MV:K35/1042.
- ²²⁴ MV:K35/944.
- ²²⁵ Burjam (1917) sekä Hämäläinen (1920) kirjoittavat monenlaisista maagisista menettelyistä, jotka skandinaavisessa ja suomensukuisten kansojen kansanuskossa ovat liittyneet (epäpuhtaasti) lapsen pesuveiden käsittelyyn. Miehestä/ lapsen isästä veden kantajina tai lapsen pesijöinä he eivät kuitenkaan kerro mitään.
- ²²⁶ MV:K35/1222.
- ²²⁷ MV:K35/1048.

228 MV:K35/1239.

229 MV:K35/365.

230 MV:K35/785.

231 MV:K35/917.

232 MV:K35/238.

233 MV:K35/953.

234 MV:K35/1035.

235 MV:K35/694.

236 MV:K35/820.

237 MV:K35/515.

238 MV:K35/504.

239 MV:K35/1011.

240 MV:K35/581.

241 MV:K35/1009.

242 MV:K35/783.

243 MV:K35/500.

244 MV:K35/708.

245 MV:K35/958.

246 MV:K35/77.

247 MV:K35/29.

248 MV:K35/966.

249 MV:K35/397.

250 MV:K35/576.

251 MV:K35/693.

252 MV:K35/71.

253 MV:K35/818.

254 MV:K35/107.

255 Muistelukerronnassa rakennetaan usein sankarikuvia. Esimerkiksi Marja-Liisa Keinänen (1998), Pirjo Korkiakangas (1996, 332), Jyrki Pöysä (1997, 288) ja Marja Saarenheimo (1997, 198) ovat löytäneet sankarikuvia käyttämistään muistitietoa-aineistoista. Satasärmäinen nainen -elämäkertakeruun aineistoa tutkinut Ritva Nätkin on luonnehtinut tällaista kerrontaa *vaikeuksien kautta voittoon* -linjaksi, *selviytymis- ja itsenäistymistarinoiksi* sekä *naisten kunnian kentäksi* (1997, 170–171, 181, 201).

256 Yhä vieläkin synnytetään kesken töitten ja kerrotaan siitä perinteisellä ylpeydellä, työnteon tärkeyttä painottaen. Sankariäiti selviytyy ahkeruutensa ja ilmiömäisen järjestelykykynsä avulla mennessä tullen sellaisista haasteista, jotka hänen tavallisempi kanssaisarensa kokisi lähes mahdottomiksi. Kodin kuvalehdessä 8/1999 kerrotaan suomalaisesta professorista, jolla on 2-vuotiaat kolmoset. Raskausaikana hän teki väitöskirjansa, niinpä hänellä oli kolmosia synnyttämään mennessään sylimikro mukana. Kun vauvat olivat kolmen kuukauden ikäisiä, niiden isä otti lomaa, hoiti lapset ja äiti teki väitöskirjansa valmiiksi. Lapset olivat puolivuotiaita äidin väittellessä ja alle kahden, kun äiti kutsuttiin professoriksi. Lisävastuksena oli vielä miehen vakava sairastuminen lasten ollessa kahdeksankuisia.

257 Raussi 1966, 320–321.

258 MV:K35/975.

259 MV:K35/549.

260 MV:K35/98.

- 261 MV:K35/755.
262 MV:K35/803.
263 MV:K35/1037.
264 MV:K35/125.
265 MV:K35/190.
266 MV:K35/845.
267 Korhonen 1999, 265.
268 MV:K35/365.
269 MV:K35/820.
270 MV:K35/523.
271 MV:K35/956.
272 MV:K35/677.
273 MV:K35/630.
274 MV:K35/819.
275 MV:K35/378.
276 MV:K35/43.
277 MV:K35/17.
278 Lehtonen 1986 (1919–1920), 12.
279 Jotuni 1964 (1909), 142.
280 MV:K35/694.
281 MV:K35/609.
282 MV:K35/1175.
283 MV:K35/729.
284 MV:K35/436.
285 MV:K35/302.
286 MV:K35/995.
287 MV:K35/428.
288 MV:K35/149.
289 MV:K35/808.
290 MV:K35/102.
291 MV:K35/565.
292 MV:K35/942.
293 MV:K35/672.
294 MV:K35/209.
295 Kirjoittajan mainitsema *alusvika* on ilmeisesti yhtä kuin emän (kohdun) laskeuma. Kotilieden lääkärikirja (toim. Eskelin, 1938, 587–588) kuvaa sairautentilaa seuraavasti: ”Väliliha repeää usein synnytyksessä, erittäinkin ensisynnytyksessä. Repeämä voi olla aivan pieni ja merkityksetön. Mutta se saattaa myöskin ulottua syvälle välilihaan, ja joskus kulkee ihon ja lihasten läpi aina peräsuoleen saakka, vieläpä läpi suolen sulkijalihaksen halkaisten tämän kahtia. Silloin syntyy ammottava aukko, jonka kautta emätin ja peräsuoli ovat yhteydessä keskenään. Paitsi niitä vakavia seurauksia, joita tästä koituu emälle ja joista myöhemmin puhumme, johtuu tästä myöskin, että nainen ei voi pitää suolta suljettuna, ulostus ja suolen kaasutkin pääsevät vapaasti ulos. Kun nainen, jonka väliliha on repeytynyt, nousee lapsivuoteesta ja mahdollisesti ryhtyy raskaaseen työhön tai muulla tavoin ruumiillisesti rasittuu, luisuu emä luonnollisesti alaspäin ja laskeutuu paikaltaan lantionpohjan läpi. Samalla se vetää mukaansa emättimen ja muut sisäiset elimet. Vuosien kuluessa laskeuma suurenee,

kunnes lopuksi emä painuu kokonaan ulos lantiosta ja on vulvan ulkopuolella, nurinkääntyneen emättimen ympäröimänä. Ne muodostavat yhdessä nyrkinkokoisen, usein suuremmankin pahkan. – – Laskeutuva emä vetää virtsarakkoa ja peräsuolta alaspäin, ja lopuksi nämäkin joutuvat joko osittain tai kokonaan lantionpohjan ulkopuolelle. Tästä seuraa tietysti, että rakon ja peräsuolen tyhjentyminen häiriytyy.” – Kotilieden lääkärikirjan mukaan mainittu vamma on yleinen etenkin ruumiillista työtä tekevilla naisilla. Laskeumaa edistävät toistuvat raskaudet ja synnytykset, raskas työ, liiallinen seisominen ja raskaitten taakkojen kantaminen; sitä voidaan ennalta ehkäistä mm. välttämällä raskasta työtä ja ompelemalla synnytyksessä tullut repeämä kiinni.

²⁹⁶ MV:K35/876.

²⁹⁷ MV:K35/606.

²⁹⁸ MV:K35/323.

²⁹⁹ MV:K35/642.

³⁰⁰ MV:K35/302.

³⁰¹ MV:K35/1100.

³⁰² MV:K34/793.

³⁰³ MV:K35/761.

³⁰⁴ MV:K35/558.

³⁰⁵ MV:K35/288.

³⁰⁶ MV:K35/677.

³⁰⁷ Hakamies & Laukkanen 1978, 466.

³⁰⁸ MV:K35/262.

³⁰⁹ MV:K35/855.

³¹⁰ MV:K35/165.

³¹¹ MV:K35/349. Huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että lapsenpäästäjä ei pitänyt omaa synnyttäjän kokemustaan ohjenuorana toisia äitejä auttaessaan. Vaikka hän itse synnytti kontallaan, ohjasi hän asiakkaansa sänkyyn selin makuulle. Luultavasti paarmuska seurasi tässä koulutettujen kätilöiden antamaa esimerkkiä, olihan hän kätilöiden tapaan desinfioidut napanuoran leikkaamiseen tarkoittamansa saksetkin.

³¹² Valtonen 1984, 273.

³¹³ Luoto 1991, 171–172.

³¹⁴ MV:K35/396.

³¹⁵ MV:K35/1083.

³¹⁶ MV:K35/771.

³¹⁷ MV:K35/1026.

³¹⁸ MV:K35/55.

³¹⁹ MV:K35/1040.

³²⁰ MV:K35/504.

³²¹ MV:K35/43.

³²² MV:K35/674.

³²³ MV:K35/998.

³²⁴ MV:K35/563.

³²⁵ MV:K35/397.

³²⁶ MV:K35/261.

³²⁷ MV:K35/1022.

³²⁸ MV:K35/178.

- 329 MV:K35/820.
330 MV:K35/657.
331 MV:K35/855.
332 MV:K35/77.
333 MV:K35/349.
334 MV:K35/374.
335 MV:K35/307.
336 MV:K35/760.
337 MV:K35/818.
338 MV:K35/1092.
339 MV:K35/204.
340 MV:K35/705.
341 MV:K35/630.
342 MV:K35/1026.
343 MV:K35/1224.
344 MV:K35/812.
345 MV:K35/125.
346 MV:K35/470.
347 Keinänen 1998, 117–125. Keinänen haastattelemat naiset olivat syntyneet v. 1917–1937 ja saaneet lapsensa 1940–1960-luvuilla.
348 MV:K35/465.
349 MV:K35/523.
350 MV:K35/859.
351 MV:K35/623.
352 MV:K35/1057.
353 Syntytäjän pelottelusta kertovat esim. MV:K35/55, 224, 323, 358, 438, 513 ja 993. Pelottelussa muistutettiin usein sukulais- tai tuttaväitien ja lasten kuolemantapauksista. Jännite sankarisynnyttäjistä kertomisen ja kuolemantapausten muistelun välillä on täytynyt olla melkoinen. Perinne osoittaa ensin mainittujen tarinoiden suuremman voiman – vain harvat kotisyntytyksensä vastaajat paneutuvat muistelemaan näitä ikäviä tapauksia.
- Kontiolahtelainen vuonna 1919 syntynyt kertoja (MV:K35/385) kuitenkin luettelee suuren joukon tuntemiaan lähiseudun äitejä ja heidän lapsiaan, jotka menehtyivät synnytyksessä: ”Täällä on synnytyksissä menehtynyt paljon lapsia. 18 lapsen synnyttänyttä täällä on lähellä ollu 3 äitiä, kaikki jo kuollu. Heidän nimi oli Ida Sutinen, jonka 18 lapsesta selvisi aikuisikään vain 3 poikaa ja 2 tyttöä, toiset lapset menehtyi synnytyksessä tai leikki-ikäisinä. Kaisa Nevalainen, 18 synnytystä, aikuisikään varttu 3 poikaa ja 5 tyttöä. Iida Vehviläinen, 18 synnytystä, kaikki lapset elossa. – He oli lähinaapureita, Iida ei. Tyne Väyrynen synnyttänyt 5 lasta, 4 elää, 1 kuoli aikuisiässä. Tyynellä oli 6 keskenmenoja johon hän menehtyi, jäi 5 orpoa. Anna Puhakka 7. lapsen synnytyksessä kuoli, samoin lapsi. Toinen käsi lapselta on tullu näkyviin, ei ole tästä edistynyt, niin menehtyi molemmat. – Impi Korhonen synnytti 12 lasta, viime synnytyksessä hän halvautui, lapsi jäi, siis 12 orpoa, hän kuoli heti. Hilja Saastamoinen kuoli ensi lapsen synnytyksessä, myös lapsi kuoli. Aino Ryytänen kuoli ensi lapsen synnytyksessä, lapsi jäi eloon. Pirkko Kärppä kuoli ensi lapsen synnytyksessä, lapsi jäi eloon. Helmi Tanskanen kuoli toisen lapsen synnytyk-

sessä, myös lapsi kuoli, ensin syntynyt lapsi jäi eloon. Sirkka Tanskanen kuoli 5. lapsen synnytyksessä, myös lapsi kuoli, 4 orpoa jäi. Kerttu Kuivalainen kuoli 12 lapsen synnytyksessä, kaikki lapset elää. – Heidän kotinsa oli verrattain lähekkäin. – Nämä äiti-lapsi kuolemat tuntuu vielä surullisemmilta, sillä kaikki menehtyneet äidit oli tuttuja, osa koulukavereita.”

354 MV:K35/517.

355 MV:K35/743.

356 Turpeinen 1987, 317.

357 MV:K35/1013.

358 MV:K35/39.

359 MV:K35/385.

360 MV:K35/738.

361 MV:K35/499.

362 MV:K35/118.

363 MV:K35/478.

364 Satunnainen otanta kohtalaisen laajalevikkisestä neuvontakirjallisuudesta osoittaa ”asiantuntijoiden” leposuositusten olevan yli sadan vuoden ikäisiä. Mathilda Langlet’ n *Täydellinen käsikirja perheenmännille* (1885, II osa, 1299) on suunnannut sisältönsä keski- ja yläluokkaista lukijakuntaa silmälläpitäen. Niinpä siinä pidetään lukijan lepäämismahdollisuuksia itsestään selvinä. Lapsivuodetta koskevien ohjeitten mukaan äidin pitää päästä jalkeille siinä vaiheessa, kun hän tuntee itsensä kyllin voimakkaaksi. Tällöin hän voi puettuna maata vuoteellaan pari tuntia päivässä. Tuoreen äidin pitää kuitenkin malttaa mielensä, ettei vilustuisi tai saisi muuta tautia. Ystävien tervehdyskäynnit lapsivuoteella kirjoittaja kehottaa unohtamaan, sillä ne väsyttävät potilasta ja suorastaan saattavat tämän hengenvaaraan.

N. J. Arppen *Kansanlääkäri* (2. p. 1919, 252–253) neuvoo äitejä pysymään vuoteessa ensimmäiset vuorokaudet synnytyksen jälkeen. Äidin sanotaan tarvitsevan muitten apua ainakin 10 vuorokautta. Jollei viikon sisällä ole sattunut käännettä pahempaan, voi äiti nousta vuoteessaan istumaan ja alkaa vähitellen myös kävellä.

Emännän tietokirja (Gebhard, Hannula, Harmaja, Ollonqvist & Wiherheimo 1931, II osa, 1134) kehottaa äitejä pysymään vuoteessa makuullaan 4–6 päivää, jonka jälkeen voi nousta jo istumaan. Vuoteesta nousu voi tapahtua 8–10 päivän kuluttua, mutta senkään jälkeen äiti ei saisi tehdä raskasta työtä. Vaarana luetellaan erilaisia kohdun sairauksia.

Kotilieden lääkärikirja (toim. Karolina Eskelin, 6. p. 1938, 607) kehottaa äitiä pysymään vuoteessa 9 vrk. Ensimmäisinä viikkoina äitiä kehoitetaan välttämään raskasta työtä ja rasitusta. Eskelin kuitenkin toteaa, että lukuisien naisten täytyy rikkoa näitä ohjeita ja ryhtyä työhön. Seurauksina luetellaan joukko sairauksia, joiden todetaan pahenevan synnytys synnytykseltä.

Arvo Ylppö kehottaa kirjassaan *Äiti pikkulapsensa hoitajana ja ruokkijana* (6 p. 1939, 16–17) äitiä makaamaan hievahtamatta vuoteessaan 2–3 vrk synnytyksen jälkeen. Sen jälkeen on lupa tehdä pieniä liikkeitä, kuten kääntää kylkeä tai istua. Raskasta ruumiillista työtä tulee välttää 6 ensimmäistä viikkoa.

Armas Ruotsalaisen *Nuoren äidin kirja* (3 p. 1940, 27–31) neuvoo äitiä lepäämään synnytyksen jälkeen hiljaisuudessa, rauhassa ja tarkan huolenpidon alaisena. Neljäntenä tai viidentenä päivänä synnytyksen jälkeen hänen voi antaa hetkeksi siirtyä vuo-

- teestaan mukavaan nojatuoliin. Seuraavina päivinä voi liikkumisyhtiöitä jatkaa varovasti. Mihinkään raskaaseen ruumiilliseen työhön ei Ruotsalaisen mukaan ole soveliasta ryhtyä ennen kuin kuuden viikon kuluttua synnytyksestä. Lapsivuoteessa olevan äidin pitämistä hyvin heikkona kuvastaa se, että tämän katsotaan jaksavan kylpeä vasta 2–3 viikon kuluttua synnytyksestä, silloinkin avustajan kanssa.
- 365 Jaakkimainen 1946, 21.
 366 MV:K35/765.
 367 MV:K35/220.
 368 MV:K35/708.
 369 MV:K35/249.
 370 Esim. Löfström 1999, 183.
 371 Vuorela 1960.
 372 Marttojen äitiysihanteesta ks. Ollila 1993.
 373 Jaakkola 1994,86–87; Vihola 1991,12,21,273.
 374 Vihola 1991,364; Wikman 1917,30–32.
 375 Räsänen 1997.
 376 Jaakkola 1994, 88; Jutikkala 1958, 309–312.
 377 Pohjola Vilkuna 1995a, 12–13.
 378 Thorsen 1986, 145; 1987, 98; 1989, 314–325.
 379 Sarmela 1994, 31–32.
 380 Stark-Arola 1998, 199–202.
 381 Hyvä kuvaus äidistä työnjohtajana ja työkasvattajana on Joel Lehtosen teoksessa Putkinotko (1986/1920). Hänen romaanihenkilönsä Rosina Käkriäinen oli kymmenen lapsen äiti, jonka päivä kului paitsi työnteossa, myös lasten ohjaamisessa töihin.
 382 Carol Mac Cormack (1982, 10) muistuttaa lasten merkityksestä äidin vanhuuden turvaajina erityisesti sellaisissa sukulaisuusjärjestelmissä, jossa nainen avioituu miehensä sukuun ja joutuu etäälle omista sukulaisistaan.
 383 MV:K35/355.
 384 Helsti 1996 ja 1997. Keskiluokkaisista naiskäsitöistä ja -ihanteista ks. Frykman – Löfgren 1992, 86, 99–100; Häggman 1994, 184–187; Kaarninen 1995, 245, 249; Löfström 1999, 170; Markkola 1994, 232; Ollila 1993, 295–300; Räsänen 1995, 170–174.
 385 Vrt. Jauhiainen 1990, 128; Nieminen 1993, 46; Notkola 1989, 153–162, Pelkonen 1931, 55–57.
 386 Notkola 1989, 36–42, 111, 125.
 387 Vrt. Turpeinen 1987, 313, 321.
 388 Inettämisestä ja sarviruokinnasta enemmän luvussa 3.1.1.

3. Äidit ja valistajat

3.1. *Kamppailu syntyvyyden säännöstelystä*

Miten suomalaiset rajoittivat lapsilukuaan ennen tehokkaiden ehkäisyvälineiden aikaa? Miten miehet ja naiset suhtautuivat syntyvyyden säännöstelyyn? Kuka otti siitä vastuuta ja miten? Millaisia vaihtoehtoja oli aviottoman lapsen odottajalla? Millaisia traditioita ei-toivotuista lapsista pääsemiseen on liittynyt? Näihin kysymyksiin useat kotisyntyiskyselyn vastaajat jollain tavoin viittaavat, vaikka aiheesta ei heiltä suoraan kysytykään.

Edellä esitetyt kysymykset kietoutuvat väistämättä myös suomalaisen yhteiskunnan samaan aikaan harrastamaan väestöpolitiikkaan. Tarkoitin tässä väestöpolitiikalla kaikkia niitä keinoja, joita yhteiskunta on harjoittanut väestön määrän ja laadun säätelemiseksi – ennen muuta syntyvyyden lisäämiseksi. Miten kättilöt ja lääkärit suhtautuivat asiakkaitensa syntyvyyden säännöstelyä koskeviin haaveisiin?

Aihe on äärimmäisen arkaluontoinen. Muistitietokyselyn vastauksia joutuu välillä lukemaan rivien välistä, syntyvyyden säännöstelystä ja siihen liittyneistä ongelmista vain harva kirjoittaja kertoo suoraan. Monet kuitenkin viittaavat suurperheisten kokemaan pilkkaan, häpeään ja muihin vaikeuksiin samoin kuin aviottoman lapsen saamiseen liittyviin ongelmiin ja ottavat näin ikään kuin kiertoteitse kantaa lapsirajoitukseen. Olen täydentänyt muistitietoaineiston kertojien luomaa ajan kuvaa kaunokirjallisuuden avul-

la. Minna Canth, Maria Jotuni, Helvi Hämäläinen ja Joel Lehtonen ovat kirjoittaneet aikansa naisten elämästä ja pohtineet heidän ongelmiaan ja niiden ratkaisuja.

Kättilöt olivat väestöpoliittisesti strategisessa asemassa suhteessa äiteihin ja perheisiin – heidän tehtäviinsä kuului ruohonjuuritason väestöpolitiikka eli käytännössä äitien kannustaminen synnyttämään (sen sijaan että he olisivat päätyneet aborttiin) ja synnytysten hoitaminen siten, että lapset ja äidit säilyivät hengissä. Tarkastelen muutamaa Kättilölehden väestöpolitiikkaa luotaavaa artikkelia. Niistä välittyä lääkäreiden ja kättilöiden suhtautuminen väestöpoliittisiksi ongelmiksi luokiteltuihin ihmisiin eli synnytyshaluttomiin naisiin ja äiteihin ja toisaalta aikakauden väestöpoliittinen ihanne: uupumatta synnyttävä äiti.

3.1.1. Tuuti tuuti lasta, tule surma vastaan

Nykyihmisen voi olla vaikeaa, jopa mahdotonta ymmärtää sellaisia elämäntilanteita, joissa äidit odottivat ja toivoivat vastasyntyneitten lastensa kuolemaa ja myös edesauttoivat sitä. Käyttämässäni muistitietoaineistossa – joka on kerätty niinkin myöhään kuin vuonna 1989 – on kuitenkin useita mainintoja lasten kuoleman toivomisesta ja erilaista lapsenmurha-aiheista kerrontaa.

Lapsenmurhilla, kuoleman toiveilla ja niitä käsittelevällä folklorilla on pitkät perinteet suomalaisessa kulttuurissa. Seuraavaksi tarkastelenkin perinnettä sekä (oikeus)historian tutkijoiden, folkloristien että kirjailijoiden avaamista näkökulmista. Käytän tässä hyvin väljästi käsitettä *lapsenmurha*, jolla tarkoitan omaan lapseen kohdistuvaa surmatyötä. Rikosoikeudellisesti asia on huomattavasti monivivahteisempi. Lapsen surmaamisesta on käytetty eri aikakausien laeissa ja asetuksissa murhan, tapon ja surman käsitteitä. Lisäksi vaihtelevuutta on ollut siinä, millaisten lakipykälien avulla on eri henkilöitä tuomittu. Muun muassa äidin siviilisäätö ja lapsen ikä surmahetkellä ovat olleet tässä suhteessa erottelevia tekijöitä.¹

Miksi lapsenmurhatarinoita on kerrottu?

Islantilaiset saugat ja vanhimmat pohjoismaiset lakitekstit osoittavat, että vastasyntyneiden heitteillejätö on ollut pohjoismaissa hyväksytty kansantapa ennen kristillistä aikaa. Käytännön on otaksuttu juontavan juurensa köyhyyteen, suuri lapsiluku on ollut huomattava rasitus perheelle ja suvulle. Lapsenmurhasta tuli rikos kristillisten oppien juurruttua oikeuskäytäntöön. Suomi oli kuitenkin tässäkin kysymyksessä periferiaa, jossa kirjoihin pannut lait korvasi kauan oma perinne esikristillisine sääntöineen. Kun luterilainen puhdasoppinen Suomi omaksui kristilliset oikeusnormit maallisen ja hengellisen tuomioistuimensa perustaksi, reaktio oli valtava. Lapsenmurhatarinaston ekspansio liittyy tähän, 1800-luvulle jatkuneeseen aikakauteen, jolloin lapsenmurhasta langetettiin maassa useimmat kuolemantuomiot.²

Myös kotisyntyisaineistosta löytyy lapsenmurha-aiheista kerontaa. Seuraavassa esimerkki kiteytyneestä kummitustarinasta ja vapaamuotoisesta kertomuksesta, molemmat samalta vastaajalta, joka muistelee v. 1899 syntyneen äitinsä kertomaa.

Kiikalalan Kirkonkylän Metsolan talon vanhassa päärakennuksessa, joka ei enää ole käytössä, oli iso takka. Leppäsen Juho Kiikalasta oli kerran kamarissaan lukemassa, ja silloin hänen huoneensa ovi aukeni äkkiä, ja siihen oven suuhun tuli kuin sieltä takasta sellainen täysin valkoisiin pukeutunut nainen ja sanoi: ”eikös vielä?” Vaikka Juho olikin rohkea mies, kertoi hän silloin kovin peljänneensä. Samassa huoneessa oli sitten toisella kertaa nukkunut yötä joku reissumies. Hän näki tuosta takasta tulovan kirkkaan valoilmion, joka leijaili aikansa huoneessa ja sitten hävisi. Kyllä hän oli pelännyt. Aamulla varhain hän oli lähtenyt talosta, pelvoissaan. Tästä kaikesta seurasi, että takka hajoitettiin ja sieltä löytyi pienen lapsen ruumis. Talon piikan lapsen ruumis. Näin piika sai tekosestaan rangaistuksen.

Vähän myöhemmin samaisessa Metsolan talossa taas oli piika, joka oli kiukkuinen paikkakunnan ihmisille, kun nämä sanoivat hänen pikkuksiin päin olevan. Neitonen meni sekaisin, kun tuli selville, että hän vastasyntyneen lapsensa oli tappanut. Piika oli silloin navetassa, kun lapsi syntyi, eikä mennyt talon kyökkiin syömäänkään silloin. Kun lapsi oli syntynyt, oli piika lyönyt lapsensa pään tiiliseinästä vasten ja heittänyt sen ruumiin sitten navetan alle. Metsolan navetassa oli sellainen luukku, ja siitä hän lapsensa ruumiin alas paiskasi. Karjakko meni sitten navettaan, kun ei piikaa syömään kuulunut, ja näki

piikan ja huomasi, etteivät tämän asiat olleet oikein kohdallaan. Hän sanoi piikalle, että : ”Nyt on sul jottan käyny!” Piika kielsi mitään itselleen tapahtuneen ensin aluksi. Lopulta hän selosti asian niinkuin oli tapahtunut, ja sanoi karjakolle, että pidetään asia salassa. Mutta se karjako sanoi, ettei hän voi asiaa salassa pitää. Silloin se piika aikoi hukuttaa itsensä saunassa olevaan vesisaaviin, saatiin sieltä kuitenkin elävänä pois. Hän oli ollut aina hame kääreessä, jotta ei hänen pikusiin päin oloaan olisi huomattu. Koko ajan hän oli valmistautunut siihen, että heti lapsensa synnyttyä tappaa sen. Syyinä hän kertoi olevan uskottoman miehen.³

Molemmissa tarinoissa lapsensa surmaaja on naimaton piika. Ensimmäinen tarinassa murhatyö paljastuu kummittelun kautta, toisessa se havaitaan luonnollista tietä. Molempien sanoma lienee se, että tällaista tekoa ei pysty lopultakaan salaamaan. Jälkimmäisessä tulee hyvin esiin kyläyhteisön ja talonväen piian elämään ja erityisesti miessuhteisiin kohdistama mielenkiinto ja valvonta.

Kertomukset aviottomista lapsivainajista ovat moraaliperinnettä, joka on kuulunut läntisiin agraariyhteisöihin. Lapsivainajaolennot ovat olleet heitteille pantuja, kastamatta kuolleita, keskosina tai kuolleina syntyneitä, joille ei ole suoritettu asianmukaisia siirtymäriittejä kuten esimerkiksi kastetta.⁴ Nimenantorituaalit, joiden yhteydessä lapsen uskottiin saavan kuolleen sukulaisensa sielun, merkitsivät lapsen sosiaalisen jäsenyyden laillistamista suvussa. Kastamattomina kuolleiden: keskosten, hylättyjen ja tapettujen lasten asemaa pidettiin ongelmallisena, koska he eivät sosiaalisessa mielessä ehtineet kuulua elävien joukkoon. Toisaalta ei heille oltu tehty myöskään asianmukaisia vainajille kuuluvia rituaaleja. Lapsivainajat olivat sijattomia sieluja, joiden kummittelua pelättiin.⁵

Lapsen surmaamisen ja piilottamisen tai abortin tekemisen on tulkittu aiheuttavan myös poltergeist-ilmioita: käsittämätöntä meteliä, tavaroiden salaperäistä liikkumista ja rikkoutumista. Pirun on kerrottu lopettaneen mellastuksensa vasta kun piinattu tyttö on tunnustanut ja vainaja on saatu haudattua siunattuun maahan. Tällaisia, tiettyihin taloihin ja niiden asukkaisiin liitettyjä tarinoita on käytetty yhteisön sisäisenä moraalisenä kontrollina.⁶

Lapsenmurha-problematiikkaa on käsitelty myös kansanrunojen ja laulujen avulla. Analysoidessaan Maria Magdalena -tradi-

tiota Aili Nenola on kiinnittänyt huomionsa siihen, mistä Matalleenan virsi vaikenee. Runon suomalaisissa variaatioissa kerrotaan Maria Magdalenan surmaamista lapsista ja hänen katumusharjoituksistaan. Lasten isien syntisyydestä ei puhuta mitään. Vain nainen sai kärsiä sukupuolisuhteen seuraukset, joko julkisesti tai salaa, tuntonsa soimaamana. Laulun sanoma on puhutellut ja myös lohduttanut nuoria tyttöjä keskiajalta 1800-luvulle saakka. Matalleenan virsi tarjosi katumuksen ja sovituksen aineksia, mutta se tarjosi vain yksilöllistä sovitusta rikokseen puuttumatta tekijöihin tai syihin jotka rikokseen johtivat. Nenola näkee naisten syyllistämisen taustalla ennen kaikkea kristinopin ja kirkon.⁷

Se että lapsenmurhatarinat ovat olleet tunnettuja ja kerrottuja vielä 1900-luvullakin, viestii epäilemättä perinteen olleen yhä tavalla tai toisella ajankohtainen⁸. Kätilö Anna Luoto kertoo muistelmissaan, kuinka hänet 1940-luvulla kutsuttiin paikalle lapsenmurhan tapahduttua. Nuori, surkeissa oloissa elänyt tyttö oli synnyttänyt lapsen yksin aitassa ja surmannut sen saman tien.⁹

Jos kohta lapsenmurhat kävivät yhä harvinaisemmiksi, niiden edellytykset olivat yhä olemassa. Yli sukupolvien jatkuva köyhyys, ongelmalliset rakkaus- ja aviosuhteet, vastuuntunnottomat miehet ja epäonni ehkäisy-yrityksissä olivat edelleen tavanomaisia ongelmia naisten keskuudessa. Naisten tehtäväksi jäi ratkaista nämä ongelmat tavalla tai toisella – miehistä lapsenmurhaajina en ole löytänyt kerrontaa, vain yhden hämärän vihjeen¹⁰. Nähtävästi miesten kiinnostus aiheeseen päättyi useinkin lapsen alkuun saattamiseen, kuten muutama muistitietokyselyn vastaaja on todennut. Koivistolainen kertoja muisti useampia traagisia kohtaloita:

Aviottomien äitien osa oli huono. Muutamia oli sellaisia, etteivät välittäneet toisten sanomisista. Useampi tapaus oli sellainen, että tappoi itsensä sekä lapsensa. Yksi leski sai lapsen sisarensa miehen kanssa. Lapsi tapettiin yksissä tuumin, ja kun asia tuli ilmi, niin äiti joutui vankilaan pariksi vuodeksi. Myös meidän naapurissa oli miesleski, jolla oli vaaturiliike. Hän piti kotiapulaista. Tämä apulainen kans sai lapsen, joka surmattiin. Palvelija joutui asian julki tultua vankilaan. Kun hän sieltä palasi, niin vaatturi meni hänen kanssaan naimisiin. Heille syntyi vielä yhdessä monta lasta.¹¹

Jäljellä oli myös karu mentaliteetti, jolla liiallista räsitystä tuottaviin lapsiin oli jo vuosituhansien ajan suhtauduttu¹². Häätäntyneet piirit olivat surmanneet lapsensa välttääkseen taloudellisen kurjuuden ja häpeän, lopen uupunee monen lapsen äidit säilyttääkseen omat ja isompien lasten elinmahdollisuudet¹³. On väitetty, että lapsenmurha ja sen pohtiminen ei ole vaatinut äidiltä mitään erityistä julmuutta¹⁴. Ainekset siihen ovat löytyneet ankeasta arkittodellisuudesta, jossa äitien enemmistö eli köyhyydessä, tehden raskasta työtä aamusta iltaan. Muunlainen lapsirajoitus ei ollut joko tunnettua tai menestyksellistä, syntyvyys oli suuri ja pikkulasten elämä oli parhaastakin hoidosta huolimatta vaakalaudalla.

Aviottoman lapsen saaminen oli monestakin syystä ongelma. Salavuoteus oli kriminalisoitu jo 1600-luvulla ja lapsen syntymä paljasti varmasti juuri naisen. Rangaistuksena saattoi olla kuolemantuomio, sakot tai piiskaus sekä julkinen kirkkorangaistus. Myös lapsen syntymän jälkeinen kirkottaminen tapahtui aviottomalle oman, häpeällisen kaavan mukaan. Nuoret parit aloittivat sukupuolielämänsä kuitenkin viimeistään kihlauksen jälkeen. 1600-luvun seksuaalirikoksia tutkineen Seppo Aallon mukaan naisen piti varoa leimautumasta huoraksi, koska huonoksi naiseksi luokitellulta katosivat avioliittomahdollisuudet ja tämä joutui monessa tapauksessa yhteisön ulkopuolelle. Miesten runsaitakaan esiaviollisia ja avioliiton ulkopuolisia suhteita ei sen sijaan Aallon mukaan paheksuttu. Herää tietenkin kysymys, kuka ja millä tavalla kenenkin suhteita paheksui tai hyväksyi ja kuinka näistä asioista voi saada vuosisatojen jälkeen henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvaa tietoa. Sen, että vaimot selittivät miesten syrjähyppy oikeudessa parhain päin, voi nähdä lähinnä osoituksena vaimojen taloudellisesta riippuvuudesta, eikä niinkään siitä, että he olisivat arvostaneet aviomiestensä naisseikkailuja.¹⁵

Esiaviollisesta suhteesta ei yleensä seurannut aviotonta lasta, koska useimmat parit avioituivat kun lapsi ilmoitti tulostaan. Aina näin ei tapahtunut. Aviottoman lapsen saanut oli vaarassa saada huoran leiman, joka merkitsi myös sukunsa hylkäämäksi joutumista.¹⁶ Monet lapsenmurhaajat puolustivatkin tekoaan miehen petollisuudella, kun avioliittolupaukset oli unohdettu¹⁷.

Lapsenmurha oli pitkään vakava yhteiskunnallinen ja moraalinen ongelma. Se synnytti uskomuksia lapsen tuonpuoleisesta kohdalosta, kuolleen lapsen suhteista vanhempiinsa ja muuhun sukuun. Vanhan kansan näkemys oli, että salattu teko tulee päivänvaloon. Surmattu tai heitteille jätetty lapsi ei katoa tyhjiin, eikä jätä eläviä rauhaan vaan painaa asianomaisten mieltä luoden perustaa yliluonnollisille kokemuksille. Lapsivainajaolentoihin liittyviä kokemuksia on ollut niin syyllisyydentuntoisilla miehillä kuin naisillakin.¹⁸

Olivatko lapsenmurhat myöhästyneitä abortteja?

Tarinat eivät ole syntyneet tyhjästä, lapsenmurhat ovat olleet menneinä vuosisatoina suhteellisen tavallisia rikoksia. Kaijus Ervastin mukaan lapsenmurha oli yleisin teloituksen syy 1700-luvun lopun Suomessa. 1800-luvulla kuolemantuomioita ei enää pantu käytäntöön, vaan äidit saivat kuritushuonerangaistuksen. Lapsenmurha olikin tavallisin syy, jonka vuoksi naiset noihin aikoihin toimitettiin telkien taakse. 1800-luvun puolivälissä lapsenmurhatuomion sai noin 50 naista vuosittain, määrä kohosi hiljakseen niin, että vuosisadan vaihteen jälkeen lapsenmurhatuomio luettiin noin 90 naiselle per vuosi. Tästä lapsenmurhien määrä alkoi taas laskea. 1950-luvulta lähtien kysymys on ollut yksittäistapauksista.¹⁹ Nämä tilastot koskevat vain murto-osaa potentiaalisista lapsenmurhaajista eli naimattomia naisia ja heidänkin osaltaan vain synnytyksen yhteydessä hengiltä otettuja lapsia.

Kaijus Ervasti uskoo, että yhteisö valvoi naimattomia naisia ja heidän mahdollisia raskaustilojaan niin hyvin, ettei kovin moni vastasyntyneeseen kohdistunut tappo jäänyt havaitsematta ja tuomitsematta. Sekä Suomessa että Ruotsissa on lypsetty hedelmällisessä iässä olevia naisia joukkomitassa mahdollisten lapsenmurhien havaitsemiseksi. Lypsäminen oli myös tiettyjen epäiltyjen paljastamiseksi käytetty keino.²⁰ Sosiaalinen kontrolli kohdistui nimenomaan aviottomiin äiteihin, sillä surmien ajateltiin perustuvan häpeään, joka kohtasi aviotonta synnyttäjää. Näin ollen naimisissa olevia äitejä ei tarkkailtu samalla tavalla, eikä vastasyntyntä van-

hempien lasten kuolemantapauksiin kiinnitetty ihmeempää huomiota. Ervasti olettaakin, että vanhempien lasten kuolemien kohdalla piilorikollisuus saattoi olla huomattavaakin.²¹

Millaisia syitä lapsenmurhaan saattoi sitten olla? Ervasti näkee yleisinä taustatekijöinä tilattoman väestön kasvun ja sen myötä avioliittofrekvenssin harvenemisen. Tästä seurasi naimattomien sukupuolisuhteita ja niiden myötä aviottoman syntyvyyden kasvua.²² Niillä alueilla, jossa avioton syntyvyys oli tavallista, sitä ei välttämättä pidetty erityisen häpeällisenä²³. Näin ollen häpeä ei aina voinut olla päällimmäinen motiivi lapsen surmaan. Ervasti näkeekin aviottoman synnyttäjän taloudelliset vaikeudet keskeisinä syinä lapsenmurhiin. Lisäksi hän on kiinnittänyt huomiota oikeudenkäyntipöytäkirjoihin, joissa syytettynä olevat naiset kertovat miesten pettäneen heidät avioliittolupauksillaan. Naiset pelkäsivät myös sukulaisiaan ja isäntäväkeään, eivätkä uskaltaneet kertoa raskaudesta heille. Lapsensa murhaan ajautuneet äidit näyttävät olleen yksin ongelmansa kanssa.²⁴ Häpeää ja taloudellisia vaikeuksia ei kuitenkaan voi erottaa toisistaan. Jos aviottoman lapsen saaminen olisi ollut hyväksyttyä tai tavoiteltua, olisi kulttuuri epäilemättä kehittänyt keinot niiden elättämiseenkin.

Herää tietenkin kysymys, miksi naiset tuollaisessa vaikeassa tilanteessa ajattelivat tappavansa tai tappoivatkin juuri lapsen? Naiset eivät ottaneet hengiltä heidät pettänyttä miestä, hankalaa anoppia tai ankaria vanhempiaan. Ilmeisesti vastasyntyneen lapsen ihmisarvo käsitettiin vähäisemmäksi kuin aikuisen. Eri tutkijat ovatkin tulkinneet lapsenmurhia myöhästyneinä abortteina. Lapsenmurhiin on aikoinaan ollut johtamassa samankaltaisia sosiaalisia ja psykologisia prosesseja kuin myöhemmin raskauden keskeytyksiin.²⁵

Ervasti pitää lapsenmurhaa tyypillisenä rikoksena 1800-luvulle ja 1900-luvun parille ensimmäiselle vuosikymmenelle. Sikiönlähetykset taas alkoivat lisääntyä 1900-luvun alussa ja niiden määrä tuomioistuintilastoissa ylitti lapsenmurhien määrän 1930-luvulta lähtien.²⁶

Englantilainen Carol Smart otaksuu lapsenmurhien vähentyneen sitä mukaa, kun abortit ovat tulleet turvallisemmiksi naisten fyysiselle terveydelle²⁷. Suomalaisnaiset eivät ole kuitenkaan pitä-

neet turvallisuutta raskauden keskeytyksen edellytyksenä. Täällä aborttiluvut olivat hyvin korkeita jo silloin, kun naiset tekivät niitä henkensä kaupalla joko itse tai itseoppineiden sikiönlähdettäjien avulla²⁸. Tietenkin voi ajatella, että keskeytyksiä olisi tehty vielä enemmän, jos naiset olisivat voineet olla varmoja, ettei siitä ole vaaraa heidän terveydelleen.

Abortti ja lapsenmurha nousevat moraaliseksi kysymyksiiksi pohdittaessa sitä, milloin sikiön tai lapsen katsotaan olevan ihminen, jota ei voi ilman suuria tunnontuskia tappaa. Tämä ikäraja on liikkunut ihmisten mielissä sadan vuoden kuluessa koko ajan varhaisemmaksi. Ilmeisesti naiset, lapsen synnyttäjänä ja sen kohtalosta käytännössä vastuun kantavina vanhempina ovat olleet taipuvaisia aikaistamaan tätä ikärajaa. Merkitystä lienee ollut myös rangaistuksen ja kasvojen menettämisen pelolla: onhan abortti helpompi salata kuin raskaus ja sen jälkeinen lapsenmurha. Abortteja onkin tehty niidenkin laittomuudesta huolimatta monin verroin enemmän kuin lapsenmurhia. Lapsenmurhan korvaaminen abortilla voi tulkita merkinneen myös vastasyntyneen lapsen ihmisarvon tunnustamista.²⁹ Vielä syntymättömänkin lapsen arvo on noussut, kun abortit on korvattu ehkäisyllä.

Minna Canth ja lapsenmurhan mieli

Minna Canth käsitteli näytelmässään *Anna-Liisa* (1895) lapsenmurhaa³⁰. Näytelmässä murhaaja on savolaistalon 16-vuotias tytär ja lapsen isä talossa työskentelevä renki. Anna-Liisa tukehduttaa pienokaisensa jonkinlaisessa mielenhäiriössä, kun lapsi yllättäen syntyy metsätaipaleella. Renkipojan äiti hautaa lapsen metsään.³¹ Taustalla oli paitsi epäsäätyinen ja liian varhain alkanut suhde, myös talon tyttäreen kohdistuvat ankarat siveellisyysvaatimukset. Canth siis liittää lapsenmurha-aiheen yhtäältä ajankohtaiseen, toisaalta klassiseen teemaan säätyrajoista ja rakkaudesta, järjestä ja tunteesta³².

Anna-Liisassa nostetaan esiin lapsenmurhaajan epätoivoinen elämäntilanne sosiaalisine ja kulttuurisine taustoineen. Avioliitto oli samansäätyisten naimakauppa, eikä sitä pidetty talollispiireissä

mahdollisena ennen kuin pari oli taloudellisesti kykenevä perustamaan oman kodin. Anna-Liisan ja rengin nuorta rakkautta voitiin siis jo näistä syistä pitää kiellettyinä ja sopimattomana. Lapsen syntyminen sellaiseen elämäntilanteeseen ja todennäköinen pakkoavioliitto olisi sotinut ankarasti nimenomaan vanhempien periaatteita vastaan.³³ Canth asettuu selvästi lapsenmurhaajan puolelle. Anna-Liisa on olosuhteiden ja petollisten ihmisten uhri, joka saa kärsiä paitsi omantunnontuskat, myös kuritushuonetuomion. Hänen poikaystävänsä ei pidä lapsenmurhaa kummoisenakaan asiana eikä häntä siitä myöskään rangaista.

Näytelmän taustalla Minna Canth on kertonut olleen hänen omat mielialansa, kun hän leskeksi jäätyään synnytti seitsemännen lapsensa. Greta von Frenckell-Thesleff kuvaa *Anna-Liisan* syntyvaihteita seuraavasti:

Mutta vielä oli vihlovia muistoja vapauttamatta: kauhuelämykset viimeisen lapsen syntymän jälkeiseltä ajalta tahtoivat päivänvaloon nekin, unohtumattomat tuskan päivät, jolloin hän, itse uupuneena ja hädin tuskin kuoleman käsistä pelastuneena – oli taistellut maanillista halua vastaan “ottaa nuorin lapsi hengiltä”. Tämä kaamea kokemus oli Minna Canthissa herättänyt vilpittömän ymmärryksen niitä rikoksentekejiä kohtaan, jotka itse olivat sääliittäviä uhreja, mutta joita ihmiset pitävät – ja tuomitsevat – rikollisina. Erikoisesti kohdistui hänen sääliinsä nuoriin lapsenmurhaajiin.³⁴

Canthia voi sekä kirjailijana että äitinä kuvailla kaksinkertaisen tietoisuuden käsitteellä³⁵. Hän oli peräisin kahdesta, arvoiltaan erilaisesta kulttuurista. Toisaalta Minna Canth oli keskiluokkainen, lukenut nainen ja seminaarin opettajan uskonnollinen leskirouva ja äiti. Tällaisen henkilön elämäntilanteeseen ja moraalisiin lapsenmurha-ajatusten ei missään tapauksessa voinut olettaa kuuluvan. Minna Canth oli myös yhteiskunnallinen vaikuttaja. Naisasianaisena ja kansanvalistajana Canth taisteli rohkeasti kaikkia naisten elämässä havaitsemiaan epäkohtia vastaan ja näin ollen oli kykenevä hallitsemaan ongelmia myös tietoisesti ja ikään kuin nousemaan niiden yläpuolelle. Kuitenkin Canthin vallankumouksellisen persoonan ja mentaliteetin on sanottu rakentuvan paitsi naiseuden ristiriitaisten vaatimusten, myös tamperelaisen työläisluokan

perustalle³⁶. Ilmeisesti hän hallitsi, paitsi pikkukaupunkilaisen rouvasväen ajatusmaailman ja hyllymetreittäin eurooppalaista kirjallisuutta, myös suuren joukon niitä kulttuurisia resursseja, jotka olivat ominaisia rahvaan naisille. Tähän kulttuuriseen varantoon kuului kärsimysten synkimmillä hetkillä mahdollisuus pohtia ja toivoa lapsen kuolemaa ja jopa sen tappamista.

Kaksinkertainen tietoisuus oli kulttuurista selvänäköisyyttä, joka mahdollisti myös hänen välittäjäroolinsa, kansan naisten ajatus- ja kokemusmaailman kääntämisen kirjalliseen muotoon, novelleiksi ja näytelmiksi, jotka tavoittivat aikoinaan laajan vastaanottajakunnan suosion. Ajankohtaiset aiheet, kuten lapsenmurha, kiinnostivat ja liikuttivat suurta yleisöä³⁷.

Canthin tulkinta lapsenmurhasta oli yleisön hyväksymä. Vertailun vuoksi mainittakoon, että yleisö koki Tolstoin samanaiheisen näytelmän niin vieraaksi, että kappale poistui ohjelmistosta muutaman näytännön jälkeen. Tekstien ero oli lapsenmurhaajan luonteen ja elämäntavan kuvauksessa. Tolstoi rakensi lapsensa tappaneesta äidistä elostelevan juomarin ja kylmäverisen roiston, jolle tämäkin veriteko oli vain osa rikollista elämäntapaa. Suomalaiset kokivat tämän tulkinnan vieraaksi, koska tšekäläiset lapsenmurhaajat ja lapsenmurhaa pohtineet naiset olivat ilmeisesti monessa suhteessa aivan tavallisia ihmisiä.³⁸

Canthin Anna-Liisa tunsi suurta tuskaa ja näki öisin painajaisia tekemästään lapsenmurhasta, kun pienokaisen isän mielestä murha oli vain näppärä, joskin hätiköity keino päästä eroon hankalasta tilanteesta. Isoäidistä Canth luonnosteli viekkaan vanhan kansan eukon, joka rakastaa aikuista poikaansa ja pyrkii järjestämään tälle hyvää naimakauppaa. Kuitenkaan isoäidin lapsirakkaus ei kohdistu vastasyntyneeseen lapsenlapsen, eikä miniänkään toivottavuus liity lainkaan hänen ominaisuuksiinsa pikkuvauvaa hoivaavana äitinä, vaan vauraan talon tyttärenä. Isoäiti ei näin ollen millään muotoa paheksu murhaa, vaan hautaa tyynesti lapsen ja toivoo Anna-Liisasta pojalleen vaimoa.

Canthin novellissa *Köyhää kansaa*³⁹ nelilapsisen perheen äiti pohtii lastensa tappamista perhettä koettelevan köyhyyden ja sairauden keskellä. Perheen nuorimmainen, sylilapsi tekee kuole-

maa sairastuoteella. Vanhin 9-vuotias tyttö on puolittain sokea ja muutenkin sairaalloinen. Isä on työttömänä ja perhe kärsii nälkää. Äidin ajatukset kulkevat synkkiä ratoja:

Herra Jumala, eivätkö he olleetkin suurta syntiä tehneet, kun tällaiseen elämään toimittivat lapsia. Parempi poloisten olisi ollut syntymättä kuin tulla tänne maailmaan murheita kokemaan. Olematon ei tuskaa tunne eikä nälkää näe.

Mari painoi taas toisella kädellä päätään. Ajatukset olivat käyneet niin raskaiksi, että jäykistyivät aivoissa ikään kuin pönkäksi. Ei hän kipua tuntenut, mutta kummallista kiristystä päässään ja samalla hirveää levottomuutta. Ei syntynyt mitään selvää ajatusta, hän ei jaksanut vaikkakaan olisi tahtonutkin. Hän koetti rukoilla.

”Älä minua hylkää, rakas isä, armahda, tule avuksi...”

Mutta tuntui, että Jumala heitti hänet pois kasvojensa edestä, pimeyteen alas...

Sitten joku pahuuden henki ryhtyi häntä ahdistamaan. Se tuli kuin takaapäin ja uhkasi häntä. Mitä se tahtoi?

Pikku Anninko ... tukehduttaa ... ja kaulasta kuristaa ... nuo toiset ... ja sitten hänet itsensä ... hyppäämään avantoon ...⁴⁰

Mari ei kuitenkaan surmaa lapsiaan. Pienin kuolee luonnollisen kuoleman, jonka jälkeen Mari joutuu jonkinlaiseen psykoosiin ja toimitetaan sekavassa tilassa köyhäntalolle hoitoon. Isä saa kurjasti palkattua työtä ja 3–9 -vuotiaat lapset selviävät päivästänsä kuten kykenevät.

Canth asettuu jälleen päähenkilönsä Marin puolelle. Mari on hyvä ja rakastava äiti, jonka ajatukset askaroivat suhteellisen todellisuudentajuisesti lastensa synkältä näyttävässä tulevaisuudessa. Hän on karvaan tietoinen vanhimman tyttärensä kohtalosta: *Hellua odotti köyhäntalo jossa hän saisi kitua ikänsä ja aikansa, armottomain ihmisten tyrkittäväenä ja hosuttavana.* Novellissa kuvattu köyhäntalo (jolla oli esikuvansa Kuopiossa) muistuttaakin maanpäällistä helvettiä. Tiina-Katri, naapurin vaimo, pohtii Marin seonneen lapsen sairastelun takia: *Surusta ja huolesta ihminen aina muuttuu, ehkä hän nyt lisäksi pelkää Annin kuolevan. Onneksi se lapsirau-*

kalle olisikin, mutta eihän niitä mielellään tahtoisi antaa pois kumminkaan.

Minna Canthin novelli vie nykyajan aineellisessa hyvinvoinnissa elävän lukijan äärimmäisen köyhyyden ja vähien vaihtoehtojen keskelle. Niissä oloissa lapsenmurhan tai sellaisen hautomisen voi tulkita olevan paitsi osoitus epätoivosta, niin myös pelkästään hyvää, lapsen parasta tarkoittava teko.

Uskonnollista retoriikkaa ja hapanta maitoa

Käyttämässäni muistitietoaaineistossa oli jonkin verran kerrontaa, yleensä kuitenkin vain lyhyitä mainintoja siitä, että joku – ei kuitenkaan kertoja itse – olisi toivonut joko oman lapsensa tai esimerkiksi lapsenlapsensa kuolemaa. Useimmiten kyselyn vastaajat muistelevat tässä yhteydessä esimerkiksi äitinsä tai anoppinsa puheita.

Alatorniolaiselle kertojalle anoppi oli sanonut, että oli köyhän lapsen onni, jos Jumala otti hänet pois: ”Anoppini puhui kuoleman onnesta, tarkoitti sillä että köyhän lapselle oli hyvä jos Jumala otti vauvana huostaansa, tuonen kehtoon”.⁴¹

Pohjoiskarjalainen mummo oli ollut samalla kannalla:

·Voi räpäletä, joutaisi kuolla pahasta maailmasta, olivat olleet mummoni ”paapottajani” toivotukset savusaunan lauteilla ensimmäiset parkaisuni huutaessani, – vielä tyttö jo entisen kolmen lisäksi – oli mummoni jatkanut tervetuloitotuksiaan. Näistä ja muistakin sen kevään [1918] tapahtumista äitini myöhemmin kertoi – ja siitäkin, että hänen mielensä oli paha mummoni sanoista. Olihan hänen saattava sotatytönsä, kun oli saanut rauhanajan työtökin. Ja yhtä odotettu olin hänestä kuin toisetkin. Ja minusta ja myöhemmin syntyneestä veljestäni tulikin vanhempieni lemmikkejä.⁴²

Seuraavan kirjoittajan anoppi oli kertonut miniälleen lastensa syntymää ja kuolemaa seuranneista ristiriitaisista tunteista. Anoppi oli pitänyt lapsen kuoleman toivomista syntinä, mutta toisaalta myös henkiin jääneitä lapsia synnin palkkana:

Anopillani oli ollut 13 lasta. – – Ja kun naapureilta oli kuollut lapsia niin hän oli oikein itkenyt jotta onko hän niin suuri syntinen jotta

Jumala ei ota häneltä yhtään lasta pienenä taivaaseen. Myöhemmin häneltä oli kuollut kolme lasta. Ja hän kertoi että ei se niin helppoa ollutkaan kuin hän oli kuvitellut. Niitä oli ollut niin ikäväkin jotta hän oli ollut synnin ja syllisyyden tunnossa jotta kun hän oli toivonut lastensa kuolemaa.⁴³

Tässäkin kiinnittyy huomio kristinuskolle ominaisiin käsityksiin ja tulkintoihin: uskoon Jumalaan elämän antajana ja ottajana sekä ajatukseen taivaasta parhaana paikkana lapselle.

Pohdittaessa lapsen kuolemaan liittyviä kysymyksiä onkin käytetty paljon uskonnollista retoriikkaa. Kristinuskon on tarjonnut käyttökelpoisia ja ennen kaikkea yleisesti hyväksytyjä selitysmalleja vaikeitten elämän ja kuoleman kysymysten pohdintaan ja selittämiseen.

Kristillisen retoriikan tunnistivat viranomaisetkin jo varhain. Keisarillisen lääkintöylihallituksen vuonna 1844 julkaisemassa propagandakirjasessa kritisoidaan äitien suosimia uskonnollisia selityksiä lapsen kuoleman tapahduttua. Kritiikin tarkoituksena oli saada äidit imettämään lapsiaan:

Sanotaan kyllä lasten olevan onnellisimmat taivaassa, joka lohdullinen tieto kyllä onki tosi, mutta joka koskee ainoasti niihin, jotka sen viattomasta sydäimestä taitavat sanoa. Sillä juuri samat sanat ei ole muuta kun uskon ja kaiken autuuden opin pilkka niiden vanhempien suussa, jotka omalla huolettomuudellansa ovat syyttäneet lapsensa kuoleman, ja sen kaltaiset ovat kaikki ne äidit, jotka eivät tottele enemmän kokeneitten, ymmärtäväisempien ihmisten neuvoja, vaan ehkä hyvä Jumala varusti ja siunasi heidät täysillä, maidon pakottamalla nisillä, kuitenkin antavat lapsellensa hapannutta, pilaantunutta ruokaa, jolla koiran penikatkaan eivät eläisi. Tahi kuinka? – eikö se olisi Jumalan pilkkaaminen, jos joku ottaisi hengen toiselta ja sanoisi: 'nyt on hän onnellisempi Jumalan tykönä, kun oli täällä ennen surun ja murheen laaksossa'. Se taas, joka tavan vuoksi ja ilman mitään ajattelemta kuolleista lapsista itseänsä lohduttelee ja sanoo heidät Jumalan tykönä onnellisemmat olevan, turhaan lausuu Jumalan korkian nimen ja vetää sillä synnin päällensä. Ja kuitenkin kuinka monen keltottoman äidin suusta eikö kuulla semmoisia puhetta, vaikka sydämessänsä iloitsee sitä kun pääsi vaivasta lapsen kasvattamisen kanssa.⁴⁴

Kirjasessa siis annetaan ymmärtää, että äidit antavat lapsilleen tallellaan pilaantunutta ruokaa tappaakseen heidät. Lasten menehtymisen jälkeen äitien väitetään epärehellisesti puolustelevan itse-

ään kristillisellä retoriikalla. Oiva Turpeisen mukaan viranomaiset ovat esittäneet samantapaisia käsityksiä lasten hoidosta muissakin Euroopan maissa. Tutkijat ovat tämän perusteella epäilleet, että osa imeväiskuolleisuudesta selittyy lapsen murhilla. Turpeinen kuitenkin arvelee murhasyytteiden tarkoituksena olleen vain imeytystapojen kohentaminen ja jättää avoimeksi kysymyksen siitä, oliko huonolla hoidolla pidemmälle meneviä tavoitteita.⁴⁵

Vaikka lapset kuolivatkin usein tarttuviin tauteihin ja tulehduksiin, joita ei pystytty parantamaan, ei kuitenkaan voi sanoa, että lasten eloonjääminen olisi ollut pelkästään sattuman kauppaa. Imeväiskuolleisuuden ja sarviruokinnan välillä on Oiva Turpeisen mukaan ollut selvä yhteys. Niillä alueilla, joilla lapsia yleisesti imettiin, oli imeväiskuolleisuus paljon pienempi. Tähän tietämykseen perustuvat myös valtiovallan jo varhain järjestämät rintaruokintakampanjat. Erot maan osien välillä ovat olleet suuret ja ilmeisesti myös vaihtelulle alttiit. 1800-luvulla sarviruokintaa on harrastettu erityisesti Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla sekä jonkin verran Kaakkois-Suomessa, Karjalan Kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Näillä alueilla lukuisat lapset kuolivat imeväisikäisinä vatsatauteihin likaisten sarvien ja hapantuneiden maitojen takia; myöskään maidon korvikkeena tarjottu vesivelli ei ollut vaaratonta.

Pohjanmaalla sarviruokintaan ryhtyivät vaurilla maitotalousalueilla asuvat naiset, jotka kiirehtivät pian synnytyksen jälkeen töihinsä. Kaakkois-Suomessa imeväiskuolleisuus lisääntyi samaan aikaan kun taloudelliset suhteet Pietariin tiivistyivät 1800-luvun puolivälissä. Pietarissa kasvoi kysyntä imettäjäistä, ja Karjalan naiset vastasivat kysyntään sankoin joukoin. He jättivät kotiin oman pienokaisensa, joka monessa tapauksessa sitten menehtyi keino-ruokinnan varassa oltuaan. Suomen etelä- ja keskiosissa, Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Lapissa rintaruokinta oli yleistä. Lääkärit ihmettelivät näiden alueiden alhaista imeväiskuolleisuutta, sillä lastenhoitoa ei köyhissä oloissa muuten harjoitettu suinkaan heidän edellyttämillään tavoilla.⁴⁶ Tilallisten lasten kuolleisuus on ollut usein suurempi kuin tilattomien; samoin kaupunkien säätyläisten ja kauppiaitten lapset menehtyivät imeväisiässä useammin kuin työläisten jälkeläiset. Köyhien ihmisten oli pakko imettää

Lasta syötetään sarvesta, jonka päässä on lehmän nänni. Ilomantsi 1927. Kuvaaja Tyyni Vahter. Museovirasto.

pienokaisiaan, koska heillä ei ollut varaa lehmän maitoon.⁴⁷ Toisaalta myös aviottomat lapset kuolivat usein pian, koska heidän äitinsä hakeutuivat pian töihin, eivätkä ehtineet imettää lastaan⁴⁸.

Imettäminen on siis ollut lähes ainoa reaalinen keino, jolla pienen lapsensa henkiin jäämiseen on menneinä vuosisatoina voinut tehokkaasti vaikuttaa. Jos siis lapsia olisi ylenmäärin arvostettu, voi ajatella, että ihmiset olisivat tehneet kaikkensa, jotta äidit olisivat pystyneet imettämään. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

Imettäminen ja imettämättä jättäminen näyttävät tässä kulttuuris-taloudellisten pakkojen ja valintojen vyyhdeltä, jossa tarkoituksellisia syy – seuraus – suhteita on vaikea hahmottaa. Oliko sarviruokinnassa Sarmelan tapaan tulkiten kysymys sellaisesta elä-

männmallista, jossa työnteko, varallisuuden kartuttaminen ja sosiaalinen kilpailu asetettiin etusijalle lasten eloonjäämismahdollisuuksiin nähden.⁴⁹ Hyväksyivätkö äidit (ja isät) tietoisesti riskin lapsen menehtymisestä kun lasta ei imetetty? Suhtautuivatko sarviruokintaa harjoittavat äidit lapsiinsa jotenkin eri tavalla kuin imettävät äidit? Vai oliko kysymys tiettyjen elinkeinojen ja elämäntilanteiden sanelemista pakoista, jolloin äideille ei jäänyt käytännössä vallinnan mahdollisuutta? Vai oliko kysymys perinteistä, joita noudatettiin sen enempää ajattelematta? Entä mikä oli miesten osuus tapahtumaketjun eri vaiheissa: päättivätkö itse asiassa vaimojaan huonosti kohtelevat ja perheitään laiminlyövät miehet lastensa eloonjäämismahdollisuuksista?

Lapsikuolleisuuden on havaittu olleen suhteellisesti suurempi isoissa lapsikatraissa, joissa vatsan täytettä ja huolenpitoa ei riittänyt kaikille. Vanhempien voimavarat eivät aina riittäneet suuren perheen hoitoon.⁵⁰ Korkean imeväiskuolleisuuden aikana lapsen menehtyminen ei herättänyt suurtakaan huomiota. Lapsen tapon ja huonon hoidon välinen ero saattoi hyvinkin olla veteen piirretty viiva ja "Herran tahto" joustava käsite väsyneen äidin mielessä. Eino Jutikkala on arvellut monilla perheillä olleen elämänohjeena: "Älä tapa, mutta sinun ei tarvitse ylen innokkaasti pitää hengissä".⁵¹

Voi hyvin kuvitella, että vain pieni osa lasten kuolemaan johtaneista vaiheista päätyi oikeuden käsiteltäviksi. Seuraavassa muistitietokyselyyn vastannut kättilö muistelee juuri sellaista 1940-luvulla tapahtunutta lapsen kuolemaa, jonka syy on monille tulkinnoille avoin:

Naimattomien äitien asema ei ollut kaikin paikoin hyväksytty, ei naapureiden, eikä odottajan itsensäkin taholta. Tunnolleni on jäänyt nainen, joka ei käynyt neuvolassa. Tapasin hänet maidonhakumatkalla, mutta en rohkaissut tulemaan neuvolaan. Aikanaan hän synnytti asunnossaan yksin lapsen, joka kylvetettäessä "hukkui", koska äiti sanoi pyörtäneensä. Iltapimeällä tämä onneton nainen vei salaa kuolleen lapsensa hautausmaalle kätkeäkseen sen kauan sitten kuolleen miehensä viereen. Oikeus langetti tuomion luvattomasta hautaamisesta.⁵²

Seuraavassa otan esiin kotisynnytyksineistosta löytämiäni mainintoja, joissa kerrotaan hyvinkin karskista suhtautumisesta lapsen

kuolemaan tai huonokuntoisuuteen syntymän jälkeen. En millään muotoa väitä, että esimerkit edustavat jotain yleistä suhtautumistapaa. Vastakkaisia tapauksia, joissa vanhemmat kertovat surusta lapsen kuoleman jälkeen, löytyisi paljon enemmän. Kuitenkin tapaukset kuvastavat mielestäni kulttuurin muutosta. Uskon, että nykyään oman lapsen kuolemaa pidetään suomalaisessa kulttuurissa yhtenä suurimmista onnettomuuksista, mitä ihmiselle voi yleensä tapahtua. Onkin hätkähdyttävää huomata, että vain muutama vuosikymmen sitten aivan kaikki eivät välttämättä näin ajatelleet.

Vastaaja muistelee anoppinsa kuvausta siitä, kun hän oli auttamassa tyttärtään synnytyksessä:

Sota-aikana oli anoppini ollut avustamassa tytartaan Kiuruvedellä. Äiti polvillaan sängyn vierellä, oli lapsi syntynyt, äänetönnä. Anoppi kertoi: hän siirsi vain lapsen sivuun lattialle ajatellen, hyvä näin, kun mies oli sodassa ja lapsia jo kolme tyttöä ja äidillä eläimet ja työt usein harteillaan. Auttoi äidin vuoteeseen ja kysäisi kuitenkin, ”pitäisikö tuota kopistella?” – ”Voe, kopistekoo, kopistekoo, kun on vielä poika, nyt Viljo ilostuu.” Niin mummo oli vähän ”kopistellut” ja poika kohta parkaissut. Lienee ollut jo kylmäkin. Poika elää vieläkin Iisalmissa ja voi hyvin.⁵³

Anoppi ajatteli tyttärensä parasta kun huomasi lapsen olevan huonokuntoinen: se olisi joutanut kuolemaan pois. Voi kuvitella, että äiti ja tytär eivät olleet etukäteen puhelleet kovin innostuneesti lapsen tulosta, kun anoppi rohkeni tällaista edes ajatella. Lapsen virvoittelu ei ollut itsestään selvää, mutta tytär innostui asiasta kuultuaan lapsen olevan poika.

Seuraava, alunperin kirjoittajan kättilöäidin (s. 1872) kertoma, humoristiseksi puettu tarina kuvastelee erään suuren perheen isän suhtautumista lapsen kuolemaan:

Mutta sattui sitä joskus hauskojakin tapauksia, jos nyt niin voi sanoa, niissä saunasynnytyksissä. – – Ja kerran taas, kun mies odotti ulkopuolella, miten käy, kun se vaimo oli jo vanha ja ollut huonos kunnos jo kauan, niin äiti kun meni ilmoittaan, että kaikki meni muuten hyvin mutta se poika kuoli, mutta kyllä hän kerkis antamaan sille hätäkasteen. Mutta ei tiennyt mikä nimeksi, niin hän risti sen Adamiksi. Mies kun riemastui, löi käsiään yhteen ja sanoi: kah Uatamhan mie oon isekkii. Ei se niin suuri vahinko tainnut ollakkaa, kun niitä oli jo kymmenkunta siellä tuvanpuolessa.⁵⁴

Miehen reaktion voi ymmärtää myös jonkinlaiseksi shokkitilan tuottamaksi impulssiksi keventää tunnelmaa jollain tavoin. Kuitenkin kättilön tulkinta tapauksesta luultavasti perustui muihinkin huomioihin, kuin tuohon ainoaan lausahdukseen. Lapsia perheessä oli jo yllin kyllin, joten huonossa kunnossa olleen äidin selviäminen synnytyksestä oli huomattavasti tärkeämpää kuin vastasyntyneen lapsen eloonjäänti.

Koska lapsen kuolema synnytyksessä oli niin tavallinen, eivät myöskään kättilöt aina jaksaneet suhtautua tilanteeseen hienotunteisesti. Ilmajokelainen vastaaja kertoo äitinsä kokemuksista:

Kun v. 1930 syntyi kaksoset, piti kutsua kirkolta kättilö. Liisa syntyi 8 tuntia ennen Anttia ja oli jo kuollut ennenkuin Antti syntyi. Äitini oli nostettu pöydälle ja kysyi toista lasta ”elääkö se?” Kättilö sanoi ”vieläkö sen nyt pitää elääkki” kun oli heittänyt lapsen sohvasänkyyn.⁵⁵

Kuoleman kehtolauluja ja itkuvirsiä

Herkimmillään äitien väsymyksen tunnot ja kuoleman toiveet on kuultu lukuisissa tuonela-aiheisissa kehtolauluissa, joita muistitietokyselyn vastaajatkin tunsivat⁵⁶: *Tuuti lasta tuonelaan, alle nurmen nukkumaan. Tuuti, tuuti lasta, tule surma vastaan, lyö sinä kurikalla kumpaakin, likkaa sekä lasta.*⁵⁷

Laulut, joissa äiti laulaa lastaan kuoleman uneen, ovat olleet Suomessa suosittuja. Niissä toivotaan lapselle parempaa elämää tuonpuoleisessa, kuin mitä maanpäällinen osa voisi olla. Äidin masennus ja ambivalentit tunteet lasta kohtaan on nähty olleen avainasemassa kuolema-aiheisten kehtolaulujen synnyssä. Toisaalta lapsen kuoleminen imeväisiässä oli myös todellinen uhka. On myös ajateltu, että äiti pelätessään pienokaisensa menettämistä surisi jo etukäteen. Väsynyt äiti astuisi ikään kuin odotettavissa olevaa kuolemaa vastaan laulamalla lapselle hautajaislaulun.⁵⁸

Aili Nenola on arvellut, että äitien väsymyksen ja epätoivon aiheuttajana ei ole välttämättä juuri lapsi, vaan kurja elämä ylipäänsä. Huono kohtelu, oma sairaus, raskas työ, köyhyys ja ikuinen raskauden pelko sai äidit toivomaan lastensa kuolemaa. Lapset

saattoivat olla äideille paitsi Herran lahja, myös kirous, josta haluttiin vapautua. Synkkävireisen kehtolaulun virittäjänä saattoi sitä paitsi olla myös hoidettavaansa väsynyt lapsenlikka.⁵⁹

Kiitollisuus lapsen kuolemasta on päällimmäisenä seuraavassa Larin Parasken esittämässä lapsen kuoleman itkuvirressä; esiin tulee kuitenkin myös suru lapsen menettämisestä. Tässäkin huomio kiinnittyy kristilliseen retoriikkaan, johon helpotuksen tunne lapsen kuolemasta kiedotaan:

Peittelin kaunehoisen kannettuisin

Kiitos olkoon ylähäiselle ylä-Jumalaiselle
sulhoiselle olkoon kiitokset suurelle Luojalle
kui korjaeli miu kaunehoisen kannettuisin
kuleksentelemast täältä vaikeaisest valtakuntasest.

Kui mie peittelin kaunehoisen kannettuisin
vakahaisen valkeaisen vaalittuisin
peittelin niihe ikupeittohoisii
kattelin kaunehoisen ikukattheoisii
ei tuule Jumalan tuulokset, ei paista ne Jumalan päivät
ei vieri ne vesipisarot miu kaunehoiselle
kannettuisellein
valkealle kesovaalittuiselle

Miksis sie jättelit mairehoises maallen tuojaies
niille ikuikäväisille?
Kuka se nyt varustelloo valkeaisii vartehoisii?
Ketäs mie nostattelen arkiiaamalla anivarahaisin
ketäs mie kiirehtelen kerkiäisillä kesonkiirehoisilla?
Kuka se nyt kulettelloo niitä makeaisii marjatuuttisii?
Miksis sie jättelit miu kaunehoisen kannettuisin?⁶⁰

Itkuvirsissä on myös teemoja, jotka viittaavat lapsenmurhaan menetetynä mahdollisuutena. Nainen saattaa kuvata elämänsä kovuutta ja murehtia sitä, että hän ylipäänsä on syntynyt ja ettei äiti ole häntä jo pienenä tukehduuttanut:

Miks et tukehuttant minnuu tuimaunnutta
ja läkähyttant minnuu läyleikästä
omilla rinnoillasi miun ottajani?
Jopa olen itkenyt omat syntymäpäivänikin paljo päivikäs
ja kironnut siittämissen hetket mie heittynt,

niin on tulleet raskaaksi miulle lauseikkaalle
ne orvon päivät miulle onnettomalle
ja ne piian päivät miulle pimentyneelle.

Aili Nenola hylkää Matti Kuusen esittämän tulkinnan, että tällaisessa itkussa olisi kysymys kuolemanvietin purkauksesta. Nenola näkee itkun taustalla kapinan naisten elämänoloja vastaan, sillä teema esiintyy juuri kurjimmissa naisen elämänolojen kuvauksissa.⁶¹

Syntymänsä sureminen on vanha ja tavallinen teema suomalaisissa lyyrisissä runoissa ja itkuvirsissä. Teema on tarjonnut synkkämielisyyteen vajonneille naisille luultavasti useitakin mahdollisia tulkinnallisia mielikuvia. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista, että tämänaiheisissa runoissa viitataan lukuisiin eri tapoihin, millä äiti olisi aikoinaan voinut lapsensa surmata.⁶² Runon voi nähdä kantaneen siis sekä lapsenmurhaan liittyviä ajattelun malleja, että aivan konkreettisia menettelytapoja. Tällaista runoa voinee tulkita myös ”negatiivisen ajattelun oppaana”, jolla on voinut olla erityinen sanomansa raskaana olevalle naiselle: menee huonosti – mikset äiti tappanut minua ajoissa – elämä ei ole elämisen arvoinen – lapsi on helppo ottaa hengiltä. Niin kauan kun lapsenmurhat olivat tavallisia, runon kuvia ei ole tarvinnut tulkita pelkästään metaforisesti. Syntymistään surevan teeman avulla on voitu kuvata ja punnita niitä vaihtoehtoja, joita äideillä on käytettävissään.

Häpeää, yksinäisyyttä, toimeentulovaikeuksia

Kotisyntyysaineiston perusteella voi sanoa, että lapsensa kuolemaa toivova äiti saattoi olla monista synnytyksistä ja raskaasta työnteosta rasittunut, leskeksi jäänyt, naimaton tai onnettoman rakkausseikkailun jälkeen raskaaksi tullut. Tällaiset äidit yrittivät usein salata raskautensa ja synnyttää yksin. On kuitenkin huomattava, että raskauden salaaminen oli aivan normaalia, hyvää käytöstä eikä yksin synnyttäminenkään merkinnyt murha-aikeita kuin poikkeustapauksissa. Seuraavassa muistitietoaineiston kertojien kokemuksia ja näkemyksiä lasten murhista ja kuolemantapauksista. Salmilainen kertoja näkee ennen kaikkea elämän kovuuden:

Katsos – ei ennen kaikkia talveksi jätetty. – – Piikatytöt salasivat alun alkaen raskauden. Salaa synnyttivät ja näkivät parhaaksi sotkea rikoihin. Koirakaan ei perään haukkunut.⁶³

Leskeksi jäänyt äiti saattoi olla syvästi masentunut ja pakkoajatus-ten vaivaama – kuten Minna Canthinkin tapauksesta saattoi päätellä – ja lisäksi tietoinen olennaisesti huonontuneista mahdollisuuksistaan elättää lastaan ja itseään⁶⁴:

Kolttavaimo oli jäänyt leskeksi. Hän odotti lasta. Kaisa Englund [kättilö] huomasi, että äiti oli varsin masentunut ja yritti saada hänet synnytystupaansa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Kun äitiä ei kuulunut, Kaisa lähti katsomaan äitiä. perille tultuaan hänelle kerrottiin, että synnyttäjä oli lähtenyt tunturiin ja suunta näytettiin. Kaisa ajoi porollaan perään, löysi äidin ja vastasyntyneen varsin kehnoissa kunnossa. Hän pani äidin ja lapsen ahkioon ja ajoi ensiavun annettuaan synnytystuvalleen, teki levähtämättä kaksi vuorokautta työtä elämän pelastamiseksi. Molemmat pelastuivat. Kun Kaisa iloisena antoi lapsen äidille, tämä puuskahti kiukkuisena : ”Ai sie paha Kaisa Englund, mie synnytin kuolleen lapsen ja sie puhalsit sen henkiin.” Siinä oli kiitos. Leskeksi jäänyt äiti ei halunnut lasta eikä halunnut itseään jäädä elämään.⁶⁵

Kaikkina aikoina naiset ovat voineet tulla raskaiksi luvattomasta seksuaalisuudesta, myös perheen äidit. Sellaisen suhteen hedelmät ovat voineet aiheuttaa tuskaa, katumusta ja paljastumisen pelon:

Meillä oli sodan aikana lapin evakkoja, perhe, äiti ja 5 lasta ja äiti odotti kuudetta. Eräänä sunnuntaiaamupäivänä evakkoäiti huusi kamaristaan: Salli, tule nopeaa tänne. Siellä hän makasi lapsen pää näkyvissä ja sanoi: ota lasta päästä kiinni ja vedä. Oli siinä minulla tekemistä, joka olin sen aikaisen sukupuolikasvatuksen saanut ja siis tuskin tiesin mistä lapset tulevatkaan. Lisäksi äiti ilmoitti, että kättilöä ei saa missään nimessä soittaa. Menin kumminkin puhelimeen soittamaan, ymmärsin, ettei äiti siitä voi lähteä minua estämäänkään. Kättilö oli toisessa synnytyksessä ja sano tulevansa kun se on ohi. Olimme tyttöystäväni kanssa kahden kotona ja laitoin hänet naapurista hakemaan kahta vanhempaa emäntää, vaan he olivat molemmat kirkossa. Tyttöystäväni ei luvannut tulla synnytyshuoneeseenkaan ja komensin hänet lämmittämään vettä. Niin sitten toimin kättilönä, en kuitenkaan päästä vetänyt lasta. Kättilö ja emännätkin saapuivat kun piti alkaa lasta pesemään. – – – Tämän äidin naapurit (Lapista) kertoivat hänen miehensä olevan ehkä käpykaartissa tai kadonneen ja hän odotti lasta toiselle miehelle, siksi ehkä pelkäsi kättilöäkin ja lapsi olikin melkein

siskoni ja minun hoidossa tai muuten olisi jäänyt ilman ruokaa. Lopuksi kun lähtivät Lappiin, olisivat jättäneet lapsen meille, noin vain varkein. Kuulimme lapsen myöhemmin kuolleen. Äiti kait pelkäsi miehensä palaavan ja siksi olisi toivonut lapsensa kuolevan, ehkä jo synnytyksessä, koska ei ollut varannut lapselle mitään vaatettakaan.⁶⁶

Aviottoman lapsen saamista pidettiin monissa tapauksissa niin suurena takaiskuna ja häpeänä, että lapsensa ja/tai itsensä tappaminen nähtiin yhtenä ratkaisumallina epätoivoiseen tilanteeseen⁶⁷. Maaseudulla onnettoman kohtalon kokivat joskus talon piijat, jotka isäntä oli saattanut raskaaksi ja vetäytynyt sen jälkeen vastuusta⁶⁸. Suurin osa murhattujen lasten isistä oli kuitenkin peräisin samasta sosiaalisesta ryhmästä kuin äitikin, he olivat samassa talossa tai lähistöllä työskenteleviä renkejä, muita tilattomia, talollisen tai torpparin poikia.⁶⁹ Murhaaja itse oli tavallisimmin maalaistalossa työskentelevä, parhaassa synnytyksiässä oleva naimaton piika.⁷⁰ Seuraava kirjoittaja kertoo piian ja isännän suhteesta, korostaa aviottoman lapsen synnyttäjän häpeää ja muistuttaa myös odottavien äitien itsemurhista:

Ei piikatytön kohtalo kyllä ollut kadehtimisen arvoinen. Piian tuli olla kuuliainen isännälle, isäntää tuli palvella niinkuin käskettiin, vaikka sänkykaverina. Kuulin kansakouluaikaan puhuttavan monestakin piikatytön kohtalosta. Maha alkoi olla nenän tasalla tyttöressulla, käskettiin maantielle, ettei emännän luo jäisi purkamaan sikiötään. Ei isännät ottanu vastuuta niskoilleen, piiat lapsineen sai asua jonkun toisen talollisen saunassa. Useitakin tyttöjä oli siinä vaiheessa tehnyt itsemurhan, Imatran koski kuohui silloin vapaana. Ne kuohut hautasi monta nuorta elämää. Tyttöjä ennen synnytystä hyppäsi Imatran koskeen kaksikymmen, kolmikymmenluvuilla useita. Ei jaksaneet kantaa häpeää, mikä koitui naiselle sen ajan yhteiskunnassa. Häpeäksi yksin äidille tuli lehtolapsi, huorkakara, äpäpä. Ei mieshuoraa olekkaan, naiset ne ovat sananalaisia.⁷¹

Enkelintekijät päästivät äidit pälkähästä

Oman lukunsa muodostavat ne tapaukset, joissa yleensä aviottomat lapset jätettiin elätiksi pientä korvausta vastaan jollekin ammattimaiselle hoitajalle, jonka huostassa pienokaiset yleensä tapasivat menehtyä. Tällaisia *enkelintekijöitä* toimi ainakin Helsingissä ja käytäntö on tunnettu ympäri Eurooppaa. Esimerkiksi Ranskas-

sa viranomaiset puuttuivat asiaan perustamalla löytölastenkoteja. Niistä tuli uusi ongelma, koska aviottomien äitien ohella myös köyhät avioparit alkoivat jättää niihin vastasyntyneitä lapsiaan. Napolissa 9 % kaikista syntyneistä lapsista toimitettiin löytölastenkotiin vuonna 1836.⁷² Maria Jotuni kuvaa novellissaan *Matami Röhelin* (1902) vauvoja hoitoonsa ottavan matamin ja lapsestaan luopuvan äidin välistä keskustelua⁷³:

- Se olisi neidin oma lapsi kuin olisi ulosannettava?
- Niin.
- Ja vanhako on lapsi, jos saa kysyä?
- Kaksitoista vuorokautta.
- Se alkaa olla jo haitaksi.
- Ai – ai, neiti kulta
- Tietysti, tietysti.
- Pitää matkustaa, on paikka toisessa kaupungissa.
- Tietysti, tietysti.
- Mutta jos matamin sopii ottaa se.
- Sopii, neiti on huoleti, ihan niin kuin sitä ei olisi ollutkaan.

Matami ja äiti keskustelevat sitten lapsen hoidosta. Matami vaakuuttaa hoitonsa hyvyttä, mutta pian keskustelu kääntyy kuitenkin äitien vaihtoehtoihin päästä ”haitaksi olevista” pienokaisista:

- Vai voisiko äiti, jos suotta niin ajattelisimme, oman lapsensa hengiltä ottaa, vaikka haitaksi olisi? Ei moni. Niitä on heikkoja sydämiä, jotka eivät voisi sitä sitten koskaan unohtaa.
- Eihän toki, kuinkas matami –
- Eihän toki, rakas neiti eihän toki. Ei sitä voisi. Eikä ole tarviskaan. Asian kuljettaa toista tietä.

”Hoitoa” siis tarkastellaan varteenotettavana vaihtoehtona lapsenmurhalle. Lopussa naiset sopivatkin hoitohinnasta, johon lasketaan mukaan hautauskustannukset.

Tietääkseni ”matamin” edustaman ammattikunnan toimintaa ei Suomessa ole tarkemmin tutkittu. Heidän nimittämisensä *enkeli-tekijöiksi* viitannee kuitenkin siihen, että toiminnan päämäärä oli yleisesti tunnettu.

Käytäntö perustui aviottomien äitien usein lähes olemattomiin mahdollisuuksiin tehdä samalla työtään ja hoitaa ja elättää lapsen-

sa. Esimerkiksi palvelijattaren edellytettiin olevan naimaton, lapsen ja 'siveellinen'. Ellei tällaisella äidillä ollut hyväntahtoisia sukulaisia, joiden luo lapsen olisi voinut antaa, oli hänen turvauttava yksityisiin hoitajiin.⁷⁴

Ankean elämän takkuinen vyyhti

Edellä esittämälläni esimerkkiaineistolla olen yrittänyt valaista kysymystä lapsen kuoleman toivomisesta ja tahallisesta kuoleman aiheuttamisesta eri suunnista. Kysymys näyttää olleen varsin monisäikeinen. Kuvaisinkin lapsenmurhia, lasten kuoleman toivomista ja pohtimista sekä lasten mahdollista tahallisen huonoa hoitoa ankean elämän takkuiseksi vyyhdeksi, jossa kansan uskon tarjoamiin, ja näin ollen ikään kuin legitiimeihin selitysmahdollisuuksiin (lapselle on onni päästä taivaaseen, Jumala päättää elämästä ja kuolemasta, lapset ovat synnin palkka) saattoi kietoutua säikeitä rationaalisuudesta (äidille tarjoutuva keino päästä eri syistä ei-toivotuista tai työläistä lapsista eroon), häpeästä ja yksinäisyydestä (aviottomuus), sekä väsymyksensekaisesta epätoivosta (monta lasta, köyhyys, sairaus, raskas työ, paha mies, miehen kuolema). Yhteisenä nimittäjänä on yksin äidille sysätty vastuu raskaudesta ja lapsesta huolehtimisesta.

3.1.2. Syntyvyys pienenee pysyvästi

Irma-Leena Notkola on tutkinut suomalaisten hedelmällisyyden transitiota eli syntyvyyden pysyvää pienenemistä vuosina 1850–1940. Notkolan mukaan ennen syntyvyyden säännöstelyn yleistymistä syntyi naisen hedelmällisen iän loppuun kestäneisiin avio- liittoihin keskimäärin 5–6 lasta. Lapsiluku ei vanhimmissakaan hänen tutkimissaan kohorteissa (äitien syntymävuodet 1830–1849) – joissa vallitsi ”luonnollinen hedelmällisyys”⁷⁵ – kohonnut lähellekään fysiologista maksimia. Tämä johtui väestön suhteellisen myöhäisestä avioitumisestä ja lasten runsaasta imettämisestä. Imety aika vähensi äidin hedelmällisyyttä ja lapset syntyivät tästä syys-

tä suhteellisen pitkin väliajoin. Lapsista kuoli ennen 15 vuoden ikää noin 30 %.

Tilanne alkoi muuttua parikymmentä vuotta myöhemmin. Kohorttien 1850–1869 lasten kuolleisuus rupesi pienenemään ja syntymävälit lyhenemään. Viimeksi mainittu oli seurausta imetystapojen muutoksesta – äidit imettivät aikaisempaa lyhyemmän ajan. Tietoinen syntyvyydensäännöstely alkoi yleistyä 10–20 syntymävuosikohorttia myöhemmin eli suurin piirtein vuosisadan vaihteessa.⁷⁶ Muutos heijasteli tuon ajan yleistä eurooppalaista kehitystä ja se merkitsi hedelmällisyyskäyttäytymisen perusteellista ja pysyvää muutosta kohti nykyajalle tyypillisiä piirteitä.

Keskeytetty yhdyntä on ollut kaikkialla maailmassa ensimmäinen ehkäisykeino, kun syntyvyyttä on alettu tietoisesti säännöstellä. Näin myös Suomessa – vielä 1917–1926 syntyneiden ryhmässä keskeytetty yhdyntä lienee ollut eniten käytetty ehkäisymenetelmä. Kondomin käyttö alkoi yleistyä Helsingissä 1880-luvun puolivälissä, Karjalassa vuosisadan vaihteessa ja Länsi-Suomessa 1920-luvulla.⁷⁷

Suomessa hedelmällisyyden transiatio alkoi sivistyneistöön lukeutuvissa ylemmissä sosiaaliryhmissä vuoden 1880 tietämällä, kaupunkilaisten keskuudessa 1890-luvulla ja koko maan tasolla noin vuonna 1910. Lapsirajoitus merkitsi käyttäytymistä, jossa vanhemmat pyrkivät lopettamaan lasten hankinnan saatuaan sopivan määrän jälkikasvua. Täten uusi syntyvyyden säännöstelyn ihanne erosi aikaisemmasta, jolloin lähinnä imetys pidensi lasten syntymävälejä.⁷⁸

Eurooppalaiset naiset synnyttivät ennen transitiota viimeisen lapsensa keskimäärin 39–40-vuotiaana. Transition edetessä viimeisen lapsen synnytysikä aleni samanaikaisesti hedelmällisyyden pienentymisen kanssa. Suomessa 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa syntyneillä kohorteilla, joiden keskimääräinen lapsiluku jäi alle kolmeen, viimeisen lapsen synnytysikä oli 31–34 vuotta.⁷⁹

Syntyvyyden pysyvää alenemista on aikaisemmin selitetty yhteiskunnan modernisoitumisella, teollistumisella ja kaupungistumisella. Uudempi tutkimus ei tue näin vahvaa taloudellista tulkintaa, vaan korostaa aatteellisten tekijöiden merkitystä transitiossa.

Kysymys olisi näin uudenlaisen ajattelutavan, perhesuunnittelu-idean, leviämisestä. Perhesuunnittelun taustalla on nähty individualismia sekä rationaalisuutta. Väestötieteilijät ovat havainneet kulttuurierojen selittävän syntyvyyden säännöstelyn yleistymistä paremmin kuin taloudelliset-rakenteelliset seikat.⁸⁰ Murroksen taustatekijänä on pidetty Ranskan suurta vallankumousta, joka mursi vanhoja ajattelutapoja ja katolisen kirkon valtaa: hedelmällisyyden pienentyminen alkoi Ranskan maaseudulla jo 1790-luvulla⁸¹.

Syntyvyyden säännöstelyn tarkasteleminen innovaationa puhuu Irma-Leena Notkolan mukaan sitä vastaan, että olisi joitain taloudellisesti-sosiaalisia rakennetekijöitä, jotka olisivat tehneet lasten hankinnan kannattamattomaksi, eli lasten arvo olisi siis ikään kuin laskenut. Notkolan Virolahtea koskevan tutkimuksen tulos oli se, että hedelmällisyyden pienentyminen alkoi samaan aikaan tilallisten ja tilattomien parissa. Virolahti oli sitä paitsi suomalaisittain vertaillen kärkipäässä hedelmällisyyden vähenemisessä – vaikka se oli maatalouspitäjä, jossa työvoimalle olisi periaatteessa ollut käyttöä ja tarvetta.⁸²

Käsittäkseni on syytä olettaa olleen jonkinlainen kulttuurinen valmius omaksua perhesuunnitteluidea. Valmiuden voi ajatella liittyneen ensinnäkin suhtautumiseen aviottomiin lapsiin tai runsaaseen lasten saamiseen avioliitossa ja toisekseen muihin suunnitelmallisuuden piirteisiin perhe-elämässä, hedelmällisyysikäisen vaimon asemaan sukupuolten välisessä ja talouden sisäisessä työnjaossa, sekä tietenkin kulttuuriin käsityksiin äitiyden sisällöstä ja merkityksistä. Koska lapset olivat kirkon käsityksen mukaan Jumalan lahja, piti lapsirajoituksen omaksuvien kääntyä tätä katso-musta vastaan tai ainakin tulkita sitä uudelleen⁸³.

Lapsenmurhia käsittelevässä kappaleessa kävi ilmi, että aineellisesti ja sosiaalisesti epäedullisissa olosuhteissa alkunsa saaneet lapset saatettiin pahimmillaan kokea kirouksena, ja niistä voitiin jopa pyrkiä jälkikäteen pääsemään eroon. Itse asiassa mikään ei viittaa siihen, että toinen toistaan seuraavat, naisen koko hedelmällisen iän toistuvat raskaudet ja synnytykset olisivat aikaisemminkaan olleet erityisen toivottuja, joten syntyvyyden säännöstely ei ilmeisesti edellyttänyt tässä suhteessa asennemuutosta.

Naisten magiaa vuosina 1816–1966 kerätyn arkistoaineiston pohjalta tutkinut Laura Stark-Arola otaksuu naisten toivoneen ”perinteisessä Suomessa” vain kaksi lasta. Hän väittää, muun muassa ehkäisymagiaperinteen olemassaoloon vedoten, että äitiys ei olisi ollut naisten keskeinen kulttuurinen arvo. Hänen mukaansa kulttuuri painotti äitiyden sijasta parisuhdetta (‘fitting together’-ideal).⁸⁴

Käyttämäni kotisynnytyksaineisto tukee Stark-Arolan käsitystä, että naiset eivät ole yleensä *haaveilleet* valtavasta lapsilaumasta. Useimmille syntyi paljon lapsia ilman haaveilujakin. Voi kuitenkin kysyä, onko raskauden ehkäisyä tai alhaisia lapsilukutoiveita perusteltua tulkita viitteeksi siitä, että naiset eivät olisi arvostaneet tai tavoitelleet äitiyttä. Yhtä hyvin tällaisia katsomuksia voi pitää osoituksena sekä lasten että äitiyden arvostamisesta. (Arvostan itse huomattavasti äitiyttä(ni), vaikka minulla on vain kaksi lasta. En tiedä arvostaisinko yhtä paljon, jos minun pitäisi synnyttää vuosittain.) Kysymystä äitiyden arvostuksesta ei voi tarkastella äitiyden kulttuurisen sisällön ulkopuolelta. Agraarinen ihanneäiti oli 1900-luvun alkupuolella ennen kaikkea ahkera työmyyrä. Vähäinen lapsilukutoive viittaa ainoastaan siihen, että tavoiteltava äitiys – tai elämä yleensä – ei merkinnyt samaa kuin loputon synnyttäminen. Puhumattakaan nyt siitä, että ehkäisykeinoja on käytetty myös esiaviolisissa ja avioliiton ulkopuolisissa suhteissa, joissa lapsen alkuun saattaminen ei ole tavallisesti ollut sen enempää yksityisesti kuin yleisestikään tavoiteltua tai arvostettua. Äitiyden tuli rajoittua avioliittoon.

Stark-Arola olettaa olleen ristiriitoja naisten yksilöllisten ja yhteisöllisten ja julkisten hedelmällisyysihanteiden (esim. häiden hedelmällisyysriitit) välillä, jonka vuoksi naiset harjoittivat salaista ehkäisymagiaa⁸⁵. Kotisynnytyksaineisto – joka on tosin kerätty myöhemmin kuin Stark-Arolan käyttämät aineistot – ei kuitenkaan anna minkäänlaisia viitteitä siitä, että naapurit, muut perheenjäsenet tai sukulaiset olisivat yleisesti toivoneet enempää lapsia kuin äidit itse. Pikemminkin päin vastoin: monet naiset ovat saaneet kuulla kunniansa niin kotona kuin kylilläkin, jos lapsia on alkanut tulla ”liikaa”. Voi tietysti ajatella, että ehkäisymagia olisi

edeltänyt ajallisesti faktisesti menestyksekkäämpää syntyvyyden säännöstelyä. Niin julkiset kuin yksityisetkin hedelmällisyysihanteet ovat ennen hedelmällisyyden transitiota olleet luultavasti toisenlaiset.

Mielenkiintoinen kysymys tässä yhteydessä onkin se, miten perhesuunnittelun yleistyminen muutti yleistä suhtautumista lapsen saamiseen. Ennen syntyvyyden säännöstelyn omaksumistahan – ilmeisesti hegemonisen ja etenkin kirkonmälle soveltuvan reitorisen tulkinnan mukaan – lasten lukumäärä (avioliitossa) riippui kuitenkin enemmän Jumalan tahdosta kuin pariskunnan omista suunnitelmista ja mahdollisista ehkäisytaidoista. Tilanteesta riippuen lapset oli tulkittu milloin Herran lahjoiksi, velvollisuudeksi (käytettiin mm. sanontaa *luodut lapset on tehtävä*) tai synnin paljaksi.⁸⁶ Eräs kuuden lapsen isä viittaa siihen, että kaiken suunnitteleminen on moderni idea: ”Nuförtiden talas det och skrivs så mycket om planering av allt, också när det är fråga om när man skall ‘skaffa’ barn, det mesta av detta räknar jag som en lek med livsgåvan.”⁸⁷

Voidaan siis sanoa, että muun muassa raskauden ehkäisyn ja perhesuunnittelun myötä ihmisten mielikuvat lapsen syntymästä sekularisoituivat. Yhä harvemmat ajattelivat lapsen parhaan olevan ‘taivaassa’, sen sijaan syntyvien lasten maallisten elinmahdollisuuksien turvaamista alettiin pitää yhä tiukemmin vanhempien velvollisuutena. Perhe-elämän suunnitelmallisuuttahan oli sosiaalisesti eriytyneissä yhteisöissä jo kauan pidetty hyveenä aviopuolison valinnasta alkaen. Ainakin maata omistavan ja viljelevän väestön keskuudessa oli pyritty maksimoimaan nuorelle parille taloudellisesti turvattu tulevaisuus järkisyihin perustuvilla naimakaupoilla, samalla kun huolehdittiin kantaperheen työvoimasta.⁸⁸

Raskauden ehkäisyn perinteet

Suhtautuminen raskauden ehkäisyyn on ollut kautta aikojen hyvin ristiriitaista. Vastakkain ovat olleet syvät uskonnolliset ja uskomukselliset elämää ja kuolemaa koskevat käsitykset ja toisaalta raadollinen arkipäivä inhimillisine ongelmineen. Kansa tunsi

paljon ehkäisymenetelmiä ja myös käytti niitä. Toisaalta ehkäisyn sanotaan olleen vanhan kansan käsityksissä normirikos ja sitä on pidetty jopa lapsenmurhana⁸⁹. Armas Niemisen mukaan suomalainen sivistyneistö puolestaan suhtautui valtaosaltaan kielteisesti syntyvyyden säännöstelyyn aina 1910-luvulle saakka⁹⁰. Sivistyneistöpiirejä pidetään kuitenkin syntyvyyden säännöstelyidean innovaattoreina⁹¹. Tilastoissa ilmiö alkoi kuitenkin näkyä ja herättää huomiota siinä vaiheessa, kun kansan syvät rivit olivat laajamittaisesti ryhtyneet säännöstelemään syntyvyyttään ehkäisyn ja abortin avulla.

Lääkärit ja kättilöt eivät väestöpoliittisista syistä antaneet minikäänlaista ehkäisyvalistusta, joten tieto menetelmistä kulki naisten kesken suullisesti. Naisten ongelmat olivat samantyyppisiä ympäri Eurooppaa. Englantilaisia kutomotyöläisiä haastatellut Diana Gittens kertoo syntyvyyden säännöstelyn idean levinneen työläisnaisten kesken työpaikoilla, tehtaissa. Keskiluokalla ei ollut mitään suoranaista vaikutusta heidän käyttäytymiseensä. Päin vastoin, esimerkiksi palvelijattaret, jotka olivat läheisimmässä kontaktissa keskiluokkaihin perheisiin, omaksuivat viimeisinä ehkäisymenetelmät. Myös lääkärit ja sairaanhoitajat olivat tässä asiassa haluttomia neuvomaan työväenluokkaisia potilaita.⁹²

Jos kohta tehokas syntyvyyden säännöstely oli kulttuurisena normina uusi, vuosisadan vaihteen ilmiö, oli raskauden ehkäisyllä kuitenkin pitemmät perinteet. Ruokolahtelaista perhelaitosta tutkinut Elina Waris on havainnut kolmanneksen parhaassa hedelmällisyydessä olevista pariskunnista olleen lapsettomia 1800-luvun puolivälissä. Tavallisimmin perheissä oli 2–5 lasta.⁹³ Erkki Pelkosen mukaan 1800-luvun loppupuolella ja vuosisadan vaihteessa ehkäisyä ovat harrastaneet naimattomat naiset, jo mielestään tarpeeksi lapsia saaneet pariskunnat, kuten myös sellaiset parit, jotka eivät toivoneet lainkaan lapsia. Pelkosen mukaan muutaman lapsen saaminen oli tavanomaisin toive. Lapsetonta naista saatettiin pilkata ja herjata, jos kohta myös kadehtia. Lapsettomuutta hoidettiin moninaisin menetelmin.⁹⁴

Erkki Pelkonen mainitsee tutkimuksessaan monenlaisia kansanomaisia ehkäisykeinoja keskeytetyn yhdyntän lisäksi. Nainen

saattoi pidättää hengitystä siemensyöksyn aikana. Jälkikäteen nainen saattoi virtsata, puhaltaa tyhjään pulloon tai laittaa tärpättiä, alunaa, kamferia, hiivaa, kaljaa tai saippuavettä emättimeensä. Yhdyntää vältettiin kuukautisten aikana ja viikko niiden jälkeen, koska näinä aikoina arveltiin naisen hedelmöityvän herkimmin. Ehkäisyä yritettiin myös monenlaisten maagisten käytänteiden avulla, joista monet tähtäsivät kuukautisten niukentamiseen. Pääteltiin, että runsaista kuukautisista seuraa runsas hedelmällisyys. Jo tytön ensimmäisistä kuukautisista aloitettiinkin niiden maaginen säätely, jonka tavoitteena oli pitää ne säännöllisinä, niukkoina ja kolmipäiväisinä. Pitkään jatkuvan imetyksen raskautta ehkäisevä vaikutus on tunnettu jo kauan: äidit saattoivat imettää lastaan 3–4 vuotta, jotta eivät olisi tulleet uudelleen raskaaksi.⁹⁵ Myös muutama kotisyntytyskyselyn vastaaja mainitsi imetystä käytetyn ehkäisykeinona.⁹⁶

Paljon ajatuksia herättää Pelkosen tekemä huomio siitä, että kansa piti hedelmöitymisen perusedellytyksenä pariskunnan yhtäaikaista ja molemminpuolista tyydytystä. Molempien sukupuolten ajateltiin tuottavan silloin rasvaa (Fette) eli siemeniä, jotka siten naisen elimistössä yhtyvät ja aikaansaavat hedelmöityksen.⁹⁷ Naiset ovatkin eräitten tietojen mukaan pysytelleet yhdynnässä *kylminä* tai *kuivina*, jotta eivät olisi tulleet raskaaksi⁹⁸.

Kansan käyttämät ehkäisymenetelmät olivat nykynäkökulmasta katsoen hankalia ja epäluotettavia. Kuitenkin niihin turvautuen ja lisäksi raskauksia keskeyttämällä saatiin perheet olennaisesti pieneenmään. Kun vuosisadan vaihteen suomalainen nainen synnytti keskimäärin 5 lasta, putosi lukumäärä 1930-luvulla 2.3:een⁹⁹.

Raskauden ehkäisy on ollut suuri ongelma, monestakin syystä. Seuraavassa siteerattava muistitietokyselyn vastaaja kiteyttää joukon keskeisiä näkökulmia aiheeseen:

Syntyvyyden säännöstely minun nuoruudessani oli asia, josta ei puhuttu ainakaan julkisuudessa. Tuskin keinojakaan olisi ollut muita kuin täydellinen selibaatti, mikä ei tietenkään tullut onnistumaan. Kyllä paikoitellen tiedettiin kondomin olemassaolo, vaikka siitäkin puhuttiin hyvin salaisesti pienessä piirissä. Köyhillä ei ollut varaa mil-
lä ostaa, toisekseen ei ihmiset häveliäisyysyistä rohjennut mennä nii-

tä kysymään apteekeista, muualla ei maaseudulla ollut niitä saatavissa. Lapsen imettämistä pidettiin eräänlaisena ehkäisykeinona. – – Yhdynnän keskeytystä myös suositeltiin, mutta tiedämme näiden molempien olevan nykytietämyksen valossa epäluotettavia. – – Ainaisten raskauksien pelko löi varjonsa monia lapsia synnyttäneen naisen elämään. Minulle kertoi eräskin vanha nainen, kuinka hän käveli kauniina kesäpäivänä mieliala matalalla järvenrantaan lasten pyykkiä huuhtomaan. Aurinko oli luonut varjon naisen kulkiessa, jota katsoessaan hän oli nähnyt kuinka suuri maha oli ollut varjon mukana ruma. Hän kertoi toivoneensa edes yhtä kesää elämänsä, ettei olisi suurta mahaa eikä pientä lasta.¹⁰⁰

Kertojan mukaan ongelma oli siis ensinnäkin se, että aiheen verho si salamyhkäisyys ja häpeä: ehkäisymenetelmistä ei kerrottu julkisuudessa, vain harvat tiesivät, että oli olemassa kondomeja, eivätkä hekään aina rohjenneet niitä ostaa. Kondomit olivat sitä paitsi kalliita, eikä niitä saanut kuin apteekeista. Ainoa täysin luotettava menetelmä oli selibaatti, kansan parissa suositeltiin imettämistä ja keskeytettyä yhdyntää. Kaikesta tästä seurasi etenkin naisille paljon huolta: joko jatkuvasti kasvava, paljon työtä teettävä perhe sekä alituiset raskauden ja synnytyksen vaivat tai ainainen raskauden pelko¹⁰¹.

Ehkäisy perheongelmana

Kotisyntnytyskyselyn vastaajat eivät kertoneet paljoakaan omakohtaisista lapsilukuun liittyneistä toiveistaan tai ehkäisyongelmistaan. Monet kylläkin totesivat, että eivät tietäneet näistä asioista juuri mitään.¹⁰² Asia on todennäköisesti ollut äärimmäisen arkaluonteinen ja vaikea, jos ajattelemme laittomien aborttien suurta määrää ja ehkäisykeinojen epäluotettavuutta. Käsittelen tässä kappaleessa ehkäisykysymystä perheen sisäisenä ongelmana. Kuka kantoi vastuun raskauden ehkäisystä ja mahdollisesti alkaneesta raskaudesta?

Voimme tässä esitetyn aineiston perusteella päätellä, että ei-toivotut raskaudet ovat aiheuttaneet paljon katkeruutta ja perhe-riitoja. Tosin kuva voi olla sukupuolinäkökulmasta yksipuolinen, sillä vain muutama mies on vastannut kyselyyn. Kukaan ei esimerkiksi tullut ottaneeksi esille sitä seikkaa, että yhdynnän keskeyttämisestä – joka oli tavallisin ehkäisykeino – kantoi vastuun

kaiketikin mies. Kun miehet syyttivät vaimoan raskaudesta, oli tilanteessa kuitenkin usein kysymys miehen käyttämän ehkäisykeinoon pettämisestä. Naisilla ei ollut käytössään muita menetelmiä kuin abortti.

Seuraavan mieskertojan tarina on yksi harvoista ehkäisyteeman suorapuheisista kuvauksista ja saa tässä edustaa miesnäkökulmaa:

Ensimmäisen synnytyksen aikana kun vaimoni oli tuskissaan, lupasin ettei tämä enää toistu. Mutta emme osanneet rajoittaa muutoin kuin yhdynnän keskeyttämällä, mutta se ei täysin onnistunut, koska vuoden sisälle vaimo tuli jälleen raskaaksi ja sitten vielä kun siirryimme kondomin käyttöön, sekin epäonnistui, se irtaantui ja tuli kolmanksi lapsi. Sen jälkeen vaimon luonne muuttui täysin ja avio-onnemme särkyi niin että elämä kotonamme muuttui helvetiksi. Minä olin ainainen syyllinen. Ei minkäänlaista neuvontaa, siihen aikaan oli sellainen käsitys, ettei sukupuoliasioista saanut puhua mitään. Minä yritin hankkia sen alan kirjallisuutta, mutta vaimo ei suvainnut sen alan kirjoja ja summassa hävitti ne. Sen ajan henki oli, ettei miesten suvaittu niistä asioista puhua mitään, se oli riettautta naisten mielestä jos joku miehistä uskalsi jotakin mainita. Naiset keskenään mitä lie puhuneet.

– – En osaa sanoa mitään synnytysasioista sen jälkeen kun meille syntyi kolmas v. 1934. Minun osalleni loppui kaikki sen alan asiat siihen. Kun tämä kolmas lapsi syntyi, vaimoni sanoi: ”Minä kiroan sinut elämäsi loppuun asti”, eikä hän koskaan sitä sanomaansa perunut. Vuonna 1959 erosimme.¹⁰³

Tavallisemmin muistitietoaineiston kertojat, naiset, kirjoittivat siitä, että miehet pitivät vaimon raskaaksi tuloa tämän omana vikaana. Eräs vastaaja toteaa miesten suhtautuneen vihamielisesti vaimoonsa, joka ”aina kun housut näkee, tulee vahvaksi”. Siksi miehet eivät kertojan mukaan osallistuneet synnytyksiin, eivätkä myöskään välittäneet vauvoista tai osallistuneet niiden hoitoon.¹⁰⁴ Samat sanat oli saanut kuulla muutama muukin äiti: ”Talossa oli jo kymmenkunta lasta, taas emäntä sanoo, että kuukautiset ovat loppuneet, taas tulee perillisiä. Silloin isäntä sano emännälle että ku siuu vähän huiteloo miehen housuulla, niin kohta sä oot tiines”. Toiselle taas tokaistiin: ”ei se kans muuta tartte kuin heittää housut päälle, niin taas on maha täys.”¹⁰⁵

Myös seuraavilla kertojilla oli joko itsellään tai tuttavapiirissä ikäviä kokemuksia miehen suhtautumisesta perheenlisäykseen:

Voi niitä äitiparkoja. Mitä saivat kärsiä siihen aikaan. Etenkin yksinäisten lasten takia. Mutta ei ne omat aviotkaan aina niin herttaisesti kohdelleet. Kyllä se oli naisen vika jos lapsia syntyi.-- Yhdeksän lasta on mieheni vanhemmilla ollut. Kun mummo oli pienen lapsen kanssa saunassa ollut. Ja naapurin emäntäkin jo tiesi, että siellä on vauva. Hän oli papalta kysynyt, kumpi teillä on, tyttö vai poika? Lapsi oli jo useamman vuorokauden ikäinen. Pappa oli sanonut, ettei ole käynyt katsomassa. Ei tiennyt, kumpi siellä on. Sitä vertaa ei lapsen tulo kiinnostanut. Ei siinä äidin onni korkealle kohoaa.¹⁰⁶

Joskus muistan kuulleetni kuinka äitiäni säälitettiin, hänellä kun oli lapsi ja vuosi sekä sen lisäksi karjaa ja peltotyöt. -- -- Isä ei osallistunut koskaan lapsen hoitoon, joskus oli jopa vihainen uudesta lapsesta.¹⁰⁷

Sain sellaisen käsityksen, että miesten mielestä raskaus oli naisen syy, eikä he osallistuneet ”sellaisiin” keskusteluihin. Ajatuksiani tukee juttu, jonka lapsena kuulin: Eräässä talossa Pohjavaaralla oli synnytyisaika kiireisenä heinäntekoaikana. Isä laitettiin kesken kiireiden hakemaan ”paarmuskaa”. Isäntä oli juosta hölkännyt ja yksikseen varoitellut vaimoaan, että ”paa Riitu mieleesi, ettet ole toista kertaa kesämahassa”.¹⁰⁸

Eräässä talossa oli tulossa jo kahdeksas lapsi, kun emäntä sanoo isännälle, että näin on käynyt. Silloin isäntä, joka oli äkkikipikainen suuttumaan, hyppii tasapötkää lattialla, otti lakin päästään, hyppii sen päällä ja saratti ainakin katekismuksen verran, kun niitä aina vain tuloo. -- Oli pikku talon isäntä, hän vanhoolla päivillä sanoo, ettei ole hyvä jos saa komian akan, tuloo niin paljon lapsia, niiden kans on niin lujilla elättäes ynnä kouluttaessa.¹⁰⁹

Se monta kertaa tympäisikin: työ oli tehty, sillä selvä. Yksin jäit – jos erehdyit vähänkin valittamaan. Kestä, kestä. Ei saanut puhua moitteen sanaa olostaan. Kyllä osa miehistä olivat täysin piittaamattomia, äidin vointiin, synnytykseen tai sitten vauvan hoitoon. Kyllä oma-kohtaisesti olen saanut karvaasti kokea. Pussinsa vain ovat saaneet tyhjennettyä. Sillä selvä, mitä on tapahtunut, on saanut tapahtua. Kärsi, kestä ja voita. Jos jotain erehtyi puhumaan. Sehän [on] normaalia, sehän kuuluu asiaan. Isälle vain kuului lepo, myös huomion osoitukset.¹¹⁰

Minä olin kans kerram paarmuskana Karjalassa. Oli semmonem piäni hellahuane ja siä emäntä viimmesillänsä. Minä en olluv viä rippikouluakan käynyt. Lämmitinsemmosta maasaunaa, mikä heillä oli. Ni emäntä tuli sinne saunaan saamaan sitä lastansa. Ja synty kans. Tuli kaksoiset. Ehäm minä osannu auttaa sen kummemmin. Mutta se emäntä itte hoiti ittensä ja lapsensa, katkas ja sito napanuarat. Ja isäntä tuli päivällä kattoon töistä kotio. Kais sillä jotain aavistusta oli, että

tänpä ne syntyy. Mutte isännälä sem paremmin ko emännälläkän ollu aavistustakan, että niitä kaksittain tulee. Ja isäntä oli sittev vihanen, niinku se emännän syy yksin olis ollu, että niitä kaks oli ja mollemat viä plikkoja. Jos ne oliski ollup poikia, kai se isäntä ne sitte olis jotenki hyväksyny. Mutta minä koitin auttaa emäntää, laitov vetet ja kannon pitkäm matkan takaa. Mutta isäntä ei auttav vähääkän. Ihan sitä emäntäressukkaa kävi säälik. Mutta ne oli ainaki vähä semmoner riitanem pari, ette sitä imehrelty, vaikka se isäntä niiv vihanen oliki.¹¹¹

Viidennen lapsensa Anni synnytti 44-vuotiaana. Toiset lapset olivat jo isoja ja lähteneet kotoa kukin taholleen. Lapset ja mieskin olivat Annille vihaisia, kun hän alkoi lasta odottaa. – Kun tuli synnytyksen aika, oli hän kauraa leikkaamassa. Sieltä tullessaan poikkesi pyytämään naapurin emäntää avukseen. Kun vauva oli saatu äitinsä rinoille, tuli avustajan tyttö sanomaan, että isä käski heti kotiin, niin jäi Anni vauvansa kanssa kahden. Ennen niin uljas nainen ei pystynyt nousemaan sängystään. Synnytyksessä avustanut naapuri kävi aamulla askareet tekemässä. – Mies oli vihainen kun ei ollut aamulla kahvi keitetynä hänen töihin lähtiessään, ehkei huomannutkaan vauvan syntyneen. Määräsi vaimon tuomaan kahvin ja eväät jonkun kilometrin päähän, jossa oli rakennustöissä. Silloin Anni sanoi olleensa neuvottomana. Pelastavana enkelinä eräs naapurin rouva poikkesi katsomaan, mitä Annille kuuluu. Hän sitten vei kahvin ja eväät sekä hoiti Annin ja lapsen niin kauan kuin Anni toipui ja voimistui. Nämä kertoi naapurini mulle leskeksi jäätyään noin 70-vuotiaana. Anni oli syntynyt 1902 ja kuollut 1986.¹¹²

Kyllä Suomen nainen on saanut kestää. Tunsin erään vanhan miehen, kun vaimo ilmoitti lapsen tulosta ja paljo oli ennestään. Mies suuttui ja sieppasi köysinipun ja hakkasi sillä vaimoan kiroten, ettei muuta osaa ku lortei tehdä. Lasten saaminen oli naisen vika. Tämä nainen kuolikin keski-ässä, mutta mies eli melkein satavuotiaaksi.¹¹³

Koskaan en miesten kuullut keskustelevan myönteistä raskaudesta. Naiset oli vain pahoja jos synnytti useamman lapsen. Sattuipa sellainen tapaus että isä ei ottanut avustuslaatikkoa rekeen, siinä olevat tavarat piti siirtää muuhun pähvilaatikkoon ettei kukaan huomaisi hänen vaimon odottavan lasta.¹¹⁴

Ovatko edellä olevat sitaatit vain otteita harvinaisen makaabereista perheriidoista tai ilkeämielisimmistä kyläjuoruista, voi tietenkin kysyä. Olivatko esimerkkien perheet poikkeustapauksia? Edustaa-ko vastaajien hiljainen enemmistö – joka ei tullut kertoneeksi aiheesta – sopusointuisia perheitä, jossa perheen kasvaminen hyväk-

syttiin yksimielisesti? Vai voiko ajatella, että suuri joukko kyselyn vastaajista ei ole halunnut kertoa perhe-elämänsä kenties masentavimmista yksityiskohdista Museoviraston tutkijoille? Kenties he eivät mieltäneet katkeria perheriitoja sellaiseksi *kansankulttuuriksi*, josta kansatieteilijä voi olla kiinnostunut.

Kallistuisin viimeksi mainitun vaihtoehdon kannalle – viitaten lähinnä laittomien aborttien suureen määrään (joita käsittelen enemmän myöhemmin), syntyvyyden yleiseen vähentymiseen ja ehkäisyneuvonnan ja -keinojen puolislalaiseen leviämiseen kansan syvissä riveissä. Oman lukunsa muodostaa väestöpoliittinen propaganda, niin julkisuudessa kuin neuvoloiden ja lääkärienkin vastaanotoilla tapahtunut suurperheiden ihannoiti, jonka valossa raskauden ehkäisy ja abortit leimattiin moraalittomuudeksi. Reproduktioon liittyviä teemoja on perinteisesti salattu ja hävetty. Ei ole mikään ihme, etteivät myöskään kotisyntytyskyselyn vastaajat intoutuneet muistelemaan ehkäisyongelmiaan. Raskauden ehkäisy, monilapsisten perheiden jatkuva kasvaminen ja puolisoitten väliset vastuukysymykset olivat kuitenkin aikoinaan kuuma kysymys, joka kirvoitti kielenkantoja kylillä, pihoilla ja makuukamareissa.

Kuten lapsenmurhia käsittelevässä kappaleessa jo kävi ilmi, naiset kantoivat viime kädessä vastuun lasten kohtalosta: niiden synnyttämisestä, hoidosta, äärimmillään jopa tappamisesta. Ehkä naisten vastuu elämän ensihetkistä liittyy myös siihen, että naiset ovat olleet kaikkien elämänkausiriittien toimeenpanevia voimia. Tai käänteisesti, kuten Aili Nenola on esittänyt, naisen kokemus synnyttäjänä itse asiassa on muovannut hänestä elämänkausiriittien spesialistin. Se tuska, mitä nainen synnyttäessään kokee, tekee hänestä miestä alttiimman myös muiden tuskien ja menetysten kokemiselle.¹¹⁵ Kun pikkulapset siis perinteisesti kuuluivat naisten toimialaan, saattoi miehisen logiikan mukaan myös lasten lukumäärä ja syntymäaika kuulua tähän vastuualueeseen.

Myös kansanvalistajat ja muut syntyvyyden säännöstelystä huolestuneet yhteiskunnan edustajat ovat kautta aikojen ajatelleet etupäässä naisten olevan syyä abortteihin ja lapsenmurhiin. Miehiä ei ole näistä asioista nuhdeltu tai pantu vastuuseen lainkaan sa-

massa mitassa kuin naisia, miehet ovat voineet vapaasti käyttää tai olla käyttämättä ehkäisymenetelmiään. Myöskään miesten mahdollisen välinpitämättömyyden lapsiaan kohtaan ei ole katsottu uhkaavan moraalista järjestystä.¹¹⁶

Jos mies ei ole lasta toivonut, ei hän monessa tapauksessa ole myöskään pannut rikkaa ristiin lapsen eteen. Se tuskin on edes herättänyt ihmeemmin huomiota, koska miehet eivät yleensäkään juuri osallistuneet lastenhoitoon. Naiset valittavatkin edellä lähinnä omalle osalleen tullusta huonosta kohtelusta. Pahimmissa tapauksissa mies saattoi pistää vastasyntyttäneen vaimonsa palvelemaan itseään. Edellä kuvattujen perheiden vuosisadan alkupuolella tai puolivälissä syntyneet lapset selvisivät ilmeisestikin hengissä näinkin ankeissa merkeissä alkaneista lapsuusvuosistaan. Vain hie-man mielikuvitusta käyttäen voi kuvitella, että lasten äidit eivät luultavasti pystyneet heitä ainakaan kovin kauaa imettämään. 1800-luvulla ja aiemmin tällaisten lasten päivät olisivat voineet olla sitä myöten luetut.¹¹⁷

Kaikki miehet eivät kuitenkaan vetäytyneet vastuusta vaikeis-sakaan tilanteissa. Eräs vastaaja kirjoittaa perheestä, jossa vaimolla oli ollut kolme vaikeaa synnytystä 1940-luvulla: ”Tädin kuoleman jälkeen sanoi hänen miehensä, että lopettivat koko sukupuolisen elämänsä siihen, ettei vaimon tartte kärsiä ja kestää kovia synnytystuskia. Ehkäisystä ei sillä vuosikymmenellä puhuttu mitään”.¹¹⁸ Toinen kirjoittaja kertoo 11 lasta synnyttäneen äitinsä tarinaa 1920-luvulta: ”Raskaus oli kai lähiomaisille ja naapureille luonnollinen asia, mutta äitini itse häpesi tilaansa, hän oli 44 v. Isä otti syyn niskoilleen”.¹¹⁹

Väestöpoliittisista syistä lääkärit ja kättilöt eivät antaneet ehkäisyneuvontaa asiakkailleen, ellei äidin terveys ja henki ollut suoranaissessa vaarassa¹²⁰. Seuraava tapaus onkin harvinaislaatuinen esimerkki tällaisesta ”neuvontatilanteesta” ja siinä isän ja lääkärin välillä syntyneestä valta-asetelmasta:

Iitan synnyttäessä kahdennentoista lapsensa kunnanlääkäri esitti Iitalle, että pitäisi lopettaa lasten hommaaminen. Mutta Antti oli siitä vihainen kunnanlääkärille ja oli kertonut ryyppykavereilleen: – ei mua tommottet lääkärinulkit määrää, koska minä päälle nousen.¹²¹

Kun raskauden ehkäisystä tuli normi

Syntyvyyden säännöstelyä alettiin kansan parissa pitää järkevien, tiettyyn itsehillintään kykenevien ihmisten merkinä. Monilapsiset vanhemmat saivat piikikkäitä kommentteja perheenisäyksestä:

”Sanoihan ne leikkillä: ‘on tainnut taas palaa pohjaan’ ja ‘on tainnut makkee pettää’.”¹²²

No kysymyksiähän sateli, etteks työ ossaa mitenkää ehkäistä, kui paljo työ niitä tietää?¹²³

Joku sano ilkeästi: ”taasko sie olet paksuna, syötäväksikkös tet nuita kläppiä tehttä”.¹²⁴

Perhesuunnittelun yleistyminen ja sen muotoutuminen vähitellen normiksi näkyy muistitietoaineistossa selkeästi nimenomaan suurperheisten kokemana häpeänä. Monen lapsen äitiä milloin pilkattiin, milloin säällittiin. Äidit puolestaan häpesivät raskauttaan sitä enemmän, mitä iäkkäämpiä he olivat ja mitä suurempi lapsiparvi tuvassa jo pyöri. Seuraava kirjoittaja kertoo äidistään:

Kotisyntyys 4.6.1930. Äidilläni, joka jo oli synnyttänyt 4 lasta – nuorin 9-vuotias, oli mieli maassa huomattavasti 42-vuotiaana odottavansa lasta. Mitä nyt sanovat naapurit, kaikki ihmiset, vanha nainen ja lapsen teossa. Isälle oli vakuuttanut, ettei saa kertoa kenellekään että niin on asiat. Hän kuolee kuitenkin tulevan lapsen kanssa. Siinä ei auta mikään. Isä ei uskaltanut asiasta suutaan avata, yhdessä vaalivat salaisuuttaan 9 kk:n lopulle saakka. Oli viikko laskettuun aikaan kun 20-vuotiaalle Hilda-tyttärelleen isä kertoi ja pyysi kotiin auttamaan, kun se aika tulee. Äiti ei halunnut puhua asiasta vielääkään. – Lähi-naapurit tiesivät asian vasta sitten eikä ihmettelyllä kuulemma ollut rajoja.¹²⁵

Naisten kokemukset ja yhteiskunnan virallinen näkemys sopivasta lapsiluvusta saattoi olla täydellisessä ristiriidassa keskenään, kuten seuraava kirjoittaja muistaa äitinsä kertoneen:

Kyllä pienviljelijän akkana ihminen liian tiukoilla on, jaksaa olla virkuna yöllä, aamulla aikaisin, päivät, illat, vartu pelolla aikaa ja kuu-kautisia vai onko taas tullut tiineeksi. Pappihan rukoilee meidän monilapsisten äitien puolesta herran siunausta, suurperheitä, joissa vankkoja poikalapsia Suomen turvaksi.¹²⁶

Myöskään köyhä ei olisi uuden moraalien mukaan saanut hankkia lapsia:

Oli melkein hävettävä asia, että sellainen pariskunta hankkii lapsia, joilla ei mitään ole, etes asuntoa. – Ympäristö suhtautui ivallisesti köyhään ihmiseen, joka tänään on muuttunut kateudeksi, kiitos hyvän sosiaaliturvan.¹²⁷

Varakkaat kansalaiset paheksuivat suuria perheitä, koska heistä saattoi olla kustannuksia yhteiskunnalle, kuten seuraavat muiste-
lijat toteavat:

Jos köyhänpuoleinen nainen jo useamman kerran raskaana ja vähempilapsiset varakkaat seurasivat köyhemmän elämää, sanoivat keskenään, köyhät purkavat kakaroita kuin yksi jopa kaksikin jokaisena vuotena ja tulevat kunnan elätiksi meidän kaikkien harmiksi.¹²⁸ (Kanneljärvi ym.)

Suhtautuminen ympäristön ihmisissä oli voi sanoa vauraudesta riippuva. Köyhät äidit joutuivat jopa parjatuiksi, mutta myöskin isät, esim. ”No ei uskonut tuostaak akanketaletta jo kuuees pentu tulossa, perseenä koko akka, ei naurismuasta erotak, piruuko hyö syönööt, ei ouk ukonkaak karvoon kahtomista vain kyllä najak osataan kyllä taas Lautamies Jussi suapi kunnan jauhoavustuslappuu kirjjuttook ja outko sinä kuullut jotta se Janne Pussisen eukko poikii kuulemma kaheksatta kertoo, kyllä senkik perseeseen pitäs karas pistälteet jottei hiän aina ois syyhyämässä ja onhan siltä nuamakiik männyt kun vessateen runtelema lehmänpaskaläjä, kyllä pentuja osataan tehäk kun kunta elättää”. – Tämä parjaus oli varakkaiden arvostelua.¹²⁹ (Eno)

Jälkimmäisen katkelman kirjoittaja viittaa myös käsitykseen siitä, että monilapsisten perheiden vanhemmilla olisi poikkeuksellisen kiihkeä sukupuolielämä. Selibaatti olikin noihin aikoihin varmin ehkäisykeino. Merkillepantavaa on myös vaimojen ulkonäön kuvaus. Isojen perheiden äitien ei katsottu edustavan modernia nais-tyyppiä, joka kiinnitti paljon huomiota ulkomuotoonsa ja sen kohentamiseen.

Ajatus holtittomasti lisääntyvistä köyhistä on tuttu myös takavuosien väestötieteellisestä kirjallisuudesta.¹³⁰ Armas Nieminen kirjoitti vuonna 1941 köyhien perheiden hedelmällisyydestä seuraavasti:

Kaikkein kurjimmissa oloissa, suorastaan “nälkäräjällä” elävän väestön keskuudessa usein ilmenevä suuri lasten luku voidaan selittää johtuvaksi siitä, että sellaisen väestön toiveita päästä kohoamaan pidetään, vaikkei lapsia olisikaan, melkein mitättöminä. Tällaisissa oloissa ei myöskään juuri ajatella tulevaisuutta eikä anneta järjestelmälliselle harkinnalle niin suurta valtaa kuin paremmissa oloissa, vaan seurataan sokeasti luonnollisia viettejä.¹³¹

Tästä sopi huolestua, koska pelkona oli väestön laadullinen huonontuminen. Väestötieteilijä tulkitsi kovaosaisuuden ja nälkäräjällä elämisen geneettiseksi ominaisuudeksi:

Tästä on se seuraus, että viimeksi mainittujen, laadullisesti erassa suhteissa korkeammalla tasolla oleviin väestön ryhmiin kuuluvien henkilöiden ominaisuudet eivät periydy läheskään niin laajassa mitassa kuin kovaosaisten ja puutteenaisten ominaisuudet, millä on oma vaikutuksensa kansan laadulliseen kokoonpanoon.¹³²

Syntyvyyden säännöstely ei levinnytkaan samanaikaisesti kautta maan ja eri väestöryhmien. Esimerkiksi vuonna 1921 syntyneisyys oli tuhatta henkeä kohden Helsingissä 12.2, kaikissa kaupungeissa 15.0 ja koko maaseudulla 23.6. Noihin aikoihin maataloustyöväki johti ammatti-aloittaisia hedelmällisyystilastoja. Suomenkieliset lisääntyivät vilkkaammin kuin ruotsinkieliset.¹³³

Myöskään kaikki muistitietokyselyn vastaajat eivät hyväksyneet raskauden ehkäisyä tai keskeyttämistä, lähinnä uskonnollisista syistä:

Silloin ei vielä ollut käytettävissä ehkäisyneuvontaa eikä lakia raskauden keskeytyksestä. Kaikki lapset otettiin vastaan Jumalan lahjoina, jollaisina niitä vieläkin pidän.¹³⁴

Silloinen uskomus oli: pitää ottaa lapsia niin monta kuin sallimus antaa.¹³⁵

Perheet olivat suuria, lapsia oli joka kodissa paljon, ei siitä tehty sen enempää numeroa. Luodut lapset ne on tehtävä, sanottiin. Aborttia ei ainakaan maalla kukaan edes harkinnut.¹³⁶

Sukkapuikkoja, elohopeaa ja kiniiniä

Kansanomaisia raskaudenkeskeytysmenetelmiä on tunnettu Suomessa jo vanhastaan laajasti. Sikiöstä yritettiin päästä eroon nauttimalla erilaisia aineita jauhetuista torajyvistä ruutiin ja viinasta elo-

hopeaan. Viimeksi mainittua myivät laukkuryssät ympäri maata. Apteekeista voitiin tarkoitukseen hankkia muun muassa Hoffmannin tippoja. Alalla toimi lukuisia itseoppineita ammatinharjoittajia, *enkelintekijöitä*, jotka auttoivat halukkaita lyijykynin, hiusneuloin ja sukkapuikoin.¹³⁷ Lappilainen, kyläkättilönäkin toiminut ”Kivi-Manda” teki kymmeniä raskauden keskeytyksiä 1940-luvulla pumppaamalla potilaiden emättimiin ilmaa 20 cm pitkällä niklatulla putkella ja painelemalla näiden vatsaa. Asiakkaina hänellä oli niin tuttuja kylän naisia, kuin myös etelämpää tulleita matkalaisia, neitejä ja rouvia.¹³⁸

Joel Lehtosen Putkinotkon (1919–1920) romaanihenkilö Rosina Käkriäinen alkoi hautoa raskauden keskeytystä yhdettätoista lastaan odottaessaan¹³⁹. Lehtonen kuvaa terävästi aikakauden kulttuurisia ristiriitoja, näin myös naisten ehkäisyyn ja äitiyteen liittyviä ongelmia. Rosina rakastaa lapsiaan ja tekee heidän vuokseen työtä aamusta iltaan – hän on perheensä vankkumaton tukipilari, aikakauden kansanomaisen ihanneäiti. Rosinalla ei ole juurikaan tietoa miten raskauden ehkäisy tai abortti voisi tapahtua. Hän kääntyy ongelmassaan kälönsä puoleen, jonka ohjeet – mitä ne sitten mahtoivatkin olla – tuntuvat kuitenkin sekä *riettailta*, *hullunkurisilta*, *iljettäviltä että kalliilta*. Karskiksi ja kevytkenkäiseksi kuvattu käly on synnyttänyt useampia lapsia kahdelle eri miehelle, mutta on pitänyt vain yhden lapsistaan luonaan. Hän neuvoo Rosinaa *ottamaan pentunsa sorkista kiinni ja lyömään seinään*, elleivät muut konstit tehoa. Naapurin vaimo taas oli vihjannut *verenohennustippojen* aiheuttavan keskenmenon ja Rosina suuntaakin kaupunkimatkaliansa apteekkiin. Tippojen ostamisesta ei kuitenkaan tule mitään Rosinan häveliäisyyden takia. Hän pelkää farmaseuttien tai muiden asiakkaitten arvaavan niiden käyttötarkoituksen. Lehtonen kuvaa apteekin henkilökunnan suhtautumisen kansanlääkintään tottuneeseen maalaisnaiseen vertahyytävän pilkalliseksi. Viimein Rosina kääntyy huolissaan Lyygian, talonmistajan *leipäsuden* puoleen. Hän arvelee tämän hallitsevan alan taitoja, koska on lapseton. Lyygia ei kuitenkaan antanut mitään neuvoja; hänen lapsettomuutensa johtui lapsia haluamattomasta miehestä. Illalla Rosina murehtii mielessään:

Ei tahtonut auttaa! Sillä kyllä se ne tietää, herrasihminen ja kouluja käynyt. Se ei tahtonut. Ainainen epäily ja vihakin parempia kohtaan tuikahtaa Rosinan sydämessä. Yksin hän on tässä perheensä puolesta taistelemassa. Jos häntä ei olisi, ei apua muutakaan ... mistään. Apua näille ... hänen omalle lihalleen ja verelleen. Yksin kamppailee ihmisen sallittuakin vastaan.

Rosina on katkera, koska kouluja käyneet ihmiset, hänen viimeinen toivonsa, eivät halua auttaa häntä. Michelleen hän ei murheestaan puhu, eikä Juutas tällaista aihetta romaanissa murehdi. Lapsen saanti on yksin naisten asia, eivätkä naisetkaan voi aiheesta vapautuneesti keskustella. Rosinan tytär Saara odottaa ilmeisesti aviotonta lasta, mutta äiti ja tytär sivuavat aihetta puheissaan vain peiteltysti, häpeillen.¹⁴⁰

Kirjailija ei kerro, miten Rosina ratkaisi asian. Ottiko hän lapsen vastaan *sallittuna* vai turvautuiko omaan apuunsa, kuten monet muut naiset. Omatoimisesti voitiin nimittäin yrittää keskenmenoa lyömällä vatsaa, hyppimällä, heittäytymällä kiven päälle tai portaita alas, ottamalla kuumia kylpyjä, tekemällä kuumia tai kylmiä huuhteluita ja nauttimalla erilaisia myrkyllisiä aineita. Myös raskaalla työllä, tanssimalla, juoksemalla, antamalla iskeä suonta ja voimakkaalla hieronnalla tavoiteltiin raskauden keskeytymistä.¹⁴¹ Ammattimaisten abortintekijöiden lisäksi keinot olivat ilmeisesti lähes kaikkien tiedossa.¹⁴² Muun muassa kättilöitä saatiin kiinni lisäansioiden hankkimisesta laittomia abortteja tekemällä¹⁴³. Keskenmenon aiheuttavien menetelmien on sanottu levinneen naisten keskuudessa 1930-luvulla kulovalkean tavoin¹⁴⁴.

Monet aborttimenetelmät olivat äidille hengenvaarallisia; arviolta puolet naisista sai itseoppineen sikiönlähdettäjän tekemästä keskeytyksestä kuumeilevan tulehduksen. Keskenmenon jälkeinen yleinen verenmyrkytys oli eniten äitiyskuolemia aiheuttanut yksittäinen tauti vuosina 1937–1948. Noina vuosina kuoli keskenmenoon kaikkiaan hiukan yli tuhat naista.¹⁴⁵ Suosittu keskenmenon aiheuttava aine oli kiniini, jota sai apteekista ilman reseptiä. Kiniini aiheuttaa supistuksia ja voi jo äidille vaarattomana annoksena nautittuna aikaansaada synnytyksen.¹⁴⁶

Raskauden keskeytysten määrästä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla on olemassa ainoastaan arvioita. Kun keskeytykset oli-

vat pääosin laittomia ja itseoppineiden tekemiä, on niiden lukumäärää yritetty päätellä kättilöiden ja sairaaloiden hoitoon joutuneiden keskenmenotapausten perusteella. Nämä – noin 6000–8000 vuosittaista tapausta – muodostavat aborttikomitean mukaan kuitenkin vain murto-osan keskeytyksistä. Abortteja tehtiin arvioiden mukaan vuosittain 25.000–35.000, yksi abortti vähintään joka toista synnytystä kohti.¹⁴⁷ Tietoa abortin tekijöistä ja menetelmistä välitettiin tuttavien kesken suullisena perinteenä. Aihe oli salattu, muttei suinkaan vaiettu.¹⁴⁸

Jotkut äidit saattoivat ilahtua kovastikin myös spontaanista keskenmenosta, eivätkä pyrkineet sitä millään tavoin ainakaan kättilön avulla hoitamaan, kuten kättilö Lindahl jo vuonna 1913 kirjoitti:

Nykyaikana on vielä sekin syynä, etteivät naiset yleensä tahdo lapsia, niin eivät välitäkään hoitaa keskenmenoan, ovatpa toiset hyvilläänkin, että keskensynnytys tapahtuu vaikka useita kertoja. Tässä asiassa olisi saatava enemmän tietoja naisille. Heidän tulisi tietää, miten vaarallisia keskoisten synnyttäminen on ja etenkin jos ne jätetään pitkiksi ajoiksi ilman hoitoa. Ne kun aiheuttavat suoranaista tautia, sekä pitkäistä raihnaisuutta ja useissa vaikeissa tapauksissa myöskin hedelmättömyyttä.¹⁴⁹

Laittomista aborteista eivät naiset yleensä kerro omaelämäkertoissaan. Abortti on ollut tabu.¹⁵⁰ Seksuaalipoliittisen yhdistyksen vuonna 1970 keräämä muistitietoaineisto valottaa kuitenkin ilmiötä ainutlaatuisella tavalla. Puolet kyselyyn vastanneista laittoman abortin kokeneista naisista käytti aborttia vakituisena ehkäisykeinona, satunnaisesti siihen turvautui noin neljäsosa ja vain yhden kerran samaten noin neljäsosa vastaajista. Useita laittomia abortteja kokeneet olivat enimmäkseen 2–4 lapsen äitejä, jotka katsoivat perheen lapsiluvun olevan riittävä. Terveellä naisella ei kuitenkaan ollut juuri mitään mahdollisuuksia lailliseen, lääkärin suorittamaan raskauden keskeytykseen ennen vuotta 1970¹⁵¹.

Sekä omatoimiseen että *enkelintekijän* tekemään aborttiin saattoi päätyä niin naimisissa oleva perheenäiti kuin myös naimaton nainen, kuten seuraava kertoja muistuttaa:

Sitten on vielä ne monet onnettomat epätoivoiset nuoret naiset, jotka henkensä uhalla itse tai jonkun avustamana tekivät abortin tai tappoivat vastasyntyneen, jonka olivat yksinäisinä ja yksin synnyttäneet. Ei ollut ehkäisyä, ei kukaan neuvonut ja keneltäkään ei uskaltanut kysyä mitään. Ei nämä naiset aina olleet yksinäisiä, ne voi olla naimisissa, mutta olosuhteet ja puute ajoi epätoivoiseen tekoon. Tiedän varmaan, että tuntemani nainen, neljän pienen lapsen äiti, odotti viidettä, naimisissa, ei ajatellut että hän kuolee veren vuotoon. Samoin nuori, naimisissa, kahden lapsen äiti kuolee verenvuotoon, vielä yksin asuva, viisivuotiaan tytön äiti löydetään kuolleen kun lapsi itkee yksin. Ja monta muuta, nämä on epätoivoisia tekoja, tapahtunut n. 40 v. sitten. Abortti oli tuomittava teko, siksi sitä harjoitettiin hyvin hämäräperäisissä oloissa ja ehkä omin avuin.— Kuulin vain aikanaan, että täällä oli eräs nainen jota sanottiin enkelintekijäksi.¹⁵²

Kirjailija Helvi Hämäläinen osallistui abortista ja aviottomista aisteistä käytyyn keskusteluun omaelämäkerrallisella läpimurtoromaanillaan *Katuojan vettä* (1935). Kirjan päähenkilö Kirsti, helsinkiläinen toimistotyötä tekevä nainen, rakastuu Einariin ja tulee raskaaksi. Heidän suhteensa kuitenkin viilenee, eikä Einari missään tapauksessa haluaisi lasta. Hän kuitenkin suostuu pelastamaan Kirstin häpeästä ja vie tämän vihille, "antaa nimensä" ja jättää sitten tylysti tuoreen vaimonsa. Tähän mennessä Kirsti on kuitenkin joutunut jo monenlaisen pilkan kohteeksi raskautensa takia. Kun Kirsti pyörtyy työpaikallaan, kaikki uskovat hänen yrittäneen aborttia. Sitä oli hänelle jo suositeltukin, se olisi ollut työtoverien mielestä luonnollinen, viisas ja normaali ratkaisu ikävään tilanteeseen. Kirsti kuitenkin haluaa pitää lapsen, vaikka joutuu raskautensa takia työttömäksi ja asuntovaikeuksiin, jopa kärsimään nälkää. Einari ei maksa Kirstille penniäkään, vaan päin vastoin kiristää itselleen tämän viimeiset rahat.¹⁵³

Helvi Hämäläinen kuvaa Kirstin elämää lapsensa kanssa laita-kaupungilla pula-aikaan ja Kirstin naapurien, tavallisten työläisnaisen suhtautumista raskauksiinsa:

Köyhät äidit olivat kaikki samassa asemassa. Ei ollut tavatonta, että he kantoivat toista lasta kohdussaan samaan aikaan kuin toista käsivarrelaan. — — — Heillä oli lukemattomia taakkoja: lasten kantaminen, synnyttäminen ja hoitaminen, nopeasti toisiaan seuraavat raskaanaolot tai niiden karkea, salaa suoritettu keskeyttäminen; mies joka tietämättö-

myyttään tai sydämen tyylyttään ei säälinyt heidän ruumistaan; koti-työn ohella tehty ansiotyö: ompeleminen, konttoreiden ja liikehuoneistojen siivoaminen myöhään iltaisin, rakennustyömailla tai tehtaassa raataminen. Nämä naiset olivat kaikki saman näköisiä. Ruumis kulumikas ja poveton. Laihojen kasvojen iho oli jo nuorena laskoksilla ja väriltään ruskea tai keltaisen harmaa.

Hämäläinen kertoo sekatyömiehen kutomossa työskentelevästä vaimosta, jolla oli melkein joka kuukausi keskenmeno, itse tehdystä aborteista, samoin kuin pihapiirin naisten avoimesta aiheesta koskevasta keskustelusta:

Kyllä minä kävin kolme kertaa tohtorin luona, mutta ei hän vain suostunut. Hän hypitti jälleen pientä kipristelevää tytärtään: – Jos hän olisi suostunut, ei Leaa olisikaan. Ettekö yrittänyt tuota Anttia pois laittaa? Kirsti puisti päätään. – – – Ne olivat asioita, jotka nykyään kuuluivat erottamattomasti talon elämään. Vaimot kysyivät avomielisesti neuvoja toisiltaan ja saivat niitä myös. Toisinaan he kävivät jonkin eukon luona, mutta useimmiten heillä ei riittänyt varoja edes siihen, ja lopulta he epätoivoissaan tekivät teon henkensä uhalla. Jos laki, joka määrää sellaisesta rangaistuksen, olisi ojentanut kätensä talon yli, niin melkein jokainen vaimo olisi joutunut vankilaan.”¹⁵⁴

Katuojan vettä otti suorasukaisesti kantaa aviottomiin äiteihin kohdistuvaan pilkkaan, syrjintään ja seksuaaliseen ahdisteluun sekä työläisnaisten kurjiin elinoloihin. Abortit ja niistä puhuminen kuuluivat Hämäläisen mukaan itsestäänselvyytenä laitakaupungin naisten huolien ja raskaan työn täyttämään arkipäivään.

Kokonaan toisenlainen tilanne saattoi olla niillä naisilla, jotka joutuivat harkitsemaan raskauden keskeytystä jonkin sairauden tai vamman takia. Tällaisille naisille laillinen, lääkärin tekemä raskauden keskeytys oli periaatteessa mahdollinen vaihtoehto¹⁵⁵. Aineistosta löytyy esimerkkejä niin naisista, joita oli yritetty pakottaa tai pakotettu raskauden keskeytykseen¹⁵⁶, kuin myös vaikeasti sairaista äideistä, joilta keskeytys oli evätty¹⁵⁷. Painostajina näissä yhteyksissä olivat terveydenhuollon ammattilaiset, lääkärit ja kättilöt. Nämä eivät halunneet uskoa naisen itse tekemään ratkaisuun.

Vuonna 1933 sukulaiseni loukkaantui autokolarissa ja kun hän sen jälkeen tuli raskaaksi eikä voinut normaalisti synnyttää, kysyttiin kumpi menetetään, äiti vaiko lapsi. Kaksi raskautta meni, että lapsi

menetettiin. Lääkäri oli sanonut, että tänne ei saa tulla, hän ei tee kolmatta murhaa. Niin hän vuonna 1941 tuli taas raskaaksi. Kun kävin hänen luonaan hän pyysi tulla toukokuun lopulla hautajaisiinsa, sillä hän odotti vauvaa. Järkytyin ensiksi, mutta sitten heräsin ja sanoin, että nyt menet heti Helsinkiin naistenklinikalle ja kerrot miten sinua on uhkailtu. Sanoin, että nyt tehdään keisarinleikkaus eikä siihen kuole äiti eikä lapsi. Niin hän sai komean tytön ja eli itse 87 vuotiaaksi. Se oli sota-aikaa, ei ollut mitään tiedotteita ja vanhempi ihminen häpesi raskauttaan. Hänellekin tämä oli kolmastoista lapsi, joten sitä täytyi pitää salassa.¹⁵⁸ (Jaakkima)

Yllättyneenä aloin odottaa viidettä lastani 1953. Olin elämäni vaikeimman ratkaisun edessä. Kuuloni oli huonontunut paljon, korvälläkäriini ehdotti aborttia. Samoin sanoi mieheni. Natonen sanoi: "Jos kuulosi loppuu ja käyt vihaamaan sitä lasta, että on hänen syynsä". Se oli järjetön ajatus, ei lapsi itse tullut maailmaan, hän oli minun elämäni iltojen tulos. Sanoin tekeväni lapseni, taisi olla elämäni suurin itsenäinen päätökseni. Odotusaika meni mukavasti. – Olin ommellut uuden äitiyspuvunkin, helakan sinisen ja valkea kaulus. Tosi paljon merkitsi se asu. – Iloani lisäsi viimeinen lääkärin vastaanotto, hän ei syytellyt minua, kehui ja kannusti, itkin ilosta lähtiessäni hänen luotansa. – Tyttö syntyi 1.7. – Noin yhden maissa vietiin osastolle, kättilö toi vauvan viereeni. Sanoin, kahden vuoden perästä tavataan – tulen hakemaan pojan – hän tiuskaisi, "hullu ihminen". Sitä olin ollut monen mielestä jo odotusaikana, nyt alkoi tulla kailta kukkia. Olin kukkameren keskellä, samoin kävi paljon vieraita. Huone oli kolmen hengen huone, toiset ensisynnyttäjiä. He molemmat vanhoivat olevan ensimmäisen ja viimeisen lapsen. Odotusaika oli ollut vaikea, synnyttäminen hirveä, imettäminen ei sujunut ja vapaus oli mennyt. – Toiset rouvat ihmettelivät voiko iloita viidenestä lapsesta, minun onneni oli tosi aitoa. Tuli tietysti monasti se mieleen, miten mieheni asian ottaa, kun oli alunperin vastaan. Vauvasta tuli heti hänelle tärkeä ja on kai läheisin tänäpäivänäkin. Kuuloni humautti, en kuullut enää puhelimen soittoa. Iloini oli suuri kun tyttö yhdeksän kuukautisena näytti puhelinta ja sanoi "äiti toittaa", siinä oli pieni korvani.¹⁵⁹ (Vpl. Pyhäjärvi ym.)

Äidin rakkaudesta kuoleman toiveisiin

Miten sitten äidit suhtautuivat näihin suunnittelemissaan lapsiinsa? Muistitietoaaineistossa tulee ilmi teeman kaikki mahdolliset vivahteet, alkaen lapsen kiitollisesta hyväksymisestä ja päättyen näiden kuoleman toivomiseen.

42-vuotiaan äidin kuopuksena syntynyt tyttö¹⁶⁰ jatkaa tarinaan-
sa, jonka yllättävä käänne on se, että ei-toivotusta lapsesta tuleekin
äitinsä silmäterä:

Kun vasta äitini kuoltua Hilda-siskoni (nyt 80 v) kertoi maailmaan-
tuloni kuviot, ymmärrän olla onnellinen siitä, että sen suurempaa
rakkautta, jonka olen elämäni varrella äidiltäni saanut – tuskin lienee
saanut kukaan. Se olisi voinut olla toisinkin kun odottaminen oli hä-
peä. Tajuan, että se häpeän pelko ei ollut hänen ominta itseään. Luu-
len, että lunastin paikkani elämässä ehkä juuri siksi, tunsin olevani
hänelle kaikki kaikessa.¹⁶¹

Jumalalta voitiin rukoilla voimaa ja helpompia päiviä tulevalle su-
kupolvelle: “Kaikesta on Jumala auttanut, on kiitollinen mieli,
kun minun miniöillä ja tyttärillä ei ole niin raskasta elämä”.¹⁶²

Sotkamolainen äiti puolestaan pitää äidin rakkautta luonnollise-
na, biologisperäisenä tunteena, joka herää vaistomaisesti:

Jokainen lapsi pitäisi olla toivottu ja odotettu. Tuskin aina oli näin. –
Äitiys on siitä kummallinen asia, että jos raskauden alkuvaiheessa
tunteekin pettymystä uudesta lapsesta, kun lapsi on syntynyt rakkaus-
tähän uuteen lapseen herää aivan itsestään. Ei antaisi lastaan millään
pois. Näin on luonto turvannut ihmiselon jatkuvuuden.¹⁶³

Näin ei kuitenkaan välttämättä aina ollut. Köyhyden ja kovan
työn piinaamat äidit ja isät saattoivat purkaa kaunansa myös lap-
siin, kuten seuraava kirjoittaja toteaa:

En minä tiedä kuinka nykyään ihmiset suhtautuu lasten tuloon, ei kai
nykyään ihan semmosta ole kuin meitin aikana. Mekin on oltu kaik-
ki ei toivottuja ensimmäisestä alkaen. Siitä on saanu kuulla, kun on
tullu ruokittavaksi. Olisihan sitä kai saanu tulla jos olis tullu kirves,
lapio tai kuokka olalla, mutta eihän sitä työhön heti pysty.¹⁶⁴ (Lam-
mi)

Toisaalta pidettiin aivan luonnollisena, että isommat sisarukset
huolehtivat pienemmistä, heti kun kynnelle kykenivät. Pienten sis-
sarusten hoito onkin ollut tavallisia pienten lasten töitä, jotka lap-
set ovat kokeneet monotonisena, uuvuttavana ja vastenmielisenä
velvollisuutena.¹⁶⁵ Seuraava kirjoittaja kuvaakin isomman sisaruk-
sen muistoja vauvojen syntymästä painajaismaisiksi:

Niin Hilma sanoi, että siitä äitinsä alituisesta lapsen tekeisestä on jäänyt hänellen suorastaan painajaismainen muisto. Kun hän oli niin pieni, jotta hän ei äidistään kään vielä huomannut, jotta mitä taas on tekeillä, niin naapurit vahingoniloisesti hänelle huomauttivat jotta “Hilmallen tuloo taas hoitamista”. Justiin kun hän oli saanut viimeksi syntyneen kävelemään ja hoitaminen oli muutenkin helpottanut niin taas vaan tuloo.¹⁶⁶ (Alajärvi ym.)

Äidit väestöpoliittisena aineksena

Inkeri Melander puuttui Kättilölehdessä vuonna 1944 ajankohtaiseen kysymykseen laittomista aborteista. Keskeytyksistä aiheutui paitsi äitien kuolemia, myös lapsettomuutta ja työkyvyttömyyttä, mistä väestöpolitiikan puolestapuhujat olivat huolissaan. Lääkärit arvioivat, että lähes puolet keskeytyksistä johti pysyvään lapsettomuuteen¹⁶⁷. Lisäksi menetettiin tietenkin *yhteiskunnan* kaipaamat lapset. Melander näkee ratkaisuna ongelmaan *äitiyden jalan kaipuun* ja *äidin vaiston* herättämisen äideissä. Äidit on myös saatava ymmärtämään, että *lapsi kuuluu koko yhteiskunnalle*:

Mitkään muut kuin lääketieteelliset syyt eivät meillä salli raskauden keskeyttämistä keinotekoisesti. Tämän kaiken kuullessaan autettavana [keskeytystä pyytävä asiakas] hämmästy. Hän ei ole koskaan pyhähtynyt ajattelemaan että asia onkin näin vakava. Eikö hänellä olekaan itsellään oikeutta määrätä syntykö hänen lapsensa vai ei? Hän ei ole tietoinen siitä, että lapsi ei kuulu hänelle itselleen vaan koko yhteiskunnalle. Meidän on opastettava häntä. On saatava hänet ymmärtämään, ettei hänellä ole *mitään moralistakaan oikeutta* tuhota vielä syntymättömän lapsensa elämää. Meidän on herätettävä hänessä *olosuhteista välittämättä* äitiyden jalo kaipuu, äidin vaistot, niin että hän oppii rakastamaan tulevaa lastaan, eikä halua siitä millään luopua. [kursivoiminnit I.M.].¹⁶⁸

Aviottomiin äiteihin kohdistunut voimakas paheksunta oli yhtenä syynä raskauden keskeytyksiin. Melander vaatiikin tähän asiaan muutosta. ”Moitteet ja moraalisaarnat eivät hyödytä tässä vaiheessa”, hän toteaa. Inkeri Melander ei kuitenkaan itse hyväksy aviotonta äitiyttä, vaikka vaatii äitejä tuntemaan äitiyden jaloa kaipua osuhteista välittämättä:

Paha on pyrittävä ehkäisemään ennen kuin se ehtii tapahtua. On koetettava herättää yleinen mielipide tuomitsemaan kevytmielinen seurustelu, jolla voi olla näin kohtalokkaat seuraukset – – –.

Melander muistuttaa myös raskauden keskeytyksen rikosoikeudellisista seuraamuksista ja tuomitsee kovin sanoin sekä *puoskarit*, että raskauden keskeytystä suunnittelevat äidit. Vaihtoehtona *äitiyden siunausrikkaalle päämäärälle* on nimittäin vankila:

Valitettavasti meilläkin toimii useita omaatuntoa vailla olevia henkilöitä, jotka ansaitsevat leipänsä rikollisia keskenmenoja aiheuttamalla. Rikospoliisimme valppaan toiminnan johdosta moni heistä saa lakimme määräämän usean vuoden vankeusrangaistuksen . – – – On hyvä itsensä onnettomaksi tuntevan raskaana olevan tietää, ettei hänkään puoskariin turvauduttuaan jää rangaistuksesta. Tekoa seuraa hänenkin kohdallaan tavallisesti kolmen, neljän kuukauden vankeusrangaistus, ja jos hän itse on tahallisesti aiheuttanut itselleen keskenmenon on rangaistus vielä ankarampi.

Kättilöitä, sairaanhoitajia ja terveyssisaria Melander pyytää ohjaamaan naisia *keskenmenon turmiollisilta teiltä äitiyden siunausrikasta päämäärää kohden*.¹⁶⁹

Raskauden keskeyttäminen ei kuitenkaan tullut vain aviottomien odottajien mieleen, vaikka naimattomansa synnyttäminen saattoikin olla suuri häpeä¹⁷⁰. Suurin osa laittomista aborteista tehtiin naimisissa oleville naisille¹⁷¹. Tohtori Aksel Saloheimo paheksui naimisissa olevien naisten haluttomuutta synnyttää suurta lapsikatrasta ja arveli tällaisten äitien olevan masentuneita:

Tämän ryhmän oikea psykologinen käsittely voi olla omiaan suuressa määrässä estämään aiottuja rikollisia raskauden keskeyttämisiiä. Raskauden alkukuukausinahan useat äidit ovat masennustilassa, kuten varmaan jokainen Teistä niin hyvin omasta kokemuksestaan tietää, joka masennustila johtuu ehkä jo ennestään suuren lapsijoukon kasvamisesta. Näissä tapauksissa meidän on saatava raskaus jatkumaan puoliväliin saakka, jolloin sikiön liikkeiden alkaessa äidin mielentila tavallisesti yhtäkkiä vaihtuu jälleen valoisaksi äitiydentunteen heräessä.¹⁷²

Jos äiti tai nainen ei käyttäytynyt niin kuin lääkärit ja muut väestöpolitiikan puolestapuhujat toivoivat, löytyi uusi tulkinta ja ratkaisu ongelmalle nyt psykologian avulla¹⁷³. Kuten Ritva Nätkin

on huomauttanut, tällainen argumentointi kiteyttää medikalistisen diskurssin ytimen: vain lääkäri tietää mitä nainen raskautensa eri vaiheissa todella tuntee ja pohjimmiltaan haluaa¹⁷⁴. Psykologia oli kuitenkin vain osa lääkäreiden strategiaa. Lisäksi tarvittiin edelleenkin pelottelua abortin vaaroista ja toisaalta kaunomaalailua elämästä suurperheen vanhempina ja jopa isovanhempina. Äidille korostettiin suuren perheen arvoa:

Koti ilman lapsijoukkoa ei ole täydellinen ja että lapsiin kiinnitetty pääoma ei ole alttina inflaatiolle, vaan päinvastoin tuottaa vuosien kuluttua korkeimman mahdollisen koron, joka koituu vanhempien hyväksi tosin vasta heidän vanhoilla päivillään, sekä että synnyttämiensä lasten ansiosta heidän oma elämänsä ei ole mennyt hukkaan, vaan jatkuu uusissa sukupolvissa.

Saloheimo ei tuominut pelkästään abortteja, perheet olisi pitänyt väestöpoliittisista syistä vieroittaa myös raskauden ehkäisystä. Hän katsoi lapsirajoituksen johtuvan joko taloudellisista syistä, mukavuudenhalusta tai vastuun välttämisestä. Taloudellisten esteitten poistamiseksi hän ehdotti laajennettavaksi erilaisia lapsiperheitten sosiaalisia etuuksia, joita oli vastikään alettu toteuttaa.¹⁷⁵

Äitiys isänmaallisena suorituksena

Erityisesti sota-aikana äitiyspropaganda oli massiivista¹⁷⁶. Otan tähän vain yhden esimerkin Kättilölehden sivuilta. Vuonna 1943 lehdessä kirjoitettiin suuriperheisten äitien virkistyslomasta Kalevalaisten Naisten äitien virkistyskodilla Vihdin Otalammella¹⁷⁷. Äidit olivat joko ”emäntiä” tai ”rouvia” ympäri Suomen, kullakin lapsia 15–17 kappaletta. Tapahtumalla haluttiinkin juhlia alan ennätyksiä, kuten artikkelissa todetaan:

Väestöliiton kutsumana on tänne saapunut kolmeksi viikoksi maamme eri kulmilta äitejä, jotka vuosikymmenien kuluessa ovat synnyttäneet ja kasvattaneet lapsijoukkoja, jotka ovat maamme suurimpia. Tämän maalleen tekemän suurtyön johdosta nämä äidit erikoisesti ansaitsevat sekä virkistysloman että kunnianosoituksen työtään kohtaan.

Kirjoittaja ylistää takan ääressä sukankutimiseen istuvia äitejä heidän iloisuudestaan, suuresta lapsirakkaudestaan ja tasapuolisuudesta lapsia kohtaan:

He ovat koruttomia suomalaisia äitejä, joiden olemukseen raskaat, työntäyteiset vuodet ovat painaneet leimansa. Silmien ilme on kuitenkin kirkas ja uurteisilla kasvoilla asustaa ystävällinen hymy. – – – Päinvastoin kuin saattaisi olettaa, ovat he kaikki virkeitä, elämänhaluisia perheenemäntä, jotka onnellisena kertovat omistamastaan suurperheestä vakuuttaen, että suuresta lapsijoukosta on jokainen ihan yhtä rakas ja yhtä tarpeellinen. Emäntä Poranen tulkitseekin kaikkien ajatukset toteamalla, että jos ehkä matkan varrella tulikin ajatelleeksi lapsia olevan jo tarpeeksi, odotti uutta tulokasta sen ilmoittaessa saapumisestaan yhtä suurella rakkaudella kuin jokaista muutakin ja aina sille uudellekin löytyi perheessä leipää ja tilaa.

Äidit ovat kuitenkin hämmentyneitä saamastaan huomionosoituksesta, sillä aikaisemmin heitä oli pelkästään arvosteltu suuren lapsikatraan vuoksi. Kirvelevimpiä olivat olleet sivistyneistön edustajien ajattelemattomat sanat, mutta eivät pä naapuritkaan olleet perheiden kasvua vaieten seuranneet:

Kuin itsestään kulkeutuukin puhe suuriperheisten äitien arimpaan kohtaan, siihen vieroksumiseen, mitä vuosikymmenien aikana on saatu vieraiden taholta tuntea lapsirikkauden johdosta. On jäänyt mieleen milloin pitäjän opettajan, milloin itsensä papin tai jonkun muun sivistyneistöön lukeutuvan ajattelematon sana. Jos naapurit ovat huomauttaneet, kuten lappeenrantalaiselle Kuljusen rouvalle, että ”kyllä teitä Kuljusia on ihan liikaa, kun ei enää muita maailmaan mahdukaan”, on sekin tietysti koskenut, mutta ei ole sentään jäänyt niin raskaana mieltä painamaan. Kyyneleet nousevat vielä nytkin vuosien päästä monen silmiin koettuja loukkauksia muistellessa. Värähtelevin äänin kertoo eräskin äideistä miten monesti elämän varrella tunsi olevansa pahantekijä, kun naapurit väittivät lapsirikkautta ihan Jumalan rangaistukseksi.

Tällaisten äitien uhrimieli isänmaata kohtaan sanottiin olevan niin suuri, että he iloitsivat saadessaan lähettää poikansa sotaan. Poikien kuolemakaan ei saanut heitä katkeriksi, pikemminkin päin vastoin:

Koruttomasti kuvailee Lamminpään Työne-emäntä sitä tunnetta, jolla hän talvisodan syttyessä varusti ensimmäisen poikansa isänmaan asialle: ”Oikein minä ilosta itkin, kun mulla oli niin paljon lapsia sil-

loin kun niitä tarvittiin ja kun kaiken lisäksi muutkin ymmärsivät niiden tarpeellisuuden”. Saman vapauttavan tunteen olivat kantavan äidit kokeneet. – – Ken kertoo viiden pojistaan parhaillaan kantavan asetakkia, kenellä on kuudes menossa velvollisuuttaan täyttämään, ken on saanut saatella jo parikin pojistaan sankarihautoihin. Mutta kukaan ei ole katkera menetyksistään. Päinvastoin, surussaanakin äidit vakuuttavat olevansa onnellisia, kun on mistä lähettää miehiä suojelemaan isänmaata.

Monilla on vielä pieniä lapsia, toiset vakuuttavat perheen vielä lisääntyvänkin. Sankari-äitien muistelua johdatellaan sitten arjen hauskoihin tapahtumiin:

Onnellisina kuvaillaan tapauksia laajan lapsiparven keskuudesta. Kerrotaan lauantai-illasta, jolloin lapset puhtaina ja tyytyväisinä on saatettu vuoteisiin ja jolloin perheen äiti voi hetkeksi istahtaa lepäämään töistään. Nauru helähtää ilmoille, kun äidit huomaavat kaikki käyttävänsä samaa keinoa saadakseen iltaisin selville, ovatko kaikki lapset tallella. He nimittäin saatettuaan lapset vuoteisiin kiertävät tarkastuskäynnillä vuoteelta toiselle ja laskevat kuinka monta unista päättä tyynyillä lepää. Muistellaan lasten koulunkäyntiä, jouluiltoja ja monia muita tapauksia ja onnellinen hymy kasvoilla syvenee.

Elämä ei ole kuitenkaan näissäkään perheissä ollut yhtä juhlaa, vaikka vastoinikämisistä ei lehtijutussa kerrotakaan. Äideistä piirretään kuva Jumalaan luottavina, nöyrinä, yksinkertaisina ja vähään tyytyvinä ihmisinä. Heidän kiitollisuutensa Väestöliitolle on kirjoittajan mukaan *liikuttavan lapsellista* – äidit eivät siis nähtävästi tajunneet asemaansa politiikan välikappaleina viettäessään Väestöliiton tarjoamaa lomaa ja ottaessaan vastaan virallisen tahon hämmentäviä huomionosoituksia:

Raskaat ja ikävät muistot häipyvät vähitellen syrjään. Koti rakkaineen on kalleinta maailmassa. – – Vakavina kerääntyvät äidit ystävällisen johtajattaren ympärille iltahartauteen. Vapisevin äänin viritetään iltavirsi Hänelle, joka elämän koettelemuksissa on antanut ja antanut voimia suorittamaan rikkaan ja kauniin elämän tehtävän. On liikuttavan lapsellista siinä kiitollisuudessa, jota nämä äidit tuntevat kaikkia kohtaan sen johdosta, että raskaiden vuosien jälkeen on huomattu heidän työnsä arvo ja tahdottu heitä kiittää siitä, mitä he ovat maalleen tehneet. Kauniina heidän kiitollisuutensa ja nöyryytensä kuvastuukin uurteisista kasvoista iltavirren kaikuessa hämärtyvässä pirtissä.

Mikä oli tällaisen artikkelin sanoma kättilöille? Nähtävästi sillä haluttiin vahvistaa heidän luontoaan, kun he joutuivat työskentelemään raskauden ehkäisystä ja keskeyttämisestä kiinnostuneiden naisten parissa. Lähemmäs parikymmentä lasta synnyttäneitä äitejä ylistämällä tahdottiin sanoa, että kenenkään kunnan naisen ei (etenkään sota-aikana) ole syytä haaveilla lapsirajoituksesta ja että vain naisen ruumiin hedelmällisyydelle antamat rajat ovat luonnollisia ja toivottavia. Väestöliiton asettama virallinen tavoite oli sentään vain neljä lasta perhettä kohti¹⁷⁸.

Massiivisesta väestöpropagandasta ja lapsiperheiden saamista etuisuuksista¹⁷⁹ huolimatta naiset tekivät sota-aikana ja pian sen jälkeen ennätysmäärät abortteja¹⁸⁰. Äitien uhrimielellä oli siis rajansa. Vasta 1950-luvulle tultaessa lääkärit alkoivat taipua sille kannalle, että aborttien vähentämiseksi tarvittiin tietoa raskauden ehkäisystä. Onnellisen perhe-elämän ehtona lääkärit alkoivat nähdä nyt vapautumisen raskauden pelosta, kun vain muutamaa vuotta aiemmin perheonnan takeena oli propagoitu monilapsista perhettä:

Äitiysneuvola on mitä sopivin paikka valistustyötä varten. Siellä jou-
tuu kättilö näkemään ihmiskohtaloita niiden kaikessa kirjavuudessa ja
huomaamaan miten kohtalokasta jo onnellisen perhe-elämän kannal-
ta on eläminen jatkuvan raskaaksi tulon pelossa. Jatkokursseilla Hel-
singissä olleet kättilöt ovat ilahduttavassa määrin käyneet tutustumassa
Väestöliiton Avioliittoneuvolain toimintaan ja tutustuneet siellä suo-
siteltuihin ehkäisymenetelmiin.¹⁸¹

Kättilöiden konstit

Koulutetut kättilöt eivät suinkaan aina ilahtuneet perheiden ylenpalttisesta kasvamisesta. Käytännön työssään he näkivät äitien arjen ongelmat ja synnytyksen aiheuttamat vaarat. Kättilöitä ahdisti myös joittenkin miesten välinpitämätön suhtautuminen naisten kärsimyksiin. Muutama kättilö kertoo muistelmissaan omista keinoistaan vähentää syntyvyyttä – ja opettaa isiä.

Berta Valtonen muistelee hoitamaansa synnytystä Sakkolassa vuonna 1925. Isäntä oli tullut hakemaan häntä apuun ja alkoi selittää:

– Ei se meijan emäntä uo näissä kauan aikailu enne, kohvinkeittoajall on vauvan pyöräyttänt. Tiedusteluuni, että milloinkas se emäntä nyt sitten rupesi ”pyöräyttämään”, onko siitä kauankin aikaa? Isäntä tuumaili: Illalla lypsyltä tultua se jo alko. Ja vähän vaiti oltuuan hän jatkoi: – Mie en uo millokua ies tient niihe tulloo, vaik nyt on jo kuuveis tuos. Vai sen verran sinä olet välittänyt emäntäsi huolista ja ponnisteluista, ajattelin. Ja päätin siinä paikassa, että nyt saat sekä tietää että nähdä. Saavuimme pihaan, ja rapulla oli jo apuvaimo odottamassa ja hädissään selvitti, että ”asjat ei ou oikeillua”. Sanoin topakasti isännälle: – Elkkääpäs jääkö sinne hevosen luokse. Tulkaa heti sisälle! Vastahakoisesti isäntä jätti hevosen, mutta kuului kuitenkin kolistelevan jäljessäni tupaan. Apuvaimot, joita oli peräti kaksi, olivat oikeassa siinä, että asiat eivät olleet kohdallaan. Uusi kansalainen teki tuloaan perätilassa, jalka edellä. Tämähän oli kättilölle tuntuu asiaa, ei muuta kuin työhön vain. Siinä käsiä pestessäni mietin sopivaa juonta, millähän saisin isännän samaan huoneeseen, ja pian sen keksinkin. Nurkassa pöydällä oli ”kuuppalamppu” – varjostimellinen öljylamppu. Huusin tuvan puolelle: – Tulkaas isäntä panemaan tuli tuohon lamppuun! Samalla sopotin emännälle: – Huutakaa sitten ihan mielin määrin, antakaa tulla vain ääntä ja parkua, jos vaan vähänkin tuntuu siltä. Saimme emännän mukavasti poikkipöydälle makaamaan. Isäntä tuli, teki tulen lamppuun ja yritti hiipiä huoneesta. Olin varautunut siihen ja komensin: – Ei, ei, isäntä. Ottakaa se lamppu ja tulkaa näyttämään minulle tulta! Eihän siinä auttanut kuin ottaa lamppu ja pidellä. Kuuppa lampussa tärisi kuin viimeistä päivää. Emäntä huusi – minun välillä vaivihkaa yllyttäessäni – kuin hengenlähdössä. Apuvaimot siunailivat, ja samaan meteliin yhtyi vasta maailmaan autettu pieni poika, joka valtavalla äänellä karjui. ”En nää, en nää!” Isäntä laski lampun kalisten pöydälle ja ännkäksi: – Tiä ... tiä... tiä ol viimeine kerta! Sillä tavalla antoi kättilö ehkäisyvalistusta niihin aikoihin, viisikymmentä vuotta sitten, ja ainakin toivoin, että se tepsi kuten oli tarkoituskin.¹⁸²

Perheessä oli synnytetty aikaisemmin tabujen mukaan: mies pyssytteli poissa paikalta, eikä ollut tietääkseenkään koko tapahtumasta. Äiti oli osoittanut ajalle tyypillistä sankaruutta synnyttämällä aiemmat lapsensa ”kahvinkeittoajalla”. Valtonenhan ei isän puheita hyväksynyt, vaan tulkitsi käyttäytymisen välinpitämättömyydeksi äitiä kohtaan. Kättilön näkemys oli ilmeisesti se, että tiheet synnytykset ovat miehen syytä.

Anna Luoto kertoo vastaavan tarinan viime sotien jälkeiseltä ajalta. Lapsen isä on tässä tapauksessa isäntä, jonka talosta tiedettiin aikaisemmin – isännän leskenä ollessa – useiden palvelijoiden

lähteneen raskaana pois. Yhtään eläkettä isäntä ei ollut joutunut lapsistaan maksamaan. Kätilö on päättänyt antaa miehelle opetuksen.

Kun saavuin taloon seisoi isäntä rappusilla peltovaatteissaan. Tervehdimme, ja kysyin, minne hän oli menossa. Hän vastasi että kyntämään, vaimo makasi peräkamariissa. Sanoin ettei hän mihinkään pelolle jouda, tarvitsen hänet avukseni synnytykseen. Isäntä vain lähti kävelemään traktorin suuntaan. – Oletteko koskaan ollut synnytyksessä? kysyin. – En koskaan, mutta eihän synnytys ole juttu eikä mikään. – Nyt sitten olette, isät ovat aina apuna. – En tule, oli jyrkkä vastaus. – En sitten tule minäkään, vastasin ja aloin kävellä taksiin kohti. – Yksin en jää synnytystä hoitamaan, lähdän tuossa autossa takaisin. Isäntä pyörähti takaisin pirttiin ja minä tietysti perässä. – – – Nuori emäntä oli harvinaisen kaunis kahdeksantoistavuotias, aivan normaali synnyttävä, totesin. Tein tavanomaiset valmistelut ja sanoin hänelle, ettei hänellä ole mitään hätää, kaikki on oikein hyvin. – Jos tulee kovia polttoja, niin huutakaa vaan reilusti. Kyllä tämä hyvin menee. – – – Olin juuri ottamassa instrumenttejani kattilasta, kun kamarista alkoi kuulua kamala ääni. Lähdin heti kamariin. Ovella vilkaisin isäntään, joka oli valahtanut liidunvalkeaksi. Ahaa, ajattelin ja pyörähdin ovesta sisään. – Niin sitä pitää, kyllä tästä hyvä tulee, ei ole mitään hätää, pian tulee valmista, juttelin rauhoittavasti. Mutta joka kerran kun poltto tuli nuori äiti kajautti hirveän karjaisun. Oli sillä muuten komia ääni. Mielestäni poltot olivat aivan normaalit, mutta koska olin synnyttäjää siihen kehottanut, hän huusi kuin palosireeni. Isäntä ei kestänyt enää vaan ryntäsi kamariin, polvistui vaimonsa viereen ja kaulasta pidellen vannoi: – minä lupaan ettei sinun enää toista kertaa tähän rääkkiin tarvitse ryhtyä. Jo on kamalaa hommaa! Pian se lapsikin sitten alkoi syntyä. Pyysin isää näyttämään valoa. Olin selittänyt äidille, ettei ponnistusvaiheen aikana enää saa huutaa, pitää vaan ponnistaa kovasti. Äiti ponnistikin reippaasti, mutta isän käsi tärisi niin että pelkäsin hänen pudottavan lampun. – Oletteko te koskaan hoitanut näin vaikeaa synnytystä? Hän kysyi hädissään. – En elläissäin, vastasin huomaamattani savoksi. Sillä hetkellä lapsen pää pyörähti ulos ja samassa koko lapsi. Taloon oli syntynyt uusi isäntä, potra pojanpallero. Onnesta ännkänä mies kahmaksi nuorikkonsa syliin. Ja nuori äiti oli heleä kuin kesäpäivä. Synnytys oli mennyt niin nopeasti ettei hän ollut ehtinyt edes väsyä. Olin käyttänyt työtoverini konstia. – Pane isä pitelemään lamppua, niin ettei hän pääse kriittisellä hetkellä luistamaan pois, hän oli neuvonut. Omatunto pyrki jälkepäin soimaamaan siitä, että olin dramatisoinut tilannetta. En kuitenkaan osannut sitä vilpittömästi katua. Olin kuin olinkin päässyt antamaan miehelle hänen hyvin ansaitsemansa opetuksen.¹⁸³

Tässä tapauksessa kättilön suuttumus kohdistui piikojaan runsaasti hyväksi käyttäneeseen mieheen. Anna Luoto kertoi oppineensa käyttämänsä konstin työtoveriltaan – kenties juuri Bertta Valtoselta, sillä he olivat jonkin aikaa samassa kunnassa kättilöinä. Äidin huudattamiseen miehen kuunnellessa ryhdyttiin ilmeisesti vain ääritapauksissa – useimmiten miehet eivät olleet läsnä itse synnytystapahtumassa. Halusivatko kättilöt painostaa miehiä pelottelullaan selibaattiin vai vaimonsa osan parempaan ymmärtämiseen, on vaikea sanoa. Ehkäisyvalistuksen antaminen ei noihin aikoihin kuulunut kättilöiden tehtäviin.

3.1.3. Pienevät perheet ja väestöpoliittinen uho

Kysymys raskauden keskeytyksestä tuo selkeästi esiin kaksi täysin vastakkaista asennoitumista äitiyteen 1930–1950-luvuilla. Lääkärit, kättilöt ja muut kansanvalistajat yrittivät epätoivon vimmallalla saada äitejä synnyttämään väestöpolitiikan hengen mukaisesti. Yksi keinoista oli pyrkimys muuttaa asenteita (suur)perhemyönteisemmiksi ja lisätä suopeutta jopa aviottomia lapsia kohtaan. 1930-luvun lopulta alkaen toteutettiin myös lukuisia samaan päämäärään tähtääviä sosiaalipoliittisia uudistuksia kuten äitiysavustus ja lapsilisät.

Samaan aikaan niin pariskunnat kuin naimattomatkin kansalaiset pyrkivät kaikkiin mahdollisiin keinoin rajoittamaan lapsilukuaan. Miksi? Jos ajatellaan rahvaan naisten perheenaläjäytyteen painotuvia äitiyskäsityksiä, voidaan syntyvyvyyden säännöstelyn omaksu- mista pitää hyvin luontevana osana heidän ajatusmaailmaansa. Suuri perhehän kulutti enemmän ja kuitenkin vähensi naisen mahdollisuuksia tuottavaan työhön. Ydinperheistyvässä yhteiskunnassa yhä harvemmassa taloudessa oli isoäitejä pienokaisten hoitajiksi ja keskenkasvuiset lapset, jotka myös olivat tässä työssä palvelleet, olivat joutuneet koulun penkeille. Äidit olisivat tosiaan joutuneet hoitamaan lapsensa itse.

Koska ehkäisymenetelmät olivat epävarmoja, olivat ei-toivotut raskaudet yleisiä. Tavallisin menetelmä oli yhä keskeytetty yhdyn- tä¹⁸⁴, monet naiset eivät kuitenkaan tienneet muuta ehkäisykeinoa

olevankaan kuin raskauden keskeytys¹⁸⁵. Ennen vuoden 1950 aborttilakia Suomessa tuomittiin vuosittain satoja sikiönlähdettäjiä, joista useimmat olivat omatoimisesti keskenmenon itselleen tehneitä naisia. 1960-luvulla tuomittuja oli vuosittain 30–40. Koska myös itse aiheutettu keskenmeno oli rikos, pelkäsivät monet naiset mennä sairaalaan komplikaatioita saatuaan. Jos heitä ei aina suorastaan poliisille ilmiannettukaan, saivat he ainakin henkilökunnan haukkumiset niskoilleen. Maksimirangaistus sikiönsä lähettäneelle naiselle oli 4 vuoden vankeus, maksetulle sikiönlähdettäjälle pari vuotta enemmän.¹⁸⁶

Kun naiset ottivat ainakin nykypäivän näkökulmasta melkoisia terveydellisiä ja myös juridisia riskejä keskeytyksiä tehdessään ja teettäessään, voimme päätellä, että monet naiset ja ilmeisesti myös miehet pitivät lapsen syntymää suurena uhkana tai rasituksena itselleen ja perheelleen – tämä käy selkeästi ilmi myös Seksuaalipoliittisen yhdistyksen aineistosta. Naiset pitivät moraalittomana hankkia enempää lapsia, kuin mitä pystyy kunnialla elättämään.¹⁸⁷ 1920- ja 1930-lukujen lamavuosina jo muutaman lapsen ruokkiminen saattoi pakottaa työttömät vanhemmat niukan ja nöyryyttävän köyhäinhoidon pariin¹⁸⁸. Sota-aikana naisten työpanos oli entistäkin suurempi ja elämisen ehdot ja tulevaisuuden näkymät heikot. Suurperheiden synnyttäminen sellaisiin olosuhteisiin soti nähtävästi monin tavoin naisten omia äitiyteen, lapsiin ja omaan selviytymiseensä liittyviä käsityksiä vastaan.

Todennäköisesti näiden ihmisten suhde lapseen oli myös muuttunut jollain tavoin. Ehkä he halusivat suunnitelmallisesti tarjota lapsilleen jonkinlaisen ihmisarvoisen tulevaisuuden – lapsikuolleisuuden vähentyessä kun alkoi näyttää yhä todennäköisemmältä, että synnytetty lapset eläisivät aikuisiksi asti. Aikaisemmin, 1800-luvulla, oli kuolema korjannut perheen lapsista keskimäärin joka kolmannen ennen aikuisikää; etenkin aviottoman lapsen usein jo aivan pienenä¹⁸⁹. Imeväiskuolleisuuden alenemisen on eri puolilla Eurooppaa todettu edeltäneen syntyvyydensäännöstelyä¹⁹⁰.

Kuolleisuus ei vähentynyt itsestään, vaan sen on todettu olleen seurausta lasten paremmasta hoidosta. Miten ja miksi lastenhoito 1800-luvun loppupuolella parani, vaatii vielä tarkempaa tutkimus-

ta. Tutkijat ovat toistaiseksi painottaneet lähinnä lastenhoitovalistuksen merkitystä ja hygieenisten olojen parantumista¹⁹¹. Myös lapsenmurhien vähenemisen on oletettu pienentäneen imeväiskuolleisuutta¹⁹². Lastenhoito tai naisten ja perheiden olosuhteet kuitenkin nähtävästi muuttuivat monellakin tavoin niin, että sillä oli tilastollista merkitystä lasten henkiinjäämisen kannalta. Pienokaisten ehkä yhä useammin uskottiin ja toivottiin jäävän henkiin ja siihen pyrittiin myös itse aktiivisesti vaikuttamaan.¹⁹³ Vanhemmat eivät enää pitäneet lapsia yksinomaan Herran lahjoina ja heidän kuolemaansa Herran tahtona – kuten muun muassa lääkärit muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin olivat kansan lastenhoitoperiaatteita tulkinneet¹⁹⁴. Ihmiset alkoivat kontrolloida ja suunnitella elämäänsä yhä tarkemmin ja myös lasten lukumäärä tuli tämän suunnittelun piiriin.¹⁹⁵

Raskauden ehkäisy tai keskeytys alkoi ilmeisesti tuntua paremmalta vaihtoehdolta kuin ajatus yhä työläämmästä ja niukemmasta elämästä. Kuitenkin on muistettava, että lapsirajoitus alkoi sivistyneistön parista¹⁹⁶ ja että myös varakkaiden perheiden äideille ja tyttärille tehtiin abortteja – yksityislääkärien läheteillä yksityisissä sairaaloissa¹⁹⁷. Jokaisella oli siis omat syynsä ja perustelunsa perhesuunnitteluun, mutta samalla ajan henki suosi ilmiötä omalla erityisellä tavallaan. Suuret lapsiparvet eivät olleet suosiossa, yhden tai kahden lapsen saaminen ja myös lapsettomuus sen sijaan oli “hienoa”¹⁹⁸. Pienperheisyys kävi siis kaiken muun ohella myös sosiaalisen erottautumisen välineeksi.

Lukuisat naiset kyseenalaistivat itsepintaisesti yhteiskunnan keskeisiin kuuluneet arvot ja päämäärät karun konkreettisesti ajatellessaan vain omaa ja perheensä etua ja kieltäytyessään synnyttämästä yhteiskunnan kiihkeästi toivomia lapsia¹⁹⁹. Perhesuunnittelusta oli tullut ihmisten mielissä tärkeä henkilökohtainen oikeus ja velvollisuus, josta ei haluttu antaa periksi. Nationalistiset ja nationalistiset, runsasta syntyvyyttä painottavat ihanteet olivat tähän itsemääräämisoikeuteen verrattuna etäisiä ja yhteen sovittamattomia²⁰⁰.

Myös naisten näkemykset terveydestään poikkesivat lääkärien ja kättilöiden markkinoimista terveystähtäyksistä. Varoitukset raskauden keskeytysten vaarallisuudesta kaikuivat juuri siksi monessa tapauksessa kuuroille korville. Naiset eivät pitäneet omaa fyysistä terveyttään – siten kuin lääketiede sen määritteli – kovin tärkeänä. Biolääketieteellisesti määritellyn terveyden edelle ajoi monessa tapauksessa esimerkiksi halu päättää lapsiluvusta. Jos terveyden tulkitsee toimintakyvyksi ja arjen hallinnaksi²⁰¹, voi ajatella, että esimerkiksi häpeällinen yksinhuoltajuus tai suuri lapsilauma rajoitti näiden naisten mielestä enemmän heidän elämäänsä ja toimintakykyään kuin jotkin fyysiset vaivat. Merkillepantavaa on, ettei edes hengen menetyksen uhka estänyt lukuisia naisia turvautumasta *enkelintekijään*. Tilannetta voi verrata synnytykseen. Sekään ei ollut vaaraton, sillä vielä 1950-luvulla monet naiset menehtyivät lapsensaantiin. Luultavasti naiset olivat siis tottuneet tämän elämänalueen hengenvaarallisuuteen.

Eivätkä keskiluokkaan vaatimukset suuntautuneet yksiselitteisesti vain syntyvyyden rajattomaan lisäämiseen. Esimerkiksi lääkärin ja valistusaatteita levittävät sivistyneistönaiset pitivät aviotto-
man lapsen syntymää pohjimmiltaan kuitenkin häpeällisenä, eivätkä suinkaan tavoiteltavana tai jokaisen naisen vapaasti valittavissa olevana mahdollisuutena.²⁰² Myöskään köyhimpien ihmisten jatkuviin perheenisäyksiin ei aina suhtauduttu suopeasti²⁰³.

Naisten (ja miesten) suuren enemmistön parissa elämän hallinta ja tulevaisuuden suunnittelu ilmeni muun muassa syntyvyyden säännöstelynä, mikä herätti väestöpoliittisen huolen ja nostatti lähes epätoivoisen kampanjoinnin syntyvyyden lisäämiseksi. Niin synnyttäminen kuin synnyttämättä jättäminenkin näyttää olleen usean vuosikymmenen ajan äärimmäisestä henkilökohtaisuudesta huolimatta myös poliittinen teko, jonka seuraukset näkyvät kulttuurissa ja yhteiskunnassa myös tänään.²⁰⁴

Suomalainen väestöpolitiikka oli moni-ilmeinen ajatusryvä ja toimintaohjelma, jolla oli esikuvansa muun muassa Ranskassa, Saksassa ja Ruotsissa mutta myös kansalliset erityispiirteensä²⁰⁵. Se nivoutui saumattomasti muihin kansanvalistajien pyrintöihin, joilla oli jo vuosikymmenten ajan yritetty muokata äitiä, kotia, per-

hettä ja kotitaloutta koskevia käsityksiä ja käytäntöjä. Väestöpolitiikkaan oli sitä paitsi yhdistettävissä lukuisia ajankohtaisia kulttuurisia, tieteellisiä, poliittisia ja kaupallisia pyrkimyksiä alkaen maanpuolustuksesta ja päättyen koululääketieteen edistämiseen, työväenaatteeseen ja saippuan markkinointiin – vain muutaman esimerkin mainitakseni. Nämä pyrkimykset saattoivat olla keskenään ristiriitaisia ja täynnä eri intressiryhmien keskinäisiä konflikteja, kuten Ritva Nätkin on väitöskirjassaan osoittanut. Kuitenkin näitä pyrintöjä yhdisti syntyvyyden lisäämisen tavoite sekä ajatus synnyttämiseen ja hoivaan painottuneesta äitiydestä naisen elämäntehtävänä ja kansalaisvelvollisuutena.²⁰⁶

Väestöpoliittinen häly ja touhu on lähes peittänyt sen kohteena olleiden naisten ja äitien äänen. Heidän arkisiin huoliinsa kuului raskauden pelko ja ei-toivotut raskaudet. Monet naiset joutuivat synnyttämään enemmän lapsia, kuin he olisivat oikeastaan jaksaneet – toisten taas maksaessa lapsirajoituksen tuskaisilla keskenmenoilla, pahimmissa tapauksissa hengellään.

3.2. Yksityistä ja julkista

Raskaus oli monin paikoin tabu ainakin 1950-luvulle saakka, mikä ilmeni ennen muuta sen salaamisena ja häpeämisenä. Miten ja keiltä kaikilta raskaus salattiin, mitä seurasi paljastumisesta ja millaisia sävyjä häpeässä oli? Mikä oli tabun sosiaalinen sisältö?

Äitiysneuvolat tulivat lakisääteisiksi vuonna 1944, josta lähtien niitä perustettiin kaikkiiin maamme kuntiin. Neuvolatoiminnan idea, raskaudesta keskusteleminen, raskaana olevan tutkiminen ja odottavien äitien keskitetty kerääminen ”paljastuspaikkaan” oli täysin vastakkainen reproduktiotabuun liittyneiden perinteiden kanssa. Käsittelenkin myös niitä ristiriitoja, joita raskauttaan häpeävät ja salaavat äidit kokivat käydessään neuvolassa.

3.2.1. Raskauden salaaminen ja häpeäminen

Odottava äiti salasi tilansa niin kauan kuin voi. Siitä ympäristö ensiksi huomasi odotuksen, kun esiliinan vyötärönauha ei ulottunut nappiin, vaan jatkona oli hakaneula. Ympäristö suhtautui huomaamattomasti, ellei äiti itse maininnut tilastaan.²⁰⁷

Useiden kotisyntytyksensä vastaajien mukaan raskaus oli tapana salata niin pitkään kuin mahdollista. Raskauden salaaminen oli yksi keskeisimpiä raskausaikaan kuuluneita käyttäytymisnormeja. Raskaudesta oli tapana kertoa lähinnä omalle aviomiehelle, jos hänellekään. Salaaminen oli paitsi puhumattomuutta, myös aktiivista raskaustilan peittelyä ja itsensä piilottelua.²⁰⁸

Odottava äiti – kuten muukin naisväki – pukeutui 1900-luvun alkupuolella vyötäröltä rypyttelyihin, leveisiin, nilkkoihin asti ulottuviin hameisiin, joiden alle kasvava vatsa peittyi. Jotkut yrittivät lisäksi kuroa liiveillä vatsaansa pienemmäksi.²⁰⁹

Raskaus pidettiin salassa mahdollisimman kauan, vaatteet olivat väljät ja mahan kasvamista ei hevin huomattu, eikä siitä pidetty meteliä.²¹⁰ (Lapinlahti)

Äitini (1868–1943) käytti nilkkoihin ulottuvia hameita, kuten siihen aikaan muutkin naiset. Hame oli vyötäröltä rypyttetty ja leveä, joten jos ei halunnut tiedottaa odottavansa lasta, eivät toiset aina tienneet, ennen kuin lapsi oli syntynyt, että taloon on tullut vauva. Iso maha oli peittynyt hameen alle.²¹¹ (Leppävirta)

Yleensä raskaus salattiin niin kauan kuin suinkin. Siitähän sen naapurit arvasi kun nainen alkoi pitää isännän isoa takkia.²¹² (Kalajoki)

Salaamiseen liittyi erottamattomana häpeän tunne. Häpeässä oli erilaisia vivahteita. Ensinnäkin se oli äideiltä ja anopeilta opittu suhtautumistapa, häveliäisyys, joka liittyi naisen elämään ensimmäisistä kuukautisista alkaen. Kuukautisiin liittyvä häveliäisyys oli nykyiseen verrattuna sikäli erilaista, että kuukautisvuotoa ei pyritty täydellisesti kätkemään – siteiden käyttö oli monin paikoin tuntematonta vielä 1930-luvulla. Lähiympäristö saattoi päätellä naisen raskaustilan jopa yksinkertaisesti siitä, että kuukautisten jälkeä ei enää ilmestynyt vaatteisiin. Kuukautisiin ja kuukautisveren

käyttöön liittyi paljon perinteitä, joten aihe ei ollut suinkaan kulttuurisesti vaiettu, vaan suorastaan keskeinen. Kuitenkaan kuukautisista ei kerrottu etukäteen nuorille tytöille. Ehkä naisten vaatteet olivat niin kirjavia tai likaisia, etteivät lapset osanneet erottaa niistä verijälkiä.²¹³ Kuukautisten alkaminen onkin voinut olla järkyttävä kokemus 1900-luvun alkuvuosikymmenien nuorille tytöille, kuten seuraavat vastaajat kertovat:

Visusti salattiin lapsilta kuukautiset ja kaikki niihin ja lapsen tulemiseen liittyvät tapahtumat. En ollut oikein tietoinen, kuinka synnytys tapahtuu kun menin itse 19-vuotiaana synnyttämään vanhinta lastani. – Kun ensimmäiset kuukautiset tulivat, olin ehkä 13- vuotias, niin jouduin aivan tolaltani, kun ei kukaan ollut siitä kertonut, tunsin syvää syyllisyyttä ja häpeää. En uskaltanut äidille puhua mitään, vaan sain koulukavereilta kuulla että ne kestävät 45 ikävuoteen asti ja sekin kauhistutti. Itse hoitelin salaa niitä asioita, en saanut apua äidiltäni.²¹⁴ (Viipuri)

Ei siihen aikaan lapsille puhuttu mitään uuden vauvan tulosta sen paremmin kuin kuukautisten tulosta. Ei ainakaan minulle. Se oli järkytys minulle. Sain sen vaivihkaa tietooni kun isommat puhui. Luulin että minulla oli kamala sairaus.²¹⁵ (Äänekoski)

Vanhempani olivat uskovaisia (lestadiolaisia) joten kaikki asiat jotka liittyivät synnytyksiin, kuukautisiin ym. oli aihe josta ei puhuttu. Kun tytöt saivat kuukautiset, useat ikäiseni ja myöhemmin syntyneet, olivat aivan kauhuissaan kun ”ne” tuli. Minua nuorempi sisko (synt. 1925) sai kuukautiset, äidin saatua tiedon ohje kuului: Nyt tiität että varot miehiä.²¹⁶ (Vaasa)

Eihän siihen aikaan pidetty sopivana puhua ”sellaisista” asioista. Esim. nuorten tyttöjen aikuistuessa ei puhuttu eikä kerrottu, miten he muuttuvat naisiksi, ne pidettiin ”sopimattomina” puheina. mm. itse olen itkenyt katkerat itkut havaitessani vuotavani verta ja aika runsaasti, kun en tiennyt syytä. Eikä näihin miehet osallistunu, keskusteluihin – korkeintaan kaksi naista kahden kesken kuiskailien.²¹⁷ (Raahe)

Monet raskauden salaamisesta ja häpeämisestä kertoneet vastaajat eivät perustele tätä käytäntöä oikeastaan mitenkään. Esimerkiksi pahaan silmää koskevia uskomuksia, joita voisi pitää perinteisinä raskauden salaamisen perusteina²¹⁸, ei mainita tässä yhteydessä lainkaan. Pahan silmän pelkoa on kuitenkin esiintynyt synnytyk-

sen yhteydessä vielä 1950-luvullakin²¹⁹. Voikin olettaa, että monet 1900-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla raskautensa salanneet ovat yhä ajatelleet suojelevansa itseään ja lastaan silmäyksiltä. Raskauden salaaminen oli joka tapauksessa normi, jota vahvistettiin voimakkaalla häpeän tunteella. Tilannetta voisi kenties verrata myös nykyiseen tapaan salata kuukautiset: kaikki tietävät, että naiset menstruivat säännöllisin välein, mutta aiheesta ei ole tapana puhua kuin hyvin rajoitetusti ja korrektiin käytökseen kuuluu kätkeä vuoto. Seuraavassa kotisynnytyskyselyn vastaajien näkemyksiä raskauden salaamisesta:

Raskaana oleva itse ja lähiympäristö suhtautui raskauteen peittelevästi, siis se salattiin, se oli luonnon pakkotila. Ei iloinen asia.²²⁰ (Urainen)

Ne asiat oli salattuja, ei edes naiset keskenään puhuneet synnytyksiin ja lapsen saantiin liittyneistä asioista.²²¹ (Nastola)

Den närmaste omgivningen reagera så olika, men vanligtvis höll sig den gravida kvinnan i bakhåll och visade sig ej så mycket, det var som en skamm.²²² (Kristiinankaupunki)

Raskaus pidettiin entisaikaan salassa mahdollisimman pitkään, ennen kuin se tuli näkyville vartalon mittojen muuttuessa. Ehkä aviomiehelle kerrottiin, mutta ei edes oman talon muulle välle. Kenties joku hyvä ystävä jolle uskouduttiin.²²³ (Kirvu)

Jokainen yritti pitää raskautensa salassa niin kauan kuin mahdollista.²²⁴ (Juva)

Raskaudesta ja siihen liittyvistä asioista tiesin hyvin vähän. Äitini oli kuollut minun ollessa vielä nuori. Ja ei siihen aikaan paljon näistä asioista puhuttu. – – Alkuaikoina raskautta minua oksennutti. Mutta tätäkin piti aivan kuin salata. Menin aina navettaan salaa oksentamaan.²²⁵ (Ylistaro)

On ollut aikoja, että raskautta ja synnytystä on kainosteltu. Pidettiin vähän yksinkertaisena sellaista, joka kainostelematta selitti ja puhui asioitaan, aivan kuin se olisi ollut joku hävettävä asia. Ystävysten kesken se puheleminen on sallittua ollut ja tiedän tapauksia, jossa nuorempi nainen kyseli neuvoa vanhemmilta asioihinsa. Niin minä vähän tiedän, koska naimattomana on vähän syrjäiseksi jäänyt. Näitä asioitahan ei puhuttu yksinäisten naisten, lasten ja miesten kuullen.²²⁶ (Viitasaari)

Raskauden salaamisen takia monet odottavat äidit eivät näyttäytyneet julkisilla paikoilla, perhejuhlissa tai muissa isommissa tilaisuuksissa raskauden loppuaikoina, jolloin vatsaa ei enää pystynyt piilottamaan:

Lähiympäristön suhtautuminen raskauteen oli sellainen, että raskaana olevan naisen ei sopinut osallistua yleisiin tilaisuuksiin ainakaan silloin, kun raskaus näkyi. Työtä kyllä, raskastakin, sai tehdä loppuun sakka.²²⁷ (Lohtaja)

Raskauden aika oli jollain tavoin häveliästä aikaa jolloin ei liioin käyty kyläilemässä tai juhlissa. Lähiympäristö suhtautui myönteisesti raskauteen mikäli lapsi oli toivottu, mutta auta armias jos kyseessä oli äpäralapsi.²²⁸ (Vesanto)

Yleistä oli että raskaana olevat äidit odotuksen loppuajalla eivät liikkuneet pihapiirinsä ulkopuolella ellei välttämätöntä tarvetta ilmaantunut, ei käyneet kaupoissa eikä yleisissä joukkotilaisuuksissa.²²⁹ (Eno)

Vanhan kansan keskuudessa oli muovautunut sellainen käsitys, että raskaus on häpeällistä. Muistan, kun äitini nuorimman veljen vaimo odotti esikoistaan v. 1949 ja naapurissa oli häät. Eno perheineen meni häihin, mutta mummo, enoni vaimoa nuhteli, ettei sitä ”isomahaiset” saa mennä julkisiin paikkoihin, raskaana olevan vaimon paikka on kotona.²³⁰ (Lapinlahti)

Raskauteen suhtauduttiin siihen aikaan maalla ikäänkuin häpeilevästi, odottava ei liikkunut juuri missään ihmisten ilmoilla. – – Siskoni oli miniänä eikä oikein anopin mieleinen, siksi elettiin kuin mitään ei olisi tapahtumassa.²³¹ (Nurmeksen mlk.)

Raskaudesta, synnytyksestä ja kuukautisista ei keskusteltu, ne kuuluivat häpeällisiin asioihin. Raskauden näkyessä päältäpäin ei iletetty näyttäytyä kodin ulkopuolella.²³² (Toivakka)

Muutamat kotisyntnytyskyselyn vastaajat vertasivat entisiä ja nykyisiä tapoja suhteessa raskauden salaamiseen ja sen paljastamiseen:

Raskaus salattiin niin kauvan kuin se suinkin oli mahdollista. Siksipä meistä vanhoista äideistä [1940–1950-l. synnyttäneistä] on outoa, kun kohta raskauden alussa asia on julkisessa tiedossa lähes kaikilla.²³³ (Juupajoki)

Ei silloin, ennen 40-lukua, puhuttu raskaudesta eikä synnytyksestä. Se oli sanaton elämäntapaa. Jokainen yritti salata raskautensa parhaansa mukaan. Silloinen ajatus tapa oli täysi vastakohta nykyajan julkiselle näytölle. Jos entisajan äidit voisivat palata tähän aikaan, he häpeäisivät mahdollisesti tämän ajan nuorien äitien puolesta. Ne tahtumat kertakaikkiaan olivat salassa pidettäviä.²³⁴ (Karvia)

Pidettiin kauniita väljiä äitiyspukuja ja haettiin uusia malleja joista melkein kilpailtiin, jotta raskaus ei näkyisi. – – Myöskin erittäin hyvät äitiysliivit tukivat vatsalihaksia venymästä. – – Näin tässä nyt ihmettelemme usein, miten nykyajan ihmiset kantaa riepottavat vatsaansa. Sehän on kuin irrallaan keikkuva pallo, eikä ole kyllä kaunis katseltava, kun muutammat oikein näyttävät sen tuovan esille epä-mukavilla asuillaan.²³⁵ (Suomussalmi)

Mutta mitä mummo kerto niin se [raskaus] vielä vuosisadan alussa, oli jopa vähän hävettävä asia, ei sitä menty kertoa levittämään, ystäville ja ympäri kylää. Että nyt minä olen raskaana. Ja vielä silloinkin, kun minä olen syntynyt (1932), ei sitä silloinkaan pidetty sellaisena asiana, että se ainakaan vieraille kerrotaan. Mutta nyt minulla on ihanat kokemukset kun nuorin tyttäreni sai tämän viimeisimmän lapsensa, ihanan soman tyttären. Niin tämä heidän viisi vuotta vanha poikansa, kun tulivat joku ilta kylään, niin hän sanoi, että kuule mummo, minä saan pikku siskon tai veljen. Ja se oli niin aikaisessa vaiheessa kun he vasta itsekin olivat siitä päässeet selville.²³⁶ (Kerimäki)

Edellisten kertojien mukaan raskaus oli ennen sanaton, salassa pidettävä, kätkevä ja hävettävä asia. Nykyinen käytäntö on ensimmäisen muistelijan mielestä outo, toinen uskoisi vanhojen äitien häpeävän nykyajan äitien puolesta, jos he palaisivat tähän aikaan. Kolmas muistelija paheksuu nykyaikaista, ison vatsan paljastavaa pukeutumista. Viimeinen kirjoittajista ei liene omakohtaisesti salannut raskauttaan, koska kertoo siitä vain äitinsä ja mummonsensa kokemana. Hänen mielestään oli ihanaa, kun hänen tyttärensä poika sai heti tietää odotettavissa olevasta pikkusisaruksesta. Omakohtaisesti raskauden hävettävyyteen ja salattavuuteen kasvaneet kertojat eivät näytä suuresti muuttaneen käsityksiään.

Jotkut kotisyntytyskyselyn vastaajat kuvasivat raskausaikaista tunnettaan ujoudeksi tai pitivät itseään tyhmänä, jos he eivät kehdanneet kysyä raskauteen liittyvistä asioista:

Minulla on kolme lasta, vanhin on syntynyt 1934, keskimäinen 1936 ja nuorin 1944. – Ujo kun olin näissä asioissa, en ollut puhunut niistä kenenkään kanssa. Kätilöä en ollut tavannut ensinkään. Kyllä kirkolla oli jo kätilö. – Vieläkin minua monta kertaa ajatuttaa, että miten olisi voinut käydä, kun syksyllä vielä puolukka-aikana, soudin ison järven yli suurelle sydänmaalle marjaan aivan yksinäni ja illalla korit täynnä marjoja sieltä palasin. En nyt sellaista isomahaista ihmistä laskisi yksinään metsään. Mutta ei siitä silloin kukaan välittänyt.²³⁷ (Jaala)

Kyllä se vain oli hiljaista joukkoa, raskaus koetettiin pitää piilossa niin kauan kuin vain voitiin. Vaikka kaikki oltiin vihittyjä aviovai-
moja, siihen aikaan ei ollut avoliittoja. Oma äitini oli kuollut jo minun lapsena ollessa, niin ei minulla ollut ketään neuvonantajaa. Mieheni vanhempi sisar vaan jutteli, ei meidän Irjakaan (tarkoitti tytärtään) syönyt kalkkitablettia eikä käynyt lääkärissä varttuessaan lasta, niin ei se ole minullekaan tarpeen. Siihen asti minulla oli terveet hampaat, mutta ensimmäistä lasta odottaessani särky alkoi, olin niin ujo etten uskaltanut hammaslääkäriinkään mennä, kun ei meidän Irjakaan käynyt. Minusta tuntui kuin olisin jonkun pahan tehnyt, kun odotin lasta, vaikka vihkimisestä oli jo vuosi ja kolme kuukautta.²³⁸ (Luumäki)

Minä olin näissä asioissa hyvin tyhmä. Tyttönä ei tullut käsiini alan kirjallisuutta, eikä äiti mitään puhunut. Ehkäisyasioista en tiennyt koskaan mitään, että niitä on olemassakaan. 25-vuotiaana menin avioon ja mieheni osasi huolehtia ettei heti saatu lapsia, sota-aikana Viipurissa oli yksi keskenmeno, jolloin olin kenttäsairaalassa 3 vrk. Olin jo 29-vuotias kun esikoisemme v. 1941 syntyi, ja silloin vielä luulin, että kaikki lapset tulevat keisarileikkauksen avulla. Minulla ei ollut yhtään siskoa, äiti ei puhunut ja edes koulussa terveysopituksilla en saanut tätä tietoa, vaikka kävin oppikoulun läpi ja terveysopissa oli hyvä numero. Eikä puhuttu koulutoverienkaan kanssa?²³⁹

Ei siihen aikaan keskusteltu paljonkaan ”sellaisista asioista”, eihän se olisi ollut sovelias puhua asioista, joita aivan kuin hävettiin. Yleensä sukupuoli- ja synnytystapahtumat olivat sellaisia asioita, tabuja. Itse olin joskus nuorena tyttönä lainastosta lainaamastani lääkärikirjasta lukenut, mutta en muista kirjan nimeä. Sen vain muistan, että aivan kaikkea en ymmärtänyt enkä uskaltanut kysyä keneltäkään, kun kuitenkin olisi kysytty miksi minä halusin tietää sellaista, jota minun ei vielä tarvinnut tietää. Ja olisin varmasti saanut toruja. Äidit ja mummot pitivät salaisuudet tiukat tietonansa ja niinpä ensisynnyttäjä, joka synnytti kotona, olikin kuin ”meton poeka munasta tuluvaa”. Siis tyhmä ja avuton.²⁴⁰ (Rauma)

Kiertoilmauksia

Koska raskaudesta ja synnytyksestä ei ollut tapana puhua avoimesti, niistä käytettiin monenlaisia kiertoilmauksia:

Kun olin lapsi, en muista että olisin kuullut puhuttavan, että jokin nainen on raskaana. Puhuttiin, että se tai se oli paksuna tai vahavana sille tai sille, jos ei ollut naimisissa. Yleensä käytettiin sanontaa, että on pieniin päin ja sinne tai sinne ootetaan pikkusta. Meidän pienimpien kuullen saattoi isä esim. ilmottaa äidille, että jonnekin on tullut saksalainen. Haikarasta ja sen vierailusta kuulin vasta isompana.²⁴¹ (Ylivieska)

”Naapurin Sannii on näköjään tupatoukka pistänyt, hameenhelma on ruvennut eistäpäin lyhenemään”. Näin ennen ilmaistiin havaittu raskaudentila. Sekä näin kun lapsen isästä ei ollut tietoa, ja rakastajia tiedettiin olleen useampia. ”Mistäpä se Kerttukaan tarkkaan tietää, mistä se kielettömään konttiin on havunneulanen puonnut”. Ja näinkin ”Heikin Liisa näkyy olevan tuas kotiin päin”. – – ”Jannen eukko on tuas suanut kehettinsä täyteen, on ruvennut mahan kohalta lihoamaan”. – – Kysymys: ”Millonkas se Mikko aikoo tervahauuvan poltto?” Eli milloin Mikon vaimo synnyttää. ”Mie mänin käymään Jussin luona ja siellä sammuttelivat juuri tervahautoo. Jussille oli syntynyt juuri poika.”²⁴² (Kiihtelysvaara)

Raskaus pyrittiin peittämään. Ilmihän se lopulta aina tuli ja sitten alettiin kuiskailla että se tai se on ”pieniin päin”, ”paksuna”, ”kesään päin” tai ”siunatussa tilassa”. Jos äidillä oli pahoinvointia, vihjailtiin että ”kyhäelöö kynsiä”.²⁴³ (Varpaisjärvi)

Raskaus ja synnyttäminen minun nuoruuteni aikoina oli hyvin arkaluontoinen asia, siitä ei voinut puhua kuin noin vähän kiertoteitse, vai eikö vielä maaseudulla ollut asiallisempia nimiä. Odottavasta äidistä sanottiin: se näkyy olevan kottiin päin tai pieniin päin. Synnyttämistä jalan katkeaminen. Miehillä vaimon synnyttäminen oli miilunpoltoa.²⁴⁴ (Sotkamo)

[Miehet] joskus huomauttelivat toisilleen leikkillisesti: Sinulla taitaa olla haudanpolto meneillään. Tarkoittivat tervahaudan polttoa, tai joko olet pudonnut haudankatolta, kun synnytyksestä oli kulunut sen verran aikaa että mies sai palata aviovuoteeseen.²⁴⁵ (Kaustinen)

Jos nähtiin saunan lämpiävän epätavalliseen aikaan naapurissa, sanottiin: ”siel on miilu tules”, tai ”emännäl on jalka poikki”. Arvattiin lapsen syntyvän.²⁴⁶ (Viipurin mlk)

Hiljaisuuden opettajat

Perinne välittyi pääosin sanattomasti. Kun tytöt seurasivat äitiensä ja muiden naisten käyttäytymistä, he oppivat mistä voi puhua ja mistä ei. Sukupuolielämän, raskauden ja synnytyksen yksityiskoh-
tia ja normistoja ei yleensä selvitetty juurta jaksain, kuten aviottoman lapsen 20-vuotiaana saanut kertoja toteaa:

Siihen aikaan ei puhuttu avoimesti intiimeistä asioista lasten ja var-
haisnuorten kuullen. Sukupuolikasvatus oli olematonta, äiti sanoi
vain että ”pidä Jumala mielessäsi”. Eikä muuta. Eväät olivat heikot
sillä linjalla.²⁴⁷

Tarvittaessa nuorta äitiä opasti häveliäässä käyttäytymisessä joko
hänen oma äitinsä tai anoppi:

Naiset keskustelivat keskenään raskauteen ja synnytykseen liittyvistä
asioista; eniten neuvoja sai omalta äidiltä ja anopilta.²⁴⁸ (Pyhäjärvi
Vpl)

Raskaana olevaa paremminkin pidettiin piilossa, eli vältettiin esiinty-
mästä. Anoppini kehotti minuakin äitini luokse siksi ajaksi kun ar-
vostetut sukulaiset vierailivat talossa.²⁴⁹ (Lemu)

Ei vielä vuonna 1933 kerrottu kotona eikä koulussa lapsen syntymäs-
tä mitään, se oli aivan salainen asia. Minäkin olin niin tietämätön asi-
oista, että ajattelin mahan halkeavan ja niin lapsen syntyvän. Olin en-
simmäisen lapseni syntyessä vielä anoppilassa ja anoppi kävi sammut-
tamassa lampun ettei naapurit näe että mitä täällä valvotaan, eikä tul-
lut apuun, sanoi vaan tiukasti: älä huuda ettei kukaan kuule.²⁵⁰
(Ukuniemi)

Oma anoppini oli synnyttänyt vain kerran, ja hän piti raskautta jo-
tenkin sopimattomana. Itse hän liikkui ulkona vain iltapimeällä ja
hän paheksui vierailuille menoani siinä vaiheessa, kun raskaus jo nä-
kyi. Mitään omaan itseeni kohdistuvia ohjeita en häneltä saanut,
neuvot luin kirjoista ja sain neuvolasta²⁵¹ (Kaarina)

Synnytyksistä ei paljon puhuttu eikä hälisty. Sanottiin vain, että naa-
puriin odotetaan piäntä. – – Äitini tosin oli sitä mieltä, että odottaa-
sanakin on väärä, hänen mielestään odottamisessa oli jo jonkinlainen
sopimaton vivahdus. Kotona tietysti äiti valmisti kaikessa salassa lap-
sen vaatteet, joita ei julkisesti tehty, koko asiassahan oli jotain hävet-
tävää.²⁵² (Laihia)

Kudoin vauvan filttiä villalangasta aina kun ulkotöiltä ehdin. Appiukkonni teki suutarin töitä, että siinä kävi paljon kyläläisiä, miehiä etupäässä. Istuin tavassa ja kudoin, en ymmärtänyt, että siinä mitään salattavaa on, olimmehan jo vuoden naimisissa ollut aviopari. Siinä vaiheessa anoppini sanoi kylän miehen tai miesten lähdettyä. Sellaisia ei sitten kudota siinä vieraitten miesten nähden.²⁵³ (Ilmajoki)

Kaikissa tapauksissa eivät edes äiti ja tytär tai miniä ja anoppi ole voineet keskustella arkaluontoisista asioista:

Vanhempien siskojeni kanssa juttelin, kun heillä jo oli omia lapsia. Esim. mieheni äiti ei koskaan puhunut mitään lapsen saantiin kuuluvia asioita. Se oli häveliäisyyttä, ei puhuttu näistä asioista, lapsen tulo oli luonnollinen tapahtuma. Joskus, jos jollakin oli ollut vaikea synnytys, saatiin siitä puhua.²⁵⁴ (Nurmo)

Raskaus ja synnytys olivat hyvin salattavia asioita, niistä ei puhuttu eikä kysely. Mummoni, joka synnytti ensimmäisen lapsensa 1894, sanoi ettei hänen äiti ilennyt kysyä häneltä H-hetken aikaa, vaan pani tätin kysymään, kun oli huoli tyttärestä.²⁵⁵ (Vuoksenniska)

Kyllähän sitä naissakissa puhuttiin näistäkin asioista. Luotettavalta, kokeneelta ystävältä kyseltiin neuvoa. Mikä siinä oli, mutta anopilta ja omalta äidiltäkään ei ilennyt kysyä, nuoremmilta, vertaisiltaan vain.²⁵⁶ (Ruokolahti)

Lapsilta salattua

Perheen lapsilta äidin raskaus salattiin huolellisesti. Vauvan ilmaantuminen kotiin selitettiin usein saunan lattian alta löytymisellä tai sanottiin kättilön tuoneen lapsen laukussaan. Seuraava kiihtelysvaaralainen kirjoittaja muistaa lukuisien muiden kotisyntytyskyselyn vastaajien tavoin yrittäneensä kaivaa lisää vauvoja saunan maalattian alta:

Perheessä jossa oli entisiä pieniä lapsia selitettiin uuden lapsen ilmaantuminen perheeseen, että lapsi etsittiin ja löytyi saunankarsinasta. Saunankarsina tarkoitti kylpylauteitten ja saunan lattian alkupuolta. Tietysti pikkulapset uskoivat tähän selitykseen, niin minäkin uskoin pienenä ja kävin sopivan tilaisuuden tullen etsimässä lisää pikkuvauvoja. – – Jos synnytys tapahtui synnytyslaitoksella, selitettiin lapselle, että vauva haettiin vauvatehtaalta. – – Kirjoista tuttuja ja kerrottuja haikarasatuja ei kotiseudullani kerrottu.²⁵⁷

Puumalalainen kertoja oli joutunut pesemaan atnensä synnytyspyykin; silti hänelle uskoteltiin lapsen löytyneen saunan lattian alta. Tapaus on vuodelta 1930:

Yöllä isä herätti minut ja käski olla hiljaa ja tulla hänen perästään. Saunan edessä jo kauhistuin kun siinä oli vilttiin kiedottuna iso kasa verisiä vaatteita. Enemmän ällistyin kuitenkin kun äiti makasi saunan lauteilla pieni käärö vierellään ja sanoi, että olimme saaneet uuden pikkuveljen. Isä selitti liukkaasti, että hän oli sattumalta tullut yöllä saunalle ja kuullut lautosten alta lapsen itkua ja niin hän oli hakenut kuokan ja alkanut kaivaa sitä lasta esiin kun se itki niin surkeasti ettei sitä sinnekään voinut jättää. Äiti oli sitten tullut auttamaan ja väsynyt niin kovin, että piti käydä lepäämään. Ja piti hän sille lapselle antaa tissiäkin kun se oli niin pieni ja surkea. Kun ihmettelin sitä veren paljoutta, isä selitti vahingossa kuopaisseensa sillä kuokalla sen lapsen mahaan ja ennen kuin hän muka ehti sitoa sen haavan, niin siitä oli päässyt vuotamaan verta ja sen takia hän herätti minut, että menisin pesemään ne vaatteet ennen kuin toiset lapset heräisivät. Pelästyisivät muka turhaa, kun nyt lapsella ei enää ollut mitään hätää. Uskoin tarinan täydellisesti, mutta olin kuitenkin vihainen siitä kun isä oli kuokkinut niin varomattomasti, sillä lapsihan olisi voinut vaikka kuolla. Isä kantoi nytyin kauaksi omasta rannasta ja huljutteli enimmäkseen ja minä harjasin kallionpäällä kaikki puhtaaksi kyselemättä mitään, sillä nythän oli kaikki hyvin kun äiti jo antoi sille lapselle tissiäkin. Kun olimme saaneet kaikki kuivumaan, isä sanoi pieneksi ”suottamuoriksi”. En tosin tiennyt mitä se tarkoitti, mutta olin ylpeä ja onnellinen kun olin saanut olla mukana niin salaperäisessä touhussa josta ei saanut puhua kenellekään.²⁵⁸

Hiukan vanhempi lapsi saattoi kuitenkin tehdä omia päätelmiään asioiden laidasta:

Tässä yhteydessä en malta olla kertomatta sitä, mistä minä lapsena aloin epäillä uuden vauvan tuloa, vanhin kun olin. Ensi havainto oli se, ettei äidin hameen takapuoleen enää ilmestynyt säännöllisin väliajoin punaisia läiskiä. Ja varmistus tuli kun äiti toi savikokkareen muurin kulmalle ja nipisti siitä aina palan suuhunsa. Aika oli lähellä kun vauvan vaatteet ilmestyivät kamarin pöydälle ja äiti kävi rippikirkossa. Jonakin päivänä äiti piipahti Sormusen Annalla (maallikkokättilö) kylässä.²⁵⁹ (Huittinen)

Ei lapsillekaan puhuttu tulevasta uudesta perheenjäsenestä. Kun nuorin veljeni syntyi, silloin äiti kertoi, että vauva on tulossa, mutta milloin, sitä ei sanonut. Olin silloin jo 15 vuotias. Kyllä lapset esim. minä itse ja naapurin tytöt, jo seurasivat ainakin 10–11 vuotiaasta naapurien äitejä, joo vauvoja olisi tulossa.²⁶⁰ (Kiukainen)

Mitään yhtenäistä tapaa tai ajankohtaa synnytyksiasioiden selvittämiseksi nuorelle ei ole ollut käytännössä. Osa lapsista tuli tietoisesti reproduktioon liittyvistä kysymyksistä kuunnellessaan salaa aikuisten keskusteluja:

Synnyttämisaiehet olivat suosittuja naisten keskustelunaiheita, ainahan joku oli vastasynnyttänyt. Jos aviomiehet olivat mukana, joutuivat he toisinaan mukaan keskusteluun. Meidät lapset käskettiin monta kertaa menemään omiin leikkeihimme. Siitä huolimatta kuulimme toinen toistaan karmivampia juttuja synnytyksistä. Toisessa ääripäässä joku oli tekaissut tytön kesken navettatöiden ja toinen taas oli menettänyt henkensä ja lapsensa kun ei ollut pystynyt synnyttämään, selvää pelotteluakin oli.²⁶¹ (Liminka)

Toiset säästyivät tämän aihepiirin tiedoilta aikuisuuteen asti:

Äitini kertoi synnytyksistään kun olin 16 vuotias. Ei niitä asioita ennen rippikoulua tytöille kerrottu. Salaa niistä puhuttiin.²⁶² (Jämsänkoski)

Ei näitä synnytyksiasioita keskusteltu miesten eikä lasten kuullen. Siksi nuoret äidit oli epätietoisia kaikista näistä asioista.²⁶³ (Pielavesi)

Lapsi lähetettiin usein synnytyksavustajaa hakemaan. Välttämättä asian toimittajalla ei ollut tietoa, mihin naapuria tai sukulaistäitiä oikeastaan tarvittiin:

Minä jouduin taas lähtemään kättilön hakuun. Asuimme Pyhännällä Isolamujärven rannassa. Silloin oli vielä susia metsässä. Me lapset olimme käyneet metsässä katsomassa suden jälkiä. Susien varalta otin kahdesta luudasta varret. Meille lapsille oli opetettu, että jos susi tulee kohti, ei sitä saa lähteä pakenemaan. Jos se pääsee selän taakse, niin se hyökkää varmasti ja tappaa. Pidetään mukana kahta keppiä. Kevyemmällä kepillä hännätään kohti tulevaa sutta. Kun susi sitten rupeaa puremaan keppiä, lyödään sitä toisella luudanvarrella kovasti kuononpään. Kun susi siitä pökertyy, hakataan sitä toisella seipäällä niskaan, niin että se kuolee. Näitä ohjeita toistellen lähdin suin päin luudanvarret käsissä juosten taas hakemaan kättilöä. Kyllä siinä kovasti pelotti. Susia ei kuitenkaan tullut näkövälle ja pääsin turvallisesti setäni taloon. Sanoin että äiti on taas sairaana. Pojat menivät valjastamaan heti hevosta ja emäntä joka olikin hyvä hevostmies lähti kiireesti ajamaan hevoskyydillä meillem. Myös toisen talon emäntä tuli mukaan avuksi. Kauan ei kestänyt kun sisältä meiltä taas kuului lapsen itku, ja meille ulkona odotteleville lapsille kerrottiin, että kättilö on löytänyt talosta pienen pojan.²⁶⁴ (Piippola)

Edellinen tarina kuvastaa hyvin, miten tärkeänä raskauden ja synnytyksen salaamista lapsilta pidettiin. Pikkupoika lähetettiin ulos kättilön hakuun, vaikka susia tiedettiin liikkuvan metsässä. Susien torjumiseksi hän oli saanut yksityiskohtaiset ohjeet, mutta lapsen syntymästä ei pojalle voitu kertoa.

Monet kirjoittajat kertovat salatun synnytyksen paljastumisen aiheuttamasta järkytyksestä. Totuus valkeni usein yllättäen:

Muuten se synnytystapahtuma oli ainakin minulle 10-vuotiaalle liianraiskalle melkomoinen sokki. En ollut tiennyt, että meille odotetaan pikkua, kuinka tyhmiä lapset vielä silloin olivatkaan, ja kun äidillä oli sellainen kanta, että uujui kun se on rumaa, riipin ei puhuttu tyttärelläkään mitään, naapuriin vain tehtiin lapsen riipujakin. Seiso sitten siinä pihamaalla ja ihmettele isän ja veljen kanssa ja kun isältä jotenkin kysyin, mitä siellä sisällä oikein tapahtuu, tämä vain puuskahti, että kyl sä likka tiedät. Että sellaista.²⁶⁵ (Koski HI)

Kirjoittaja ei jaa äitinsä käsitystä, jonka mukaan synnytys on *ruma* asia. Synnytyksen paljastuminen epämääräisten vihjailujen kautta oli ollut sokki. Lasten tai nuorten järkytyksille reproduktiokysymysten paljastuessa ei pantu noihin aikoihin minkäänlaista painoa. Koska kuukautisten, raskauden ja synnytyksen häpeäminen ja salaaminen olivat oikeina ja luonnollisina pidettyjä tunteita ja toimintatapoja, ne välitettiin ilman muuta myös kasvavalle polvelle.

Tabun vahvuudesta kertoo edelleen se, että vaikka käytännössä olosuhteet olivat sellaiset, että lastakin saatettiin tarvita synnytyks-avuksi, raskaus pyrittiin silti salaamaan heiltä viimeiseen asti. Useampi kotisyntynytyskyselyn vastaaja kertoi joko omakohtaisesta tai kuulemastaan tapauksesta, jossa lapsi joutui avustamaan äitinsä synnytyksessä. Ennen tapahtumaa he eivät olleet tiedäneet mitään raskaudesta, tai siitä miten lapsi syntyy:

Elokuun 8. päivä [v. 1907], lämmin ilma ja äiti antoi lapsijoukkoille luvan mennä rantaan, hiekka- ja vesileikkeihin. Joukkoa huolsi 11-vuotias Lyyli (vanhin 13-vuotias oli jo palveluksessa). Lapsia oli rannassa viisi. Aika vierähti, ja kun lapset tulivat kotimäkeä ylös, kuului äidin ääni. Hän huusi: ”Lyyli, tule tänne”. Lyyli kuulosteli että ääni tuli saunasta. Hän meni saunan ovelle ja äiti pyysi tuomaan sakset pirtistä. Lyyli vei sakset saunaan ja koki elämänsä suurimman järkytyksen kun äiti istui saunan nurkassa olkivuoteella, lapsi sylissä. Verta

oli tietysti runsaasti näkyvissä ja saksilla äiti katkaisi napanuoran. Lyyli tuli kertaheitolla tietoiseksi niistä asioista, jotka nykylapselle selitetään pienestä pitäen. Siihen aikaan löydettiin vauvat saunan nurkasta tai jostain muualta.²⁶⁶ (Kuru ym.)

Jouduin kättilöksi 8-vuotiaana naapurin emännän avuksi, kun äitini synnytti sisartani. – – Isä oli ajanut hevosella äitin äitiä hakemaan toisen tien varresta ja viipyi niin monta tuntia että joutuimme sisareni kanssa hakemaan pimeänä lokakuun yönä naapurin emäntää auttamaan, kun äiti valitteli sängyssä ja herätti meidät. Pelkäsimme sillä matkalla susia erittäin kovasti, sillä niitä oli siihen aikaan paljon yöllä liikkeellä. Meillä oli lyhty valona kulkiessa sitä kivistä metsäpolkua. – – Siihen loppui saunan nurkasta kaivaminen, jota yritin sisarteni kanssa sitä ennen, kun sanottiin että niitä sieltä saunan loukosta kaitetaan. – – Ne onnistuivat erittäin hyvin salaamaan lapsilta kaiken, vaikka ne siitettiin ja synnytettiin samassa pirtissä.²⁶⁷ (Ylikiminki)

Veljeni syntyessä 1944 helmikuussa jouduin hakemaan hiihtäen noin 1 km päästä naapurin emännän apuun äidilleni. – – Olin 11 vuotias ja jouduin pitämään hellassa tulen vesipadan ja kattilan pysymiseksi kuumina, aamupuolella yötä kamarin puolelta pyydettiin minutkin sinne. Jouduin naapurin emännän käskystä litistämään äitini vatsaa makaamalla hänen vatsan päällä poikittain samalla kun naapurin emäntä yritti auttaa päätä ulos. Velipoika syntyi ja äiti käski minun panna hänen alle emalisen noin 5 l pesuvadain. Naapurin emäntä kyseli onko punkka pesty hyväksi. (Punkka on oikea puusta tehty pesuastia.) Koitin kiireesti laittaa sopivan lämmintä pesuveitä sillä aikaa kun emäntä paineli käsillään äidin vatsaa – koska saksia ei löytynyt, vein keritsimet ja kynttilän liekissä kuumennuksen jälkeen leikattiin napanuora poikki. – Velipojan pesu oli kova homma kun paksu tukka oli sitkeän valkoisen liman peitossa eikä saippuaa ollut kuin pieni sipare. – – Äiti kyseli, että josko hän sais väsykahvit ja voileipää ja silakkaa, niinpä naapurin emännän avustuksella keitin korvikkeet ja paistoin hiilloksella kaksi silakkaa jotka perkasin voileivälle ja niin naapurin emäntä ja äiti joivat korvikkeet kamarin puolella, minä itkeä niiskutin jännityksen mentyä ohi tuvassa – ajatellen kauhulla aamulypsyä ja navetointia ja pyykin pesua. Navetoin aamunavetan yksin: 2 lehmää – 2 vasikkaa – 3 lammasta, iltalypsyllä äiti nousi itse jo. – – Syksyllä –46 syntyi toinen veljeni ja olimme muuttaneet asutus-tilalle. Olin 13 vuotias ja äiti totesi illalla, että varaudupas kättilön hommiin kun on jo kokemustakin. Isä oli kotona ja lähti saunakamarista missä asuimme ulos – navetta oli rakennustyön alla ja koska oli komia kuutamoa kaivoi isä lantalan poteroa sillä aikaa kun nuorempi veljeni syntyi. Koko touhuun meni 4–5 tuntia eikä mitään hämminkiä sattunut.²⁶⁸ (Oulainen) – Kertoja auttoi äitiään ja naapurin naisia synnytyksissä myöhemminkin.

11-vuotiaalle annettiin paljon vastuuta. Kertoja oli joutunut synnytysavun antamisen lisäksi huolehtimaan pyykinä ja karjanhoidosta.

Yleensä pyrkimys oli synnyttää niin, etteivät lapset ja muut perheenjäsenet olleet näkemässä ja kuulemassa. Jotkut äidit vetäytyivät saunaan tai navettaan, taikka lapset lähetettiin joko ulos tai naapuriin synnytyksen ajaksi. Valtaosa kotisyntytyksistä on 1900-luvulla tapahtunut kuitenkin tuvassa tai kamarissa, eikä lapsia ole voitu aina toimittaa pois tieltä. Joukko vastaajia kertookin kauhun hetkistä äidin tuskia kuunnellessa:

Olin 10-vuotias veljeni synnyttyä. Tiesin, että jotain pahaa on tulossa, mikä liittyi äidin mahaan ja alituisen itkeskelyyn. Siitä ei puhuttu. Alitajuisesti tiesin, että jälleen on tulossa lapsi, lapsi, joka veti kaikki totiseksi. Äiti oli 46-vuotias, entisiä raskauksia 9. En usko, että äiti hoiti mitenkään itseään, söi mitä sattui olemaan. Perukan akat kävivät päiväilemässä ja moittimassa isää. Kun synnytyksiaika lähestyi, äiti komensi nuorimmat naapuriin, oli helmikuun pakkaset. Joku oli hakenut isän työmaalta kotiin. Äidin valitus kävi niin pahaksi, että minä piilouduin heinäkasaa ja peitin korvani. Välillä isä huusi minua keittämään kahvia ja oli vihainen. Äiti makasi kamarin sängyssä ja valitti surkeasti. Naapurin emäntä tuli hätään. Kun lapsi ei ruvennut syntymään, haettiin lääkäri. Minut komennettiin ulos pakkaseen. Kun taas huudettiin tupaan, lapsi oli syntynyt. Se oli keltainen ja kamari haisi pahalle. Isä sanoi, että oli hyvä kun tuli poika. Minua itketti, olin salaisesti toivonut tyttöä ja nyt minulla oli huono olo, syytin itseäni lapsesta, kun se oli niin kurja. Sillä hetkellä päätin, että olen lapselle parempi kuin toisille pienille, ja niin teinkin. Veli kuoli 40-vuotiaana syöpään. Äiti sanoi, että minä olin hoitanut hänet lapsena. Hän ei itse ollut jaksanut. – – Lapsen synnyttyä kävin hakemassa pienimmät naapurista. Kahvi oli keitetty ja lääkärikin joi sitä. Ja isä. Minä vihasin isää sillä hetkellä. – – Äiti nousi heti kun kykeni lypsylle. Isä painui työmaalle heti seuraavana päivänä. Kamari haisi pitkään mädänneelle ja lapsi itki surkeasti päiväkausia. Myöhemmin kuulin, että hän oli parkunut yhtä soittoa kolme viikkoa.²⁶⁹ (Oulainen)

Aika vauvan hoitajana oli ilmeisesti ollut raskasta, koska tyttö ei itse muistanut veljen itkuja ja omaa työtään. Äiti oli niistä myöhemmin kertonut.

Seuraava kertoja komennettiin sisaruksineen pöydän alle, kun äiti synnytti samassa huoneessa:

Olin varmaan alle 10 v., kun minun oli useamman kilometrin päästä haettava Toivosen Saaraksi sanottu mökin mummu – ja käskettiin sanoa tuolle Saarelle, että keritsimet on otettava mukaan. – – Meitä oli jo iso liuta, kun meidät komennettiin kaikki ainoan tuvan pöydän alle, nurkkaan pöytä ja viltti hupuksi päälle. Siellä vilttiteltassa kuulimme kauhasta jännittyneinä äitimme huudot “Jumala auta”, ja sitten pienen veljemme ensiräkäisy.²⁷⁰ (Pyhäjärvi OL)

Toivakkalainen kertoja oli kahdeksan vuoden ikäinen, kun hänen äitinsä kävi lähellä kuolemaa synnyttäessään kotona kymmenettä lastaan vuonna 1932:

Nuorinta veljeäni odottaessa äidilläni oli vaikea munuaistauti. Kävi sen tähden kerran lääkärissä, mutta ei mennyt toista kertaa, koska kauhistui lääkärin määräystä, että hänelle täytyy tehdä raskauden keskeytys. Äiti oli valtavasti turvoksissa. Jaloissa vallankin oli iho kiiltäväksi punaiseksi pingoittunut. Synnytys oli pitkä ja kivulias. Lääkäriin ei äiti halunnut turvautua, luotti vain siihen, että ilman Jumalan tahtoa ei mitään tapahdu. Kättilö Rasaselle tilanne oli vaikea. Hän ei voinut antaa mitään toiveita äidin ja vauvan eloon jäämisestä. Meille lapsille se yö oli kauhea. Olimme kaikki yhdessä kasassa pienen nurkkakamarin lattialla ja itkimme valtavasti. Pelkasimme että äiti kuolee ja miten meidän sitten käy. Oli karmeaa kuulla lempeän äitimme yhä eläimellisemmäksi käyvää huutoa. Saunakamarissa kestinä asunut vanhus Lida Hokkanen kävi muutaman kerran meitä katsomassa ja toi samat viestit joka kerta: ”Kyllä äitinne kuolee, kun ei lapsen syntymisestä tule mitään”. Isä nukkui tuvan sängyssä kaikessa rauhassa. Ei käynyt katsomassa meitä sen enempää kuin äitiäkään. Vaikutti siltä, että sen ajan miehelle ei kuulunut synnyttäjän eikä lasten tilanteen seuraaminen, olivat aika tunteettomia. Aamuyöstä nukahdimme. Riemu oli rajaton kun herättyämme kättilö ilmoitti, että äiti selvisi synnytyksestä ja saimme mennä häntä ja uutta veljeämme katsomaan.²⁷¹

Salaiset valmistelut

Häpeä ja vaitonaisuus ympäröivät äitien synnytysvalmisteluja, sillä kaiken tuli tapahtua vanhan kansan näkemysten mukaan mahdollisimman salaa²⁷²:

Äiti kaikessa hiljaisuudessa salaa toisilta järjesteli kapaloita, muu perhe harvoin tiesi vauvan tulosta. Tuleva äiti maaseudulla ainakin eli normaalisti, ei sitä väistely raskaampiakaan töitä. Läheiset olivat kuin mitään ei olisi huomattu, ei siitä keskusteltu.²⁷³ (Tottijärvi)

Itse raskaanaoleva äiti on ollut, sanoisiko häveliäämpi, vaikka ei ollutkaan yksinäinen äiti. Ja tiedän tapauksen, kun odottava äiti on teettänyt tulevalle vauvalleen koria vuoteeksi korimestarilla, hän on vienyt nämä kuorimansa pajut joista se tehtiin, metsäistä polkua sinne kori- tai koppamestarille, samoin hakenut valmiin korin samoja teitä, että asia pysyisi mahdollisimman kauan vain pienemmän piirin tiedossa.²⁷⁴ (Ylistaro)

Äiti hommasi sijaisapua perheen ja karjan hoitamiseen. Myöskin äiti hiljaisessa hengessä varusti vaatetarpeita. Koska ei ollut tapana kuu- luttaa raskaudesta joka tilanteessa ja häveliäisyydestä, niistä puhuttiin jonkun läheisen kanssa.²⁷⁵ (Haapajärvi)

Martta muistaa, miten hänen äitinsä päärmäsi riepua punaisella lan- galla ja tämä tapahtui salassa, lukittujen ovien takana.²⁷⁶ (Kauvatsa)

Myös vauvan kori laitettiin kuntoon hyvissä ajoin ennen synnytystä, mutta se pidettiin piilossa eikä näytetty vanhemmille lapsillekaan ai- kaisemmin. Vauvanvaatteet äiti teki myöskin salassa, ei niitä julkisesti tehty. Raskaudesta ei juuri puhuttu vieraille eikä lapsille. Naapurit vain seurasivat, kuinka odottava äiti alkoi pyöristyä. Ei syntymääikää ilmoitettu etukäteen.²⁷⁷ (Kiukainen)

Raskautta ei koettu iloisena asiana, koska se koettiin henkisesti ras- kaana ja hävettävänä. Jos joku siitä tohti puhua, kertoa vaikka että milloin vauva syntyy tai näytellä mitä oli sille varannut, häntä pidet- tiin omituisena.²⁷⁸ (Suomenniemi)

Kättilöt pitivät naisia usein valmistautumattomina lapsen synty- mään, koska kotoa ei löytynyt puhtaita lakanoita ja lapsen vaattei- ta. Naiset valmistautuivat synnytykseen häveliäästi, jolloin materi- aalisia seikkoja tärkeämpi kysymys oli kaiken pysyminen salassa. Kun esimerkiksi vauvan vaatteiden julkinen ompelu ei tullut ky- symykseen, oli selvää etteivät kaikki naiset pystyneet niitä laitta- maan. Muutenkin oli opittu tulemaan toimeen melko vähällä; sitä paitsi rotina- ja varpaisvieraat olivat perinteisesti huolehtineet vaa- tepuolesta. Puolankalainen vastaaja kertoo myös uskomuksesta: ”Synnytykseen ei varauduttu erikoisemmin, kaikki ei edes lapsen vaatteita laittaneet, vanha uskomus oli, että lapsi kuolisi jos vaat- teet olisivat valmiina”²⁷⁹.

Nehän olivat akkojen asioita

Monet kotisyntytyskyselyn vastaajat korostavat, että jos raskaudesta puhuttiin, se tapahtui aikuisten, mieluiten naimisissa olevien naisten kesken:

Ollessani vielä Leppävirralla nuorena, puhuivat vaimot kuiskaten kaikesta ”naisten asioista”. Varottiin puhumasta lasten kuullen. Kerran kuulin erään tädeistäni kertovan, miten aviomies on ”särkeänyt” vaimonsa niin, ettei ”tämä ou puhasta paetoo piällänsä nähny”. – – Yleensä naiset olivat kainoja, eikä näistä asioista paljon puhuttu. Jos oli sattunut erikoisen vaikeita synnytyksiä ja jotain erikoista sen yhteydessä, niistä kyllä puhuttiin.²⁸⁰ (Leppävirta)

Naiset kyllä keskenään puhuivat raskauteen liittyvistä asioista, mutta miehet näihin keskusteluihin eivät osallistuneet ja naisetkin puhuivat paremmin kuiskaillen, ei niitä asioita tarkoitettu miesten eikä keskenkasvuisten kuultavaksi.²⁸¹ (Tammela)

Raskauteen ja synnytykseen liittyvät asiat olivat naisten keskeisiä salaisuuksia joista he juttelivat keskenään kuiskimalla. Ei sellaisista asioista sopinut puhua lasten eikä miesten kuullen.²⁸² (Liminka)

Naiset puhuivat keskenään synnytykseen liittyvistä asioista ja saivat neuvoja vanhemmilta naisilta. Miehet eivät ainakaan kotonani osallistuneet keskusteluun raskaudesta eikä synnytyksestä.²⁸³ (Huittinen)

Kyllä naiset aina keskenään puhuivat niistä mutta ei miesten aikana koskaan. Oltiin hyvin ujoja yleensä siihen aikaan.²⁸⁴ (Humppila)

Jos sattui että miehiä tuli sisälle, niin kyllä puheenaiheet muuttuivat hetkessä.²⁸⁵ (Konnevesi)

Naiset keskenään keskustelivat ja antoivat neuvoja odottavalle äidille. Miesten kanssa ei asioista keskusteltu eikä miesten tai lasten kuullen. Naisten saunavuorot oli keskustelutilaisuuksia. Usein moni nainen kertoi kauhukuvauksia synnytyksestä tai kokemastaan vaikeasta synnytyksestä.²⁸⁶ (Joensuu)

Naiset keskustelivat raskaudestaan ja synnytyksistään. Olivat usein pahoillaan, jos lapsia alkoi tulla tiheään. Ehkäisymenetelmiä ei ollut, joten monet raskaudet ei ollut aina niin toivottujakaan. Miehet eivät näihin keskusteluihin osallistuneet.²⁸⁷ (Juankoski)

Naiset puhuivat kyllä keskenään raskaudesta ja synnytyksestä. Miehet eivät osallistuneet eikä miesten aikana niistä yleensä puhuttu. Äitini,

joka oli syntynyt v. 1875 kertoi, että ennen eivät naisetkaan niistä asioista toisilleen juuri kertoneet.²⁸⁸ (Orimattila)

Eiväthän miehet silloin tällöisiin keskusteluihin [osallistuneet]. Sehän olisi ollut miehelle miehelle häpeän paikka. Nehän oli akkojen asioita.²⁸⁹ (Kerimäki)

Lapsuudessani miehet ja naiset olivat jotenkin eri seurassa. Minun kokemuspöörissän iännät haastelivat keskenään ja naisilla oli omat puheensa. Minä perheen 7:nä ja nuorimmaisena olin äidin poika ja hänen helmoissaan. Siinä kuulin näistä naisten asioista ja synnytyksasiat olivat puheenaiheina, jos ne olivat jollekin ajankohtaisia. Miehet puhuivat hevosista ja maatalousasioista ja naiset karjasta ja talousasioista ja vähemmän eri sukupuolet yhteisistä asioista. Neuvoja antoivat naiset toisilleen vähän niinkuin salaa supattaen.²⁹⁰ (Muruvesi)

Miehet eivät osallistuneet synnytykskeskusteluihin sillä heille riitti keskustelemista tammojen varsomisissa.²⁹¹ (Pälkjärvi)

Raskaus salattiin siis ennen kaikkea miehiltä sekä lapsilta. Oma mies oli tässä suhteessa poikkeus, useimmat kertoivat raskaudesta hänelle:

Kylän naiset yleensä tiesivät tarkkaan, kuka kulloinkin oli raskaana. Miehet eivät yleensä raskauteen ja synnyttämiseen liittyviin keskusteluihin osallistuneet; mies ja vaimo tietenkin puhuivat näistä asioista.²⁹² (Pyhäjärvi Vpl)

Miehille ei näistä asioista hiiskuttu, ainakaan vieraammille. Omalle miehelle saattoi sanoa: ... jos minä vaikka kuolen.²⁹³ (Ruokolahti)

Naiset puhuivat tuttaviansa kanssa raskauteen ja synnytykseen liittyvistä asioista. Miehet ei osallistunut, silloin oltiin vielä niin arkoja keskustelemaan näistä asioista naisten ja miesten kesken. Paitsi oman aviomiehen kanssa kahden kesken.²⁹⁴ (Joensuu)

Yleensä raskaus salattiin niin kauan kuin voitiin, ei siitä kerrottu edes kotiväelle. Hyvä kun sai kerrottua lapsen isälle.²⁹⁵ (Pyhäjoki)

Kaikki eivät halunneet kertoa raskaudesta edes miehelleen:

Anoppini kertoi, ettei sellaisesta kuin raskaus saa puhua miehelle. Ei hän ollut koskaan sanonut miehelleen, vaikka jo tiesi olevansa raskaana, ennen kuin itse huomasi.²⁹⁶ (Mäntsälä)

Monet miehet olivat puolestaan haluttomia keskustelemaan raskaudesta ja kuuntelemaan vaimoaan:

Toisten naisten kanssa kyllä keskusteltiin, mutta aika suppeasti. Miesten kanssa ei ollenkaan, ainakaan minun perheessä. Se loppu alkuusa jos jotain yrittikin. ”Kun out saanu kellukkasi täyteen, niin piekk’ hyvänäs”. Tämä oli vastaus.²⁹⁷ (Ilomantsi)

Miehet ei [keskustelleet raskaudesta] – – Se monta kertaa tympäisiin: työ oli tehty, sillä selvä. Yksin jäit – jos erehdyit vähänkin valittamaan. Kestä, kestä. Ei saanut puhua moitteen sanaa olostaan. Kyllä osa miehistä olivat täysin piittaamattomia, äidin vointiin, synnytykseen tai sitten vauvan hoitoon. Kyllä omakohtaisesti olen saanut karvaasti kokea. Pussinsa vain ovat saaneet tyhjennettyä. Sillä selvä, mitä on tapahtunut, on saanut tapahtua. Kärsi, kestä ja voita. Jos jotain erehtyi puhumaan. Sehän [on] normaalia, sehän kuuluu asiaan. Isälle vain kuului lepo, myös huomion osoitukset.²⁹⁸ (Lapua)

Itse raskaudesta ei puhuttu toisten kesken. Ei miehet tykännyt että niistä puhutaan. Kyllä se oli meidän polven miesten osuus siinä kun alulle panivat. Kaikki muu kuului luontojaan naisille.²⁹⁹ (Toholampi)

Raskauteen ja synnytykseen saatiin opastusta kylän vanhemmilta synnyttäjiltä. Miehet ei osallistuneet koskaan keskusteluun, tahi sen verran rohkaisivat ja sanoivat, että mikä kunnolla naitu on, niin kyllä lapsi itsestään poisikin tulee.³⁰⁰ (Uusikirkko)

Vaikka monet totesivat miesten pysyneen raskaus- ja synnytysaiheisten keskustelujen ulkopuolella, on toisilla kerrottavanaan päinvastaisiakin kokemuksia. Myös miehet saattoivat olla pilailijoita ja pilailun kohteita:

Sellaista miestä helposti kiusattiin, jonka vaimo oli usein raskaana. ”Oot kova sänkymies”, ”tekotapako niin miellyttää”³⁰¹ (Kauhajoki)

Miehet tuppas soittaa suutaan, että taas sekin on tiineenä ja miestä hännättiin, että joutuu keroon karsinaan.³⁰² (Karvia)

Hävetähän sitä raskauttaan sai. Naapurin isäntäkin kysyi: ”Eikö ne jo piisoo?” ja pilkkanauria nauroi.³⁰³ (Multia)

Joskus joku mies saattoi leikillisesti virnuilla: tuo emäntä on näköjään syönyt perunat varsineen, tai tuohon taloon on tullut hyvä perunavuosi.³⁰⁴ (Juankoski)

Siinä vaiheessa tällä meidän kylällä miehet otti raskausasiaan kantaa, kun he jonkun miehistä näkivät kantavan kättilömmе, neiti Saara Puurusen matkalaukkua. Se kun oli vuosien ja vuosikymmenien aikana tullut jokaiselle tutuksi. Kukin oli sitä kantanut vuorollaan. Kenen nähtiin tätä laukkuu kantavan kotiinsa, niin hänelle kyllä riitti huulen heittäjiä niinä päivinä. Häntä kiusoiteltiin että ”sinulla taisi olla tervahauta tulessa”.³⁰⁵ (Juankoski)

Äiti katseiden ristitulessa

Raskaus ei ollut äitien yksityisasia, jos kohta he tilansa olisivatkin halunneet salata. Kylän tai naapuruston naisväki eli jatkuvassa uteliaisuuden tilassa, raskauden peittelyn vääjäämättömänä kääntöpuolena oli sen tarkkasilmäinen valvonta. Raskaus oli vahvasti yhteisöllinen tapahtuma, johon otettiin myös suorasukaisesti kantaa. Jokainen naisista oli vuoroin juoruaamassa, vuoroin juorujen polttopisteessä. Juoruilulla ja huomauttelulla oli sosiaalisen kontrollin luonne, kylän tai naapuruston naiset pyrkivät valvomaan toistensa hedelmällisyyttä. Keskeisiä kysymyksiä olivat lasta odottavan naisen siviilisäätу, ensimmäisen lapsen syntymäaika ja ennen kaikkea lasten lukumäärä.

Naiset tarkkailivat toistensa käyttäytymistä ja ruumiillisia yksityiskohtia havaitakseen mahdollisen raskauden. Odotus saatettiin havaita kasvojen teerenpilkuista tai maksaläiskistä. Kieltäytyminen kahvinjuonnista tai erityisten mielitekojen osoittaminen oli jälleen lähes varma merkki.

Sen muistan kumminkin, että raskaana olevan naisen täytyi pysytellä enempi piilossa kun näkösällä. Jotenkin raskautta hävettiin. Ei se kunnia-asia ainakaan ollut, salamyhkäinen jotenkin. Synnytyssajankohta oli myös piilossa pidettävä asia. Jos nainen meni haastelemaan monennella kuukaudella hänen raskautensa on ja että hän odottaa, häntä pidettiin naurettavana. Kyllä ne ämmät sen merkkilöistä huomasivat itsekkіn. ... sil on napa törröllää ja tissipää musta, kyl ne on piiraat poikiperi uunis, suhkivat mummut saunan jälkeen.³⁰⁶ (Ruokolahdi)

Kyllähän naiset arvaili toisen pieniin päin olosta. Joku oli oikein hyvä huomaamaan, vaikkei vielä mitään näkynytään päällepäin. He huomasivat sen tavasta kietaista villatakki mahan ympäri, helmet ristikkäin ja käsivarret siihen pääle, kuin suojaksi vatsan pääle. Jollakulla alkoi levitä takamus jne. Sitten sanottiin:”Onkoos se pieniin päin”.³⁰⁷ (Pälkäne)

Raskautta äidit koittivat salata mahdollisimman pitkälle. – Naapurit kilpaili sillä, kuka ensin naapurin emännän raskauden tunnisti. Kaikenlaisia tunnusmerkkejä ihmisillä oli. Naama on kirjava, vyötärö häviää. Nyt sillä on pahoinvointi. Tai tekee mieli sitä tai tätä. Joku söi kahvipapuja, joku kauraryyniä. – Jos naapurit huomasivat jotain tällaista, oltiin heti vahingon ilosia. No nyt se taas on tekemässä. Ukko on sen illastanut. – Tässä suhteessa on maailma mennyt parempaan suuntaan. On tullut luonnollisempia näistä asioista.³⁰⁸ (Anttola)

Naiset arvostelivat toisiaan: kovin oli naama kirjava tai poalissa (tarkotti teerenpilkkuja tai maksaläiskiä) on varmaan raskaana. Jos hän kylässä vieraillessaan kieltäytyi kahvinjuonnista, sanottiin, taitaa olla raskaana. Jos oli erityisiä mielitekoja, hänen tiedettiin olevan pienehin päin.³⁰⁹ (Nurmeksen mlk.)

Kun ennen naiset huomasivat olevansa raskaana, he yrittivät pitää sen salassa mahdollisimman kauan muilta, paitsi tietysti sen oma mies tiesi. Toiset yrittivät vähän liiveilläkin pitää muotoja tasapaksuina. Mutta tulihan se lopulta ilmi, ensin joku oli näkevinänsä sen ja yhteistuumin tultiin tulokseen, että paksunaha se, on jo aika mamma. Ja sitten, jos jo useampi lapsi oli, se oli suuri harmikin, isoon perheeseen taas uusi suu lisää. Mutta eihän sille mitään voinut. Herran lahjoja ne lapset on ja ne tuop leivän tullessaan.³¹⁰ (Jaakkima ym.)

Vaimoraukat koetti viimeiseen asti salata paisuvaa vatsaansa. Ei ollut vaatettakaan vara valita. Kiristämään puku alkoi ja ”ämmät” päätteli: ”se on taas vahavana”. Eräs lapseton emäntä sanoi naapurin emännälle, jonka kanssa oli riidoissa ”onko luiru taas tiines?”³¹¹ (Kauhajoki)

Nuoren parin avioituminen oli erityisen antoisa tilanne tarkkailuun. Oliko raskaus alkanut ennen vihkimistä? Tai missä oli vika, jos lasta ei alkanutkaan kuulua?

Kyllä lähiseudun ihmiset huolen aina pitivät kun joku pari oli siinä naimisen kieppeissä. Kun vihittiin, oltiin varmoja, että se taitaa olla niinpäin, vaikkei vielä olisikaan ollut, toivossa on hauska elää. Niinpä minullekin povasivat että taitaa tulla heinäväkkee. Odotus meni vaan ystäviltä vähän yli piirin, kun vartosinkin jouluporsasta. Puheenaihetta naisväellä vaan tahtoo aina [olla] ja sanonta josta paljon puhutaan, siitä paljon pidetään. Kun sain sitten hyvin kehittyneen komean pojan, oli ilo ylimmillään, minulla sekä naapureilla. – Toisaalta se on hyvä minun mielestäni, kun on vartoojia muitakin, ei tarvitse yksin varrotta.³¹² (Kiikoinen)

On sillä ympäristöllä aseita joilla lyödä nuorta vaimoa – sain kokea sitä kun ei heti ensimmäisen vuoden jälkeen sodasta vielä meille

odotettu vauvaa. Sanoi eräs naapurin vaimo, että miehesi on tuhka-
muna kai kun ei tule. Joku taas, että te ette halua lapsia ennen kuin
kaikki muut ovat kunnossa, koti ja puutarha ja kaikki. Ne sattui, kos-
ka itse tiesimme syyn ja olin käynyt lääkärissäkin. Kun vartosin toista
kertaa, sanoi eräs isäntä, jolla itsellään oli 8 lasta, että oletko sää taas
paksuna. Sanoin, olen vasta toista kertaa kylläkin. Se on kumma kun
toine ei osaa millään olla niin kuin odotetaan olevan, tekevän.³¹³
(Kurkijoki ym.)

Kyllä se suhtautuminen raskauteen kanssaihmisillä oli ehkä sellaista
kyräilyä. Nuorikkoa katseltiin että jokoahan se on pieniin päin ja van-
hemmasta synnyttäjistä sanottiin, että taasko se oottaa. Tietysti se
asennoituminen riippui ihmisen luonteesta, toiset kunnioittivat, toi-
set ivailivat.³¹⁴ (Kitee)

Uteliaisuus ja kommentit tuntuivat monien kirjoittajien mukaan
kiusallisilta tai loukkaavilta. Ilmeisesti tapana oli maksaa samalla
mitalla, jos mahdollista. Naiset olivat tavallaan puun ja kuoren vä-
lissä, sillä he eivät voineet suinkaan suvereenisti päättää hedelmäl-
lisyydestään. Ongelmana oli ennen muuta ehkäisykeinojen epä-
luotettavuus. Miesten välinpitämättömyyteen perheen toimeentu-
lostta naiset viittasivat kommentoimalla miehen sukupuolisia halu-
ja: ”Ei kulli kato leipävarrasta, jos on leipää tai ei”³¹⁵; ”Ei kulli
kato leipävarta puale, sanos Koivuska Somero Lautelankylästä, ku
ihmise moittisiva hänt paljos lapsist”.³¹⁶ Jos miehet pitivät vaimon
raskaaksi tuloa tämän omana vikana (ks. luku 3.1.2.), saattoivat
naiset olla tasan tarkkaan toista mieltä. Kun naiset kantoivat huol-
ta leivän riittävydestä, olennainen seikka oli myös nälkäisten
suitsien määrä. Sanonnan mukaan se ei huolettanut miehiä, jotka
olivat ikään kuin sukupuolielimensä tahdottomia jatkeita.

Vaikka naimisissa olevien naisten raskaudentilat olivat periaat-
teessa hyväksytyjä, eivät aviovaimot suinkaan säästyneet pahoilta
sanoilta hedelmällisyysnormeista poiketessaan. Aviottomia äitejä
pilkattiin usein avoimesti.

Miten lähiympäristö suhtautui raskauteen? Se riippui siitä, oliko syn-
nyttäjä aviossa tai avioton. Yleensä aviossa olevien naisten raskaus oli
kunnia kylän akoille, joka sais sen ensimmäisenä tietää ja saattoi tuo-
da tietonsa julki naapureille. Silloin ei ollut kahvikupposesta puutet-
ta. Naimattomat naiset saivat usein itkeä yksinäisyyden katkeria kyy-
neliä ympäristön, etenkin naisten juoruilevan ja tylyn suhtautumisen

vuoksi. Joskus heitä ei haluttu huomata. Joskus heitettiin ilkkuva piikki tai herja vasten kasvoja. Joskus saattoi oma äiti vihata langennutta tytärtään hyvinkin katkerasti, koska hän katsoi maineensa tyttären aviottoman raskauden vuoksi menneen.³¹⁷ (Käkisalmen mlk.)

Naimisissa olevan raskauteen suhtauduttiin myönteisesti, mutta aviottoman lapsen odottaja sai kuulla olevansa vaikka mikä, huora yleisesti.³¹⁸ (Puolanka)

Jotenkin odottava äiti oli tärkeä ympäristölle. Arvioitiin kestäkykyä, taloudellisia oloja jne. Yleisesti paheksuttiin aviotonta suhdetta. Syy pantiin aina naiselle. Ei otettu ollenkaan huomioon miehen ehkä väkivaltaisuutta tai luonteen petollisuutta. Ei myöskään arvostettu suurta lapsilukua, ei varakkaalle perheellekään.³¹⁹ (Savonlinna)

Raskauteen suhtauduttiin monella tavalla. Monilapsisen perheen äidistä, joka oli usein myös köyhä, sanottiin: ”Joko se nyt taas on paksumana, eikä noita olis jo riittänyt”. Toisesta taas, jos pariskunta oli useamman vuoden ollut aviossa, ennen kuin vauva ilmoitti tulostaan ”No jo sekin nyt viimein, mikähän sitä näin kauan viivytti”. Tästä samasta henkilöstä oli ehkä jo ennätetty sanoa: ”Ei kuljettu polku ruohotu”, varsinkin jos tiedettiin hänen seurustelleen useamman pojan kanssa ennen avioliittoa. Kun ”polku” sitten kuitenkin ”ruohotui”, todettiin vain: ”jopa viimein tärppäs”.³²⁰ (Juupajoki)

Mitä naiset siis lopultakin pelkäsivät ja häpesivät, kun eivät halunneet raskautensa tulevan julki? Nähtävästi juoruilua ja pahoja puheita, jotka näyttävät olleen ainoa vaihtoehto huomaavaiselle vaikenemiselle.

Joko se taas odottaa...

Useat kotisynnytyskyselyyn vastaajat perustelivat odottavan äidin häpeää tämän liian monilla lapsilla. Häpeä oli tuskallista tietoisuutta siitä, että uteliaat kyläläiset tuijottivat paheksuen jälleen raskaana olevaa monen lapsen äitiä. Perinteinen suhtautumistapa, häveliäisyys, yhdistyi uusiin normeihin sopivasta lapsiluvusta. Naiset häpesivät ja salasivat raskauttaan sitä enemmän, mitä useampia lapsia heille syntyi.

Lähiympäristö suhtautui raskaanaoleviin naisiin sillä tavalla, että heti kun joku oli saanut vihiä tapauksesta, niin heti siitä mentiin juoruaan naapurille. Useampilapsisten perheiden äitejä surkuteltiin. ”Kuu-

luppas kun se on toas tekemässä. Olis siihen perheeseen niitä lapsia jo riittänyt. No eikö se tie joka otrille”.³²¹ (Längelmäki)

Monet naapurin muijat olivat melkein vahingoniloisia, “joko se taas odottaa”.³²² (Sortavalan mlk.)

Monessa tapauksessa odottavalle äidille itselleen oli vähän häpeäksi kun oli raskaana, etenkin jos lapsia oli jo monta perheessä.³²³ (Mikkelin mlk.)

Raskaus pidettiin salassa mahdollisimman kauvan. Se oli jotenkin syntinen asia, se piilotettiin esiliinan alle, varsinkin jos oli jo monta lasta oli melkein häpeä näyttää naapureille, että taas on sattunut vahinko sillä vahinkoja oli paljon.³²⁴ (Kuhmoinen)

Entisajan äideille oli ympäristön päivittely varmaan raskasta: taasko ja taasko saat.³²⁵ (Sotkamo)

Kyllä lähiympäristö pilkkasi jos alkoi olla useampi lapsi.³²⁶ (Kirvu)

Lähiympäristö katsoi hieman halveksivasti uutta synnyttäjää kyläkunnallaan, että onko se taas paksuna.³²⁷ (Soini)

Kun joku vartosi lasta, vaikka oli avioliitossa, niin puhuttiin kun hän piti isoja vaatteita, että hänellä on “häpeen peitto”. Kai se olikin, kun lapsia oli melkein joka paikassa 8–12 ja paha ukko ei, ei se paljon vaimoa ilahduttanut kun huomasi olevansa raskaana. Lapset oli välttämätön paha useinkin.³²⁸ (Kuhmalahti)

Monin paikoin pidettiin erityisen huonona yhdistelmänä köyhyyttä ja isoa lapsimäärää. Äidit saivat näissä tapauksissa kuulla kunniansa, joskus myös miehen osa muistettiin:

Ympäristön suhtautuminen odottavaan naiseen oli varsin moni-ilmeistä. Talojen emännät saivat odottaa ilman mitään ihmettelyä. Mutta vähävaraisen kansan osa oli toinen. Toiset köyhät paheksuivat toisiaan, että ”jo taas sekin on pieniin päin, eiköhän olisi jo riittänyt siihenkin mökkiin”. – – Ja miehiä ilkuttiin, että ”salvaa pitäisi”. Kaikkein surkeinta oli kun tyttö joutui synnyttämään. Ja mitä köyhempi tyttöparka oli, sitä suurempi häpeä ja pilkan aihe se oli. Ja se äpärä pysyi koko elämänsä huonompana, jollei muuttanut muualle, piiloon.³²⁹ (Karvia)

Ennen oli toisin kuin nykyään, raskautta yritettiin salata mahdollisimman pitkään. Sitä suorastaan jotenkin kuin hävettiin, se koettiin kuin alentavana, ainakin köyhemmissä perheissä. Sitä tunsu itsensä

toisen luokan kansalaiseksi. Joku saattoi sanoa ”taasko sinä olet raskaana”. Läheiset sukulaisetkin saattoivat katsoa vähän kieroon. Ehkäisykeinoja ei ollut ja mies katsoi oikeudekseen toimia kuten halusi, perhettä ei suunniteltu! Mies kylvi ja nainen kasvatti ja kantoi taakan ja häpeän.³³⁰ (Juankoski)

Ympäristö suhtautui ylseästi raskauteen, jos oli kysymyksessä köyhä suuri perhe, puutteellisuutta.³³¹ (Perho)

Miksi raskaana olevaa pilkattiin?

Monet muistitietokyselyn vastaajat kertovat raskaana olevan naisen ivaamisesta ja pilailusta tämän kustannuksella, kertomatta lainkaan syytä tällaiseen käytökseen:

Äidille saattoi lähiympäristö laskea karkeaa pilaa raskaudesta, jota ei nykyään kuule meidän seudulla.³³² (Haapajarvi)

Lähiympäristö tais suhtautua odottavaan vähän pilkatun, ”kottikärryn työntäjään”!³³³ (Iisalmi)

Raskaana olevaan naiseen moni suhtautu ylseästi, sano että se on taas vahavana.³³⁴ (Lappajarvi)

Suhtautuminen saattoi olla ihmettelyä, joko ivailevassa tai surkuttelevassa mielessä.³³⁵ (Lumivaara)

Lähiympäristö ja etenkin äidin sisko pilkkasi hyvin usein äidin isoa vatsaa, huomasi silloin että äiti itki.³³⁶ (Kaukola)

Siskoni Martha, joka oli vanha piika, pilkatun saneli, Juhannusko Saimalta punakukkaset vei, kun tuli huomaamaan kun ei kuukautisia näkynyt vaatteissa. Silloin minä läimäytin vasten läsijä Marttaa.³³⁷ (Kestilä)

Ympäristön suhtautuminen lasten odottamiseen oli ollut äitini kokemusten mukaan [n. 1900–1930] kielteistä. Puheet olivat yleensäkin olleet vihan, torjunnan sävyisiä näin: ”Taas se työntää lasta tähän muualimaan. Se kun ei merkinnyt mitään tavallisen ihmisen lapsensaanti – parempi, ettei olisi lapsia saanut”. – Kertoi oma äitimme ja ihmetteli, kun naiset odottivat ilolla ja lasta todella toivoen vauvaa perheeseen [1950-luvulla] ja isätkin alkoivat ”odottaa lasta”.³³⁸ (Nilsiä)

Ensisynnyttäjän lapsenteko oli tavallisesti ympäristön taholta uteliaisuuden ja pilapuheiden aihe.³³⁹ (Alajärvi)

Lähiympäristössä oli aina niitä, jotka nauroivat toisen ihmisen raskaanaoloa, varsinkin jos oli ensikertalainen.³⁴⁰ (Kaustinen)

Ympäristö suhtautui mikä mitenkin, joku ivallisesti, joku säälien, että joko taas.³⁴¹ (Nilsia)

Vain muutama kertoja sanoo lasta odottavaan naiseen suhtauduttun luontevasti tai myönteisesti, selostamatta tilannettaan kuitenkaan sen tarkemmin³⁴². Eräs mainitsee raskaana olevan saaneen naapuriapua, toinen taas kiittelee rotinantuoja³⁴³. Lapsen odottaminen oli ihailtavaa myös lapsettomuuteen verrattuna³⁴⁴.

Naapurien ja sukulaisten kielteisiä puheita lapsen saamisesta on vaikea tulkita yksiselitteisesti. Voidaanko ilkeämieliset pilat tai muut vastaavat kommentit lukea pelkästään huonosti käyttäytyvien ihmisten tiliin, vai heijastavatko ne jotain yleisempää näkemystä? Hyvä tapahan oli se, ettei raskaudesta puhuttu, eikä varsinkaan onniteltu – sitä oltaisiin luultavasti pidetty pahana enteenä. Erään vastaajan mukaan lapsen saaminen oli niin tavallista, ettei siitä ollut aihetta onnitella:

Raskaus koettiin tuolloin [1930–1940 -] tavallisemmaksi kuin nykyään. Kun kuultiin naisen odottavan, ei hän joutunut nykyisentapaisen onnittelutulvan kohteeksi.³⁴⁵ (Säskylä)

Kun vain ilkeydet oli tapana ilmaista suoraan ja myönteisesti tai neutraalisti ajattelevat pitivät suunsa kiinni, on vaikea päätellä miten ”yleensä” odottaviin äiteihin tai lapsen saamiseen suhtauduttiin. Näyttää kuitenkin selvältä, että koska raskauden paljastamisesta ei missään tapauksessa voinut seurata mitään myönteistä, se oli syytä salata niin pitkään kuin mahdollista.

Raskaana olevan naisen pilkkaamisen tai ilkeämielisen pilailun tämän kustannuksella voi tulkita myös osaksi reproduktiotabua. Epäpuhtaiksi luokiteltuja ihmisiähän paitsi pelätään, myös inhoetaan. Heidän sosiaalinen arvonsa asetetaan kyseenalaiseksi.³⁴⁶ Odottavaa äitiä ei enää 1900-luvulla ole yleensä pidetty niin saastaisena, että hän ei olisi voinut esimerkiksi valmistaa ruokaa³⁴⁷.

Kotisyntyysaineiston vastaajat eivät liioin käytä raskaana olevista naisista saastaisuuteen tai epäpuhtauteen suoraan viittaavia käsitteitä. Kuitenkaan lasta odottava nainen ei ollut yhteisön tasavertainen jäsen. Hänet voitiin sysätä marginaaliin. Naisten raskaudestaan kokema häpeä ja eristäytyminen kotipiiriin oli välttämiskäyttämistä, johon lähiympäristö ajoi nämä juoruilun, pilailun ja ivailun keinoin.

Rituaalisesta eristämisestä, pilailusta tai pilkasta ei voine tehdä sellaista johtopäätöstä, ettei äitiyttä yleisesti ottaen olisi arvostettu, tai että kaikki raskaudet olisivat olleet jollain tavoin ei-toivottuja. Sosiaalinen ja fyysinen eristäminen kuuluvat siirtymäriittien liminaalivaiheeseen. Rotinoilla ja varpaisilla juhlittiin äidin paluuta yhteisönsä synnytyksen jälkeen. Lahjojen ja kestitysten määrästä voi päätellä kyseessä olleen tärkeä ja arvostettu juhla³⁴⁸.

Mikä on ollut tabun sosiaalinen sisältö 1900-luvulla? Mitkä asiat ovat olleet Douglasin sanoin ”pois paikoiltaan”, kun joku oli raskaana ja synnytti? Millä tavoin lapsen syntyminen pystyi saattamaan sosiaalisen järjestyksen uhanalaiseksi?

Kuten edellä kävi ilmi, ympäristö tarkkaili äidin siviilisäätystä sekä lasten syntymäaika ja lukumäärää. Poikkeamat normeista horjuttivat yhteisön elämää ja sen arvoja. Aviottoman lapsen synnyttäminen oli jo vanhastaan paha rikkomus, kun taas liian pian häiden jälkeen ilmaantunut esikoinen voitiin antaa anteeksikin. Tilanne täytyi kuitenkin käydä yhteisöllisesti kahvikupposten keralla läpi. Tabu näyttää saaneen uutta sisältöä syntyvyyden säännöstelyn yleistymisestä 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Naapurien ja sukulaisten kielteiset kommentit toistuvasti raskaana olevista äideistä heijastelivat muuttumassa olevia käsityksiä sopivasta perhekoosta. Ison perheen äiti oli anomalia ja sai hävetä paitsi useammin, myös enemmän kuin muutaman lapsen synnyttävä kanssaisarensa, pilkatuimpia olivat edelleen kuitenkin aviottomat äidit.

Lasten lukumääränkään tarkkailu ei myöskään välttämättä merkinnyt pysyvästi negatiivista suhtautumista ison perheen äitiin tai lapsiin. Lapsen synnyttyä tultiin äitiä ja vauvaa katsomaan:

Kun oli pieni mökki ja jo monta lasta niin ympäristö sääli että taas on noin, joku neuvoi että se estää raskaudesta kun tekee niin ja näin, mutta taas kun se vauva oli tullut niin joku naapuri toi leivän, pullaa, vaatetta, maitoa ja aina vauvaa käytiin isolla joukolla katsomassa.³⁴⁹ (Kivijärvi)

Siellä missä syntyvyyden säännöstelyn idea ei ollut vielä lyönyt itseään läpi, suhtauduttiin perheen yltäkylläiseen kasvamiseen myönteisesti. Todennäköisesti naiset näilläkin seuduin salasivat raskautensa yhtä häveliäästi kuin muuallakin. Ilmeisesti käyttäytyminen kuitenkin motivoitiin toisin.

Naapurit ja kaikki yleensä suhtautuivat hyvin luontevasti synnytyksiin. Kylässä oli parikymmentä taloutta ja vuorotellen niihin perheisiin syntyi lapsia 5–10 lasta perheeseen. Korostaisin suhtautumista perhe-lisäykseen vielä sanalla: arvokkaasti.³⁵⁰ (Kittilä)

Ympäristö suhtautui kunnioittavasti lasta odottavaan äitiin ja paljon niitä pienokaisia taloa päälle syntyikin. Meidän kylälläkin oli usea yli 10 lapsen perhe.³⁵¹ (Lavia)

Kuten luvussa *Työ naisen kunnia* kävi ilmi, aikakauden agraarinen ihanneäiti teki ankaraa työtä aamusta iltaan, oli hänellä lapsia siten paljon tai vähän. Tulkitsin pikaiseen työhön ryhtymisen myös synnytyksen jälkeiseksi puhdistautumiseksi. Kun yhteisö valvoi äitien hedelmällisyyttä ja otti ihanteekseen pienen perheen, se myös tiedosti naisen aseman työtä tekevänä ja perhettä elättävänä naisena. Vaivat tahdottiin pitää kohtuullisina. Vaikka tarinoiden naiset synnyttivät parhaimmillaan ohimennen kesken töittensä, joutuivat monet kuitenkin synnyttäessään kärsimään paljon, makaamaan päiväkausia lapsivuoteessa ja laiminlyömään töitään, joihin vain harvat äidit saivat pätevää ja pitkäaikaista apua. Äiti joka ei pystynyt tekemään työtä oli anomalia, samoin äiti joka vaaransi henkensä, terveytensä, työkykynsä ja kunnialliset perheen eteenpäinviemisen mahdollisuutensa synnyttämällä lapsen toisensa jälkeen.

Jokaisen lasta odottavan naisen ja perheen kohdalla oli jäljellä edelleen uhka, joka on vasta viime vuosikymmeninä olennaisesti pienentynyt. Äiti ja lapsi saattoivat kuolla synnytykseen, tai pian sen jälkeen. Odotus ei voinut olla vapautuneen iloista, jos kuoleman vaara synnytyksessä oli todellinen. Kuten sanottiin, naiset

olivat synnyttäessään “toinen jalka haudassa ja toinen haudan par-
taalla”. Naiset, kuten myös heidän kantamansa lapset, olivat edel-
leen haavoittuvia ja siksi marginaalissa³⁵². Odottava äiti oli menos-
sa vaaraa kohti ja vaaraa ilmaistiin tabulla.

Syntymä ja kuolema liittyivät toisiinsa todellisin ja metaforisin
säikein. Kotisyntyiskyselyn vastaaja kertoo:

Muistan järkyttävän kysymyksen, kun eräs vanhus kysyi ensimmäistä
lastaan odottavalta naiselta, että ”koskas sinä kuolet?”– Onhan sinne
aikaa vastasi odottava äiti. Kerroin tädilleni järkyttävän kuulemiseni
ja hän nauraen totesi, että se kysymys tarkoitti, että koska vaimo syn-
nyttää. Minusta se oli enemmän kuin huono vitsi, sillä tämän odotta-
van äidin oma äiti oli kuollut juuri hänen synnytykseensä! Tämä sa-
mainen vaimo kertoi kasvattiäitinsä sanoneen, että ”sinä kuolla nap-
sahdat synnytykseen kuten äitisikin”. Vaan onnea oli ja kaikki meni
hyvin.³⁵³ (Lapinlahti)

3.2.2. Äitiysneuvolat ja kulttuurin muutos

Ensimmäiset äitiysneuvolat perustettiin Helsinkiin ja Viipuriin
vuonna 1926. Valtakunnalliseksi äitiysneuvolatoiminta tuli vuon-
na 1944, jolloin laki äitiys- ja lastenneuvoloista velvoitti perusta-
maan jokaiseen kuntaan lääkärin johtaman neuvolan.³⁵⁴ Äitiys-
neuvolatoiminta perustui väestöpoliittisiin ja lääketieteellisiin aja-
tuksiin, jonka mukaan raskaana olevaa äitiä ja kehittyvää sikiötä
on syytä tarkkailla mahdollisten riskiraskauksien havaitsemiseksi.
Tavoitteena oli muun muassa äitiys- ja lapsikuolleisuuden vähen-
ttäminen. Tässä suhteessa tärkeänä pidettiin myös neuvontaa, eli
biolääketieteellisten reproduktioon liittyvien terveys- ja sairaus-
käsitysten, modernin lastenhoidon, hygienian, kodinhoidon ja ra-
vinto-opin opettamista äideille.³⁵⁵ Samalla haluttiin vastaavat kan-
sanomaiset tavat kitkeä pois, mikäli ne olivat ristiriidassa koulu-
lääketieteellisten näkemysten kanssa. Tarkoituksena oli saada kaik-
ki synnyttävät äidit turvautumaan lasta odottaessaan ja synnyttäes-
sään koulutettuun kättilöön ja tarvittaessa synnytyssairaalaan.

Äitiysavustuksen saannin ehdoksi asetettiin vuonna 1948 käy-
minen tarkastuksessa neljännen raskauskuukauden loppuun men-

nessä. Tuon tarkastuksen tärkeimpiä toimenpiteitä oli WaR-reaktio eli kuppakoe. Ritva Nätkin tulkitsee tämän toimenpiteen vertauskuvallisesti äidin saastaisen luonnon lääketieteelliseksi paljastamiseksi.³⁵⁶ Voidaankin ajatella, että neuvolatoiminta kokonaisuudessaan oli äidin epäpuhtauden käsittelyä ja puhdistamista. Palaan aiheeseen luvussa 3.3.

Kuten edellä kävi ilmi, kansan käsitys oikeasta suhtautumisesta raskaustilaan perustui reproduktiotabuun, mikä ilmeni häveliäisyytenä, vaikenemisenä ja raskauden kätkemisenä. Välttämiskäyttäytymisen kääntöpuoli oli naapureiden ja kylän väen – etenkin naisten – voimakas uteliaisuus ja tiukka hedelmällisyyden valvonta. Tabu oli jo lähtökohdiltaan täysin vastakkainen neuvolotoiminnan idean kanssa. Myös ajatukset äitiyden sisällöstä erosivat toisistaan. Kansa oli vast’ikään omaksunut ajatuksen rajoittaa perheen kasvua ja edistää näin äitien mahdollisuuksia työntekoon ja perheensä elättämiseen. Neuvoloiden tavoitteena oli puolestaan panostaa äitien synnytysterveyteen sekä lasten hoitoon. Valistajat toivoivat äitiyden pääsisällöksi lasten ja kodin hoitoa.

Neuvolatoiminnan käynnistyminen ja vakiintuminen merkitsikin kulttuurisia konflikteja ja murrosta suhtautumisessa raskauteen ja synnytykseen. Neuvoloiden antamat ohjeet olivat usein ristiriidassa kansanomaisen käytännön kanssa – kansan tapojen juurimiksihan neuvontaa juuri harjoitettiin. En kuitenkaan tässä puutu ohjeiden ja valmennuksen sisällöllisiin kysymyksiin, vaan ainoastaan itse neuvolatoiminnan ideaan. Kuten edellä kävi ilmi, reproduktiotabun mukaan elävät naiset eivät olleet tottuneet liikkumaan ainakaan raskauden loppuvaiheessa julkisilla paikoilla, eivätkä keskustelemaan raskaustilastaan kuin harvojen ja valittujen seurassa. Äiti, sisar, anoppi tai hyvä ystävätär olivat olleet useimmille lasta odottaville naisille ainoita mahdollisia henkilöitä, joiden kanssa he olivat voineet vaihtaa kokemuksia tai kysyä neuvoja.

Kättilöt ja lääkärit luonnollisestikin tiesivät kansanomaisesta tavasta kätkeä raskaus. Tohtori Rosa Lilja-Johnsson tuomitsee tällaiset käytännöt Kättilölehdessä vuonna 1934:

Kuitenkin näkee yhä vieläkin kättilön työtä paljon aliarvioitavan, koko heidän työtään pidetään siksi salamyhkäisenä ja epäilyttävänä, että siitä tuskin voidaan julkisesti seurassa puhua. Tämä tietysti johtuu puolestaan siitä, että varsinkin aikaisemmin, mutta yhä vieläkin lapsen odotusta ja saamista pidetään miltei häpeällisenä. Niinpä näkee-kin tulevan äidin usein koettavan mahdollisimman kauan salata tilansa lähimmältä ympäristöltäänkin. Ja kättilöt tietävät kertoa tapauksista, joissa etenkin perheen vanhemmat lapset pitävät uuden tulokkaan ilmestymistä perheeseen suurena häpeänä antaen myös äitinsä tämän hyvin ymmärtää. Osaltaan saamme tästä selityksen siihen, miksi äidiksi tulevat jotenkin harvoin itse raskauden aikana etsivät neuvoa kättilöltä, jollei mikään huomattava sairaus ole kysymyksessä.

Yleisen äitiyshuollon tehtäviä mielestäni olisikin juuri suuren yleisön valistaminen. Yleiseen mielipiteeseen täytyy ehdottomasti saada lähtemättömästi painetuksi muutamat perustotuudet. Äitiys sinänsä, lapsen odottaminen ja saaminen kuuluvat elämän pyhimpiin tapahtumiin. Niistä ei saa puhua leikkiä laskien, pilkaten ja halveksuen, vaan syvimmällä kunnioituksella ja arvonnolla.

Lilja-Johnsson näkee tabun äitiyden vastaisuutena. Rahvaanomai-
nen häveliäisyys, pilailu ja pilkkaaminen pitää korvattaman äitiy-
den kunnioituksella ja arvonnolla. Tämä on tärkeää muun mu-
assa sen tähden, että äidit innostuisivat lähtemään koulutettujen
kättilöiden ja lääkärien tutkittaviksi. Kirjoittaja jatkaa:

Samaten täytyisi jokaisen oppia ymmärtämään, että nainen jo raskau-
den aikana on huollon ja säästämisen tarpeessa, että hänen synnytyk-
sen aikana tulee saada opinkäyneen henkilön avusta sekä kylliksi pit-
kä lepo synnytyksen jälkeen, voidakseen jälleen päästä entisiin voi-
miinsa. Viimemainitussa suhteessa kuulee yhä vieläkin sellaisia lau-
suntoja, että olisi jollain lailla ihanteellista ja jonkinlainen suuri kun-
nia tuleva sille naiselle, joka yksinään synnyttää, ja synnytyksen jäl-
keen ryhtyy heti kaikkiin askareisiinsa, niin kuin mitään ei olisi ta-
pahtunut. Juuri tällaiset ajatukset täytyy kitkeä pois juurineen ja
päinvastoin osoittaa, kuinka surulliset seuraukset useinkin saadaan
tämöisen menettelyn johdosta.³⁵⁷

Lilja-Johnsson tunsi aikakauden kansan naisten äitiysihanteet, jot-
ka rakentuivat omatoimisuudelle, työlle ja ahkeruudelle. Samalla
kun hän toivoo äitiyden arvostuksen nostamista ja tabun hävittä-
mistä, vaatii hän myös äitiyden sisällön muuttamista. Kansan pa-
rissa arvostettu äiti hoiti tunnollisesti työnsä, mutta häpesi raskaut-
taan. Lilja-Johnsson puolestaan asettaa äitiyshuollon päämääräksi

raskauden ja synnytyksen arvostuksen lisäämisen ja työntekoon liitettyjen äitiysihanteitten poisjuurimisen. Lääkärin mielestä äitien ei pidä keskittyä tuotantoon, vaan uusintamiseen.

Kuitenkaan ei voi sanoa, että kättilöt ja lääkärit olisivat yksissä tuumin kamppailleet raskauden hävettävyyttä vastaan. Kättilöopiston johtaja Aulis Apajalahti muistuttaa artikkelissaan *Raskausajan terveydenhoidon pääseikat* vuonna 1943, että odottavan äidin vaate- tuksen tulee olla paitsi käytännöllinen, myös “kernaasti sellainen, joka suojaa mahdollisimman hyvin sivullisia huomaamasta äidin raskautta”.³⁵⁸

Paljastumisen pelko

Äitien kannalta suurin kynnyks neuvolaan lähtemiseen liittyi siis häpeään³⁵⁹. Häpeän aiheutti paljastumisen pelko. Seuraavista katkelmista voi jälleen havaita, että häpeä liittyi usein suurperheisyyteen; avainsana on *taas*.

Yleensä lapsen odotusaika salattiin vielä omana aikanaani. Se oli jotenkin kunnia-asia ettei siitä sivulliset tienneet. Siitä syystä moni ei mennyt neuvollaan, sillä sieltä joku kyläläinen yhytti ja tieto levisi nopeasti. Taasko?³⁶⁰ (Suomussalmi)

Myös minä olen synnyttänyt 8 lasta. Tunsin erittäin ikävinä ne ympäristön ihmisten arvostelevat käyttäytymiset jotka minuun kohdistuivat raskaana ollessani – katsoivat kuin halpaa makkaraa ja kuiskivat ”taas tuo saapi”. Sen koin hyvin arkuuttavana, en viitsinyt neuvolasakaan käydä, niin jäi monet äitiyspakkaukset saamatta – niin tuike tarpeeseen kuin ne olisi ollut.³⁶¹ (Vieremä)

Yleensä äitiysneuvolaan meno oli vastenmielistä, koska sieltä varmimmin lähti huhu liikkeelle, kuka taas oli raskaana.³⁶² (Laihia)

Ei silloin puhuttu paljon synnyttämisestä etukäteen, sanottiin että taas sekin saa lapsen – tuntui kuin olisin ollut jokin pahantekijä, koetin pitää piilossa mahdollisimman pitkään, ettei kukaan tietäisi. Usein menin piiloon jos näin että naapureita tuli. Kuusi poikaa ja 1 tyttö tuli tehtyä. En jutellut neuvolassa kenenkään kanssa, koetin mennä niin myöhään että siellä ei enää ollut muita. – Ei silloin puhuneet ehkäisystä, se oli vain tehtävä niitä lapsia.³⁶³ (Sonkajärvi)

Jos köyhänpuoleinen nainen jo useamman kerran raskaana ja vähemmänlapsiset varakkaat seurasivat köyhemmän elämää, sanoivat keskenään, köyhät purkavat kakaroita kuin yksi jopa kaksikin jokaisena vuotena ja tulevat kunnan elätiksi meidän kaikkien harmiksi. – – Ei ennen vuotta 1937 meidän kylässä kukaan nainen käynyt äitiysneuvoloissa, jos joku puhui lähtevänsä, kylän akat ja ukot olisivat nauraneet kuin parhaalle kaskulle. Raskauteen ja synnytykseen saatiin opastusta kylän vanhemmilta synnyttäjiltä.³⁶⁴ (Uusikirkko)

Odotusta hävettiin. Ei sitä helposti ilmaistu. Monilapsisen perheen äitikin kääräisi hameen kummalliselle mutkalle, salatakseen raskauden. Naapurit kuitenkin heti huomasivat, nyt taas odotetaan, se on pikkusiin päin. Ei vanhaan aikaan olisi tullut kysymyksenäkään neuvolaan meno eikä puhuttu kenellekään. Eikä siitä oltu tietääkseen vaikka tiesikin.³⁶⁵ (Viiala)

Raskaana olevat naiset eivät siis pelänneet itse neuvolaa, vaan matkaa sinne ja muiden äitien tapaamista odotushuoneessa. He eivät halunneet tilansa paljastuvan naapureille ja tuttaville. Toisaalta neuvolalla ei ollut välttämättä vetovoimaakaan, sillä raskaudesta ja synnytyksestä oli totuttu suoriutumaan omin ja naispuolisten lähisukulaisten tarjoamin neuvoin. Tämä traditio oli kuitenkin murtumassa – osa äideistä ei pitänyt ”vanhan kansan” neuvoja relevantteina. Monet kotisyntytyskyselyn vastaajat esimerkiksi tunsivat suuren määrän raskauteen ja synnytykseen liittyviä uskomuksia, mutta järjestään kaikki sanoivat, etteivät ole ottaneet niitä koskaan vakavasti. Eräs äiti kertoo, että hän kävi anopiltaan salaa neuvolassa, koska tämä ei olisi sitä hyväksynyt³⁶⁶. Vanhemmat, useampia lapsia synnyttäneet äidit kuitenkin epäilivät neuvoloiden ja neuvonnan tarpeellisuutta:

Vanhemmillä äideillä oli aivan kielteinen käsitys, ”Ei semmoset neuvoot tartte. Kyllä mukula syntyy neuvomata”.³⁶⁷ (Viiala)

Vanhemmat naiset pitivät neuvolatouhua turhanaikaisena. Lapsen syntyminen katsottiin luonnolliseksi tapahtumaksi, josta ei huudeltu etukäteen.³⁶⁸ (Alatornio)

Raskauden alkuaikoina pidettiin raskaus salaisena asiana, niin kauan kuin se alkoi päällepäin näkyä. Kaikenlaisiin töihin osallistuivat naiset synnytyshetkeen asti, mm. maataloudessa esiintyviin raskaisiin töihin. Uskomuksena oli, että kaikenlainen liikunta ja rehkiminen helpottaa

synnytystä. – – Äidit jotka synnyttivät kotona, eivät käyneet neuvolassa neuvoja kyselemässä. Eivät pitäneet sitä tarpeellisena. – Kyllä se tapahtuu kuten ennenkin, ilman neuvoja.³⁶⁹ (Jalasjärvi)

Minä en kyllä muista mitään neuvolasta vielä siihen aikaan, enkä tietenkään olisi käynytäkään, koska en olisi pitänyt sitä mitenkään tarpeellisena. Päin vastoin turhana. Minun mielestä raskaus oli sellainen asia, että siitä ei puhuttu, ei oikein mitään, niin kuin ei mitään olisi ollutkaan tulon päällä. Kun ei siinä ollut mitään erikoista, siellä vauva vain potkiskeli. Ei ollut mitään vaivoja, ei oksennuksia, eikä muita. Olisiko syy sitten se, että olin tehnyt monet vuodet raskaita maa- ja navettatöitä. Oli niin lujarakenteinen kruppi, että se kyllä kesti.³⁷⁰ (Lapua)

Vanhemmat, useita lapsia synnyttäneet äidit suhtautuivat neuvolaan varauksellisesti. Kun kävin itse neuvolassa, kuulin seuraavanlaisen keskustelun: “Olen tehnyt viisi lasta ja rapelot [keskoset] päälle enkä ole ennen neuvolaan tarvinnut ja hyvin olen pärjännyt”.³⁷¹ (Juankoski)

Muuruveteläinen kertoo kuvaa salaamiseen liittyviä ristiriitaisia tunteita:

Olin onnellinen ja ylpeä kun odotin ensimmäistä lastani. Ihmettelin, kun joku tuttavani jäi pois häistä tai hautajaisista tai moneen muuhun tilaisuuteen ei voinut mennä kun oli ”paksuna”. Kaupan huoneissa asuva sukulainen tyhjensi likaämpärin illalla kun tuli pimiä että ei kukaan häntä näe kun hän odottaa lasta, vaikka oli naimisissa. Kun äitiysavustus tuli voimaan, tuli myös määräys, ennen kuin kolme kuukautta raskaudesta menee umpeen täytyy mennä neuvolaan kättilön tarkastukseen ja asianmukaiset anomukset täyttämään. Siinäpä tuli pulma. Jos sinne menee, koko kylä tietää kohta että olen raskaana.³⁷²

Kirjoittaja oli onnellinen odottaessaan ensimmäistä lastaan, eikä hän ymmärtänyt miksi hänen olisi pitänyt karttaa julkisilla paikoilla esiintymistä. Toisaalta hänenkin mielestään oli arveluttavaa kuuluttaa asia heti alkuunsa koko kylän tiedoksi.

Seuraavat kertojat mainitsevat äidin iän neuvolan karttamisen syynä:

Pihlajavedellä naapurini emäntä oli aina niin pyöreähkö, ettei hänestä huomannut odottiko vai ei. Elettiin 1950-luvun alkuvuosia kun hän yllättäen 50 vuotta täyttäneenä synnytti pojan. Äitiysneuvolahan oli v. 1950 valmistuneella terveystalolla. Sinne tämä emäntä ei mennyt,

sillä hän karttoi jo julkisuutta, kun niin vanhana synnytti. Siihen aikaan kun tällaiset asiat eivät pysyneet salassa, sillä terveystalon vahvistamistarina ollut rouva hölötti kaiken mitä näki neuvolassa tapahtuvan. Näin tuo emäntä ei saanut äitiyspakkaustakaan. Tämä oli perheen 7. lapsen tulo.³⁷³ (Keuruu)

Täällä oli kaksi äitiä, jotka ikänsä puolesta karttelivat neuvolaa, 45 ja 47 vuotiaat. Lopuksi lähtivät ja sattuiivat asemalle yhtä aikaa. Nousivat junaan, toinen jäi pois Orimattilan asemalla toinen seuraavalla, Viljamaan pysäkillä. Yhtä aikaa sitten tulivat sitten neuvolan portille, jossa sitten yhdessä itkivät ja nauroivat "häpeäänsä".³⁷⁴

Eipä siellä [neuvolassa] yleensä puhuttu paljoakaan, vaan jokavuotiset synnyttäjät melkein häpesivät ja istuivat hiljaa. Varsinkin iäkkäät ihmiset tunsivat sen neuvolan olevan heille paljastuspaikka.³⁷⁵ (Suomussalmi)

Nämä naiset ovat hävenneet itseään vanhoina synnyttäjinä. Perhe-suunnittelu oli käynnistynyt juuri lapsirajoituksella. Keski-ikäiset, mielestään riittävästi lapsia saaneet vanhemmat kiinnostuivat ensimmäisinä raskauden ehkäisystä.³⁷⁶ Yhä useammat äidit synnyttivät lapsensa nuorina, mistä tulikin normi. Vanhat synnyttäjät olivat anomalioita ja saivat hävetä. Moitteet saattoivat jatkua vielä synnytyslaitoksellakin:

Kun olin saamassa nuorinta poikaamme oli meillä jo kahdeksan lastenlasta ja kyllä siellä [synnytyssairaalassa] oli sanottu, että mitä tuo mummo tänne tuli, mutta hoitajat olivat sanoneet, että aina on nuori kun tänne tulee.³⁷⁷ (Kivijärvi)

Joillain paikoin syntyvyyden säännöstely muuttui normiksi vasta 1950-luvulla, jolloin monilapsiset äidit olivat pulassa naapureidensa paheksunnan ja häpeän kanssa:

Sodan jälkeen oli kunnia-asia tehdä ja saada lapsia kun oli paljon menetetty sodassa. Myöhemmin suhtautuminen muuttui. Kun oli 5. 6. tai 7. lapsi tulossa oli sitä jo peiteltävä, koska naapurit paheksuivat suurta lapsilaumaa. Kun ensimmäisten raskauksien aikana kävi neuvolassa saamassa opastusta monta kertaa, niin viimeisten aikana vain vihjaisi kättilölle kylällä nähdessään, että voi laittaa papereihin merkinnän asiasta, asia tuli julki vasta aivan loppuajana.³⁷⁸ (Lehtimäki)

Kun raskaana olevat naiset eivät aikaisemmin olleet juuri kylillä näyttäytyneet, herättivät ensimmäiset neuvolassa kävijät pahenusta:

Äitiyspaketin takia täyty käydä lääkärissä, kyllä sitten sai kuulla että siellä ne uudet ämmät menee vatta pystyssä ko parihärjät. Miehet kai oli siihen syyttömiä.³⁷⁹ (Loimaa)

Tiedonhalua ja tavaran tarvetta

Häpeä oli kuitenkin nieltävä, jos mieli saada vauvan varusteita sisältävän äitiyspakkauksen. Valtion äitiyspakkauksia alettiin jakaa aluksi sosiaalisin perustein vuonna 1938. 1950-luvun alussa neuvoloiden kirjoissa oli jo yli 90 % synnyttäjäistä³⁸⁰. Ilman houkuttimena toiminutta äitiyspakkausta neuvolatoiminnan laajamittainen käynnistyminen olisi saattanut olla huomattavasti hitaampaa. Sodan ja pula-ajan oloissa vaatimatonkin avustus oli etuus, jota oli vaikea jättää käyttämättä. Kätilö Anna Luodon mukaan moni tuli neuvolaan liian myöhään, ja useimmat kävivät vain sen ainoan kerran mikä oli tarpeen äitiyspakkauksen saamiseksi.³⁸¹

Monet kotisyntytyskyselyn vastaajat tähdentävät äitiyspakkauksen merkitystä neuvolavastaanotolle hakeutumiselle:

Kun äitiysneuvolatoiminta alkoi, niin kaikki äidit kävivät neuvolassa. Siellä oli pakko käydä, sillä äitiysavustuspakkauksen saaminen edellytti neuvolassa käyntiä. – – Vanhemmat, useita lapsia synnyttäneet äidit suhtautuivat neuvolaan varauksellisesti.³⁸² (Juankoski)

Raskaana olevat äidit teki töitä siksi, että helpotti ehkä syntymätoimitusta ja itse ne äidit laittoi paikatkin kuntoon eikä siinä viikkoja makoiltu. Oli toki aina joku, jonka sai auttamaan tarpeen mukaan. Mutta kyllä ne äitit oli liika alistuneita tai kunnian haluko niillä oli, eihän ne edes olisi neuvolaan mennyt, määräyshän siihenkin piti tulla silloin. Se äitiyspaketti taisi tehotä siihen asiaan. Se neuvola oli vähän arka asia, ettei vainkaan tuttuja näkyis.³⁸³ (Juva)

Neuvoloihin eivät vanhemmat äidit menneet ennen kuin se tuli äitiysavustuksen ehdoksi. – – synnytykseen neuvoja saattoi saada esim. vanhemmalta siskoltaan, jotkut myös äidiltään.³⁸⁴ (Haapajarvi)

Äitiysavustuksen saaminen edellytti käyntiä kättilön tai lääkärin tarkastettavana ennen neljännen kuukauden päättymistä. Määräaika oli kai annettu synynnäisen kuppataudin hoitamisen takia. Nykyinen käytäntö, että käydään neuvolassa kokeissa sen toteamiseksi, että onko raskaana, tuntuu epätodelliselta, kun muistaa sen ajan, jolloin syyt olivat äitiyspakkaus ja synnytysavun tilaaminen.³⁸⁵ (Mouhijärvi)

Työtä täytyi tehdä aivan synnytykseen saakka. Raskaana oleva nainen ei hoitanut itseään millään tavoin, koska silloin ei ollut neuvoloita, eikä raskautta pidetty mitenkään hoitamisen arvoisena. – – Mutta äitiysavustuspakkausten tultua vasta perustettuihin neuvoloihin, jouduivat äidit käymään neuvolassa jos halusivat pakkauksen. Neuvolassa käytiin 2–3 kertaa.³⁸⁶ (Juva)

Kyllä neuvolassa täyty käydä jokaisen, joka halusi pakkauksen. Mutta ensimmäisellä kerralla en käynyt, kun asia oli niin uusi, mutta sain pakkauksen, kun kättilö kirjoitti toristeen. Äitiysneuvolaan suhtauduttiin epäilevästi. Eikä naiset puhuneet keskenään mitään.³⁸⁷ (Karvia)

Yleensä äitiysneuvolaan meno oli vastenmielistä, koska sieltä varmimmin lähti huhu liikkeelle, kuka taas oli raskaana. Se koettiin pikemminkin pakoksi äitiysrahan ja äitiyspakkauksen saamiseksi.³⁸⁸ (Laihia)

Äitiysneuvolatoimintaa ei ennen talvisotaa juuri tunnettu eikä sitä myöskään tiedetty kaivata. Lapsia tehtiin vain vanhempien ihmisten neuvojen ja kokemusten mukaan. Vaikka neuvolatoiminta olikin uutta ja outoa, ei sitä sentään paheksuttu, vaikka ei myöskään siellä käyntiä pidetty erikoisen tarpeellisena. Vasta kun äitiysavustuksen saamisen ehtona oli neuvolassa käynti, alkoivat kaikki raskaana olevat käyttää neuvolan palveluita hyväkseen.³⁸⁹ (Pyhäjärvi Vpl.)

Neurolakäynneille oli myös käytännön esteitä:

Neuvolassa kävivät äitit alkuun neuvolatoiminnan alkuaikana vähän. Pakolliset kerrat, jotka vaatiin äitiyspakkauksen saantiin. Vanhemmilla äiteillä ei maaseutulla tullut käytyä neuvolassa. Kättilö tuli kotiin katsomaan. Kulkuyhteydet olivat monella esteenä. Kuka olisi jäänyt kotiin entisiä lapsia hoitamaan. Kun isät oli omassa töissään. Jopa etempänä savotoissa. Eikä ne miehet naisten lapsenhoitajaksi jääneet. Oli eräs isä, joka kehui itse, että hän ei ota lasta syliinsä ennen kuin kävellen itse tulee syliin.³⁹⁰ (Kaavi)

Kaikesta vastustuksestakin huolimatta voidaan sanoa, että neuvolatoiminnalle oli olemassa myös sosiaalinen tilaus. 1940-luku,

sota- ja jälleenrakennusaika oli monessa suhteessa murrosaikaa naisten elämässä. Nuoret äidit halusivat uudenlaista tietoa ja kokemusten jakamista ilman pelottelua. Tiedonjanoa tyydytettiin lue- malla lääketieteen tohtori Armas Ruotsalaisen kirjoittamaa ”Nuoren äidin kirjaa”, ja Kotilieden ”Pallerokerhon” lehtisiä³⁹¹. Arvo Ylppöä kuunneltiin radiosta ja luettiin hänen kirjoituksiaan³⁹². Monet kotisyntytyskyselyn vastaajat olivat käyneet mielellään neuvolassa ja osa heistä oli tyytyväisiä saamiinsa neuvoihin ja teh- tyihin tutkimuksiin. Useinkaan ohjeita – esimerkiksi hygieniasta, lepäämisestä ja ravinnosta – ei kuitenkaan noudatettu³⁹³.

Sota-aikana harjoitettu väestöpoliittinen propaganda oli osal- taan murentanut reproduktiota- bua. Poikkeusolot vaikeuttivat muutenkin häveliäisyssääntöjen noudattamista:

Sota-aikana raskaana olevaa naista kannustettiin, hänelle annettiin etuoikeus jonoissa ja hän voi vapaasti liikkua missä vain. Aikaisem- min saattoi odottava äiti ”hävetä” esiintymistä julkisuudessa.³⁹⁴ (Hau- ho)

Jotkut äidit olivat jo ennen neuvolan tuloa käyneet yksityisesti kättilön luona hakemassa neuvoja, ja he olivat saaneet näistä hyviä kokemuksia:

Siihen aikaan kun itse tarvitsin, kättilö otti vastaan omassa asunnos- saan. Muistaakseni 5–6 kuukaudelta lähtien joka kuukausi. Ei muuta kun koittelemalla totesi, kyllä tämä edistyy ja kun olin hyvävointinen niin sehän oli kaikki kaikessa. Mutta tunsin, että se henkinen tuki mitä hän kaikella sydämellisyydellään jakoi, se antoi kuin hohtoa odotukseen. Hän tiesi kehityksen niin tarkkaan sen eri vaiheissa, kaikki on vain ohimenevää, pidä mieliala korkealla ja keskity tapah- tumaan rauhallisesti, se koettelee voimia mutta selkiät voittajana. Se oli aina niin mainiota evästä viimeisiin odotuspäiviin. Saaneeko sel- laista opetusta tänä ylen kehittyneenä aikana?³⁹⁵ (Virrat)

Joissain tapauksissa kättilöt houkuttelivat häveliäitä naisia asiakkakseen aivan henkilökohtaisesti:

Kummuni Hanna Kukkola asui kättilön naapurina vastakkaisella puo- lella niinikään sadan metrin päässä. Minkäänlaista neuvoa hän ei käy- nyt kysymässä kättilöltä, vaikka olisi ollut aihettakin. Ei tohtinut, kun tilanne muutenkin nolotti. Vasta synnytykseen kättilö haettiin. Kun

hän varttui neljättä lastaan niin kättilö tuli sitten (kylässä käytiin toisisaan ja kättilö seuraili lasten kehitystä vaivihkaa, vaikkei niistä mitään kirjanpitoa tehty) heillä käymään ja otti asian puheeksi, kysyen suoraan odottiko hän. Kun kummi myönsi niin olevan, kättilö pyysi että hän saisi ottaa virtsanäytteen, että jos vaikka olisi munuaisissa jotakin, niin se olisi parempi ajoissa tietää. Niin siinä sitten sen käynnin jälkeen kummi sanoi rohkaistuneensa ja uskaltautuneensa sen jälkeen neuvoa pyytämään jos jotakin outoa ilmeni. Kuusi lasta hänkin sitten sai. Että hitaasti koulutettuun neuvojaan perehdyttiin, kun oli kerran lapsesta asti kasvettu siihen että näistä asioista ei puhuta. Sitten kyllä pulputettiin kun lapsi oli syntynyt – miten on oltu kuin toinen jalka haudassa toinen haudan kallaalla.³⁹⁶ (Suomenniemi)

Neuvola antoi odottaville äideille aiheen liikkua julkisilla paikoilla ja pisti heidät keskustelemaan raskaudesta vieraittenkin ihmisten, kuten kättilön tai lääkärin kanssa. Tämä kaikki heikensi reproduktiotabua ja raskauden kokemista häpeälliseksi.³⁹⁷

Tottakai raskaus oli ennen neuvolatoimintaa aivan mystinen tapaus. Odottava nainen oli jotain, jonka piti pysyä jokseenkin piilossa.³⁹⁸ (Karvia)

Kai raskaus aikoinaan yhdistettiin niin voimakkaasti sukupuolielämään, että siitä ei paljon puhuttu. Vanhemmat ei siitä puhuneet, ei edes äiti! eikä siitä puhuneet sukulaisetkaan. Mitään neuvoja ei saanut, kaikki raskauteen liittyvät asiat sai oppia itse kokemaan. Ei uskaltanut keneltäkään kysyäkään niistä raskausasioista. Kun ensimmäisen raskauden aikana mieskin oli sodassa, sai uuden elämän kantamisen ensivaiheet kokea yksin, eikä niistä tohtinut puhua kenenkään kanssa. Ainoastaan kättilön ja lääkärin kanssa heidän luona käydessään ja toisten odottavien äitien kanssa, olivathan he kohtalotovereita. Myöhempien raskauksien aikana asioista puhuminen oli jo yleisempää, sen kai sai aikaan yleinen äitiysneuvolatoiminta. – – Lapsen saaminen ei enää ollut tabu, vaan osa naisen elämää. Miehet kyllä pysyivät näitten keskustelujen ulkopuolella.³⁹⁹ (Juankoski)

Jag tror, att de flesta mammor ej fick någon råd och handledning av någon annan än på mödrarådgivningen. Det talades ej mycket om graviditet och förlossning kvinnor emellan. Och inte deltog männen alls för dessa ämnen nämndes ej i deras närvaro. Det var som en stor skam att tala om det.⁴⁰⁰ (Kristiinankaupunki)

Kun häveliäisyydestä tulee takapajuisuutta

Kuten edellä kävi ilmi, äitiysneuvolaan menivät 1940- ja 1950 - luvuilla innokkaimmin nuoret ensisynnyttäjät, jotka kokemattomina olivat vastaanottavaisempia uudentalaiselle tiedolle. Vasta ensimmäistä lastaan odottavina he eivät myöskään kokeneet asemaansa kylillä kulkiessaan ja neuvolan odotushuoneessa niin häpeälliseksi kuin useamman lapsen synnyttäneet.

Taistelu *tiedosta* sisälsikin kulttuurisen muutoksen ytimen. Kuten Ritva Nätkin on todennut, synnytysten ammatillinen apu vaikiinutettiin ennen kaikkea tiedon nimissä⁴⁰¹. Vastaavasti monet kotisynnytyskyselyn vastaajat kertovat, etteivät he esimerkiksi ennen ensimmäisen lapsensa syntymää tienneet juuri mitään synnytyksestä. Kysymys on tietenkin siitä, mitä kulloinkin pidetään tietona. Lääketieteellinen ja väestöpoliittinen tieto perustui naisen reproduktiokyvyn biologiseen ymmärtämiseen ja sen lääketieteelliseen ja sosiaalipoliittiseen tarkkailuun ja edistämiseen. Taustalla oli ajatus, jonka mukaan tavallisten aviovaimojen elämäntehtävä oli synnyttämisen sekä lasten ja kodin hoito. Reproduktiotabun murtuessa vanhat raskauteen ja synnytykseen liittyneet käsitykset ja käytännöt menettivät merkitystään, niitä alettiin pitää jonakin ei-tietona, usein halveksittuna taikauksena. Kättilöt ja lääkärit kamppailivat tarmokkaasti taikauksoksi ja tietämättömyydeksi nimeämiään kulttuurisia käsityksiä ja käytäntöjä vastaan. Häveliäisyyden moraalinen arvo asetettiin niin ikään kyseenalaiseksi. Raskautensa paljastamista ja hankkiutumista lääkärin tai kättilön tutkittavaksi alettiin suosia ja pitää moraalisesti oikeana ja viisaana käyttäytymisenä. Häpeämisestä, joka oli ollut aikaisemmin oikean ja viisaan käytöksen kulmakivi, tuli takapajuisuutta. (Tällä hetkellä raskauttaan häpeävää naista pidettäisiin varmaan jo psyykkisesti ongelmallisena tapauksena.)

Kansanomainen reproduktiota koskeva tietous ei sisältänyt pelkästään häveliäisyyttä ja maagista tietotaitoa, vaan myös rahvaan naisen kokemuksen arjesta. Tähän kuului käsitys äidistä työtä tekevänä ja perhettään elättävänä naisena, kuten myös suhteellisen nopeasti levinnyt käsitys perheen koon rajoittamisesta sekä eettisesti että taloudellisesti oikeansuuntaisena periaatteena. 1900-lu-

vun alkuvuosista lukien pariskunnat halusivat parantaa elinolosuhteitaan hankkimalla yhä vähemmän lapsia. Lapsirajoituksesta tuli normi, jota kylän *ämmät* näyttävät valvoneen innolla, kuten reproduktiota ja seksuaalisuutta muutoinkin⁴⁰². Hälyttävästi yleistynyt syntyvyyden säännöstely saikin äitiysvalistajat toimeen. Neuvolatoiminta perustui olennaisesti väestöpoliittiseen huoleen, joka oli monessa suhteessa vastakkainen kansan naisten (ja miesten) oman kokemuksen kanssa. Paradoksaalista kyllä, väestöpoliittisesti ihanteelliset monen lapsen äidit eivät vaikuta olleen alkuvuosina neuvonnasta yhtä kiinnostuneita kuin ensisynnyttäjät.

Neuvoloiden merkitys oli suuri naisten naapuruuteen, sukulaisuuteen tai ystävyYTEEN perustuvien neuvonta- ja kontrolliverkostojen murentajina; tietenkin näitä verkostoja rapautti myös muu yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos. Kotisynnytyksineen vastauksista voi päätellä, ettei kylän väen harjoittama hedelmällisyyden valvonta ole ollut mieluisaa ainakaan niiden äitien mielestä, jotka normeista poiketessaan ovat joutuneet loukatuiksi. Kenties monet naiset – etenkin jälkikäteen tilannetta arvioidessaan – luovuttivat reproduktioon liittyvän neuvonta- ja kontrollioikeuden mielihyvin yhteisön ulkopuolelle. Neuvolainstituutiota voi pitää yhtenä 1900-luvun kuluessa kiihtyneen äitiysaiheisen kansanvalistuksen hedelmänä. Valistuksen vastaanottaminen ei enää ollut henkilökohtaisesta harrastuksesta kiinni, kun kaikki äidit houkuteltiin kättilön ja lääkärin vastaanotolle äitiyspakkauksen avulla. Äidin ja anopin häveliäisyyttä ja ankaraa työntekoa painottavat neuvot eivät juurtuneet täydellisesti enää nuorempaan ikäpolveen, joka alkoi yhä useammin suhtautua raskauden hoitoon myös koululääketieteellisistä ja muista valistajien tarjoamista periaatteista käsin. Syntyvyyden säännöstelystä ei kuitenkaan luovuttu. Lääkäreitä lukuun ottamatta useimmat miehet pysyivät raskaus- ja synnytyskysymysten ulkopuolella – keskustelu isien osallistumisesta synnytykseen ja vauvanhoitoon oli vielä edessäpäin⁴⁰³.

3.3. Puhtaat ja likaiset äidit

3.3.1. Äiti, koti ja terveys

Naisen olemus ja tehtävät olivat suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa laajamittaisen uudelleenmäärittelyn kohteena 1800-luvun keskipaikkeilta alkaen. Naisen paikkaa pohti etenkin nouseva keskiluokka yhdistyksissään, lehdistössä ja kirjallisuudessa. Tämän keskustelun avainsanoja olivat äiti, koti, terveys, siveellisyys ja isänmaa. Naisen luonnolliseksi osaksi ja ensisijaiseksi toimialueeksi määriteltiin yhä useammin äitiys. Äidin ominaisuudet ja tehtävät konstruointiin näissä keskusteluissa uudelleen. Tiede, ensi vaiheessa etenkin biolääketiede, toimi legitimaatioperustana, kun kulttuuria haluttiin muuttaa. Perusteet äitiyden painottamiselle haettiin usein biologiasta, naisen reproduktiiviseksi tulkitusta ruumiinrakenteesta, ja päämäärä sivistyksellisistä, kansallisista ja poliittisista pyrintöistä. Naisen tulkittamisesta terveydeltään heikommaksi astiaksi ja toisaalta ensisijaisesti uuden sukupolven synnyttäjäksi ja kasvattajaksi seurasi intensiivisen huomion kiinnittäminen sekä hänen omaan terveyteensä että niihin taitoihin, joilla hän äitinä pystyi edistämään lastensa, koko perheensä ja tätä kautta koko kansakunnan terveyttä ja hyvinvointia. Se pyhättö, missä äitiyden piti kuokoistaa, oli koti. Viihtyisässä kodissa emännöi siveellinen, puhdas ja kotitaloustöissä taitava äiti, siellä viihtyi työnsä jälkeen myös perheen isä. Tärkeintä oli, että siellä varttui uusi, terve ja voimakas sukupolvi, isänmaan toivot.

Samanaikaisesti naisen osasta keskusteltiin piharappusilla, pyykkituvissa ja kirkonmäillä jokseenkin eri painotuksilla, mikä tuotti sivistyneistön naisille paljon huolta ja vaivaa, mutta avasi samalla myös innostavan työmaan. Kansan naiset maaseudulla ja kaupungeissa piti vakuuttaa äitiyden merkityksestä ja etenkin sen oikeanlaisesta toteuttamisesta. *Yhteiskunnalliselle äitiydelle* omistautuneet naiset alkoivat uhrautuvasti valistaa kansaa sekä ammattityössään (opettajina, sairaanhoitajina, kättilöinä) että vapaa-aikanaan.⁴⁰⁴

1800- ja 1900-lukujen vaihteen kättilöopiskelijoita opettajineen. Kättilöliiton arkisto.

Puhtausvalistus kuului olennaisena osana naisille suunnattuun neuvontaan. Aivan erityisen merkityksen puhtaus sai kättilöiden työssä ja heidän harjoittamassaan äitiysvalistuksessa.

3.3.2. Puhdas äiti, puhdas koti, puhtaat lapset – hygienian äitiyden rakentamisena

Lukiessani aineistojani huomioni kiinnittyi siihen, että kättilöt ja lääkärit pitivät puhtautta äärimmäisen tärkeänä niin asianmukaisessa synnytyksen hoidossa kuin kodeissa yleisemminkin. Puhtausvaatimuksia perusteltiin äidin terveydellä. Perustelu nojasi ajan biolääketieteen⁴⁰⁵ tärkeään alueeseen: hygieniaan. 1800-luvun loppupuolella tehdyt mikrobiologiset keksinnöt olivat suunnanneet uudelleen biolääketieteellisiä terveystäsityksiä ja niiden mukaisia käytäntöjä. Samoihin aikoihin koululääketieteen professiot olivat

saaneet yhä enemmän vaikutusvaltaa ihmisten arkielämään.⁴⁰⁶ Lääkärit kiinnittivät erityistä huomiota ihmisen ja hänen ympäristönsä puhtauteen, mikä ymmärrettiin ennen kaikkea bakteerien torjuntana. Toisaalta puhtautta käytettiin ajan biolääketieteessä myös sielun ja ruumiin terveyden metaforana.⁴⁰⁷ Puhtaus ja terveys on siitä lähtien liitetty yhteen, jopa niin tiukasti, että emme tule ajatelleeksi hygienian muita symbolisia ulottuvuuksia.

Tarkastelen tässä luvussa puhtautta äitiyden puhdistamisena ja rakentamisena. Äitiyteen liittyneitä käsityksiä tarkastelin reproduktiotabun yhteydessä s. 63–71. Tulkintojeni inspiraatiolähteenä olen käyttänyt edelleen Mary Douglasin ajatuksia puhtauden ja lian symbolisista merkityksistä.

Teoksessaan *Purity and Danger* Douglas lähtee siitä, että lian mietiskely on yhteydessä järjestyksen ja epäjärjestyksen, olemisen ja ei-olemisen, muodon ja muodottomuuden, elämän ja kuoleman pohdintaan. Mary Douglas selittää tämän skeemateorian avulla. Lika on välttämätön sivutuote asioiden skemaattisesta luokittelusta ja järjestämisestä. Kulttuuri tarjoaa aina joukon peruskategorioita, joihin ajatukset ja arvot on siististi järjestetty. Asiat, jotka ovat pois paikoiltaan, ovat likaa. Ruoka ei ole likaista, mutta se on meidän mielestämme likaa ollessaan esimerkiksi vaatteissa tai lattialla. Elämässään kaidalta polulta poikennut ihminen voi tahrata maineensa. Havaitessamme anomalian, likaa, normalisuus kirkastuu mielessämme: tiedämme miten asioiden pitäisi puhtaimmillaan olla. Jokainen kulttuuri kehittää omat mallinsa siitä, mitkä asiat ovat normaaleja, mitkä poikkeavia.⁴⁰⁸

Järjestäessämme, siivotessamme, pestessämme ja desinfioidessamme me emme suinkaan tuhoa pelkästään bakteereita, emmekä karkoita tarttuvia tauteja, vaikka esimerkiksi juuri synnytysten hoidossa hygieniää perustellaan usein näin. Puhtauskäyttäytyminen on perustaltaan symbolista ja rituaalista: puhdistamisrituaaleissa luomme ja vahvistamme kulttuurissamme tärkeitä kategorioita. Rituaali elävöittää kokemusta ja formuloi sitä.

Puhtaussäännöt palvelevat Douglasin mukaan sekä käytännöllisiä että symbolisia tehtäviä. Useimpia puhtaussääntöjä perustellaankin käytännön syillä sekä yksinkertaisesti miellyttävyydellä ja

inhottavuudella. Douglas on sitä mieltä, että kukaan yhteisössä ei välttämättä ole tietoinen puhtaussääntöjen takana olevasta symboliikasta – hän vertaa niitä kielellisiin malleihin, joita kaikki puhujat noudattavat, vaikka eivät pystykään niitä eksplikoimaan. Näin ollen puhtauskäyttäytymisen taustalta ”löytyvät” merkitykset ja symbolit ovat tutkijan konstruktioita, eivätkä ne välttämättä perustu kulttuurin edustajien tavanomaisiin tulkintoihin.

Mary Douglas torjuu hedelmättömänä väitteen, jonka mukaan eksoottisimmillakin muinaisilla riiteillä on terve hygieeninen perusta, samoin kuin väitteen siitä, että suuri kuilu erottaisi meidän järkevät hygienia-ajatuksemme primitiivisten ihmisten virheellisistä kuvitelmistä. Myös meidän ajatuksemme liasta ilmaisevat symbolista järjestelmää.⁴⁰⁹

Kuten edellä jo todettiin, 1800-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä lähtien naiset pyrittiin yhteiskunnallisessa keskustelussa määrittelemään nimenomaan äideiksi. Hyväksi äidiksi ei kuitenkaan voinut tulla miten vain. Tässä kiinnitän huomioni niihin kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin vaatimuksiin, joiden mukaan äidin piti olla puhdas ja pitää myös ympäristönsä, kotinsa ja perheensä puhtaana. Puhtaus sisälsi koko joukon moraalisia aspekteja – hyvää ja puhdasta äitiyttä tuotettiin mm. avioitumalla hyvissä ajoin ennen lapsen syntymää. Puhtaus merkitsi sen lisäksi yhä kiihtyvää pesemistä, peseytymistä ja siivoamista. Näitä askareita tulkitsen Mary Douglasin tapaan toimintana, jolla on myös symboliset ja moraaliset ulottuvuutensa⁴¹⁰.

Puhtaudella konstruointiin uudenlaista äitiyttä, joka haluttiin puhdistaa monenlaisista äitien elämään kuuluvista asioista, kuten työstä (alempien luokkien naiset) ja seuraelämästä (ylempien luokkien naiset)⁴¹¹. Niistä tuli äitiyden puhtaan kategorian ylijäämää, likaa. Puhdas äiti omistautui lapsille ja kodille. Kun lapsen saaminen, äitiys, oli ollut aikaisemmin toistuaankin poikkeustilanne, anomalia, kääntyi tilanne nyt päinvastaiseksi. Synnyttämisestä sekä lasten ja kodin hoidosta piti tuleman naiselle ensisijainen tehtävä, jolloin kaikki muu naisen elämässä voitiin tulkita anomaliaksi.

Kysymys oli siis äidin tehtävien ja ominaisuuksien uudelleenmäärittelystä. Palaan uudelleen Lakoffin esimerkkiin äidin käsit-

teestä terttumallina. (Ks. luku 1.1.3.) Tämän mukaanhan äidin käsitteen sisältö on kulttuurisesti vaihteleva, eli siihen voidaan liittää monenlaisia ehtoja liittyen esimerkiksi sukulaisuusjärjestelmään ja äidin tehtäviin.

Emme voi tarkalleen tietää, mitä äidin käsitteellä eri yhteiskuntaryhmissä 1800-luvulla tarkoitettiin, eli millaisia ehtoja siihen liitettiin. Oletan kuitenkin, että Lakoffin nimeämistä ehdoista *hoivamalli* oli nykyistä huomattavasti harvemmin ihmisten mielissä. Yläluokkaisilla äideillä oli palvelijat ja lastenhoitajat, maalaisnaisen pienokaisten perään katsoi äidin ohella mummo, isompi lapsi tai muu raskaampaan työhön kykenemätön talouden jäsen. Puhtaan äidin luominen merkitsi hoivamallin voimakasta painottamista. Lisäksi äidin käsitteen ehtoihin liitettiin *kotitalousmalli*: äiti oli henkilö, jonka ensisijaisiin ja jokapäiväisiin toimiin kuului kotitaloudesta ja etenkin sen puhtaudesta huolehtiminen. *Perheenelättäjämalli* oli kuulunut äidin käsitteen tavanomaisiin, luultavasti tärkeimpiin ehtoihin ainakin maalaisrahvaan parissa. Modernia äitiä luotaessa perheenelättäjämalli sai väistyä, sillä perheen elättäminen katsottiin yhä useammin vain isän velvollisuudeksi.

Jo tällä käsitteellisellä uudelleenmuokkauksella äitiyden kategoria epäilemättä kirkastui: äidistä piti tuleman kokoaikaisesti reproduktiolle omistautuva, lapsia hoivaava ja kotia hoitava henkilö. Tällainen äitiys ei siis ollut naisen oman elämän mittakaavassa enää anomalia. Se ei kuitenkaan riittänyt, sillä lapsen syntymään liittyi väistämättä muitakin anomalioita, kuten reproduktiotabua käsittelevässä kappaleessa kävi ilmi. Modernin, lapsia ja kotia hoitavan puhtaan äidin idea asettui edelleen rinnakkain synnytystä koskevien epäpuhtauskäsitteiden kanssa. Perinpohjaisilla puhtausrituaaleilla täytyi häivyttää ajatus reproduktion saastaisuudesta ja siihen liittyneet käsitykset naisesta *a priori* saastaisena, pahana, syntisenä ja toisarvoisena olentona⁴¹². Ahkerasti kylpevänä, pesevänä, pyykkäävänä ja siivoavana perheenäitinä tai ammatissaan puhtaudelle, hoivalle ja kasvatukselle omistautuneena *yhteiskunnallisena äitinä* nainen saattoi puhdistautua kaikenlaisesta loasta, mitä kulttuurimme oli naiseuteen liittännyt. Puhtausrituaaleilla rakennettiin uudenlaista, kansalaiskelpoista naiseutta ja äitiyttä.

Puhdas äitiys konstruointiin koulutetun kättilön avustamassa synnytyksessä rituaalisesti monivaiheisten pesu- ja siivoustoimenpiteiden kautta. Äiti pestiin ennen synnytystä ja lapsi synnytettiin perusteellisesti siivotussa huoneessa, puhtaiden lakanoiden päällä. Avustajana toimiva kättilö oli sitä ennen peseytynyt, pukeutunut puhtaaseen virka-asuunsa ja desinfioinut kätensä lysolilla. Vastasyntynyt lapsi pestiin ja käärittiin puhtaisiin kapaloihin. Toivuttuaan äiti olikin valmis toimittamaan hänelle osoitettuja puhtaasti äidillisiä tehtäviä, kuten huolehtimaan omasta, lapsensa ja kotinsa puhtaudesta.

Lapsen synnytyksessä tärkeänä inhimillisenä siirtymänä on eri tavoin ritualisoitu kaikissa kulttuureissa. Meillä tämä uusi, biolääketieteellinen puhtausrituaali korvasi vanhan puhdistautumisriitin, kirkottamisen.⁴¹³ Äitiydestä konstruointiin nyt keskeinen kulttuurinen kategoria, jonka jatkuvasti uhattuna olevaa puhtausta piti vaalia päivittäin. Vastaavasti vain puhdas äiti pystyi huolehtimaan kodin ja perheen puhtaudesta ja tuottamaan terveitä lapsia. Ajatus jatkuvan puhdistautumisen tarpeellisuudesta käynnistettiin symbolisesti huolellisella synnytyshygienialla. Puhtausrituaalin asiantuntijoita olivat lääkärit ja suorittajia heidän kouluttamansa kättilöt.

Vesi liittyy uskonnolliseen symboliikkaan: muodottomana ja eriytymättömänä vesi soveltuu uudestisyntymisen ja puhdistamisen vertauskuvaksi ja välineeksi. Vedessä kaikki on liuennutta; mikä on tapahtunut, on lakannut olemasta. Uusi elämä voi alkaa.⁴¹⁴ Peseminen ja peseytyminen kuuluu rituaalisen käyttäytymisen perustoimintoihin. Albert Hämäläisen mukaan suomalaisessa *taikaterapiassa* kylvyt ja pesemiset ovat olleet yleisiä parannusmenetelmiä⁴¹⁵. Rituaalinen ruumiinpesu, samoin kuin vastasyntyneen kylvetyksiirit ovat kuuluneet yleensä naisten tehtäviin⁴¹⁶. Vedellä on pesty pois kaikki yliluonnollinen ja moraalinen epäpuhtaus, synti. Pesun on katsottu suojaavan pahoilta voimilta, mihin perustuu muun muassa kansan tulkinnat lapsen kasteen merkityksistä. Ennen kastamista lapsen uskottiin olevan monenlaisille vaaroille altis, jopa paholaisen vallassa. Sen takia kasteelle vientiä kiirehdittiin.⁴¹⁷ Yvonne Verdierin tutkimassa ranskalaisessa kylässä kahdesti vuodessa suoritettulla suurpyykillä ja suursiivouksella oli

rituaalinen luonne: näihin toimiin ryhdyttiin vuodenaikojen vaihtuessa ja suurten kalendaaristen juhlien kynnyksellä.⁴¹⁸ Tämähän on tuttua Suomessakin. Meillä sauna on toiminut rituaalisen puhdistautumisen tilana ja äidit olivat aikaisemminkin kylpeneet synnytyksen yhteydessä saunassa. Tässä mielessä uusi puhtausrituaali nojautui vanhoihin tapoihin ja käsityksiin.

Myös ajatus naisen ja äidin saastaisuudesta yhdisti vanhaa ja uutta synnytsrituaalia, vaikka puhdistautuminen tapahtuikin niissä eri tavoin. Tuoretta sisältöä ja muotoa biolääketieteelliselle synnytsrituaalille antoi nimittäin äitiyden uusi symbolinen viholinen: bakteeri. Tämän takia ei esimerkiksi kirkottamisen enää voitu ajatella puhdistavan synnyttäjää. Taistelu bakteereita vastaan muokkasikin maailmankuvaa perusteellisesti. Pieneliöiden maailmasta konstruointiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja 1900-luvun alussa monia kulttuurisia käytäntöjä perusteleva ja legitimoiva voima, joka selitysmallina syrjäytti muun muassa joukon uskonnollisia käsityksiä.

Jonas Frykman ja Orvar Löfgren ovat tähdentäneet maailmankuvan taustalla olevien kulttuuristen premissien legitimoivaa voimaa. Ihmisen ulkopuolella olevien jumaluuksien, luonnon asettamien ehtojen tai tieteellisen logiikan kulttuurinen merkitys on siinä, ettei niitä ole helppo kyseenalaistaa. Jokainen 'järkevä' ihminen hyväksyy ne.⁴¹⁹

Puhdistamisen politiikkaa

Rituaalin käytännöllinen ulottuvuus oli suomalaisten kotien perusteellinen puhdistaminen. Viranomaiset ja muut ylempien luokkien edustajat olivat päivitelleet kansan likaisuutta ainakin 1800-luvun alkupuolelta saakka, mutta tähän asti rahvas oli kuitenkin saanut elää tavallaan. Sääty-yhteiskunnan ylemmät luokat eivät painostaneet rahvasta jäljittelemään itseään – säätyläisten intressinä kun oli pikemminkin kulttuurinen erottautuminen. Anna-Maria Åström on huomauttanut, että herrasväki oli tietoinen kansan elämän erilaisuudesta samalla kun sen ajatusmaailmaan kuului, että kansan elämän pitikin olla erilaista. Säätyläisten kansanomaisuutta

koskeva toleranssi ja kunnioitus kuului niihin tapoihin, joilla säätyrajoja vedettiin.⁴²⁰

Herrasväen puhtaus ja rahvaan likaisuus olivat säädynmukaisia merkkejä. Norbert Eliasin mukaan monet sellaiset käyttäytymissäännöt, jotka meidän näkökulmastamme ovat pelkästään hygieenisiiä, pohjautuvat alunperin sosiaalisille erottautumispyrkimyksille. Puhtautta ja esimerkiksi uudenlaisia pöytätapoja markkinoitiin 1600–1700-lukujen Euroopan porvarillisissa piireissä hienoina, sivistyneinä käytöstapoina. Tällaisten tapojen noudattamatta jättäminen oli tuolloin vain kiusallista, epäterveellisyydestä ei puhuttu mitään. Terveydelliset motivoinnit samantyyppisille käyttäytymissäännöille tulivat paljon myöhemmin.⁴²¹

Porvarillisen keskiluokan esiin nousu 1800-luvun loppupuolelta lähtien muutti kulttuurista ilmastoja. Puhtaus ei ollut porvaristolle pelkkä erottautumiskeino – sille löydettiin runsaasti muitakin tärkeitä tehtäviä. Puhtaussäännöt määriteltiin osin uudelleen ja näiden sääntöjen noudattamista alettiin tarkkailla. Erityisesti naiset olivat tässä suhteessa valistuksen ja kurinpidon kohteina⁴²². Puhtaus liitettiin monenlaisiin kulttuurisiin ja poliittisiin arvoihin ja käsitteisiin, kuten äitiyteen, perheeseen, kotiin, terveyteen ja rotuun⁴²³. Itse asiassa näitä käsitteitä konstruointiin ja kirkastettiin juuri puhtauden avulla.

Naisten ja äitien tehtäväksi annettiin kotien puhtaudesta ja perheen terveydestä huolehtiminen, tietenkin lääkärin ohjeiden mukaan⁴²⁴. Jo vanhastaan äidit ja isoäidit olivat hoitaneet sairaita perheenjäseniä; sitä paitsi suuri osa kansanparantajista ja lähes kaikki maallikkokättilöt olivat naisia.⁴²⁵ Äitiyden ja terveydenhoidon yhdistäminen nojasi tältä osin vankkaan, yleismaailmalliseen traditioon, samoin kuin käsitys naisista elämänkausiritteihin kuuluvien puhtausrituaalien asianmukaisina suorittajina. Ajatukset, joiden mukaan terveyttä voi edistää pyykkäämällä ja siivoamalla, olivat sen sijaan ainakin rahvaan parissa uusia.

Koululääketieteen ammattilaiset toimivat hygieniavalistajien etujoukkoina⁴²⁶. Kättilöiden kouluttaminen ja palkkaaminen kuntiin muodostui tehokkaaksi keinoksi juurruttaa puhtautta kansan naiseen. Kättilöiden työtä avitti heidän ainutlaatuinen mahdollisuus

tensa tarkastaa koti, viipyä siellä pitkään ja antaa juuri sellaista valitusta, minkä he näkivät tarpeelliseksi. Kättilön oma toiminta, jossa puhtaus oli viety ajan olosuhteisiin verrattuna äärimmilleen, toimi myös käytännön esimerkkinä naisille.

Seuraavassa luon katsauksen meidän näkökulmastamme likaisiin koteihin ja äiteihin, jotka olivat arkitodellisuutta 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen Suomessa.

Likaiset äidit ja kodit

Kättilö Anna Niiranen hahmottelee likaisen äidin kuvan katkelmassa, joka on peräisin hänen muistelmistaan vuodelta 1935. Samantapaisia luonnehdintoja äideistä ja heidän kodeistaan löytyy runsaasti muidenkin kättilöiden muistelmista ja Kättilölehdistä. Niiranen aloittaa työuransa muistelun kertomalla synnyty sapua tarvitsevan äidin likaisuudesta ja kodin siivottomuudesta. Tapahtumapaikkana on hämäläinen Padasjoki vuonna 1885.⁴²⁷

Rakennuksessa, johon minut vietiin, oli asuinhuone ja porstuan perällä kamari, jossa emäntä makasi lapsineen. Mikä hämmästyys valtasi kaan minut astuessani sisään. Leveässä sängyssä makasi nainen äärettömän likaisena. Vuoteen alusena oli likaista riepumattoa, joka oli kaiken ikänsä palvellut lattiamattona ja siitä nostettu synnyttäjän vuoteeseen ja josta aina käännettiin kuivempia paikkoja alle, sikäli kuin ehditvät kuivaa toisella puolen sänkyä. Peitteenä oli isännän takki, peräti likainen sekini. Se oli varmaan tehnyt kaikki peltotyöt, lannanvedot ja riihen lämmitykset, niin likainen ja rikkinäinen se oli, ja jouti siis nyt näin kelvottomaan tehtävään, johon ei parempaa uhrattu. Päänalusena oli likainen, pitkä säkki, jossa oli ruumenia, ja sen päällä pienempi tyyny, jonka päällisestä ei selvää saanut, niin kiiltävä se oli liasta. Vaimo itsekkin oli hirveän likainen, kasvot ja kädetkin mustat ja rasvaiset, sillä vuoteen vieressä jakkaralla oli mustia paistinperunoita ja paistinpannussa rasvalientä, johon hän oli sormin kastanut, syömäaseita ei näet ollut muita kuin pieni puukkonysä. Sitä paitsi hänellä oli vieressään palanen kovaa leipää ja kaksikorvainen puinen kaljatuoppi, joka näytti siltä kuin sitä joskus olisi pestykin. Huoneessa ei ollut hellaa, vaan kaikki keitettiin pesässä. Niinpä oli pesän edessä nokiset kahvipannut, padat, vesiämpärit, sian ja vasikan juomaämpärit, suolat, jauhot ym. vehkeet, kaikki lattialla sikin sokin. Lattia samoin kuin koko huonekin oli musta. Myöhemmin vasta kuulin, ettei huoneitten lattioita pesty muuta kuin jouluksi ja juhannukseksi.

Järjestys on katsojan paassa ja lika hänen silmissään, huomautti Mary Douglas⁴²⁸. Verratessamme synnyttäjän kotia meille tuttuihin asuntoihin ja niiden sisustukseen näemmekin kaikenlaista epämiellyttävää: ympäristöä ei ole järjestetty omien kulttuuristen kategorioidemme mukaisesti. Eikä verisellä, sänkyyn nostetulla liikaisella riepumatolla makaava, yltä päältä likainen nainen luultavasti myöskään vastaa mieleistämme kuvaa vasta synnyttäneestä äidistä. Kirjoittajan, kättilö Niirasen synnyttäjää ja hänen kotiaan koskevat odotukset romahtivat samasta syystä. Juuri mikään ei tuossa talossa näyttänyt olevan sellaisessa järjestyksessä, kuin hän olisi odottanut.

Pitäen lähtökohtana omia puhtauskäsitteitäni (joiden oletan eräissä suhteissa muistuttavan kättilön käsityksiä) tulkitseen kättilön katseen kiinnittyneen seuraaviin lian ja epäjärjestyksen ilmenemismuotoihin edellä kuvatussa asunnossa: 1) ihmisten ja eläinten eritteet vaatteissa 2) matto = lakana 3) miehen työvaate = vaimon vuodepeite 4) säkki = päänalunen 5) ruokatahrat vaimon käsissä ja kasvoilla 6) sormet, puukkonysä = ruokailuvälineet 7) paistinpannu = lautanen 8) ruokaa vuoteessa (?), tuolilla ja lattialla 9) uuninpesä = hella 10) ihmisten ja eläinten ruoat samoin kuin astiat sekaisin 11) lattia = kaappi, hylly, pöytä 12) huone väärän värinen, liasta musta 13) yleinen likaisuus, josta ei tunnuta lainkaan välitettävän, vaikka asunnossa on lapsivuoteessa oleva äiti.

Niirasen havaintojen perustana oli todennäköisesti (vasta omaksuttu) keskiluokkainen kaupunkilaiskulttuuri ja etenkin Kättilöopistolta saadut opit, joissa hygieniä oli aivan keskeisellä sijalla.⁴²⁹ Maalaisoloissa elettiin ja synnytettiin aivan toisenlaisten periaatteiden mukaan. Kuvatun perheen naapurit eivät luultavasti olisi nähneet tässä asunnossa mitään muuta kummallista kuin erikoisessa valkoisessa asussaan ja pitsimyssyssään touhuavan kättilön.

Agraaritalouden materiaalista kulttuuria leimasi Niirasen näkökulmasta kiusallinen eriytymättömyys: jokaista käyttötarkoitusta, ihmistä ja eläintä varten ei ollut erityistä vaatetta, astiaa, huonekalua tai tilaa. Myös ihmisten ja esineitten likaisuus, eräänlainen kategorioiden sumeus, häiritsti kättilöä. Monet asiat olivat Douglasin sanoin ”pois paikoiltaan”.

Niirasta ja muitakin valistushenkisiä kirjoittajia voi tietenkin perustellusti epäillä liioittelusta, halusivathan he näillä kirjoituksillaan osoittaa juuri oman valistustyönsä tarpeellisuuden. Ja kun liika kerran on katsojan silmissä, osoittaa liian havaitseminen juuri sitä, että katsojalla on todennäköisesti nähdystä poikkeavat periaatteet puhtauden ja järjestyksen suhteen. Melko runsaat kuvaukset 1800-luvun rahvaan ihmisten ja asumusten epäsiisteydestä kertovat siis muun muassa sitä, että ihmisten ja kodin puhtaudesta oli tullut tärkeä sosiaalinen erottautumiskeino⁴³⁰. Arvioimalla toinen likaiseksi voitiin osoittaa omaa sivistystä. Tietenkin ihmisten henkilökohtaiset käsitykset siivoamisen ja siistiytymisen tarpeellisuudesta vaihtelivat silloin kaikissa yhteiskuntaluokissa, niin kuin ne vaihtelevat nytkin.

Näyttää kuitenkin selvältä, että keskimääräiset puhtaustottumuksemme ovat sadan vuoden kuluessa melkoisesti muuttuneet ja myös yhtenäistyneet. Säätyläiset olivat pitäneet siisteyttä arvossa jo kauan. Kuitenkin näyttää ilmeiseltä, että myös heidän puhtauskäsityksensä ja käytäntönsä saivat uutta sisältöä bakteriologisten löytöjen jälkeen. Ylempien luokkien naisille tarkoitetut perheemännän käsikirjat ohjasivatkin heidät luomaan koteihinsa ankaraa järjestystä ja viimeisteltyä siisteyttä 1870-luvulta alkaen⁴³¹. Sen aikaansaaminen onnistuikin isäntäväen näkökulmasta suhteellisen helposti, koska käytännön työt teki palveluskunta. Emännälle jäivät lähinnä työnjohto ja lasten, samoin kuin palveluskunnan kasvatustehtävät.⁴³²

Rahvaan naiset olivat aivan toisessa asemassa. Naisilla oli paljon työtä ja se oli monessa tapauksessa likaista, raskasta ulkotyötä. Olennaisin ero näyttää kuitenkin olleen ajattelutavassa ja arvostuksissa. Koska alemmissa luokissa kodin siisteyttä ja vaatteiden tai ihmisten ulkonaista puhtautta ei arvostettu lainkaan samassa mitataavassa kuin ylempien luokkien parissa, saivat nämä työt odottaa rauhassa vuoroaan. Naisilla oli usein paljon tärkeämmäksikin koettuja töitä.

Toinen tärkeä tekijä oli se, että hygienian merkitystä ihmisen terveydelle ei ilmeisesti ollut aivan yksinkertaisesti sovitettavissa kansanomaisiin terveys- ja sairauskäsityksiin. Tautien aiheuttajana

pidettiin muun muassa yliluonnollisia voimia, sielunmenetystä, matoa, vainajia tai pahantahtoisia ihmisiä⁴³³. Bakteriologisten havaintojen merkitystä ei noteerattu heti lääkärikunnankaan piirissä, sillä ne eivät sopineet myöskään aikakauden lääketieteellisiin teorioihin. Esimerkiksi lapsivuodekuumeen syyn keksijä Semmelweis menehtyi mielisairaalassa, minne hän oli päätenyt saamatta teorioilleen yleistä vastakaikua. Muutama muukin lääkäri oli jo vuosia aikaisemmin tehnyt samantapaisia havaintoja, mutta ne eivät olleet herättäneet kollegoissa laajempaa kiinnostusta.⁴³⁴

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista paneutua perusteellisesti suomalaisten kotien puhtauteen ja likaisuuteen menneinä aikoina. Tapahtuneita muutoksia havainnollistaakseni tarkastelen kuitenkin muutamaa aihetta käsittelevää tekstiä. Lauri Kuusanmäki on pohtinut siisteyskysymystä seuraavasti⁴³⁵:

Likaisiksi ja epäsiisteiksi kuvailevat enimmäkseen vanhemmat että myöhemmän ajan kirjailijat savupirttejä. Niissä vallitseva pimeys tai puolihämärä sekä lämmityksestä ja pärevalkiasta aiheutuva savu olivat luonnollisesti omiansa ylläpitämään likaisuutta. ”Eikä voi vaatia”, lausuu eräs kirjoittaja 1700-luvun lopulla, ”siisteyttä ihmisiltä, jotka itse ovat savuttuneita, mustia, nokisia ja likaisia ja jotka tuskin saattavat nähdä Jumalan ihaninta päivää muutoin kuin savun, noen ja lian läpi”. Ja sama kirjoittaja jatkaa: ”Se joka astuu pieneen hämäläispiirttiin, havaitsee siellä sietämättömän löyhkän, ihmiset ja eläimet loikoilemassa sikin sokin, ei suinkaan vuoteissa, vaan siellä täällä pitkin pirttiä penkeillä, osittain muutamilla makuusijoilla lattialla, elukain vuodetovereina; kun hän näkee tuon pirtin vilisevän torakoita, saa käteensä kannettoman kiulun täynnä kahden kuukauden vanhaa maitoa tai rokkaa, johon on sekaantunut kuolleita sirkkoja tai torakoita, niin eipä hän saata olla myöntämättä tätä siivottomaksi.” – Eri puolilla maata näyttää olleen jo 1800-luvun alkupuoliskolla veraten yleisenä tapana, että pirtin lattia lakaistiin joka päivä – nurkat ja sänkyjen alustat tosin saattoivat tällöin jäädä koskematta – ja että ainakin ovet, ikkunat, pöydät ja penkit pestiin lauantaisin. Ylt’yleensä puhdistettiin pirtti, myöskin seinien yläosa ja katto, joko vain kerran vuodessa, helluntaiksi tai juhannukseksi, tahi kahdesti, toisen kerran tällöin joulun edellä. – Viime kädessä savupirtin puhtaus riippui sen asukkaitten, lähinnä emännän, henkilökohtaisesta harrastuksesta. Onkin merkitty muistiin kuvauksia siitä, kuinka huolellinen emäntä loi siisteyttä ympärilleen, miten hänen pirttinsä oli ”puhdas kuin kirkko elävistä, ei ollut luteita, ei kirppuja, ei rusakoita eikä vaatteentäitä, vain päätäitä oli”, kuinka lattialla ei suvaittu rikkoja, kaikki ta-

varat olivat oikeilla paikoillaan ja pöytäkin oli kuumalla vedellä, hiekkalla ja tuohihuosiomen avulla hangattu niin, että se oli ”valkoinen kuin ulpukka”.

– – Kotieläinten, hevosten, sikojen, vuohien, lampaiden ja kanojen asustaminen talviseen aikaan savupirteissä, mitä monet kirjoittajat syystä kauhistelivat, jatkui ainakin Savossa, Keski-Suomessa, Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa 1800-luvulle asti.

Kansatieteilijä Lauri Kuusanmäen Suomen Kulttuurihistoriaan (1934) kirjoittamassa artikkelissa voi havaita retorista tasapainoilua kahden ääripään välillä: kirjoittaja ei uskalla painottaa sen paremmin likaa kuin puhtauttakaan ja arvelee savupirtin siisteyden riippuneen ”emännän henkilökohtaisen harrastuksesta”. Aihe oli kansatieteilijälle tulenarka: kansan ihmisten ja asumusten paljon puhuttu likaisuus ei sopinut mitenkään siihen myönteiseen kansakuvaan, jota tieteenala oli noihin aikoihin paneutunut rakentamaan⁴³⁶. Koska Kuusanmäki sivistyneenä miehenä ei toki voinut tunnustaa ihailevansa siivottomuutta, myöntää hän sentään kauhistelewansa eläimien pitämistä asuintiloissa.

Kuusanmäki päätty kuitenkin lopulta tulokseen, jonka mukaan savupirtit olivat syynä omaan likaisuuteensa⁴³⁷. Uloslämpiävät uunit karkoittivat epäsiisteyden, kun uudenaikaiseen tupaan ikkunoista lankeava valo vaikutti nimenomaan naisiin:

Etäisintä loukkoa myöten valaistua tupaa ei mitenkään sopinut pitää likaisena ja epäjärjestyksessä. Valo, jota päivisin tuli uloslämpiviin tupiin runsaasti, lasiikkunoita kun oli useampia kuin ennen savupirteissä, ei karkoittanut tieltään ainoastaan pimeyttä, vaan myös epäsiisteyden, ja se toi mukanaan ”sitä siisteyden sisäistä hoitoa, joka varsinaisesti on naisten asia” ja jota ennen niin yleisesti valitettiin puuttuneen.

Olisikin mielenkiintoista tietää, millaisia merkityksiä asukkaat aikoinaan antoivat uloslämpiviille uuneille ja monille ikkunalaseille. Mitä kaikkea ihmiset tavoittelivat rakentaessaan savujohteisilla uuneilla varustettuja taloja? Laitettiinko tupaan kenties uloslämpiviä uuni ja isot ikkunat juuri siksi, jotta paikat eivät nokeentuisi ja nähtäisiin paremmin siivota? Vai paljastuiko kodin nopea liikaantuminen yllättäen tällaisen talon asukkaille? Olisiko siis mah-

dollista, että todellakin pelkästään yksi rakennustekninen innovaatio olisi aiheuttanut valtavan siivousinnon Suomen naisille, kuten Kuusanmäki antaa ymmärtää?

Tämän tutkimuksen aineistojen mukaan vaikuttaa siltä, että siisteyskäsitteet ja siivoustottumukset eivät muuttuneet automaattisesti uunimallin muuttumisen myötä. Muutenhan kätilöt olisivat tavanneet maaseudulta Kuusanmäen maalaileman puhtaan idyllin – savutuvat kun olivat käyneet jo 1800-luvun loppupuolella harvinaisiksi.⁴³⁸ Esimerkiksi informanttimme Anna Niirasen kuvaama epäsiistiltä vaikuttava asunto oli savujohteisella uunilla varustettu kirkonkylän talo. Niiranen kuvaa monenlaisia naisia ja koteja, mutta ei liitä niiden (epä)siisteyttä talon lämmitystapaan, vaan asukkaiden kotitaloustietoihin ja -taitoihin sekä osittain myös köyhyyteen.

Virolahtelainen talonpoika, kauppias ja laivanvarustaja Elias Raussi on kuvannut kiitettävän yksityiskohtaisesti kotiseutunsa taloja ja ihmisten elämää 1840-luvulla. Raussi käsittelee laajasti myös siisteyskysymyksiä, mutta hänkään ei näe siivousrajan kulkevan savutuvan ja uloslämpivän tuvan välillä.

Syöpäläisille Elias Raussi omistaa teoksessaan viidettä sivua; tekstistä käy ilmi että asunnoissa vilisi vaihtelevasti hiiriä, rottia, karpäsiä, torakoita, luteita, täitä ja kirppuja. Näitä tosin myös eri tavoin jahdattiin, mutta ilmeisesti pysyviä tuloksia oli vaikea saavuttaa.⁴³⁹ Talonpoikaistuvan yleisilmettä ja asukkaitten siisteyskäsitteitä Raussi kuvaa seuraavasti:

Siivo näissä tuvissa on jokaisella sanoinsa jälkeen hyvä ja sen jälkeen kuin työhuoneessa saattaa olla. Voisipa tuo kuitenkin parempikin olla kuin epäpuhas. Portaalle tultuas näet tupaa siivotuksi, joka on ulkopuoleltakin kynnyksen kohtalla luutilla pyyhäisty, ja sen portaan ohessa on rikkatunkio, johon rikka ja kaikki saastaisuus kahen luuan välissä kannetaan ja enemitten yli kynnyksen syrjään viskataan, lasten saastaisuuskin kahen perätöpalan kanssa. Tupa on täynnä väkiä ja istuimia, pölyä ja lömyä, lattia törkyä, rikkaa ja päistärtä; puun karva kokonansa peitetty lialta ja oikein korkeissa likanastoissa, että märillä ilmoilla jalkoista kastuneena on petollinen sisällä kävellä eli liukastuttava. Joka aamupäivä tämä lattia kyllä naisväeltä kyllä lakaistaan, jos vain suinkin on joutua, sillä naisella kenen vuoro päivä on lakaista. – – Koko suur raee onkin tässä lattian lakaisemisessa, jonka tähän sei-

nän vierukset, nurkat ja penkin ja vuotein alukset harvoin tulevat lakaistuiksi, kun niissä vielä tavallisesti on kaikenlaatuisten pienempään kapineiden kätkö- eli hoitopaikat, sillä varulla niihin korjatut, jos vastakin niitä vielä milloin tarvitaan.

Pölyä ja hienua tolmaa ei milloinkaan pyyhitä eikä sitä luulla olevan-kan, suuremmiksi juhliksi välistä koko tupa laesta pitkävartisella luu'alla nuohotaan lukin eli hämähäkin verkkosta. Helluntaiksi tai kesäksi pestään nokisemmat tuvat paljolla veellä naisväen talkoilla. Silloin on tuvassa mehua ja melua. Lauvantaina aina pestään pöyvät, ikkunat, laavit ja muut istuimet. Määrällisillä eli yksillä aikoilla aina siivouksia puhistuksia tehdään, muutoin on vastoin luontua ja vanhoilta kiellettyä, vaikka olkoon saastainenkin, jos ei ole korkia vieras tulossa tai muu eräs asia. Siivoamiset ja puhistukset pietään muuloin suurena, työläänä ja tarpeettomana työnä, muun työn suhteen, ittiä vasten kotisessa elämässä, sekin vähä mitä sitä on, tehdään vaan vanhan tavan jälkeen taikka taas muu'en silmille ja mukaan, kilpaan ulkonaiseksi pönäkyveksi itellen. Siltäpä ymmärtävät vanhat ihmiset nureksivat nuoria siitä ulkonaisesta turhasta, ja haurellisesta puhistuksesta, kun tuntevat sen vaan tukahuttavan sisällistä ihmisen puhtautta — —.⁴⁴⁰

Raussin teksti on paikoitellen vaikeaselkoista, mutta siitä käy ilmi monta mielenkiintoista asiaa. 1) Vaikka meidän mielestämme tupa saattaa näyttää epäsiistiltä, siellä kuitenkin siivotaan säännöllisesti. 2) Siivous on suurpiirteistä, minkä vuoksi esimerkiksi lattiaan saattoi pinttyä niin paksu likakerros, että siihen voi märillä jalkineilla liukastua. 3) Siivouksen edelle asettuvat muut, tärkeämmät työt, joiden rinnalla siivoamista pidetään tarpeettomana. 4) Vanhat ihmiset pitivät siivousta jopa siveellisesti epäilyttävänä, haurellisena. Tärkeemmän, sisäisen puhtauden pelättiin turmeltuvan ulkonaisen, turhan puhdistuksen tähden. 5) Siivous oli osa sosiaalista kilpailua, jolla tavoiteltiin ulkonaista pönäkkyyttä. Sen takia siivottiin sosiaalisesti ylemmäksi luokitellun vieraan tullessa kylään.

Kaksi viimeksi mainittua käsitystä kuvastavat reaktioita niihin negatiivisiin arvioihin ja puhtausvaatimuksiin, joiden kohteena agraariväestö alkoi noihin aikoihin olla. Toisaalta voitiin tavoitella herrojen ja rouvien suosiota siivoamalla, toisaalta voitiin sekä herrasväen oma puhtaudenharjoitus, että heidän esittämänsä puhtausihanteet tuomita jyrkästi eettis-uskonnollisin perustein, kuten Satu Apo on todennut. Uskonnollisella moraalilla itseään puolus-

Juhannussiivous Konginkankaalla v. 1926. Museovirasto. Kuvaaja Tyyni Vahter.

taen rahvas siis käänsi ylemmän luokan edustajia vastaan asean, jota oli vuosisatojen ajan käytetty sen kurissapito- ja hallintavälineenä.⁴⁴¹

Raussi mainitsi taloissa siivottavan keväällä ja jouluksi. Siivoaminen ja peseytyminen olivatkin tapoja erottaa pyhä arjesta – joulun- ja helluntai- tai juhannussiivoukset kuuluivat suurten juhlapäivien valmistelurituualeihin. Lauantaisauna ilmentää tätä traditiota edelleen. Pyhäpäiviin kuului myös sosiaalinen elämä. Arkena tehtiin töitä ja oltiin etupäässä omissa oloissa, sunnuntaisin ja juhlapäivinä taas liikuttiin enemmän julkisilla paikoilla ja tavattiin ihmisiä. Sitä ennen siistiädyttiin esimerkiksi kasvot pesemällä.⁴⁴²

Raussi jatkaa talonpoikaisten siisteyskäsitusten erittelyä:

Mutta jokainen ite luulee siivoansa kyllä tarpeeksi puhtaaksi sellaisessa järjestyksessä kuin hän ymmärtää sitä pitää, ja tehdä. Tämä luulopa onikin kaikilla yhteinen, kun toista parempaa ja puhtaampaa ei ole tottunut näkemään, eikä tekemään. Kun ei ole tietoa, niin ei ole ha-

lua. Kun ei ole halua, niin ei ole voimaa, pirteyttä teh’ä, toimittaa eikä seurata, jos taas jollonkin joku paikka puhistetaan, niin ei yks kauvan likasiin joukossa puhtasna kestä, sillä se ryöpeinty pian toisista. Tästä syntyy nyt se luulo, ettei talonpoika voi puhtaana huoneitansa ja muita kapineitansa pitää. Kun vielä hirtittää se harvoinen, ja sanken saastaiseksi tullut, ja siten työlääs ja vaivalla puh’istaminen.⁴⁴³

Havainnoitsijamme mukaan kaikki pitävät asumuksiaan riittävän siisteinä, koskapa ne ovat samassa kunnossa kuin muillakin. Sen ihmeempää ei tavallinen maalaisihminen ole nähnyt. Sitä paitsi maalaisnaiset olivat suursiivoustensa myötä havainneet, että siivoaminen on työstä ja aikaa viepää puuhaa, jonka hyöty häipyypian näkyvistä.

Raussi muistuttaa vielä kansan omista puhtauskäsityksistä, joissa painottuu sisäinen, moraalinen aspekti. Vain vieraiden suosion tavoittelu tai silkka teeskentely saa rahvaan ihmisen peseytymään tai siivoamaan:

Lapsuvesta totuttu elämisen puhtaus on aina luonnollisella ihmisellä esikuvana, hänen ihonsa ja ruumiinsa ei muuta kaipaa, eikä vaa’i itellensä, varoo kuitenkin vieraan puhtautta huonoksi ajattelevan, jonka täh’en vierain kiimalla ja kunniaksi puh’istellaan ja heiän silmiänsä ja ajatuksiansa petellään ja peitellään.⁴⁴⁴

Kättilöiden yhtenä paljon puhuttuna huolen aiheena olivat kansan käyttämät vuodevaatteet. Palaankin vielä Anna Niirasen muistelmiin, joissa hän kertoo suhteestaan hämäläisten vuodevaatekulttuuriin ja sen muuttamiseen seuraavaa:

Synnyttäjän vuode oli tavallisesti lattialla tai sitten hän makasi oljilla lavolla, jolle oli levitetty jokin likainen, käyttökelvottomaksi kulunut takkirisa, ja päänaluseksi joitakin ryysyjä tai tyyntyntapainen. Yleinen mielipide oli, ettei synnyttäjän vuoteeseen sopinut käyttää muuta kuin mitä likaisinta talosta löytyi. – – Yleinen tapa oli näet, että käytetyt vaatteet viskattiin vuoteen pohjalle, jossa ne saivat olla, kunnes ne vietiin pesuun. – –

Muistanpa vielä, miten ollessani kolmatta kertaa kättilön toimessa olin menetellyt niin omavaltaisesti, että olin tuonut vaimon saunasta tuupan ja liannut, t.s. tahrinut vereen kaksi rohtimista lakanaa. Tuosta tuhlauksesta koko kylä oli ollut kauhuissaan. Satuinpa itekin vahingossa kuulemaan tuon lakanajutun niin höystettyinä, kuin olisin tehnyt suurenkin rikoksen. Menin silloin sanomaan, että seuraavassa pai-

kassa näytän, miten vähällä pari lakanaa pestään, enkä lähde tästä pitäjästä, ennen kuin olen heidät niin opettanut, etteivät osaa likaisissa ollakaan.⁴⁴⁵

Monet kätilöt kertovat perheistä, joista ei löytynyt yhtään puhdasta vaatetta sen paremmin äitiä kuin lastakaan varten. Usein kätilöt olivatkin varautuneita puhtailla rievuilla tai lakanalla mennessään kotisyntytyksiä hoitamaan. Joskus kätilö myös ompeli vauvan vaatteita synnytystä odottaessaan tai järjesti jälkeenpäin kylällä vaatekeräyksen perhettä auttaakseen⁴⁴⁶. Muistitietokeruun vastaaja kertoo kätilöäitinsä vaateaiheisista kokemuksista:

Esikoistaan varten jokainen äiti valmisteli suurella innolla vauvan vaatteita. Mutta kun niitä vauvoja sitten entisaikoina tuli ”vuosi ja lapsi, parhaana kaksi” kuten sananparsi kuuluu, niin into laimeni ja vanhat vaatteet kuluivat. Äidin (kätilö) sosiaalisella auttamishalulla oli negatiivisetkin puolensa. Jotkut kiireiset äidit eivät viitsineet vaivautua vauvan vaatteita varustamaan, kun tiesivät, että Niemisen rouvalla kumminkin on, että alkuun päästään. Joskus kuitenkin toiveet pettivät. Äitini oli joutunut edellisissä paikoissa tyhjentämään varastonsa, eikä ollut ehtinyt vielä kokoamaan uutta, kun oli itselläkin suuri perhe hoivattavana. Niinpä taaskaan eräässä talossa ei löytynyt rievun rieuukaan puhdasta vaatetta, vaikka äitini penkoi kaikki kaapit ja laatikot. Viimein hän löysi yhden puhtaan vaateen, pellavaisen pöytäliinan. Sen hän otti kääriäkseen vastasyntyneen siihen. Kun hän sitten oli käärimässä vauvaa liinaan, sanoi emäntä surkealla äänellä sängystä: se on pöytäliina. ”Kyllä minä sen näen”, vastasi äitini ”mutta se on ainoa puhdas vaate minkä talosta löysin. Ei vastasyntyneen ympärille voi kietoa likaista vaatetta”.⁴⁴⁷

Vastasyntynyt lapsi oli vanhastaan kiedottu isän tai äidin likaiseen paitaan, jotta lapsen ja vanhemman sidos vahvistuisi, ja lapsesta tulisi vanhempansa luontoinen- ja tapainen. Tällä riitillä edistettiin myös pienokaisen naimaonnea.⁴⁴⁸ Likaisia vaatteita oli siis totuttu hyödyntämään myös maagisesti. Likaantuneiden, inhimillisiä eritteitä sisältävien vaatteiden katsottiin sisältävän niihin kosketuksissa olleen ihmisruumiin substansseja ja tällaisia vaatteita käytettiin eri yhteyksissä noituudelta ja pahalta silmältä suojaavassa tarkoituksessa.⁴⁴⁹ Tästä näkökulmasta lapsen kietominen puhtaaseen, sukupuolisesti neutraaliin kankaaseen oli paha kömmähdyks ja olennaisen rituaalin laiminlyöntiä. Myös synnytysalustana käytettävät

vaatteet olivat tarkoituksella juuri (isän) likaisia vaatteita, joihin sisältyvän *miehen väen* katsottiin edistävän synnytystä.⁴⁵⁰

Kättilöillä oli siis kivinen sarka kynnettävänä, sillä puhtaita liina-vaatteita ei taloista juuri löytynyt ja pyykkiä pestiin heidän mittapuihinsa verrattuna todella harvoin⁴⁵¹. Myös Elias Raussi teki huomioita ihmisten peseytymisestä ja pyykinpesusta:

Lattiavaatteita ei ropsita eikä puhistella, harvoin heitä liikutetaan lakaistaissa, vaikka kyllä ovat likaiset ja oikein ryöpiät kirppuin pesät, kuka voi tietää milloin niitä pestänneen. Muita pitovaatteita pestään melkein usein ja hartaasti; kylvötään joka lauantaina ja usein välillä viikkoakin saunoitellaan. Mutta likaiset samat vaatteet jälleen päivä päivältä ja viikko viikolta päälle ylle puetaan. Monioissa perheissä on tapana muuttaa paita viikon päästä.⁴⁵²

Vaatteita ja etenkin mattoja ei siis ollut tapana useinkaan pestä. Näin ollen likaisten mattojen ja vaatteitten laittamista synnyttäjän vuoteeseen ei voi pitää osoituksena minkäänlaisesta huolimattomuudesta, kysymyksessä oli aivan asiallisena pidetty käytäntö. Vuoteisiin tai lattialle, missä usein nukuttiin, laitettiin tavallisesti pehmikkeeksi olkia, mattoja ja päällysvaatteita. Nykyisenkaltaiset vuodevaatteet usein vaihdettavine lakanoineen ja tyynyliinoineen ovat yleistyneet 1900-luvun kuluessa. Joskus talon ensimmäinen lakana hankittiin juuri synnytykseen tai se saatiin äitiyspakkauksesta⁴⁵³

Niiranen ja monet muut kättilöt tuskittelivat sitä, ettei monista taloista tahtonut löytyä käsienpesuastiaa. Raussi antanee tähänkin kysymyksen selityksen:

– – Silmiä eikä käsiä kohta ei pestä muovalla kun saunassa, vaan jos on täytynyt työssä ryöttää tervaan tai saveen, muu lika lähtee pyyhkimää kotielämän tarpeelliseksi puhtauveksi, useimmin käet puh’istetaan pyyhkimällä. Herrasväen eteen aikoissa pestään silmät, kä’et ja harjataan hiukset. Nuori väki ja naimahalainen kansa, jotka tahtovat, että silmänsä olisivat puhtaat ja kauniskasvoset, hyö pesevät silmänsä kirkkoon aikoissa; vielä kyläilemisissäkin, jos välistä ja usein tekevätmiinkin, että sylkevät riepunsa kasallen ja sillä pyyhkivät silmänsä ja poskipäänsä puhtaiksi – – Vanhempina aikoina ja paikka paikoin vielä nytkin vakaammat ja taniammat vanhemmat eivät sallineet tyttäriensä usein silmiänsä peseksellä, peilailla ei ensinkään siinä näkän tummassa vesipeilissä, joss heidän täytyi usein peilauksensa kes-

kuttaa. Murhella kattelivat isät naimattomain tyttärensä pestyjä silmiä ja siljoiksi siliteltyjä hiuksia, ja palmikkokiehkureita sankana ympäri pään; Monesti soimailivat heitä huorain aluiksi.⁴⁵⁴

Äidit saattoivatkin olla valistajien mielestä likaisia. Kättilölehdessä annettiin kättilöille ohjeita raskaana olevan vaimon neuvomisesta ja tutkimisesta vuonna 1902:

Jokainen meistä on varmaan useamman kuin yhden kerran harmistunut siitä, että synnyttäjän rinnanpäät ovat aivan sisään painuneet ja paksun likakerroksen peittäminä, niin ett'ei niitä aivan tavallisella pesulla puhtaaksi saakaan. Kun rinnanpää viimeinkin on puhdas, on alla punertava, ohut nahka, joka jo helpommastakin imemisestä repeytyy haavoille. Siinä on sitte avoin paikka kaikkialla piileville basilleille ja niin on alku saatu rinta ajokseen, jos ei suurinta puhtautta haavojen hoidossa noudateta; puhumattakaan siitä tuskasta, minkä vaimo tuntee imettäissään haavaisista närneistä, ja siitä harmista, ett'ei saada nänniä lapsen suuhun. Kättilön tulee sentähden aina neuvoa vaimoa viimeisinä raskauden kuukausina säännöllisesti aamuin, illoin haalealla vedellä ja keltaisella saippualla pesemään rinnan päitä. Ei riitä, että kerran vain pyyhkäistään nänniä, tarvitsee oikein vasemmalla kädellä pitää kiinni rinnasta, samalla kuin oikeassa kädessä olevalla saippualla ja veteen kastetulla puhtaalla rievulla useamman kerran edes ja takaisin hankaa rinnan päitä; vielä venytetään ja muodostetaan napukkaa jos se on sisään painunut. Tästä pesusta ja käsittelystä nännin nahka vahvistuu eikä silloin niin helposti repeydy. Viinat, konjakit ja alunat eivät auta mitään, jos rintoja ei ensin pestä. Muistan erään rouvan, joka kehui kuukausia säännöllisesti hautoneensa rintojaan konjakilla, ja kun viimein synnytyksen aika tuli oli rinnan päät paksun maidosta, konjakista ja hiestä muodostuneen kuoren peittäminä; kun kuori pestiin pois, menivät nännit melkein vereslihalle, eikä lapsen syöttämisestä tahtonut tulla mitään. Lopulta tuli kumpaankin rintaan rintajos. Semmoista voi sattua, jollei nännejä huolellisesti pestä raskaudessa⁴⁵⁵.

Tässä artikkelissa äidin likaisuus yhdistettiin huonoon lapsen hoitoon – likainen äiti ei pysty imettämään lastaan. Kättilöitä varoiteltiin toisaalta myös äitien liian kovakouraisesta puhdistamisesta.

Saunan ansiosta suomalaisista on luotu kuva jo hamasta muinaisuudesta erityisen puhtaana kansana.⁴⁵⁶ Jos sauna oli ainoa peseytymispaikka, oli likaista työtä tekevä ihminen varmaan saunomisten välillä likainenkin – siis paikalle saapuneen puhtausvalistajan mielestä. Saunaa pidetään yleisesti puhtauden työssijana. Saunat

eivät kuitenkaan aina ole olleet nykyisin kriteerein arvioiden puhtaita – jos hygieniasta ei ylipäättään piitattu, ei myöskään saunan siivoamiseen kiinnitetty erityistä huomiota. Jotkut siivosivat saunan ennen synnytystä, toiset eivät. Kotisyntytyksensä vastaja muistelee saunasynnytyksen hygieenisii osuhteita seuraavasti:

Tullessani kotiin v. 1925 elok 25 pv. kysyin äitiä ja kuulin hänen olevan saunassa. Juoksin ja vetäisin oven auki. Äiti karjaisi, ”ei saa tulla”. Ennätin nähdä: äiti nurkassa lattialla joku vaate allaan, oven edessä musta verinen vaate. Ei mitään valkoista. Mustaa, nokista. Tiedän, että lauteiden alla mätäni vastan lehdet mullan päällä, lieroja liassa. Tuon muistaissani olen eri mieltä, kun eräässä Marttojen kerhossa mm. lasteni kotitalousopettaja ihaili sen aikaisten äitien viisautta valita synnytyssaliksi sauna – puhtauden tyysija. Pakon sanelema se ”sali” heille oli, kun tuvassa oli jo lauma juoksevia lapsia.⁴⁵⁷

Bakteereja ja kirjallista lokaa

Puuttuessaan hygienia-temaan oli Anna Niirani ehdottomasti ajan hermolla, ajatellaanpa sitten vuotta 1885, jolloin Niirani aloitti kätilyn uransa ja teki havaintoja rahvaan naisten likaisuudesta tai vuotta 1935, jolloin hän julkaisi muistelmansa. Vuosisadan vaihteessa hygieniasta nimittäin keskusteltiin paljon ja antaumuksella, kuten Turo-Kimmo Lehtonen on tutkimuksellaan terveydenhoitolehdistä osoittanut⁴⁵⁸. Aihe säilytti ajankohtaisuutensa pitkään – aina siihen saakka, kunnes hygieniasta oli tullut eräänlainen kulttuurinen selviö, jonka periaatteellisesta oikeutuksesta ei tarvitse kiistellä⁴⁵⁹.

Nykyisen terveydenhoitojärjestelmän syntyyn on vaikuttanut olennaisesti 1800-luvun lopulla paisunut hygienialiike, joka korosti terveydenhoito-opin yhteiskunnallista merkitystä⁴⁶⁰. Hygieniasta tuli terveydenhoidon perusta ja sen myötä aseptiikka ja antiseptiikka oli sekä koulutettujen kätילוitten että lääkärien toiminnan kulmakivi 1880-luvulta lähtien. Hygienian painottaminen oli yksi niistä tekijöistä, jotka alkujaan erottivat koulutetun kätilyn kouluttamattomasta kollegasta⁴⁶¹. Hygienian lisäämisen katsotaan olleen tärkeä tekijä synnytyksuolleisuuden alentumisessa.⁴⁶²

Bakteriologian alalla tehdyt käänteentekevät tutkimukset olivat vaikuttamassa siihen, että hygienia nousi lääketieteellisen keskus-

telun tärkeimpiin ja arvostetuimpiin alueisiin viime vuosisadan lopulla. Kuitenkaan näitä keksintöjä ei voida pitää terveydenhoitoliikkeen yksinomaista perustana, ne vain vahvistivat sen toiminta-ajatusta. Pelkät keksinnöt eivät olisi vaikuttaneet niin nopeasti – olennaista oli niiden sovellettavuus jo ennalta keskusteltuihin ongelmiin.⁴⁶³ Ongelmakenttä oli laaja – siihen kuului itse asiassa ihmisten koko elämä tavanomaisine käytäntöineen ja näistä epäterveellisiksi määritellyistä tavoista johtuvaksi ajateltu sairastelu ja kuolevuus. Keskeisenä keinona koko kansakunnan terveydentilan kohottamiseen nähtiin valistus.⁴⁶⁴

Turo-Kimmo Lehtonen tähdentää hygienialiikkeen moninaisia lähtökohtia ja kiistää ajatuksen, jonka mukaan esimerkiksi maaseudun tai kaupungin laitapuolen köyhälistön olojen ”objektiivinen” kurjuus ja hygienian puute olisi ollut syynä siihen, että viranomaiset alkoivat puuttua näihin asioihin.

Jo vuosisatojen ajan kulkutaudit ja nälänhätä olivat vaivanneet ihmisiä; nyt niihin puututtiin kuitenkin aivan uudenlaisen sosiaaliteknologian avulla. Likaa ja kurjuutta oli jo aikaisemmin ollut paljon, vasta nyt siihen alettiin kiinnittää huomiota terveydellisenä kysymyksenä. Terveydellisen näkökulman korostumiselle viime vuosisadan kuluessa on erittäin vaikea antaa mitään yhtä tai täysin tyhjentävää selitystä. Sen ei voi nähdä syntyneen minkään yhtäkkisen muutoksen seurauksena.⁴⁶⁵

Suomalaiset lääkärit olivat valveutuneita uusimpien tieteellisten saavutusten ja ulkomaisten tutkimusten suhteen; osan lääkäreistä katsotaan olleen jopa kansainvälisen kehityksen nenässä.⁴⁶⁶ Hygienialiikkeen äänitorvena toimivat terveydenhoitolehdet, Suomen Terveydenhoitolehti ja Tidskrift för hälsovård. Lehtien arvovalta oli suuri, koska niihin kirjoittivat kaikki aikansa merkittävimmät hygieniata harrastavat lääkärit⁴⁶⁷. Laajalevikkisten lehtien tarkoituksena oli välittää uusinta tietoa mahdollisimman kansantajuisesti suurelle yleisölle, pyrkimyksenä kun oli muokata koko kansan elintavat. Retorisena keinona oli yhdistää lääketieteelliset määrittely-, tarkastelu- ja ajattelutavat tulkintaan suomalaisesta arjesta, jota haluttiin muuttaa.⁴⁶⁸ Jokaisessa vuosikerrassa kerrottiin seikkaperäisesti yhä uudelleen, kuinka bakteeri elää liassa, leviää, tarttuu ja levittää sairauksia⁴⁶⁹.

Tässä yhteydessä herää kysymys, saivatko kätilöt vaikutteita terveydenhoitolehdistä. Ilmeisesti, sillä kätilöiden mainitaan olleen innokkaimpia Terveydenhoitolehden levittäjiä ja esimerkiksi kätilö Anna Niiranen kirjoitti siihen artikkelinkin⁴⁷⁰.

Hygienian käsite oli vuosisadan vaihteessa nykyistä laajempi, sillä tarkoitettiin oppia terveellisestä elämästä ja sen ehdoista sekä terveellisen elämän yhteiskunnallista järjestämistä. Kansainvälinen hygienialiike otti ajaakseen asiaansa kaikilla mahdollisilla aloilla: elintarvikkeista henkilökohtaiseen hygieniaan, katujen puhtaana- pidosta tehtaiden, ravitsemusliikkeiden, teurastamojen, leipomoi- den, asuntojen ja koulujen hygieniaan⁴⁷¹. Kun liike sai yhteiskun- nallista vaikutusvaltaa, synnytti se laajan joukon hygienian amat- tilaisia kuten hygieniaan erikoistuneet lääkärit ja eläinlääkärit, sai- raanhoitajat ja kätilöt, sekä hygienisten ongelmien tekniset ratkai- sijat, insinöörit ja kemistit. Valistustyötä tekevien joukko koostui lääkäreistä, kätilöistä, sairaanhoitajista ja kansakoulunopettajista sekä runsaasta joukosta vapaaehtoisia eri yhdistyksissä.⁴⁷²

Terveyttä katsottiin uhkaavan sekä henkiset että ruumiilliset vaarat, ”bakteerit sekä henkisten ruttotautien siemenet”, molem- pien torjuminen kuului hygienian alaan.⁴⁷³ Bakteerien katsottiin pesivän asunnoissa, ilmassa, ruoassa, juomassa, vaatteissa ja nau- tintoaineissa, sekä tietenkin ihmisissä itsessään. Millainen vaikutus bakteereilla arveltiin olevan rahvaaseen ja sen moraaliin, sekä sitä kautta yhteiskuntaan, ilmaistiin valaisevasti Suomen Terveyden- hoitolehdessä (1896):

Joka vähänkin kansan oloja tarkkaa, niin kyllä hän huomaa, että ter- veydenhoidon laiminlyöminen on aivan yleinen. Varakkaammissa ta- loissa on tosin tilavammat asunnot, joissa huomaa jonkunlaista puh- tautta ja järjestystäkin, mutta pienet talot, torpat ja mäkituvat ovat asuntojen järjestykseen ja puhtauteen nähden ruumista ja henkeä lamauttavia pimentoloita. Ne ovat niitä ahjoja, joissa valmistuu ruu- miillisesti ja henkisesti veltoa kansaa, joka sitten virtana vyöryy vai- vashoidon elätettäväksi ja hoidettavaksi.⁴⁷⁴

Hygieniakeskustelua käytiin myös kaunokirjallisuudessa, usein yhdistyneenä köyhyys-tematiikkaan. Ilmari Kiannon Ryysyran- nastahan (1924) tuli suorastaan käsite. Suosittu kansankirjailija,

fennomaaninen kansanvalistaja ja valtiopäivämies Pietari Päivärinta (1827–1913) otti tuotannossaan tavan takaa kantaa ajankohdaisiin aiheisiin, kuten juuri siisteyteen ja muihin sivistyneistön esittämiin uusiin elämäntapoihin. Kirjailija itse oli kouluja käymätön maanviljelijä Pohjanmaalta, jonka lapsuuteen kuului kerjuu ja varhainen työnteko renkinä, sittemmin loisena, torpparina ja uudisraivaajana.⁴⁷⁵ Päivärinnan tuotantoa tutkinut Jouko Teperi kommentoi kirjailijan kuvauksia erilaisista rahvaan naishahmoista seuraavasti:

Jos Päivärinta oli valmis luomaan kanssavaeltajilleen esimerkiksi ihannevainojen hahmoja, ei hän suinkaan ummistanut silmiään vastakkaisten hahmojen olemassaololta. Hän saattoi kirjoittaa Ryysylän ja Törkylän emännistä ja kertoa, millainen olio on Tuittulan emäntä. Ensiksi mainittu ei paljoa välitä enempiä omista kuin perheensä vaatteista. Ne saavat kulua ja vanua kuinka likaisiksi tahansa ilman, että niitä mitenkään pestään tai huolletaan. Lopulta vaatteet 'halkeilevat ja repeilevät lian pakosta, joka lisää suuresti sitä resuisuutta, joka siinä talossa havaitaan'. 'Ei se koskaan pane paikkaa vaatteisiin reijän pienenä ollessa ja sitte isoksi tultua kursii ja kuroo hän reikiin, mitä milloinkin löytyy, niin kuin: vanhoja turvakoita, sarkapalasia, turkki-resuja j.n.e.' Surkean näköisiä ovat Ryysylän lapset, 'puolialastomina ruinuavat he ympäri huonetta resut riippuen joka paikasta'. Paljon paremmin eivät asiat ole Törkylän emännän taloudessa. 'Menkääpä sen juomapöntöllekin, niin ette suinkaan siitä lystiksenne siemaise. Kauhakin on siinä niin paksussa piimänsaastassa, ratossa ja rahkassa, ettei puuta näy.' Tämä emäntä ei tarvitse ruokaakaan laittaessaan kauhaa, oma koura riittää hyvin. Keittopataa ei pestä koskaan, ja jos pistäytyy Törkylän emännän maitohuoneessa näkee vallan kamalia. Pytyt ovat niin likaisia, ettei puuta näy, pytyn laidat ovat keltaisessa homeessa ja jos tarkemmin katselet niitä, niin niissä liikkuu pieniä – saanko sanoa – eläviä. Voipytty on samanlaisessa kunnossa eikä sen sisällöstä voi sanoa, onko se voita vai suopaa, niin 'likaisen harmaata ja velttoa' se on.⁴⁷⁶

Toisaalta Päivärinta tekee armotonta pilaa herrasväen puhtausintoilusta, kylvyssä käymisestä, sylkemiskielloista ja huvittavasta pukeutumisesta. Jouko Teperi väittää, että Päivärinnan luoma kuva Suomen kansasta oli kaikessa totuudellisuudessaan niin uusi ja sivistyneistölle outo, että se herätti hämmästyksiä. Hänen teostensa on sanottu olleen suosittuja kaikissa kansanosissa. Pietari Päivärinta oli Teperin mukaan rehellinen kansankuvaaja ja samalla

tendenssikirjailija vailla vertaa. ”Hän halusi aina ja jatkuvasti valistaa kansaansa: rahvaalle oli kerrottava valistuksen ja kirjatiedon siunauksellisuudesta, sivistyneistölle oli annettava oikeaa tietoa vähäväkisestä kansasta, opetettava se tuntemaan suomalainen kansansa ja sen todellinen olemus.”⁴⁷⁷

Kansanvalistajat ajattelivat terveydenhoidon laiminlyönnin uhkaavan koko yhteiskunnan moraalialueita, taloutta ja terveyttä. Terveystieteiden keskeisinä kohteina olivat maaseudun pienet mökit sekä kaupunkien ahtaat laitakujat⁴⁷⁸. Bakteerien lewitessä köyhä saattoi nimittäin sairastuttaa rikkaan, sillä bakteeri ei katso ikää, sukupuolta tai yhteiskuntaluokkaa. Kuitenkaan ei ollut selvää, että paha tulisi vain alemmista yhteiskuntakerroksista. Rappautekseen kun katsottiin myös sellainen sivistys, joka tuottaa ylellisyyttä, mukavuuden- ja nautinnonhalua, viettelyksiä, kaikenlaisia paheita ”joista ei ennen tiedetty mitään”.⁴⁷⁹

Hygieeninen ajattelu oli ytimeltään siveellistä ajattelua, joka tuotti moraalin: tietyt tavat hoitaa itseä ja ympäristöä ovat oikein, toiset väärin⁴⁸⁰. Ajattelutavan yhteyksiä vuosisadan vaihteen kristillisen-siveelliseen keskusteluun avioliitosta, perheestä ja naisen tehtävistä voikin pitää saumattomina⁴⁸¹. Myöhemmin uskonto sai jäädä taka-alalle. Lääketieteen edustajat alkoivat yhä yksityiskohtaisemmin vastata kysymyksiin oikeasta ja väärästä elämästä, mikä oli aikaisemmin ollut pappien tehtävä – lääkärit rupesivat sen lisäksi puuttumaan lukuisiin sellaisiin asioihin, joihin papit eivät olleet ottaneet kantaa.⁴⁸² Muutaman vuosikymmenen kuluessa lääkärit korvasivat papit keskiluokan tärkeimpinä auktoriteetteina.⁴⁸³

Kuvaavana esimerkkinä on juuri synnytyskulttuurin muutos: äidin rituaalisen puhdistamisen auktoriteetti oli aikaisemmin pappi, nyt tehtävää alettiin hoitaa lääkäreiden määrittelemien periaatteiden mukaan. Naisten ruumiillisuuteen liittyviä kansanomaisia riittejä tutkineen Marja-Liisa Keinäsen mukaan naiset ovat tulkinneet synnytykokemustaan uskonnollisesta viitekehystä käsin ja myös maallikkokätilä on ollut uskonnollinen toimija. Synnytyksrituaalin maallistuttua kätilönkin viitekehys muuttui – hänestä tuli lääketieteellistetyn synnytyksen hoidon ammattilainen.⁴⁸⁴

Lääkärit yhdistivät bakteriologian ja moraaliopin, mikä oli tietysti luontevaa, jos ajattelee ammattikuntaa henkisenä auktoriteettina. Pelkona oli kansan siveellisyysden luhistuminen. Siveellisyyttä nähtiin uhkaavan törkeä kirjallisuus, varieté-näytännöt, alkoholismi ja hillitön sukupuolielämä, ”eläimellisten himojen irti laskeminen”.⁴⁸⁵ Lääkärit katsoivat, että heillä on pätevyys ja velvollisuus puuttua kaikkeen puhtautta uhkaavaan, olipa kyseessä tavanomainen lika tai ”kirjallinen loka”⁴⁸⁶.

Terveyden edistämiseksi suositeltiin ennen kaikkea työntekoa ja säännöllistä elämää – laiskuuden ajateltiin kykenevän synnyttämään tauteja, jotka eivät työssä karaistunutta ruumista uhkaa. Työn vastapainoksi suositeltiin Raamattuun vedoten lepopäivää⁴⁸⁷. Terveydenhoito yhdistettiin myös kansallisiin kysymyksiin, isänmaahan ja sen puolustamiseen⁴⁸⁸. Hygienialle luotiin siis laajat moraaliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset mittasuhteet, minkä voi myös kuvitella edistäneen aatteen vähittäistä ankkuroitumista laajoihin kansalaispiireihin osana muita aikakauden kansanliikkeitä – pelkkä desinfiointi tuskin olisi kiehtonut moniakaan. Turo-Kimmo Lehtonen toteakin, että lääkäreiden kirjoituksissa oli silmiinpistävän voimakas pyrkimys uuden ja oikean yhteiskuntamoraalin tuottamiseen.

Valaisemalla pimeyttä ja likaista arkea, tunkeutumalla saippuan ja tuuletusilman avulla tietämättömyyteen ja saastaan, halutaan tuottaa suomalainen puhtaus, josta ’paha toiseus’ on torjuttu pois. Olen-naista on poissulkeminen ja tuhoaminen, jotta uutta, moraalista isänmaata voidaan rakentaa steriililtä pohjalta.⁴⁸⁹

Hygieniakeskusteluun osallistuneet lääkärit ajattelivat lääketieteen kehityksen olevan peruste vaatia heille uudenlaista valtaa terveydenhoidon yhteiskunnallisessa organisoimisessa. Terveydenhoitopin laajuuden huomioon ottaen olisi tämä käytännössä tarkoittanut vastuuta koko yhteiskunnasta. Tällaisen vallan tavoittelu tuntui kuitenkin vaikealta, kun kansa ei terveydenhoitolehdistä kirjoittelevien lääkärien mukaan halunnut luopua tavoistaan, ei kuunnella lääkärien ohjeita, eikä edes kutsua lääkäriä sairausvuoteelle kuin viimeisessä hädässä.⁴⁹⁰ Suuri osa kansasta ajatteli

vielä vuosisadan vaihteessa tiettyjen tautien olevan Jumalan lähettämiä, eikä sellaisia vastaan kannattanut ponnistella; vähäisempiin vaivoihin apua kaivatessaan rahvas luotti omiin parantajiiinsa⁴⁹¹.

Hygienia synnytyksen lääketieteellistämässä

Biolääketieteellinen synnytyksen hoito perustui Suomessa 1870-luvulta alkaen hygieniaan. Lääkärit tähdensivät hygienian merkitystä ennen kaikkea pelätyn lapsivuodekuumeen ennaltaehkäisyssä. Alan pioneeri Suomessa oli professori Josef Pippingsköld. Kun Pippingsköld oli valittu lapsenpäästöopin professoriksi vuonna 1871, hän esitteli virkaanastujaisesitelmässään Ignaz Philipp Semmelweissin vielä kiistanalaista teoriaa lapsivuodekuumeen syystä, bakteeritartunnasta.⁴⁹²

Professori Gustaf Heinricius kirjoitti vastaperustettuun Kättilölehteen, sen ensimmäiseen ja toiseen numeroon vuonna 1896, sekä neliosaisena vuonna 1897, laajat artikkelit lapsivuodekuumeesta ja sen ehkäisystä. Heinricius antaa yksityiskohtaisia käytännön ohjeita kättilöille, sekä henkilökohtaisen hygieniansa että ammatinharjoituksen suhteen:

Jos nyt kättilö tahtoo todenteolla koettaa suojella potilaitaan joutumasta tartutuksen alaisiksi, tulee hänen ensinkin kaikessa noudattaa puhtautta, sillä bakteerit menestyvät hyvin ja kehittyvät nopeasti liassa ja siivottomuudessa. Hänen tulee tarkoin ja usein pestä kätensä, kylpeä välistä, kuta useammin sitä parempi, pitää alus- ja muut vaatteensa puhtaina sekä kotinsa siistinä, kokonaan välttää pilaantuneitten tai mädäntyneitten ravintoaineitten pitelemistä. Hänen ei sen lisäksi pidä ottaa pestääkseen ja puuettaakseen ruumita, hoitaa haavoja, ja paiseita, hoidella tai käydä katsomassa henkilöitä, jotka potevat tarttuvia tautteja, kuten ruusua, kurkkumätää, tulirokkoa, isoa rokkoo, punatautia sekä lapsivuodekuumetta. Hänen tulee myöskin mikäli mahdollista varoa mitenkään kajoomasta lapsivuoteisen synnyttimiin taikka liina-vaatteisiin ja muihin esineisiin, jotka samoin kuin ne ovat jälki-juoksun tahrainia, varsinkin jos tämä on pahalle haisevaa, taikka jos vaimolla on kuumetta. Jos niin kuitenkin on tapahtunut, tulee hänen heti tarkasti puhdistaa kätensä – —.⁴⁹³

Yksityiskohtaiset peseytymisohjeet viittaavat siihen, ettei lääkäri uskonut kättilöiden vielä sisäistäneen sen paremmin moderneja

keskiluokkaisia henkilökohtaisen hygienian vaatimuksia kuin Kätilöopistolta saatuja puhtausoppejakaan. Kätilöthän olivat valtaosin alemmista luokista peräisin⁴⁹⁴ ja ammatin arvostuskin eri yhteiskuntaluokissa oli sivumennen sanoen erittäin huono⁴⁹⁵.

Gustaf Heinricius antaa sen jälkeen ohjeet taisteluun bakteereita vastaan synnytyksen yhteydessä esittelemällä kätilökunnalle ajankohtaiset bakteriologiset käsitteet. Osa kätilöistähän oli saanut koulutuksensa ennen kuin nämä käsitteet ja periaatteet olivat vaikiintuneet Suomessa:

Niitä toimenpiteitä, joitten kautta bakterit tehdään tehottomiksi, sanotaan desinfiointiksi. Lääkkeitten käyttäminen, jotka joko hävittävät bakterit taikka muuttavat niitä niin, että ne eivät voi kestää taistelussa eläviä kudoksia vastaan, nimitetään antiseptiikiksi. Mitä tarkimman puhtauden noudattaminen, jonka tarkoituksena on estää bakteereja ollenkaan pääsemästä elimistöön, sanotaan aseptiikiksi. Esineen tai nesteen, joka on niin täydellisesti desinfiioerattu, että kaikki siihen kiintyneet tai siinä olevat bakterit ovat hävitetyt, sanotaan olevan steriliseerattu. Ne keinot ja aineet, jotka hävittävät esineihin kiintyneitä tai nesteessä olevia bakteereja, ovat pääasiallisesti kuumentaminen määrättyyn lämpö määrään tai erinäiset kemialliset aineet, kuten karbolihappo, sublimaatti, lysoli y.m. Synnytyksen kuluessa, tapahtukoon se sitten luonnon omin voimin tai apuneuvoja käyttämällä, tulee osittain estää bakteereja pääsemästä elimistöön, osittain tehdä tehottomiksi ne bakterit, jotka ennestään ovat sen pinnalla tai jo ovat siihen tunkeutuneet. Edellinen saavutetaan siten, että kaikki, mikä joutuu synnyttävän vaimon yhteyteen, tarkasti puhdistetaan tai desinfiioerataan.

Lapsivuodekuumetta ehkäistään Heinriciuksen mukaan tehokkaimmin puhtaan ilman, kuumen veden ja saippuan avulla. Synnyttäjät kylvetetään ja hänelle annetaan puhtaksi pestyt sänkyvaatteet. Ulkosynnyttimet pestään huolellisesti ja huuhdotaan desinfiointivälikkeellä; myös tutkivan henkilön kädet ja instrumentit on oltava ”mitä huolellisimmin desinfiioerattuna ja steriliseerattuna”.

Heinricius selvittää edelleen lapsivuodekuumeen esiintymistä synnytyslaitoksilla ympäri Eurooppaa ja tilannetta Suomessa, Helsingin lapsenpäästölaitoksella. Suurimmillaan lapsivuodekuumeeseen kuolleiden määrä oli vuosina 1861-1869, jolloin reilut 7 %

Helsingin laitoksella synnyttäneistä kuoli tähän tautiin. Kun lapsivuodekuumeen syy – bakteeritartunta – oli tullut tunnetuksi ja sitä vastaan osattiin taistella, olivat kuolleisuusluvut pudonneet niin, että vuosina 1890–1895 enää 0,16 % laitoksella synnyttävistä äideistä kuoli kuumeeseen.⁴⁹⁶

Lapsivuodekuume oli ollut vaivana nimenomaan synnytyslaitoksilla, jossa se lääkäreiden ja kätilöiden välityksellä siirtyi potilaasta toiseen. Kotisynnytyksissä sitä oli Laimi Leideniuksen mukaan esiintynyt vain yksittäisissä tapauksissa.⁴⁹⁷ 1800-luvun synnytyslaitokset olivatkin todellisia kuolemanpesiä savusaunoihin verrattuna.⁴⁹⁸ Heinrichius mainitsee aikanaan sanotun, että synnytyslaitosten nimikilpiin olisi voinut aikoinaan lisätä tekstin “täällä murhataan naisia yleisellä kustannuksella”⁴⁹⁹. Vasta vuoden 1890 paikkeilla oli lapsivuodekuume saatu sen verran talttumaan, että synnyttäminen laitoksella tuli yhtä turvalliseksi kotisynnytyksen kanssa.⁵⁰⁰ Myös lapsille laitokset olivat kohtalokkaita, koska tarttuvat taudit tappoivat runsaasti pienokaisia.⁵⁰¹ Toisaalta laitoksilla voitiin yrittää auttaa eräissä sellaisissa komplikaatioissa, jotka kotioloissa olivat kuolemaksi⁵⁰².

Puhtauden käytännöllisestä puolesta kirjoittivat Kätilölehdessä yleensä kätilöt, jotka olivat kaikki naisia, ja naislääkäri, Laimi Leidenius. Leideniusta voi pitää synnytyshygienian specialistina, olihan hänen väitöskirjansakin aiheena eri puhdistusmenetelmien vaikutus emän bakteeripitoisuuteen⁵⁰³. Koska hygieniasta oli tullut pitkälti naisten ala, olivat kirjoittajat mitä todennäköisimmin syntyneet siihen sekä teoriassa että käytännössä, niin huolehtiesaan omista kotitalouksistaan kuin myös valvoessaan synnytyslaitosten siisteyttä. Kätilölehdissä puhtausteema tuli esiin myös muiden lääketieteellisten artikkelien yhteydessä, sekä usein toistuvissa synnytysopin ja kätilölaitoksen historiaa käsittelevissä kirjoituksissa. Erityisesti lapsivuodekuumeen syyn keksijän Ignaz Philipp Semmelweissin (1818–1865) sekä lapsivuodekuumetta vastaan Helsingin lapsenpäästölaitoksella menestyksellisesti kamppailleen professori Josef Pippingsköldin (1825–1892) elämäntyötä muistettiin lehden palstoilla tiuhaan.⁵⁰⁴

Kättilöt puhtauden lähettiläinä

Vaikka lapsivuodekuume oli kotioiloissa sangen harvinainen, halusivat lääkärit viedä sairaaloissa sen torjumiseksi kehitetyt puhtausjärjestelyt myös kotisyntytyksiin. Kättilölehdissä alettiin antaa yksityiskohtaisia ohjeita kotien siivoamisesta ja äitien puhdistamisesta. Näissä ohjeissa esitetään rituaalin yksityiskohdat ja paljastetaan sen symbolinen merkitys. Hyvä synnytysavustaja on puhdas, hyvä koti on puhdas, hyvä äiti on puhdas. Lapsivuodekuumeesta ja etenkin sitä aiheuttavista bakteereista tehdään vihollinen, jota vastaan äidit ja kättilöt pannaan taistelemaan pölyhuiskuin, tampakepein, saippuoin ja rievuin. Veden kiehuminen hellalla on merkki synnytyksen alkamisesta. Lysolista tulee kättilön ominaisuus, joka leijuu paikalla vielä kättilön jo poistuttua. Liinavaatevaraston laajuus ja puhtaus osoittaa perheen hygieenistä varustelutasoa, joka on yhtä kuin sivistyneisyys.

Kättilölehdessä selvitetään vuonna 1897 kättilön tehtäviä kotisyntytyksen yhteydessä. Potilaan tutkimisen ja hoidon ohella kättilön tulee huolehtia synnytyshuoneen puhtaudesta:

Kaikki raskaat uutimet, matot ja topatut huonekalut, joita ei käy peseminen, ylimalkaan kaikki tomun kerääntymispaikat, ovat ennen synnytystä poistettavat makuuhuoneesta. Vuodevaatteet ovat hyvin tuuletettavat, tarkasti piestävät ja harjattavat. Seinistä on tomu tarkasti pois pyyhittävä, sänky ja muut huonekalut sekä lattia ovat pestävät. Sänky on sijoitettava siten, että kumpikin pitkä sivu tulee olemaan vapaana. Myöskin tulee muistuttaa raskasta vaimoa pitämään huolta siitä, että on riittävästi vuoteeseen pantavia puhtaita alusvaatteita, joiksi soveltuvat vanhat lakanat tai n.s. mikäli mahdollista liinaiset, sekä sen ohessa vedenpitävä kumi-, vaja- tai öljykanakaan kappale. Yhtä tärkeätä on hankkia puhdistettua pumpulia pesuja varten, 2 pesuvia ja hyvin puhdistettu alusastia. Lisäksi tulee huolehtia lapsen kylpysoikosta, vaatteista ja vuoteesta.⁵⁰⁵

Katkelmassa kiinnittyy huomio ylenmääräiseen siivoamiseen seinien pyyhkimiseen ja huonekalujen pesemiseen. Ohjeitten miljöö tosin viittaa keskiluokkaiseen kotiin, joissa puhtausongelmat eivät olleet silmiinpistäviä. Maalaistaloista edes (puhtaiden) liinavaatteiden ja pesuastioiden löytyminen ei ollut itsestään selvää, ja näitten hankkiminen saattoi olla 'raskaalta vaimolta' aivan liikaa vaadittu.

Hygieniasta tuli kättilökoulutuksen kivijalka. Kättilöksi vuonna 1922 valmistunut Bertta Valtonen muistelee opiskelua Kättilöopistolla: ”Ensimmäisen kolmen kuukauden aikana me ’raakileet’ saimme erityisesti hoidella hygieniää ja kaikkea siihen liittyvää – kylvetyksiä, välineiden puhdistusta, sterilointia jne. – niin että siitä muodostui automaattinen ja hetkeksikään unohtumaton osa kaikkessa tulevassa toiminnassamme.”⁵⁰⁶

Kuitenkaan kättilön huolellisinkaan puhtaus ei ollut riittävä edellytys puhtaan äidin luomiselle. Äitien oli uusinnettava oma ja kotinsa puhtaus päivittäisissä rituaaleissa. Vuonna 1921 Kättilölehdessä neuvottiin kättilöille sopivia puheenaiheita kotisyntytyksissä, näihin kuuluivat mm. pikkulapsen hoito-ohjeet sekä puhtaus:

Siinä vaikuttaa jo kättilön esimerkki, kun talonväki näkee miten hän pesee puhtaaksi pesuvadin ennen sen käyttämistä, ja kuinka hänen pukunsa on puhdas ja esiliinansa hohtavan valkoinen. Ja kun hän nostaa pois lattialla ryömivän lapsen juuri kun tämä on tuhrimassa itseään sylkeen, jonka isäntä vastikään ruiskautti suustaan, sopii samalla mukavasti huomauttaa lattialle sylkemisen vaaroista. Puhtauteen neuvomiseen on kättilöllä lukemattomia tilaisuuksia. – – – Luulen että kättilö voi vaikuttaa vielä enemmän kuin opettaja. Hän tulee jokaiseen kotiin, köyhän ja rikkaan, ylhäisen ja alhaisen. Ja hän tulee aikana, jolloin mieli on erittäin herkkä ja vastaanottavainen kaikelle, niin pahalle kuin hyvällekin. – – – Mikä erinomainen tilaisuus kylvää sementtä, mikä verraton hetki sytyttää valon tuikeita koteihin. Ja kun valo kerran on sytytetty kotiin, sieltä se leviää laajemmalle, loistaa yhä kirkkammin, kunnes se valaisee koko kansaa. Sellaisiksi valon sytyttäjiksi soisin Suomen kättilöt.

Professori Laimi Leidenius (nimimerkki L.L.) tähdensi tässä kirjoituksessaan kodin puhtauden yleviä, kansallisia ja moraalisia mitasuhteita. Kysymys ei suinkaan ollut pelkästään käytännöllisestä bakteerien hävittämisestä, vaan paljon laajemmista symbolisista tavoitteista, joita kättilöt laitettiin ajamaan.⁵⁰⁷

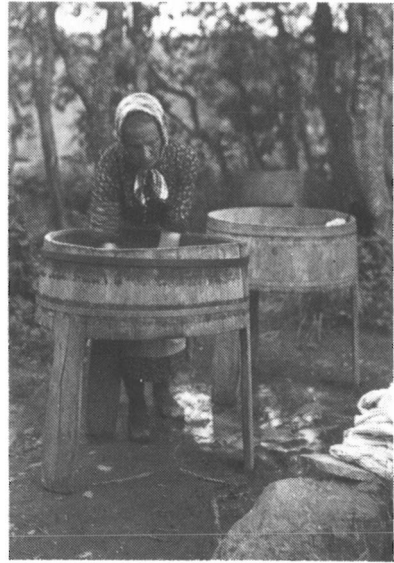
Koska kansan naiset olivat verrattain suurpiirteisiä ulkonaisen puhtauden suhteen, piti kättilöiden oman esimerkinsä ohella antaa konkreettisia, yksityiskohtaisia ohjeita pesemisestä ja siivoamisesta. Kättilö Gunilla Lindahl neuvoi kollegoitaan näistä velvollisuuksista Kättilölehdessä vuonna 1928. Kättilön tulee Lindahlin mukaan pitää huoli siitä, että huone, huonekalut ja pesuastiat

puhdistetaan ja pyykki pestaan ennen synnytystä. Pyykinpesusta annetaan seikkaperäiset ohjeet liottamiseen, hautomiseen, hieromiseen, keittämiseen ja huuhtelemiseen. Lindahl suosittelee myös nimeltä mainittuja pesupulveri- ja saippuamerkkejä ja kehottaa kättilöitä neuvomaan näitä äideille, sillä “kun kysyntä maaseudullakin tulee suuremmaksi, tulevat sekä osuuskaupat että yksityiset kauppiaat pitämään niitä aina tarjolla”:

Viime vuonna on Havin tehdas laskenut kauppaan uuden saippuan nimeltä Bentzit saippua. Oikea tulevaisuuden saippua. Se on uusi, tieteellisten kokeilujen tulos, missä benzini ja saippua ovat yhdistettyinä. Mikä ei muulla lähde, pitäisi lähteä sillä. Se soveltuu muuten kaikkiin siivouksiin, pyykin pesuun erittäinkin keittiösaippuaksi sekä autoilijoille, nokiolareille ja sen semmoisille. Se irrottaa helposti kaiken rasvan, noen ja muun lian, silti vahingoittamatta ihoa, kangasta tai kankaan värejä. Benziinin haju lähtee pyykissä vaatteesta pois. Kaksi palasta vaan olen käyttänyt, mutta kyllä se on verraton käsi-saippua keittiössä. Ostakaa ja kokeilkaa.

Puhdas pyykki tulee kuivattaa auringonvalossa, mankeloida, silitää, paikata ja parsia. Ja kaiken tulee käydä joutuisasti: ”Pyykinpesu on toimitettava reippain ottein alusta loppuun saakka, muuten kodinväki ei lainkaan pääse tuntemaan sitä tyydytystä ja hyvänmielen tunnetta, minkä puhtaan valkoinen pesuvaatevarasto, vaikka pienikin ja vaatimaton, perheenjäsenille aina tuottaa, emännälle sittenkin eniten”. Kaikessa täytyy kättilön toimia elävänä esimerkkinä muille.

Ohjeiden yksityiskohtaisuus – niitä on sivukaupalla – kertoo siitä, että suositetut menetelmät ja käytetyt pesuaineet poikkeavat paljonkin totutusta. Vaatteita pestiin harvoin ja työtä pidettiin hankalana. Lindahl innostuikin hehkuttamaan ”ettei vaatteiden pesu ole lainkaan niin vaikeata ja mahdotonta, kuin miksi sitä tavallisesti kuvitellaan”. Kirjoittaja kehottaa kättilöä itseään ryhtymään pyykkäämään ja siivoamaan synnyttäjän luona, jos aikaa vain liikenee. ”Jos kättilö on reipas töissään, eikä lue askeleitaan, saa hän monasti perheessä ihmeitä aikaan siivouksen ja järjestyksen kanssa”. Sitten kylvetetään äiti ja desinfioidaan kättilön työvälineet, siitäkkin huolimatta että ”kaikki tämä suuritöinen valmistaminen ja puhdistaminen synnytystä varten, mikä on toimituksen

Pyykkipata kiehuu. Somerniemi 1936. Pyykkiä pestään. Somerniemi 1936. Museovirasto. Kuvaaja Helmi Helminen. Museovirasto. Kuvaaja Helmi Helminen.

Pyykkiä virutetaan. Somerniemi 1936. Museovirasto. Kuvaaja Helmi Helminen.

Hurstia väännetään. Somerniemi 1936. Museovirasto. Kuvaaja Helmi Helminen.

Pestyä pyykkiä kannetaan tangolla. Somerniemi 1936. Museovirasto. Kuvaaja Helmi Helminen.

tärkeimpiä puolia, tuntuu monasti sivullisista aivan turhalta ja joutavalta puuhalta”. Gunilla Lindahl kieltää kätilöitä käyttämästä kotitekoisia saippuuita, koska ne eivät ole puhtaita ja aseptisiä.⁵⁰⁸

Lindahl rohkaisi kätilöitä uurastamaan pesupuuhissaan, joita heidän asiakkaansa eivät juurikaan osanneet arvostaa. Lääkärit kävivät maalaismokeissa harvoin, jos koskaan – heidän varaansa ei ruohonjuuritason puhtausvalistusta voinut jättää⁵⁰⁹. Kätilöillä sen sijaan oli mahdollisuus tarkkailla, valvoa ja valistaa jopa vuorokausia kestävässä kotisyntytyksissä. Huolimatta kaikesta siitä valistuksesta ja kurssituksesta, mitä esimerkiksi Martat maaseudulla olivat jo vuosisadan vaihteesta harrastaneet, olivat monet kodit vielä 1930–1950-luvuilla suunnilleen samanlaisessa kunnossa kuin Pietari Päivärinnan aikoihin, mikäli kätilöiden muistelmiin on luottaminen. Kätilöiden välityksellä hygieni- ja aatteiden piiriin pyrittiinkin kietomaan myös ne äidit, jotka eivät käyneet Martta-kerhoissa civätkä lukeneet perheenemännän käsikirjoja tai lehtiä.

Käytännössä kaiken hygieniatietouden toteuttaminen kotisyntytyksissä oli kätilöille huomattavan hankalaa, koska perheiden siisteysnormit olivat monessa tapauksessa aivan toiset. Kätilöiden neuvot äideille kaikuivatkin usein kuuroille korville. Ongelmaa puitiin myös Kätilölehden palstoilla. Vuonna 1927 Vera Turunen kuvasi työolojaan otsikolla ”Maalaiskätilön mietteitä”:

Joudummehan niin monasti suuren puutteen ja kurjuuden keskellä hoitamaan epäsäännöllisiäkin synnytystapauksia sellaisissa oloissa, joita kaupungissa asujat tuskin mielessään voivat kuvitella. Meitähän haetaan niin monasti pieniin ränsistyneihin mökkipahasiin, joita tuskin tuntisi ihmisasunnoiksi ja joissa ei löydy mitään puhdasta, mitä synnyttäjän vuoteeseen panisi. Ei muuta kuin hoida vain ehkä hyvinkin haisevan ja lasten tahrinan pahnakasan päällä. Ja mökistä tuskin löytyy kunnollista astiaa, jolla edes vettä keittäisi saadakseen kätensä pestä mukanaan tuomissaan pesuvadeissa. Sivumennen sanoen minun mielestäni pitäisi jokaisen kätilön instrumentteihin kuulua kaksi emaljoitua pesuvatia käsien pesemistä varten ja kaksi pienempää vattia vaimon pesemistä varten. Jos niitä ei ole mukana niin joudumme turvautumaan ruoka-astioihin tai vanhaan vettyneeseen puukippaan. Kuinka silloin voimme rauhallisella mielellä ajatella, että olemme tehneet kaiken, mitä voimme, estääksemme bakteereja tunkeutumasta vaimon ruumiiseen.⁵¹⁰

Kodin siisteystason toteaminen kuului ilmeisesti kotisyntyttäjän diagnoosiin. Monien kättilöiden muistelmissa puhtauskysymys saakin paljon painoa: siivoton koti merkitsi lääketieteellistetyn synnytyksen hoidon näkökulmasta ongelmasyntyttäjää, minkä takia tällaiset kodit ovat syöpyneet kättilöitten muistiin. Edellä jo siteerattiin Anna Niirasen muistoja asuntojen ja ihmisten likaisuudesta. Kättilö Anna Luoto puolestaan arvioi muistelmissaan (1991) kotien ja äitien siisteystä toistuvasti. Kuvaukset ajoittuvat viime sotien jälkeiseen aikaan. Välillä kättilöllä oli aihetta tyytyväisyyteen:

Vaikka talo oli savupirtti, siellä oli puhdasta ja siistiä.⁵¹¹

Mökki ei ollut kaikkein surkeimpia, olipahan tavallinen torppa tien laidassa. Vaatimaton koti oli suhteellisen siisti, ikkunalla kukkivat pallasmit, eikä kurjuus paistanut ovesta.⁵¹²

Oli oikein ilo pestä synnyttäjä puhtaassa savusaunassa. Hän oli verhonnut nokiset lauteet puhtailla pyyheliinoilla. Sauna oli puhdas ja hyvin riihtynyt.⁵¹³

Ihailin tätä emäntää. Aina hänellä oli paikat kunnossa, aina oli aikaa palvella vieraita. Ja kuitenkin hänellä oli hartioillaan talon ainoan naisen työt: oli hoidettava karja ja siinä sivussa lapsilauoma, oli kudottava ja parsittava. Ja vielä riitti aikaa antaa avointa rakkautta jokaiselle lapselle. Uuden pienokaisen synnyttyä näytti aina kuin se olisi ollut ensimmäinen, niin hellästi se otettiin vastaan. – – Kamari oli puhdas kuin olis joulua varrottu, puhdas vuode valmiiksi sijattu.⁵¹⁴

Ei ollut niinkään harvinaista, että kättilöt ryhtyivät siivoustöihin saavuttuaan synnyttäjän kotiin. 1950-luvulla kättilön oli mahdollista pyytää avuksi kodinhoitajaa, jonka tarpeellisuutta kättilö Anna Luoto seuraavassa tähdentää:

Koti johon kodinhoitaja pelastavana enkelinä saapui oli monesti kuin ”menneitten maja”. Ensimmäiseksi oli ruvettava siivoamaan voidakseen asettua taloksi. Synnytys oli saattanut alkaa yllättäen, tai sitten äiti oli ollut raskauden loppuajkana niin loppuun palanut, että huushollit oli jäänyt hoitamatta. Oli vain elää retostettu päivästä toiseen. Jotkut olivat luonnostaankin hällävälä-tyyppejä. Russakoita ja luteita oli sodan jälkeen vielä monin paikoin. Tuntemattomia ei olleet kirput ja täitkään. Ahtauden ja sekasorron keskellä sai kodinhoitaja etsiä jotain penkinsyrjää johon yösjajansa laittaisi. Pari sänkyä ja lattia oli jo varattu. Sänkyvaatteita oli vähän, lakanoista ei monella ollut tietoaakaan.⁵¹⁵

Tultuaan taloon kättilö pani vesikattilan tulelle ja sijasi synnytyksenvuoteen, jos sitä ei ollut jo tehty. Äitiyspakkauksen mukana tullut lakana oli joskus talon ainoa. Monet nukkuivat edelleen olkipatjoilla tai vanhojen loppujen päällä, joiden yli oli levitetty mattoa tai muita kudonnaisia. Vuoteen valmistamisen jälkeen alkoi varsinainen synnytyksen hoito. Instrumentit kättilö keitti hellalla kiehuvaan vedessä ja omia käsiään hän pesi ahkerasti lysolivedellä.⁵¹⁶

Jottei näkemys kättilöistä muodostuisi yksipuoliseksi, tahtoisin ottaa esiin Bertta Valtosen muistelmat (1977). Valtonen ei kertaakaan muistele kotien likaisuutta, vaikka hän on todennäköisesti toiminut aivan vastaavissa oloissa kuin muutkin, vuosina 1922–1961 eri puolilla Karjalaa ja Pohjois-Suomessa Muhoksella; sota-aikana Petroskoissa. Muutenkin hänen tapansa kirjoittaa ja myös tapa elää ja toimia ammatissaan vaikuttaa olleen mielenlaadultaan erilainen kuin edellä siteeratuilla kättilöillä. Valtonen on seikkailija ja humoristi, joka etsii jännitystä ja näkee huvittavat puolensa kaikissa olosuhteissa. Esimerkiksi Petroskoihin lähdöstä vuonna 1941 hän toteaa:

Sanotaan ettei naisilla ole seikkailunhalua, ja kaikkein vähiten sitä luulisi olevan nelikymmenvuotiaalla lapsenpäästäjällä. Uskallan kuitenkin väittää vastaan, sillä niitä seikkailuja ja nauruhermoja kutkuttavia kokemuksia, joihin jouduin Petroskoissa, en olisi voinut kokea missään muualla. Jos olisin osannut arvata kaiken tielleni tulevan, olisi seikkailunhaluinen vereni sykkinyt vielä kahta kuumemmin. Hymy suussa vieläkin muistelen niitä aikoja.⁵¹⁷

Ainoa viittaus likaan Valtosen muistelmissa on juuri Petroskoin komennukselta, jossa hän joutui tekemisiin suomalaisesta poikkeavan käymäläkultuurin kanssa. Hän ryhtyykin toimenpiteisiin puuseen rakentamiseksi synnytyslaitokselle ja demonstroi henkilökunnalle sen käytön.⁵¹⁸ Sitä, ettei Bertta Valtonen muistelmiaan kerro kotien likaisuudesta, ei tietenkään voi pitää todisteena siitä, ettei hän olisi aikanaan kiinnittänyt huomiota siisteyteen tai valistanut äitejä näissä asioissa. Toimihan hän hyvin määrätietoisesti edellä mainitussa käymäläkysymyksessäkin. Sitä paitsi Valtonen toteasi jo muistelmiensa alkusivuilla hygieniakasvatuksen Kättilöopistolla olleen niin tehokasta, että siitä muodostui automaattinen ja

hetkeksikään unohtumaton osa kättilöiden tulevaan ammattiin.⁵¹⁹ Rivien välistä voi kuitenkin päätellä, että kaikki kättilöt eivät koulutuksestaan huolimatta murehtineet jatkuvasti kotien hygienian puutetta. Bertta Valtosen muistelmista saa vaikutelman, että tämä suhtautui työhönsä hyvin innostuneesti. Muuten humoristinen tyyli muuttuu vakavaksi hänen muistellessaan kansan taikauskaisuutta ja maallikkokättilöiden toimintaa – nämä ilmiöt hän ajan kättilöille tyypillisesti tuomitsee⁵²⁰.

Merkille pantavaa kuitenkin on, että kaikki kättilöt eivät noudattaneet kuuliaisesti saamiaan puhtausohjeita. Ilmeisesti pitkälle viedyt puhtausvaatimukset tuntuivat monista kättilöistäkin pohjimmiltaan oudoilta, olivathan kättilöt lähtöisin yleensä samankaltaisista oloista kuin heidän asiakkaansakin. Kättilö Gunilla Lindahl kirjoitti vuonna 1923 Kättilölehteen laajan artikkelin otsikolla *Synnyttäjän ensimmäinen pesu ja desinfisoiminen*, jossa hän antaa tarkat ohjeet synnyttäjän puhdistamisesta. Lindahl esittää paheksuntansa rituaalin laiminlyönnistä:

Vielä tänä päivänä on meillä kättilöitä, jotka hoitavat synnytyksiä, eivätkä sitä ennen pese edes synnyttimiä, muusta suuremmasta pesusta puhumattakaan, vaikka oikein tuntikaupalla istuvat ja odottavat lapsen tuloa. Kättilö, joka näin tekee, ei ymmärrä, että likaisuus on kaikkein vaarallisin taudin tuoja ja levittäjä mitä löytyy. Likaisuutta kaikissa muodoissa on kättilön pelättävä kuin ruttoa ja vastustettava sitä kaikin keinoin.

Kirjoittaja nostaa esiin vielä kättilön itsensä sairastumisen uhan, jos tämä ei ole huolellisesti pessyt ja tarkastanut synnyttäjää. Tällaisen synnytyksen hoidon jälkeen kättilö voi huomata potilaassa kupan, joka kenties on jo ehtinyt tarttua kättilöön itseensä. Artikkelinsa päätteeksi Lindahl muistuttaa perinpohjaisen puhtauden miellyttävyydestä sekä peseytymisen ruumiillista ja henkistä virkeyttä, kestävyyttä ja kyvykkyyttä kohottavista ulottuvuuksista. Puhtaus nostetaan jälleen kansallis-moraalisiin mittasuhteisiin:

Kaikki se puhdistava hoito, suolen tyhjentämisestä alkain, perinpohjaisine puhdistavine kylpyineen ja yksityiskohtaisine pesuineen mahataneet tuntua suloiselta synnyttäjältä, joka tavallisesti hikoilee paljon, jonka virtsa ja lapsivesi vuotavat itsestään ja jolla kaikki paikat, ihosta

alkain, pingottavat, pakottavat ja särkevät. Eikä ainoastaan ruumis saa tästä virkeyttä ja notkeutta, meillä on täysi syy otaksua, että myöskin henkinen kyky ja kestävyys ihmisessä vahvistuu jatkuvien kylpyjen, pesujen ja kaiken puhtauden vaikutuksesta. Täten toimien me kättilöt voimme hiukan auttaa maamme äitejä, etenkin sen vähempiosaisia, heidän monta kertaa vaivaloisessa elämässään auttamalla, selvittämällä ja opastamalla heille puhtauden hyötyä ja siunausta.⁵²¹

Puhtausvalistus sai myös aineellisia muotoja. Vuodesta 1938 vähävaraisille ja vuodesta 1949 lähtien kaikille lapsen odottajille jaettu äitiyspakkaus toimi tärkeänä osana äitien ja kotien puhdistamiskampanjaa. Lakanoineen, pyyhkeineen, vauvanvaatteineen, sideharsovaippoineen, saippuoineen ja emalisine pesuvateineen äitiyspakkaus oli vakiinnuttamassa laajamittaisesti hygieenistä synnytyksen ja vauvan hoitoa suomalaisissa kodeissa. Pakkauksen funktiona oli myös houkutella kaikki äidit koululääkietieteen palvelujen käyttäjiksi, sillä sen saamisen ehdoksi asetettiin äidin käyminen lääkärin tai kättilön vastaanotolla raskauden 4. kuukauden loppuun mennessä. Vieläpä ohjeissa huomautettiin, että pakkauksen saajan oli noudatettava tarkastuksessa annettuja neuvoja ja hoito-ohjeita.⁵²²

Kättilöiden malliasiakkaita olivat herrasväen perheet, joissa synnytykseen valmistauduttiin seuraamalla Kotilieden ja erilaisten perheenemännän käsikirjojen ohjeita. Keskiluokkaiset äidit noudattivat huolellisesti myös kättilöiden neuvoja. Kotisyntytyskyselyn vastaaja kuvailee kättilölle mieluisia järjestelyjä:

Olin nuorena tyttönä kotiapulaisena jonkin aikaa kuopiolaisessa perheessä. Minut otettiin siihen kaksi viikkoa ennen vauvan syntymää. Rouva oli terve ja hyvinvoiva. Hän halusi kotisyntytyskyselyn, koska heillä oli suuret tilat. Heidän makuuhuoneeseen oli laitettu valmiiksi vauvan hoitopöytä kaappeineen ja lapsen vaatteineen, sekä lasihyllyt mahdollisia salvoja varten. Vauvan pesuamme ja nukkumakori herttaisella kankaalla verhottuna. Kylpyhuoneesta sai lämmintä vettä, mutta vettä oli myös keittiön puulla lämmitettävällä hellalla suuressa kattilassa. Valkopukuinen, lihava kaupungin kättilö tuli hyvissä ajoin.⁵²³

Kättilöt olivat luonnollisesti tyytyväisiä, jos heidän antamansa valistus meni perille. Muutamat kotisyntytyskyselyn vastaajat kertoivat kättilöiden olleen hyvillään, kun äidit olivat varanneet puhdasta vaatetta lapselle ja synnytykseen:

Helsinkiläisäiti lapsineen keittiössä v. 1953. Kuvassa näkyy emalinen pesuvati, joka on mahdollisesti saatu äitiyspakkauksesta. Kansan Arkisto.

Vuonna 1933 jolloin kohdalleni tuli ensi synnytys, vaatepuoli oli vähän huono. Taisi olla vähän taidon puutetta jos köyhyyttäkin saada lapselle vaatetta. Vanhoista vaatteista niitä otettiin niin paljon kuin sai ja lisää yritettiin ostaa pehmeää flanelia. Minä laittelin lopuista kappaleista siteitä itseäni varten. Pesin, silitin ja taittelin siististi valmiiksi, siitä oli kättilöt hyvillään. Ollapa kaikilla näin laitettu.⁵²⁴

Kun itselleni syntyi ensimmäinen poika [1930–l.], sanoi kätilö, että ei kukaan odottava äiti Metsämaalla ole näin varustanut vauvan tuloon kuin te, mutta olin käynyt emäntäkoulun ja mulla oli Ylpön kirja Äiti pikkulapsen hoitajana.⁵²⁵

Olin varannut [1940–l.] miehen paikattuja pellavapaitoja ja alushousuja, sen aikaisella kiehtuspyykillä pestyjä. Kätilö kertoi, että kun hän tuli Pielavedelle, olivat äidit varanneet lauantai-iltana riisuttuja, likaisia vaatteita. Ei kannattanut puhtaita liata.⁵²⁶

Likaiset muijat

Puhtaan äidin rituaalinen rakentaminen tapahtui koulutetun kätilön avulla. Koska kätilöt ja lääkärit pitivät puhtautta hyvän synnytytavun merkinä, voitiin kansankätilöitä tietenkin arvostella epähygienisyydestä⁵²⁷. Maallikkokätilöitä luonnehdittiin paitsi taikauskoisiksi ja vastuuntunottomiksi naisten räakkääjiksi, myös *likaisiksi muijiksi*.

Kätilö Gunilla Lindahl kritisoi maallikkoavustajia sekä heidän *menetelmiensä*, että heidän *likaisuutensa* perusteella kertoessaan potilaastaan Kätilölehdessä vuonna 1896⁵²⁸. Lapsivuodekuumetta poteva synnyttäjä oli tuotu Wiipurin Lapsenpäästölaitokseen, ja Lindahl havaitsee potilaassa verihaavoja emättimessä ja ulkosynnyttimissä. Ennen laitokselle joutumistaan synnyttäjä olivat yrittäneet auttaa sekä kätilö että *muijat*. Lindahl kertoo kuulleensa ”että yhdellä *muijista* etenkin oli *hirveän pitkät mustat kynnet* [kursivointi Lindahlin], joilla hän koetti aukaista synnyttimiä ja vetää lasta tukasta...” Koulutetuille kätilöille tällainen menetelmä oli tietenkin kauhistus, koska heidän piti bakteerien levittämistä välttääkseen olla ryhtymättä synnyttäjien sisätutkimuksiin, eikä heillä ainakaan ohjeiden mukaan saanut olla pitkiä eikä likaisia kynsiä. Lindahlin kertomus ilmestyi Kätilölehden ensimmäisessä vuosikerrassa 1896, jossa varoiteltiin paljon lapsivuodekuumeesta. Kirjoitusta voikin tarkastella paitsi *muijien* moittimisena, myös jonkinlaisena varoitustarinana kätilöille: näin menetellen äiti sairastuu lapsivuodekuumeeseen. Ymmärrettävistä syistä koulutettua kätilöä ei kuitenkaan tahdottu laittaa opettavaisen esimerkkitapauksen tartuttajaksi, vaikka käytännössä useimmat lapsivuodekuumetartunnat tapah-

tuivat noihin aikoihin synnytyslaitoksilla, kuten jo aiemmin todettiin. Lapsivuodekuume oli levinnyt kätilöiden ja lääkäreiden välityksellä potilaasta toiseen. *Muijat* saivat siis kantaakseen myös muiden syntejä.

Toisaalta on selvää, että monet maallikkoavustajat olivatkin kätilöiden näkökulmasta likaisia. Hygienia ei ollut kansanomaisen synnytyssavun keskeinen ominaisuus, jos kohta monet 1900-luvun kansankätilöt ottivatkin oppia koulutetuista kollegoistaan tässäkin suhteessa.

Valistustyön edetessä alkoikin konflikteja syntyä silloin, kun synnyttävä äiti toivoi paikalle koulutettua kätilöä, mutta paikalle tuotiinkin epämiellyttäväksi koettu maallikko. Puhtauteen tottuneen äidin oli vaikea hyväksyä haisevaa ja epäsiistiä, itseoppinutta avustajaa, kuten seuraava äitinsä kokemuksista kirjoittava nainen toteaa:

Savusauna oli, jota oli päivällä lämmitetty ja se ei ollut valmistunut kun sinne piti joutua, että kitkua oli niin paljon että silmistä vesi vuoti. Appensa oli hakenut hevosella kylältä itseoppineen muorin, joka kai oli ollut mukana niissä asioissa muuallakin, hän oli Riiikka Jääskeläinen. Äitini kertoi, että häntä hirvitti ihan, kun se ihminen työnty saunaan, tuoden helmoissaan ovesta sankan pakkashuurun kun hän siinä maan rajassa koitti olla, kun ei ylempänä kitkun takia voinut oleskella. Henki oli muorilla haissut tentulle kun oli kysynyt onko vesi tullut jo, eikä äiti ollut ymmärtänyt mitä se tarkoittaa, no tietysti lapsivettä. Muori oli siinä huljauttanut vähän sormiaan vesikapassa (puinen kiulu, jossa vettä) ja ruvennut sorkkimaan niillä likaisen näköisillä käsillensä, ja äitini oli meinannut potkaista sitä eukkoa, kun muutenkin oli tuskia ja inhotti vielä lisäksi. Hän oli ottanut äitiä kiinni, että itse oli takanapäin ja siinä sitten nostanut häntä ylös ja hyppyyttänyt sillä tavalla jonkun aikaa ja käsenyt pitkälleen ja taas tunnustellut ja nyt sanonut pään olevan näkyvissä, eikä siinä sitten muu auttanut kuin että huutaa piti että valmista tuli.⁵²⁹

Likaiset lapset

Myös lastenhoito haluttiin lääketieteellistää, ja tässäkin huomiota kiinnitettiin hygieniaan. Hyvä äiti piti lapsensa puhtaana.⁵³⁰ Kätilölehden sivuilla annettiin uusia, tieteen viimeiseen sanaan perustuvia lastenhoito-ohjeita, joita kätilöiden tuli edelleen välittää

hoitamilleen äideille. Gunilla Lindahl julkaisi Kättilölehdessä vuonna 1929 laajan artikkelin ”Naiset ja pieni lapsi”, jossa hän kiinnitti huomionsa ennen muuta lasten terveyteen, ja tietenkin bakteereihin. Lindahlin tavoitteena oli biolääketieteellisten sairauksäsytysten juurruttaminen naisten tietoisuuteen:

Taistelu tautia ja kuolemaa vastaan on viime vuosikymmenien kuluessa mennyt suuresti eteenpäin; mitä ihmeellisimpiä keksintöjä on tässä suhteessa tehty. On opittu tuntemaan tautien synty ja synnyt, on opittu tuntemaan, että ne eivät ole minkään ylikuonnollisen voiman aikaan saamat. Tiedetään ja tunnetaan, että taudeilla, etenkin tarttuvilla taudeilla, on kullakin oma aiheuttajansa, oma bakteerinsa.

Lapsikuolleisuus oli kuitenkin yhä suuri, sillä Lindahlin mukaan äidit eivät vielä ole perehtyneet tieteelliseen lastenhoitoon, eivätkä edes tiedä millainen normaalisti kehittynyt lapsi on⁵³¹:

Kaikesta valistustyöstä huolimatta, on tietämättömyys erikoisen suuri tällä alalla ja kaikissa kansankerroksissa. Suurin osa kaikista tulevista äideistä kaipaa vielä tärkeimpiä tietoja lapsen normaalista kehityksestä, sen ruokinnasta ja hoidosta.

Lindahlin mukaan tietämättömyys lastenhoidon hygienisistä periaatteista oli suuri kaikissa kansankerroksissa. Tämä huomio selittyy tietenkin näitten periaatteiden suhteellisella tuoreudella, mutta ilmeisesti myös sillä, että ylempien luokkien naiset käyttivät lastenhoitajia, jotka puolestaan toimivat kenties hyvinkin pitkälle oman harkintansa mukaan. Käytännön lastenhoitotyöstä vapailla rouvilla ei ilmeisesti ollut mielenkiintoa paneutua uusimpien lastenhoitoppien hienouksiin, mikä järkytti valistajaa.

Lindahl paheksuu jyrkästi tapaa ruokkia vauva samalla ruualla kuin muukin perhe, yhteisiä astioita ja ruokailuvälineitä käyttäen, samoin kuin pulloruokintaa: ”Kuolevaisuus on suurin *pullolasten* keskuudessa monestakin syystä ja etenkin köyhimmissä kodeissa missä tietämättömyys, ennakkoluulot, puhtauden ja järjestyksen puute vallitsee.” Gunilla Lindahl vetoaa äiteihin tähdentämällä modernin äitiyden uskonnollis-moraalisia ulottuvuuksia:

Arvoisat äidit! Teille on uskottu elämän tärkein ja vaikein, mutta myöskin sen ihanin tehtävä, kodin pyhäkön rakentaminen, sen hoitaminen ja vaaliminen. Onnellisia ne teistä, jotka tietävät tehneensä kaikkensa, antaneensa ja uhrautuneensa kaikkensa hoitaakseen ja kasvattaakseen ne pienet ihmistaimet, mitkä Jumala on kullekin uskonut elämää ja – iäisyyttä varten.⁵³²

Gunilla Lindahlin retoriikassa kiteytyi aikakauden kansanvalistuksen äiti-lapsi -suhteen keskeiset piirteet: Lapsia on ensinnäkin hoidettava tieteellisesti, jolloin on kiinnitettävä huomio ennen muuta puhtauteen ja oikeanlaiseen ravintoon. Toiseksi, mikä on asian kääntöpuoli, kansan tavat tuomitaan tietämättömyydeksi tai välinpitämättömyydeksi. Kolmanneksi äitiys esitetään kristillisiveellisin äänenpainoin, ihannoituna, joskin uhrauksia vaativana ammattimaisena työnä. Tavoitteena oli lasten pitäminen terveenä ja hengissä, sillä kuten Lindahl artikkelinsa päätteeksi toteaa, ”*taudin estäminen* vaatii pienempiä summia kuin *sen parantaminen*. Silloin eivät myöskään kuolin kellot soisi niin usein lapsille ja parhaassa nuoruuden ijässä oleville nuorille, kuin mitä ne nykyään soivat.”⁵³³

Artikkelista saa sen käsityksen, että kansanvalistajat olivat kiinnittäneet noihin asti lastenhoitoon vain niukasti huomiota. Lindahl kiittelee marttoja karjatalouden ja kotieläinhoidon sekä kotitalouden hoidon opettamisesta, mutta toteaa hämmästyneenä: ”vaikka talossa on toistakymmentä lasta, ei tarvita niiden hoitoon oppinutta ihmistä, kun ei sellaista ole saatavissa. On se ihmeellistä, että eläimet tarvitsevat oppinutta hoitoa, mutta ei ihmislapsi.”⁵³⁴ Puhtaan äidin kanssa kuului yhteen puhdas ja elinvoimainen lapsiparvi – hyvä äiti ei saanut paneutua liiaksi työhön, karjanhoitoon.

Myös kampanjointi vauvojen kapaloimista vastaan tapahtui osaltaan hygieenisistä syistä. Valistajien mielestä ”märkä alue” pitäisi rajoittaa mahdollisimman pieneksi. Kapaloiden nähtiin myös rajoittavan pienokaisten liikkumista. Äitien kannalta tiukat kapalot kuitenkin olivat juuri siksi hyödyllisiä, koska ne pitivät lapsen tiukasti paikoillaan. Kapaloiden oli myös katsottu suojaavan lasta pahalta silmältä.⁵³⁵

Lapset skammissa. Ilomantsi 1927. Museovirasto. Kuvaaja Tyyni Vahter.

Kansanvalistajat kiinnittivät vuosisadan alussa huomionsa lähinnä lasten terveyteen ja etenkin hengissä pysymiseen. 1930-luvulla alkoi valistuksen määrä ja sävy muuttua muun muassa perhelehdissä. Lastenhoito-ohjeita ilmestyi runsaasti ja lapset kuvattiin niissä erityisen suloisina. Väestöpolitiikalla oli osuutensa asiaan; syntyvyys oli laskenut huomattavasti ja äitejä yritettiin suostutella lasten hankintaan.⁵³⁶

3.3.3. Puhtaus kättilöiden ammatillisena ja sosiaalisena erottautumisena

Kättilöt erottuivat itseoppineista kollegoistaan 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä ennen kaikkea ajamiensa puhtausaatteiden sekä oman toimintansa pitkälle viedyn hygieenisyyden kautta. Kättilöiden muistelmassa kiinnittyy huomio myös kättilöiden so-

siaaliseen erottautumiseen asiakaskunnastaan – jälleen hygieenisiin perustein. Kansan naisten taloudenpito puistatti kätilöitä. He kokivat sen kaaoksena, jonka keskellä sivistynyt ihminen oli suora-naisessa vaarassa⁵³⁷. Lika ja syöpäläiset kuuluivat monin paikoin arkielämään, eivätkä suinkaan kaikki viimeisillään olevat äidit tehneet kätilöiden edellyttämää suursiivousta. Yöpyminen tällaisessa talossa oli koettelemus, jota muutama kätilö on värikkäästi kuvannut⁵³⁸.

Myös kätilöiden julkaistuissa muistelmissa on vastaavanlaisia kertomuksia. Vuonna 1916 kätilökoulutukseen hakeutunut Lyyli Jouskari aloittaa muistelmissaan työuransa kuvauksen otsikolla *Tu-tustuin torakoihin* ja jatkaa kuvaustaan seuraavasti:

Olin kai ennättänyt nukkua yön tai pari uudessa asunnossani, kun minut aamuvarhaisella haettiin erääseen kirkonkylän mökkiin. Lu-paavalta näyttää, kun heti kohta työhönkin haetaan, ajattelin lähties-säni. Mutta kun perille saavuin valoisa tunnelma hiukan muuttui. Pirtti oli pieni, vain yksi ainoa huone, eikähän siinä mitään outoa. Outoa sitä vastoin oli torakoiden paljous. Niitä oli niin runsaasti, että penkille ei jäänyt istuinsijaa. Minulla on luontainen hyönteisten kammo, mutta eritoten torakoiden, joita nyt näin vasta toisen kerran elämässäni. Tein parhaani peittääkseni tunteiluni, joka olisi näissä oloissa näyttänyt lievästi sanoen hoopolta, sen käsitin. Onneksi mi-nun ei tarvinnut viipyä tällä ensimmäisellä matkallani kauan, vaan jo samana aamupäivänä selvisin kotiin. Pihalla tyhjensin kätilölaukkuni, mihin elukoita oli tunkeutunut, olihan se vain juurikori. Ja tällaisen puhdistuksen tein aina kylältä tultuani, niin kauan kuin lämpimiä riitti. Pakkasella ne paleltuivat jo rekimatkan kestäessä.⁵³⁹

Myöhemminkin nuori kätilö sai kärsiä syöpäläisistä yöpyessään asiakkaittensa luona, niin kuin yleinen käytäntö oli:

Illalla kannettiin lattialle puhdas rohtiminen olkipatja ja ajattelin jo nauttia siihen heittäytymisestä – puhtaalle patjalle ja lakanoilte. Mut-ta kun talo sitten hiljeni, enkä ollut vielä ennättänyt saada unen pääs-tä kiinni, niin alkoi tuntua kuin teräviä neulanpistoja kautta ruumiin. En lainkaan käsittänyt, mitä se saattaisi olla, ja raapaisin tulitikun. Voi kauhistus! Eipä ihme, että olin tuntenut makaavani muurahaispesässä! Koko puhdas tilani näytti olevan tuhansien lutikoiden temmel-lyskenttänä. Emäntä kuorsasi rauhallisesti omassa vuoteessaan, ja minä ihmettelin, miten saattoi olla mahdollista kuorsata tuollainen veren-ijäärmeija seuranaan. Raapaisin toisen tikun ja katsoin varovasti,

jotta en herättäisi – ei yhden yhtäkään! Olivatkohan kaikki talon luteet tietoisia, että vieras oli talossa ja että saisivat siis ateriaan vaihtelua. Vai pelkäävätkö luteetkin omaa hajuaan ja siksi haluavat puhtaalle tilalle. Eiväthän tupakoitsijatkään viihdy paksussa tupakan savussa, vaan mielellään istuvat puhtaassa, savuttomassa huoneessa – tupakoimassa. Tilanne ei naurattanut. Oli vasta keskiyö, oli viileätäkin, eikä minulla ollut mitään lämmintä vaatetta mukana. Nukumasijalleni en enää missään nimessä hirvennytnyt paneutua.

Huoneeseen jääminenkin tuntui uhkarohkealta; ne olisivat keksineet minut varmasti tuoliltakin. Lähdin siis pihalle, kävelin, kuljeskelin ja yritin saada aikani kulumaan. Siitä yöstä tuli pitkä, ja mielessäni päätin, että toista tällaista yötä en ainakaan tässä talossa viettäisi. Lopulta tuli aamu. Ja kun aamuhuolto oli toimitettu niin äidille kuin lapsellekin, koetin selittää talon emännälle, että en sittenkään voinut jäädä näin kauaksi kotoa, saattoi tulla hakija – ja niin edelleen voimatta tai raaskimatta sanoa todellista syytä. Eikähän siinä sitten muu auttanut kuin soutaa minut kirkolle.

1950-luvun lopulla kättilöksi valmistunut ja työuransa aloittanut Lilja Rajajärvi liittyy muistelmissaan työuransa alkuvaiheitten kuvaukseen luteet, lian ja hajun. Neuvolassa ”hajut lemahtelivat, ja sieltä tunnisti navetan, likaiset vaatteet ja hien”. Kohteliaisuus-syistä Rajajärvi ei avannut kuitenkaan ikkunaa vastaanottohuoneessa, vaan tyytyi odotushuoneen tuulettamiseen. Likaiset asiakkaat eivät olleet tälle kättilölle yllätys, koska hän oli nähnyt köyhyyttä ja kurjuutta jo lapsuusvuosinaan. Luteet kuitenkin inhotivat.⁵⁴⁰

Seuraavan katkelman kirjoittaja on kättilön tyttärenä kuullut kerrontaa liasta ja syöpäläisistä:

Äitini joutui usein olemaan yötä hoitopaikassa. Noihin aikoihin vuosisadan alkupuolella oli usein asunnoissa niin paljon luteita ja kirppuja, ettei voinut mitenkään käyttää talon tarjoamaa vuodetta. Ei ollut suinkaan aina kyseessä köyhäkään paikka. Äitini tapasi asettaa kaksi tuolia vastakkain, istua toisella ja nostaa toiselle jalkansa. Näin hän nuokkui yli yön. Talon isännän ruuanlaittotaito oli myös usein hyvin kyseenalainen. Äitini kertoi, että kerrankin keittiössä seurasi isännän puuhia. Hellan perällä oli iso vesikattila, jossa isäntä tämän tästä huuhteli tahriintuneita hyppysyään. Kun kahvinkeiton aika tuli, huuhteli emäntä kamarista, että siinä hellalla olevassa kattilassa on kaivoverttä kahvinkeittoa varten. Isäntä huuteli vastaan, että siitä hän on kahvinkeittoveden ottanutkin. Äitini kertoikin, että näissä epähy-

gieenisissä olosuhteissa hänen täytyi turvautua 'valkoiseen valheeseen'. Hän valitti, että hänellä on niin huono vatsa, ettei hän nyt voi syödä eikä juoda mitään. Kuivaa leipää hän joskus nakerteli pahimpaan nälkäänsä.⁵⁴¹

Syöpäläisten ohella kätilöt kokivatkin perheiden elintarvikehygienian ongelmalliseksi: astiat olivat likaisia ja niillä oli liikaa käyttötarkoituksia, tai sitten perheenjäsenten oma puhtaus ei kätilön mielestä riittänyt hygieeniseen ruoan valmistukseen. Useampi kätilö on kertonut, etteivät he voineet syödä perheiden kanssa, vaikka olivat nälissään.

Nimimerkki *Kättilö saaristossa* kertoi avustamastaan synnytystapauksesta Kätilölehdessä vuonna 1899. Kätilön oli pitänyt purjehtia loppiaisyönä myrskyävällä merellä kahdeksan tuntia päästäkseen synnytyspaikalle. Hänen tullessaan perille lapsi oli jo syntynyt ja sen luultiin olevan kuollut. *Lapsiämmä* oli sen jo ehtinyt siunatakin. Kätilö sai pienokaisen kuitenkin virkoamaan. Koettelemukset eivät olleet kuitenkaan ohi:

Hätäkasteen jälkeen tarjottiin päivällistä, mutta herkuista huolimatta nousin nälkäisenä pöydästä, sillä mahdotonta oli nauttia mustaa hylkeenlihaa, vesilinnun rasvassa keitettyjä perunoita sekä porssiinipesuvadissa tarjottua ja siirapilla siveltyä velliä (täällä käytetään yleisesti valkoisia pesuvateja liemiastioina, mainitsemattakaan samaan lajiin kuuluvia vielä vähemmän sopivia astioita, joita käytetään viilipytyiksi).⁵⁴²

Myös Anna Luodon ruokahalu saattoi kadota asiakaskäynnillä:

Ajattelin vesi kielellä tehdä voileivän, kun satuin vilkaisemaan tyttären [synnyttäjän] käsiä. Ainakin puolen sentin pituiset kynnet olivat kokonaan paksun mustan töhkän täyttämät, kuin mustalla tussilla vedetyt. Ruokahaluni katosi. – Leivoin juuri tuoretta leipää, ottakaa siitä, kun meillä ei ole pullaa, tarjosi nainen. – Söin itseni juuri lähtieessä niin täyteen, etten millään jaksa, mutta tämä kahvi on verrattoman hyvää, turvauduin hätävalheeseen.⁵⁴³

Kättilö Lilja Rajajärvi joutui kiusalliseen tilanteeseen mennessään antamaan penisilliinipistosta rintatulehduksesta kärsivälle kahdeksan lapsen äidille. Vaikka ”tupa oli suuri ja kohtalaisen siisti”, oli peltinen tiskipöytä kukkuroillaan likaisia astioita, joiden ympärillä

pörräsi kärpäsparvi. Emäntä oli leipomassa ja pian hänellä olikin tarjottavaa kättilölle:

Samassa oli jo eteeni laitettu mustikkapiirakkaa ja lasi mehua. – – Istahdin penkille ja otin kulauksen lasista. Samalla huomasin että russakka vormi pullapellillä. Pitelin piirakkapalaa hyvin epävarmoin ottein. Haukkasin sitä katsomatta ja huuhtelin mehulla alas. Tilanne oli vähän kiusallinen. Päätin ottaa asian puheeksi seuraavana päivänä. Ei ladata äitiä liikaa samana päivänä. Voisin tuoda myrkyä tullessani, aprikoin.⁵⁴⁴

Näissä tilanteissa oli kättilöiden ongelmana sekä henkilökohtainen vastenmielisyyden tunteen ylittäminen että valistusmahdollisuuksien pohtiminen. Huomaavainen kättilö keksi hätävalheen tai yritti edes hetkeksi unohtaa syöpäläiset, likaisuuden ja sopimattomat asiat. Yhteisestä ruoasta kieltäytymistä ja siitä kertomista voi pitää myös vahvasti symbolisena eleenä – onhan yhteisen aterian jakaminen yksi yleisimmistä ihmisten yhteenkuuluvuutta osoittavista rituaaleista.

Syöpäläistarinat ovat aikanaan kuuluneet kättilöiden suulliseen ja kirjalliseen perinteeseen. Voi kysyä, ovatko Niirasen muistelmat (1935) olleet tässä suhteessa muille muistelijoille esikuvana, vai onko hän kirjannut ylös kättilöiden tapaamisista tuttuja aiheita⁵⁴⁵. Kertomalla kauhukokemuksistaan likaisissa ja syöpäläisten kansoittamissa asunnoissa kättilöt ovat tehneet symbolista ero asiakkaisiinsa ja heidän elämäntapoihinsa nähden ja korostaneet samalla oman koulutuksensa ja työnsä merkitystä⁵⁴⁶. Tarinoiden arkinen ydin lieenee siinä, että kättilöiden oli pakko sietää syöpäläisiä, ne eivät olleet niin helposti hävitettävissä kuin tavanomainen pestävä lika. Kenties niistä ei äideille juuri siksi viitsitty huomauttaakaan. Tietenkin purevat syöpäläiset häiritisivät myös niihin tottumattoman unta; Lyyli Jouskari jopa oletti puhtaana ihmisenä olevansa erikoisherkkua lutikoille – niille ei likaisen talon emännän veri näyttänyt maistuvan.

Sairaanhoitajat ja kättilöt ovat välittäjinä potilaan ja yhteisön välillä käsitellessään inhimillistä likaa⁵⁴⁷. Tämän tehtävän omaksuminen ei ollut nuorille kättilöille ilmeisesti aivan helppoa päätellen heidän muistelmistaan, jossa asiakkaiden ja heidän kotiensa likaisuutta koskeva muistelu koskee useimmiten työn alkuvaiheita.

3.3.4. Kansanvalistajat ja vastarinta

Miten äidit ja perheet sitten kaikkeen tähän valistukseen suhtautuivat? Kotisyntytykselyn vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että siisteyskysymys oli melko tavallinen kotisyntytykseen liittyvä ongelma. Monet uurastivat viimeisillä voimillaan saadakseen kotinsa kättilöä miellyttävään kuntoon. Toisaalta konfliktit vaikuttivat myös kättilöiden kysyntään. Kaikki eivät tahtoneet puhtausvalistajaa kotiinsa. Kiihkein kättilövastaisuus oli kuitenkin tämän muistitietokyselyn tavoittamana aikana jo ohi⁵⁴⁸.

Tässä keskityn kuitenkin juuri kansan naisten vastarinnan il-mauksiin, useastakin syystä. Haluan välttää nykyperspektiivin ai-heuttamia näköharhoja. Se, että tulkitsemme kulttuurin muutok-sen positiivisesti – harva meistä enää haluaisi synnyttää likaisten lumppujen päällä syöpäläisiä kuhisevassa mökissä – saattaa nimit-täin sumentaa silmämme. Voimme erehtyä ajattelemaan, että oma puhtauskulttuurimme on se oikea ja paras, ja että luonnollisesti-kaan kukaan ei ole sitä vastustanut. Näemme kulttuurin muutoksen liian yksinkertaisena. Esimerkiksi Jonas Frykman ei ottanut lainkaan huomioon aktiivista vastustusta tutkiessaan porvarillisen puhtaus-kulttuurin leviämistä Ruotsiin (1979). Hän katsoi siisteysellä olleen vain taloudellisia ja käytännön esteitä sen jälkeen kun porvaristo oli tehnyt uudet periaatteet mm. kouluopetuksen kautta tutuiksi⁵⁴⁹.

Siisteysvaatimukset kohtasivat kuitenkin myös vastarintaa. Vaa-timusten torjunta ilmaiseksikin mielestäni tärkeitä kulttuurisia eroja: äitiyden uhkakuvan siirtäminen pahasta silmästä bakteeriin oli iso asia, eikä sellainen muutos voinut tapahtua ilman kitkaa. Valistuk-sen kohteena ollut kansa ei ollut *tabula rasa* eikä vapaasti muokat-tavaa, *tietämätöntä* massaa, vaan se koostui oman kulttuurisen tie-toisuutensa perusteella toimivista ihmisistä. Heidän omat puhtau-teen ja likaisuuteen liittyneet käsityksensä mitätöitiin. Ennen kuin naiset ja perheet pystyivät täydellisesti sisäistämään uudet puhtaus-vaatimukset täytyi heidän luopua myös keskeisistä synnytykseen, äitiyteen, naiseuteen, kotiin, työhön, terveyteen ja sairauteen liit-tyivistä käsityksistään. Kättilönäkökulmasta tämä merkitsi sitä, että maa oli perattava, ennen kuin siihen voitiin kylvää⁵⁵⁰. Kukapa ha-luaisi olla ”perkauksen” kohteena?

Olkatangolla kannetaan vettä. Ryhmättylä 1938. Museovirasto. Kuvaaja Tyyni Vahter.

Vastustus osoittaa edelleen, että valistuksessa oli kysymys vallasta määrittellä oikea elämäntapa, ja että kaikki naiset eivät suostuneet luovuttamaan omaa elämäntapaansa koskevaa määrittelyvaltaa valistajille. Puhtauden tuottaminen vaati – ja vaatii edelleenkin – naisilta kovaa työtä. Siihen käytetty aika on pois jostain muusta. Ennen pesukoneitten ja vesijohtojen aikakautta puhtausvaatimukset olivat nykyistä paljon kouriintuntuvampia. Mainittakoon, että niinkin myöhään kuin vuonna 1952 Suomen naisten laskettiin kulkevan päivittäin matkan maasta kuuhun kantaessaan vettä. Noihin aikoihin vain 10–25 prosentissa asuntoja oli nainen ja ämpäri -yhdistelmää tehokkaampia vesihuoltovälineitä: wc:itä, viemäreitä ja vesijohtoja.⁵⁵¹

Vastarinta ilmaisee myös sitä vaikeutta, minkä asiantuntijat kohtasivat pyrkiessään rikkomaan paikallisia, etenkin naisten omia avunannon verkostoja ja tiedon välityskanavia. Tarvittiinkin sitkeää, useita vuosikymmeniä kestäväää kansanomaisten synnytytavustajien ja perinteitten mustamaalausta ja monenlaisia lainsäädännöllisiä toimia, ennen kuin nämä saatiin väistymään. Asiantuntijuuden luovuttaminen yhteisön ulkopuolelle ei ollut itsestään selvää. Romantisoimatta mitenkään entisaikojen elämää on sanottava, että naiset olivat tottuneet luottamaan paitsi itseensä ja Jumalaan, myös sukuunsa ja naapureihinsa synnytyksen yhteydessä. Muunlaisia resurssejahan ei ollut käytettävissä. Lähipiirin antaman avun ja tiedon hylkääminen saattoi merkitä sosiaalista konfliktia.⁵⁵² Vastenmielisyyttä valistajien ohjeisiin lisäsi todennäköisesti se, että valistajat eivät juurikaan arvostaneet likaisiksi luokittelemiensa äitien omia tapoja olla äitejä ja huolehtia itsestään ja perheestään. Valistajien teksteissä tällaisten äitien elämä näyttäytyikin pahimmillaan yhtenä suurena virheenä.

Eli palatakseni puhtausteemaan ongelma saattoi olla pelkästään se, että ohjeet tulivat sellaiselta taholta, jota perinteisesti orientoituva äiti ei noteerannut mitenkään. Esimerkiksi 1900-luvun alkuaessa biolääketieteen professioilla oli kansan syvässä riveissä vielä hyvin heikko status.⁵⁵³ Ei ollut mitenkään itsestään selvää, että koulutettu kätilö tai lääkäri olisi ollut sellainen auktoriteetti, jonka ohjeisiin olisi suhtauduttu vakavasti. Perheparannuksen ja ammattimaisen kansanlääkinnän perinteet olivat vahvoja; näiden avulla oli myös synnytyksistä selvitty hamasta muinaisuudesta saakka⁵⁵⁴. Parantamisen ja terveydenhoidon kentällä liikkui monenlaisia auttajia ja ammatinharjoittajia, joista koululääketieteen edustajat muodostivat vain pienen osan.⁵⁵⁵

Kotitalousneuvontaa tutkinut Visa Heinonen on tähdentänyt neuvonnan myönteistä vastaanottoa⁵⁵⁶. Kätilöiden antaman puhtausvalistuksen ja kotitalousneuvonnan välillä on kuitenkin tärkeä ero. Kotitalousneuvontaan osallistuminen oli ymmärtääkseni vapaaehtoista, kätilö taas ryhtyi valistamaan, kenties yllättäen, kun hänet oli pyydetty synnytytavuksi. Valistettava oli vuoteenomana ja tarvitsi valistajan apua. Tilanne oli mahdollisimman herkkä kulttuurisille konflikteille, mutta toisaalta myös neuvonnalle.

”Oppineitten opittuja loruja”

Vastarintaa voitiin ilmaista muun muassa valitsemalla maallikkoavustaja koulutetun kättilön sijasta. Useimmiten maallikkoavustaja kerrotaan haetun köyhyyden takia. Köyhien perheiden äidit turvautuivat tällaiseen kahdesta syystä. Ensimmäinen syy oli tietysti se, että paapo tai paarmuska oli lähes ilmainen, eikä tälle tarvinnut tarjota kyytiä niin kuin kättilölle. Tämä oli kuitenkin vain osasyy, sillä kunnankättilöt olivat velvollisia auttamaan varattomia ilmaiseksi⁵⁵⁷.

Keskeinen syy siihen, että maalaisköyhälistö ei suosinut koulutettua kättilöä, liittyi yhteisöissä vallitseviin kulttuurisiin eroihin. Köyhät häpesivät köyhyyttään ja kotiolojaan, jotka he tiesivät kättilölle kelpaamattomiksi juuri epäsiisteyden takia.

Koska niin hygieniä kuin koulutettu synnytysapukin ovat nykyään yleisesti hyväksytyjä arvoja, ei ole itsestään selvää, että kyselyn vastaaja tohtii kertoa sellaisista olosuhteista, joissa tällaisista arvoista ei piitattu tai niitä jopa vastustettiin. Pidänkin seuraavassa siteeraamiani kirjoittajia sangen rohkeina, koska he ovat uskaltaneet tuoda esiin nykyisen terveys- ja puhtausajattelun valtavirrasta poikkeavia kokemuksia:

Siksi aina mieluummin ottivat maalaiskättilön, sille kirkonkylän kättilölle olisi pitänyt olla hyvä vuode ja valkeat lakanat jos ne olisi yöksi jääneet.⁵⁵⁸

Kirjanoppineet kättilöt olivat niin häijyjä köyhille ettei niitä uskaltanut vaivata.⁵⁵⁹

Silloinen koulutettu kättilö, joka täällä toimi vuosikymmeniä, oli hyvin arvostettu, mutta myös kovasti sanovainen, jos oli epäsiistiä tai muuta niin hän kuulemma helposti muistutti epäkohdista. Arimmat ihmiset pelkäsivät häntä.⁵⁶⁰

Muistitietoaineisto osoittaa, että taistelu hygieniasta kävi ankarana 1920- ja 1930-luvuilla. Kättilöt vaativat ehdotonta puhtautta ja siisteyttä synnytyshuoneessa ja koko kodissa sekä puhtaita lakanoina ja vaatteita niin äidille kuin lapselle. Nämä vaatimukset koettiin paikoitellen joko mahdottomaksi toteuttaa tai suorastaan naurettavaksi herrasteluksi.⁵⁶¹

Seuraavan kirjoittaja muistelee kättilöitinsä kertomaa:

Talon hygienia oli monta kertaa rempallaan. Pesuvadeista ja lapsen pesuastioista oli pulaa. Ruoka-asiat saatettiin tarjota kättilölle pesuastioiksi. Kysyipä muuan äiti kättilöltä, mitä te oikein teppaatte, kun kättilö yritti edes siedettävään kuntoon varustaa synnytyshuonetta. Heti alkajaisiksi oli kättilö pessayt puuroisia ja rasvaisia patoja.⁵⁶²

Tyrvääläisen muonamiesperheen äiti kertoo synnytyksestään vuonna 1928. Köyhässä perheessä ei yksinkertaisesti ollut kättilön edellyttämiä liinavaatteita:

Kättilö olisi vaihtanut lakanan petiini. Se ei käynyt, koska se oli ai-noani joka oli petissäni. Siskoni oli yhtä köyhä, joten hänkään ei voi-nut auttaa. Huone oli kovin kylmä. Ei ainuttakaan komeroa. Laatikko, jossa oli lapsen vähät rievut oli sänkyni alla. Muistan kuinka lasta puistatti kun näihin kylmiin riepuihin häntä kiedoin.⁵⁶³

Puhtaus- ja liinavaateongelmat herättivät aikanaan keskustelua kättilöiden parissa. Nimimerkki Sydänmaan kättilö harmitteli Kättilölehdessä vuonna 1918, miksi häntä haetaan synnytyksiin niin harvoin. Vajaa kolmannes kuntalaisista turvautui hänen apuunsa, kun kaksi kolmannesta haki paikalle kylän mummon. Kättilön kysyessä syytä moiseen hän sai vastaukseksi: ”eihän sitä kehtaa kättilöä hakea, kun meillä on kaikki niin vajanaista ja kehnoa” tai: ”se ja se kättilö oli niin vihainen kun meillä ei ollut sitä ja sitä”. Sydänmaan kättilön mielestä paikallisilla ihmisillä oli yleensä se käsitys, että kättilö tarvitsee erityisen passaajan itseään varten. Kirjoittaja myös toteaa, että hänen autettavillaan ei ole minkäänlaista käsitystä puhtauden tarpeellisuudesta, mutta suhtautuu itse sitäkin innostuneemmin tähän ”uutisviljelykseen”. Kirjoituksen sanoma on, että kättilön tulee tehdä työtään rakkauden eikä vaativaisuuden hengessä.⁵⁶⁴

Rahvas ei myöskään välttämättä nähnyt koulutettua ammatti-apua synnytyksessä hyödyllisenä. Kättilö Anna Niiranen muisteli ohdakkeista työsarkaansa kansanvalistajana seuraavasti:

Ja vaikeata kättilön kylvön on kasvaa perkaamattomassa maassa. Perheen pääkin, isä, tuntee usein kättilön sanojen hyökkäävän hänen asemaansa vastaan, horjuttelevan perustuksia. Ja sitten sanotaan:

”Herroille ja laiskoille nuo neuvot sopivat ja tuollainen puhtauden opetus, ei niistä ole työntekijän perheeseen. Ei siellä joudeta turhia nuoleskelemaan, täysi tosi on entsilläänkin elettyä. Ne ovat oppineitten opittuja loruja. Ja sairastavathan ne oppineidenkin hoidettavat, sekin ja se rouva on juossut lääkäristä toiseen, vaikka on ollut synnytyslaitokset, kättilöt ja muut. Entäs lapset, niitä on hoidettu ties kuinka monen lääkärin neuvojen mukaan, mutta aina niistä vain riittää lääkäreille ja sairaanhoitajatarille työtä, vieläpä kuolevatkin. Paremmiin köyhän lapsi terveenä pysyy, vaikk’ei sitä sääntöjen mukaan hoideta. Ja jos kuoleekin, niin Jumala on sen niin hyväksi nähnyt. Ei Jumalan tahtoa vastaan kukaan mitään voi”. Siten alkaa lähdeyttyäni juttu kiertää talossa ja edelleen naapurista toiseen. Kerrotaan, mitä kättilö sanoi ja mitä minä sanoin vastaan.⁵⁶⁵

Kansanmies ei luottanut koululääketieteen ammattilaisiin, eikä heidän puhtausoppeihinsa. Ja miksi olisikaan luottanut – tuon ajan lääketiede oli useimpien sairauksien suhteen voimaton. Lääkäreihin ja kättilöihin turvautuvan herrasväen terveys ei vaikuttanut paljon sen paremmalta kuin köyhienkään⁵⁶⁶. Luontevampaa olikin tyytyä lapsen kuolemaan Jumalan tahtona, jos lähipiirin parantamistaidot eivät riittäneet.

Niiranen mainitsi edellisessä katkelmassa miehen, perheenisän, vastarinnasta kättilön antamaan puhtaus- ja terveysvalistukseen nähden. Seuraava kertoja tarkastelee tilannetta köyhän perheen ylityöllistetyn äidin näkökulmasta ja kallistuu ymmärtäväisen naapurin kannalle:

Monet vallankin varattomat perheet pitivät koulutettua kättilöä liian pikkumaisen siistinä ja arvostelevana. Ei ole helppoa köyhässä perheessä 20- ja 30-luvuillakaan. Joka puunkalikka oli raahattava kotiin, pilkottava ja työnnettävä uuniin ja joka tippa vettä kannettava kaivosta ja raahattava jälleen ulos. Kuisia ja räkäisiä kakaroita joka nurkassa. Pidä siinä huusholli siistinä, kun joku koulujakäynyt nirppanokka ihmettelee, kun samaa pyyhettä käytetään kylpy- ja astiapyyhkeenä tai käsienpesuvesi paiskattiin pois pesuvadista ja siinä ryhdyttiin alustamaan vehnästä. Samassa jamassa oleva naapurin akka ei ihmetellyt.⁵⁶⁷

Kättilöt pilasivat pahimmillaan ammattikuntansa maineen tiuskimalla ja päivittemällä onnetonta kodinhoitoa. Ei heidän ehkä tarvinnut tehdä sitäkään, sillä pieni nenän nyrpistus tai kulmakarvojen kohotus saattoi ajaa saman asian⁵⁶⁸. Tahdikas kättilö sovitteli

valistuspuheensa otolliseen tilanteeseen ja ymmärsi myös perheiden omia tapoja:

Tiesin ennestään, ettei Elsa ollut niitä ensimmäisiä puhtaudessa ja järjestyksessä, mutta kyllä minä vähän päällistelin kun avasin oven. Vastaani tuli niin voimakas virtsanlemu, että meinasi 'yrjölle ajaa'. Mitenkähän sitä jaksoi päivän hengitellä? Entäs muu siisteys! Näytti ettei tässä huushollissa tunnettu edes varpuluutaa, luutusta puhumattakaan. Kaikki oli sekaisin, pikkuväki peuhasi pirtissä. – – Tämän vaatimatommassa oloissa elävän perheen jäsenet olivat aitoja ja lämpimiä ihmisiä. Tämä oli heidän elämäntapansa, minun oli sopeuduttava siihen heidän kodissaan. Jossakin toisessa tilanteessa olisi valistuksen aika.⁵⁶⁹

Seuraavan kirjoittaja mainitsee kertovansa äitinsä muistoista kylälaisten suhtautumisesta terveysisariin ja kättilöihin. Herraskaiset, rahvaan yläpuolelle asettuvat terveysvalistajat saavat Karjalassa tiukan vastuksen oman arvonsa tuntevista ihmisistä. Köyhyyden kulttuuri ei väistynyt ilman taistelua:

Vastaan Hämeenkylässä (Kanneljärvi) köyhien puolesta. Kukaan synnyttäjä ei suurin surminenkaan olisi vaatinut ja huolinut synnytykseen valko- tai sinipukuista terveysisarta, joka lemusi lysolille ja talossa vaati ens'toikseen lämpöiset käsi pesuvedet ja hajusaippuat ja pellavaiset käsipyyhkimet. Kun kädet oli pesty niin tarkasti koululapset ja pienimmät, onko päässä ja vaatteissa täitä tai saivareita, onko karstaa lapsissa tai aikuisissa, onko torakoita ja onko ne kotimaisia alkuperää vaiko venäjän jäämistöä, onko talo lutikkapesä vaiko miksi on punaläiskiiä seinät täynnä, pienillä lapsilla kakkaset alusvaatteet, liekö opetettu pyyhkimäänkään jaa mutta eihän näillä ole edes paperiakaan. Seuraavana päivänä kansakoulussa opettaja piti tunnin terveystarkastuksesta, jonka terveysisar piti eilen. Opettaja mainitsi puutteet, mitä terveysisar kylässä huomasi, kaikissa köyhemmissä taloissa lapset karstaisia, vaate- että päätäitä, taloissa lutikoita että torakoita paljon, ei hammasharjoja, ei saippuota vaan köyhää kurjuutta mökeissä. Terveysisar teki jatkotarkastuksen puolen vuoden perästä, olihan asiat muuttuneet, karstaa lapsissa ei ollut, hammasharjojakin ilmestynyt ja vehnäjauhosäikeistä lapsille alushousuja tehty. Varmasti hyvin kehittyvä kylä, kun vain viitsisi suorittaa ahkerampaan tarkastuksia. – Kylän ukot kokoontuivat ”rintkaan” ja tuumasivat, seuraavan kerran kun terveysisar kylään tulee tarkastuksille, jos tulee Sepäsen autolla, auto kivitetään mäsäksi, terveysisar kuskataan sontakärryllä naapurikylään, johan nyt ihmettä, akoiltakin vaatii pöksyt jalkaan – eivätkä akat ilman pöksyjä rupea enää antamaan, älköön enää tulko tarkastuksille Hämeenkylässä. Yksikään vauvaa varttuva

akka ei mene tuollaisen terveystissaren haukuttavaksi ja nuuhkittavaksi eikä mitään apua pyytämään. – – Muistan tuollaiset lysolihajuiset tissittömät nyrppänokat laihaperseet terveystissaret kaksikymmentäluvun lopulla ja kolmekymmentäluvun alkupuolella, sillä kyllä heidän kauttansa terveystissareiden kulki yhtä hankalasti kuin aikoinaan ristiretki Karjalaan.⁵⁷⁰

Tämä on ainoa muistelu, jossa viitataan avoimeen yhteisölliseen konfliktiin valistajien kanssa. Kirjoittaja kuvaa terveystissareita varsinkin vaativiksi, aggressiivisiksi ja sinnikkäiksi – heidän suhteensa kansan naisiin näyttävät tungettelevana ja ylimielisenä. Terveystissareiden luonnehtiminen *lysolinhajuisiksi, tissittömiksi, laihaperseisiksi nyrppänokiksi* viitanee heidän kristillis-siveellisen habituksensa poikkeavuuteen kansan naisiin verrattuna. Kylän miehet eivät nähneet heissä mitään ihailtavaa.

Suhtautumista kättilöihin leimasi pitkään lähinnä passiivinen vastarinta – köyhät elivät omissa oloissaan niin kuin itse parhaaksi näkivät ja pysyttelivät kaukana kättilöistä. Voi olla, että joissain tapauksissa oli kyse myös tietoisesta yhteiskunnallisesta protestista, edustivathan kättilöt ainakin periaatteessa yhteiskunnan ylempää luokkaa ja niitten suosimaa kulttuuria. Muutamien kättilöiden muistelmista saa sen kuvan, että he seurustelivat mielellään paikkakunnan herrasväen kanssa⁵⁷¹.

Vaativuudessa elivät ihmiset omine tapoineen edustivat 1900-luvun alkupuolella joka tapauksessa kansan suurta enemmistöä ja valistajat vähemmistöä. Kansannaisten tapa hoitaa itseään ja kotiaan oli heidän oman mittapuunsa mukaan aivan normaali. Eivät anopit taikka naapurin vaimot hämmästellleet luti-koita tai mustia kynnenalusia, heidän olonsa olivat yleensä samantyyppiset. Likaisuuden havaitsi yhteisön ulkopuolelta tullut valistaja, jonka tarkkailtavaksi äiti oli muutoinkin työläässä elämäntilanteessaan joutunut⁵⁷².

Jonas Frykmanin ja Orvar Löfgrenin mukaan Ruotsissa sosiaalinen differentioituminen talonpoikien ja työläisten keskuudessa edisti puhtausaatteen leviämistä. Paremmiin toimeentulevien työläisten ja talonpoikien vaimot ryhtyivät kotirouviksi ja heidän päivittäisiin askareisiinsa kuului mitä huolellisinta siivousta⁵⁷³.

Suomessa sitä vastoin kotiäitiys ei milloinkaan vakiintunut laajamittaiseksi käytännöksi. Liisa Rantalaiho selittää kotiäiti-instituution vakiintumattomuutta meillä Suomen myöhäisellä, mutta nopealla muuttumisella teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi. Naiset siirtyivät suoraan pientiloilta palveluihin – kouluihin, sairaaloihin, vanhainkoteihin, sekä tehtaisiin. Tyypillistä on ollut myös suomalaisten naisten kouluttautuminen näihin tehtäviin ja koulutuksen arvostaminen.⁵⁷⁴ Raija Julkunen muistuttaa suomalaisen mieselättäjyyden heikkoudesta: matalat palkat, pientilojen kitulias elämä, sodat, sairaudet ja juoppous ovat tehneet miehistä huonoja elättäjiä – naisten kotiäitiydelle ei ole tarjoutunut rakenteellisia mahdollisuuksia.⁵⁷⁵

Kotiäiti-instituutiolta puuttui ennen kaikkea kulttuuriset edellytykset. Agraarikulttuurin piirissä kasvaneet naiset mielsivät itsensä äiteinä ilman muuta perheen elättäjiksi. Lasten ja kotitalouden hoito oli ennekin sujunut muitten töitten ohessa. Vastaavista oloista tulleet miehet tuskin pystyivät kuvittelemaan naista, joka ei raataisi aamuvarkaisesta iltamyöhään perheen toimeentulon ja huoltamisen eteen. Agraariseen sukupuolijärjestelmään kuului molempien puolisoitten työpanos.

Useimmat suomalaiset naiset ovat joko siivonneet tai jättäneet siivoamatta kotiaan muun työn ohella, joten esimerkit kodin siivoukselle omistetusta elämästä ja hypersiisteistä kodeista ovat olleet meillä harvinaisempia. Suomen 1900-luvun ensimmäisen puoliskon poliittinen historia sotineen merkitsi sekä naisten suuria työvelvoitteita, pula-aikoja, että syvinä koettuja luokkavastakohtaisuuksia. Alempien luokkien naisilla on ollut kädet täynnä työtä ilman jatkuvaa siivoustakin. Epäluuloisuus ylempien luokkien esittämiin ihanteisiin on sitä paitsi voinut olla merkittävääkin. Frykman ja Löfgren puolestaan arvelevat porvariston kesyttäneen ruotsalaiset työläiset menestyksekkäästi juuri koti-, perhe- ja siisteysideologian avulla.⁵⁷⁶

Toisaalta on kuitenkin tunnettua, että kotitalouden kehittäminen tuli meilläkin melko suosituksikin aatteeksi, jota alkoivat ajaa sivistyneistönaisten ohella myös työväen naisjärjestöt⁵⁷⁷. On siis mahdotonta sanoa, kuinka suuri osa naisista koki valistuksen

turhanpäiväisenä tai vastenmielisenä. Jatkuva siivousta, pyykkäystä ja peseytymistä vastaan sotivat sekä lukuisten naisten elinolosuhteet että heidän perinteensä, kuten käsitykset eri töiden tärkeysjärjestyksestä. Kätilöiden ja muiden kansanvalistajien esittämät siisteysvaatimukset jätettiin etenkin monessa köyhässä perheessä aivan omaan arvoonsa, kun taas parempiosaiset, kenties sosiaalista nousua ja kansalaisyhteisyyttä tavoittelevat naiset ahkeroin kovastikin kotitaloutensa eteen⁵⁷⁸.

Konfliktien syntymiseen vaikutti myös se, miten kätilöt ja muut valistajat kohtelivat köyhiä ihmisiä. Oscar Lewis on luonnehtinut Meksikon slummeja käsittelevässä tutkimuksessaan köyhyyden kulttuuria. Sille ovat ominaisia erilaiset epäviralliset, valtakulttuurista poikkeavat selviytymisstrategiat. Köyhät suhtautuvat virallisiin instituutioihin epäluuloisesti, koska niissä kohdellaan heitä huonosti. Myös Meksikon köyhät turvautuivat mieluummin paikallisiin puoskareihin ja lapsenpäästäjiin kuin yhteiskunnan virallisiin terveyspalveluihin.⁵⁷⁹ Muistitietoaineisto osoittaa, että Suomessakin oli 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla vahvoja köyhien alakulttuureita omine arvoineen ja normeineen. Kätilöiden esittämät vaatimukset hygieenisestä synnytyksestä ja puhtaasta kodista tuntuivat monista naisista oudoilta. Aggressiivinen siisteysvalistus koettiin enemmän tai vähemmän nöyryyttävänä, koskihan se ihmiselämän intiimeimpiä alueita⁵⁸⁰.

”Alkeellisten ihmisten parissa”

Köyhien perheiden äidit eivät siis halunneet kätilöä synnytystavustajaksi ylenkatseen ja moitteiden pelosta. Kätilöt puolestaan olivat järkyttyneitä, milloin heidät oli pyydetty sellaisiin koteihin, joissa ei heidän käsityksensä mukaan ollut valmistauduttu lainkaan lapsen syntymään. Ennen äitiysneuvolatoiminnan alkamista tapasivat äiti ja kätilö toisensa usein vasta synnytystilanteessa. Silti kätilöllä oli valmisteluja koskevia odotuksia, jotka liittyivät lähinnä kodin siisteyteen ja puhtaisiin liinavaatteisiin.

Kättilö Anna Niiranen näki kotisyntytyksessä kokemansa kulttuurisen konfliktin ammatillisena haasteena; samalla hän joutui myöntämään oman kulttuurisen vierautensa maalaispitäjässä:

Tuo ensimmäinen käyntini kättilönä sairaan luona avasi kuitenkin silmäni ja antoi minulle aavistuksen siitä työmaasta, joka minua odotti. Huomasin joutuneeni aivan raivaamattomalle saralle, alkeellisten ihmisten pariin. Mieleni oli niin masentunut, että itkin katkerasti tavaroita purkaessani ja päättelin, etten täällä kauankaan viivy, jos en toki kehtaa poiskaan lähtä. Enhän edes ollut tottunut maalaisoloihin. Olin tehdasseudulla kasvanut ja sitten viidettä vuotta ollut kaupungissa. Ja talo, jossa olin ollut, oli kuitenkin kirkonkylän taloja.

Anna Niiranen masentui, koska hänen omat kotia ja sen hygieni-aa koskevat ihanteensa poikkesivat niin paljon maalaisolojen todellisuudesta. Muistelmista käy ilmi, että Niiranen oli vähintään yhtä tyrmistynyt kohdatessaan kansanomaisia kättilöitä ja muita kansanlääkinnän harjoittajia. Näitten käyttämiä keinoja hän kuvaili järjettömiksi.⁵⁸¹ Kulttuurista ylemmyyden tunnetta osoittaa se, että hän ei epäillyt hetkeäkään omia arvostuksiaan, vaan kii-rehti tuomitsemaan asiakkaansa alkeellisiksi ja osaamattomiksi ja ryhtyikin pian saarnaamaan omien näkemystensä puolesta.

Tämä sävy oli kättilöille ja muillekin kansanvalistajille tyypillinen; aineistoissani näkyy tosin myös joustavampaa suhtautumista kansannaisiin ja heidän perheisiinsä. Kansan ihmisiä voitiin luonnehtia räikeitäkään ilmauksia kaihtamatta.⁵⁸² Kättilö Lyyli Jouskari esimerkiksi toteaa muistelmissaan, että pahantuulinen synnyttäjä *Sörkän perukoilta* ja tämän kaltaiset, kaikkein köyhimmistä kodeista tulevat tyytymättömät äidit, edustivat *ihmisluontoa kehittymättömmimmillään*.⁵⁸³

Kaiken kaikkiaan kättilöiden ja äitien välisten suhteiden tarkastelu puhtauskysymyksessä tuottaa sellaisen tuloksen, että kättilöiden äitejä kohtaan tuntuma myötätunto ja auttamishalu oli kie-toutunut voimakkaaseen pyrkimykseen muuttaa heidän ajattelu-aan ja käyttäytymistään. Tämä naisten kultivointiin ja synnytyksen lääketieteellistämiseen tähtäävä ambitio satoi kättilöt pikemminkin keskiluokkaan ja lääkäreihin kuin heidän omiin asiakkaisiinsa. Luokka ja ammatti vaikuttaa olleen kättilölle huomattavasti tär-

keämpi viitekehys kuin sukupuoli. Yhteiskunnallinen äidillisyyys sulki hämmästyttävän usein pois rahvaan naisten omia tapoja ajatella ja toimia äiteinä, samoin kuin jätti äidit yksin heidän todellisten, itse kokemiensa ongelmien – kuten raskauden ehkäisyyn – kanssa. Toiminnan naisystävällisyydestä voi siis keskustella⁵⁸⁴.

Sivistyneistö määrittelikin itselleen kansanvalistustyössä itsestään selvän kansan opastajan ja holhoajan osan⁵⁸⁵. Aikakauden keskiluokalle oli Jonas Frykmanin mukaan tyypillistä, että se suuntasi valistuksen työläisille ja agraariväestölle kysymättä heidän mielipiteitään elämäntavan muutoksen tarpeellisuudesta. Noihin aikoihin ei ollut millään tavalla modernia tai relevanttia ajatella, että voisi olla olemassa erilaisia alueellisia ja luokkakulttuureita; kaikki sellaiset uusi keskiluokka leimasi kehittymättömiksi omaan kulttuuriinsa verrattuna.⁵⁸⁶ Kun keskiluokka piti elämäntapaansa ainoana oikeana, ”sivistyneenä”, se sulki pois kaikki muut vaihtoehdot elämän järjestämiseksi. Toisenlaiset käytännöt nähtiin uhkana omalle järjestelmälle.⁵⁸⁷

Kysymys oli sekä kulttuurisesta, että yhteiskunnallisesta vallankäytöstä, jonka tavoitteena oli kansakunnan luominen. Myös maalaisrahvasta tarvittiin kansakuntaa rakentamaan. Sitä ei kuitenkaan hyväksytty sellaisenaan, omine tapoineen ja näkemyksineen, vaan idealisoidusti ja paternalistisen (itse)kasvatuksen kautta, kuten Risto Alapuro on huomauttanut.⁵⁸⁸ Eliitin rooliksi kiteytyi Irma Sulkusen mukaan holhottavien suojeleminen, kasvattaminen ja sivistäminen. Holhoojat edustivat sitä ihmisarvon ja kansalaisuuden ihannemittaa, joka annettiin malliksi muille. Pyrkimyksenä ei ollut alempien väestöryhmien pyyteetön nostaminen tasaveroiseen kansalaiskumppanuuteen, vaan kansan kasvattaminen sivistyneeseen kansalaiskuuliaisuuteen ja alamaisuuteen.⁵⁸⁹ Pertti Alasuutari on puolestaan todennut sivistyneistön tarkastelleen kansaa erilaisten puutteiden ja vajeiden kautta 1800-luvulta alkaen. Kansaksi määriteltiin se ihmisjoukko, jota piti sivistää, valistaa ja kontrolloida. Sivistyneisyyden ja hienostuneisuuden vastakohtana nähty perisuomalaisuus toimi ja toimii edelleen kansansivistysperinteen oikeutuksena.⁵⁹⁰ Keinot valistuksessa ja kontrolloinnissa ovat olleet moninaisia, alkaen ystävällisistä neuvoista ja päättyen

kohteen moittimiseen, käskemiseen, jopa häpäisemiseen. Satu Apo on luonnehtinut viimeksi mainittuja strategioita *kulttuuriseksi loukkaamiseksi*.⁵⁹¹

Vaikka kansa ei suinkaan nurkumatta omaksunut rooliaan valistusprojektien kohteena, ei se myöskään voinut täysin piintyä vanhoihin tapoihinsa. Vaikeuksista ja vastarinnasta välittämättä kätilötkin toimivat tarmokkaina kansanvalistajina ja saivat myös haluamiaan tuloksia aikaan. Rintama likaa vastaan oli laaja. Kätilöiden ohella uusia kodinhoidon periaatteita ajoivat myös terveysisäret, opettajat, kotitalouskoulut, Kotiliesi-lehti, Martat, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, ja monet muut yhdistykset.⁵⁹²

Ruohonjuuritason valistustyö oli lopultakin tehokasta. Sen tuloksena omaksuttiin valistajien suosittelemat siisteysnormit ja luovuttiin pitkälti myös kansanlääkinnästä. Kotisyntytykselyn vastaaja kuvailee Anna Niirasen suurta merkitystä paikkakunnan puhtaus- ja terveyskäytysten muuttajana:

Padasjoelle tuli kätilöksi muistaakseni v. 1886 Anna Niiranan. Hän oli kova, voimakas nainen, joka toi paljon pitäjän synnyttäjille ja muillekin tietoa puhtaudesta ja terveydenhoidosta. Hän oli kuin kätilö, lääkäri, sosiaalityöntekijä. Hän rokotti lapset, ompeli haavat. – Hänen työnsä ja valistuksensa on tuonut pitäjään paljon tietoa, myös sivistystä. Hän oli mm. kotonani aina synnytyksissä. – – Kaikki vanhat lääkintätavat hän määräsi lopetettavaksi. Näistä kaikista hän on kirjoittanut kirjan ”Voiko kätilö tulla”. Se kertoo hänen elämänsä työstä Padasjoella usean vuosikymmenen ajalta. – – Kaikki terveydellinen valistus siellä on Niirasan alkuun panemaa. Mm. hänen ansiotaan tilattiin kotiin Kotiliesi lehti heti kun se alkoi ilmestyä ja tulee vieläkin. – – Anna Niiranan toimitti esim. 1910 syntyneen siskoni Helsinkiin Kotilieden opintopäivillekin. Sekin asia oli maalaistyölle vaikuttava kokemus.⁵⁹³

3.3.5. Kun akasta ja rouvasta tehtiin perheenemäntiä

Naisten tehtäväksi tuli Suomen puhdistaminen. Tämä tehtävä sälytettiin naisten harteille myös muualla länsimaissa. Barbara Ehrenreich ja Deirdre English näkevät 1800-luvun lopulla lietso-
tun bakteerikammon olleen tärkeänä pontimena, kun turhautu-

neista amerikkalaisesta kotirouvista ja slummien maahanmuuttajanaisista yritettiin muokata ahkeria perheenemäntiä. Lääkärit ja muut tutkijat todistelivat, miten kodit ja perheet olivat mikrobin hyökkäyksen kohteena ja vaativat niiden puhdistamista. Vain täysipäiväisellä, työhönsä tehokkaan ammatillisesti suhtautuvalla perheenemännällä oli riittävästi tietoa, huolellisuutta ja aikaa puhdistaa kodin luomiseen.⁵⁹⁴

Puhdistavan äidin konstruointi loi kokonaan uuden äitityypin. Alemmissa luokissa tämä merkitsi äidin askareiden arvohierarkian muutosta: aiemmin vain harvoin harrastettu siivoaminen, peseminen ja peseytyminen nostettiin välttämättömien töiden joukkoon. Ylempien luokkien naiset taas alkoivat huolehtia itse omista kotitaloustöistään. Palveluskunta suljettiin ensin perheen ulkopuolelle ja luovuttiin sitten vähitellen sen käytöstä kokonaan⁵⁹⁵. Palveluskunnan puhtauteen ei näet voinut luottaa sen paremmin siveellisessä kuin bakteriologisessakaan suhteessa: palvelijattaret saattoivat tartuttaa perheenjäseniin sairauksia, minkä lisäksi he vaaransivat perheen isän ja poikien moraalin⁵⁹⁶. Perheenemäntä pystyi lopultakin vain itse pitämään kotinsa ja perheensä puhtaana.

Siivous, tiskaus ja pyykinpesu oli kuulunut ennenkin naisten töihin, mutta tarkastelemamme 1800-luvun ja 1900-luvun alun esimerkit osoittavat, että naiset uhrasivat niihin nykyiseen verrattuna vain vähän aikaa ja mielenkiintoa – ellei kysymys ollut heidän ammatistaan (palvelijattaret). Kun kodin hoito ja perheen huolto määriteltiin naisten tehtäviksi muun muassa raittiusliikkeessä ja terveydenhoitoliikkeessä⁵⁹⁷, tarkoitettiin sillä jotain muuta, kuin että isompi lika luuditaan tuvan keskilattialta portaitten viereen tai että perunat keitetään ja astiat pestään kerran viikossa.

Kodin siivoukselle ja muille töille määriteltiin entistä paljon korkeampi ja tietenkin myös aikaa vievämpi taso, joka oli ylemissä luokissa jo tuttu. Toisaalta näitä kotitalouden käytäntöjä pyrittiin rationalisoimaan – olisihan niiden harjoittaminen muutoin ollut mahdotonta sellaisissa kodeissa, jotka toimivat ilman kotitalouteen erikoistunutta palvelusväkeä. Tieteellistetyistä kotityöistä kaavailtiin kunniallista työsrakaa myös ylempien luokkien naisille, jotka eivät aikaisemmin olisi voineet kuvitellakaan pesevänsä itse

lattiaotaan tai hoitavansa omin käsin pieniä lapsiaan⁵⁹⁸. Myös tällaisen rouvan elämän piti muuttua. Taakse olivat jäämässä kotitaloushuolista vapaat, seuralämän värittämät päivät ja illat.

Naisten katsottiin tarvitsevan systemaattista keitto- ja pesutaidon opetusta ja naisia kehoitettiin itse ryhtymään toimeen tällaisten kurssien ja talous- sekä emäntäkoulujen perustamiseksi. Terveysvalistajat kirjoittivat jo alan oppikirjoja. Naisille perustettiin talouskouluja ja muita opinahjoja kodin ja terveydenhoidon taitoja edistämään.⁵⁹⁹

Martta-liitto Emäntälehtineen sekä myöhemmin Kotiliesi-lehti muodostuivat keskeisiksi kansan ja erityisesti naisten valistuksen välikappaleiksi. Johtavat Martat olivat nousevaa keskiluokkaa, useimmat heistä opettajia⁶⁰⁰. Ryhmänä epämääräistä ja heterogeenistä keskiluokkaa yhdisti Anne Ollilan mukaan tietty elämäntapa ja arvomaailma, joita se ryhtyi kansanvalistuksella aktiivisesti levittämään alempiin luokkiin⁶⁰¹.

Kotalousneuvonnasta tuli yhdistykselle tie uudenlaisen kotikulttuurin luomiseen. Naisesta haluttiin tehdä perhe-elämän keskus, perheenemäntä, jonka vastuulla oli lasten kasvatus, kodin hoito ja kodin talous. Perheenemännyyden korostaminen merkitsi sitä, että maalaisnaisten haluttiin siirtyvän ulkotöistä sisätöihin, keskittyvän perheen hoivaamiseen ja huoltamiseen. Tämä olisi merkinnyt maalaisemännän työn kannalta radikaalia muutosta, sillä karjanhoitoa ja maanviljelystä pidettiin talon tärkeimpinä ja arvostetuimpina töinä, joista emännät tuskin halusivat kieltäytyä.⁶⁰² Tähän kiinnittivät paheksuvan huomionsa myös kätilöt sekä lääkärit, joiden mielestä lastenhoidon ja sisätöiden tuli olla äitien ensisijainen velvollisuus.

Kotalousneuvonta tuli – suurten sisäisten ristiriitojen jälkeen – osaksi myös sosialidemokraattisen työläisnaisliikkeen toimintaa 1920–1930 -luvuilla. Tällaista ohjelmaa ajoi etenkin Miina Sillanpää, joka oli yksi rationaalisen kotitalouden suomalaisista pääainnovaattoreista. Naisosastoihin perustettiin käsityö- ja ompeluseuroja sekä järjestettiin samantyyppisiä valistuskursseja, mitä Martat ja Maatalousnaiset ympäri maata pitivät.⁶⁰³ Myös sosialidemokraattinen naisihanteeksi muodostui äitiys, ei kuitenkaan vaistonvaraisena

tunteena vaan järkipärisenä toimintana. Lähtökohtana oli ajatus, jonka mukaan nainen on perimmäiseltä olemukseltaan äiti ja kotitalousolento; hän on sitä silloinkin kun joutuu olosuhteiden pakosta tekemään ansiotyötä kodin ulkopuolella. Tästä lähtökohdasta naisen emansipaatiokin voisi tapahtua vain korottamalla äitiyttä ja vahvistamalla kotitalouden asemaa ja arvostusta yhteiskunnassa.⁶⁰⁴

Vaikka pesevän ja puunaavan perheenemännyyden ihannetta tarjottiin periaatteessa kaikkien yhteiskuntaluokkien naisille, eivät valistustyön käytännöt eivätkä tavoitteet olleet tasa-arvoisia, kuten rahvaan naisten kokemuksistakin voi hyvin havaita. Kuinka laajasti ja innostuneesti ylempien luokkien naiset ottivat nämä ajatukset vastaan, kannattaa tietenkin myös kysyä. Rouvien osaa helpotti kuitenkin se, että he saattoivat käyttää palvelijoita juuri niin kauan kuin näkivät sen tarpeelliseksi ja pystyivät sen kustantamaan. Sikäli kuin tiedän, kukaan ei tullut heidän kotiinsa sättimään heitä kodinhoitotaitojen puutteesta ja vaatimaan välitöntä tapojen parantamista, vaikka heidän 'osaamattomuutensa' tällä saralla on voinut olla pahimmillaan totaalista verrattuna kaikki työnsä omakätisesti hoitavaan maalais- tai työläisnaiseen.

Irma Sulkunen on nähnyt kansanliikkeissä kehkeytyneen, yhteiskunnan feminiinistä aluetta konstruoineen 'sisarusjärjestelmän' hyvin hierarkkisena. Naisasiaa ajavan eliitin tavoitteena oli saada keskiluokan naisille enemmän vaikutusvaltaa lainsäädäntöön, valtio- ja yhteiskuntakoneistoon. Keskiluokkaiset, eri yhdistyksissä toimivat naiset taas toteuttivat perheenemännyyden ihanteita omalla toiminnallaan, olemalla esimerkillisiä naisia ja äitejä. Kättilöt voidaan epäilemättä lukea juuri tähän ryhmään. Vain yhteiskunnan alimpiin luokkiin kuuluvat työläis- ja maalaisnaiset pyrittiin sitomaan omaan kotiinsa, kokopäivätoimiseen perheenemännyyteen.⁶⁰⁵

Sukupuolitettu puhtaus

Merkille pantavaa olikin se, että äidin piti arjessaan tuottaa puhtaus pääsääntöisesti juuri itse. Käsitys työteliästä perheenemännästä

koski työläisnaisten ja maalaisemäntien lisäksi myös keskiluokkaisista rouvaa.⁶⁰⁶ Kaikkien naisten uskottiin tarvitsevan perustietoja kotitaloudesta, sen sijaan miehet jätettiin valistuksen ulkopuolelle. Valistajat eivät voineet ajatella miesten ryhtyvän siivoamaan tai pesemään pyykkiä, vaikka he toki ymmärsivät miesten aiheuttavan paljon sotkua. Miesten aikaansaama lika oli kuitenkin jollain tavoin vähäpätöistä, sillä miehethän eivät olleet olemukseltaan *epäpuhtaita*. Jonas Frykmanin mukaan valistus ylipäänsä suunnattiinkin ennen muuta naisiin ja lapsiin; heidän kauttaan ajateltiin yhteiskunnan uusien arvojen helpoimmin juurtuvan⁶⁰⁷. Tällainen asetelma oli omiaan kasvattamaan miesten ja naisten välisiä kulttuurieroja ja luomaan ristiriitoja, kuten Pietari Päivärinta Jouko Teperin mukaan on osuvasti kuvannut:

Ritulan Siinan ja Tommin avioliitossa isäntä joutuu alistumaan vaimonsa puhtauden ja siisteyden vaatimuksiin. 'Ja vielä päälliseksi tuo ankara puhtaus ja järjestys, josta hän alituisesti sai muistutuksia.' – – – Ennen pitkää Tommi kokee itsensä yhä syrjitynmäksi omassa kodissaan ja hän alkaa juopotella. 'Sorretun voimaa' nautittuaan hän uskaltaa viimein lähteä vaimonsa puolelle, jossa tapaa hänen surullisena istumassa. 'Kah, täällähän sinä istut yksinäsi kuin lintu häkissään. Ja kaikki on niin hienoa ja puhdasta. Saanhan nyt kai kerran sylkeä tuohon lattialle, sillä minä olen vaan Tommi, raskaan työn tekijä joka ei osaa hienostella. Ja niin Tommi 'ptrui' sylkeä roivasi hän puhtaalle matolle aika roivauksen. Vaimo nousee ja surumielisenä siivoaa huolellisesti syljen pois lattialta. 'Senhän minä tiesinkin! Minä en kelpaa asumaan sinun koristellussa pyhäkössäsi, sillä minä olen vaan Tommi. Minä vaan likaisin ja tahrasin sinun korusi. Mutta tiedä se, etten minä aio ruveta sinun tahdottomaksi välikappaleeksesi enkä keppihevoseksi, jollaiseksi näyt aikovan minut tehdä'. – Siinä tosin ei ole herrasväkeä, vaan maalaiskodista, mutta hän on selvästi omaksunut herrasväen elämäntavan; mies taas kärjistää talonpoikaisuuttaan, johon matolle syljeskeleminenkin kuului.⁶⁰⁸

Irma Sulkusen mukaan kansanliikkeet määrittivät uudelleen feminiinisen ja maskuliinisen tehtäväkentän, jolloin raja tuli kulkemaan yksityisen ja julkisen elämänsfäärin välillä.⁶⁰⁹ Naisten toimintakenttänä oli koti, hän loi puitteet ”viihtymiselle”, ja mies oli siellä ikään kuin vieraana, kuten Päivärinnan kuvaama Tommi. Raittiusliikkeen ideaalien vastaisesti Tommi tosin ryhtyi juopottelemaan juuri, kun vaimo oli laittanut kodin esimerkilliseen kun-

toon. Ilmeisesti Päivärinta piti kansanvalistajien puhtausintoilua ongelmallisena maalaisrahvaan tottumuksiin nähden.

Keskiluokan määrittelemä uusi naiskuva esitettiin ehdottomasti ainoana oikeana, jopa niin että naisen kyvykkyys kansalaisena asetettiin tämän identiteetin omaksumisesta riippuvaiseksi⁶¹⁰. Maalaisnaisen arvoa ei ollut aikaisemmin punnittu kodin siisteydellä, kuten nyt alettiin tehdä.⁶¹¹

Valistusprojektin lopputulos – vai pitäisikö sanoa nykyvaihe – ylittänee valistajien uskaliaimmatkin tavoitteet. Kristiina Aallon tutkimuksesta *Kotisiivous – osa arjen hallintaa* (1996) käy ilmi monta mielenkiintoista seikkaa, jos ajattelemme puhtausvalistuksen jälkeä nykyajassa.

Kodeissa siivotaan usein ja siisteystavoitteet ovat korkealla. Joka toisessa taloudessa esimerkiksi imuroidaan päivittäin ja lattiat pyyhkitään kostealla kerran viikossa. Valtaosa Aallon tekemän kyselyn vastaajista oli sitä mieltä, että likaa aiheuttavan toiminnan jäljet pitää siivota heti ja että päivittäin pitää huolehtia kodin pysymisestä siistinä. Lähes kaikki kertoivat siivoavansa ennen kaikkea omien viihtyisyyksivaatimuksiensa takia, mutta sentään reilu kolmasosa ajattelee siivotessaan karkoittavansa bakteereja. Huomionarvoista on se, että vain 3 % talouksista käyttää siivouspalveluita – heistäkin suuri osa on vanhuksia.

Kodin siivouksesta vastaavat edelleen naiset. He siis päättävät milloin ja miten siivotaan. Siivoukseen naiset käyttävät aikaa keskimäärin 35 minuuttia päivässä, minkä lisäksi miehet siivoavat 10 minuuttia. Siivous muodostaa keskimäärin viidesosan kotitöistä. Tämän lisäksi tulevat vielä muut puhdistustyöt kuten tiskaus ja pyykinpesu; sekä tietysti myös perheenjäsenten puhtaudesta huolehtiminen. Yli kolmasosa naisista hoitaa siivouksen kokonaan yksin ja vain ani harva nainen oli vapautunut edes joistain yksittäisistä siivoustöistä, kuten ikkunanpesusta. Suhtautumisessa siivoukseen on kuitenkin hajontaa. Eri siivoustöistä ”pitää jonkin verran” noin kolmasosa tutkimuksen haastateltavista (lähes kaikki naisia), huomattava osa ei juurikaan pidä siivouksesta, kun toiset nauttivat siitä paljonkin. Eli naiset siivoavat, vaikka eivät siitä pitäisikään, joskin siivouksesta pitävät harrastavat sitä enemmän. Puhtauden ja

äitiyden väliseen linkkiin viittaa se, että lapsiperheissä siivottiin vieläkin sääntillisemmin kuin yksin asuvien kodeissa.⁶¹²

Likaisuus ja siivoaminen koetaan ilmeisesti hyvin intiimiksi asiaksi, josta moni nykypäivän äiti ja nainen kokee olevansa syvästi henkilökohtaisessa vastuussa. Se eroaa näin ollen muun muassa lastenhoidosta, joka voidaan suureksi osaksi delegoida päiväkodille, sekä ruoanvalmistuksesta, joka saatetaan jättää elintarviketeollisuuden ja koulu- tai työpaikkaruokaloiden huoleksi. Siivoamisesta sen sijaan ei luovuta, vaikka siitä pidetään vähemmän kuin esimerkiksi ruoanlaitosta. Se, että naiset siivoavat ennen muuta *oman viihtyisyytensä* eteen voi liittyä juuri siihen, että he konstruoivat siivoamalla itseään puhtaina ja kunnollisina äiteinä tai naisina. Likaisuus ja sekaisuus muistuttaa heitä kenties ennen kaikkea omien sukupuolitettujen tehtäviensä laiminlyönnistä, mistä seuraava ikävä tunne ei saa heitä *viihtymään*. Sosiologi Eeva Jokinen on luonnehtinut tällaista tunnelmaa seuraavasti:

Olo tuntuu tympeältä, väsyneeltä ja levottomalta, ja jos koti on sekaisin, tympeys ja levottomuus vain kasvavat, ja väsyttää kaksin verroin. Jos jaksaa kuitenkin siivota, olo rauhoittuu. Puhdas, valoisa ja siisti ympäristö tasoittaa levottomuutta, väsymys tuntuu siedettävältä. Väsynyt äiti siistissä kodissa on toki parempi esitys kuin väsynyt äiti sotkuisessa, likaisessa ja pimeässä kodissa.⁶¹³

Äiti on ikään kuin sulautunut kotiin, jolloin kodin sotkuisuus liikaa hänet itsensä⁶¹⁴. Epäpuhdas äiti saa jälleen hävetä, sillä kodin siisteys on hänen vastuullaan. Vastaavasti monet miehet, samoin kuin lapset, eivät koe viihtyvyytensä kärsivän naisen silmin epäsiistissäkään asunnossa. Niin sanotut *sohvien miehet* voivat rentoutua kotonaan mitä parhaiten, samalla kun heidän vaimonsa joko siivoavat täyttä päätä tai näkevät ympärillään vain tekemättömiä töitä.

Tulkitsenkin, että puhtauskulttuurissamme ei ole kysymys vain estetiikasta tai hygieniasta, kuten Mary Douglas toteaa⁶¹⁵, vaan ainakin suomalaisittain melko tuoreesta tavasta konstruoida naiseutta ja erityisesti äitiyttä. Kulttuurisen kieliopin tasolla tämän voi tulkita olemuksellisesti epäpuhtaan äidin ja naisen rituaaliseksi puhdistamiseksi.

Ekspansiivisten koululäketieteellisten periaatteiden mukaisesti puhdistamisen ja puhdistautumisen piti 1870-luvulta lähtien tapahtua bakteriologisesti relevantein menetelmin. Synnyttäjän kirkkoonotosta tuli näiden ajatuksien vakiintuessa tehoton puhdistautumisriitti ja se jäikin pois käytännöstä. Modernin äidin piti puhdistautuman desinfioimalla, peseytymällä, pyykkämällä ja siivoamalla. Ero entiseen oli myös siinä, että rituaaleista tehtiin lopputtomia – ei suinkaan riittänyt, että äiti puhdistautui synnytyksen jälkeen. Uudenlaisten puhtautta koskevien käsitysten ja käytäntöjen juurruttamiseen naisten keskuuteen tarvittiin sitkeitä ja voimaperäisiä valistusprojekteja, joiden toteuttamisessa kättilöt olivat avainasemassa. Äidit vihittiin uusiin tehtäviinsä lääketieteellistetyssä synnytyksessä, joka – toisin kuin perinteinen lapsenpäästö – perustui huolelliseen, bakteriologisesti perusteltuun hygieniaan.

Viitteet

- ¹ Kriminologisena käsitteenä lapsenmurha tarkoittaa vastasyntyneen, avioliiton ulkopuolisena syntyneen lapsen surmaamista synnytyksessä tai välittömästi sen jälkeen. Lapsenmurhalle läheisiä ilmiöitä ovat avioliittolasten tukahduttamiset sekä vastasyntyntä vanhempien lasten surmaaminen. Juridisesti eroa on myös sillä, onko teon suorittaja äiti tai joku muu. Vuoden 1734 laissa sikiönlähdetykskin kulki otsakkeen ”lapsenmurha” alla. Molemmista rangaistiin kuolemantuomiolla. Tilanne muuttui vuonna 1889, jolloin hyväksyty rikoslaki erotti sikiönlähdetystapaukset muista lapsenmurharikoksista. Vuoden 1969 laissa alettiin puhumaan lapsenmurhan asemesta lapsentaposta. Tällöin ei enää tehty eroa aviottoman ja aviolapsen välillä. Vuonna 1995 tapahtuneessa rikoslain kokonaisuudistuksessa lapsentapon käsite korvattiin lapsenmurhalla.

Käsitteiden muuttuminen kuvastaa myös suhtautumista äitiyteen ja itse tekoon. Lapsenmurhat olivat 1700-luvulla tärkeä kriminaalipoliittinen ongelma ja murhista yritettiin päästä eroon ankarilla rangaistuksilla ja naisten valvontaa lisäämällä. Jopa raskauden salaaminen ja yksin synnyttäminen – jotka olivat jokseenkin tavallisia käytäntöjä – kriminalisoitiin. Aviottoman äidin huonoa asemaa alettiin ymmärtää 1800-luvun loppupuolella, jolloin avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen murhasta alettiin säätää lievempiä rangaistuksia kuin muista henkirikoksista. Vuonna 1861 oli annettu asetus lapsenmurhien estämisestä, jonka avulla pyrittiin takaamaan myös köyhille äideille mahdollisuus selvittää synnytyksestä ja sen jälkeisestä ajasta. Ajateltiin, että lisääntyneet lapsenmurhat johtuivat äitien taloudellisesta ahdingosta. Vuonna 1969 lakia perusteltiin äidin masennuksella, jonka syy nähtiin sekä häpeässä, tulevaisuu-

den huolissa ja vaikeutuneissa toimeentulomahdollisuuksissa ja makaajan arvottomassa käyttäytymisessä.Vuoden 1995 laissa nähdään lapsensurman taustalla synnytysuupumus ja -ahdistus. (Vrt. Ervasti 1994, 5–40, 117; Rikoslain kokonaisuudistus II ja oikeushenkilön rangaistusvastuu, 95; Majanen 1989, 298–300.)

Jutikkala 1987, 31; Pentikäinen 1990, 132–133 ja 148–149.

³ MV:K35/166.

⁴ Sarmela 1994, 173–175.

⁵ Pentikäinen 1990, 136–138.

⁶ Klemettinen 1997, 104–106, 165, 179–180.

⁷ Nenola 1986, 166–184.

⁸ Lapsenmurhia yhteiskunnallisena ongelmana on käsitelty myös perhelehdissä 1900-luvun alkupuolella. Sanna Heikkilän (1995, 39) mukaan asiasta kirjoitettiin kuin itsestäänselvyvyydestä, ilman kauhistelua tai järkyttyneitä tunteenpurkauksia. Koti ja Yhteiskunta -lehti kirjoitti aiheesta mm. aihetta koskevien lakiesitysten yhteydessä.

⁹ Luoto 1991, 44–46.

¹⁰ Elämää Salmilla, Laatokan Karjalassa muisteleva kertoja (MV:K35/523) viittaa arvoituksellisessa tarinassaan tyttölasten surmiin ja tapaukseen, jossa mies säästi armosta tyttövauvan hengen, mutta ei antanut tuoda sitä taloon: ”*Tyttölapsat varsinkin sotkettiin rikkoihin* (kuten nyt Kiinassa). Tässä on teille syntyvyydensäännöstelyä. Otan vain yhden esimerkkitapauksen hyvin lyhyesti. Orpin Marfa oli kylän kaunein. Rosvo Stopa noitui hänet vaimokseen. Kopeasti nauroi ensin: Vaikka kullasta teen sillan, en sittenkään tule sinulle. Rosvo taikakeinoin noitui. Viikon päästä omin jaloin käveli luokseen salolle. Tuli raskaaksi. *Jos on tyttö, heti tapan’- sanoi. No metsässä synnytti tytön, eipäs uskaltanutkaan kotiin viedä, sinne jätti.* Jälkeenpäin rupesi omatunto soimaamaan, ei antanut rauhaa. Palasi takaisin ja löysi tytön. Jo oli muurahaiset alkaneet sitä syödä, silmämunat ja korvat olivat niitä täynnä, vaan henki oli jäljellä. *’En tapa tällä kertaa, olkoon, mutta sisälle et tuo’.* Onnetoin oli ollut sen osa. Katsos – ei ennen kaikkia talveksi jätetty. – – Piikatyöt salasivat alun alkaen raskauden. Salaa synnyttivät ja näkivät parhaaksi sotkea rikkoihin. Koirakaan ei perään haukkunut.” (kurs. HH)

¹¹ MV:K35/141.

¹² Vrt. Pentikäinen 1990, 148–149; Sarmela 1994, 174.

¹³ Nousiainen 1990, 166.

¹⁴ Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995a, 3–5, Setälä 1990, 32.

¹⁵ Aalto S. 1996, 84–86, 213–218.

¹⁶ Aalto S. 1996, 213–218.

¹⁷ Ervasti 1994, 100.

¹⁸ Pentikäinen 1990, 159–160, 168.

¹⁹ Ervasti 1994, 40, 56, 73, 87. Yhä vieläkin alle 1-vuotiaalla on korkea riski joutua surmatuksi. Tämän jälkeen riski pienenee lapsuuden ja murrosiän ajaksi, kunnes nousee jyrkästi 20 ikävuoden tienoilla. Poikalapsia surmataa enemmän kuin tyttöjä; äidit surmaavat useammin kuin isät. (Kivivuori 1999, 18–19, 59, 94.)

²⁰ Ervasti 1994, 56, 77; Frykman 1996, 107–108; Jutikkala 1987, 100–101.

²¹ Ervasti 1994, 56–58.

²² Ervasti 1994, 90–91.

²³ Nieminen 1951, 74–77, 299–301; Pulma 1987, 49–50.

²⁴ Ervasti 1994, 91–100.

- ²⁵ Ervasti 1994, 81; Ervasti viittaa Otto Ulbrichtin tutkimukseen *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland* (1990).
- ²⁶ Ervasti 1994, 85.
- ²⁷ Smart 1992, 18–19.
- ²⁸ Naisten kuolleisuus näihin keskenmenoihin oli suurimmillaan 139 tapausta, vuonna 1945 (Ala-Nikkola 1995, 99).
- ²⁹ Kaijus Ervasti (1994, 88) näkee lapsenmurhan ja abortin eron niiden suunnitelmalisuudessa. Hänen mielestään laitonkin sikiönlähdetyks on aina suunniteltu ja harkittu väestönrajoituskeino, mutta lapsenmurhissa voi olla kyse myös spontaaninmasta toiminnasta. En näkisi kysymystä aivan näin. Ensinnäkään en pitäisi aborttia suomalaisessa kulttuurissa ”väestönrajoituskeinona”. Väestönrajoitus kuulostaa mielestäni rationaaliselta, yhteisön tai kansakunnan tulevaisuuteen tähtäävältä suunnittelulta. Raskauden keskeytykseen johtaneisiin elämäntilanteisiin voi kuitenkin olettaa liittyneen mahdollisen suunnitelmallisuuden ohella paljonkin väärinkäsityksiä, tietämättömyyttä, epäonnea, petoksia, uhkauksia, riitoja ja epätoivoa ja niiden pyörteisä melko spontaanistikin toteutettuja päätöksiä. Sitä paitsi saattoihan lapsenmurhakin toisaalta olla paitsi spontaani, myös harkittu teko. Ervasti selittää tekojen spontaaniutta sillä, että naiset harvoin käyttivät erityisiä tappeaseita. Herää kysymys, kuka kuvittelisi tarvitsevansa sen kumunempaa välineistöä avuttoman vastasyntyneen surmaamiseen. Kansanrunoissa vastasyntyneet surmattiin nnn. hukuttamalla tai tukehduttamalla (ks. Nenola-Kallio 1982, 101) – tällaiset tavat olivat siis yleisesti tunnettuja.
- ³⁰ Canth 1994 (1895), 487–563.
- ³¹ Canthin (1994/1895, 519–521) näytelmähenkilö Anna-Liisa keskustelee 4 vuoden kuluttua lapsenmurhasta entisen poikaystävänsä ja lapsen isän Mikon kanssa, joka on nyt tullut häntä kosimaan:
”Anna-Liisa: Et olisi kunninkaan saanut lähteä pois ja jättää minua yksin. Ehkä ei olisi käynyt, niin kuin kävi, jos olisi ollut jokukaana, jolle olisin voinut surujani valittaa. Mutta kun minulla ei ollut ketään – ei ketään koko maan päällä.
Mikko: Saatoinko aavistaa, että sinä tulisit semmoista tekemään. Arvelin tulla takaisin sitten, kun kaikki oli ohi, ja pyytää sinua isältäsi. Hän ehkä silloin olisi myöntynytkin, ja siihen se juttu olisi loppunut. Mutta sinä kun turhanpäin niin hätäännyt, että otit lapsen hengiltä – niin minkä minä sitten enää voin.
Anna-Liisa: En minä ollut järjissäni silloin, voi, en minä ollut järjissäni. Huolesta ja surusta olin mennyt aivan sekaisin. Enkä minä ajatellut ottaa häntä hengiltä – Jumala tietää etten sitä ajatellut. Oman elämäni kyllä olin tahtonut lopettaa. —
Mikko: Luojan lykkä! Vai jo sinä sitäkin ajattelit. ---
Anna-Liisa: En ymmärtänyt että aika oli niin lähellä. Sen vuoksi se tuli niin äkkiarvaamatta. Hädissäni en tiennyt mitään neuvoa. Koetin päästä äitisi luokse, mökkiin, tuolta metsän poikki. En ennättänyt sinne saakka, vielä oli jonkin verran matkaa, kun se syntyi – voi, Herra Jumala sitä hetkeä!
Mikko: Ja se eli? Oletko varma että se eli?
Anna-Liisa: Elihän se raukka. Liikutti käsiään ja jalkojaan ja huusi. Silloin minä, voi, Jumala, Jumala, Jumala –
Mikko: Minä arvaan lopun. Älä kerro enää.
Anna-Liisa: Painoin kädelläni suuta – en tiedä kuinka kauan. Olin puolipyyryksissä ja maailma musteni silmissäni, mutta yhä minä vain pidin kättäni siinä. Silloin – voi hyvä Jumala –

Mikko: Herkeä jo. – Kiusaat itseäsi suotta.

Anna-Liisa: Niin, silloin tunsin, kuinka tuo pieni ruumis nytkähti käteni alla, ja siten se oli hiljaa. Otin käteni pois, – ei se enää ännähtänyt, henki oli mennyt. En muista enempää, heräsin tajuntaan vasta siinä, kun putosin pitkälleni äitisi tuvan lattialle.

Mikko: No, jasittensinulla ei ollut enää mitään hätää. Äitihän oli pitänyt sinusta hyvää huolta.

Anna-Liisa: Äitisi kaivoi haudan ja peitti kaikki jäljet. Sekin oli niin kauheata, ettei hän raukka, tullut edes siunattuun multa. Kastamatta kuoli ja metsään haudattiin.

Mikko: Eikö tuo liene yhdentekevää. Moni makaa meren pohjassa, ja voi olla autuas silti. Ja mitä kastamiseen tulee, niin siitäkään ei mahda olla kovin suurta taikaa, koskapa muutamat lahkolaiset jättävät lapsensa kokonaan kastamatta. Pääasia oli, että sinä pelastuit. Ettei tullut mitään ilmi. Se oli oikein Jumalan onni. Ei niin epäilystäkään kellään. Pääsit kerrassa rauhaan.

Anna-Liisa: Rauhaan? Pääsinkö minä rauhaan? Voi mitä puhut!”

³² Matti Peltonen (1992a, 138–139) on tarkastellut epäsäätöisen rakkauden tematiikkaa suomalaisessa kirjallisuudessa (mm. Täällä Pohjantähden alla, Laulu tulipunaisesta kukasta, Tukkihoella) agraariväestön kulttuuristen ja säätyerojen ilmaisijana. Merkillepantavaa on ollut sosiaalisten erojen pysyvyyden korostaminen. Rakkaus on voinut roihuta epäsäätöisesti, mutta se ei ole suinkaan merkinnyt avioliittomahdollisuutta. Onnellinen loppuhan on tunnetusti ollut maankiertäjän paljastuminen suurmaanomistajaksi tai agronomiksi.

³³ Vrt. Aalto S. 1996, 194–196.

³⁴ Von Frenckell-Thesleff 1944, 306.

³⁵ Senni Timonen (1988, 201–202) selittää kaksinkertaisen tietoisuuden omaavaa persoonaa seuraavasti: Yleensä tällainen henkilö on jo lapsena elänyt kahden erilaisen, arvoiltaan vastakkaisen ja toisiinsa hierarkkisesti suhtautuvan kulttuurin vaikutuspiirissä ja on näin aivan ennalta määrätty muotoutumaan siksi rikkonaiseksi persoonallisuudeksi joka hänestä tulee ja jonkalaista on tapana luonnehtia *kaksinkertaisen tietoisuuden* käsitteellä. Hän joka on yksi on kuitenkin samalla kaksi sillä hän näkee itsensä ja maailman kahden peilin kautta.

Tällaiset ihmiset elävät joko marginaalissa tai sulautuvat jompaan kumpaan ryhmään. Jotkut onnistuvat tasapainottamaan ongelmaa muuntamalla sen toiminnaksi asettamalla välittäjiksi valtaryhmän ja alistetun ryhmän keskelle. He voivat olla esimerkiksi juuri kirjailijoita – yhteistä heille on se että heidän aktiivisuutensa täysin keskittynyt tuon syvästi koetun kulttuurisen ristiriidan aineksiin. Toiminnan kohteena voi olla valtakulttuuri, jolloin sitä kritikoidaan vähemmistön arvomaailmasta käsin, tai alistettujen kulttuuri, jolloin sen sivistystasoa kohotetaan valtakulttuurin määrein tai molemmat, jolloin pyritään selvittämään tilanne vapauttamalla vähemmistö vallankumouksellisesti enemmistön alta.

³⁶ Von Frenckell-Thesleff (1944, 5) näkee kirjailijan persoonassa ruumiillistuvan “kolminkertaisen perinnöllisen rasituksen sekä kolminkertaisen vallankumouksellisen ennakkotaipumuksen”: Minna Canth oli suomalainen, nainen ja proletaari. Minna Canth (o.s. Johnson) oli syntynyt Tampereelta, jossa hänen isänsä oli ollut lapsesta saakka Finlaysonin tehtaan työläinen, myöhemmin työnkatsastaja. Canthin äiti oli torpparin tytär, joka toimi herrasväen palvelustyttöä avioitumiseensa asti. Myöhemmin isä ryhtyi kauppamatkustajaksi, kunnes perusti lankakaupan Kuopioon. Perhe hivuttautui vitkalleen osaksi pikkukaupungin keskiluokkaa ja Minnan opintie kul-

- ki Finlaysonin tehtaankoulusta kotiopettajattaren kautta rouvasväenkouluun ja Jyväskylästä seminaariin.
- ³⁷ Von Frenckell-Thesleff (1944, 314) kertoo yleisön itkeneen ääneen *Anna-Liisan* ensi-illassa vuonna 1895, Suomalaisessa teatterissa Helsingissä. *Anna-Liisa* ”pakotti esiin viljavia kyneleitä” myös maaseutupaikkakunnilla sekä Kuopiossa ja Viipurissa.
- ³⁸ Von Frenckell-Thesleff 1944, 311–318.
- ³⁹ Canth 1994 (1886) 147–198.
- ⁴⁰ Canth 1994 (1886), 175.
- ⁴¹ MV:K35/895.
- ⁴² MV:K35/663.
- ⁴³ MV:K35/1002.
- ⁴⁴ Turpeinen 1987, 307; Turpeinen siteeraa teosta *Finlands Medicinal-Författningar*, tredje delen 1836–1845, Helsingfors 1846.
- ⁴⁵ Turpeinen 1987, 307, 310.
- ⁴⁶ Jutikkala 1987, 158–162; Turpeinen 1987, 314–315.
- ⁴⁷ Jutikkala 1987, 106–108; Turpeinen 1987, 317, 321.
- ⁴⁸ Turpeinen 1987, 316.
- ⁴⁹ Vrt. Sarmela 1994, 31–33.
- ⁵⁰ Jutikkala 1987, 102.
- ⁵¹ Jutikkala 1987, 102. Jutikkala korostaa suhtautumistavoissa lapsen ja sen kuolemaan olleen suunnaton ero, jos vertaa vaikka ylimysperheitä ja aviottomia piikoja; eroja on niin ikään ollut eri uskontokuntien ja aikakausien sekä yksittäisten perheiden välillä. Jutikkalan mukaan kaikkia näitä tapauksia kuitenkin yhdisti menneinä vuosisatoina se, että lapsia ei nähty yksilöinä: uusi lapsi korvasi menehtyneen, sille voitiin antaa myös edellisellä ollut nimi.
- ⁵² MV:K35/928.
- ⁵³ MV:K35/959.
- ⁵⁴ MV:K34/478.
- ⁵⁵ MV:K35/8.
- ⁵⁶ Achté – Pentikäinen – Fagerström 1987; Virtanen 1988, 216–217.
- ⁵⁷ MV:K35/141
- ⁵⁸ Pentikäinen 1990, 177–191.
- ⁵⁹ Nenola-Kallio 1982, 106–109; Nenola-Kallio 1985, 82–84.
- ⁶⁰ Timonen (toim.) 1980, 94. Larin Paraske syntyi vuonna 1833 tai 1834 Pohjois-Inkerissä lähellä Suomen rajaa. Hän synnytti 9 lasta vuosina 1855–1878. Vain kolme lapsista eli aikuisiksi.
- ⁶¹ Nenola-Kallio 1982, 99–102; Nenola-Kallio 1985, 80–81.
- ⁶² Ks. Nenola-Kallio 1982, 91–93. Runonlaulajien mielikuvitus on askaroinut suorastaan makaaberin realistisesti mitä erilaisimmissa tavoissa, joilla vastasyntyneen lapsen saa hengiltä. Vaihtoehtoja esitetään alkaen saunassa polttamisesta ja kuristamisesta ja päättyen savuun tai turpeiden alle tukehduttamiseen.
- ⁶³ MV:K35/523.
- ⁶⁴ Canth (Heikkilä, toim., 1987, 11–12) kertoo elämästään miehensä kuoltua seuraavaa: ”Minulla ei ollut ketään johon turvautua ja lisäksi olin sairas ja viheliäinen. Tulevaisuus oli pimeänä edessäni, en tiennyt miten elättäisin suuren perheeni. Isäni oli tehnyt konkurssin, kuitenkin päätin, kävi miten kävi, muuttaa Kuopioon ja siellä perustaa samanlaisen kauppaliikkeen kuin mitä hän oli harjoittanut. — — Lapsen syn-

tymän jälkeen voimani heikkenivät äärimmilleen, elämän taistelu kävi minulle liian vaikeaksi, olin vähällä sortua. Mielenvika läheni uhkaavana. Minut valtasi peloitettava sielullinen levottomuus, ja minun oli jo pakko muutamina öinä pyytää palvelijatarta ja vanhempia lapsia pitämään itseäni silmällä, koska ihmeellinen voima väkisinikin tahtoi saada minut ottamaan nuorimman lapseni hengiltä. Vanha persoonallisuus sisässäni taisteli hävitystä vastaan äärimmilleen ja sai vähitellen voiton, mutta jäljelle jäi kiusallinen, vuosikausia kestänyt hermoheikkous.”

65 MV:K35/991.

66 MV:K35/939.

67 Vrt. Aborttikomitean mietintö 1945, 26.

68 Kirsi Pohjola-Vilkunan (1995 b, 25–26, 92) mukaan talollismiesten ja alempien yhteiskuntaryhmien naisten välinen avioton seksuaalisuhde on keskeinen vuosisadan vaihteen maaseudun seksuaalikulttuuria luonnehtiva piirre. Aviollinen seksuaalisuus noudatti huomattavasti tarkemmin yhteiskuntakerrostumia. Pohjola-Vilkunan tutkimista saarijärveläisistä lapsenruokkojutuista runsas 70 % oli tapauksia, joissa nainen oli palkollisuhteessa lapsen siittäjänä. Loput tapauksista olivat samansäätymiä, pääasiassa itsellisten tai palkollisten välisiä juttuja.

69 Ervasti 1994, 50.

70 Ervasti 1994, 46.

71 MV:K35/388.

72 Donzelot 1979, 10–11, 26–29; Pulma 1987, 81–83; Smart 1992, 22–24; Tapaninen 1999, 42.

73 Jotuni 1980 (1902), 98–100.

74 Kokko 1996, 93–115.

75 Väestötieteilijöiden käyttämä luonnollisen hedelmällisyyden käsite ei ole kovinkaan osuva. Carol P. Mac Cormack (1982, 2) on huomauttanut lukuisten hedelmällisyyteen vaikuttavien tekijöiden kulttuurisuudesta. Vaikka syntyvyyttä ei pyrittäisi tietoisesti säätelemään, siihen vaikuttavat esimerkiksi kussakin kulttuurissa sovelias sukupuolielämän aloitusikä, avioitumisikä, avioerot, perhejärjestelmä (polyandria, polygynia), avioliiton ulkopuoliset suhteet, elinkeinorakenne, asumistavat, ravinto, imetys jne.

76 Notkola 1989, 153.

77 Häggman 1994, 104; Notkola emt. 159–160.

78 Notkola 1994, 67–71.

79 Notkola 1989, 96; Notkola 1994, 72–73.

80 Jutikkala 1987, 184–187; Notkola 1994, 75–76; Pitkänen 1994, 53.

81 Pitkänen 1994, 53–54.

82 Notkola 1987, 15, 158.

83 Vrt. Häggman 1994, 105–106.

84 Stark-Arola 1998, 194–202.

85 Stark-Arola 1998, 145–147, 197.

86 Kappaleessa *chikäisy perheongelmana* käsittelem myös sellaista tulkintaa, että lapsen syntymä on vaimon vika.

87 MV:K35/481.

88 Sirén 1999, 108–113; 145–146.

89 Jauhiainen 1990, 128.

- ⁹⁰ Nieminen 1993, 46–66; Arja-Liisa Räisänen (1995, 160–165) on tarkastellut avio-
liitto-oppaista välittyvää sivistyneistön ehkäisykeskustelua.
- ⁹¹ Notkola 1994, 68; Pitkänen 1984.
- ⁹² Thompson 1988, 95–96, 257–258 ja 281. Thompson viittaa Diana Gittensiin:
Married Life and Birth Control between the Wars, Oral History 5, 2.
- ⁹³ Waris 1999, 63.
- ⁹⁴ Pelkonen 1931, 44–54.
- ⁹⁵ Pelkonen 1931, 11–12, 16–17, 55–58.
- ⁹⁶ MV:K35/550 ja 827.
- ⁹⁷ Pelkonen 1931, 63.
- ⁹⁸ Löfström 1999, 186.
- ⁹⁹ Notkola 1994, 64–65.
- ¹⁰⁰ MV:K35/550.
- ¹⁰¹ Raskauden pelko saattoi yltyä sota-aikana kenties entistäkin suuremmaksi. Silloin-
han naisia ja äitejä painoi jatkuva epätietoisuus siitä, palaako mies enää sodasta. Elina
Haavio-Mannilan (1993, 333) mukaan raskauden pelko sävytti niin naimisissa ole-
vien kuin naimattomienkin naisten suhteita miesten kanssa sota-aikana. Raskauden
pelko ylläpiti tehokkaasti pidättyvyyttä tähdentävää sukupuolimoraalia.
- ¹⁰² Esim. MV:K35/200, 652, 660 ja 1122.
- ¹⁰³ MV:K35/200.
- ¹⁰⁴ MV:K35/970.
- ¹⁰⁵ MV:K35/485 ja 818. Sanonnat viittaavat, paitsi naisen liialliseksi tulkittuun hedel-
mällisyyteen, myös miehen housujen seksuaaliseen substanssiin (vrt. Wikman 1915).
Vastaavasti monen lapsen äiti saattoi huokaista *”minun kuoltuani minun hameetkin ehkä
synnyttävät vielä”* (MV:K35/698).
- ¹⁰⁶ MV:K35/1238.
- ¹⁰⁷ MV:K35/167.
- ¹⁰⁸ MV:K35/872.
- ¹⁰⁹ MV:K35/485.
- ¹¹⁰ MV:K35/1245.
- ¹¹¹ MV:K35/690.
- ¹¹² MV:K35/1011.
- ¹¹³ MV:K35/818.
- ¹¹⁴ MV:K35/612.
- ¹¹⁵ Vrt. Nenola-Kallio 1982, 110, 254.
- ¹¹⁶ Vrt. Smart 1992, 19.
- ¹¹⁷ Onnistunut imetys edellyttää ainakin nykyisten neuvolaohjeiden mukaan rauhallista
mieltä, riittävää lepoa ja mahdollisuutta keskittyä imettämiseen lapsen tarpeiden
mukaan.
- ¹¹⁸ MV:K35/589.
- ¹¹⁹ MV:K35/696.
- ¹²⁰ Anssi Halmesvirran (1998, 199–207) Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lääkäripalstaa koske-
va tutkimus valitsee lääkärien jyrkän kielteistä suhtautumista raskauden ehkäisyyn
vuosisadan vaihteen molemmin puolin. Ehkäisyvälineet ja keskeytetty yhdyntä
tuomittiin epäterveelliseksi, eikä niitä suosittu kenellekään. Täydellinen pidättäy-
tyminen oli ainoa ohje, mitä esimerkiksi neuvoja pyytävälle monen lapsen vanhem-

mille haluttiin perheenisäyksen välttämiseksi antaa.

¹²¹ MV:K35/690.

¹²² MV:K35/421.

¹²³ MV:K35/922.

¹²⁴ MV:K35/1093.

¹²⁵ MV:K35/960.

¹²⁶ MV:K35/483.

¹²⁷ MV:K35/439.

¹²⁸ MV:K35/483.

¹²⁹ MV:K35/595.

¹³⁰ Väestötieteellinen keskustelu Suomessa seurasi muutaman vuosikymmenen viiveellä esimerkiksi ranskalaista ajattelua. Jacques Donzelot'n (1979, 175–176) mukaan Ranskassa uusmalthusianistinen, filantrooppisesti ajatteleva porvaristo piti 1880-luvulle saakka köyhien suurta hedelmällisyyttä pääsyynä heidän kurjaan asemaansa ja paheksui suurperheisyyttä, koska siitä seurasi kustannuksia yhteiskunnalle. Vähemmän sivistyneiden luokkien kasvamista pidettiin myös poliittisena vaarana. Asenteet kuitenkin muuttuivat täydellisesti poliittisten suhdanteiden vaihtuessa. Sisäisiä uhkia ei pidetty enää niin suurina ja toisaalta siirtomaaimperialismi vaati lisää miehiä. Huoleksi tulikin vuosisadan vaihteessa perheiden steriliteetti ja naisten synnytys-
haluttomuus. Kaikki poliittiset ryhmät eivät kuitenkaan asettuneet Ranskassa syntyyvyyden lisäämisen kannalle. Lääkäreistä, feministeistä, anarkisteista ym. koostuvat kapinalliset ryhmät alkoivat levittää ehkäisy tietoutta, erityisesti työläisille.

¹³¹ Nieminen 1941, 99.

¹³² Nieminen 1941, 85. Rotuhygienian ja väestökysymysten yhteyksistä ks. Mattila 1999.

¹³³ Nieminen 1941, 93–94. Suomen ruotsalaisten hedelmällisyyden vähentyminen nostatti huolen tämän kansanosan degeneroitumisesta. Syntyvyyden lasku tulkittiin heikentyneen elinvoiman osoitukseksi. Ruotsalaispatriotit pyrkivät ratkomaan ongelmaa eri keinoin alkaen antropologisista tutkimuksista ja päätyen äidinpalkinto-
kilpailuihin. (Mattila 1999, 185–225.)

¹³⁴ MV:K35/1105.

¹³⁵ MV:K35/603.

¹³⁶ MV:K35/754.

¹³⁷ Pelkonen 1931, 59–61.

¹³⁸ Lähteenmäki 1999, 126–129.

¹³⁹ Lehtonen 1986.

¹⁴⁰ Joel Lehtosen Putkinotkon henkilöillä oli esikuvansa elävässä elämässä. Kirjailijan velipuolen perhe, Muhoset, toimi mallina Käkriäisille. Lehtosella oli Muhosten kanssa vastaava maanvuokrasuhde kuin teoksen Aapeli Muttisella alustalaisiinsa. Kokemukset Muhosista suodattuivat kuitenkin myös kirjallisen perinteen läpi. Teoksen taustaa koskevassa tutkimuksessaan Pekka Tarkka (1976, 281–293) käy läpi suomalaisia kansankuvauksia ja löytää muun muassa Ilmari Kiannon ja Juhani Ahon tuotannosta samanlaisia sävyjä kuin Putkinotkosta.

¹⁴¹ Pelkonen 1931, 59–61.

¹⁴² Rauramo 1945, 112–114; Sumu 1970, 30–31. Rauramon mukaan “keskenmenon tekijöinä esiintyvät mitä erilaisimmat henkilöt, jotka useimmiten suurta korvausta

vastaan asettavat lähimmäistensä hengen mitä suurimpaan vaaraan. Toiset taas esiintyvät opettajina, antaen tietämättömän uhrinsa itse toimia. Tällaiseen voivat erehtyä läheiset omaisetkin. On surulla ja häpeällä mainittava, että joku lääkärikin on taloudellisia etuja voittaakseen voinut alentua tällaiseksi oman kansansa tuhoojaksi.”

¹⁴³ Halmesvirta 1998, 204–205.

¹⁴⁴ Kirjallisuudentutkija Anna Makkosen (1997, 196–197) tutkimassa Olga Hirvosen elämäkerrassa Olga kertoo 1930-luvulla saamastaan monisteesta, jossa kerrotaan raskauden keskeyttämisestä: “Tämä oli nuorilla vaimoilla hyvin yleistä – aate levisi Joensuussa kulovalkean tavoin, kerrottiin miten esim. Kotkan kaupungissa kaikki naiset kulkevat laitteet (?) hameenalla. Sitähän ei kukaan tiennyt mitä naisen hameen alla tapahtuu, sanottiin siinä kirjassakin, joka annettiin minulle luettavaksi – mutta kurjat lapset näkee jokainen. Ja niin olin minäkin joutunut auttamattomasti samaan liemeen.”

¹⁴⁵ Pitkänen 1950, 233, 238.

¹⁴⁶ Aborttikomitean mietintö 1945, 136 ja 140.

¹⁴⁷ Aborttikomitean mietintö 1945, 10–11; Leppo 1944, 151–152; Rauramo 1945, 111.

¹⁴⁸ Sumu 1970, 19–20.

¹⁴⁹ Lindahl 1913, 108.

¹⁵⁰ Ritva Nätkin (1997, 171–173) on pohtinut aborttien näkymättömyyttä naisten omaelämäkertoissa, SKS:n ja Kalevalaisten Naisten Liiton keräämässä Satasärmäinen nainen -aineistossa. Nätkin arvioi aineistonsa suomalaisuusprojektin tuotteeksi, minkä takia kirjoittajat eivät voineet kertoa aborteistaan. Hän arvelee vaikenemisen syyksi myös sen, että naiset kuvasivat elämäänsä menneisyyden käsittein ja konventioin ja että raskauden keskeytys olisi ollut 1940- ja 1950-luvuilla ajan henkeen sopimaton asia. Ilmeisesti Nätkinin mielestä abortista olisi nykyään sopivaa puhua.

Näkisin kysymyksen itse asiassa aivan toisin päin. Koska keskeytykset olivat 1930–1950-luvuilla niin tavallisia, on aivan selvää, että ne olivat ns. kansan parissa jokseenkin hyväksytty tapa harjoittaa syntyvyyden säännöstelyä. Aivan eri asia on se, että niistä ei laittomuuden ja väestöpoliittisen hurmahengen sekä reproduktioon liittyvien tabujen takia voinut puhua julkisesti. Ajassa oli tuolloin vähintään kaksi henkeä: abortin täysin hyväksyvä ja sen täysin tuomitseva. Luultavasti ihmiset kokivat tilanteen myös eri tavoin ristiriitaisena, jos ei-toivottu raskaus sattui omalle kohdalle. Nykyään taas abortti on ehkäisymenetelmien tehokkuuden ja helpon saatavuuden myötä ilmeisesti aivan uudella tavalla tabu. Ehkäisyn hallitsemisesta ja käyttämisestä on tullut muutamassa vuosikymmenessä kaikkien yhteiskunnan tasojen hyväksyntä normi. Sosiaaliturvan olemassaolo, avoliiton mahdollisuus ja aviottomien äitien ja lasten yleistynyt hyväksyntä vievät nekin pohjaa pois abortin suosiolta. Pakko-avioliitto alkaa olla tuntematon käsite.

Raskauden keskeytys voi olla edellä mainituista syistä laillisuudestaan, helpohkosta saatavuudestaan ja näennäisestä hyväksyttävyydestään huolimatta henkisesti paljon monimutkaisempi ongelma tämän päivän naiselle, kuin se oli hänen ehkäisyvälineitä vailla olevalle äidilleen tai isoäidilleen. Tämähän sai sukupuolisuhhteessa eläessään arvioida koko hedelmällisen ikänsä synnytyshalukkuuttaan kuukausittain, esimerkiksi sodan, asutokurjuuden, ruuan puutteen, lähes olemattoman työsuhteturvan, mahdollisen aviottomuuden, suurperheisyyden tai köyhyyden tuottaman häpeän keskellä – lapsen isän ollessa kenties sodan henkisesti ja/tai ruumiillisesti vaurioittama

mies. Eikä ajan henkenä – kansan parissa – ollut suinkaan monilapsisuus, vaan perheeseen voimakas rajoittaminen, mistä tilastot puhuvat selvää kieltään.

Raskauden keskeytyksestä tai omatoimisesta keskenmenon yrittämisestä tuli monille naisille itsestäänselvä, joskin tuskallinen ja vaarallinen rutiini, kuten Ritva-Liisa Sumun kirjasta *Abortti* (1970) selkeästi käy ilmi. Oman värinsä abortin ”maanalaisen ajan” kokemuksiin toi naisten konfliktit lääkäreiden kanssa, jotka käytännössä nöyryyttivät epätoivoisia naisia puheillaan suurperheen ihanoudesta yms. ja eväämällä heiltä mahdollisuuden lailliseen aborttiin. Noin puolet kielteisen aborttipäätöksen lääkäriltä saaneista turvautuikin itseoppineeseen *enkelintekijään* tai aiheutti keskenmenon itse (emt.47).

Arvelen, että vuosikymmeniä sitten tehdyistä aborteista olisi helpompaa kertoa esimerkiksi elämäkerrassa, jos raskauden keskeytys olisi nykyään suosittu ja yleisesti hyväksytty ehkäisy menetelmä. Näin ei kuitenkaan ole. Suomessa tehdään nykyään kansainvälisesti verraten minimimäärä abortteja (Nätkin emt, 239.) En ole kuullut juuri kenenkään kertovan omasta abortistaan, eivätkä esimerkiksi julkisten perhe-elämän tragediaita pursuavat naistenlehdet juurikaan kirjoita näiden aborttikokemuksista, -suunnitelmista tai -juoruista. Kun Yrsa Stenius kertoi taannoin kirjassaan *Valta ja naiset* (1994) aborteistaan – kritisoiden mm. Simone de Beauvoirin äitiyden vastaista henkistä perintöä – herätti teos paljon huomiota. Omakohtainen abortista puhuminen tai kirjoittaminen on nykyään harvinaista. Tilanne oli aivan toinen esimerkiksi Helsingin Vallilassa, jossa Helvi Hämäläinen eli pienen poikansa kanssa 1930-luvulla: abortit kuuluivat kaikesta päätellen naisten arkipäivään ja arkipäiväisten ongelmien pohdintaan kohtalotoveriiden parissa.

¹⁵¹ Vuoden 1950 aborttilain mukaan raskaus voitiin keskeyttää äidin hengen ja terveyden pelastamiseksi. Sosiaalisia tekijöitä voitiin ottaa huomioon, mikäli ne uhkasivat raskaana olevan naisen terveyttä. Aborttilainsäädännöstä ja siihen liittyneestä keskustelusta eri aikoina ks. Helén 1997, Nätkin 1997 ja Sumu 1970.

¹⁵² MV:K35/623.

¹⁵³ Teos teki suuren vaikutuksen WSOY:llä työskennelleeseen Elsa Enäjärvi-Haavioon, jonka intresseissä oli myös väestöpolitiikka. Kirjan toisen painoksen esipuheessa Enäjärvi-Haavio ylisti päähenkilön luonnekuvaa ja teoksen sanomaa ”...Kirstin täyttää suunnattomien vaikeuksien ja alennuksen keskellä syvä, hellä ilo ja onni. Tässä yhteydessä kirjailijattaren sanoma ilman tarkoituseräisyyttä muodostuu hätähuudoksi ja vastalauseeksi syntymättömien lasten tuhoamista vastaan ja kuin tietämättään hän käy käsiksi kipeään yhteiskunnalliseen epäkohtaan.” Kaikesta raadollisuudestaan huolimatta teos olikin abortinvastaisuudessaan ja mm. neuvolatoimintaa propagoivana todellinen väestöpoliittinen toiveromaani.

¹⁵⁴ Hämäläinen 1986, 111–113, 119–122. Hämäläinen toteaa elämäkerrassaan (Haavikko & Hämäläinen 1993, 189) teoksensa työläiskaupunginosan ja sen ihmisten kuvauksen pohjautuvan tarkasti hänen omiin kokemuksiinsa ja havaintoihinsa. Lähes kaikilla romaanin henkilöillä oli vastineensa kirjailijan naapurien tai tuttavien parissa.

¹⁵⁵ Aborttikomitean mietintö 1945, 24; Nätkin 1994, 143.

¹⁵⁶ Esim. MV:K35/390, 556, 690, 922 ja 953.

¹⁵⁷ Esim. MV:K35/150 ja 1043.

¹⁵⁸ MV:K35/1043.

¹⁵⁹ MV:K35/922.

¹⁶⁰ Ks. sitaatti MV:K35/960 sivulta 241.

- ¹⁶¹ MV:K35/960.
- ¹⁶² MV:K35/85.
- ¹⁶³ MV:K35/550.
- ¹⁶⁴ MV:K35/98.
- ¹⁶⁵ Korkiakangas 1996, 155–159.
- ¹⁶⁶ MV:K35/1002.
- ¹⁶⁷ Rauramo 1945, 111.
- ¹⁶⁸ Melander 1944.
- ¹⁶⁹ Melander 1944, 170–173.
- ¹⁷⁰ Aviottoman lapsen syntymää ei ole kaikissa piireissä koettu häpeällisenä. Korkean aviottoman syntyvyyden alueilla piikatyttöjen raskaaksi tuleminen on Panu Pulnan (1987, 49–50) mukaan kuulunut tavalliseen elämänmenoon, eikä se ole myöskään haitannut äitejä sen enempää työ- kuin avioliittomarkkinoillakaan.
- ¹⁷¹ Turunen 1950, 121; Valvanne 1986, 116. Väestöliiton sosiaalineuvolan ensimmäisenä hoitajana vuodesta 1949 toimineen Leena Valvanteen mukaan vain murto-osa asiakkaista oli aviottomia äitejä – suuri enemmistö raskauden keskeytyksen pyytäjistä oli naimisissa olevia naisia.
- ¹⁷² Saloheimo 1949.
- ¹⁷³ Mm. Jacques Donzelot (1979) ja Ilpo Helén (1997) ovat eritelleet perhe-elämän psyykkisten ulottuvuuksien ja seksuaalteorioiden merkitystä sodanjälkeisessä perhepolitiikassa.
- ¹⁷⁴ Nätkin 1997, 128. Lääkärit asettivat itsensä selkeästi naisten yläpuolelle, kun oli kysymys äitien ja lasten terveydestä. Valaisevana esimerkkinä lastenhoidon alalta voi ottaa esiin rintaruokintaa koskevan kampanjoinnin. Tohtori Kalle Suurpää paheksui Kättilölehdessä 7–8/1948 sitä, etteivät äidit itse imetä pienokaisiaan: ”Tavallisesti syyt, joita lastenneuvolassa kuulee, ovat aivan kehoja, vähäpätöisiä. Milloin ovat rinnat kovasti arat, milloin ne halkeilevat, milloin mukamas maitoa ei kehity tarpeeksi j.n.e. Jotkut selkäänsä tarvitsevat eivät mukavuussyistä imetä itse eivätkä sitten edes hanki ihmisenmaitoa. Kun siis tiedämme, että imettämättömyys syyt ovat varsin heikkoja ja, että suomalaisen nainen on erittäin harvoin vähämaitoinen, on selvää miten tärkeätä on jo raskaudenaikainen rintojen hoito.” Tohtori neuvookin karkaisevia pesuja, salvaa ja nännien näpläämistä. Päälle päätteeksi hän huomaa vakuuttaa, ettei odottavan äidin nännien näplääminen – mikäli se tapahtuu odottavan itsensä taholta – muodostu itsetyydytyskeinoksi (!). Äitien omalle kokemukselle ja arvostelukyvyllä ei Suurpää näytä tässä antaneen minkäänlaista arvoa. (Kurs. HH)
- ¹⁷⁵ Saloheimo 1949.
- ¹⁷⁶ Sota-ajan naisihanteista ja äitiysaiheisesta propagandasta Suomessa ja muualla ks. esim. Bock & Thane 1991, Koivunen 1995, Nenola 1986, Satka 1994.
- ¹⁷⁷ Suuriperheet äidit virkistyslomalla sekä Käynti äitien virkistyskodissa Otalammella, Kättilölehti 5/1943: 74–79.
- ¹⁷⁸ Vuonna 1941 perustetun Väestöliiton tavoitteeksi tulivat 4-lapsiset perheet. Liiton vaikuttajanainen Elsa Enäjärvi-Haavio kannatti vähintään kuuden lapsen ihanneperhettä; oman viiden lapsen perheen hankkiminen oli hänelle tietoinen poliittinen teko. Enäjärvi-Haavio piti arvokkaana paitsi sivistyneistön roolia esimerkillisinä kansalaisina, myös heidän hyviä geneettisiä ominaisuuksiaan, tarmokkuutta ja lahjakkuutta. (ks. Nätkin 1997, 82–83, 89).

- ¹⁷⁹ Perheet, joissa oli pikkulapsia tai raskaana oleva tai imettävä äiti saivat säännöstelyaikana kansanhuoltolautakunnalta ylimääräisiä ostolupia ja ostokortteja.
- ¹⁸⁰ Pitkänen 1950, 235.
- ¹⁸¹ Rouhunkoski 1950, 271.
- ¹⁸² Valtonen 1984, 75–78.
- ¹⁸³ Luoto 1991, 31–34.
- ¹⁸⁴ Rouhunkoski 1947, 127.
- ¹⁸⁵ Turunen 1950, 117.
- ¹⁸⁶ Helén 1997, 32; Sumu 1970, 33–38, 42–44.
- ¹⁸⁷ Seksuaalipoliittisen yhdistyksen keräämässä aineistossa (ks. Sumu 1970, 11–18, 21–30, 40–42, 51–71) naiset perustelevat omia raskauden keskeytyksiään mm. nuoruudellaan tai vanhuudellaan, useista pienistä lapsistaan johtuvalla väsymyksellä, jo riittäväällä lapsimäärällä, köyhyydellä, miehen alkoholismilla, väkivaltaisuu­della tai muulla vastuuttomuudella ja asuntokurjuudella. Vielä 1960-luvulla lapset saattoivat asunto-ongelmien takia päätyä lastenkotiin. Kuten tiedämme, tämantapaiset tilanteet eivät olleet uusia. Nyt kuitenkin naiset olivat sitä mieltä, että eivät halua synnyttää lapsia tällaisiin oloihin, ja tiesivät kysymyksen olevan ratkaistavissa abortilla. He katsoivat siis, että lapsille pitää tarjota parempaa. Tietenkin naiset ajattelivat myös omaa ja mahdollisesti jo olemassa olevien lasten etua, sillä jokainen nälkäinen suu kurjisti tilannetta entisestään. Asenteesta voi löytää paljon vastuullisuutta lapsia ja perhettä kohtaan.
- Naiset kertoivat myös epätoivosta, jos heiltä oli evätty abortti. Muutamat kyselyvastaajat taas kertoivat katuvansa aborttia, etenkin jos se oli tehty miehen tahdosta. Monet olivat katkeria ei-toivotuista lapsistaan ja jotkut kertoivat jopa vihaavansa niitä. Myös pakkoavioliitot olivat tuottaneet tuskaa. Tulkitsen eri syistä katkeroituneiden naisten nähneen itsensä tavallaan sekä miehensä, vanhempiansa, lääkärin, että lasten uhreina, vailla vaikutusvaltaa omaan elämäänsä.
- ¹⁸⁸ Sotien välisen ajan köyhäinhoidosta ks. Urponen 1994, 174–197.
- ¹⁸⁹ Notkola 1989, 153; Koskinen & Martelin 1994, 192. Esimerkiksi vuonna 1880 syntyneistä aviottomista lapsista kuoli alle vuoden ikäisenä 42 %. Korkean kuolleisuuden on sanottu johtuvan äitien huonoista mahdollisuuksista tai kyvyttömyydestä hoitaa lastaan, aliravitsemuksesta ja hygienian puutteesta. Lapsia annettiin myös elätiksi pientä korvausta vastaan; tällaisessa hoidossa lapset usein kuolivat. (Pulma 1987, 81–82.)
- ¹⁹⁰ Notkola 1989, 142.
- ¹⁹¹ Irma-Leena Notkola (1989, 154–156) arvelee lastenhoito-oppaiden, kättilöiden ja lääkärin antamien hoito-ohjeiden levinneen kansan pariin jo 1800-luvulla tehokkaasti ja vaikuttavasti. Selitys vaikuttaa mielestäni utooppiselta, kun vielä vuonna 1890 yli 90 % äideistä synnytti maallikkoavustajan avulla. Lääkäreitä ei moni kansannainen ollut nähnytään, eikä mikään viittaa siihen, että lastenhoito-oppaat olisivat olleet menestykseksi maalaisrahvaan parissa. Oiva Turpeinen (1987, 387–392) vetoaa niin ikään lastenhoito-oppaiden ja -valistuksen merkitykseen, etenkin imetyksen osalta. Imetyshän oli keskeinen imeväiskuolleisuutta alentava tekijä – lehmän maidolla ruokittujen lasten kuolleisuus oli äidin maitoa saaneihin verrattuna moninkertainen. Lisäksi hän kiinnittää huomionsa vesijohtojen ja viemäreiden rakentamiseen vuoden 1879 terveydenhoitoasetuksen jälkeen. Siellä missä puhtaan juomaveden saan-

- ti oli turvattu, tautisuus ja kuolleisuus mm. vatsatauteihin oli vähentynyt.
- ¹⁹² Turpeinen 1987, 307.
- ¹⁹³ Notkola 1989, 154; Pitkänen 1983, 63–68.
- ¹⁹⁴ Turpeinen 1987, 315.
- ¹⁹⁵ Matti Räsänen (1991, 76) on painottanut (useiden) lasten merkitystä työvoimana ja toisaalta vanhempien vanhuudenturvana. Kun yhteiskunta rupesi huolehtimaan vanhuksista ja edellyttämään lasten koulunkäyntiä, katosivat lapsilta nämä esiteollisen ajan tehtävät. Ongelmaksi jää kuitenkin useita vuosikymmeniä kestäneen murroksen selittäminen. Miksi pariskunnat ryhtyivät rajoittamaan lapsilukuaan? Yhteiskuntahan alkoi huolehtia vanhuksista kunnollisesti paljon syntyvyyden säännöstelyn alkamista myöhemmin. Tuskinpa nämä vuosisadan vaihteen pariskunnat näkivät untakaan esimerkiksi kansaneläkkeestä (toteutui vuonna 1937). Myöskään lasten työnteko ei lakannut yht’äkkisesti, niin että ihmiset ikään kuin olisivat siitä saattaneet keksiä johtopäätöksen olla hankkimatta enempää lapsia. Vielä 1940- ja 1950-luvuilla syntyneiden maalaislasten muistoihin kuului ahkera työnteko pienestä pitäen (ks. Korkiakangas 1997). Kuten Irma-Leena Notkolan (1989) tutkimuksesta käy ilmi, syntyvyyden säännöstely alkoi Virolahden kaltaisessa tavallisessa maalaispitäjässä vuosina 1870–1889 syntyneiden naisten keskuudessa. Tilallisten ja tilattoman väestön keskuudessa lapsirajoitus alkoi samanaikaisesti. Näiden perheiden lapset tekivät töitä mitä todennäköisimmin siinä missä muutkin. Räsänen mainitsemat vähälapsisuuden motiivit ovat voineet olla mahdollisia järkeilyjä ja perusteluja myöhemmin, mutta tuskin vielä vuosisadan vaihteessa ja sen alussa, jolloin lapsirajoitus tuli suosioon.
- ¹⁹⁶ Nieminen 1941, 92–93; Notkola 1994, 68; Pitkänen 1984.
- ¹⁹⁷ Ala-Nikkola 1995, 107; Sumu 1970.
- ¹⁹⁸ Nieminen 1941, 8.
- ¹⁹⁹ Perhesuunnittelu on jakanut mielipiteitä myös perheiden sisällä. Seksuaalipoliittisen yhdistyksen kyselyyn vastasi useita sellaisia naisia, joiden miehet olivat kieltäytyneet käyttämästä ehkäisyvälineitä ja jotkut olivat kieltäneet ehkäisyä myös vaimoltaan. Oli myös sellaisia miehiä, jotka vaativat aborttia vaimonsa tahdon vastaisesti. Käytännössä naiset joutuivat kuitenkin huolehtimaan laittoman keskeytyksen hankkimisesta omatoimisesti, joten lopullinen vastuu tilanteen ratkaisusta jäi yleensä heille. (Sumu 1970, 155–158.) Anna Luoto (1991, 35–38) tosin kertoo asiakkaastaan, yhdeksättä lasta odottaneesta lopen uupuneesta äidistä, joka oli paennut kättilön turviin, kun hänen miehensä oli ryhtynyt valmistamaan rautalangasta aborttivälinettä ja tarjoutunut tekemään vaimolleen keskeytyksen.
- ²⁰⁰ Vrt. Jutikkala 1987, 227.
- ²⁰¹ Vrt. Honkasalo ja Åstedt-Kurki 1995, 118–121.
- ²⁰² Ks. Nätkin 1997, 38. Helvi Hämäläinen pohtii romaaniinsa *Katuojan vettä* (1986, 49) varattomien äitien neuvonta-asetalla työskentelevien lääkärien ja kättilöiden ristiriitaista suhdetta aviottomaan synnyttäjään: ”Mutta tuolla neuvonta-asetalla heitä kaikkia kohdeltiin hellien ja varovasti, ja se tuntui ihmeelliseltä. Kotimatalla Kirstin mielessä liikkui mieluisesti muisto valoista huoneista, hoitajattarien ja lääkärin puhtaista ja valkoisista vaatteista ja heidän olemuksensa iloisesta ystävällisyydestä. Mutta hän tiesi viime aikojen kokemustensa perusteella, että oli tuskin luultavaa, tokko yksikään heistä olisi yksityishenkilönä samanlainen näille naisille, joista monet olivat tyttäriä. He olivat ystävällisiä vain käsitellessään heitä ammatti-

materiaalinaan, ajatteli Kirsti hiukan katkerasti.”

- ²⁰³ Pelkona oli paitsi köyhien jääminen yhteiskunnan elätettäväksi, myös väestön laadullinen huonontuminen. Ks. Mattila 1999; Nieminen 1941, 85.
- ²⁰⁴ Ritva Nätkin (1997, 26) on kritisoinut yhteiskuntatieteen suhtautumista suvunjatkamisprosesseihin: niitä on tarkasteltu yksityisinä ja luonnollisina, biologisina. Nätkin näkee suvunjatkamisessa syntyvän sukupuolisuhteen olevan syvästi yhteiskuntaa rakenteistava tekijä. Mielestäni ajatusta voi huoletta viedä pidemmällekin. Myös itse suvunjatkamisella ja etenkin sen välttämällä on (ollut) suuri yhteiskunnallinen merkitys. Ajatusleikkinä voi kuvitella Suomea ja suomalaisia sellaisessa tilanteessa, jossa harjoitetun kaltaista väestöpolitiikkaa ei olisi tarvinnut/voinut keksiä. Millainen olisi kulttuuri ja yhteiskunta tänään, jos kaikki naiset vapaaehtoisesti olisivat synnyttäneet vähintään 4–6 lasta, jotka olisivat taanneet jatkuvasti kasvavan väestön? Kuinka paljon lapsia olisi pitänyt syntyä, että yhteiskunta olisikin ryhtynyt rajoittamaan syntyvyyttä? Millaista sosiaalipolitiikkaa ja äitiysvalistusta silloin oltaisiin harjoitettu? Suomi Kiinana?
- ²⁰⁵ Väestöpolitiikan kansainvälisistä esikuvista ks. Nätkin 1997, 66–69; uusmalthusianismista ja natalismista Euroopan eri maissa ks. Jutikkala 1987, 218–227.
- ²⁰⁶ Vrt. Helén 1997, 48; Nätkin 1997, 73–79, 129; Sulkunen 1987, 157, 175. Pidän itse asiassa hämmästyttävänä, että konflikteja täynnä olevan politiikan keskeiseksi tavoitteeksi voi tulla asia, jolla ei käytännössä ole lainkaan kannatusta kansan parissa.
- ²⁰⁷ MV:K35/606.
- ²⁰⁸ 1900-luvun alkupuolella lasta odottavista äideistä ei ollut tapana julkaista kuvia myöskään lehdissä. Sanna Heikkilä (1995) on kiinnittänyt huomiota siihen, että raskaana oleva nainen ei esiintynyt perhelehtien äitiysaiheisissa valokuviissa ennen vuotta 1967. Edes äitiyspukuja kuvaavissa piirroksissa ei näytetty isoa vatsaa.
- ²⁰⁹ MV:K35/508.
- ²¹⁰ MV:K35/986.
- ²¹¹ MV:K35/825.
- ²¹² MV:K35/859.
- ²¹³ Vrt. Forstadius 1986, 29; Pelkonen 1931, 11–29; Stark-Arola 1998, 203, 211–212, 234–237.
- ²¹⁴ MV:K35/729.
- ²¹⁵ MV:K35/1000.
- ²¹⁶ MV:K35/1067.
- ²¹⁷ MV:K35/73.
- ²¹⁸ Vrt. Pelkonen 1931, 114–122.
- ²¹⁹ Ks. Valtonen 1984.
- ²²⁰ MV:K35/822.
- ²²¹ MV:K35/507.
- ²²² MV:K35/124.
- ²²³ MV:K35/1159.
- ²²⁴ MV:K35/1231.
- ²²⁵ MV:K35/100.
- ²²⁶ MV:K35/544.
- ²²⁷ MV:K35/939.
- ²²⁸ MV:K35/430.
- ²²⁹ MV:K35/595.

230 MV:K35/121.
231 MV:K35/731.
232 MV:K35/953.
233 MV:K35/173.
234 MV:K35/296.
235 MV:K35/521.
236 MV:K35/330.
237 MV:K35/329.
238 MV:K35/368.
239 MV:K35/660.
240 MV:K35/1057.
241 MV:K35/1103.
242 MV:K35/399.
243 MV:K35/732.
244 MV:K35/638.
245 MV:K35/288.
246 MV:K35/1222.
247 MV:K35/1122.
248 MV:K35/796.
249 MV:K35/999.
250 MV:K35/44.
251 MV:K35/1097.
252 MV:K35/793.
253 MV:K35/553.
254 MV:K35/597.
255 MV:K35/271.
256 MV:K35/669.
257 MV:K35/399.
258 MV:K35/43.
259 MV:K35/1100.
260 MV:K35/801.
261 MV:K35/513.
262 MV:K35/575.
263 MV:K35/560.
264 MV:K35/651.
265 MV:K35/323.
266 MV:K35/590.
267 MV:K35/685.
268 MV:K35/1034.
269 MV:K35/27.
270 MV:K35/107.
271 MV:K35/953.
272 Pelkonen 1931, 132.
273 MV:K35/890.
274 MV:K35/1228.
275 MV:K35/224.
276 MV:K35/1128.

277 MV:K35/801.
278 MV:K35/1004.
279 MV:K35/741.
280 MV:K35/825.
281 MV:K35/975.
282 MV:K35/929.
283 MV:K35/167.
284 MV:K35/631.
285 MV:K35/506.
286 MV:K35/993.
287 MV:K35/538.
288 MV:K35/62.
289 MV:K35/330.
290 MV:K35/104.
291 MV:K35/564.
292 MV:K35/796.
293 MV:K35/669.
294 MV:K35/311.
295 MV:K35/667.
296 MV:K35/84.
297 MV:K35/66.
298 MV:K35/1245.
299 MV:K35/72.
300 MV:K35/483.
301 MV:K35/444.
302 MV:K35/702.
303 MV:K35/880.
304 MV:K35/538.
305 MV:K35/424.
306 MV:K35/699.
307 MV:K35/968.
308 MV:K35/1238.
309 MV:K35/548.
310 MV:K35/508.
311 MV:K35/444.
312 MV:K35/301.
313 MV:K35/819.
314 MV:K35/302.
315 MV:K35/84.
316 MV:K35/166.
317 MV:K35/504.
318 MV:K35/741.
319 MV:K35/662.
320 MV:K35/160.
321 MV:K35/549.
322 MV:K35/383.
323 MV:K35/240.

- 324 MV:K35/623.
325 MV:K35/644.
326 MV:K35/622.
327 MV:K35/534.
328 MV:K35/1192.
329 MV:K35/296.
330 MV:K35/424.
331 MV:K35/762.
332 MV:K35/182.
333 MV:K35/148.
334 MV:K35/681.
335 MV:K35/693.
336 MV:K35/565.
337 MV:K35/678.
338 MV:K35/412.
339 MV:K35/1002.
340 MV:K35/65.
341 MV:K35/436.
342 Esim. MV:K35/695, 882, 997.
343 MV:K35/432 ja 973.
344 ~~MV:K35/1013 ja 1222.~~
345 MV:K35/1075.
346 Levy 1997, 384–385.
347 Ks. luvut 2.1. ja 2.2.
348 Ks. Heikinmäki 1968 ja Sallinen-Gimpl 1992.
349 MV:K35/1021.
350 MV:K35/432.
351 MV:K35/766.
352 Vrt. Douglas 1995, 66, 96–98.
353 MV:K35/121.
354 Hänninen 1965, 228–229, 234.
355 Ks. Makkonen 1992 ja Wrede 1991.
356 Nätkin 1997, 158.
357 Lilja-Johnsson 1934, 92–93.
358 Apajalahti 1943.
359 Makkonen 1992, 39–40.
360 MV:K35/521.
361 MV:K35/926.
362 MV:K35/1038.
363 MV:K35/610.
364 MV:K35/483.
365 MV:K35/1044.
366 MV:K35/715.
367 MV:K35/1044.
368 MV:K35/895.
369 MV:K35/811.
370 MV:K35/812.

- 371 MV:K35/538.
 372 MV:K35/810.
 373 MV:K35/443.
 374 MV:K35/1126.
 375 MV:K35/521.
 376 Fougstedt 1977, 62–63; Notkola 1989, 89–96.
 377 MV:K35/1021.
 378 MV:K35/946.
 379 MV:K35/462.
 380 Nissinen – Kauhanen – Myllykangas 1994, 91.
 381 Luoto 1991, 47; Makkonen 1992, 116.
 382 MV:K35/538.
 383 MV:K35/101.
 384 MV:K35/182.
 385 MV:K35/118.
 386 MV:K35/1231.
 387 MV:K35/702.
 388 MV:K35/1038.
 389 MV:K35/630.
 390 MV:K35/1040.
 391 MV:K35/143, 257, 540.
 392 MV:K35/306, 944.
 393 Makkonen 1992, 118.
 394 MV:K35/1042.
 395 MV:K35/341.
 396 MV:K35/1004.
 397 Vrt. Makkonen 1992, 117.
 398 MV:K35/296.
 399 MV:K35/424.
 400 MV:K35/124.
 401 Nätkin 1997, 44–45.
 402 Silmiinpistävä piirre suomalaisessa agraarikulttuurissa onkin ollut naisten toiminta seksuaalisuuden valvojina. Vain harvat miehet näyttävät osoittaneen mielenkiintoa käytännön kontrollityöhön, naiset taas osoittivat uupumatonta tarmoa tälläkin elämän alueella. Kenties miehet eivät pitäneet naisten siveellisyyttä ja reproduktiota keskeisenä kysymyksenä omalle kunnialleen. Naisten harjoittama seksuaalisuuden valvonta kohdistui erityisesti reproduktioon: naimattoman naisen lapsettomuus oli yhtä kuin (riittävä) siveellisyys; neitsyys oli tähän verrattuna heikommin kontrolloitua. Huomiot vahvistavat Jan Löfströmin (1999, 134–148) esittämää ajatusta siitä, että suomalaisessa agraarikulttuurissa miehen rooli seksuaalisena hallitsijana ei ole ollut miehyyden esittämisen kannalta symbolisesti kovin tärkeä.
 403 Sanna Heikkilä on löytänyt isyyskeskustelun ensimmäiset idut sota-aikaisista Kotiliesi-lehdistä. Keskustelu laajeni 1960-luvulla isien mahdollisuuksiin osallistua synnytykseen ja heidän velvollisuuksiinsa osallistua kodinhoitoon. (Heikkilä 1999, 243–244; Nätkin 1997, 99.)
 404 Vrt. esim. Ehrenreich – English 1988, Häggman 1994, Lehtonen, T-K 1995b, Markkola 1994, Nätkin 1997, Ollila 1993a, Rantalaiho 1994, Siltala 1999, Sulkunen

- 1987 ja Räisänen 1995.
- ⁴⁰⁵ Nykypäivän koululääketiedettä kutsutaan biolääketieteeksi. Sen tautikäsitys on biologinen. Ihmistä ei tarkastella siinä kokonaisuutena: psykologiset, sosiaaliset ja ympäristötekijät eivät varsinaisesti kuulu lääketieteen piiriin, ei myöskään sairaita ihmisen elämäntilanteineen. Sairaus on jotain ihmisruumiille vierasta, sen ulkopuolelta tulevaa. Lääketieteen tehtäväksi määritetty sairauden karkottaminen ja tuhoaminen, ei esimerkiksi potilaan kokonaistilanteen hoitaminen. Ajattelutapa perustuu kartesiolaiseen näkemykseen sielun ja ruumiin erityisyydestä. (Honko 1994, 16; Mikkelinen 1995, 11.)
- ⁴⁰⁶ Ehrenreich – English 1988, 69–82; Helén 1997, 64–65; Lehtonen, T-K 1995b, 207; Lehtonen siteeraa Bruno Latourin (1984) tutkimusta *Les microbes. Guerre et paix suivie de irréductions*.
- ⁴⁰⁷ Vrt. Lehtonen, T-K 1995b, 234; Ojakangas 1995, 293–294.
- ⁴⁰⁸ Douglas 1995, 36–38.
- ⁴⁰⁹ Douglas 1995, 30–36; 174–175.
- ⁴¹⁰ Douglas 1995, 130.
- ⁴¹¹ Orvar Löfgrenin (Frykman – Löfgren 1992, 102) mukaan vuosisadan vaihteen yläluokkaisten rouvien aika saattoi kuluu melko tarkkaan erilaisissa edustustehtävissä; arkipäiväinen lastenhoitovastuu kuului imettäville, lastenhoitajille ja kotiopettajattarille.
- ⁴¹² Naisiin liitetyistä epämiellyttävistä määreistä ks. Wolf-Knuts 1990, 182.
- ⁴¹³ Vrt. Sachs 1987, 131–136.
- ⁴¹⁴ Douglas 1995, 162. Douglas viittaa tässä yhteydessä Mircea Eliadeen.
- ⁴¹⁵ Hämäläinen 1920, 105. Tällaisissa kylvyissä on olennaista veden käsittely pesun jälkeä. Vesi viedään paikkaan, josta vaivan arvellaan olevan peräisin.
- ⁴¹⁶ Keinänen 1996; Reinilä 1965, 71–84; Verdier 1981, 93–171; Wolf-Knuts 1990, 176–185.
- ⁴¹⁷ Burjam 1917, 51–59.
- ⁴¹⁸ Verdier 1981, 135–137.
- ⁴¹⁹ Frykman & Löfgren 1992, 16.
- ⁴²⁰ Åström 1993, 71.
- ⁴²¹ Elias 1989, 208–212.
- ⁴²² Mellemsgaard 1992, 27–35.
- ⁴²³ Rotuhygieniasta ks. Mattila 1999.
- ⁴²⁴ Lehtonen T-K 1995a, 85–92.
- ⁴²⁵ Ehrenreich – English 1976 ja 1988; Naakka-Korhonen 1997, 60–61.
- ⁴²⁶ Lehtonen, T-K 1995a, 64–70.
- ⁴²⁷ Likaisuustarinoista ks. myös Jouskari 1967 ja Luoto 1991.
- ⁴²⁸ Douglas 1995, 2.
- ⁴²⁹ Anna Niiranen oli kotoisin Karjalasta, jossa hänen isänsä toimi Värtsilän tehtaalla valsin hoitajana. Annan äiti oli kuollut synnytykseen, minkä voi olettaa vaikuttaneen tyttären uranvalintaan. Helsingissä Niirasan ensimmäinen työpaikka oli apulaisena Diakonissalaitoksella, minkä jälkeen hän oli palvelijattarena useammassa perheessä. Viimeisessä saamansa huonon kohtelun vuoksi Anna rukoili Jumalalta neuvoa, mihin työhön ryhtyisi ja miten voisi parhaiten palvella lähimmäisiään. Niiranen kertoo kuululleensa heti äänen, joka selvästi sanoi: lähde kätilöksi. Niinpä

hän hakeutui opiskelemaan Kättilöopistolle. Anna Niiranen toimi kättilönä Padasjoella vuosina 1885–1939, kuolemaansa saakka. Hän oli itse naimaton ja lapseton. (Niiranen 1935; Niirasan muistokirjoitus, Kättilölehti 1/1940.)

⁴³⁰ Vrt. Elias 1989, 208–212.

⁴³¹ Räisänen 1995, 116–120.

⁴³² Hyvän kuvan keski- ja yläluokkaisista kodinhoidon periaatteista antaa esim. Mathilda Langlet'n (1885/1991) *Täydellinen käsikirja perheenemännille kaupungissa ja maalla*. Jonas Frykman (Frykman – Löfgren 1992) sanoo teoksen olevan yksi eniten levinneistä kotitalouskirjoista ja kutsuu sitä *raamatuksi*.

⁴³³ Kansanomaista tautikäsitteistä ks. Ilmari Manninen 1933 ja Lauri Honko 1959.

⁴³⁴ Heinricius 1903, 401–418; Hänninen 1965, 143.

⁴³⁵ Kuusanmäki 1934, 404–411.

⁴³⁶ Vrt. Säskilähti 1997. Kuinka sitoutuneita tällaiseen oman makumme mukaan puhdistettuun ja estetisoituun kansakuvaan vieläkin olemme, näkyy muun muassa suomalaisissa kansatieteellisissä museoissa. Tietääkseni yksikään ei ole uskaltanut varustaa näyttelyitään autenttisen vaikutelman antavilla haju-, syöpäläis- ja likaelementeillä (puhumattakaan nyt aidosti likaisen interiöörin ja eksteriöörin esittämisestä). Mielenkiintoista onkin, miksi yhdestä olennaisesta kulttuuripiirteestä ja sen muuttumisesta on niin tärkeää yhä vaieta. Perustuuko vaikeneminen inhoon, häpeään vai epäuskoon? Vai onko kysymyksessä pelkkä halu esittää kansan elämä nostalgisen viihättävänä? Pelätäänpö, ettei katsoja löytäisi liian peittämistä esineistä ja asunnoista kansatieteilijöiden konstruoimaa *talonpoikaiskulttuuria*, sen *parhaita ja kestäviä ihanteita, suuria siveellisiä perinteitä ja tarkoituksenmukaista kauneutta* (vrt. Säskilähti emt., 72–75)? Paljastaisiko lika pelottavan erilaisia ihmisiä ja ratkaisevasti toisenlaisia kulttuureita, joista tiedämme oikeastaan varsin vähän? Kukaanhan ei kai sentään väitä, että siististi esille pannut esinekokoelmat perustuvat kansan asumis- ja elämistävoista tehtyyn tutkimukseen. Satu Apon aikoinaan (1984 a ja b) aloittama keskustelu tutkijoiden harjoittamasta kansankulttuurin kaunistelusta ei näy vaikuttaneen ainakaan tässä suhteessa.

Jos lakkaisimme laittamasta likaa ja puhtautta koskevia käsityksiä, käytäntöjä ja niiden seurauksia yksioikoisesti tiettyyn paremmuusjärjestykseen, joista vain omamme on esittelykelpoinen, rohkenisimme panna liiankin esille. Laitetaanhan museonäyttelyihin nykyään muutenkin esineitä ja asioita, jotka voivat olla katsojien mielestä epäterveellisiä tai epäkäytännöllisiä, jopa rumia. Samalla voitaisiin asettaa omiin kulttuurisiin kehyyksiinsä ne kansanvalistajien esittämät käsitykset, joiden mukaan esiäitimme ja heidän kotiensa likaisuus oli osoitus häpeällisestä osaamattomuudesta, tietämättömyydestä ja elämän kaikkinaisesta surkeudesta.

Voisimme tarkastella asioita, joissa *me* havaitsemme likaa, kiinnostavina kulttuurisina löytöinä, johtolankoina toisenlaisesta suhtautumisesta syntymään, kuolemaan, terveyteen, sairauteen, asumiseen, pukeutumiseen, ulkonäköön, ruokaan ja ateriointiin, työhön, miehen ja naisen ominaisuuksiin ja tehtäviin, ihmisten välisiin suhteisiin, sukupuolielämään, eläimiin, eritteisiin, jätteisiin, hajuihin, estetiikkaan jne. Tällaisten näkökulmien kautta voisimme valaista tehokkaasti myös omaa kulttuuriamme ja itsestään selvinä tai luonnollisina pitämiämme käsityksiä.

Ja jos haluamme puhua kehityksestä, voimme kiinnittää huomiota siihen paradoksiin, että nämä meidän näkökulmastamme likaiset ihmiset eivät liianneet ympäristöään

- lainkaan samassa mittakaavassa kuin me, jotka pidämme itseämme ja kotejamme niin kovin puhtaina. Jos me pitäisimme luonnon saastuttamista lähimainkaan yhtä suurena häpeänä kuin epäsiistiä kotia, tahrintuneita vaatteita tai hienhajua, näyttäisi lastemme ja lastenlastemme tulevaisuus paljon valoisammalta.
- ⁴³⁷ Kuusanmäen ajatuksenkulku johtaa tieteenalaamme joskus ankarastikin leimanneeseen ilmiöön, jota Nina Säaskilahti (1997, 69–72) on pohtinut: kansankulttuuria ei sidottu ihmisiin, vaan esineisiin. Tässä tapauksessa tutkija oletti luonnon (valon) kanssa liittoutuneen esineen (savupirtti/ uloslämpiviävällä uunilla varustettu talo) ikään kuin ratkaisevan asioita ihmisten puolesta. Kuusanmäen päättely oli sikäläkin ontuvaa, että hän ei muistanut ihmisten näkevän toisiaan ja vaatteitaan myös ulkona päivänvalossa. Eivätkä liioin portaitten pielissä kohoavat tunkiot ja julkiset ulostamispaikat olleet syyttäneet naisten siivousintoa, vaikka ne olivat kaikkien nähtävissä ja haistettavissa.
- ⁴³⁸ Siirtymäaika sisänlämpivistä uuneista uloslämpiviin oli 300–400 vuotta. Satakunnassa rakennettiin jo 1600-luvulla savupiipullisia rakennuksia, kun Itä-Suomessa voitiin asua savutuvassa vielä 1930-luvullakin. (Talve 1979, 39; Vuorela 1975, 304.)
- ⁴³⁹ Raussi 1966, 63–67.
- ⁴⁴⁰ Raussi 1966, 246–247.
- ⁴⁴¹ Apo 1995, 164–165.
- ⁴⁴² Frykman – Löfgren 1992, 163.
- ⁴⁴³ Raussi 1966, 247.
- ⁴⁴⁴ Raussi 1966, 247–248.
- ⁴⁴⁵ Niiranen 1935, 47–49.
- ⁴⁴⁶ Niiranen 1935, 87–88.
- ⁴⁴⁷ MV:K35/634.
- ⁴⁴⁸ Hämäläinen 1920, 114–115; Paulaharju 1995, 38; Stark–Arola 1998, 177–178.
- ⁴⁴⁹ Hämäläinen 1920, 109–126; Rantasalo 1937, 46–54; Vuorela 1960, 60–64.
- ⁴⁵⁰ *Michen väki* – lapsen isän vaatteiden, kenkien tai muiden tavaroiden läsnäolo synnytyksipaikalla – oli tärkeää synnytyksen suotuisan edistymisen kannalta. Ks. Pelkonen 1931, 181–186 ja Stark–Arola 1998, 163–164.
- ⁴⁵¹ Vaatteita pestiin nykyistä harvemmin ja pidettiin kauemmin esimerkiksi Bo Lönnqvistin (1972, 251, 294–295) tutkimassa Vöyriässä v. 1870–1920. Alusvaatteet vaihdettiin saunomisen yhteydessä, joka tapahtui vaihtelevasti viikon tai parin välein, joskus harvemmin. Päälyysvaatteita pestiin harvoin, esimerkiksi navettavaatteet kerran vuodessa. Kerran, pari vuodessa vuodevaatteet saatettiin savustaa saunassa syöpäläisten hävittämiseksi. Yöt nukuttiin alusvaatteissa. Joissakin töissä, kuten riihen puinnissa ja navetassa käytettiin erillisiä työvaatteita. Kirkkoon ja kaikkiin kirkollisiin tilaisuuksiin samoin kuin juhliin pukeuduttiin paremmin kuin arkena. Vaatevarastot lienevät olleet melko vähäiset. Suhde inhimillisiin eritteisiin ja niiden likaamiin vaatteisiin poikkesi omastamme. Esimerkiksi niin kauan kuin naiset eivät käyttäneet kuukautissiteitä sai vuoto imeytyä hameisiin ja ns. kivijalkapaitaan, jota ei ollut uskomuksellisista/terveydellisistä syistä tapana vaihtaa kuukautisten aikana. Tämä pyykki pestiin sala. Siteet ovat yleistyneet 1900-luvulla; vielä vuonna 1931 ne olivat Pelkosen mukaan Karjalassa ja Pohjois-Suomessa täysin tuntemattomia. Kuukautisverellä samoin kuin synnyttäjän jälkivuodolla oli perinteisesti paljon käyttötarkoituksia. (Hämäläinen 1920, 60–70; Pelkonen 1931, 17–18, Rantasalo 1937, 47–48; Stark–Arola 1998, 211–212.)

⁴⁵² Raussi 1966, 249.

⁴⁵³ Kotisynnytykskyselyn vastaaja kertoo äitinsä synnytyksestä vuonna 1928: "Äiti on laittanut ennen saunaan menoaan kamarin sänkyyn vuoteen lakanoiden kanssa. Tietääkseni olivat ainoat lakanat, ja varmaan näitä tilaisuuksia varten hankitut." (MV:K35/165.)

⁴⁵⁴ Raussi 1966, 249–250.

⁴⁵⁵ Lindahl 1902, 38–39.

⁴⁵⁶ Suomalaiset lienevätkin olleet puhtaampia kuin esimerkiksi 1800-luvun ruotsalaiset tai norjalaiset, ranskalaisista nyt puhumattakaan. Jonas Frykmanin (Frykman – Löfgren 1992, 134, 160–163) mukaan skandinaaveilla on ollut tapana kylpeä vain yhden ainoan kerran vuosittain joulun edellä. Talon väki saattoi ottaa tämän juhla-vaivasteluihin kuuluvan annmekylpynsä vieläpä samassa vedessä iän ja arvon mukaan alkaen isännästä ja päättyen palvelusväkeen. Vuoden varrella, aina lauantaisin, pestiin vain kädet, kasvat, kaula ja korvat. Yvonne Verdier (1981, 136) puolestaan kertoo vuosisadan vaihteen ranskalaisista talonpojista, jotka kylpivät vain kahdesti: syntymänsä ja kuolemansa jälkeen. Verdierin informanteilla oli säilynyt pitkään vastenmielisyys peseytymistä kohtaan – vielä 1970-luvulla saniteettivarusteet olivat viimeisenä kodin hankintojen joukossa. Kylpeminen tulkittiin jopa kuoleman kutsumiseksi. MV:K35/959.

⁴⁵⁸ Lehtonen, T.-K. 1995 a ja b.

⁴⁵⁹ Turo-Kimmo Lehtosen (1995a, 102) mukaan terveydenhoidollinen ajattelu on yleistyntynyt meidän jokaisen ajatteluksemme; nykysuomalaisen tietoisuuteen kuuluu erottamattomasti lääketieteellis-hygieeninen sanasto sekä itsestä ja ympäristöstä huolehtiminen. Lehtonen väittää, että terveys on keskeinen ja selviöksi muuttunut peruste arkielämän arvioinnissa. Näin varmasti onkin, mutta ei terveyskulttuuria kuitenkaan voi pitää yhtenäisenä ja säröttömänä. Yksityiselämässään ihmisillä on mahdollisuus valtavirrasta tai "suosituksista" poikkeaviin preferensseihin. Monet ihmiset asettavat mielestään hyvän ja runsaan ruoan "terveellisen" ruoan edelle, polttavat tupakkaa, juopottelevat itsensä työkyvyttömiksi ja riitelevät kotonaan siitä, pitäisikö siivota vai ei, tai jopa jättävät sulassa sovussa siivoamisen sikseen. Tietenkin on selvää, että puhtaus- ja terveysajattelusta poiketessaankin nykysuomalaiset ovat näistä malleista tietoisia.

Ilmeisesti henkilökohtaiset puhtausvaatimukset ovat nykykulttuurissamme terveysvaatimuksia tiukemmat, koska vain yhteiskunnan äärimmäisen laitapuolen kulkijat vaikuttavat niistä piittaamattomilta. Vai voitaisiinko ajatella, että he haluavat (tietoisesti tai alitajuisesti) erottautua likaisuudellaan, korostaa marginaalisuuttaan, sitä että eivät kuulu mihinkään puhtaaseen kategoriaan, ovat kulttuurista ja yhteiskunnallista ylijäämää, ihmisiä pois paikoiltaan? Laitapuolen kulkijoita ja pieniä lapsia lukuun ottamatta ilmeisesti kukaan ei tällä hetkellä ajattele eritteitään ja likaisia vaatteitaan luonnollisena ja siksi esittelykelpoisena seurauksena tehdystä työstä ja eletystä elämästä, osoituksena sisäisestä puhtaudesta, merkinä järkevästä ajankäytöstä tai positiivisesti käyttökelpoisena sosiaalisen erottautumisen vaihtoehtona (vrt. Apo 1995, 166–168).

Lian stigmatisoivuus ja yhä kiihtyvä peseytyminen kulkevat yhtä jalkaa, eikä loppua ole näkyvissä. Mainoksissa likaa etsitään ja näytetään mikroskoopilla, kun ihmiset ja kodit näyttävät paljaalla silmällä jo täysin puhtailta. Luupista löytyykin milloin

- vuoteeseemme pesiytynyt kammottava pölypunkki, milloin hälyttävä, huolimattomasta ihon hoidosta (tai naisen saastaisuudesta) kertova ihon epäpuhtaus.
- ⁴⁶⁰ Lehtonen, T.-K. 1995a, 1; Siltala 1999, 427–473.
- ⁴⁶¹ Monet maallikot ottivat muistitietoaisteiston mukaan oppia koulutetulta kätilöltä niin siisteydessä kuin lääkinällisissä kysymyksissään; hegemonisen aseman ja ammattilaisen erottautumisen merkinä voidaan pitää sitä, että aineistoni koulutetut kätilöt eivät juuri kerro oppineensa mitään työssään kouliintuneilta maallikoilta. Ida Blom (1988, 139) mainitsee norjalaisten kätilöiden oppineen kouluttamattomilta apuvaimoilta mm. erilaisten supistuksia edistävien aineiden käytön.
- ⁴⁶² Blom 1988, 103, 196.
- ⁴⁶³ Vrt. Lehtonen 1995b, 206–209.
- ⁴⁶⁴ Lehtonen T.-K. 1995a, 70–82, 1995b, 216–219.
- ⁴⁶⁵ Lehtonen, T.-K. 1995b, 208.
- ⁴⁶⁶ Hietala 1992, 112; Lehtonen, T.-K. 1995b, 210.
- ⁴⁶⁷ Hietala 1992, 107–111; Lehtonen T.-K. 1995a, 9.
- ⁴⁶⁸ Lehtonen, T.-K. 1995a, 11–12.
- ⁴⁶⁹ Lehtonen, T.-K. 1995a, 31–33.
- ⁴⁷⁰ Terveystieteiden tutkimuskeskus kiittää kätilöitä lehensä menestyksekkästä levittämisestä Kätilölehdessä (“Kodin ilo” 10/1943, 178). Niiranen (1935, 97) kertoo muistelmissaan Terveystieteiden tutkimuskeskuksen laatimastaan kirjoituksesta seuraavasti: ”Niihin aikoihin oli maaseudullekin kaupungeista levinnyt sellainen hullutus, etteivät äidit itse ruokkineet lapsiaan. Tuon asian tähden sain monta kiivasta ottelua kestää, ennen kuin sain siinä voiton. Ennustin tämän äitien säästämisen koituvan lapsien turmioksi. Kirjoitin asiasta Terveystieteiden tutkimuskeskuksenkin, joka palkitsi kirjoitukseni. Eikä aikaa-kaan, niin ruvettiin huomaamaan, miten tuhoisat seuraukset tuosta muodista oli ja ettei se äitienkään terveyttä ollut edistänyt.”
- ⁴⁷¹ Hietala 1992, 69. Marja-Liisa Hentilän (1999, 112–123) kaupan työtä ja tekijöitä koskevasta tutkimuksesta käy ilmi, miten elintarvikeliikkeet hygienisoitiin nimenomaan naisten välityksellä. 1900-luvun alussa luotiin feminiininen myymäläkulttuuri, jossa sekä myyjinä että asiakkaina olivat pääasiassa naiset. Asiaan kuului siisti myymälä, valkoiseen työtakkiin pukeutunut myyjätär ja kansaa valistava, hygieeninen ympäristö. Taakse jäi aika, jolloin myymälöissä tupakoitiin (asiakkaille tarjottiin ns. tiskitupakat), syljeskeltiin lattioille ja myytiin yleisesti pilaantuneita ruokatarvikkeita. Hygieniää perusteltiin tuberkuloosin torjunnalla.
- ⁴⁷² Helén 1997, 62–67; Hietala 1992, 71–72.
- ⁴⁷³ Lehtonen, T.-K. 1995a, 17–18; 1995b, 214.
- ⁴⁷⁴ Lehtonen T.-K. 1995b, 216.
- ⁴⁷⁵ Pekka Haatanen (1968, 314–317) selvittää Pietari Päivärinnan asemaa maalaisköyhälistön kuvaajana seuraavasti: “Uranaukaisijana hän on tärkeä kahdessakin mielessä: hänen välittämänsä tietoa 1800-luvun lopun maalaisköyhälistön elämästä on lähes ainoa laadussaan ja hän sai myös runsaasti seuraajia myöhempien vuosikymmenten kuluessa. Päivärinta liittyi kuvaamaansa kansanosaan myös omalta lähtöasemaltaan, sillä hän oli varsin köyhän loismiehen poika ja ”Elämäni”-muistelmateoksen ankeat nälkäkuvat ovat koettua totta.” Haatanen mielestä Päivärinnan ansiot ovat juuri miljöön kuvauksessa, ihmiskuvaajana hän oli sovinnaisempi. Päivärinta oli kansanvalistaja, mikä vie Haatanen mielestä välillä uskottavuuden: ahkeruuden, raittiuden ja opinhaluisuuden avulla saattoi Päivärinnan kuvaama köyhälistö päästä pitkälle

elämässään. Pietari Päivärinnan kuvaamille henkilöhahmoille on voitu osoittaa usein suoranainen esikuva todellisesta elämästä. Aikanaan hätkähdyttävää oli juuri Päivärinnan realismi; kaunokirjailijat olivat Runebergin ja Topeliuksen hengessä katselleet köyhää kansaa ulkoa päin 'herraskartanon kuistilta', jolloin välimatka hämärsi yksityiskohdat ja haihdutti köyhänhajun.

⁴⁷⁶ Teperi 1987, 57–58.

⁴⁷⁷ Teperi 1987, 18, 26, 28–29.

⁴⁷⁸ Lehtonen, T.-K. 1995a, 58.

⁴⁷⁹ Lehtonen, T.-K. 1995b, 229, 243; Siltala 1999, 570–584.

⁴⁸⁰ Lehtonen, T.-K. 1995a, 11.

⁴⁸¹ Ks. esim. Häggman 1994, Ollila 1993a, Räisänen 1995 ja Sulkunen 1987 ja 1989.

⁴⁸² Iipo Helén (1997) on tarkastellut suomalaista äitiyshuoltoa ja aborttipolitiikkaa foucault'laisesti biovallan näkökulmasta, mikä pitää sisällään muun muassa lääkärienvallan lisääntymisen.

⁴⁸³ Barbara Ehrenreich ja Deirdre English (1988/1979) ovat tarkastelleet lääkärien yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vallan kasvua Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta lähtien. Jonas Frykmanin (1981, 58–59) mukaan pappien auktoriteettiaseman syrjäytyminen lääkärien tieltä tapahtui pitkän ajan kuluessa, kuitenkin se näkyi 1930-luvulla jo selvästi. ”In a thousand little things where the minister had never thought to impose, the doctor now stepped in to help, support and charge. Beyond curing illness and giving out prescriptions, the doctor instructed people how to live, order their daily washing and bodily hygiene, where to take their water and so on. — — — The doctor stands as a mediator between the individual and the powers; not with the individual against them. He became the new age's true missionary; and the moralistic message that he handed out had the same thoroughgoing force as the minister's had at one time. This message carried both social and scientific legitimacy. With Lasch we can say that the agent of social morality changed cloaks, from black to white.”

⁴⁸⁴ Keinänen 1998 a ja b.

⁴⁸⁵ Lehtonen, T.-K. 1995b, 235–237.

⁴⁸⁶ Lehtonen, T.-K. 1995a, 43.

⁴⁸⁷ Lehtonen, T.-K. 1995b, 239–241.

⁴⁸⁸ Lehtonen, T.-K. 1995a, 21.

⁴⁸⁹ Lehtonen, T.-K. 1995a, 5.

⁴⁹⁰ Lehtonen, T.-K. 1995b, 246–247.

⁴⁹¹ Lehtonen, T.-K. 1995a, 23, 27; Mäkinen 1929, 30. Myös kirjailija Pietari Päivärinta otti kantaa kansan suhtautumiseen kuolemantauteihin; seuraava sitaatti on Jouko Teperin (1987, 87–88) tutkimuksesta: ”Kun vieras lausui olettamuksen, että [talonväen] lapset olivat kuolleet juuri puutteen ja köyhyyden vuoksi, torjui ukko tämän ajatuksen jyrkästi: 'Eikö mitä, Myllerön Matilla on ollut paljon huonompi toimeentulo kuin meillä, ja yhtä kaikki sen lapsi-kakarot elävät kaikki terveinä, ja ovat punaposkisja ja pulleroisia kuin hylkeet. — Semmoiset mielipiteet ovat aivan joutavia — kuka kuolemasta estää? Syy lastenme kuolemaan on vaan se, etteivät ne — eläneet.' Oli kokonaan Luojan armossa, kuka kuoli ja kuka jäi elämään, köyhyydellä ja rikkauksella ei siinä ollut unon käsityksen mukaan mitään tekemistä. Kun vieras lausui pelkäävänsä, että sairas lapsi kuolisi, piti ukko tuollaista puhetta turhana. 'Eipä siinä mitään pelkäämistä; joka ei voi elää, se kuolee.'”

- ⁴⁹² Hänninen 1965, 144–145.
- ⁴⁹³ Heinricius 1896. Kättilölehdessä 4/1896 on lisäksi tohtori Fürstin esitelmän mukaan laadittu artikkeli *Sairaanhoitajattarien puvusta*, jossa selvitetään tarkkaan kättilöille sovelias pukeutuminen ja peseytyminen bakteriologisesta näkökulmasta.
- ⁴⁹⁴ Sisko-Liisa Hännisen (1965, 160–162) mukaan autonomian ajan loppupuolella kättilöoppilaiden vanhemmista kuului noin kolmasosa maatalousväestöön, kolmasosa käsityöläisiin. Virkamiesten tyttäriä kättilöoppiin oli hakeutunut vain vähän. Suurin osa kättilöoppilaitoksiin tulevista naisista oli 1800-luvun loppupuolella käyneet jonkin verran kansakoulua. He olivat useimmiten naimisissa tai leskiä. Kättilön ammatti oli 1800-luvulla yksi harvoista koulutuksella saavutettavista ammateista rahvaan naisille.
- ⁴⁹⁵ 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa koulutettujen kättilöiden ammatin arvostus oli huono ilmeisesti kaikissa yhteiskuntakerroksissa. Kuvaavana, ehkä kuitenkin ääri-esimerkkinä, voi pitää Elias Lönnrotin ehdotusta vuonna 1833 kättilöpuolan poistamiseksi. Lönnrot nimittäin ehdotti rikoksesta tuomittujen naisten rangaistuksen korvaamista kättilökoulutuksella ja sen jälkeisellä kättilötyöllä (Hänninen 1965, 88). Ehdotusta ei kuitenkaan pantu käytäntöön. Anna Niiranen (1935, 64–65, 84) kirjoittaa muistelmissaan kättilöiden asemasta ja ammattikunnan nousemispyrkimyksistä. Hän paheksuu sitä, että aviottoman lapsen saanut nainen voitiin erottaa muusta virastaan ja hyväksyä sen jälkeen kättilöoppiin. Niiranen kertoo tuntemastaan arvostuksen puutteesta seuraavasti: ”Mutta niin kurja virka se on ollut, ettet itsekään aina ole kehdannut ilmoittaa olevasi kättilö, kun näit, miten vähän arvoa tälle ammatille antoivat ja miten loukkaavia käsityksiä siitä lausuivat nekin, joilta luulit voisivi vaatia parempaa arvostelua. Koko työn täytyi pysyä kuin hunnun verhoamana, ei siitä sopinut seurassa puhua muuten kuin enintään supattamalla, muu olisi ollut aivan sopimatonta.” Anna Niirasen mukaan esimerkiksi sairaanhoitajattaren tai diakonissan arvostus oli aivan eri luokkaa. Hän väittää, että tämä ”huntu, joka oli kauan peittänyt koko virkakuntamme yleisön näkyvistä muka sopimattomana” poistui vasta vuoden 1920 kättilölain valmistelun ja hyväksymisen aikoihin. Anna Niiranen pyrki itse aktiivisesti vaikuttamaan kättilötyön arvostukseen ja mm. kättilölain valmisteluun. – Koulutettujen kättilöiden työn huono arvostus on mielenkiintoinen kysymys, joka vaatisi tarkempaa tutkimusta.
- ⁴⁹⁶ Heinricius 1897.
- ⁴⁹⁷ Leidenius 1932, 5–6.
- ⁴⁹⁸ Turpeinen 1987, 285–291.
- ⁴⁹⁹ Heinricius 1897.
- ⁵⁰⁰ Turpeinen 1987, 365.
- ⁵⁰¹ Turpeinen 1987, 339.
- ⁵⁰² Esimerkkinä mainittakoon, että Helsingin synnytyslaitoksella yritettiin vuoden 1896 toimintakertomuksen mukaan auttaa seuraavissa komplikaatioissa: eteinen istukka, kouristustauti, napavarren esiinluiskahdus, emän tai emättimenpohjan repeytyminen ja käänös jalkaetiseen tilaan. Tehtiin myös pihtisynnytyksiä, keinoitekaisia ennenaikaisia synnytyksiä ja puhkaistiin sikiön pää ja aivot huuhdottiin ulos tai sikiön pää irrotettiin. 910 synnyttäneestä 817 oli täydellisesti terveitä lapsivuoteessa, 8 poti tauteja jotka eivät olleet riippuneet synnytyksestä tai lapsivuoteesta, 9:llä oli rintarauhasen tulehdus, 11:llä lievä lapsivuodekuume, 9:llä vaikea. 6 äitiä kuoli. Kuolemantapausten syynä oli 1 kerran veren kuiville vuotaminen, 1 kerran lapsivuodekuume, jonka äiti oli saanut jo ennen laitokseen tulemistaan maalla, missä kättilö oli

yrittänyt päästää hänet pihdeillä, 1 kerran emän repeytyminen, 2 kertaa lapsivuodekuume sekä emän ja emättimenpohjan repeämä. Yksi vaimo lähti laitokselta vaikeaa lapsivuodekuumetta potevana ja kuoli muutamia viikkoja myöhemmin. Toimintakertomuksessa ei mainittu kuolleiden lasten lukumäärää. – Kättilölehti 2–3/1897.

⁵⁰³ Lilja-Johnson 1930, 189.

⁵⁰⁴ Semmelweisin elämäntarina olikin traagisuudessaan mieleenpainuva. Ignaz Phillipp Semmelweis pohti lapsivuodekuumeen syytä wieniläisellä klinikalla, jossa lapsivuodekuolleisuus vaihteli kuukausittain 10–30 %:n tietämissä. Lääkärikunnan piirissä erotusta pyrittiin selittämään ilmastollisilla, kosmisilla ja tähtimaailman selityksillä. Kerran Semmelweisin kollega kuoli verenmyrkytykseen ruumiinavauksen jälkeen, kun hänen oppilaansa oli pistänyt häntä vahingossa sormeen. Taudin oireet olivat samanlaiset kuin lapsivuodekuumeessa. Semmelweisilla välähti, että tauti johtui ruumiista saadusta tartunnasta. Tämän jälkeen hän määräsi kädet pestäväksi kloorivedellä ennen jokaista tutkimusta. Kuolleisuus pieneni heti. Semmelweisin teoriaan ei kuitenkaan uskottu. Eniten häntä vastustivat hänen lähimmät virkatoverinsa, lääketieteen professorit. Polemiikki aiheesta kesti kauan. Semmelweis vaihtoi työpaikkaa. Hänen muistinsa alkoi pettää ja hänet suljettiin mielisairaalaan. Siellä Semmelweis kuoli vuonna 1865, 47-vuotiaana verenmyrkytykseen, tautiin, josta hän oli lähes 20 vuotta aikaisemmin saanut ajatuksen lapsivuodekuumeen syystä. (Hirvonen 1987, 200–202.)

⁵⁰⁵ Rebbert 1897.

⁵⁰⁶ Valtonen 1984, 25.

⁵⁰⁷ Leidenius 1921.

⁵⁰⁸ Lindahl, 1928.

⁵⁰⁹ Lääkäreiden tehtävistä kotien valvonnassa ks. Lehtonen, T.-K. 1995a, 86–87.

⁵¹⁰ Turunen 1927.

⁵¹¹ Luoto 1991, 10.

⁵¹² Luoto 1991, 59.

⁵¹³ Luoto 1991, 182.

⁵¹⁴ Luoto 1991, 131–132.

⁵¹⁵ Luoto 1991, 219.

⁵¹⁶ Luoto 1991, 60, 95.

⁵¹⁷ Valtonen 1984, 166–167.

⁵¹⁸ Valtonen 1984, 189–190.

⁵¹⁹ Valtonen 1984, 25.

⁵²⁰ Ks. Valtonen 1984, 221–238.

⁵²¹ Lindahl 1923, 183–190, 205–207.

⁵²² Ks. Okko 1998, 2, 22. Äitiyspakkauksessa oli alkuaikoina enemmän äidille osoitettuja tekstiilejä kuin nykyään. Äidin lakana oli pakkauksessa vuoteen 1967 saakka, äidin pyyhe vuosina 1938–1942. Lisäksi pakkauksessa oli kankaita itse ommeltaviksi. Vaatteet pysyivät väritöminä 1970-luvun alkuun saakka, sillä ne oli tarkoitettu puhdistettavaksi keittämällä. Emalinen pesuvati, jossa vaatteet ja vaipat voitiin keittää, poistui pakkauksesta vasta 1970-luvun lopulla. Alkuvuosina oli sitä paitsi vaihtoehtoisia pakkauksia, joko pelkästään äidille, pelkästään lapselle tai molemmille tarkoitettuine tuotteineen. (Emt. 21, 85–94)

⁵²³ MV:K35/77.

- 524 MV:K35/1193.
- 525 MV:K35/306.
- 526 MV:K35/959.
- 527 Yhdysvalloissa kätilöt syrjäytettiin tyystin synnytysten hoidosta – lääkärit monopoli-soivat alan itselleen. Sielläkin kamppailussa maallikkoavustajia vastaan käytettiin aseena hygieniää, kuten Barbara Ehrenreich ja Deirdre English (1976, 51 ja 1988, 93–98) ovat todenneet. He näkevät hygieniakeskustelun olleen (mies)lääkäreille näppärä keino hankkia synnytyspotilaat (= heidän ruumiinsa ”opetusmateriaalina”) itselleen – hygieniahan olisi ollut helposti opetettavissa kätilöille. Näinhän Suomessa juuri tapahtui, mikä kuitenkin merkitsi kansanomaisten kätilöiden ja perinteiden syrjäyttämistä. Lääkärien osallistuminen synnytyksiin oli meillä tavallista vain sairaalasyntytysten yhteydessä, mitkä puolestaan olivat sääntönä vasta 1960-luvulta lähtien.
- 528 Lindahl 1896.
- 529 MV:K35/713.
- 530 Marttojen ja raittiusliikkeen lapsenhoitoidealeista ks. Ollila 1994a ja Sulkunen 1987, 161.
- 531 Ilpo Helén (1997, 81–88) on eritellyt 1800-luvulla keskeiseksi tullutta *normaalin* käsitettä biologisessa, lääketieteellisessä ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa. Helén toteaa: ”Normaalin ja patologisen jatkumon konstituoiman normaalin käsitteen valta ja vaikuttavuus olivat ennen kaikkea teknologisia. Normaali terveytenä, funktionaalisuutena tai tilastollisena jakaumana toi ihmiselämän eri ulottuvuudet ja muunnellut esiin yhteismitallisina ja teki mahdolliseksi eri ilmiöiden näkemisen, mittaamisen ja niiden suhteiden määrittämisen samassa horisontissa. Se myös mahdollisti fysiologisen ja anatomisen, sosiaalisen ja psykisen elämän hallitsemisen, siis muokkaamisen, parantamisen ja ”oikaisemisen”; normalisoinnin.”
- 532 Lindahl 1929, 94–99, 212–214. Lindahlin artikkeli perustui esitelmään, jonka hän oli pitänyt Naisten päivillä Viipurissa vuonna 1927.
- 533 Lindahl 1929, 214.
- 534 Lindahl 1929, 212.
- 535 Ks. Hämäläinen-Forslund 1987, 99; Okko 1998, 4–6.
- 536 1930-luvun väestöpolitiikkaa ovat eritelleet mm. Ilpo Helén (1997) ja Ritva Nätkin (1997).
- 537 Vrt. Frykman – Löfgren 1992, 140.
- 538 MV:K35/478 ja 550.
- 539 Jouskari 1967, 55, 64–65.
- 540 Rajajärvi 1992, 46–47.
- 541 MV:K35/634.
- 542 Nimimerkki Kätilö saaristossa, Kätilölehti 4/1899.
- 543 Luoto 1991, 52.
- 544 Rajajärvi 1992, 51.
- 545 Kätilöiden muistelmia tutkinut Sirpa Wrede (1998, 118) pitää Anna Niirasan tulkintoja kätilöiden roolista terveydenhuollon historiassa perustavaa laatua olevina. Niirasan loi myyttisen kuvan entisaikojen sankarikätilöistä, joka on välittynyt edelleen myöhempiin muistelmiin. Niirasan merkitystä kuvaa se, että 100 vuotta täyttävä Kätilölehti julkaisi hänen muistelmansa faksimile-painoksena vuonna 1996.
- 546 Lea Henriksson (1998, 64, 76–83) on selittänyt Nightingale-sankarikertomusta ideaalikuvena sairaanhoidon ammatillisuudesta. Kertomuksen variaatioihin on

- kerätty erilaisia ammattikulttuurin normeja ja käyttäytymismalleja. Uudistajat liioittelevat epäkohtia, joita he haluavat korjata. Eroa voidaan tehdä myös edeltäjiin, kouluttamattomiin kollegoihin, joita kuvataan rikollisuuteen ja juoppouteen taipuviksi, moraalisesti alamittaisiksi puoskareiksi. Kättilöiden kerronnassa voi havaita vastaavia piirteitä: omaa sivistystä osoitetaan juuri laikaisuutta päivittelemällä.
- ⁵⁴⁷ Vrt. Littlewood 1991, 177–178.
- ⁵⁴⁸ Sisko-Liisa Hännisen arvion (1965, 131) mukaan kättilöt olivat saavuttamassa yleistä hyväksyntää autonomian ajan loppuun mennessä. Kättilötyön alkutaival oli ollut taistelua kansan luottamuksen saavuttamiseksi, kun heidät oli viranomaisten toimesta, vastoin kansan omaa tahtoa, pantu avustamaan synnytyksissä.
- ⁵⁴⁹ Frykman – Löfgren 1992, 183.
- ⁵⁵⁰ Vrt. Anna Niiranen 1935, 61.
- ⁵⁵¹ Katko 1996, 121–122, 249; Wäre 1952, 216–219.
- ⁵⁵² Yleisesti ottaen naiset eivät synnyttäessään olleet heitteillä – jos kohta suuria vaikeuksia saattoi olla esimerkiksi huoraksi leimautuneella tai anoppinsa kanssa poikkeuksellisen huonoissa väleissä olevalla naisella. Synnyttäjistä huolehtiminen vaikuttaa ainakin Maija-Liisa Heikinmäen (1968) ja Pirkko Sallinen-Gimplin (1992) mukaan olleen yhteisöllinen normi, jota pidettiin yllä muun muassa rotina- ja varpaisperinteillä.
- ⁵⁵³ Huomattava osa suomalaisista tuli tuohon aikaan koko elämänsä toimeen turvautumatta lainkaan lääkärin apuun. Sen voi päätellä paitsi lääkärinen vähäisestä arvostuksesta, myös heidän pienestä lukumäärästään. Vuonna 1900 lääkärinkuntaan kuului kaikkiaan 360 lääkärää, eli yksi lääkäri noin 7400 asukasta kohti. (Hirvonen 1987, 226.) Vuonna 1901 yleisissä sairaaloissa oli 1806 sairaansijaa, joista huomattava osa oli varattu kuppatautisille (Pesonen 1980, 445–446). Vaikka biolääketieteeseen perustuva terveydenhoito oli voimakkaassa noususuhdanteessa 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, ei sen kapasiteetti pitkiin aikoihin riittänyt kuin murto-osaan kansalaisista ja heidän vaivoistaan. Jokaiselle tuttuja olivat sen sijaan perhepiiristä löytyvät lääkitsijät ja ammattimaisesti tai sivutoimisesti kansanparannusta harjoittavat henkilöt. (Ks. myös Naakka-Korhonen 1997, 108–110.)
- ⁵⁵⁴ Perheparannuksella tarkoitetaan yksilön lähipiirin (perheen, ystävien) harjoittamaa terveydentilan arviointia, auttamista tai avun hakemista ja parantumisen seurantaa; ammattimaisella kansanlääkinnällä eri alojen parantajien (paitsi koululääketieteen sektorin) toimintaa. – Kleinman 1980, 49–60; Naakka-Korhonen 1997, 60–65.
- ⁵⁵⁵ Vrt. Halmesvirta 1998, 27–43; Oittinen 1995, 172–175; Naakka-Korhonen 1997, 60–61, 107–110.
- ⁵⁵⁶ Heinonen 1998, 150–153.
- ⁵⁵⁷ Komiteanmietintö 1912, 76.
- ⁵⁵⁸ MV:K35/452.
- ⁵⁵⁹ MV:K35/681.
- ⁵⁶⁰ MV:K35/975.
- ⁵⁶¹ MV:K35/216,358,538,564,595,762,1046.
- ⁵⁶² MV:K35/606.
- ⁵⁶³ MV:K35/435.
- ⁵⁶⁴ Nimim. Sydänmaan kättilö, Kättilölehti 9/1918.
- ⁵⁶⁵ Niiranen 1935, 61–62.
- ⁵⁶⁶ Kai Häggman (1994, 70–86) on tutkinut helsinkiläisen vauraan porvarisperheen ter-

- veydentilaa ja suhtautumista sairauteen ja kuolemaan. Vaikka terveys ja sen hoito olivat perheen elämäntavan peruskiviä, kuuluivat sairaudet ja kuolema sen arkeen. Suvun vuosina 1827–1891 syntyneistä 54 lapsesta kuoli alle 15-vuotiaana 15, mikä oli hiukan vähemmän kuin koko väestön vastaava kuolleisuusluku. Naiset pelkäsivät synnytystä ja jättivät jopa synnytyksen edellä vaihkeaisia jäähyväisiä omaisilleen. Suvun naiset kuolivatkin synnytykseen keskimääräistä useammin; noihin aikoihin neljäsosa helsinkiläisten synnytyksikäisten naisten kuolemista aiheutui synnyttämisestä.
- ⁵⁶⁷ MV:K35/438.
- ⁵⁶⁸ Ollila 1993a, 42.
- ⁵⁶⁹ Luoto 1991, 186–188.
- ⁵⁷⁰ MV:K35/483. Katkelmassa mainitaan epämiellyttävä lysolinhaju; se olikin useiden kertojien mukaan kätilöiden ja muun sairaanhoitohenkilökunnan pettämätön ominaisuus. Myös rahvas – ei vain keskiluokka – erotteli ihmisiä hajun mukaan. Vrt. Peltonen 1988, 177.
- ⁵⁷¹ Ks. Niiranen 1935, Valtonen 1984 ja Jouskari 1966.
- ⁵⁷² Orvar Löfgrenin (1991, 152) mukaan työväenluokan muistelmissa käsitellään usein juuri tarkkailun alaisena olemista. Kadut, puistot, koulut jne. ovat olleet paikkoja, joita keskiluokka on valvonut. Kertojan luokka-asemapaljastuu tällaisia tilanteita koskevilla muistoilla. Muistelijat ovat keskiluokan valvomissa ympäristöissä ja tilanteissa kokeneet häpeää sekä tunteen tuomitukseksi ja naurunalaiseksi joutumisesta.
- ⁵⁷³ Frykman – Löfgren 1992, 124–127, 178–184.
- ⁵⁷⁴ Rantalaiho 1994, 20–21.
- ⁵⁷⁵ Julkunen 1994, 182.
- ⁵⁷⁶ Frykman – Löfgren 1992, 121–130, 184.
- ⁵⁷⁷ Lähteenmäki 1995, 201–217; Markkola 1994, 186–192, Sulkunen 1989, 101–116.
- ⁵⁷⁸ Vrt. Frykman – Löfgren 1992, 184.
- ⁵⁷⁹ Lewis 1975, 23.
- ⁵⁸⁰ Vrt. Apo 1995, 169 ja Ollila 1993, 42.
- ⁵⁸¹ Niiranen 1935, 50–51, 61–63.
- ⁵⁸² Lehtonen, T.-K. 1995a, 68–69. Tavallisin luonnehdinta rahvaasta oli juuri sivistymättömyys tai alhainen sivistystaso, millä suljettiin nämä ihmiset ulos vakavasti otettavien kansalaisten piiristä. Tammelan pitäjän piirilääkäreiden vuosikertomuksia tutkinut Toivo Mäkinen (1929, 29) toteaa piirilääkäreiden tuon tuostakin huomautelleen kansan alhaisesta sivistystasosta vuosikertomuksissaan. Lääkäriyhdistivät alhaisen sivistystason taikaukseen, etenkin kansanparannustapoihin.
- ⁵⁸³ Jouskari 1966.
- ⁵⁸⁴ Naistutkijat ovat laajasti hyväksyneet yhteiskunnallisen äitiyden suomalaisena menestystarinana, kuten Anu Koivusen kriittisestä artikkelista (1998) käy ilmi. Nykykatsannossa voidaan ”äitkansalaisuuden” havaita tieteenkin tuottaneen monia miellyttäviä asioita Suomen naisille, kuten kokonaisia tieteenaloja, ammatteja, työpaikkoja, poliittisia asemia ja hyvinvointivaltion etuuksia ja palveluja. Mitä yhteiskunnallinen äitiys tarjosi vuosisadan alkupuolen rahvaan naiselle, ja mitä se vaati häneltä, onkin jo aivan toinen juttu. Menestystarinan katkerat sivujuonet ovat vähemmän tunnettuja mutta kuitenkin monien tutkijoiden havaitsemia. Muun muassa Anne Ollila (1993) ja Irma Sulkunen (1986 ja 1987) ovat kiinnittäneet huomionsa kansanvalistuksen holhous- ja kontrolliluonteeseen. Yhteiskunnallisen äitiyden tarkasteleminen puhtaana menestystarinana voikin pitää *voittajien historiana* tai ‘his-

- toriana ylhäältä’ (history from above), kun taas *hävinnneiden historia* tai ‘historia alhaalta’ (history from below) huomioi tavallisten naisten kokemukset sosiaalisesta muutoksesta. (Vrt. Burke 1991, 4; Sharpe 1991, 24–26.)
- 585 Vrt. Alapuro & Sulkunen 1987, 144; Liikanen 1987, 127.
- 586 Frykman 1981, 52.
- 587 Vrt. Ollila 1993, 65.
- 588 Alapuro 1995, 309.
- 589 Sulkunen 1986, 38–39.
- 590 Alasuutari 1998, 165–166.
- 591 Apo 1998a, 108.
- 592 Vrt. Hietala 1992, 72; Kaarminen 1995, 76–77; Ollila 1993, 39–40. Kättilöt eivät olleet ainoita tupatarkastuksen tekijöitä – myös opettajat saattoivat ulottaa siisteysvalistustyönsä yksityisiin koteihin asti. Sanna Kaisa Spoofin (1997, 214) tutkimassa Jokelan tiilitehdasyhteisössä kansakoulunopettaja kävi lauantaisin kodeissa pitämässä siisteystarkastuksia ja jakamassa saippuaa.
- 593 MV:K35/143.
- 594 Ehrenreich – English 1988, 141–161.
- 595 Kaj Häggmanin (1994, 176–179) mukaan palveluskunnan sulkeminen perheen ulkopuolelle alkoi jo 1700-luvulla; vastaavasti myös palkolliset halusivat irrottautua isäntäväen holhouksesta ja valvonnasta.
- 596 Ehrenreich – English 1988, 158; Frykman – Löfgren 1992, 108–110; Langlet 1991, 31–32.
- 597 Sulkunen 1987, 158–161.
- 598 Mathilda Langlet’n Täydellinen käsikirja perheenemännille (1991/1885, 24, 854, 1302–1308) antaa sellaisen vaikutelman, että ylempien luokkien naiset – joille opas oli suunnattu – olivat usein täydellisen tottumattomia käytännön lastenhoitoon ja muihin kotitöihin.
- 599 Lehtonen, T.-K. 1995a, 90–92.
- 600 Ollila 1993, 28.
- 601 Ollila 1994a, 56–57.
- 602 Ollila 1993, 112–127; Ollila 1994b, 59–61.
- 603 Sulkunen 1989, 82–88, 101–104, 109–111, 119.
- 604 Sulkunen 1989, 115.
- 605 Sulkunen 1987, 165–167.
- 606 Ollila 1993, 58.
- 607 Frykman 1981, 52–56.
- 608 Teperi 1987, 145–146.
- 609 Sulkunen 1987, 161–162, 170–171.
- 610 Sulkunen 1987, 161.
- 611 Siitä, miten lasten ja kodin hoidosta tehtiin nimenomaan *naisen* kunnollisuuden mittari, on havainnollisena esimerkkinä vuoden 1950 aborttilain mukainen lomake, jonka kättilön tms. viranomaisen tuli täyttää raskauden keskeytystä sosiaalisiin syihin vedoten anottaessa. Lomakkeessa tiedustellaan *naisen elintapoja ja kodin hoitoa*. Kättilölehdessä (8/1950, 273) annetaan ohjeita kohdan tulkinneille: ”Naisen elintavoista ja kodin hoidosta selostetaan elintapojen säännöllisyys tai epäsäännöllisyys, alkoholin käyttö, kodin kunto, puhtaus ja järjestys, lisäksi millaisen hoidon, kohte-

lun ja kasvatuksen lapset ovat saaneet ja millaisia he ovat tavoiltaan (sopeutuvaisia koulussa, joutuneet kasvatustilanteeseen jne).” Odotettavan lapsen isää koskevilla kysymyksillä halutaan tietoa hänen kunnollisuudestaan perheen elättäjänä. Sen lisäksi kaivataan tietoa miesten mahdollisesta alkoholikäytöstä ja väkivaltaisuudesta. Viiranomaisista oli nähtävästi itsestään selvää, että miehellä ei voinut olla osaa eikä arpaa lasten kasvatuksessa tai kodin hoidossa. Ritva Nätkinin (1997, 161) mukaan väestöpolitiikassa luotiinkin vanhenemuudelle kaksoisstandardi: miehen tuli olla ennen kaikkea perheenelättäjä ja naisen ennen kaikkea äiti. Tällaisessa kategorioinnissa agraariäidiltä riistettiin hänen perinteinen osallisuutensa perheen elatukseen. Myöskään käyttämässäni aineistoissa ei ollut mitään viitteitä siitä, että äitejä olisi moitittu perheen elatustehtävien laiminlyönnistä. Valistajien mielestä se ei ollut naisten tehtävä tai ainakaan kunnollisuuden mittari.

⁶¹² Aalto K. 1996, 4, 9, 11, 30, 34, 39.

⁶¹³ Jokinen 1996, 95.

⁶¹⁴ Jokinen 1996, 94–105.

⁶¹⁵ Douglas 1995, 36.

4. Äitiyden kulttuurinen rakentuminen

Tarkastelin tutkimuksessani suomalaista äitiyttä kotisyntyisten aikaan. Lähtökohtanani oli ajatus äitiydestä kulttuurisena konstruktiona. Äitiyden sisältöä pyrittiin 1900-luvulla muuttamaan voimakkaasti kansanvalistuksen avulla, mistä seurasi kulttuurisia konflikteja.

Äitiysvalistajien ajatuksiin perehdyin Kättilölehden ja kättilöiden muistelmien kautta. Sain todeta, että 1900-luvun alkupuolen ja keskivaiheiden kansanvalistuksessa äitiyttä konstruointiin painottamalla *hoivamallia* ja *synnytyismallia*. Näiden painotusten myötä reproduktiolle ja lapsen hoidolle asetettiin aivan uudet laatuvaatimukset, samoin kuin hoivatehtäviin liitetyle kodinhoidolle. Synnytyismalli tuli valistajien näkökulmasta yhä tärkeämmäksi kansan ryhdyttyä harrastamaan syntyvyydensäännöstelyä.

Valaistakseni äitien ja perheiden kokemuksia ja näkemyksiä äitiydestä hyödynsin Museoviraston vuonna 1989 keräämää kotisyntytysaiheista muistitietoaineistoa. Huomasin, että vastaajat konstruoivat muistelukerronnassa äitiyttä valistuksen valtavirrasta poikkeavin teemoin. Keskeisinä äitiyden elementteinä näyttäytyivät *työn vaatimukset*, *työkyky* ja *ahkeruus* – myös lapsen saannin yhteydessä. Äitiyttä konstruointiin painottamalla *perheenelättäjämallia*. Tältä osin Museoviraston kotisyntytyskyselyn vastaajat painottivat sitä kulttuurista traditiota, joka on ollut heille ominta ja myös

ajan aallokossa kestäväntä. Äitiyden uudet tulkinnat eivät ole kyenneet täysin syrjäyttämään tätä ajattelua, eivätkä tekemään sitä naurunalaiseksi – verrattuna esimerkiksi monien kansanuskoon ja -lääkintään liittyvien käytäntöjen kohtaloihin.

4.1. Työn mentaliteetti

Kotisyntyisaineiston kansanhistoriallisista tulkinnoista välittyi *työn mentaliteetti* (Thorsen). Kirjoituksissa luotuihin kuviin työtä tekevästä äideistä tiivistyi kertojien myönteinen, arvostava suhde niin omaan, aikansa naisten, kuin myös esiäitiensä elämään. Agraarinen ihanneäiti teki työtä aamusta iltaan, synnytti helposti ja nopeasti, eikä tarvinnut muiden apua. Työ oli keskeinen areena, jolla naisten ja äitien kunniaa mitattiin. Työ kävi myös lääkkeeksi raskauden ja synnytyksen vaivoihin.

Kaikki kirjoittajat eivät kuitenkaan nähneet työtä pelkästään positiivisena arvona. He kertoivat myös, miten anopit ja isännät saattoivat pakottaa nuoren vaimon säälimättä raatamaan synnytykseen saakka ja aloittamaan työt heti synnytyksen jälkeen. Äidit rehentelivät toisilleen kovilla työsuorituksillaan, eikä vaivojaan saanut valittaa. Aineistossa kerrottiin myös raskaan työn aiheuttamista synnytykskomplikaatioista, äitien ja lasten sairauksista ja kuolemantapauksista. Lapset kasvatettiin työn mentaliteettiin, hyvinkin pienet lapset pantiin töihin, kuten vielä pienempiensä hoitajiksi ja toisinaan huolehtimaan esimerkiksi kotitaloudesta ja karjasta äidin synnyttäessä.

Sukupuolten välisessä työnjaossa oli jonkin verran joustoa synnytyksen aikaan, mutta toisaalta synnytyks kuvauksissa paljastui työnjaon ankarimmin sukupuolitetut piirteet. Lypsämistä ja lastenhoitoa pidettiin usein miehille sopimattomina, *ämmämäisinä* töinä. Niihin ryhtyminen olisi kyseenalaistanut miehisen *sukupuolisen identiteetin*. Lypsämistä miehet eivät ennen viime sotia voineet edes ajatellakaan, jotkut kuitenkin hoitivat lapsia. Monet miehet auttoivat vaimoaan synnytyksen aikoihin kantamalla vettä ja pölt-

topuita tai ruokkimalla karjaa. Raskaissa ulkotöissä, joskus myös kotitaloudessa, äidin työpanoksen korvasi lapsivuodeaikana ensisijaisesti joku sukulaisnainen, piika, naapurin vaimo tai isommat lapset. Lepoaika kesti tavallisesti yhdestä vuorokaudesta pariin viikkoon.

Työn keskellä synnyttäminen oli vallitsevana kulttuurisena käytäntönä todennäköisesti suhteellisen *uusi*. Aikaisemmin reproduktioon liittyneet tabut olivat olleet ankaria. Vasta synnyttäneitä äitejä oli pidetty saastaisina, minkä vuoksi heidän oli täytynyt elää eristettynä puhdistautumisriittiin, kirkottamiseen saakka. Kirkottamisen ajankohdat ovat vaihdelleet, mutta yleensä toimitus tapahtui useamman viikon kuluttua synnytyksestä. Työkiellot ja eristäminen suojelivat sekä ympäristöä äidiltä, että äitiä ympäristöltään. Tulkitsin saastaisuuskäsitykset poikkeavuuden eli *anomalian* käsitteen avulla (Douglas).

Naiset kiistivät reproduktiotabuun liittyneen tapakulttuurin kertomalla tarinoita omatoimisesti työnsä keskellä synnyttäneistä naisista. Tarinoiden kaikki keskeiset teemat näyttivät olevan vastakkaisia 1800-luvun hegemoniselle kansanomaiselle synnytyskulttuurille. Pikaisen työhön ryhtymisen synnytyksen jälkeen voi nähdä myös puhdistautumisena. Työtä tekevä ihminen oli 'normaali' ja nautti agraarikulttuurissa suurta arvostusta. *Työ puhdisti* myös äidin. Kirkottaminen kävi sen sijaan harvinaisemmaksi 1800-luvun lopulta alkaen ja tapa hävisi käytännöllisesti katsoen jo ennen viime sotia. Vain muutama kotisyntyiskyselyn vastaaja muisti esimerkiksi äitinsä kirkotelleen.

Naisten elämässä ja työssä tapahtui muutoksia 1800-luvun loppupuolella, suurten nälkävuosien jälkeen. Naisten työ sai yhä enemmän merkitystä ja myös rahallista arvoa, kun maataloudessa siirryttiin leipäviljan viljelystä lypsykarjavaltaiseen tuotantoon. Reproduktioon liittyvien työkieltojen murtumista voikin pitää ilmeisenä edellytyksenä maitotaloustuotannon tehostumiselle. Näin varsinkin pienviljelijätalouksissa, joissa äidin työpanosta ei ollut helppo korvata. Monet naiset kertoivat, kuinka he lypsivät lehmiänsä loppuun synnytyspoltoista huolimatta ja kiirehtivät lypsylle heti synnytyksen jälkeen. Työn keskellä synnyttämällä – ja näistä

synnytyksistä kertovilla tarinoilla – lienee kuitenkin vieläkin vanhemmat juuret, sillä muun muassa Elias Lönnrotin (s. 1802) äidin kerrotaan ryhtyneen töihinsä heti lapsen synnytettyään.

Käsitykset työn puhdistavasta ja parantavasta vaikutuksesta samoin kuin äitiyden rakentumisesta perheenelättäjyytenä vahvistavat monien tutkijoiden tekemiä havaintoja työnteon merkityksestä suomalaisessa (agraari)kulttuurissa. Omatoimisista synnyttäjistä kertovat tarinat todistivat karulla tavallaan myös yksin selviämisen eetoksesta.¹

4.2. Hedelmällisyyden ongelmat

Lapsenmurhat ovat olleet menneinä vuosisatoina suhteellisen tavallisia rikoksia. Etenkin aviottomia äitejä tuomittiin vastasyntyneen surmaamisesta, sillä naiset saivat monessa tapauksessa kantaa sukupuolisuhteen seuraukset yksin. Kotisyntyysaineistossa oli lapsenmurha-aiheista kerrontaa, mikä viestii kysymyksen olleen vielä 1900-luvullakin ajankohtainen. Lapsenmurhatarinoita kerrottiin naisten pelottelemiseksi – tarinoissa murhaaja paljastui aina. Myös suurissa vaikeuksissa olevat monen lapsen äidit saattoivat pohtia lastensa tappamista; Minna Canth käsitteli tällaista teematiikkaa novellissaan *Köyhää kansaa*. Kristillisen uskon mukaan lapset olivat milloin Herran lahjoja, milloin synnin palkkoja. Kansan-usko tarjosi kuitenkin myös tulkintoja, joiden mukaan nälän ja sairauksien riuduttamien lasten osa taivaassa olisi parempi kuin maan päällä.

Syntyvyyden säännöstely alkoi yleistyä 1900-luvun alussa. Kotisyntyyskyselyn vastauksista voi päätellä, että siitä tuli pian normi. Kylän naiset valvoivat tarkkaan toistensa hedelmällisyyttä, samalla kun kaikki yrittivät kätkeä raskaustilansa parhaansa mukaan. Etenkin odottajan siviilissäätö ja lasten lukumäärää tarkkailtiin. Reproduktiotabuun liittyneet perinteet edellyttivät häveliästä käytöstä ja raskauden salaamista. Nyt äidit häpesivät ja salasivat raskauttaan sitä enemmän, mitä useampia lapsia heillä jo oli. Näin

etenkin niillä paikkakunnilla, joissa syntyvyyden säännöstely oli yleistynyt. Monen lapsen äidit saivat kyläläisiltä piikikkäitä kommentteja, jos perhe edelleen kasvoi. Äitiysneuvoloiden tarkastukset, jotka edellyttivät raskaana olevien naisten liikkumista julkisilla paikoilla, olivatkin monien isojen perheiden äitien mielestä sekä kiusallisia että turhia.

Miksi syntyvyyttä alettiin säännöstellä? Tutkijat ovat aikaisemmin todenneet, että syntyvyyden säännöstelyn ajatuksen omaksuminen oli *kulttuurinen innovaatio*. Tulkitsin innovaation sopineen erityisen hyvin suomalaisiin kansanomaisiin äitiyskäsitteisiin, äitiyden rakentumiseen *perheenelättäjyytenä*. Suuri perhe merkitsi enemmän nälkäisiä suita, samalla kun monet synnytykset vaaransivat äidin hengen, terveyden ja työkyvyn. Rajoittamalla lapsilukua äidin vaivat haluttiin ilmeisesti pitää kohtuullisina. Lapsikuolleisuuden vähentyessä alkoi sitä paitsi olla yhä todennäköisempää, että synnytytty lapset kasvaisivat aikuisiksi asti.

Hedelmällisyyden pysyvä pieneminen merkitsi sukupuolten välisien vastuukysymyksien muuttumista suhteessa syntyvyyden säännöstelyyn. Aikaisemmin – lapsenmurhan ollessa lähes ainoa tapa päästä ei-toivotusta lapsesta eroon – naiset näyttivät kantaneen useinkin vastuun hedelmällisyydestä yksin. Avioliitossa lasten lukumäärä oli jätetty *Herran huomaan*, kun suuri lapsikuolleisuuskin oli perheiden arkipäivää. Toisaalta onnettomuutena pidetystä hedelmättömyydestä oli saatettu syyttää joko taikakeinoja käyttäneitä pahantahtoisia kyläläisiä tai esiaviollisia suhteita harrastanutta vaimoa. Miesten osuus ja vastuu lapsen alkuun saattamisessa oli ollut kulttuurisesti väheksyttyä, sen sijaan naisten moraalinen vartiointi tapahtui muun muassa reproduktioon liitettyjen käsitysten kautta. Niin lapsi kuin lapsettomuuskin voitiin tulkita synnin paljaksi. Hedelmällisyyden pysyvä pienentyminen 1900-luvun alussa merkitsi miesten ehkäisyvastuun lisääntymistä, sillä kondomi ja keskeytetty yhdyntä olivat alkuvaiheessa tavallisimmat ehkäisymenetelmät. Lapsenmurhat vähenivät, mutta abortteja tehtiin ja teetettiin sitäkin enemmän.

Voimakkaasti pienentynyt hedelmällisyys synnytti 1930-luvulla väestöpoliittisen huolen. Äitiysvalistajat – kättilöt ja lääkärit – eivät

antaneet ehkäisyvalistusta asiakkailleen, mikä tuntuu nykykat-
sannossa paradoksaaliselta. Päin vastoin, yhteiskunnallisena tavoit-
teena oli syntyvyyden lisääminen. Valistajat yrittivät konstruoida
äitiyden *synnytysmallia* – hyvän äidin toivottiin omistautuvan re-
produktiolle ja synnyttävän vähintään neljä lasta. Raskauden kes-
keytys ei sopinut tähän malliin, ellei äiti ollut hengenvaarassa. Eh-
käisyä pyrittiin vähentämään lähinnä vaikenemalla siitä.

Miesten ehkäisy-yritysten tai avioliittolupausten petettyä mo-
net naiset turvautuivat itseoppineisiin sikiönlähdettäjiin. Lukuisat
naiset menehtyivät näin aiheutettuihin keskenmenoihinsa, sillä
kaikki eivät rangaistuksen pelossa uskaltaneet kääntyä lääkärien-
kään puoleen.

Koska naiset eivät kertoneet sukupuolielämästään, emme tiedä
miten ehkäisyongelmat vaikuttivat siihen. Pahimmassa tapauksessa
lemmenhetken jälkeen oli odotettavissa joko käynti rautalankojen
kanssa operoivalla *enkelintekijällä* tai lähimpäristön ilkkuminen ja
paheksunta *makkeen pettämisestä* ja *maailman täyttämisestä* ja kenties
vielä haukkumiset liiallisesta hedelmällisyydestä moittivalta mie-
heltä. Ellei sitten näköpiirissä ollut pakkoavioliitto tai aviottoman
lapsen tuottama häpeä taloudellisine vaikeuksineen. Lääkärien pu-
heet äitiyden ylevyydestä ja suurperheen ihanuudesta eivät luulta-
vasti tällaisissa olosuhteissa kuulostaneet kovinkaan osuvilta.

Edelleen säilyivät kuitenkin myös käsitykset lapsista *Herran lah-
joina*. Hedelmällisyyttä tulkittiin myös uskonnollisesta viitekehyk-
sestä käsin, mikä merkitsi joko osittaista tai täydellistä puuttumat-
tomuutta syntyvien lasten määrään.

4.3. Äitiyden puhdistaminen

Reproduktiotabu merkitsi naisten käsittämistä saastaisiksi raskau-
den, synnytyksen ja lapsivuodeajan sekä kuukautisten aikaan. Nai-
set puhdistautuivat synnytyksen jälkeen kirkottelemalla ja kirkot-
tamisperinteen murruttua pikaisen työhön ryhtymisen avulla. Ai-
neistojani lukiessani havaitsin, että kättilöt ja lääkärit ryhtyivät uu-

distamaan äitiyteen liittyviä puhdistautumisrituaaleja voimaperäisesti 1870-luvulta alkaen. Synnytys medikalisoitiin Suomessa juuri hygienian avulla. Tarkastelin puhtauskäsitteitä ja niiden muuttamista Mary Douglasin ajatusten pohjalta symbolisena ajatteluna ja toimintana.

Käsitys naisen reproduktion saastaisuudesta oli pohjimmiltaan yhteinen sekä kansalle että valistajille. Valistajat halusivat kuitenkin uudistaa puhdistautumisrituaalit. Tuoretta sisältöä biolääketieteelliselle ajattelulle oli nimittäin antanut äitiyden uusi symbolinen vihollinen: bakteeri. Tämän takia ei esimerkiksi kirkottamisen enää voitu ajatella puhdistavan synnyttäjää. Taistelu bakteereita vastaan muokkasikin maailmankuvaa perusteellisesti. Pieneliöiden maailmasta konstruointiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa monia kulttuurisia käytäntöjä perusteleva ja legitimoiva voima, joka selitysmallina syrjäytti muun muassa joukon uskonnollisia käsityksiä.

Puhdas äiti konstruointiin koulutetun kättilön avustamassa synnytyksessä monivaiheisten pesu- ja siivoustoimenpiteitten kautta. Äiti pestiin ennen synnytystä ja lapsi synnytetään perusteellisesti siivotussa huoneessa, puhtaiden lakanoiden päällä. Kättilö peseytyi ennen ja jälkeen synnytyksen bakteereita tappavan lysolin avulla. Vastasyntynyt pestiin ja käärrittiin puhtaisiin kapaloihin.

Tämä kaikki oli helpommin sanottu kuin tehty. Synnytykset tapahtuivat kotona. Suomalaiset kodit olivat valistajan silmin likaisia, eivätkä kättilöt tahtoneet löytää aina myöskään puhtaita lakanoina, pyyhkeitä, pesuastioita tai vauvan vaatteita. Kättilöiden piti usein yöpyä asiakkaitensa luona ja he kertoivat muistelmissaan perheiden huonosta elintarvikehygieniasta ja syöpäläisistä. Myös äidit saattoivat olla kättilöiden mielestä likaisia. Koulutetut kättilöt ottivatkin tehtäväkseen kotien puhdistamisen ja henkilökohtaisen hygienian lisäämisen ankaran valistustyön avulla. Kertomalla kansan naisten ja heidän kotiensa likaisuudesta kättilöt myös erottautuivat sosiaalisesti asiakkaistaan ja tahtoivat osoittaa sivistyneisyytensä. Erilaiset puhtauskäsitteet ja -tottumukset erottivat vielä 1900-luvun puolivälissä eri yhteiskuntaluokkia toisistaan.

Puhtauskäsitteiden muuttaminen ei ollut helppoa. Äitiyden uhkakuvan siirtäminen pahasta silmästä bakteeriin oli iso asia. Kättilöt

eivät olleet toimessaan yksin, sillä kotien ja ihmisten puhdistamista ajoivat myös kansakoulunopettajat, kotitalouskoulut, Martta-liike, Mannerheimin lastensuojeluliitto ja monet muut yhdistykset. Silti puhtausvalistus kohtasi vastarintaa. Kaikki äidit eivät suinkaan ryhtyneet kättilöiden edellyttämään suursiivoukseen synnytyksen alla. Lakanoita ei ollut monessa perheessä nähtykään, vuodevaatteena käytettiin monenlaista vaatevaraa ja synnytys oli tapahtunut aikaisemmin nimenomaan likaisten lumppujen päällä. Perinteisesti synnytyksessä oli hyödynnetty *miehen väkeä*, joka tuotiin paikalle mm. isän (likaisten) vaatteiden muodossa. Toisaalta puhdaita vaatteita ei raaskittu sotkea, sillä synnytystä kuitenkin pidettiin sekä konkreettisesti että symbolisesti äärimmäisen likaisena puuhana.

Siivous oli ennenkin kuulunut naisten tehtäviin, mutta siihen oli ryhdytty lähinnä suurten kalendaaristen juhlien kynnyksellä: jouluksi ja juhannukseksi tai helluntaiksi. Rahvaan keskuudessa kodin, ihmisten ja heidän vaatteittensa päivittäistä ulkonaista puhtautta ei arvostettu lainkaan siinä määrin kuin näitä aatteita tarjotavan keskiluokan piirissä. Puhtausaateista innostuneiden keski- ja yläluokkaisten naisten ei sitä paitsi tarvinnut huolehtia muusta kuin palvelijoiden patistamisesta siivouspuuhiin. Tavallinen nainen sai siivota itse ja naisilla oli paljon tärkeämmiksikin katsottuja töitä. Vähitellen kansan naiset kuitenkin omaksuivat valistajien ajamia puhtausihanteita, jos kohta suomalaisista naisista ei kodille ja sen siisteydelle omistautuneita kotiäitejä saatukaan.

Puhtausvalistus suunnattiin naisille ja puhtauden sukupuolittuneisuus näkyy vielä tänäkin päivänä. Tulkitsenkin, että puhtauskulttuurissamme ei ole kysymys vain estetiikasta tai hygieniasta, kuten Mary Douglas toteaa², vaan ainakin suomalaisittain melko tuoreesta tavasta *konstruoida naiseutta ja erityisesti äitiyttä*. Kulttuurisen kieliopin tasolla tämän voi tulkita olemuksellisesti epäpuhtaaksi tulkitun äidin ja naisen *rituaaliseksi puhdistamiseksi*. Näin luotiin rituaalisesti puhtaan äidin kategoria ja häivytettiin ajatus synnyttäjän saastaisuudesta.

Pysyäkseen puhtaana äidin piti nyt kylpeä, pestä, pyykätä ja siivota loputtomiin – puhdistautuminen synnytyksen yhteydessä ei

suinkaan riittänyt. Puhtausrituaalien myötä rakentui äitiyden *kotitalousmalli* – äidin tehtäviin sisällytettiin kotitalouden päivittäisestä puhtaanapidosta huolehtiminen. Uudenlaisten puhtautta koskevien käsitysten ja käytäntöjen juurruttamiseen naisten keskuuteen tarvittiin sitkeitä ja voimaperäisiä valistusprojekteja, joiden toteuttamisessa kättilöt olivat avainasemassa. Äidit vihittiin uusiin tehtäviinsä lääketieteellistetyssä synnytyksessä, joka – toisin kuin perinteinen lapsenpäästö – perustui bakteriologisesti perusteltuun hygieniaan.

4.4. *Onnen ja onnettomuuden ehdot*

Kotisyntyysaineistoa lukiessani kohtasin tarinoita monenlaisista äideistä ja heidän perheistään. Sain aineistosta sellaisen vaikutelman, että äitien ‘onnellisuus’ tai ‘onnettomuus’ johtui ennen muuta perheenjäsenten välisistä suhteista. Kuitenkin onnen ja onnettomuuden ehdot määrittivät niin kulttuurisesti kuin yhteiskunnallisestikin. Perheonnenkaan muotoutuminen ei ole vain onnenkauppaa.

Kansanvalistusta ja synnytyksen medikalisaatiota onkin helppo arvioida positiivisesti, sillä kukapa kiistäisi äitien ja lasten synnytystilanteessa aiheutuneiden kuolemien olevan onnettomia tapahtumia, ja näiden vähentymisen koituneen mitä suurimmassa määrin äitien ja perheiden onneksi. Toisaalta näyttää selvältä, että mitä harvinaisemmiksi tällaiset tapahtumat ovat tulleet, sitä suurempina onnettomuuksina niitä pidetään.

Kansanvalistusta voi tarkastella kuitenkin myös kulttuurisena riistona ja alistuksena tavanomaiset nationalistiset, filantrooppiset ja kansanterveyspoliittiset näkökulmat sivuuttaen. Kansanvalistajat aiheuttivat toiminnallaan myös paljon kärsimystä. Tällä tarkoitan ennen kaikkea väestöpolitiikkaa ja lääkäreiden ja kättilöiden ehkäisykielteisyyttä. Kansanomaisen perhesuunnitteluidean ja valistajien väestöpoliittisen hurmahengen välissä elävät naiset saivat toisinaan maksaa kovan hinnan sukupuolisuhteestaan.

Koulutetut kättilöt yrittivät epäilemättä ajaa vilpittömästi äitien etuja ja hoitaa heitä parhaalla mahdollisella tavalla. Heistä into-
mielisimmät olivat eräänlaisia lähetyssaarnaajia. Kättilöiden ammatillis-kulttuurinen asema erotti heidät kuitenkin monin tavoin heidän asiakkaistaan. Näenkin aineistojeni kansanvalistajat aivan liian usein tavallisten naisten yläpuolelle asettuneina, heidän elämäntapojensa arvostelevana ja joskus loukkaavinakin hahmoina. En ainakaan itse haluaisi olla lasta odottaessani tai synnyttäessäni sellaisten henkilöiden auttamana, jotka pitävät omia katsomuksiani täysin virheellisinä ja omaa elämäntapaani sääliä puutteellisenä. Olisi vaikea arvostaa sellaisia ”auttajia”, jotka eivät pystyisi eläytymään minun ongelmiini – tai olisi niistä edes kiinnostuneita – vaan sen sijaan vaatisivat ponnisteluja sellaisilla elämäntapojen alueilla, jotka itse koen vieraiksi. Jostain syystä minun on ollut selvästi helpompi samastua kotisyntyisaineiston äiteihin kuin kansanvalistajiin, mikä varmasti on näkynyt tässä tutkimuksessakin.

Tämän vuosisadan naisten tapa suhtautua raskauteen, synnytykseen ja lapsivuodeaikaan on kehkeytynyt äitien, anoppien ja naapuruston naisten välittämän perinteen, äitien työntäyteisen arkipäivän ja uuden valistuksen dialogissa. Vaikka kansanvalistus vaikutti aivan ratkaisevasti kulttuurin nopeaan muuttumiseen, ei kaikkia muutoksia voi kuitenkaan palauttaa valistukseen. Esimerkiksi syntyvyyden säännöstely yleistyi huomattavasti aikaisemmin kuin lääkäreiden ja kättilöiden antama ehkäisyvalistus. Suomalaisen naiset jatkoivat myös sen valtaosalle ylimuistoista tapaa tehdä työtä joko maataloudessa tai muualla siitäkin huolimatta, että äitiysvalistajien ihanneäiti omistautui lapsille ja kodille – ja sen puhtaudelle.

Viitteet

- ¹ Vrt. Apo 1996, Kortteinen 1992, Siltala 1994.
Douglas 1995, 36.

Lähteet

Arkistolähteet

MUSEOVIRASTON KERUUARKISTO, HELSINKI.

35. muistitiedon keruukilpailun (1989) kotisynnytyksysymyksiä koskevat vastaukset (MV:K35).

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KANSANRUNOUSARKISTO, HELSINKI. Duodecim E 1914-1950.

Suulliset tiedonannot

prof. Päivikki Suojanen

prof. Anna-Maria Åström

Lehdistö

KÄTILÖLEHDEN VUOSIKERRAT 1896–1950. Tekstissä olen viitannut seuraaviin artikkeleihin:

APAJALAHTI, AULIS 1943: Raskausajan terveydenhoidon pääseikat. Kättilölehti 3/1943: 41.

HEINRICIUS, G., 1896: Lapsivuodekuumeen estämisestä. Kättilölehti 1/1896: 7–14.

HEINRICIUS, G., 1897: Lapsivuodekuumeesta ja taistelusta sitä vastaan. Kättilölehti 1–4/1897.

HELSINGIN SYNNYTYSLAITOKSEN TOIMINTAKER TOMUS VUODELTA 1896. Kättilölehti 2–3/1897: 28–33; 49–57.

JAAKKIMAINEN, HELMI 1946: Kättilö kunnanvirkailijana. Kättilölehti 2/1946: 21.

NIIRANEN ANNA, muistokirjoitus. Kättilölehti 1/1940.

KODIN ILO. Kättilölehti 10/1943: 177–178.

- KÄTILÖ SAARISTOSTA: Eräs purjehdusmatka loppiais yönä. Kättilölehti 4/1899.
- LEIDENIUS, LAIMI (LL) 1921: Kättilön puheaineista. Kättilölehti 2/1921. Helsinki.
- LEIDENIUS, LAIMI 1933: Äitiyshuolto. Keski-Suomen Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton neuvottelukokouksessa pitämä esitelmä. Kättilölehti 4–6/1933.
- LEPPO, ERKKI 1944: Äitiyshuollosta ja sen kehittamisestä Suomessa. Kättilölehti 8/1944: 151–160.
- LILJA-JOHNSON, ROSA 1930: Professori Laimi Leidenius. Kättilölehti 12/1930: 187–190.
- LILJA-JOHNSON, ROSA 1934: Äitiyshuolto maalaiskunnissa. Kättilölehti 6/1934: 89–97.
- LINDAHL, GUNILLA 1896: Eräs synnytystapaus. Kättilölehti 5/1896: 74–77.
- LINDAHL, GUNILLA 1902: Mitä neuvoja ja ohjeita kättilö voi antaa raskaalle vaimolle. Kättilölehti 2/1902, 36–42.
- LINDAHL, GUNILLA 1913: Miksi kättilöillä on työnpuute? Kättilölehti 7/1913: 106–109.
- LINDAHL, GUNILLA 1923: Synnyttäjän ensimmäinen pesu ja desinfisoiminen. Kättilölehti 9–10/1923: 183–190, 205–207.
- LINDAHL, GUNILLA 1928: Puhtaudesta, pesusta ja pesuaineista. Kättilölehti 9/1928: 146–153.
- LINDSTRÖM, EMMI 1929: Maalaiskättilöiden palkkauksesta ja eläkkeestä. Kättilölehti 11/1929: 194–200.
- MELANDER, INKERI 1944: Kättilö ja keskenmenopotilas. Kättilölehti 9/1944: 170–173.
- PITKÄNEN, HEIKKI 1950: Äitiyshuollon viimeaikaisesta kehityksestä maassamme. Kättilölehti 7/1950: 220–263.
- RAURAMO, MAUNO 1945: Rikollisista keskenmenoista ja niiden vaikutuksesta syntyväisyyteen. Kättilölehti 7/1945: 109–115.
- REBBERT, ANNA 1897: Mihinkä valmistaviin toimenpiteisiin tulee kättilön ryhtyä ennen synnytystä? Kättilölehti 4/1897: 69–76 .
- ROUHUNKOSKI, MAURI 1947: Sukupuolielämän terveydenhoidosta. Kättilölehti 7/1947: 127–130.

ROUHUNKOSKI, MAURI 1950: Kätilöiden osuus uuden aborttilain toteuttamisessa. Kätilölehti 8/1950: 271–278.

SAIRAAHOITAJATTARIEN PUVUSTA. Kätilölehti 4/1896: 58–62.

SALOHEIMO, AKSEL 1949: Äitiyshuollon kehityksestä ja suuntaviivoista maassamme. Kätilölehti 2/1949: 35–45.

SUURIPERHEISET ÄIDIT VIRKISTYSLOMALLA & KÄYNTI ÄITIEN VIRKISTYSKODISSA OTALAMMELLA. Kätilölehti 5/1943: 75–79.

SUURPÄÄ, KALLE 1948: Kunnalääkärin kokemuksia äitiysneuvolatyöstä maalla. Kätilölehti 7–8/1948: 139–145.

SYDÄNMAAN KÄTILÖ 1918: Kätilötovereille. Kätilölehti 9/1918.

TURUNEN, AARNO 1950: Avioliittoneuvonnasta. Kätilölehti 4/1950: 117–123.

TURUNEN, VERA 1927: Maalaiskätilön mietteitä. Kätilölehti 10/1927: 158–159.

KODIN KUVALEHTI

PIRJOLIISA LAURÉN: Professorin kolmoset. Kodin kuvalehti 8/1999.

Komiteanmietinnöt

KOMITEANMIETINTÖ 1912.5: Kätilöt.

KOMITEANMIETINTÖ mon.1945.6: Aborttikomitea.

Painamattomat opinnäytteet

ERVASTI, KAIJUS 1994: Lapsenmurhat Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana. Oikeushistorian lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden laitos.

FORSTADIUS, ANNUKKA 1986: ”Maijalla on tänään huonot päivänsä”. Kuu-kautiset suomalaisessa kulttuurissa 1800-luvun lopulta 1940-luvulle. Suomalaisen ja vertailevan kansanrunoustieteen pro gradu. Helsingin yliopiston folkloristiikan laitos.

HEIKKILÄ, SANNA 1995: Äidit, isät ja pikkulapset. Tutkimus varhaishoivaa koskevista kirjoituksista suomalaisissa perhelehdissä vuosina 1902–1992. Folkloristiikan pro gradu. Helsingin yliopiston folkloristiikan laitos.

KOIVU, LEENA 1966. Syntymän enteitä. Kansanrunoustieteen pro gradu. Helsingin yliopiston folkloristiikan laitos.

LAUKKARINEN, SARI 1993: ”Kyllä naisella on se raskauden pelko”. Tutkielma naisten reproduktion kontrollista. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.

MAKKONEN, KIRSTI 1992: ”Lapsia syntyi vuosi ja vohla, parhaana kaksi”. Kotisynnytykset ja syntymään liittyvä terveysvalistus Korpilahdella vuosina 1930–1960. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu. Jyväskylän yliopiston etnologian laitos.

NÄSE, LI 1984: Tabu i samband med förlossning och barnsäng. Bilaudatur i folkloristik. Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi.

OKKO, PÄIVI 1998: Kapalosta bodyyn. Tutkimus äitiyspakkauksen sisältämistä vaatteista ja tekstiileistä vuosina 1938–1997. Syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

PITKÄNEN ULLA 1985: Synnyttäminen ja kirkottaminen naisen asemaan vaikuttavina tekijöinä. Uskontotieteen pro gradu. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos.

REINILÄ, ANNA-MARIA 1965: Pirttimuori suomalaisen perinteen valossa. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen laudaturkirjoitus. Helsingin yliopiston kansatieteen laitos.

SARLIO, JOHANNA 1997: Raakaten ja rohkaisten. Kättilö ja sairaalasyntymyksen hoito rituaalitutkimuksen valossa. Uskontotieteen pro gradu. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos.

UKKONEN, TAINA 1996: Menneisyyden hallinta kertomalla. Muistitietohistorian tavoitteet ja menetelmät folkloristiikan näkökulmasta. Folkloristiikan lisensiaattityö. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos.

VILJANEN-SAIRA, ANNA MARIA 1979: Mustalaiskulttuuri ja kulttuurin muutos. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kansatieteen yleisen etnologian linjan lisensiaatin tutkielma. Kulttuuriantropologian laitos.

Kirjallisuus

- AALTO, KRISTIINA 1996: Kotisiivous – osa arjen hallintaa. Kuluttajatutkimuskeskus. Julkaisuja 4/1996. Helsinki.
- AALTO, SEPPO 1996: Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Bibliotheca historica 12. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- ACHTÉ, KALLE & PENTIKÄINEN, JUHA & FAGERSTRÖM, RITVA 1987: Tuuti lasta tuonelaan: kuoleman ja väkivallan teemat eri maiden kehtolauluissa. Suomen Antropologi 1/1987: 20–26.
- ALA-NIKKOLA, MERJA 1995: Kappale tuskaista sukupuolihistoriaa. Vuoden 1950 raskaudenkeskeytyslain valmistelu- ja säätämispöytäkirjan tarkastelua. – Utelias järki ja sosiaalipoliittika: 96–113. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- ALAPURO, RISTO 1995: Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Hanki ja jää. Helsinki.
- ALAPURO, RISTO & SULKUNEN, IRMA 1997: Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. – Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä: 142–156. Kirjayhtymä. Helsinki.
- ALASUUTARI, PERTTI 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- ALASUUTARI, PERTTI 1998: Älymystö ja kansakunta. – Pertti Alasuutari & Pertti Ruuska (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti: 153–174. Vastapaino. Tampere.
- ANTTONEN, VEIKKO 1996: Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana. SKS. Helsinki.
- APO, SATU 1980: Alina Vaittinen, kirjoittava kertoja. – Pekka Laaksonen (toim.) Kertojat ja kuulijat: 185–189. Kalevalaseuran vuosikirja 60. SKS. Helsinki.
- APO, SATU 1984a: Kansankulttuurimme kaksi kuvaa. Kotiseutu 1/1984, 6–10.
- APO 1984b: Ei unohdeta Ilmar Talvea. Kotiseutu 3/1984: 153.
- APO, SATU 1985: Rahvas elämäntapansa puolustajana. Tiede ja edistys 3/85: 239–241.
- APO, SATU 1993: Orjatyöstä oman kodin valtiaksi. – Ulla Piela (toim.) Aikainaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista: 125–148. SKS. Helsinki.

APO, SATU 1995: Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää. Helsinki.

APO, SATU 1996: Agraarinen suomalaisuus – rasite vai resurssi? – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) Olkaamme siis suomalaisia: 176–184. SKS. Helsinki.

APO, SATU 1998a: Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. – Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti: 83–128. Vastapaino. Tampere.

APO, SATU 1998b: “Ex cunno Come the Folk and Force: Concepts of Women’s Dynamistic Power in Finnish-Karelian Tradition. – Satu Apo, Aili Nenola & Laura Stark-Arola (eds.) Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture: 63–91. Studia Fennica Folkloristica 4. SKS. Helsinki.

ARPPE, N. J. 1919: Kansanlääkäri. Yleistajuisia ohjeita tautien tuntemiseen, parantamiseen ja ehkäisemiseen. 2. painos. Kustannusosakeyhtiö Kirja. Helsinki.

BERGER, PETER L. & LUCKMANN, THOMAS 1995 (1966): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus. Helsinki.

BERTAUX, DANIEL & BERTAUX-WIAME, ISABELLE 1981: Life Stories in the Bakers’ Trade. – Bertaux, Daniel (ed.) Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences: 169–189. Sage. Beverly Hills, Calif.

BLOM, IDA 1986: Mentalitetshistorie og kvinnehistorie. – Fredriksen, Inge – Romer, Hilde (red.) Kvinder, mentalitet, arbejde. Rapport fra det 2. nordiske kvindehistoriemøde 1985: 14–26. Århus.

BLOM, IDA 1988: “Den Haarde Dyst”. Fødsler och fødselshjelp gjennom 150 år. J. W. Cappelens Forlag A/S. Oslo.

BOCK, GISELA & THANE, PAT (eds.) 1993: Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s. Routledge. London & New York.

BUCKSER, ANDREW S. 1997: Taboo.– Barfield, Thomas (ed.) the Dictionary of Anthropology: 464. Blackwell Publishers. Oxford – Malden.

BURJAM, Fritz 1917: Den skandinaviska folktro om barnet under dess ömtålig-hetstillstånd i synnerhet före dopet. Aleksandersuniversitetet i Finland. Helsingfors.

BURKE, PETER 1991: Overture: the New History. – Burke, Peter (ed.) New Perspectives on Historical Writing: 1–24. Polity Press. Cambridge.

CANTH, MINNA 1994 (1886): Köyhää kansaa. – Anna-Liisa ja muita teoksia:145–198. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

CANTH, MINNA 1994 (1895): Anna-Liisa. – Anna-Liisa ja muita teoksia: 487–563. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

CLIFFORD, JAMES 1986: On Ethnographic Allegory. – Clifford, James – Marcus, George (ed.) Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography: 98–121. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.

CRAPANZANO, VINCENT 1996: Hermes' Dilemma: The Masking of Subversion in Ethnographic Description. – Clifford, James – Marcus, George:(ed.) Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography: s. 51–76. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.

DAVIS-FLOYD, ROBBIE 1992: Birth as an American rite of passage. University of California Press. Berkeley.

DONZELOT, JACQUES 1979: The Policing of Families. Welfare versus the State. Hutchinson. London.

DOUGLAS, MARY 1995 (1966): Purity and Danger. Routledge. London & New York.

EHN, BILLY – LÖFGREN, ORVAR 1996: Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap. Bokförlaget Natur och Kultur. Stockholm.

EHRENREICH, BARBARA – ENGLISH, DEIRDRE 1976: Witches, Midwives & Nurses. A History of Woman Healers. Writers and Readers Publishing Cooperative. London.

EHRENREICH, BARBARA – ENGLISH DEIRDRE 1988: For Her Own Good. 150 Years of the Experts' Advice to Women. Pluto Press. London.

ELIAS, NORBERT 1989: Sedernas historia. Del I av Norbert Elias civilisations-teori. Atlantis. Stockholm.

ESKELIN, KAROLINA 1938 (toim.): Kotilieden lääkärikirja. 6. painos. WSOY. Helsinki – Porvoo.

FENTRESS, JAMES & WICKHAM CHRIS 1992: Social memory. Blackwell. Oxford.

FJELL, TOVE 1998: Fødselens gjenfødelse. Fra teknologi til natur på fødearenaen. Hoyskoleforlaget. Kristiansand.

- FJELL, TOVE 1998 (huvudred.): Naturlighetens positioner. Nordiska kulturforskare om födsel och föräldraskap. NNF Publications 1. Åbo.
- FOUGSTEDT, GUNNAR 1977: Trends and Factors of Fertility in Finland. Commentationes Scientiarum Socialium 7/1977. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.
- VON FRENCKELL-THESLEFF, GRETA 1944: Minna Canth. Otava. Helsinki.
- FRIEDLANDER, PETER 1996: Theory, Method and Oral History. – David K. Dunaway & Willa K. Baum (eds.) Oral History. An Interdisciplinary Anthology: 131–141. Second Edition. Altamira Press. A Division of Sage Publication. Inc. Walnut Creek, London & New Delhi.
- FRYKMAN, JONAS 1981: Pure and Rational. The Hygienic Vision: A Study of Cultural Transformation in the 1930's. The New Man. Ethnologia Scandinavica 1981: 36–62.
- FRYKMAN, JONAS 1992: Biografi och kulturanalys. – Christoffer Tigerstedt, J.P. Roos & Anni Vilkkö (red.) Självbiografi, kultur, liv: 241–265. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.
- FRYKMAN, JONAS 1996 (1977): Horan i bondesamhället. Carlssons. Stockholm.
- FRYKMAN, JONAS – LÖFGREN, ORVAR 1992 (1979): Den kultiverade människan. Gleerups. Lund.
- GEBHARD, HEDVIG – HANNULA, MANDI – HARMAJA, LAURA – OLLONQVIST, MARY – WIHERHEIMO, ALLI 1931: Enännän tietokirja. WSOY. Porvoo.
- GEERTZ, CLIFFORD 1973: The interpretation of cultures. Basic Books. New York.
- GEERTZ, CLIFFORD 1983: Local Knowledge. Further essays in interpretive anthropology. Basic Books. New York.
- GINZBURG, CARLO 1996: Johtolankoja. Merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historia. – Carlo Ginzburg: Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallista metodista: 37–76. Gaudeamus. Tampere.
- GLUCK, SHERNA 1996 (1977): What's So Special About Women? – David K. Dunaway & Willa K. Baum (eds.) Oral History. An Interdisciplinary Anthology: 215–230. Second Edition. Altamira Press. A Division of Sage Publication. Inc. Walnut Creek, London & New Delhi.

GRÖNFORS, MARTTI 1985: Kvalitatiiviset kenttätöyömenetelmät. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

GUSTAVSSON, ANDERS 1972: Kyrktagningsseden Sverige. Folklivsarkivet Lund. Lund.

GUSTAVSSON, ANDERS 1978: Den nyblivna modern. En etnologisk beteendestudie. Uppsala universitet. Etnologiska institutionen. Uppsala.

HAATANEN, PEKKA 1968: Suomen maalausköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. WSOY. Helsinki – Porvoo.

HAAVIKKO, RITVA – HÄMÄLÄINEN, HELVI 1993: Ketunkivellä. Helvi Hämmäläisen elämä 1907–1954. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

HAAVIO, MARTTI 1968: Kummittelevat lapsivainajat. Sananjalka 11:183–188.

HAAVIO-MANNILA, ELINA 1993: Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. – Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa: 280–347. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

HAKAMIES, PEKKA & LAUKKANEN, KARI 1978 (toim.): Sananlaskut. SKS. Helsinki.

HALMESVIRTA ANSSI 1998: Vaivojensa vangit. Kansa valitti ja lääkäri auttoi – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

HAREVEN, TAMARA 1996 (1978): She Search of Generational Memory. – David. K. Dunaway & Willa K. Black (eds.) Oral history. An Interdisciplinary Anthology: 241–256. Second Edition. Altamira Press. A Division of Sage Publications. Inc. Walnut Creek, London & New Delhi.

HARVA (HOLMBERG), UNO 1916: Jumalauskon alkuperä. Otava. Helsinki.

HARVA, UNO 1948: Suomalaisten muinaisuusko. WSOY. Porvoo.

HEIKINMÄKI, MAIJA-LIISA 1968: Pirttipussia kannettiin. Kalevalaseuran vuosikirja 48: 222–243. SKS. Helsinki.

HEIKKILÄ, RITVA (toim.) 1987: Sanoi Minna Canth. Otteita Minna Canthin teoksista ja kirjeistä. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

HEIKKILÄ, SANNA 1999: Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. – Sari Näre (toim.) Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä: 229–248. SKS. Helsinki.

HEIKKINEN, KAIJA 1989: Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 9. Joensuu.

HEIKKINEN, KAIJA 1990: Oma ja vieras arki. Naiselämän heijastuminen tieteseen ja arkiajatteluun. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista: 36–44. SKS. Helsinki.

HEINONEN, VISA 1998: Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. *Bibliotheca historica* 33. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

HEINRICIUS, G. 1903: *Obstetrikens och gynaekologiens historia i Finland under 18de och 19de århundradet*. Frenckelska tryckeri-aktiebolaget. Helsingfors.

HELÉN, ILPO 1997: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. *Gaudeamus*. Helsinki.

HELSTI, HILKKA 1988: Kulttuurinen erottautuminen, valta ja vuorovaikutussuhteet. – Irma-Riitta Järvinen, Jyrki Pöysä & Sinikka Vakimo (toim.) *Monikasvoinen folklore: 19–25*. Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksen toimitte 8. Helsinki.

HELSTI, HILKKA 1995a: From Taboo Breakers to Toiler Mothers. The stories of lone mothers in the folklore of Finnish countrywomen. – *Ethnologia Fennica* 1994, volume 22: 6–14.

HELSTI, HILKKA 1995b: Midwife or paarmuska? The conflicts surrounding home confinements as reflectors of the cultural differences prevailing in the agrarian community. – Teppo Korhonen (ed.) *Encountering ethnicities. Ethnological Aspects on Ethnicity, Identity and Migration: 105–117*. *Studia Fennica Ethnologica* 3. SKS. Helsinki.

HELSTI, HILKKA 1996: "Once were the mothers of iron". Countrywomen, birth and work during the first half of the 20th century Finland. IX International Oral History Conference. 5. Working lives: 506–511.

HELSTI, HILKKA 1997: "Fueron antano las madres de hierro". – *Historia, Antropología y Fuentes Orales*. No 17. *Tiempos de transformaciones: 49–58*. Barcelona.

HENRIKSSON, LEA 1998: Naisten terveystyo ja ammatillistumisen politiikka. STAKES, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 88. Helsinki.

HENTILÄ, MARJA-LIISA 1999: Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan. Edita. Helsinki.

HIETALA, MARJATTA 1992: Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet. – Tietoa, taitoa ja asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917, I. Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen Arkisto 99:1. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1992:5:1. Helsinki.

HIRDMAN, YVONNE 1988: Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 9:3, 49–63.

HIRVONEN, LEO 1987: Lääketieteen historia. Recallmed Oy. Helsinki.

HONKASALO, MARJA-LIISA & ÅSTEDT-KURKI, PÄIVI 1995: Onko nainen oman terveytensä määrittelijä? – Maija Sorvettula (toim.) Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat: 115–144. Kirjayhtymä. Helsinki.

HONKO, LAURI 1964: Siirtymäriitit. *Sananjalka* 1964: 116–141.

HONKO, LAURI 1959: Krankheitsprojekte. Untersuchung über eine urtümliche Krankheitserklärung. *FF Communications* n:o 178. Suomalainen tiedeakatemia. Helsinki.

HONKO, LAURI 1994: Kulttuuri ja sairaus. – Katja Hyry (toim.) Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista: 13–40. SKS. Helsinki.

HUHTANEN, HEIMO 1985: Menneestä tulevaan. Katsaus Työväen Muistitieto-toimikunnan 25-vuotiseen toimintaan ja tämän hetken näköaloihin. *Tallentaja* 1/1985.

HÄGGMAN, KAI 1994: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki.

HÄMÄLÄINEN, ALBERT 1920: Ihmisruumiin substanssi suomalais-ugrialaisten kansojen keskuudessa. Taikapsykologinen tutkimus. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia XLVII. Helsinki.

HÄMÄLÄINEN HELVI 1986 (1935): Katuojan vettä. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

HÄMÄLÄINEN-FORSLUND, PIRJO 1987: Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

HÄNNINEN, SISKO-LIISA 1965: Kätilötyön vaiheita. Otava. Helsinki.

HÄNNINEN, VILMA 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universatis Tamperensis* 696. Tampere.

JAAKKOLA, JOUKO 1994: Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. – Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.

JAUHIAINEN, MARJATTA 1990: “Viattomuus on naisen ensimmäinen kaunistus”. Naisen synnit uskomustarinoissa. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.): Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista: 127–138. SKS. Helsinki.

JOKINEN, EEVA 1996: Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudamus. Helsinki.

JORDAN, BRIGITTE 1978/1993: Birth in four cultures: a cross-cultural investigation of childbirth in Yucatan, Holland, Sweden and the United States. Eden Press. Montreal.

JOTUNI, MARIA 1980 (1902): Matami Röhelin. – Irmeli Niemi (toim.) Maria Jotuni. Novelleja ja muuta proosaa: 98–100. Otava. Helsinki.

JOTUNI, MARIA 1964 (1909): Arkielämää. Otava. Helsinki.

JOUSKARI, LYYLI 1967: Missä Neitsytpolku loppuu. WSOY. Porvoo – Helsinki.

JUDÉN-TUPAKKA, SOILA 2000: Daya naisten maailman välittäjänä. Kehitysyhteistyöprojektiin osallistuneita yläegyptiläisiä kyläkättilöitä koskeva tutkimus. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 165. Helsinki.

JULKUNEN RAIJA 1994: Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. – Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio: 179–202. Vastapaino. Tampere.

JUNTUNEN, MATTI & MEHTONEN, LAURI 1982: Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Gummerus. Jyväskylä.

JUTIKKALA, EINO 1958: Suomen talonpojan historia. SKS. Helsinki.

JUTIKKALA, EINO 1987: Kuoleamalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriiviivoja. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

KAARNINEN, MERVI 1995: Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca Historica 5. Helsinki.

KALELA, JORMA 1984: Mitä on kansanomainen historia? Kotiseutu 4/1984:179–182.

KATKO, TAPIO S. 1996: Vettä! – Suomen vesihuollon kehitys kaupungeissa ja maaseudulla. Vesi- ja viemärlaitosyhdistys. Tampere.

KEINÄNEN, MARJA-LIISA 1996: The ritual transformation of a newborn in Savo-Karelia.– Juho Leskinen, Risto Raittila & Tonu Seilenthal (eds.) *Ethnologia & Folkloristica. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Pars VI. Moderatores: 125–129.* Jyväskylä.

KEINÄNEN, MARJA-LIISA 1998: Naturligt, onaturligt och övernaturligt. Barnafödandets traditioner i förändring på den ryskkarelska landsbygden. – Fjell, Tove (huvudred.) *Naturlighetens positioner. Nordiska kulturforskare om födsel och föräldraskap: 115–138.* NNF Publications 1. Åbo.

KEINÄNEN, MARJA-LIISA 1998b: Från jordemoder till barnmorska. Övergången från traditionell födelsehjälpmo­dell till skolmedicinsk modell. *Svensk religionshistorisk årsskrift 1998, vol 7: 183–207.*

KEINÄNEN, MARJA-LIISA 1999: Kansanuskonto, naiset ja ruumis. Naisten ruumiillisuuteen liittyvien kansanomaisten riittien tutkimushistoriallista tarkastelua.– Tuija Hovi, Aili Nenola, Tuula Sakaranaho & Elina Vuola (toim.) *Uskonto ja sukupuoli: 177–197.* Helsinki University Press. Helsinki.

KEINÄNEN, MARJA-LIISA 2000 (ilmestyy): Rituell konstruktion av genus och kroppslighet vid riter kring barnafödande i det ryskkarelska bondesamhället.

KIANTO, ILMARI 1973 [1924]: *Ryysyrannan Jooseppi.* Otava. Helsinki.

KITZINGER, SHEILA 1978: *Women as mothers: how they see themselves in different cultures.* Random. New York.

KIVIVUORI JANNE 1999: Suomalainen henkirikos. Teonpiirteet ja tekojen olo­suhteet vuosina 1988 ja 1996. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 159.* Helsinki.

KLEINMAN, ARTHUR 1980: *Patients and Healers in the Context of Culture.* University of California Press. Berkeley – Los Angeles – London.

KLEMETTINEN, PASI 1997: Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista paho­lais- ja noituuskäsityksistä Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä. SKS. Helsinki.

KNUUTTILA, SEPPO 1984: Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat – kansanomai­sen historian tutkimuskoe. – Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasi­mäestä. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 61. Joensuu.

KNUUTTILA, SEPPO 1989: Paluu nykyisyyteen. – Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.): *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti: 92–102.* SKS. Helsinki.

KNUUTTILA, SEPPO 1992: Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksina. SKS. Helsinki.

KNUUTTILA, SEPPO 1994: Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. SKS. Helsinki.

KNUUTTILA, SEPPO 1996: Suullinen muisti ja unohtamisen pelko. – Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä: 86–97. Tutkijaliiton julkaisusarja 80. Like. Helsinki.

KOIVUNEN, ANU 1994: Elokuva, historiankirjoitus, feminisismi: *Kirkastettu sydän* (1943) sukupuoliteknologiana. – Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus. Johdanto: 311–334. SKS. Helsinki.

KOIVUNEN, ANU 1995: Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Suomen elokuva-tutkimuksen seura. Turku.

KOIVUNEN, ANU 1998: Hoivaava nainen – oppihistoriallinen tarina. Naistutkimus 4/1998: 73–82. Helsinki.

KOKKO, KATRIINA 1996: Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. – Marjatta Rahikainen (toim.) Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä: 93–116. Historiallinen Arkisto 107. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

KONDRUP, JOHNNY 1992: Självbiografen. En traditionalistisk genbeskrivning. – Christoffer Tigerstedt, J. P. Roos & Anni Vilko (red.) Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human och samhällsvetenskap: 41–62. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.

KORHONEN, TEPPPO 1997: Anasyrma in the Finnish Tradition. *Ethnologia Fennica* 1996, vol. 24: 13–30.

KORHONEN, TEPPPO 1999: Tehoa rukiinleikkuuseen – kamppisirpin ongelma. – Teppo Korhonen: Tekniikkaa, taidetta, taikauskkoa. Kirjoituksia aineellisesta kulttuurista s. 240–272. SKS. Helsinki.

KORKIAKANGAS, PIRJO 1996: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen arkisto* 42. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

KORKIAKANGAS, PIRJO 1998: Individual, collective, time and history in reminiscence. – *Ethnologia Fennica* 1997, vol 25: 5–16. Helsinki.

KORTTEINEN, MATTI 1992: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää. Helsinki.

KOSKINEN, SEPPO – MARTELIN, TUIJA 1994: Kuolleisuus. – Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola ja Kari Pitkänen (toim.) Suomen väestö: 150–223. Gaudeamus. Helsinki.

KUULIALA, WILJO-KUSTAA 1960: Entisajan talonpoikaisyhteisö ja kirkko. WSOY. Helsinki – Porvoo.

KUUSANMÄKI, LAURI 1934: Talonpoikaistalo. – Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Esko Aaltonen, Pentti Renvall, Lauri Kuusanmäki, Heikki Varis & Eino Juttikala (toim.) Suomen kulttuurihistoria, II osa: 344–416. Gummerus. Helsinki – Jyväskylä.

LAIHO, ARJA 1991: Viisaista vaimoista nykyajan kättilöiksi. Kättilökoulutus Suomessa 175 vuotta. Kättilöopisto. Helsinki.

LAITINEN, KAI 1981: Suomen kirjallisuuden historia. Otava. Helsinki.

LAKOFF, GEORGE 1987: Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. The University of Chicago Press. Chicago and London.

LANGLET, MATHILDA 1991(1885): Täydellinen käsikirja perheenemännille 1–2. Art House. Helsinki.

LEHTIPURO, OUTI 1982: Historialliset tarinat. – Irma-Riitta Järvinen & Seppo Knuutila (toim.): Kertomuserinne Kirjoituksia proosasaperinteen lajeista ja tutkimuksesta: 44–55. SKS. Helsinki.

LEHTONEN, JOEL 1986 (1919–1920): Putkinotko. – Pekka Tarkka (toim.): Kodin suuret klassikot. Joel Lehtonen II. Weilin & Göös. Espoo.

LEHTONEN, MIKKO 1996: Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino. Tampere.

LEHTONEN, TURO-KIMMO 1995a: Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.

LEHTONEN, TURO-KIMMO 1995b: Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveysvalistuksessa 1890-luvulla. – Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.) Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa: 205–254. Historiallinen arkisto 106. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

LEIDENIUS, LAIMI 1932: Synnytyskuolleisuus Suomessa vuosina 1751–1930. Annales instituti obstetricii et gynecologici universitatis VIII:7. Helsinki.

LEINONEN, PAULA 1975: Suomalaisen syntymäsijat vuonna 1914. Kotiseutu 1–2/1975: 30–34.

LEMPIÄINEN, PENTTI 1969: Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja LXXXI. Joensuu.

LEWIS, OSCAR 1975: Sanchezin lapset. WSOY. Porvoo.

LERNER, GERDA 1979: *The Minority Finds its Past: Placing Women in History*. Oxford UP. New York.

LEVY, ROBERT 1997: Purity/ pollution. – Barfield, Thomas (ed.) *The Dictionary of Anthropology*: 384–385. Blackwell Publishers. Oxford – Malden.

LIIKANEN, ILKKA 1987: Kansanvalistajien kansakunta. – Risto Alapuro, Ilkka Liikane, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*: 126–141. Kirjayhtymä. Helsinki.

LILJA, AGNETA 1996: Föreställningen om den ideala uppveckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945. Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. B: 22. Dialekt- och folkminnesarkivet. Uppsala.

LINDE, CHARLOTTE 1993: *Life stories. The Creation of Coherence*. Oxford University Press. New York/ Oxford.

LITTLEWOOD, JENNY 1991: Care and Ambiguity: Towards a concept of Nursing. – Pat Holden & Jenny Littlewood (eds.) *Anthropology and Nursing*: 170–189. Routledge. London and New York.

LUNDGREN, BRITTA 1993: Den bekönade kulturen. – Billy Ehn (red.): *Kultur och erfarenhet*: 41–64. Carlssons. Stockholm.

LUOTO, ANNA 1991: *Kun ei ollut rahaa, tehtiin lapsi*. Tanumi. Helsinki.

LÄHTEENMÄKI, MARIA 1995: Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura. *Bibliotheca Historica* 2. Helsinki.

LÄHTEENMÄKI, MARIA 1999: Jänkääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. Historiallisia tutkimuksia 203. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

LÖFGREN, ORVAR 1991: Learning to Remember and Learning to Forget. Class and Memory in Modern Sweden. – Brigitte Bönisch-Brednich, Rolf W. Brednich und Helge Gernt (hrsg.): *Erinnern und Vergessen. Vorträge des 27. Deutschen Volkskundekongresses in Göttingen 1989*: 145–161. Göttingen.

LÖFSTRÖM, JAN: Homoseksuaalisuus suomalaisessa suullisessa perinteessä ja muistitiedossa. Suomen antropologi 1/1996: 2–14.

LÖFSTRÖM, JAN 1998: Sivilisaation historiallinen antropologia. – Pekka Junkala & Elina Kiuru (toim.) Toinen sivilisaatio: 37–65. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36. Jyväskylä.

LÖFSTRÖM, JAN 1999: Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmoinen”. SKS. Helsinki.

LÖNNQVIST, BO 1972: Dräkt och mode i ett landbygdsamhälle 1870–1920. Kansatieteellinen Arkisto 24. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

LÖNNQVIST, BO 1990: Remembering and Forgetting. Recording for Posterity. Ethnologia Scandinavica, vol 20: 19–30.

LÖNNQVIST, BO 1996: Topelius och julen. En litteraturantropologisk studie. – Bo Lönnqvist: Det andra och annorlunda. Etnologiska texter: 59–67. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans Vänner. Serie III, Vol. 12. Helsingfors.

LÖVKRONA, INGER 1990: Nyckelknippans semiotik. Den starka bondkvinnan – myt eller verklighet. – Gustavsson, Anders (red.) Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet: 179–217. Uppsala Universitet. Uppsala.

MAC CORMACK, CAROL P. 1982: Biological, Cultural and Social Adaptation in Human Fertility and Birth: A Synthesis. – C. P. Mac Cormack (ed.): Ethnography of Fertility and Birth 1–24. Academic Press. London – New York .

MAJANEN, MARTTI 1989: Rikoslaki ja lapsiin kohdistuva väkivalta. – Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: 298–308. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. Helsinki.

MAKKONEN, ANNA 1997: Lukija, lähdetkö mukaani? Tutkielmia ja esseitä. SKS. Helsinki.

MALMBERG, DENISE 1991: Skammens röda blomma? Menstruationen och den mensruerande kvinnan i svensk tradition. *Etnolore* 11. Skrifter från Etnologiska institutionen. Uppsala universitet. Uppsala.

MANNINEN, ILMARI 1933: Kansanomaisesta tautiopista ja taikaparannuksesta. Suomen kulttuurihistoria I: 228–244. K. J. Gummerus Osakeyhtiö. Jyväskylä – Helsinki.

MARANDER-EKLUND, LENA 1996: Stories of Childbirth – An Analysis of a Personal Experience Narrative. – Communicating Experience. IX International Oral History Conference: 707–712. Göteborg.

- MARANDER-EKLUND, LENA 2000: Berättelser om barnafödande. Form, innehåll och betydelse i kvinnors muntliga skildring av födsel. Åbo Akademi förlag. Åbo.
- MARKKOLA, PIRJO 1989: Maaseudun työläisvaimot. – Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.) Tunteaton työläisnainen: 39–60. Vastapaino. Tampere.
- MARKKOLA, PIRJO 1994: Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki.
- MARKS, LARA 1995: "They're Magicians': Midwives, Doctors and Hospitals. Women's Experiences of Childbirth in East London and Woolwich in the Interwar Years. – Oral History, volume 23. No 1. Health and Welfare: 46–53.
- MARTIN, EMILY 1992 (1987): The Woman in the Body. A Cultural Analysis of Reproduction. Beacon Press. Boston.
- MATTILA, MARKKU 1999: Kansamme parhaaksi. Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca Historica 44. Helsinki.
- MELLEMGAAARD, SIGNE 1992: Bourgeois Ideals in Nineteenth-Century Hygiene. The Evidence of a Danish Medical Topography. – Ethnologia Scandinavica vol 22: 27–35.
- METZ-BECKER, MARITA 1994: Gebären im Dienst der Wissenschaft. Zum Medikalierungsprozess unehelich schwangerer Frauen in den Gebäuhäusern des frühen 19. Jahrhunderts. Zeitschrift für Volkskunde 1994/II: 210–229 Verlag Otto Schwartz & Co. S. Göttingen.
- MIKKELI, HEIKKI 1995: Terveys ihanteena – terveys elämäntapana. – Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.) Terveysten lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kultuurihistoriaa: 9–30. Historiallinen Arkisto 106. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- MOORE, HENRIETTA 1995: Feminism and Anthropology. Polity Press. Cambridge.
- MUSEOVIRASTON KYSELYLEHTI 1989 ja 1990.
- MÄKELÄ, MATTI 1986: Suuri muutto 1960–1970 -lukujen proosan kuvaamana. Otava. Helsinki.
- MÄKINEN, TOIVO 1929: Terveysolot Tammelan pitäjässä 1800-luvun loppupuoliskolla. Eripainos Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirjasta. Forssa.

MÄÄTTÄNEN KIRSTI 1996: Muisti ja muistamisen tunnot. – Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä: 10–25. Tutkijaliiton julkaisusarja 80. Like. Helsinki.

NAAKKA-KORHONEN, MERVI 1997: Vaivasta taudiksi. Lapamatoon liittyvä kansanparannus erityisesti pohjoiskarjalaisen aineiston valossa. SKS. Helsinki.

NEISSER, ULRIC 1982: Kognitio ja todellisuus. Weilin & Göös. Espoo.

NEISSER, ULRIC 1994: Self-narratives: True and false. – Neisser, Ulric & Fivush, Robyn (eds.) *The remembering self: Construction and accuracy in the self-narrative*, 1–18. Cambridge University Press. Cambridge.

NENOLA-KALLIO, AILI 1982: Studies in Ingrian Laments. FF Communications No. 234. Suomalainen tiedeakatemia. Academia Scientiarum Fennica. Helsinki.

NENOLA-KALLIO, AILI 1985: Kuolema ja kärsimys naisen perinteessä. – Jan-Erik Ruth & Pirkko Heiskanen (toim.) *Kuolema elämän keskellä*: 73–84. Otava. Helsinki.

NENOLA, AILI 1986: Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin. SKS. Helsinki.

NENOLA, AILI 1990: Sukupuoli, kulttuuri ja perinne. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*: 11–23. SKS. Helsinki.

NENOLA, AILI 1994: Folkloristiikka ja sukupuolitettu maailma. – Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus. Johdanto*: 205–225. SKS. Helsinki.

NENOLA, AILI 1998: On What Points Does the Song Mary Magdalene Remain Silent? – Satu Apo, Aili Nenola & Laura Stark-Arola (eds.) *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*: 260–277. Studia Fennica. Folkloristica 4. SKS. Helsinki.

NENONEN, MARKO – KERVINEN, TIMO 1994: Synnin palkka on kuolema. Suomalaiset noidat ja noitavainot 1500–1700-luvulla. Otava. Helsinki.

NIEDERMÜLLER, PETER 1988: From the Stories of Life to the Life history: Historic Context, Social Process, and the Biographical Method. – Tamas Hofer & Peter Niedermüller (ed.) *Life History as Cultural Construction/ Performance*: 451–474. Ethnographic Institute of the HAS. Budapest.

NIEMINEN, ARMAS 1941: Väestökysymys entisinä aikoina ja nykyään. WSOY. Porvoo – Helsinki.

NIEMINEN, ARMAS 1951: Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A:6. WSOY. Porvoo – Helsinki.

NIEMINEN, ARMAS 1993: Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Vammala.

NIIRANEN, ANNA 1935: Voiko kättilö tulla? Maalaiskättilön muistelmia viidenkymmenen vuoden takaa. Otava. Helsinki.

NISSINEN, AULIKKI – KAUFANEN, JUSSI – MYLLYKANGAS, MARKKU 1994: Kansanterveystiede. WSOY. Porvoo.

NOTKOLA, IRMA-LEENA 1989: Luonnollisesta hedelmällisyydestä lapsirajoitukseen. Mikrodemografinen tutkimus hedelmällisyyden transitiosta. Suomen väestötieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 12. Kuopio.

NOTKOLA, IRMA-LEENA 1994: Hedelmällisyys. – Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola ja Kari Pitkänen (toim.) Suomen väestö: 64–106. Gaudeamus. Helsinki.

NOUSIAINEN, MERVI 1990: Salaisen teon julkinen pohdinta. Lastenmurhatarinat kulttuurisena puheena. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista: 161–168. SKS. Helsinki.

NÄSE, LI 1983: Den folkliga reningen och barnsängskvinnan. Suomen Antropologi 2/1983: 73–81.

NÄTKIN, RITVA 1993: Äitiys ja sukupuolten väliset suhteet. – Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista: 165–187. SKS. Helsinki.

NÄTKIN, RITVA 1994: Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammattilaisten ja naisten suhteen tarkastelua. – Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio: 129–156. Vastapaino. Tampere.

NÄTKIN, RITVA 1997: Kamppailu suomalaisesta äitydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Helsinki.

OITTINEN, RIITTA 1995: Terveyttä, kauhua ja unelmia kaupan. Patenttiläakkeet vuosisadan vaihteen suomalaisilla terveystuotteilla. – Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.) Terveuden lähteillä. Länsimaisten terveystuotteiden kulttuurihistoriaa: 169–203. Historiallinen Arkisto 106. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

OJAKANGAS, MIKA 1995: Mentaalihygieniä ja lapsuus. Lasten sopeutuminen onnellisuuden ja hyvinvoinnin ehtona 1920–1940-lukujen Suomessa. – Timo Joutsivuori & Heikki Mikkeli (toim.) *terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*: 291–314. Historiallinen Arkisto 106. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

OLLILA, ANNE 1993: Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 173. Helsinki.

OLLILA, ANNE 1994a: Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus: Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä ”kaikkien kansanluokkien naiset”? – Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*: 53–72. Vastapaino. Tampere.

OLLILA, ANNE 1994b: Maalaisnaisen työn muuttuminen 1800-luvulta 1930-luvulle. – Raimo Parikka (toim.) *Työ ja työttömyys*: 59–65. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 7. Helsinki.

PAULAHARJU, SAMULI 1995 (1924): Syntymä, lapsuus ja kuolema. SKS. Helsinki.

PELKONEN, ERKKI 1931: Über volkstümliche Geburtshilfe in Finnland. Acta societatis Medicorum Fennicae Duodecim, Ser. B. Tom. XVI. Helsinki.

PELKONEN, ERKKI 1933a: Beiträge zur volkstümlichen Geburtshilfe in Finnland. Über erste Pflege des Neugeborenen. Acta Societatis Medicorum Fennicae Duodecim, Ser. B. Tom. XVIII, Fasc. 2–3. Helsinki.

PELKONEN, ERKKI 1933b: Lyhyt katsaus synnytyksenavustajiin. Väitöstilaisuudessa 21.11.1931 pidetty väittelynalkajaisitelmä. Annales Instituti obstetricii et gynecologici. Helsinki.

PELTONEN, MATTI 1988: Mikä lemu! Mikä lemu? – Matti Peltonen: Viinapästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta: 173–177. Hanki ja jää. Helsinki.

PELTONEN, MATTI 1992a: Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Hanki ja jää. Helsinki..

PELTONEN, MATTI 1992b: Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 164. Helsinki.

PELTONEN, MATTI 1999: Työnjako sosiaalisena tilana – sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. – Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*: 33–50. SKS. Helsinki.

PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. SKS. Helsinki.

PENTIKÄINEN, JUHA 1969: The Dead without Status. *Temenos* 4: 92–102.

PENTIKÄINEN, JUHA 1990: Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia suomalaisesta kuolemankulttuurista. SKS. Helsinki.

PESONEN, NIILO 1980: Terveiden puolesta sairautta vastaan. Terveiden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

PITKÄNEN, KARI 1984: The educated people: the precursors of fertility transition in Finland. – The sixth Scandinavian demographic symposium, 16–19 June 1982 in Kungälv. Sweden. *Scandinavian Population Studies* 6:2.

PITKÄNEN, KARI 1994: Suomen väestön historialliset kehityslinjat. – Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola, Kari Pitkänen (toim.) Suomen väestö:19–63. *Gaudeamus*. Helsinki.

POHJOLA-VILKUNA, KIRSI 1995a: (Väki)valtaa, pakkoa vai pahuutta – Mitä kerrottavaa lapsenmurhilla on. *Naistutkimus* 2/1995: 2–16.

POHJOLA-VILKUNA, KIRSI 1995b: Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. SKS. Helsinki.

PULMA, PANU 1987: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. – Panu Pulma – Oiva Turpeinen: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola.

PYHÄ RAAMATTU 1947. Vanha testamentti, yhdennentoista, vuonna 1933 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Suomen kirkon sisälähetysseura. WSOY. Helsinki – Porvoo.

PÖYHÖNEN, TIINA 1989: Synnyttäneiden naisten salaseura. – Pöysä, Jyrki (toim.) *Betoni kukkii*: 98–109. SKS. Helsinki.

PÖYSÄ, JYRKI 1997: Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. SKS. Helsinki.

RAJAJÄRVI, LILJA 1992: Kaari elämää eli erään kättilön muistelmat. Omakustanne.

RANTALAIHO, LIISA 1994: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. – Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*: 9–30. Vastapaino. Tampere.

RANTASALO, A. V. 1937: Der Viehstall im Volksaberglauben der Finnen. *Annales Academiae scientiarum Fennicae*, B XXXVIII, 1. Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki.

RAUSSI, ELIAS 1966: Virolahden kansanelämä 1840-luvulla. SKS. Helsinki.

RIKOSLAIN KOKONAISUUDISTUS II JA OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU. Hallituksen esitys rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräitten muitten lakien muutoksiksi rinnakkaisteksteineen. (HE 94/1993 vp.) Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1995.

RUOTSALAINEN, ARMAS 1940: Nuoren äidin kirja. 3. uudistettu painos. WSOY. Porvoo – Helsinki.

RÄISÄNEN, ARJA-LIISA 1995: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Suomen Historiallinen Seura. *Bibliotheca historica* 6. Helsinki.

RÄNK, GUSTAV 1949–1951: Das System der Raumeinteilung in den Behausungen der nordeurasischen Völker I–II. *Skrifter utgivna av Institutet för Folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola* II. Stockholm.

RÄSÄNEN, MATTI 1991: Några aspekter på den etnologiska familjeforskning i Finland. – Panu Pulma (red.) *Den problematiska familjen*: 62–82. *Historiallinen Arkisto* 97. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

RÄSÄNEN, RIITTA 1996: The Search for a Gender System in Tar-producing Culture. – *Ethnologia Scandinavica*, vol.26: 51–62.

RÄSÄNEN, RIITTA 1997: “Cuca cotowarcen catzo”. Kurkistuksia keskusteluihin kansannaisen himosta tavaraan. – *Elektroloristi* 1/1997. URL: <http://www.joensuu.fi/~loristi/1-97/ras197.html>. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Joensuu.

SAARENHEIMO, MARJA 1997: Jos etsit kadonnutta aikaa. Vastapaino. Tampere.

SAARINEN, AINO 1988: Naistutkimus – paradigmahaaste? – Päivi Setälä & Hannele Kurki (toim.) *Akanvirtaan*: 5–27. Yliopistopaino. Helsinki.

SACHS, LISBETH 1987: *Medicinsk antropologi. Liber*. Stockholm.

SALLINEN-GIMPL, PIRKKO 1992: Speisegeschenke für die Wöchnerin als soziales Netz. – *Social Networks*: 89–101. *Ethnos-toimitte* 8:2. Ethnos. Helsinki.

SALLINEN-GIMPL, Pirkko 1994: Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. *Kansatieteellinen arkisto* 40. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

SAMUEL, RAPHAEL & THOMPSON, PAUL 1990: *The myths we live by*. Routledge. London.

SARMELA, MATTI 1995: *Suomen perinneatlas*. SKS. Helsinki.

SATKA, MIRJA 1994: *Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa*. – Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio: 73–96*. Vastapaino. Tampere.

SETÄLÄ, PÄIVI 1990: *Tyttöjä ne on pienet pojatkin*. – Kari Immonen (toim.) *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit: 17–89*. Otava. Helsinki.

SHARPE, JIM 1991: *History from Below*. – Peter Burke (ed.) *New Perspectives on Historical Writing: 24–41*. Polity Press. Cambridge.

SHORTER, EDWARD 1984: *Der Weibliche Körper als Schicksal. Zur Sozialgeschichte der Frau*. Piper. München – Zürich.

SIKALA, ANNA-LEENA 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. SKS. Helsinki.

SIKALA, ANNA-LEENA 1985: *Kansanusko. Suomen historia 3: 305–39*. Weilin & Göös. Espoo.

SIKALA, ANNA-LEENA 1987: *Kertomus, kerronta, kulttuuri*. – Tommi Hoikkala (toim.): *Kieli, kertomus, kulttuuri: 98–117*. Gaudeamus. Helsinki.

SIKALA, ANNA-LEENA 1992: *Suomalainen samanismi*. SKS. Helsinki.

SIIRALA, MARTTI 1934: *Kätöläitoksemme viimeaikaisesta kehityksestä. 1900–1930*. – *Annales instituti obstetricii et gynecologici universitatis*. Toim. S.E. Wichmann. Tom. VIII. Helsinki.

SIISKONEN, PIRJO 1990: *Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa. Tutkimus maatilan emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 7*. Mikkeli.

SILTALA, JUHA 1994: *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Otava. Helsinki.

SILTALA 1999: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Otava. Helsinki.

SIRÉN, KIRSI 1999: *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700 luvulla*. *Bibliotheca historica 38*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

SMART, CAROL 1992: Disruptive Bodies and unruly sex: the regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century. – Smart, Carol (ed.) *Regulating womanhood. Historical essays on marriage, motherhood and sexuality*: 7–32. Routledge. London and New York.

SPOOF, SANNA KAISA 1997: Savikkojen valtiat. Jokelan tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö. *Kansatieteellinen Arkisto* 43. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

STAHL, SANDRA DOLBY 1989: *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Indiana University Press. Bloomington.

STARK-AROLA, LAURA 1998: *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. *Studia Fennica Folkloristica* 5. SKS. Helsinki.

STENIUS, YRSA 1994: *Valta ja naiseus*. Kirjayhtymä. Helsinki.

STOUNBJERG, PER 1992: Själen, livet och formerna. Berättelse, bild och diskurs i "Tjänstekvinnans son". – Tigerstedt, Christoffer & Roos, J.P. & Vilko Anni (red.) *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*: 19–39. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Skåne.

SULKUNEN, IRMA 1986: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. *Historiallisia tutkimuksia* 134. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

SULKUNEN, IRMA 1987: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. – Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*: 157–177. Kirjayhtymä. Helsinki.

SULKUNEN, IRMA 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää. Helsinki.

SUMU, RITVA-LIISA 1970: Abortti. 250:n suomalaisnaisen kokemukset vastentahtoisista raskauksista, abortista ja sterilisaatiosta. Tammi. Helsinki.

SÄÄSKILAHTI, NINA 1997: *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle*. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31. Jyväskylä.

SÄÄSKILAHTI, NINA 1998: *Autenttinen kansankulttuuri?* – Pekka Junkala & Eliina Kiuru (toim.) *Toinen sivilisaatio*: 64–78. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36. Jyväskylä.

TALVE, ILMAR 1979: Suomen kansankulttuuri. SKS. Helsinki.

TAPANINEN, ANNA-MARIA 1999: Wheels of honour. Child Abandonment between Scandals and Legitimacy in 19th-Century Naples. Suomen Antropologi 3/1999: 39–60.

TARKKA, LOTTE 1990: Tuonpuoleiset, tämänilmanen ja sukupuoli. Raja vianan-karjalaisessa kansanrunoudessa. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. SKS. Helsinki.

TARKKA, PEKKA 1976: Putkinotkon tausta. Joel Lehtosen henkilöt 1901–1923. Otava. Helsinki.

TEPERI, JOUKO 1987: Elämää maaseudulla sata vuotta sitten. Suomalainen yhteiskunta Pietari Päivärinnan kuvaamana. WSOY. Porvoo– Helsinki – Juva.

THOMPSON, PAUL 1981: Life Histories and the Analysis of Social Change. – Daniel Bertaux (ed.) Biography and Society: 289–306. Sage. Beverly Hills, Calif.

THOMPSON PAUL 1988: The Voice of the past. Oral History. Second Edition. Oxford University Press. Oxford.

THORSEN, LIV EMMA 1986: “Arbejdsom og driftig” Kjønnarbejdsdelning og jentesosialisering i jordbruksmiljø 1920–1950. – Fredriksen, Inge & Romer, Hilde (red.) Kvinder, mentalitet, arbejde. Rapport fra det 2. nordiske kvindehistoriemøde 1985: 138–150. Århus.

THORSEN, LIV EMMA 1987: Farmer Women and Intimacy. Ethnologia Scandinavica 1987: 97–109.

THORSEN, LIV EMMA 1989: Det flexible kjønn. Mentalitetsendringen i tre generationer bondekvinne 1920–1985. Institutt for etnologi. Universitetet i Oslo.

THORSEN, LIV EMMA 1990: Hva har kvinner med mentalitet og genus å gjøre? Dugnad 2/1990. Volum 16: 42–53. Oslo.

TIMONEN, SENNI (toim.) 1980: Näin lauloi Larin Paraske. SKS. Helsinki.

TIMONEN, SENNI 1988: Naistutkimus ja kansanrunous. Katkelmia päiväkirjasta kesällä 1985. – Päivi Setälä & Hannele Kurki (toim.) Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen: 201–223. Yliopistopaino. Helsinki.

TURPEINEN, OIVA 1987: Lastensuojelu ja väestökehitys. – Panu Pulma & Oiva Turpeinen: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

URPONEN, KYÖSTI 1994: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. – Jouko Jaakkola – Panu Pulma – Mirja Satka – Kyösti Urponen: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia: 163–260. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.

WAGNER, ROY 1987: Taboo. – Mircea Eliade (ed.) *The Encyclopedia of Religion*: 233–236. Macmillan. New York.

VALTONEN, BERTTA 1984: Kättilönä Karjalassa. Tammi, Helsinki.

VALVANNE, LEENA 1986: Rakkautta pyytämättä. Valtakunnankättilö muistelee. Tammi, Helsinki.

WARIS, ELINA 1999: Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Suomen Historiallinen Seura. *Bibliotheca Historica* 48. Helsinki.

WEISER-AALL, LILY 1968: Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradition. Utgitt som nr. 6–7 I serien småskrifter fra norsk etnologisk granskning. Norsk folkemuseum, Oslo.

VERDIER, YVONNE 1981: Tvätterskan, sömmerskan, kokerskan. Livet en fransk by genom tre kvinnoyrken. Atlantis. Stockholm.

VIHOLA, TEPPPO 1991: Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Suomen Historiallinen Seura. *Historiallisia tutkimuksia* 159. Helsinki.

WIKMAN, K. ROB. V. 1915: Byxorna, kjolen och förklädet. Ett bidrag till frågan om klädedräktens magi. *Hembygden*: 61–73.

WIKMAN, K. ROB. V. 1917: Tabu- och orenhetsbegrepp i nordgermansk folketro om könen. – *Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland CXXXV. Folkloristiska och etnografiska studier II*. Helsingfors.

WIKMAN, K. ROB. V. 1920: Die Magie des Webens und des Webstuhls im scwedischen Volksglauben. *Acta academiae aboensis. Humaniora* I:6. Åbo Akademi. Åbo.

WINTHROP, ROBERT 1991: *Dictionary of concepts in cultural anthropology*. Greenwood. New York.

VILKKO, ANNI 1997: Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. SKS. Helsinki.

VILKUNA, ASKO 1956: Das Verhalten der Finnen in "heiligen" (pyhä) Situationen. FF Communications N:o 164. Helsinki.

VILKUNA, ASKO 1989: Ihmisen varustaminen elämäntapaileelle. – Asko Vilkuna: Tavan takaa. Kansatieteellisiä tutkimuksia tapojemme historiasta: 89–224. Jyväskylän yliopiston etnologian laitos. Tutkimuksia 24. Jyväskylä.

VILKUNA, JANNE 1992: Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut. Kansatieteellinen tapatutkimus. Kansatieteellinen arkisto 39. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

WINTER, EDVARD 1860: Vaimon Synnyttimistä ja Raskauden tilasta. Yliopistollinen Väitös-kirja. J.C. Frenckellin ja Pojan tykönä [kustantaja tuntematon]. Helsinki.

VIRTANEN, LEEA 1982: Henkilökohtainen kerronta. – Irma-Riitta Järvinen & Seppo Knuutila (toim.) Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta: 171–205. SKS. Helsinki.

VIRTANEN, LEEA 1988: Suomalainen kansanperinne. SKS. Helsinki.

VOIONMAA, VÄINÖ 1969 (1915): Suomen karjalaisen heimon historia. WSOY. Helsinki – Porvoo.

WOLF-KNUTS, ULRIKA 1990: Ruumiinpesu – naisen työtä. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista: 176–188. SKS. Helsinki.

WREDE, SIRPA 1991: Befolkningspolitik och kvinnokontroll: Mödrarådgivningens dolda ideologi i Finland från sekelskiftet till efterkrigstiden. – Ulrica Hägglund & Elianne Riska (red.) Kvinnors hälsa och ohälsa. Social kontroll av kvinnor: 53–110. Publikationer från Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi. Nr. 7. Åbo.

WREDE, SIRPA 1997: The notion of risk on finnish prenatal care: managing risk mothers and risk pregnancies. – Elianne Riska (ed.) Images of Women's Health: The Social Construction of Gendered Health: 133–180. Publications of The Institute of Women's Studies at Åbo Akademi University. No. 10. Åbo.

WREDE, SIRPA 1998: "Hon är inte en i hopen": Barnmorskor som publicerat minnen. – Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattson (red.) I dialog med kvinnoliv: 112–142. Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi. Åbo.

VON WRIGHT, JOHAN 1983: Tarkkaavaisuus ja muisti. – Tapio Nummenmaa, Martti Takala ja Johan von Wright: Yleinen psykologia kokeellisen tutkimuksen näkökulmasta: 185–226. Otava. Helsinki.

VUORELA, TOIVO 1960: Paha silmä suomalaisen perinteen valossa. Suomi 109:1. SKS. Helsinki.

VUORELA, TOIVO 1975: Suomalainen kansankulttuuri. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

VUORELA, ULLA 1987: The Women's Question and the Modes of Human Reproduction. An Analysis of a Tanzanian Village. Monographs of the Finnish Society for Development Studies No.1. Transactions of the Finnish Anthropological Society No.20. The Finnish Society for Development Studies and The Finnish Anthropological Society in cooperation with The Scandinavian Institute of African Studies. Helsinki.

WÄRE, MATTI 1952: Maaseudun vesihuolto. Mitä-missä-milloin, kansalaisen vuosikirja 1953. Otava. Helsinki.

YLPPÖ, ARVO 1939 (1918): Äiti pikkulapsensa hoitajana ja ruokkijana. 6. korjattu painos. Otava. Helsinki.

ÅSTRÖM, ANNA-MARIA 1993: 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland nr 585. Folklivsstudier XIX. SLS. Helsingfors.

ÅSTRÖM, ANNA-MARIA 1995: Savon herrasväki kansan silmin. Kuinka käsitellään vierasta, kuinka koetellaan rajoja. – Kimmo Katajala (toim.) Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa : 208–235. SKS. Helsinki.

ÖSTMAN, ANN-CATRIN 1994: Kvinnors arbete i östernbottniskt jordbruk från 1880- till 1930-tal. – Historisk Tidskrift för Finland 2/1994:197–226. Historiska föreningen. Helsingfors.

ÖSTMAN, ANN-CATRIN 1998a: Den orena mjölken och det smutsiga fähuset – om skam och arbetets kön. – Historiska Tidskrift för Finland 4/1998: 637–660. Historiska föreningen. Helsingfors.

ÖSTMAN, ANN-CATRIN 1998b: "Jag minns att jag var en arbetsmyra". Arbete i agrara kvinnors livshistorier. – Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattson (red.) I dialog med kvinnoliv: 143–164. Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi. Nr 11. Åbo.

Liite 1.

Museoviraston 35. keruukilpailun kotisynnytsaiheiset kysymykset

1. Kuka avusti synnytyksissä kotona? Oliko mahdollisuus valita koulutettu tai itseoppinut kättilö? Kumman apuun mieluummin turvauduttiin? Ketkä valitsivat itseoppineen kättilön, ketkä koulutetun? Miksi?
2. Miten kotona varauduttiin synnytykseen ja mitä esivalmisteluja tehtiin? Miten raskaana oleva nainen hoiti itseään? Miten lähiympäristö suhtautui raskauteen? Missä synnytettiin? Riippuiko synnytyspaikan valinta siitä, kuka oli synnytysavustajana? Missä asennossa synnytettiin ja miten synnytysasento määräytyi? Mihin toimenpiteisiin ryhdyttiin, jos synnytys vaikeutui?
3. Millaista apua synnyttäjää sai synnytyksen kestäessä? Erosiko koulutetun kättilön antama apu itseoppineen antamasta? Miten? Keitä sai olla läsnä synnytyksessä? Miksi? Missä lapsen isä oli synnytyksen aikana?
4. Miten itseoppineet ja koulutetut kättilöt suhtautuivat toisiinsa? Puhuivatko he keskenään hoitamistaan synnytyksistä? Miten kaukana asuinpaikastaan he kävivät auttamassa synnytyksissä? Kuinka laaja oli heidän toiminta-alueensa?
5. Kuinka kauan äiti sai levätä synnytyksen jälkeen? Kuka oli hoitamassa äitiä ja lasta? Miten? Osallistuiko isä vastasyntyneen hoitoon? Miten?
6. Ketkä kotisynnyttäjistä kävivät äitiysneuvoloissa? Kuinka monta kertaa raskauden aikana? Millaista neuvontaa sieltä saatiin? Poikkesivatko ohjeet jotenkin totutusta käytännöstä? Miten äitiysneuvontaan suhtauduttiin? Noudatettiinkö sieltä saatuja ohjeita? Mistä asioista odottavat äidit puhuivat neuvolassa tavatessaan?
7. Saatiinko raskauteen ja synnytykseen liittyviä neuvoja ja opastusta jostakin muualta, esimerkiksi sukulaisilta, tuttavilta jne. Poikkesivatko ne äitiysneuvolassa saaduista ohjeista? Keitä kuunneltiin? Kenen ohjeita noudatettiin? Puhuivatko naiset keskenään raskauteen ja synnytykseen liittyvistä asioista? Osallistuivatko miehet keskusteluun?
8. Milloin kotisynnytykset jäivät pois? Tiedättekö naisia, jotka olisivat halunneet synnyttää kotona tämän jälkeenkin? Miten synnytyskäytännön muuttumiseen suhtauduttiin?
9. Miten laitoksella tai sairaalassa synnyttäminen erosi kotisynnytyksestä? Verratkaa koti- ja sairaalasyntytystä. Mistä naiset puhuivat synnytysoasastolla?
10. Raskauteen, synnytykseen ja lapsivuoteen hoitoon on liittynyt monenlaisia tapoja ja uskomuksia. Mitä sellaisia muistatte?

Summary

In the era of domestic childbirth

An ethnological thesis about conflicts between motherhood and maternity education

The topic of this thesis is maternity, and especially the conflicts between motherhood and maternity education in the early 20th century Finnish culture, in the era of domestic childbirth. The material for the study derives from remembrances archived by the Finnish National Board of Antiquities, the midwives' magazine *Kättilölehti*, and the published memoirs of midwives. The approach taken in this thesis was based on understanding maternity as a cultural construction whose content is changeable. The concept of mother comprises a number of models associated with eg. the tasks and qualities of a mother, and her status in the relationship system (Lakoff).

As an introduction, I presented an overview of the vernacular childbirth culture of the 19th century. Reproduction taboo, which deemed women impure during menstruation, pregnancy, and in childbed, was essential in shaping birth culture. I interpreted this view of impurity with the concept of anomaly (Douglas).

How was the mothers' everyday life constructed? What kind of ideals of motherhood did women have? In the archived remembrances describing mostly an agrarian way of life, there were plenty of descriptions of mothers working and childbirth in midst of working. Maternity was constructed by emphasizing the family supporter model. By focusing on work, many women painted a heroic picture of the mothers of the past; it is striking how little this picture has in common with the middle-class ideals of

maternity. The ideal agrarian mother worked from dawn to dusk, gave birth quickly and with ease, and did not need help from others. In addition, work was considered a remedy for the ailments of pregnancy and childbirth. However, not all the authors regarded work as a solely positive value. They also spoke of strict mothers-in-law or masters of the house mercilessly forcing wives to work hard until the childbirth and resume work right after the delivery.

When it was time to give birth, there was some flexibility in the way work was divided between genders, but, on the other hand, the accounts of childbirth also revealed which aspects of work were the most strictly gender-bound ones. Milking cows and taking care of children were often considered unmanly, women's tasks. Taking up this kind of housework would have jeopardized the male sexual identity.

It is very likely that childbirth in midst of working was relatively new as a prevailing cultural practice. Earlier, mothers, deemed ritually impure, had had to live in separation until their churching, the purification rite. Women denied the customs associated with this taboo by recounting stories of mothers who had chosen to give birth in midst of their work. The churching ritual came to an end in the early 1960's.

The notions of work as purifying and healing, and maternity as being constructed through mothers' task of providing for their families, support the observation many researchers have made of the great importance of work in Finnish culture. In their own dismal way, the stories about women giving birth on their own speak of the ethos of managing without help.

I studied the cultural conflicts between motherhood and maternity education through three different themes, being 1) fertility 2) private – public 3) purity – impurity.

As an introduction to the fertility theme, I discussed infanticide which was a relatively common crime until the late 19th century. Birth control started to gain ground in the early 20th century, becoming a norm shortly afterwards. Women kept a close eye on each other's fertility, while simultaneously trying to hide their

own pregnancies as well as they could. Their attention was especially drawn to the expectant mother's marital status and to the number of her children. The traditions associated with the reproduction taboo required modest behaviour and concealing of pregnancy. The more children they already had, the more ashamed the mothers were and the more eager to hide their pregnancy. This happened especially in the regions where birth control had become more popular. Hence, many mothers of larger families considered the examinations at maternity clinics both annoying and useless, since this forced pregnant women to pass through public places.

Men's responsibility and contribution to procreation had been culturally disparaged, while women's high morals were guarded by eg. the ideas associated with reproduction. The constant decrease of fertility in the early 20th century signified men's increasing involvement in birth control, with condoms and coitus interruptus being the earliest common contraceptive methods.

However, the notion of children as a gift of God remained, too. Fertility was also seen from a religious viewpoint, which led to relinquishing the control of how many children were born either partially or completely.

In the early 1930's, the drastically decreased fertility was a cause for alarm in population policy. Maternity educators – midwives and doctors – did not provide information about contraception to their customers, which seems paradoxical from today's point of view. On the contrary, society aimed at increasing the birth rate. Educators were trying to construct a birth-giving maternity model, with a wish that a good mother would dedicate herself to reproduction and give birth to at least four children.

Living in the era of vernacular family planning and population policy which kept quiet about contraceptive methods, women sometimes had to pay a high price for their sexual relationships: every year, as many as tens of thousands of women resorted to the help of a self-educated abortionist.

Regarding women's reproduction as something impure was fundamentally common to both the folk and its educators. The

educators, however, wanted to renew the purification rituals, as the discovery of bacteria, the new enemy of maternity, had brought new substance to the biomedical way of thinking. Therefore, one could no longer think that churching, for example, would have purified women after labour. The struggle against bacteria brought along a thorough change in the worldview. At the turn of the 19th and the 20th centuries, the world of microbes was constructed to be a force which argued and legitimized cultural practices, superseding, among others, a group of religious beliefs. It was, indeed, hygiene which led to the medicalization of childbirth in Finland.

The pure mother was constructed in the childbirth, assisted by an educated midwife, through various washing and cleaning procedures. The mother was washed before the delivery which took place on clean sheets in a thoroughly cleaned room. The midwife washed herself before and after the delivery with bactericidal lysol. The newborn was washed and wrapped in clean swaddling clothes.

All this was easier said than done. Childbirth took place at home, and, looking from an educator's point of view, Finnish homes were dirty; sometimes midwives also had trouble trying to find clean sheets, towels, wash basins, or clothes for the baby. The midwives often had to stay overnight at their customer's house, and, in their memoirs, they spoke of the families' poor food hygiene and vermin. In addition, the midwives considered some mothers unclean. Thus, the educated midwives set themselves to clean up Finnish homes and increase personal hygiene with the help of an aggressive educational campaign. However, this campaign for cleanliness met with some opposition – by no means all mothers embarked on an overall house-cleaning project the midwives demanded before the delivery. Cleaning up the house had been a women's task in the past, too, but it was mainly carried out for high calendrical holidays only: Christmas, Midsummer, or Whitsuntide. Gradually the women of the folk started to adopt the cleanliness ideals promoted by the educators, even if Finnish women did not quite turn into housewives who

would dedicate themselves to home and its cleanness. Along with the purity rituals, the housekeeping maternity model was constructed – the daily cleaning of the household was included in the mother's tasks.

Cleanliness education was directed towards women, and its gender-boundness is visible even today. Therefore, I came to the conclusion that our cleanness culture does not only involve aesthetics or hygiene, as Mary Douglas (1966/1995) states, but at least in Finland it is rather a fairly recent way of constructing womanhood and especially maternity. On the level of cultural grammar, this can be interpreted as the ritual purification of women and mothers who were regarded as intrinsically impure.

The disposition of 20th century Finnish women to pregnancy, childbirth, and the time in childbed developed from a dialogue between the new education, mothers' work-filled everyday life, and the traditions passed on by their mothers, mothers-in-law, and the women in their neighbourhood. Even though the education of the folk had an irrevocable impact on the rapid change of culture, the changes cannot be attributed to education only. For example, birth control became common considerably earlier than information about contraceptive methods provided by doctors and midwives was made available. Furthermore, Finnish women continued their immemorial custom of agricultural or other work, in spite of the fact that the maternity educators' ideal mother dedicated herself to children and home – and to its purity.

Translation Kimmo Säaskilahti